Hayat Kaynağı

Kur'an Tefsiri

Prof. Dr.
M. Sait Şimşek

1

BEYAN

Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, Beyan Yayınları'nın 530. kitabı olarak yayına hazırlandı; editör Prof. Dr. Fethi Ahmet Polat, kapak düzeni Yusuf Kot, dizgi ve sayfa düzeni Osman Arpaçukuru, baskı ve cilt İstanbul Matbaacılık Ltd. Şti. (Gümüşsuyu Cad. No: 21/B Zeytinburnu-İstanbul, 0212 482 51 66) tarafından gerçekleştirildi ve Ocak 2012'de İstanbul'da yayımlandı.

ISBN 978-975-473-517-8 (I. cilt)
ISBN 978-975-473-516-1 (I-V takım)

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI Ankara Cad. 49 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: +90.212. 512 76 97 - Tel-Faks: 526 50 10
www.beyanyayinlari.com
bilgi@beyanyayinlari.com

Prof. Dr. M. Sait Şimşek

Hayat Kaynağı
Kur'ân Tefsiri

1. Cilt

BEYAN

İçindekiler

Cilt 1
Önsöz, 9
1. Fâtiha Sûresi, 11
2. Bakara Sûresi, 19
3. Âlu İmran Sûresi, 307
4. Nisâ Sûresi, 466

Cilt 2
5. Mâide Sûresi, 7
6. En'âm Sûresi, 124
7. A'râf Sûresi, 248
8. Enfâl Sûresi, 359
9. Tevbe, 412
10. Yûnus, 518
11. Hûd Sûresi, 583

Cilt 3
12. Yusuf Sûresi, 7
13. Ra'd Sûresi, 56
14. İbrahim Sûresi, 86
15. Hicr Sûresi, 112
16. Nahl Sûresi, 134
17. İsrâ Sûresi, 196
18. Kehf Sûresi, 250
19. Meryem Sûresi, 294
20. Tâhâ Sûresi, 322
21. Enbiya Sûresi, 362
22. Hac Sûresi, 401
23. Mu'minûn Sûresi, 435
24. Nûr Sûresi, 468

25. Furkan Sûresi, 502
26. Şuara Sûresi, 533

Cilt 4

27. Neml Sûresi, 7
28. Kasas Sûresi, 43
29. Ankebut Sûresi, 82
30. Rum Sûresi, 111
31. Lokman Sûresi, 137
32. Secde Sûresi, 155
33. Ahzâb Sûresi, 170
34. Sebe Sûresi, 209
35. Fâtır Sûresi, 236
36. Yâsin Sûresi, 258
37. Sâffât Sûresi, 280
38. Sâd Sûresi, 309
39. Zümer Sûresi, 336
40. Mü'min Sûresi, 369
41. Fussilet Sûresi, 404
42. Şûrâ Sûresi, 432
43. Zuhruf Sûresi, 463
44. Duhan Sûresi, 492
45. Câsiye Sûresi, 502
46. Ahkâf Sûresi, 516
47. Muhammed Sûresi, 535

Cilt 5

48. Fetih Sûresi, 9
49. Hucurât Sûresi, 27
50. Kâf Sûresi, 39
51. Zâriyât Sûresi, 51
52. Tûr Sûresi, 64
53. Necm Sûresi, 78
54. Kamer Sûresi, 126
55. Rahmân Sûresi, 138
56. Vâkıa Sûresi, 151
57. Hadîd Sûresi, 162
58. Mücâdele Sûresi, 183

59. Haşr Sûresi, 196
60. Mumtehine Sûresi, 212
61. Saff Sûresi, 223
62. Cumua Sûresi, 232
63. Munâfikûn Sûresi, 238
64. Teğâbun Sûresi, 245
65. Talâk Sûresi, 256
66. Tahrîm Sûresi, 262
67. Mülk Sûresi, 271
68. Kalem Sûresi, 282
69. Hâkka Sûresi, 292
70. Meâric Sûresi, 302
71. Nûh Sûresi, 310
72. Cin Sûresi, 318
73. Müzzemmil Sûresi, 330
74. Müddessir Sûresi, 338
75. Kıyâme Sûresi, 349
76. İnsan Sûresi, 357
77. Mürselât Sûresi, 365
78. Nebe' Sûresi, 373
79. Nazi'ât Sûresi, 380
80. Abese Sûresi, 387
81. Tekvîr Sûresi, 394
82. İnfitâr Sûresi, 399
83. Mutaffifîn Sûresi, 403
84. İnşikâk Sûresi, 409
85. Burûc Sûresi, 413
86. Târık Sûresi, 419
87. A'lâ Sûresi, 423
88. Ğâşiye Sûresi, 429
89. Fecr Sûresi, 433
90. Beled Sûresi, 439
91. Şems Sûresi, 443
92. Leyl Sûresi, 447
93. Duhâ Sûresi, 451
94. Inşirâh Sûresi, 455
95. Tîn Sûresi, 457
96. Alak Sûresi, 460

97. Kadr Sûresi, 464
98. Beyyine Sûresi, 467
99. Zilzâl Sûresi, 470
100. Âdiyât Sûresi, 473
101. Kâri'a Sûresi, 475
102. Tekâsür Sûresi, 477
103. 'Asr Sûresi, 480
104. Humeze Sûresi, 483
105. Fîl Sûresi, 485
106. Kureyş Sûresi, 488
107. Mâûn Sûresi, 490
108. Kevser Sûresi, 493
109. Kâfirûn Sûresi, 495
110. Nasr Sûresi, 498
111. Leheb Sûresi, 500
112. İhlâs Sûresi, 502
113. Felak Sûresi, 504
114. Nâs Sûresi, 510
Bibliyografya, 515

Önsöz

Kur'ân, hayat kitabıdır; hayatı düzenlemek, yeniden rayına oturtmak için indirilmiştir. İndirilen önceki kitapların amacı da budur.

Peygamberler aynı dini tebliğ etmiş, aynı inanç ilkelerini getirmişlerdir. Bu inançlar donuk ve hayatı ilgilendirmeyen inançlar olmayıp, her birinin hayatı düzenlemekle birebir irtibatı vardır. O halde indirilen kitaplar ve gönderilen peygamberler, bozulmuş ve rayından çıkmış hayatı yeniden düzenleyerek rayına oturtmayı hedef edinmiştir. Bu sebeple Kur'ân, hidayet kitabı olarak nitelendirilmiştir.

Tefsirin amacı, Kur'ân'ın indirilmiş olduğu amaç doğrultusunda olmalıdır. Tefsirimin de bu özelliğe sahip olduğunu düşünüyorum.

Tefsirimi hazırlarken, çağımızda ve önceki dönemlerde yazılmış tefsirlere müracaat ettim. Okuyucuyu yorup meşgul etmemek için çoğu zaman müracaat ettiğim kaynakları isim olarak zikretmedim. Okuyucu tarafından ihtiyaç duyulacağını düşündüğüm yerlerde ise müracaat ettiğim kaynakları ismen zikrettim.

Ekol ve şahıs olarak kimsenin etkisinde kalmadığımı düşünüyorum. Bugüne kadar okuduklarımdan ve hayattan edindiğim birikimimi Kur'ân metniyle test ederek, bu metninden vus'atım miktarınca anladıklarımı yazdım.

Günümüz insanının meşgalelerini göz önünde bulundurduğumdan, sözü uzatmamaya gayret ettim. Bu nedenle birçok meselede genel okuyucuyu ilgilendirmeyen akademik tartışmalardan uzak durmaya çalıştm. Genel okuyucunun anlayabileceği bir dil kullanmaya özen gösterdim.

Esasen tefsir yazmayı çok önceleri düşünmüştüm. Ama niyetimi fiiliyata

her geçirmek istediğimde *'daha çok birikime ihtiyacım var'* diyerek erteledim. Zamanla bunun sonunun gelmeyeceğini yaşayarak anladım. Daha da ertelersem belki de düşüncemi asla gerçekleştiremeyecektim.

On bir yıl önce başladığım tefsir yazma işini noktalıyorum. Benim için çok yararlı oldu. Okuyucularıma da yararlı olmasını diliyorum.

Mehmet Sait Şimşek

2010 - Konya

1.
Fâtiha Sûresi

*Mekke'de indirilmiş olup 7 âyettir. Başka isimlerle de bilinen sûre, indirilen ilk sûrelerdendir. Mushafın tertibine göre ilk sûre olduğundan, **"açış yapan"** anlamına gelen **"Fâtiha"** ismiyle meşhur olmuştur.*

*Kur'ân'ın muhtevasını özet olarak içerdiği kabul edilmektedir. Bu yüzden isimlerinden biri de **"Ummu'l-Kitap"**tır. Zira Arap dilinde **"ana"** anlamına gelen **"umm"** kelimesi, **"kaynaklık eden"** anlamında kullanılmaktadır. Buna göre Fâtiha sûresi, Kur'ân'a kaynaklık etmektedir. Gerek bu yönüyle ve gerek namazın her rekâtında tekrarlanması sebebiyle sûrenin ayrı bir önemi vardır.*

Kaynağı itibarıyla bir sûrenin diğerlerinden üstünlüğünden söz edilemez. Çünkü Kur'ân'ın tamamı Allah kelamıdır. Belki bir sûrenin öneminden söz edilebilir ki o da insanların ona duydukları ihtiyaçtan kaynaklanır. İnsanlar, bazı sebeplerle belli bir dönemde veya bütün zamanlarda bir sûreye diğerlerinden daha fazla ihtiyaç duyabilirler. Bu anlamda Fâtiha sûresi Kur'ân'ın en önemli sûrelerindendir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿١﴾

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ

الرَّح۪يمِۙ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدّ۪ينِۜ ﴿٤﴾

اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُۜ ﴿٥﴾

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَق۪يمَۙ ﴿٦﴾

صِرَاطَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْۙ غَيْرِ

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧﴾

1. **Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla.**
2. **Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır.**
3. **O hem Rahmândır hem Rahîmdir.**
4. **O din/hesap gününün sahibidir.**
5. (Rabbimiz!) **Sadece sana kulluk eder ve sadece senden yardım dileriz.**
6. **Bizi doğru yola ilet.**
7. **Nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil.**

Nahl sûresinde *"Kur'ân okuduğun zaman kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığın"* (Nahl 16/98) denildiğinden Kur'ân okumaya başlarken besmeleden önce istiâze diye bilinen ve *"kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım"* anlamına gelen "أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" sözü söylenir. Onun ardından da besmele çekilir.

"Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla"

Sûre başlarındaki besmelelerin Kur'ân'dan olup olmadıkları tartışma ko-

nusudur. Bazı âlimler Kur'ân'dan olmadıklarını söylerken, bazıları Kur'ân'dan olduklarını fakat her sûre başında müstakil olarak indirilmediklerini ve dolayısıyla o sûrenin bir âyeti olmadıklarını söylerler. Bazıları ise başında bulundukları sûrenin ilk âyeti olduklarını söylemektedir.

Sahabe döneminde Müslümanların, Kur'ân'dan olmayan bir şeyin, ondan olduğu sanılmasın diye herhangi bir şekil veya işaretin bile Kur'ân'a yazılmaması konusundaki hassasiyetleri bilinmektedir. Onların döneminde sûre başlarında besmelenin yazıldığı da bilinen bir husustur. Bu yüzden sûre başlarında bulunan besmelelerin Kur'ân'dan olduğu kanaatindeyiz.

Nahl sûresinin yukarıya aldığımız âyetinde Kur'ân okumaya istiâze ile başlanması istenildiği halde sahabe, istiâzeyi ne Kur'ân'ın girişi mahiyetinde olan Fâtiha sûresinin ve ne de başka bir sûrenin başına yazmışlardır. Buna karşın Tevbe sûresi hariç bütün sûrelerin başına besmeleyi yazmışlardır. Peygamberin, her önemli işe başlarken besmeleyle başlanmasını tavsiye etmesinin bu yazmaya gerekçe olduğu da söylenemez. Çünkü Kur'ân okumaya istiâze ile başlanması bizzat Allah tarafından istenmiştir.

Süre başlarındaki besmelelerin o sûrenin ilk âyeti mi olduğu yoksa müstakil olarak mı indirildiği tartışması Fâtiha sûresi için de geçerlidir. Biz burada çoğunluğa uyarak besmeleyi Fâtiha'nın birinci âyetiymiş gibi numaraladık.

Besmelede ardı ardına zikredilen *Rahmân* ve *Rahîm* isimlerinin Allah'ın engin merhametini dile getirdiği müfessirlerce kabul edilmekle birlikte bunların kimler hakkında kullanıldıkları konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirler ikincisinin, birincisinin anlamını pekiştirmek için kullanıldığını söylemektedir. Bazıları da *Rahmân* kelimesinin Allah'ın dünyadaki rahmetini ifade ettiğini ve bu nedenle inanan inanmayan herkes için söz konusu olan Allah'ın merhametini içerdiğini, *Rahîm* kelimesinin ise ahirete yönelik olduğunu ve sadece iman edenleri kapsadığını söylerler.

Bir işe başlarken kişinin, anlamını bilerek ve inanarak besmele okuması Allah'ın bol ve tükenmez merhametinin kendisiyle birlikte olduğunu hissetmesi anlamına gelir ki bu, hayata dair hem olumlu ve umut dolu bir bakış sağlar hem de en zor işleri insanın gözünde kolaylaştırır. Büyük işler başarabilmenin ilk ve en etkili adımı kuşkusuz o işin başarılabileceğine inanmaktır.

"Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır."

Allah'a hamdetmek, fazilet ve üstünlüğünden dolayı O'nu en mükemmel şekliyle övmektir ve dolayısıyla şükretmekten daha geneldir. Çünkü şükretmek, belli bir iyiliğe karşı takdir duygularını dile getirmektir. Allah'ın üzerimizdeki nimetleri öylesine sınırsız öylesine daimidir ki bunu ifade etmek, an-

cak hamd ile mümkün olabilir. Bizi yaratan ve yaşatan O'dur. Hatta başkaları vasıtasıyla bize ulaşan nimet ve iyiliklerin temelinde de O vardır. O dilemediği takdirde hiç kimse bize bir iyilikte bulunamaz. Evreni var eden de O'dur. Öyleyse O'na hamd ederken bize ulaşan bütün nimet ve iyiliklerin kaynağının O olduğunu ifade etmiş oluyoruz. Üzerimizdeki nimetleri sürekli olduğuna göre O'na hamdimiz de sürekli olmalıdır. Hamdimiz, bize verdiği nimetlere denk olmasa da, yaptığımız hamdden dolayı Yüce Allah bize ayrı mükâfatlar vermektedir.

Allah'a hamdeden kişi bununla *tevhid* inancını da dile getirmiş olur. Çünkü Allah'a hamdeden kişi, bütün nimetlerin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın her şeyin sahibi ve hâkimi olduğunu kabul etmiş demektir. Nitekim hamddeki tevhid inancı, *âlemlerin Rabbi* ifadesiyle de pekişmektedir. O halde bu âyet aynı zamanda tevhidin de bir ifadesidir.

Rab kelimesi sahip, yönetici, terbiye eden, ıslah eden gibi anlamlarda kullanılır. Kelime, yalnız başına ve *el* takısı ile *er-Rab* şeklinde sadece Allah hakkında kullanılmaktadır. Başkası hakkında ise ancak isim tamlaması şekliyle kullanılabilir. Bu da mutlak rablığın Allah'a ait olduğunu gösterir.

Âlemîn kelimesi ise kimi dilcilere göre Allah dışındaki bütün varlıklar için kullanılırken, bazı dilcilere göre de sadece akıl sahibi varlıklar hakkında kullanılmaktadır. Bu ikincilerin görüşüne göre insanlar, melekler ve cinler bu kelimenin kapsamı içerisine girmektedir.

Hamdeden mü'min, gönlünde bir ferahlık duyar. Çünkü o, yaratıcısının kendisine verdiği nimetlerin bilincindedir ve bu nimetler karşısında övgüsünü dile getirmektedir.

Hamd kelimesinin başındaki *el* takısı ise *istiğrak/kapsamlılık* ifade eder. Buna göre, en güzel övgülerin tamamı hamd kapsamına girmektedir.

Sözünü ettiğimiz sebeplerden dolayı *hamd* sadece Allah'a yapılır ve sadece O'na mahsustur.

"O hem Rahmândır hem Rahîmdir."

Şayet besmele Fâtiha sûresinden ise, Allah'ın Rahmân ve Rahîm oluşu bu âyetle sûrede ikinci kez tekrarlanmış olmaktadır. Böylece Allah'ın rahmetinin kapsamlılığı tekrar dile getirilmiş olmaktadır.

Burada siyak içerisinde *"Rahmân ve Rahîm"*in kazandığı bir anlama dikkat çekmek isteriz. *Rab* kelimesinin anlamlarından birinin *"terbiye edici, eğitici"* olduğunu belirtmiştik. Kuşkusuz Yüce Allah'ın insanları eğitmesinde de O'nun Rahmân ve Rahîm oluşunun önemli bir etkisi vardır. Kullarının dünya

ve âhiret mutluluğuna kavuşmaları için peygamberler göndermesi, onlara olan merhametinin bir sonucudur. Genelde dinin âhiret mutluluğunu sağladığından söz edilir ama dünya mutluluğunu sağladığından pek bahsedilmez. Oysa din, âhirette olduğu gibi dünya hayatında da mutluluk getirir. Peygamberimizden bahisle Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"(Ey Muhammed), biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."* (Enbiya 21/107). Görüldüğü üzere âyette herhangi bir kayıt getirilmeden Peygamberin âlemlerin tamamına rahmet olduğu ifade edilmektedir.

"O din/hesap gününün sahibidir."

Din günü ile insanların âhirette hesap verecekleri gün kastedilmektedir. İnsanlar o gün bu dünya hayatında işlediklerinin karşılığını göreceklerdir. Âhirete ve orada hesap vermeye iman etmek, dünya hayatına da derin etkileri olan bir inançtır. Kişinin, bu dünya hayatında yaptıklarının âhirette hesabını vereceğine iman etmesi kadar davranışları üzerinde etkisi olan başka bir şey düşünülemez. Kişi ancak bu inançla süflî arzuların baskısından kurtulabilir.

Burada bir noktaya değinmek gerekir: Allah'a hesap verme anlayışı, korkutan ve cezalandıran bir Allah'a iman etmek şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü hesap sonucunda ceza görmek söz konusu olduğu gibi, büyük mükâfatlara kavuşmak da söz konusudur. Dünya hayatı bir imtihandır ve kişi bu dünya hayatında ne ekmişse âhirette onu biçecektir.

Sahih din anlayışında Allah sevgisi ile Allah korkusu dengelenmiştir. Allah korkusu, vahşi hayvanlardan korkma şeklinde bir korku değil, Allah'ın azameti karşısında O'na duyulan saygıdan kaynaklanan bir korkudur. Bu korkuya sevgi ve saygı da eşlik etmektedir. Mü'min, Allah'ı büyük bir sevgi ile sever, ancak azabından da son derece korkar ve bu azaptan korunmaya çalışır. Bu dengeyi yakalayamayanlar sahih bir inanca kavuşamazlar.

Cennete girmek de Cehenneme girmek de kişinin kendi elindedir. Çünkü Cennet de Cehennem de kişinin işlediklerinin bir sonucudur.

"(Rabbimiz!) **Sadece sana kulluk eder ve sadece senden yardım dileriz."**

Buraya kadar Allah'ın yüceliği anlatıldı. O'nun yüceliği, yarattığı ve akıl verdiği insana birtakım sorumluluklar yüklemektedir. İnsan, yaratıcısına karşı nasıl bir tavır takınacaktır?

Yukarıda anlatılanların insana yüklediği sorumluluk, sadece Allah'a kulluk etmesi ve sadece O'ndan yardım dilemesidir.

İbadet, yani kulluk, olağanüstü bir sevgiyi ve bir o kadar boyun eğip itaat

etmeyi ifade eder. Bu öyle bir itaattir ki kişi, kime ibadet ediyorsa onun emir ve yasaklarına tam olarak teslim olur; asla karşı gelmez ve onun buyruklarını her türlü emir ve yasağın üstünde tutar.

Arap dilinde köle anlamına gelen *"abd"* kelimesi de aynı köktendir. Buna göre Allah'a ibadet, zahir ve bâtın amellerin tamamını kapsamaktadır. Bu sebeple müfessirler "ibadet ederiz" anlamına gelen *"na'budu"* kelimesini açıklarken buna, *"Emir ve yasaklarını hâkim kılar; kabul ederek ve isteyerek onlara itaat ederiz"* anlamını vermişlerdir. (İbnu Atiyye, I, 118).

"Sana" anlamına gelen "إِيَّاكَ" kelimesinin, *"ibadet ederiz"* anlamına gelen "نَعْبُدُ" kelimesinden önce getirilmesi, ibadetin sadece Allah'a yapıldığını ifade etmek içindir. Yüce Allah başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır: *"Rabbin, yalnız kendisine ibadet etmenizi buyurmuştur."* (İsrâ 17/23) Buna göre *"yalnız sana ibadet ederiz"* diyen kişi, Allah sevgisi ile başka herhangi bir şeyin sevgisi çatıştığında Allah sevgisini; başka herhangi birinden korkmak ile Allah korkusu çatıştığında Allah'tan korkmayı tercih edeceğini; yine Allah'a itaat ile başkasına itaat durumları çatıştığında da Allah'a itaat etmeyi yeğleyip üstün tutacağını söylemektedir.

"Yalnız Allah'tan yardım dilemeye" gelince, burada da "إِيَّاكَ" kelimesinin, "yardım dileriz" anlamına gelen "نَسْتَعِينُ" kelimesinden önce zikredilmesi, yardımın sadece Allah'tan olduğunu ve sadece O'ndan isteneceğini ifade etmek içindir. *"Allah sana sıkıntı verirse, O'ndan başkası o sıkıntıyı gideremez. Sana bir iyilik verirse, başkası onu engelleyemez. O, kullarının üstünde yegâne tasarruf sahibidir."* (En'âm 6/189).

Allah'tan yardım istemek, diğer bir ifade ile dua etmek, kulluğun ifadesidir. Nitekim Peygamber'den, *"Dua ibadetin özüdür"* şeklinde bir hadis rivayet edilmiştir (Tirmizi, Kitabu'd-daavât). İbadet edilirken kul ile Allah arasına bir üçüncü kişinin girmesi nasıl doğru değilse ve ibadet sadece Allah'a yapılıyorsa, dua ederken de araya aracı konulmaz.

"Bizi doğru yola ilet."

Kulların sadece O'na kulluk edecekleri ve sadece O'ndan yardım isteyecekleri zikredildikten sonra onların, Rablerinden ilk istekleri, kendilerini doğru yola iletmesi olmuştur. Onların bu isteğine cevap verilmiştir. Bakara sûresinden başlayarak son sûreye kadar Kur'ân'ın tamamı bu isteğe verilen cevaptır. Zira Kur'ân doğru yolun ta kendisidir. O halde kul, bu isteğinde samimi ise inanç ve hayatını Kur'ân'a göre düzenleyecektir.

“Nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil.”

Nimet, insanın benimsediği ve hoşlandığı her güzel şeye denir. Ancak bu âyette, ister şu anda olsun ve ister gelecekte olsun; ister dünyaya ait olsun ister âhirete ait olsun, ayrıca ister maddî olsun ister manevî olsun, devam eden ve kalbin de hoş karşılayıp içine sindirdiği her türlü yararlanma anlamında kullanılmıştır. (Ebu Zehra, I, 69).

Fâtiha'nın, bir bütün olarak sûre halinde indirilen ilk sûreler arasında olduğuna dikkat çekmiştik. Yani Fâtiha sûresi indirildiğinde henüz Kur'ân-ı Kerim'in büyük çoğunluğu indirilmemişti. Bu nedenle bazı müfessirler, *“Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimseler”* ifadesiyle önceki peygamberlerin kastedildiğini söylerler. Allah'tan bu yola hidayet ettirilmeyi isteyenler Müslümanlar olduğuna göre, bu yolun, kendilerinden önceki peygamberlerin yolu olduğu anlaşılmaktadır. Akla ilk gelen de budur. Bu vesileyle şu hususa dikkat çekmemiz gerekir: Bütün peygamberlerin yolu birdir ve Peygamberimizin yolu da aynı yoldur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberimize şöyle hitap edilmektedir. *“İşte o peygamberler Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy.”* (En'âm 6/90).

İbnu Abbas ve müfessirlerden pek çoğu, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerin peygamberler, sıddîkler (özü sözü bir doğrular), şehitler ve salihler olduğunu söylemiş ve bu görüşlerini şu âyete dayandırmışlardır:

“Her kim Allah'a ve Elçi'ye itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, özü sözü bir doğrularla, şehitler ve iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!” (Nisâ 4/69)

Bazı müfessirler burada kastedilenlerin, İsrailoğullarının iman edenleri olduklarını söylerken, bazıları da bunların Peygamberimizin ashabı olduklarını söylemektedir. Müfessir İbnu Atiyye'nin de belirttiği gibi bütün bu görüşler aslında aynı şeyi anlatmaktadır. (İbnu Atiyye, I, 126). Çünkü Nisâ sûresinin 69. âyetinde sözü edilen kimseler de aslında peygamberlerin yolunu izleyen kimselerdir.

Bazıları ise, bunların sadece peygamberler olduklarını söylemişlerdir.

Peygamberliğin insanoğluna verilen nimetlerin en büyüğü olduğunda şüphe yoktur. İnsanlar ancak onun sayesinde dünya ve âhiret mutluluğuna erişebilirler.

Mü'min kişi kendisinin, Allah'ın kendilerine nimet verdiği kimselerin, yani peygamberlerin yolundan gidenlerden bir fert olduğunu kalbinin derinliklerinde hisseder ve günlük hayatında da onlarla beraberliğini devam ettirir.

İbnu Mes'ud, İbnu Abbas, Mücahid, Süddî ve İbnu Zeyd gazaba uğramış olanların Yahudiler, sapıtmış olanların ise Hıristiyanlar olduğunu söylemişlerdir. Hatta Peygamber (s.a.v.)'den de bu anlamda bir rivayet nakledilmektedir (İbnu Atiyye, I, 129).

Bu görüşte olan müfessirler gazaba uğramış olanların Yahudiler olduğuna dair şu âyetleri de delil olarak zikrederler:

"Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine aşağılık damgası vurulmuştur. Meğerki Allah'tan ve insanlardan bir destek bulalar. Allah'ın gazabına uğramışlardır ve üzerlerine miskinlik damgası vurulmuştur. Çünkü Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı; isyan ederek sınırı aşıyorlardı." (Al-i İmrân 3/112).

"De ki: 'Allah katında cezası daha kötü olanları size haber vereyim mi? Onlar, Allah'ın lanetlediği, gazap ettiği, aralarından maymunlar ve domuzlar çıkardığı; kendileri de tağuta tapan kimselerdir. İşte onlar, yeri en kötü ve yoldan en çok sapmış olanlardır." (Mâide 5/60).

Sapmış olanların Hıristiyanlar olduğuna delil olarak da şu âyeti zikrederler:

"Ey Kitap Ehli! Haksızlık ederek dininizde aşırı gitmeyin. Daha önce sapmış ve pek çok kimseyi saptırmış ve itidal yolundan uzaklaşmış kimselerin tutkularına uymayın." (Mâide 5/77).

Konuyla ilgili Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen ve Allah'ın kendilerine nimet verip doğru yolda olanların Müslümanlar; gazap ettiği kimselerin Yahudiler ve sapmış olanların ise Hıristiyanlar olduğuna dair rivayet sahih değildir. Tirmizî bu konuda naklettiği rivayeti hasen-ğarib olmakla nitelemiştir.

Bizce kastedilen bizatihi Yahudiler ya da Hıristiyanlar değildir. Bilakis Yahudilerin sapmaları genelde bilinçli olarak bâtıl yolu seçmek ve peygamberlere karşı çıkmaktan kaynaklanan bir sapma iken, Hıristiyanların sapmaları genelde aldatılmışlık ve şaşkınlıktan kaynaklanan bir sapmadır.

Allah'ın kendilerine gazap ettiği kimseler, bilerek bâtıl yolu seçen ve peygamberlerine karşı çıkanların tamamıdır. Sapanlar ise din adına aldatılıp hak yoldan sapmış ve böylece doğru yolu kaybetmiş olanlardır. Her dönemde bu şekilde hak yoldan ayrılmış olanlar vardır ve bundan sonra da olacaktır.

2.
Bakara Sûresi

Kur'ân'ın tertibi içerisinde ikinci sırada yer alan Bakara sûresi, en uzun sûredir. Medine'de indirilmiş olup iniş süreci Medine dönemi boyunca devam etmiştir. 286 âyettir.

Sûreler isimlerini genellikle o sûrede anlatılan bir kıssadan veya o sûrede geçen özel bir isimden yahut yine o sûrede anlatılan ve kendisine dikkat çekilmek istenen bir konudan alırlar.

Bu sûreye ***inek*** *anlamına gelen* ***Bakara*** *ismi şu sebeple verilmiştir: Hz. Musa döneminde İsrailoğulları arasında öldürülen birinin katilinin tespiti için Allah onlara bir inek boğazlamalarını ve bir parçasıyla maktulün cesedine vurmalarını emretmiştir. Bu olay sadece bu sûrede anlatılmıştır. Aslında aralarında katili bilenler vardı, ama bunu gizliyorlardı. İneğin bir parçasıyla vurulduktan sonra o kişi dirilmiş ve katilinin kim olduğunu söylemiştir.*

Bakara sûresi, Kur'ân'ın en kapsamlı sûresidir. Bilindiği gibi Müslümanlar Mekke'de sadece Allah'a ortak koşan müşriklerle karşı karşıya idiler. Medine'ye hicret ettikten sonra ise Yahudilerle ve görünürde Müslüman, fakat içlerinden inkâr eden münafıklarla da karşı karşıya geldiler.

Mekke'de indirilen sûrelerde inanç esasları ve bu esasların kalplerde yerleşerek kök salmasını sağlayan meseleler konu ediniliyor, inananların ahlâkî eğitimleri üzerinde duruluyordu. Medine'de indirilen sûrelerde ise bu konulara devam edilmekle birlikte ekonomik, politik ve hukukî konulara da yer verilmeye başlandı. Gayrimüslimlerle ilişkiler konusu da daha çok Medenî sûrelerde ele alınmıştır.

Bakara sûresi, Fâtiha sûresindeki, ***"Bizi dosdoğru yola ilet"*** *duasının sanki bir cevabı olarak Kur'ân'ın bir yol gösterme/bir hidâyet olduğu vurgusuyla başlamaktadır. Sûre, ardından inanç esaslarını el alarak inanç bakımından insanları gruplara ayırmakta ve insanın yaratılışı, Kur'ân'ın hidâyeti karşısındaki durumu, sosyal hayatla ilgili meseleleri ve ahlâkî konuları içermektedir. Bu arada Yahudilerin tarihinden uzun uzadıya söz etmektedir.*

Fâtiha sûresinde sözünü ettiğimiz duasının ardından kişi, Allah'tan, kendilerine nimet verilenler grubuna dâhil etmesini, buna karşılık yollarını şaşıranlar ile Allah'ın kendilerine öfkelendiği kimselerden uzak durmaya muvaffak kılmasını istemektedir.

Sûre, Allah'ın nimet verdiği kimselerin özelliklerini ve yollarını şaşırmış olan kimseler ile Allah'ın kendilerine öfkelendiği kimselerin vasıflarını gözler önüne sermektedir. Böylece sûre, inanç bakımından insanları üç gruba ayırmaktadır: Mü'minler, inkâr edenler ve münafıklar.

Sûrenin, bu inanç gruplarını ve onların geçmişlerini dile getirirken önceki din mensuplarının tarihlerinden; sapmalarından ve başarılarından söz etmesinin sebebi, sadece o inanç mensuplarına doğru yolu göstermek, onları İslâm'a davet etmekle sınırlı değildir. Bu, aynı zamanda Müslümanlara da gelecekleri konusunda bir yol göstermedir. Ne de olsa Müslümanlar da önceki inanç mensuplarının geçtikleri sürece benzer bir süreçten geçeceklerdir. O hâlde önceki inanç mensuplarının bu süreç içerisinde işlemiş oldukları hatalarının ve başarılarının sergilenmesi ve bunlara yol açan nedenlerin belirlenmesi Müslümanların da yolunu aydınlatacaktır.

Sûrenin ele aldığı önemli konulardan bir diğeri, insanın yaratılışı konusudur. Burada Hz. Âdem'in yaratılışına, yaratılış öncesinde Allah ile melekler ve Allah ile İblis, hatta Allah ile Âdem arasında geçen diyaloglara yer verilmektedir. Bu diyaloglarda verilen mesajlar sayesinde insanın evrendeki konumu ortaya çıkmaktadır.

Medenî sûreler, inanç meseleleri yanında sosyal hayatla ilgili kurallara ve düzenlemelere de yer verir. Bu sûrede evlilik, boşanma, faiz, Allah yolunda cihad gibi konular da ele alınmaktadır. Bir yönüyle sûre, yeni kurulmakta olan İslâm toplumunun temel ilkelerini belirlemektedir. Bu sebeple bazı müfessirler, Bakara sûresini Kur'ân'ın bir özeti, diğer sûreleri ise bu sûrenin açılımı olarak değerlendirmişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الۤمۤ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ف۪يهِ هُدًى لِلْمُتَّق۪ينَ

﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ينَ

يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ

وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى

مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla

1. **Elif lâm mîm.**
2. **Bu, bir kitaptır ki onda şüphe yoktur ve muttakîlere bir yol göstermedir.**
3. **Ki onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiklerimizden infak ederler.**
4. **Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; onlar âhiret'e de kesin inanırlar.**
5. **İşte onlar, Rab'lerinden doğru bir yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de onlardır!**

Mukattaa/Hece Harfleri

Sûre başlarında bulunan "*elif-lâm-mîm*", "*elif-lâm-râ*", "*hâ-mîm*" gibi ayrı ayrı okunan harflere *mukattaa harfleri* denmektedir. Aynı sebeple *hece harfleri* olarak da adlandırılmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'in 29 sûresi bu harflerle başlamaktadır.

Biz biliyoruz ki cahiliye dönemi şiirinde de *"bel"*, *"lâ"*, *"bel lâ"* gibi harfler kullanılmaktaydı. Onlarla kastedilen, sadece muhatabın dikkatini çekmek idi. Söz konusu edatları kullanan kişi muhataba, "Söyleyeceklerimi dikkatle dinle!" mesajını veriyordu. İşte bu noktadan hareketle âlimlerin çoğunluğu, söz konusu harfleri anlamlandırmışlardır. Hiçbir ayırım yapmaksızın bütün âyetleri üzerinde düşünülmesinin istenmiş olması da, Kur'ân'ın âyetleri olan bu harflerin bir anlama sahip olduğunu göstermektedir. Bu âyetler muhataba hiçbir şey anlatmıyor olsaydı, onlar üzerinde düşünülmesinin istenmesi anlamsız olurdu. Allah, kullarını anlamsız bir şey üzerinde emek ve zaman harcamaya çağırmaktan münezzehtir.

Bu harflerin ne anlama geldikleri konusunda Peygamber (s.a.v.)'den bir açıklama nakledilmemiştir. Eğer Peygamber'in bu konuda bir açıklaması bulunsaydı, Kur'ân'ı anlama konusuna çok önem veren ilk devir Müslümanları onu mutlaka naklederlerdi. Sahabenin de bu konuda Peygamber'e soru sorduklarına dair bir bilgi mevcut değildir. Şunu da belirtmek gerekir ki inanmayanların bu harflerin Kur'ân-ı Kerim'de yer almasına ilişkin itirazlarına dair de bir nakil bulunmamaktadır. Gerek sahabenin bu konuda soru sormamış olması ve gerekse inanmayanların itirazlarının olmaması, o dönemde bu harflerin ne anlam ifade ettiğine dair bir kanaatin mevcut olduğunu gösterir. Çünkü ne anlama geldikleri bilinmiyor olsaydı, en azından, Kur'ân'da açık yakalama gayreti içerisinde olanlar bunu dillerine dolar, itiraz ederlerdi. Bundan da anlaşılıyor ki o dönem insanları sözün başında bu şekilde harflerin kullanılmasına aşina idiler.

İlk dönem âlimlerinden bir kısmı bu harflere mana vermemiş; bilgisini Allah'ın kendisine sakladığı sırlar olarak görmüştür. Diğer bir kısmı ise onlara çok değişik anlamlar vermişlerdir.

Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de doğrudan ve dolaylı anlatım biçimleri vardır. Dolaylı anlatımdan maksat, kelime ve cümleleri temel anlamlarının dışında kullanmaktır. Bu harflerle de kastedilen, dolaylı anlamlarıdır. Onlara farklı pek çok anlam verilmesinin nedenlerinden biri de bu olmalıdır.

Bu harflerin ne anlama geldiklerini belirlemek için, herkesin kabul edeceği birtakım tespitlerde bulunalım:

a) Arap alfabesinin harf sayısı yirmi dokuzdur. Bu harflerin başında bulundukları sûrelerin sayısı da yirmi dokuzdur.

b) Türk alfabesindeki harflerin sesli harfler ve sessiz harfler, sesli harflerin de kalın sesliler ve ince sesliler olmak üzere kısımlara ayrıldıkları gibi Arap alfabesindeki harfler de fısıltı şeklinde çıkarılan harfler, karın boşluğundan çı-

karılan harfler, dudaklardan çıkarılan harfler, vurgulu harfler vs. kısımlara ayrılır. Bu gruplardan her birinin harf sayısının yarısı sûre başlarında kullanılmıştır (Beydâvî I, 87).

Ayrıca sayısı yirmi dokuz olan alfabe harflerinin yarısına yakını sûre başlarında geçmektedir. Sûre başlarında kullanılan harflerin sayısı on dörttür.

c) Kur'ân'ın indiği dönemde Arap şiirinde de benzer bir kullanım söz konusudur.

d) Bu harflerin başında bulundukları sûrelerde, çoğunlukla bu harflerden hemen sonra Kur'ân-ı Kerim'den söz edilmektedir. Eğer bu harflerden hemen sonra Kur'ân-ı Kerim'den söz edilmemişse, aynı sûrede mutlaka Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğuna vurgu yapan ve Kur'ân'la meydan okuyan âyetler zikredilmektedir. Nitekim Bakara sûresinde de mukattaa harflerinden hemen sonra Kur'ân'dan söz edilmektedir.

Bu tespitlerden sonra söz konusu harflerin, Kur'ân'ın icazı ile ilgili olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Birçok müfessir de bu görüştedir. Mesela, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, Kutrub, Müberred gibi dilcilerle Ebû Müslim el-İsfahânî, Zemahşerî, Beydâvî ve İbnu Teymiyye gibi âlimleri bunlar arasında zikredebiliriz.

Sanki bu harflerle anlatılmak istenen şudur: Ey insanlar, konuşmanızda ve yazmanızda siz de malzeme olarak bu harfleri kullanıyorsunuz Kur'ân da bu harfleri kullanıyor. Malzeme aynı malzemedir. O hâlde Kur'ân'ın Allah tarafından olmadığını iddia ediyorsanız, onun bir benzerini getiriniz. Benzerini getiremediğinize göre, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu kabul edin, buna inanın.

Netice olarak, Kur'ân'da kimi sûre başlarında geçen bu harfler, şekil olarak Arap şiirinde kullanılan, dikkat çekme amaçlı edatlara benzemekle birlikte Kur'ân'ın icazını ortaya koyma ve Kur'ân'la meydan okuma maksadıyla kullanılmışlardır.

Ebced Hesabı ve Mukattaa Harfleri

Ebced hesabı, alfabe harflerine birtakım sayısal değerler verilerek yapılan bir hesap olup, bundan maksat bazı gaybî bilgilere ulaşmaktır.

Harf ve rakamların birtakım gizli anlamlar taşıdığı ve şifreler içerdiği inancı Yahudi ve Hıristiyanların yanı sıra eski Uzak Doğu dinlerinde ve daha başka din ve medeniyetlerde yaygındır. Haliyle Müslümanlar arasında da bu eğilimlere sahip insanlar olmuştur ve olacaktır. Esasen peygamberlerin vefatla-

rının üzerinden bir müddet geçtikten ve din anlayışında bozulma ve sapmalar ortaya çıktıktan sonra özellikle dinî duyguları güçlü olan kesimlerde gizemli şeylere ve olağanüstülüklere ilgi artar. İşte bunlardan biri de harf ve rakamları şifre olarak görmek ve onlardan birtakım anlamlar çıkarmaktır.

Ebced hesabı, Yahudilerin İbranî alfabesindeki harflere değerler vererek uydurdukları bir hesaptır. Müslümanlardan tasavvufî ve bâtinî eğilimlere sahip kişiler arasında bu hesaba ilgi duyan ve onu gaybî bilgilerin şifresi olarak görenler olmuştur. Sayıları az da olsa müfessirler arasında da bu hesaba ilgi duyanlar vardır.

Bu hesabı kabul edenler, uydurma bir rivâyete dayanırlar. Söz konusu rivâyete göre, bir grup Yahudi Hz. Peygamber'e gelmiş ve bu sûrenin başında geçen "*elif lâm mîm*" harflerini kastederek, İslâm ümmetinin ömrünün ebced hesabına göre sadece 71 yıl olacağını ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara diğer sûrelerin başlarında bulunan mukattaa harfleri hatırlatmış ve onlar da, "*işler karıştı*" diyerek çekip gitmişlerdir (Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 17).

Rivâyette anlatıldığı gibi gerçekten bu harfler İslâm ümmetinin ömrünü bildiriyor olsaydı, kıyametin ne zaman kopacağını tespit etmek de mümkün olurdu. Çünkü İslâm ümmeti kıyamete kadar kalıcı olacağına göre, onun ömrünü belirlemek, kıyametin ne zaman kopacağını belirlemekle aynı şeydir. En nihayetinde mukattaa harfleri bellidir ve bu harflerin ebced hesabıyla değerleri de bilinmektedir. Bunlar toplanır ve âhiretin ne zaman kopacağı tespit edilir. Nitekim bu hesabı kabul eden müfessirlerden Mukatil b. Süleyman yukarıda aktardığımız benzer bir rivâyet nakleder ve bu riâyette, bir Yahudinin yaptığı hesaba göre İslâm ümmetinin ömrünün 734 sene olacağını nakleder (Mukatil, I, 5). Hâlbuki kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başkası bilemez. Esasen sadece kıyametin ne zaman kopacağı meselesi değil, bütün gaybî konuların bilgisi Allah katındadır ve bu husus Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir. Allah, dilediği kadarı hariç, peygamberler dışında kimseyi gaybına vakıf kılmayacağını Kur'ân'da haber vermektedir. Ama bazen keşif ve keramet, bazen ebced hesabı perdesi altında, bazen de başka gerekçelerle gayb bilgisine ulaştıklarını iddia edenler olmuştur. Ne var ki bütün bu çabalar, Kur'ân'ın mesajına aykırıdır. Allah, gaybı kimseye bildirmeyeceğini Kur'ân'da belirttiğine göre, ne keşf ve keramet, ne ebced ve cifr hesabı, ne de başka bir şey, gaybtan haber veremez.

"Bu, bir kitaptır ki onda şüphe yoktur ve muttakîlere bir yol göstermedir."

ذَلِكَ kelimesiyle uzaktakine işaret edilir, yani *o* anlamındadır. Tefsir bilginleri, bununla Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiğini belirtirler. Bu sebeple de buradaki "*o*"nun "*bu*" işaret zamiri anlamında olduğunu söylerler. (Taberî, I, 96; İbnu Atiyye, I, 142). "*O kitap*" denilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in şanını yüceltmek içindir.

Arap dilinde bir şeyi övmek için, o şey yakın dahi olsa uzağa işaret eden bir edat veya zamirle ona gönderme yapılabilir. Kur'ân-ı Kerim Arapça indirildiğinden, bu dilin anlatım biçimlerini kullanması doğaldır.

Kur'ân-ı Kerim'de, *kitap* kelimesiyle bazen Kur'ân-ı Kerim'in kendisi, bazen Tevrat, bazen bunların ve indirilmiş diğer semavî kitapların kaynağı olan Allah katındaki ana kitap ve bazen de evrende cereyan eden her şeyin yazılı olduğu kader/kaza kitabı kastedilir.

Muttakîler, sözlükte, kendilerini tehlikelere karşı koruma altına alanlar; korunmuş kimseler anlamındadır. Kişi, Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmakla kendisini Allah'ın azabına karşı koruma altına alır. Ancak bu nitelik onları Allah'ın azabından korumuş olmakla kalmaz, Allah'ın büyük mükâfatına kavuşmalarına da sebep olur.

Tertip sırasına göre Kur'ân'ın niteliklerinin söz konusu edildiği bu ilk âyette onun bir hidâyet kitabı olduğu anlatılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, beşerî hayatın her alanını düzenler; nasıl inanacağına, nasıl yaşayacağına; Allah ile ve diğer insanlarla ilişkilerini, hatta bazı hususlarda diğer varlıklarla ilişkilerini nasıl düzenleyeceğine rehberlik eder. Fakat Kur'ân-ı Kerim, maddenin nasıl işleneceğini, uzayın nasıl keşfedileceğini anlatmaz. Bu sebeple o, bir fizik, bir biyoloji, bir kimya veya bir astronomi kitabı değildir. Bunların ve benzeri bilimlerin, ilkeleri ve keşifleriyle vardıkları sonuçlar onda aranmaz. O, kalpte başlayan ve hayata uzanan bir hidâyet kitabıdır; insan hayatına yön verir. İnsanın kalbini ve aklını harekete geçirir, hayata bir anlam kazandırır ve disiplin getirir.

Kur'ân'ın doğasına ve misyonuna dikkat çekildikten sonra bu ve sonraki âyetlerde, insanlar inanç açısından iman edenler, inkâr edenler ve münafıklar şeklinde gruplara ayrılmaktadır.

İman Edenler/Muttakîler

Muttakîn: و ق ي kök harflerinden türemiş olan bu kelime yukarıda da ifade edildiği gibi tehlikelere karşı kendilerini koruma altına alanlar, *"korunmuş olanlar"* anlamındadır. Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve sakındırdıklarından uzak durmak suretiyle kendilerini Allah'ın azabından korumuş olan kimselere işaret etmek için kullanılır. Muttakîler, söz ve davranışlarını buna göre düzenlerler. Bir sonraki âyette, muttakîlerin bazı nitelikleri sıralanmaktadır. Şöyle ki:

"Ki onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiklerimizden infak ederler."

Muttakîler için şu temel vasıflar zikredilmektedir:

a. Gayba inanırlar.

İnsan için *gayb*, o anda görme kapsamının dışında olan şeydir. Kur'ân-ı Kerim'de çoğunlukla bu anlamda kullanılır. Diğer duyularla da algılanamayan veya insan bilgisinin dışında kalan şeye de gayb denmektedir. "*Gayb âlemi*" deyimi ile de duyularla algılanamayan, insan bilgisinin dışında kalan ve beşerin bilgi edinme yollarıyla bilgisine ulaşılamayan Cennet, Cehennem, melek vs. gibi gaybî şeyler kastedilir. "Gayb âlemi"nin karşıtı "*müşahede âlemi*"dir. Buna göre evrenin tamamı iki kategoriye ayrılmaktadır: Gayb âlemi ve müşahede âlemi.

Âyette geçen "*gayba inanırlar*" ifadesiyle, gayb âlemine giren ve Kur'ân'da sözü edilen şeylerin tamamına inanmak kastedilmektedir. Gayba iman etmek, övgü makamında anılmaktadır. Her ne kadar bu âlem, insan duyularının dışında ve ötesinde ise de vahiy tarafından sunulan birtakım deliller yoluyla varlığına inanılır ve sunulan bu deliller karşısında aklî muhakeme de onun varlığını tasdik eder. O hâlde gayba inanmak, akıl ve muhakeme ile diğer canlılardan ayrılan insana özgü bir meziyettir. Buna karşılık bu yönleriyle meleklerle cinler de bu meziyete sahiptirler. Buna göre, gayba iman, insanın hayvanlar düzeyinden yükselişi anlamına gelmektedir. Gayba iman etmenin dışlanması, insanın müşahede ve gözlem dünyasına hapsedilmesi anlamına gelir ki bu, insanı hayvanlar düzeyine düşürür.

Gayba iman olmadığında, insan düşünce ve muhakemesinde bir kısırlaşmanın, bir düzeysizliğin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Aslında gayba iman etmekle insan, sadece gözle görülen duyular âlemini idrak basitliğinden çok daha yukarılara yükselir ve behîmî âlemden yüce âlemlere terfi etmiş olur. Ne var ki müşahede âleminde olup-biten şeyleri sürekli gayba bağlamak da

aynı şekilde insan düşünce ve muhakemesinde bir kısırlaşmaya ve düzeysizliğe yol açar. Dinî emirlere körü körüne bağlı birçok kesimde fiziksel hastalıkların, ekonomik başarısızlıkların, yenilgi ve başarıların, kısaca sosyal olayların tümüyle gaybî faktörlere bağlandığı bir gerçektir. Bu olayların nedenleri üzerinde durup çözüm yolları üretenler, Allah'ın takdirine karşı çıkan münkirler olarak ilan edilmektedir. Karşılaşılan her olayı Allah'ın takdiri ile izah etmek, dünya hayatında olup-biten olaylardan Allah'ı bütünüyle soyutlamak kadar toplum hayatı için tehlikeli bir anlayıştır. İslâm âleminde sosyal bilimlerde gerilemenin nedenlerinden biri de bu anlayıştır. Böylesi kaderci toplumlarda, sosyal problemlere çözüm üretilemez.

Kuşkusuz gayb âlemi ile müşahede âlemi arasında sıkı bağlardan söz etmek mümkün, hatta gereklidir. Ama Yüce Allah, gerek toplumlar için gerek tabiatta meydana gelen olaylar için kanunlar koymuştur ve müşahede âlemindeki olaylar, bu kanunlar çerçevesinde meydana gelmektedir. Bu nedenle Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de sosyal olayların işleyiş mekanizması için *sünnetullah* tabirini kullanmakta ve *"sünnetullah"*ta hiçbir değişikliğin olmayacağını ifade etmektedir. (Ahzâb 33/62; Fâtır 35/43).

Şunu da belirtmek gerekir ki gayba iman, temelsiz ve rastgele bir inanç değildir. Gayba imanın temelinde müşahede âlemi vardır. Bir peygamberin ancak gayba dair verdiği haberlere iman edilir. Peygamber'e iman ise şehadet âlemindeki kesin bir delile dayalıdır; çünkü bir peygamberin peygamberliği, ancak peygamberliğine dair mucizenin varlığıyla gerçekleşir. Peygamberlerin mucizeleri ise şehadet âlemine girer. Peygamberlere iman edenler, onların elinde meydana gelen ve peygamber olduklarını ispatlayan mucizeleri görür yahut duyar ve bu gördüklerini veya duyduklarını muhakeme süzgecinden geçirir, böylece onların peygamberliklerine iman ederler. Onların peygamberliklerine iman ettikten sonra ise o peygamberlerin gayba dair verdikleri haberlere inanırlar.

b. Namazı dosdoğru kılarlar.

يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ : Namazın dosdoğru, yani farzlarına riayet edilerek ve huşû içerisinde kılınmasıdır. Kur'ân'da namaz hakkında *"yusallûne"* veya *"sallû"* fiilleri yerine *"yukîmûne's-salate"*, *"ekîmu's-salâte"*, *"hâfizû ala's-salavât"* buyurulması dikkat çekicidir. Bu yüzden, *"namazı ikame ederler"* denilmiş olup, bu ifadede "namazı kılarlar" sözünün ifade ettiğinden daha fazla mana vardır ki bu da namazı doğru dürüst, yani rükünlerini tam olarak yerine getirmek ve huşû içerisinde güzelce kılmak ve hatta kıldırmaktır (Elmalılı, I, 186). İşte bu şekliyle namaz, Kur'ân-ı Kerim'de de ifade edildiği gibi kişiyi ahlâk dışı şeylerden

ve kötülüklerden uzaklaştırır. Bazı müfessirler bu kelimeye "namazı vaktinde kılarlar" anlamını verirken, bazıları da "namazlarını kaçırmadan sürekli ve düzenli bir şekilde kılarlar" anlamını vermişlerdir. Bizce bu kelime, söz konusu edilen bu hususların tamamını birlikte içermektedir.

Belin ortası veya kuyruk sokumu anlamına gelen *salât* kelimesi, zamanla bir tür ibadet ve dua anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Günün belirli anlarında, belirli rükünleri ile yerine getirilen namaz bu kelime ile ifade edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim, indiği dönemde Arapların konuştukları dili kullanmakla birlikte kimi kelimelere yeni anlamlar yüklemiştir. Bu anlamda pek çok kelime vardır. Salât, küfür, nifak bu kelimeler arasındadır. Elbette bu kelimeler yeni anlamlara taşınırken sözlük anlamları göz önünde bulundurulmuştur; ancak bu şekilde kullanılan kelimeler o kadar çoktur ki adeta yeni bir din dili meydana getirilmiştir.

c. Mallarından infak ederler.

Kelime olarak *infak*, malı elden çıkarmak, harcamak anlamına gelmektedir. Bazı âlimler, bu kelimenin kullanıldığı yerlerde, sevap kazanmak için zekât dışında yapılan harcamaların kastedildiğini söylerler. Ancak çoğunluk, maldan ödenmesi zorunlu olan zekâtı da kapsadığı görüşündedir. Hatta kişinin helal yoldan kazanarak aile efradına yaptığı harcamayı da infak kapsamında gören âlimler pek çoktur. Zekâtın verilmesiyle, zekât verilmesi gereken farklı sınıfların temel ihtiyaçları karşılanıyorsa zenginler, zekât miktarının dışında infak etmek zorunda değildir. Bunun ötesindeki infakları nafile (zorunlu olmayan fakat yapıldığında sevap kazanılan şey) türündendir; infak ettiği takdirde sevap kazanır ama infak etmezse günah işlemiş olmaz. Ancak mü'min, malın gerçek sahibinin Allah olduğunu ve bu dünya hayatında elde ettiği malmülk ve benzeri bütün imkânların birer imtihan aracı olduğunu bilir. Bu sebeple zorunlu olan zekâtın yanında başka infaklarda da bulunur. Ayrıca zengin Müslümanlar zekâtlarını verdikleri hâlde bile zekât alma durumunda olan sınıfların temel ihtiyaçları karşılanamıyosa, zenginlerin zekât dışında fazladan infak etmek mecburiyetleri vardır.

Muttakîlerin niteliklerinden bu âyette sözü edilen üç nitelik, muttakî olmanın zorunlu hasletleridir. Kişinin bu nitelikleri arttıkça, takvası da o ölçüde artar. O hâlde bu niteliklerle takva arasında sıkı bir ilişki vardır. Kişinin takvası arttıkça gayba imanı, namazını dosdoğru kılması ve infakı artar. Bunlar arttıkça da kişinin takvası fazlalaşır. Takvada eksilme ise bu niteliklerde eksilmeye, bu niteliklerdeki eksilme de takvanın azalmasına sebep olur.

Âyetlerde zikredilen *gayba iman* kalbin payı, *namaz* bedenin payı, *infak* ise

malın payıdır. İnsan ancak bunları gerçekleştirmekle Allah'ın kendisine verdiği kalp/akıl, beden ve malın şükrünü yerine getirmiş olur.

Rabb'in doğru yolu, Peygamber'inin gösterdiği yoldur. Yüce Allah, yolunu insanlara öğretmek üzere peygamberler göndermiştir. Peygamberler, gerekli olan dinin tamamını insanlara bildirmişlerdir. Bu sebeple inananlar, din adına peygamberlerinin kendilerine tebliğ ettikleri dine ne ilavede bulunabilirler ne de ondan herhangi bir şeyi eksiltebilirler. İlave de eksiltme de dini tahriftir.

d. "Sana indirilene ve senden önce indirilene iman eder, âhirete de kesin inanırlar."

Bu âyette de muttakîlerin vasıfları devam etmektedir. Burada yukarıdaki özelliklere üç özellik daha ilave edilmektedir ki bunların hepsi inançla ilgilidir. Korunmuş olanlar, Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân'a inandıkları gibi önceki peygamberlere indirilmiş olan kitaplara da inanırlar. İslâm dini türedi bir din değildir. Önceki dinlerin bir devamıdır. Önceki dinlerin inanç esaları İslâm dininde de aynen devam etmiştir. Onlara iman edenlerden de birtakım ibadetleri yerine getirmeleri ve birtakım ahlâki kurallara uymaları istenmiştir. Kısacası dinler birbirlerinin devamıdır ve aynı gayeyi hedeflemişlerdir.

Korunmuşların diğer bir özelliği ise âhirete kesin olarak inanmalarıdır. Âhirete iman ne kadar güçlü ise Allah'ın emirlerine bağlılık da o derece güçlü olur.

İşte bu özelliklere sahip muttakîlerin durum ve âkıbetleri, grubun son âyetinde şöyle ifade edilmektedir:

"İşte onlar, Rab'lerinden doğru bir yol üzeredirler ve kurtuluşa erenler de onlardır!"

Sûrenin bu bölümünde, sûrede anlatılan inanç gruplarından inananların en seçkinlerinden kısaca söz edilmekte, bir kıyaslama yapabilsin diye diğer inanç gruplarına geçilmektedir.

İnanmayanlar/Kâfirler

Önceki âyetlerde inananlar arasında üstün özelliklere sahip olanlarla bunların akibetleri anlatıldı. Aşağıdaki âyetlerde ise, inkâr edenlerin en kötülerinin özellikleri anlatılmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰ
أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

6. Kesin olarak inkâr etmiş olanları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir; onlar inanmayacaklardır.

7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde ise bir perde bulunmaktadır. Ve onlar için büyük bir azap vardır.

كُفْرٌ Küfr: Kelime olarak *örtmek* anlamındadır. Tohumu toprakla örttüğünden dolayı çiftçiye, karanlığıyla her şeyin üzerini örttüğünden dolayı da geceye Arap dilinde *kâfir* denmiştir. Büyük deniz ve büyük nehre de dip ve yataklarını örtmelerinden dolayı aynı isim verilir. Kelime, hakikati örtmeleri nedeniyle inkâr edenlere isim yapılmıştır. Nimeti örtmesinden dolayı nankörlük de aynı kelimeyle ifade edilmiştir. Kelime, *"Bana şükredin, bana karşı nankörlük etmeyin"* (Bakara 2/19) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. Aslında hakikatı inkâr etmek ile nankörlük etmek arasında sıkı bir bağ vardır. Her ikisinde de iyi ve olumlu olan bir şeyin üzeri örtülmektedir.

Mü'minlerden seçkin olanların nitelikleri zikredildikten sonra bu âyette onların tam zıddı vasıflara sahip olan, inkâra şartlanmış kâfirlerden bahsedilmektedir. Âyetlerde inkâr edenlerin belli bir kısmının kastedildiği açıktır. Çünkü âyetin inişinden sonra inkâr edenlerin bir kısmı iman etmiş ve kâfirlerden bir kısmının imana girmesi olayı günümüze kadar devam etmiş, bundan sonra da devam edecektir. Dolayısıyla küfür de iman gibi, statik değil dinamik bir kavramdır.

Âyette كَفَرُوا şeklinde geçmiş zaman kipinin kullanılması, inkâr edenlerden küfrü, bilinçli ve kesin bir kararlılıkla seçenlerin kastedildiğini göstermektedir; çünkü Arap dilinde, geçmiş zaman kipi kullanıldığında geçmiş zaman kastedilmiyorsa, manaya kesinlik kazandırmak hedeflenmiş demektir. Aslında, *el-kâfirûn/inkâr edenler* şeklinde isim olarak değil de *keferû/inkâr ettiler* şeklinde fiil kipinin seçilmiş olması bile, inkârın eylemsel yönünü göster-

mektedir. O hâlde âyette, kesin olarak inkârı seçen ve inkârlarını eyleme dönüştüren kişiler kastedilmektedir. Bunlar İslâm'ın çağrısına önyargılı ve inatçı bir tavırla karşı çıkmış kimselerdir. Bilinçli bir biçimde ve bir muhakeme sonucu bir inkâr söz konusu değildir. Bu nedenle uyarılmaları da uyarılmamaları da birdir. Böylesi kimselerle karşılaşıldığında onlara hakikatı açıklamak için emek vermek, vakti boşa harcamak olur. Öte yandan küfür üzere olduğu halde hakikatla karşılaştığında kalbini İslâm'a açacak nice insan vardır.

Bazı tefsir bilginleri, âyette küfür üzere ölmüş olanların kastedildiğini söylemişlerdir; ancak âyeti, küfür üzere ölmüş olanlara tahsis etmek doğru değildir. Çünkü ölmüşleri uyarmak söz konusu olamayacağından, onların artık iman etmeyeceklerini söylemek de anlamsızdır.

Yaşayan kâfirlere, inanmayacaklarının bildirilmesi, bu inkârları sebebiyle kendilerinin başarılı kimseler olduklarını sanmamalarını sağlar. Bu yaptıkları bir fazilet değildir. Bilakis onların inanmamaları, akıllarını kullanmamaları nedeniyledir. Ayrıca inananların çabalarına rağmen onlar hâlâ inanmamakta direniyorlarsa, inananlar görevlerini yapmışlardır. Bu açıdan, görevlerini yerine getirmiş olmaları konusunda bir tereddütleri olmamalıdır.

"Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir..."

Kâfirlerin kalplerinin mühürlenmesinin Allah'a izafe edilmesi, kalplerinin mühürlenmesinde iradelerinin etkili olmadığı anlamına gelmez. Bilakis inkâr etmeyi kendileri seçmiş, kalplerinin mühürlenmesine kendileri sebep olmuşlardır. İnançsızlığı eylem hâline getirmiş olan bu kimselerin iman ile ilgili gerçekleri inkâr etmeleri bir refleks hâline gelmiştir. Yani bu, bir bakıma ilâhî bir kanundur ve bu yüzden mühürleme fiili Allah'a izafe edilmiştir. Zira kendilerinin yapıp ettiklerinin bir sonucu olmaksızın durup dururken Allah tarafından kalplerinin mühürlenmesi bir haksızlıktır. Kuşkusuz Allah, kullarına haksızlık yapmaktan münezzehtir: *"Bu, yaptıkları sebebiyledir. Çünkü gerçekte Allah, asla kullara zulmedici değildir"* (Âlu İmrân 3/182). Nitekim başka âyetlerde kalplerin mühürlenmesinin sebepleri anlatılmaktadır. Mesela, Mu'min sûresinin 35. âyetinde *büyüklük taslayarak zorbalık yaptıklarından*, Câsiye sûresinin 23. âyetinde *hevalarını tanrı edinmelerinden*, Şûrâ sûresinin 24. âyetinde *Allah'a iftira etmelerinden*, Yûnus sûresinin 74. âyetinde ise *hadlerini aşmalarından* dolayı kalplerinin mühürlendiği anlatılmaktadır.

Tabiînden, İbnu Abbas'ın da talebesi olan Mücahid'in âyetin tefsirinde şöyle dediği nakledilmektedir: "Kalp ele benzer. Kişi her günah işlediğinde bir parmağı kapanır. Nihayet parmakların tamamı kapanır. Elin tamamı kapan-

dıktan sonra da üzerine mühür vurulur" (Taberî, I, 112). O hâlde kalbin mühürlenmesine neden olan, kişinin yaptıklarıdır.

Şiî müfessir Tabatabâî, gözler üzerindeki perdenin Allah'a izafe edilmemesi, kalplerinin mühürlenmesinde kâfirlerin kendilerinin de payları olduğunu göstermektedir, der (Tabatabâî, el-Mîzân, I, 52).

Enfâl sûresinde bu kimseler şöyle tasvir edilmektedir: *"Şüphesiz yeryüzünde debelenenlerin en kötüsü, akıllarını kullanmayan sağırlar ve dilsizlerdir. Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Onlara işittirseydi de yine sırt çevirerek giderlerdi."* (Enfâl 8/22-23).

Yaşayan kâfirler arasında şahıs olarak belirtilmemiş olsa da bu durumda olanların bulunacağının bilinmesinde elbette birtakım yararlar vardır ve bu sebeple Yüce Allah, böyle kimselerin varlığından Peygamber'i ve bütün mü'minleri haberdar etmektedir.

Kulak ve göz, değerlendirme ve ibret alma yeri olan kalp için malzeme hazırlar. Kalbin mühürlenmesinden sonra eğer kulak mühürlenmiş, gözün üzerine de perde çekilmişse, kalbin mührünün çözülmesinden ümit kesilmiş demektir. Çünkü kulak mühürlenmeyip göz perdelenmemişse bunlar, zamanla kalbin üzerindeki mührün çözülmesine yardımcı olabilirler.

Kur'ân-ı Kerim, kulağı daima gözden önce zikreder. Bunun bir sebebi var mıdır? Bazı tefsir bilginleri önce anılmanın, kulağın gözden daha üstün olduğuna işaret ettiğini söylerler. Bu durumu, kulağın daha fonksiyonel olduğuna bağlamak da mümkündür. Örneğin, kulak her yönden gelen sesleri işittiği hâlde göz, sadece karşısında bulunan eşyayı algılar. Ayrıca uyuyan bir insana seslenerek o insan uykusundan uyandırılır. Oysa gözleri yarı açık şekilde uyuyan bir kimsenin gözlerinin önünden bir görüntü geçtiğinde görme duyusu onu algılamaz. Yine yeni doğan bebeğin duyu organı arasında ilkin kulağın fonksiyonelleştiği, bebeğin görme duyusunun çok sonradan devreye girdiği söylenir.

"...onlar için büyük bir azap vardır."

Kalpleri mühürlenmiş, göz ve kulaklarının üzerine perde çekilmiş olan bu kimselerin varacağı yer, Cehennem olacak ve orada büyük bir azaba çarptırılacaklardır.

Münafıklar

Yüce Allah önce hâlis mü'minlerin niteliklerini, ardından kâfirlerden inkâra şartlanmış, inkârını eyleme dönüştürmüş ve bu nedenle kalpleri mühürlenmiş olanlarının niteliklerini zikrettikten sonra, inanç yönünden üçüncü bir grup olan münafıkları ve onların özelliklerini anlatmaktadır. Münafığın bu ismi alması, içinde gizlediğinin zıddını açığa vurması nedeniyledir. Kelime, tarla faresinin açtığı deliklerden birinin isminden türetilmiştir. Tarla faresi, çiftçiyi aldatmak için iki delik açar ki Arap dilinde bunlardan birine *nâfika'*, diğerine de *kâsiâ'* denmektedir. Böylece tarla faresi çiftçiyi aldatarak elinden kaçmaya çalışır (Kurtubî, I, 195).

İman edenlerin de inkâr edenlerin de tavırları açıktır. Münafıkların tavırları ise kapalı ve karmaşıktır. Muhtemelen bu sebeple, iman edenler ile inkâr edenler hakkındaki anlatımlar açık ve kısa tutulmuştur. Oysa münafıklarla ilgili anlatım, bundan sonraki âyetlerde de görüleceği gibi uzuncadır:

وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ
﴿٨﴾ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا
اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ
مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ
الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ
النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ

وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوا
اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا
نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

8. **İnsanlardan öyleleri de vardır ki "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler; oysa onlar inanmış değillerdir.**

9. (Akıllarınca) **Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışıyorlar. Hâlbuki onlar sadece kendilerini aldatıyorlar; ama bunun bilincinde dahi değiller.**

10. **Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırdı. Yalan söylemelerinden dolayı onlara acıklı bir azap vardır.**

11. **Onlara: "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" denildiğinde, "Biz sadece ıslah edicileriz" derler.**

12. **İyi bilsinler ki asıl bozguncular onlardır. Ne var ki bunun da bilincinde değillerdir!**

13. **Onlara: "Siz de insanların inandığı gibi inanın" denildiğinde, "O beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?" diye cevap verirler. Bilesiniz ki asıl beyinsizler onlardır, ama bilmezler.**

14. **Onlar, iman etmiş olanlarla karşılaştıklarında, "Biz iman ettik" derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise "Kuşkusuz biz sizinle beraberiz, onlarla yalnızca alay ediyoruz" derler.**

15. **Aslında Allah onlarla alay ediyor; azgınlıklarında onlara mühlet veriyor ki bocalayıp dursunlar.**

16. **İşte onlar, hidâyeti verip sapıklığı satın aldılar. Bu sebeple ne ticaretleri kâr etmiştir ne de hidâyet üzeredirler.**

Yukarıda dikkat çektiğimiz gibi münafıkların hayatları karanlık ve karmaşıktır. Hayatları boyunca hile ve tuzak peşindedirler. Bu sebeple yeryüzünde fesat çıkarmak, karakterlerinin bir yansımasıdır.

Fesat, doğruluktan sapma anlamında olup, ıslahın zıddıdır. *"Yeryüzünde fesat çıkarmak"* ise, özet olarak, insanları hak din olan İslâm'dan ve Kur'ân'dan uzaklaştırmaya çabalamak ve inanmayanlarla dostluk yapmak olarak ifade edilmiştir (Kurtubî, I, 202). Ancak âyette *yeryüzünde* denilerek kapsamlı bir ifadenin kullanılışı, bozgunculuklarının insanlar arasındaki olayları aşarak diğer varlıklara ve çevrelerine kadar uzandığına işaret etmek için olmalıdır.

İnanç gibi önemli bir konuda içi dışı birbirine uymayan bir kimsenin, hayatın diğer alanlarında da güvenilir biri olması mümkün değildir. Böyle birinin, çıkarı için yapmayacağı şey yoktur. Bu sebeple münafıklar, toplumları için kâfirlerden daha zararlıdırlar ve bundan dolayı da *"münafıklar, Cehennemin en alt katındadırlar"* (Nisâ 4/145). Şahsî çıkarları gözlerini öyle bürümüştür ki, her şeyin yaratıcısı, her şeye gücü yeten ve bilgisi her şeyi kuşatmış olan Yüce Allah'ı aldatacaklarını sanırlar. Oysa kurdukları tuzaklara düşecek olanlar da kendileridir. İnananlara tuzak kurdukça kurdukları tuzağa kendileri düşerek daha da çıkmazlara girerler, bocalayıp dururlar. Hayattaki faaliyetlerini iman edenleri aldatmak üzere programlamışlardır. Ne var ki hareket ve davranışları dikkatlice takip edildiğinde, içleri ile dışlarının bir olmadığının rahatlıkla farkına varılabilir.

İnanç bakımından ne müşrikler gibi Peygamber'i ve onun getirdiklerini kesin olarak inkâr ederler ne de iman edenler gibi kesin olarak iman ederler. Peygamber ve getirdikleri konusunda şüpheleri var; bir o tarafa bir bu tarafa gidip gelirler.

Bu nedenle onuncu âyette bu gibilerin kalpleri hastalıklı olarak nitelenmiştir.

"Onlara; 'Siz de insanların inandığı gibi inanın denildiğinde, 'O beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?' diye cevap verirler" âyeti, her ne kadar Allah'a ve âhiret gününe inandıklarını söyleseler ve inananlar gibi davranma gayreti içerisinde olup asıl kimliklerini ve karakterlerini gizlemeye çalışsalar da münafıkların açık verdiklerini ve insanların şüphesini üzerlerine çektiklerini göstermektedir. Açık vermeselerdi bu tür itirazlara maruz kalmazlardı. Bozguncululukla nitelenmeleri de verdikleri bu açıkları sebebiyledir. Ama onlar kendilerini daima farklı ve uyanık kimseler olarak görür, toplumun yararı ve hizmetinde olduklarını savunurlar.

"Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında..." ifadesinden, münafıkların

şeytanlarının farklı bir kesim olduğu anlaşılmaktadır. Medine'de münafıkların Yahudilerle işbirliği içerisinde oldukları bilinmektedir. Nitekim Nisâ sûresinin 139. âyetinde münafıkların mü'minleri bırakıp inkâr edenleri dost edindikleri ifade edilmektedir. Haşr sûresinin 11. âyetinde de münafıklar için *"Kitap Ehli'nin inkârcılarından olan kardeşleri"* ifadesi geçmektedir. Bazı tefsir bilginleri işte bu âyetlerden hareketle, *"şeytanları"* kelimesiyle Yahudilerin kastedildiğini belirtmektedir. Kur'ân'ın indiği dönemde münafıkların şeytanları nasıl var idiyse, bugün de vardır, yarın da onların kardeş edindikleri şeytanları olacaktır ve onlar, şeytanlarıyla işbirliği içinde olmaya devam edeceklerdir. O gün için münafıkların şeytanları Yahudiler olabilir ama münafıkların şeytanlarını Yahudilerle sınırlamamak gerekir.

Bu âyetlerin, sadece o dönemdeki münafıkları kastettiğini düşünmemek gerekir. Bilakis âyetler, münafıkların genel olarak psikolojik yapı ve karakterleri konusunda evrensel niteliklerden söz etmektedir.

"İşte onlar, hidâyeti verip sapıklığı satın aldılar. Bu sebeple ne ticaretleri kâr etmiştir ne de hidâyet üzeredirler."

Ticaret, kâr etmek için yapılır. Münafıklar en değerli şey olan hidâyeti vererek karşılığında sapıklığı satın alan kimselerdir. Böyle bir ticaretin iflasa götüreceği açıktır. İnananlar, hayatlarını Allah'a satarak karşılığında Cenneti satın alırlar. Münafıklara gelince; onlar hayatlarını şeytana satarak karşılığında Cehennemi satın alıyorlar.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ
ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ
بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

17. Münafıkların durumu, ateş yakan bir kimsenin durumuna benzer; tam da ateş çevrelerini aydınlatmışken birden Allah ışıklarını alıverir de onları karanlıklar içinde görmez bir halde bırakıverir.

18. Hem sağırdırlar, hem dilsizdirler ve hem de kördürler. Bu yüzden geri de dönemezler.

Misalden de anlaşıldığı gibi münafıklar bazen çevrelerini görüyor fakat ardından tekrar karanlıklar içerisinde kalıyorlar. Karanlıklara gömülmeleri, ateşin aydınlığının yok olması sebebiyle değil, kendi gözlerinin aydınlığı/hakkı göremeyecek biçimde körleşmesi sebebiyledir. Gerçekler olduğu gibi durmaktadır; ancak onlar bu gerçekleri görememektedirler. Onlar için aydınlık geçici, karanlık ise kalıcı ve aslî durumlarıdır.

İnsan, doğru yolu farklı araçlarla bulabilir: Ya duyduğuna veya gördüğüne dayanarak ya da akletmesi sayesinde doğru yolu bulur. Bu üç araç da işlevini yitirmişse, artık doğru yolu bulması mümkün değildir.

Tefsir bilginleri bu misali farklı yorumlasalar da öne sürülen görüşler arasındaki ortak nokta, münafıkların gerçeği gördükten sonra bundan yararlanamamaları, bocalayıp durmalarıdır. O hâlde münafıklar, işin mahiyetini anladıktan sonra karanlığı aydınlığa tercih etmişlerdir. Ya başlangıçta kalplerini hidâyete kapamamış, ama hidâyeti gördükten sonra ondan vazgeçmişlerdir ya da mü'minler arasında bulunmalarından dolayı zaman zaman hak çağrısından etkilenmiş ve böylece çevreleri aydınlanmış, ancak bu durumları devam etmeyip tekrar karanlığa gömülmüşlerdir.

Her iki izaha göre de münafık kişi, münafıklık nitelemesini, İslâm'a girdikten sonra ondan çıkmakla hak etmektedir. Kısaca her münafık, çok kısa süreliğine de olsa başlangıçta İslâm'ı kabul etmiş ve Müslüman olmuştur. Buna göre, verilen misalde ateşin aydınlatması; İslâm dini ve bu dini anlatan vahyin getirdiği mesajlardır. Kişi İslâm'a girmekle çevresi aydınlanır. Ancak İslâm'dan çıkmasıyla, gören gözü hakkı göremez, duyan kulağı hakkı duyamaz ve konuşan dili de hakkı söyleyemez olur. Sonuç olarak aydınlığın ardından karanlığa gömülür.

Böylece münafıkların özelliği olan *"azgınlıklarında bocalayıp durma hâli"* gerçekleşmektedir. Çünkü onlar, gerçeği duyma noktasında sağır, söyleme açısından dilsiz ve görme bakımından da kördürler.

Bazı tefsir bilginleri, bu misalde, ikiyüzlülükleri nedeniyle münafıkların geçici birtakım yararlar elde ettikleri, ama bu yararların devam etmeyip yine bocalama içerisine girdiklerinin anlatıldığını söylerler ki neticede bu durumları da yukarıda anlatılanlarınkine benzemektedir (Taberî, I, 326). Münafık kişi, Müslüman görünerek bir müddet için müslümanların kendisine güvenmelerini sağlayabilir. Bu sayede ticaretini yürütür. Hatta İslâm toplumunda üst makamlara bile gelebilir. Ancak bu durum uzun süre devam etmez. Nihayet ticaretinde insanları aldattığı ve makamını şahsî çıkarları için kullandığı ortaya çıkar.

Münafıkların durumlarına dair zikredilen misaller, tasvirî anlatımdır. Tas-

virî anlatımlarda, verilen misalin unsurlarının tıpatıp karşılıkları bulunmayabilir. Aslında verilen bu misallerde belağat açısından benzetilen ve benzeyen unsurları bulmaktan çok, bu misallerle anlatılan münafıkların iç dünyalarındaki karmaşa önemlidir. Onların iç dünyalarında bir kararlılık ve huzur yoktur. Sürekli foyalarının ortaya çıkması endişesi içerisindedirler. Ayrıca ikiyüzlülükleri içlerini kemirmekte ve bu sebeple sürekli bir tedirginlik yaşamaktadırlar.

Âyette *aydınlık* kelimesi tekil kipiyle, *karanlıklar* kelimesi ise çoğul kipiyle geçmektedir. Çünkü gerçek tektir; o da Allah'ın dosdoğru yoludur. Bu yol, Allah'ı birlemek ve sadece O'na kulluk etmektir ki, mahza aydınlıktır. Bu yolun dışında pek çok yol vardır ve bunların tamamı karanlık yollardır. Bir âyette şöyle denmektedir: *"Bilin ki bu, benim dosdoğru yolumdur; öyleyse onu izleyin ve diğer yollardan gitmeyin ki o yollar sizi O'nun yolundan saptırmasın"* (En'âm 6/153). Allah yolunun dışında kalan yolların tamamı karanlıktır. Bu sebeple de *karanlıklar* şeklinde çoğul kipiyle zikredilmektedir (İbnu'l-Kayyim, et-Tefsiru'l-Kayyim, s.116-117).

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ
شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

19. Ya da o münafıklar zifiri karanlıklar içerisinde gökgürültüsü ve şimşekle gelen şiddetli bir sağanakta, yıldırımlardan dolayı ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkayanlar gibidirler. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

20. Şimşek neredeyse gözlerini kapıverecek. Önlerini her aydınlattı-

ğında ışığında yürürler, karanlık üzerlerine çökünce de çakılıp kalırlar. Allah dileseydi, işitmelerini ve görmelerini bütünüyle giderirdi. Kuşkusuz Allah her şeye gücü yetendir.

Bu misal de münafıkların içinde bulundukları çıkmazı anlatmaktadır. Zifiri karanlıklar, gök gürlemesi, şimşek, şiddetli yağmur, ölüm korkusu, yollarının bir an için aydınlanması ve hemen ardından karanlıklara gömülmeleri... Seçilen bu kelimeler bile insanda bir korku ve dehşet hissi uyandırmaktadır. İşte münafıklar böylesi bir ruh hâli içerisindedirler. Münafıklıkları sayesinde kısmî birtakım yararlar elde etseler bile hemen ardından dünyaları kararmaktadır.

Bu misalde, yukarıdan inen yağmur vahiydir. Ne var ki münafıklar vahiyden yararlanmamaktadırlar, çünkü inen vahiyde, kendileri açısından yıldırım mesabesinde uyarılar ve onları korkutucu unsurlar bulunuyor. İnen âyetlerde durumları ifşa ediliyor. Buna rağmen arada bir inen âyetleri çıkarları doğrultusunda değerlendirip kimi maddî çıkarlar elde etmiyorlar da değiller. Ne var ki çıkarları kalıcı olmuyor, elde ettikleri yararların tamamı silinip yok oluyor.

Buraya kadar inanç gruplarına dair özet bilgiler verildi. İnsanlar farklı inançlara sahip olsalar da ortak noktaları insan olmaları ve tamamının yaratıcısının Allah olmasıdır. İşte aşağıdaki âyetler, bu noktadan hareketle insanların tamamına hitap etmektedir:

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ وَالَّذ۪ينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿٢١﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشاً
وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ
رِزْقاً لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَاداً وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾
وَاِنْ كُنْتُمْ ف۪ي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِه۪ۖ
وَادْعُوا شُهَدَٓاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٢٣﴾

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا
النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

21. Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki korunasınız.

22. O, yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir çardak yaptı. Gökten su indirip onunla sizin için türlü türlü ürünlerden rızık çıkardı. Öyleyse bile bile Allah'a ortaklar koşmayın.

23. Kulumuza indirdiğimizden herhangi bir kuşku içindeyseniz haydi onun benzeri birinden bir sûre getirin. Ve eğer samimi iseniz, Allah'tan başka tanıklarınızı da çağırın.

24. Ama eğer bunu yapamıyorsanız -ki asla yapamayacaksınız- o hâlde inkârcılar için hazırlanmış, yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının.

Üç farklı inanç grubu hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Yüce Allah, bütün bu inanç gruplarına yönelerek *"ey insanlar"* diye hitap etmektedir. Çünkü bütün bu farklı inanç gruplarının ortak paydası yukarıda da ifade ettiğimiz gibi insan olmalarıdır. Burada dikkat çekilen husus, şu veya bu şekilde inanıyor olsalar da bütün insanların yaşamlarını sürdürmeleri için gereken ortamı hazırlayanın Allah olduğudur. İnsanlar, Allah'a inanmıyor veya emirlerini yerine getirmiyor olsalar bile Allah onlara bu ortamı hazırlar. Ancak insana yaraşan, kendisine bu ortamı hazırlayan Allah'a kulluk etmesidir. İlk âyette sadece Allah'a kulluk etmeleri ve O'na ortak koşmamaları lazım geldiğinin gerekçelerinden bazıları anlatılmaktadır. Çünkü Yüce Allah, yeryüzünü insanlar için bir döşek yaparak üzerinde yaşamalarına elverişli kılmış, göğü de kendileri için bir çardak yapmıştır. Hayatlarını devam ettirebilmeleri için yukarıdan yağmur indirmiş, bu yağmur sayesinde besinlerini teşkil eden ekinlerin ve meyvelerin yetişmesine imkân vermiştir. Aslında kendilerini yaratan da Allah değil midir?

Kur'ân-ı Kerim bunları dile getirirken, hemen hemen bütün insanların çevrelerinde gördükleri şeylerden ve tabiatta cereyan eden olaylardan söz eder. Yer, gök, dağlar, bitki örtüsü, gece ile gündüzün birbirini takip etmesi, yağmurun yağması, rüzgârların esmesi... Bunlar üzerinde düşünüp sonuçlara varmasını ister. Belki bütün bu varlık ve olaylar, sıkça karşılaşılan şeyler oldukların-

dan, insan onlara karşı duyarsızlaşmaktadır. Kur'ân-ı Kerim bu duyarsızlığın ortadan kalkmasını ve insan hayatının bir anlam kazanmasını istemektedir.

İşte bu noktada, insanların Allah'a nasıl kulluk edecekleri meselesi gündeme gelmektedir. Yüce Allah bu konuda da kullarını tek başlarına ve çaresiz hâlde bırakmamış, onlara rehberlik etsinler diye peygamberler göndermiştir. Yine merhametinin bir sonucu olarak peygamberlerini mucizelerle desteklemiştir ki insanlar gerçek peygamberleri kolayca tespit edebilsinler.

"Kulumuza indirdiğimizden kuşku duyuyorsanız, haydi onun benzeri birinden bir sûre getirin. Ve eğer doğru iseniz Allah'tan başka tanıklarınızı da çağırın."

Evrenin tamamının yaratıcısının Allah olduğu vurgulandıktan sonra insanların dikkatleri Kur'ân-ı Kerim'e çekilmekte ve bütün bunlara rağmen insanlara, eğer Peygamber'e indirilen Kur'ân konusunda bir kuşkuları varsa bunu kanıtlamaları için çağrıda bulunulmaktadır: "*Eğer Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine dair bir kuşkunuz varsa, Peygamber gibi ümmî birisi tarafından okunan Kur'ân'ın sûrelerinden birine benzer bir sûre getirin.*"

Kur'ân Meydan Okuyor

Her peygamber, *peygamberlik mucizesi*[1] ile gönderilir. Hz. Muhammed'in mucizesi ise nesilden nesile intikal edebilen, bir yerden başka bir yere taşınabilen Kur'ân-ı Kerim'dir. Bütün insanlığa gönderilmiş ve gelişinden kıyamete kadar var olacak olan bütün nesillerin peygamberi olan Muhammed (s.a.v.)'in mucizesinin Kur'ân-ı Kerim olması doğaldır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, nesilden nesile ve bir yerden başkasına taşınabilen bir mucizedir. Böylece gönderilişinden kıyamet kopuncaya kadar gelecek olan bütün insanlar bu mucizeyle karşılaşma imkânına sahiptirler.

1 *Mucize* kavramı Kur'ân-ı Kerim'de *âyet* kelimesiyle ifade edilmektedir. Hadislerdeki kullanım da böyledir. Her ne kadar bir peygamberin gerçek peygamber olduğunu ispat eden *peygamberlik âyeti*, muhalifleri âciz bırakma unsuru taşıyor olsa da *âyet* kavramı aslında "*mucize*" kavramından daha tutarlıdır. Çünkü "mucize" kelimesinin zihinde çağrıştırdığı ilk anlam, karşı tarafı âciz bırakmaktır. Zaten kelimenin sözlük anlamı da budur. Oysa *âyet* kelimesi sözlük olarak işaret, alâmet, delil gibi anlamlara gelir. Buna göre *âyet* kelimesi, bir peygamberin peygamberliğine delil ve alâmet olan şeydir. O hâlde âyet kelimesinde muhataba rehberlik etme, ona yol gösterme anlamı mevcuttur. Muhtemelen "mucize" anlamındaki *âyet* kavramı, "Kur'ân'ın cümleleri" anlamındaki âyet kavramıyla karıştırıldığından, zamanla "mucize" kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

Yaygın kanaat; Kur'ân'a inanmayanlara önce Kur'ân'ın tamamına benzer getirmeleri konusunda meydan okunduğu, muarızların Kur'ân'ın benzerini getirmekten aciz kalmalarıyla ardından on sûreyle meydan okunduğu, on sûresine benzer getirmekten aciz kalmalarının akabinde de bir sûresine benzer getirmeleri konusunda meydan okunduğu şeklindedir. Böylece benzer getirmekten âciz kalışlarının kesin bir şekilde ispat edilmiş olduğu söylenir.

Bununla birlikte, meydan okumayla ilgili âyetlerin iniş sırası, söylenenin aksine, kesin değildir. Çünkü Kur'ân'ın bir sûresiyle meydan okuma Yûnus sûresinde geçmektedir ve bu sûre, on âyetle meydan okuma âyetinin geçtiği Hûd sûresinden önce indirilmiştir. Öyle görünüyor ki, meydan okumayı konu alan âyetlerdeki incelikler de çoğu zaman göz ardı edilmiş, ayrıntılarda bu inceliklere kimi müfessirler tarafından değinilmiş olsa da mesele bir bütün olarak yeterince değerlendirilememiştir.

Konuyla ilgili ilk âyet, Mekke'de indirilen İsra sûresinde geçmektedir ve bu sûrede geçen âyette Kur'ân'ın tamamıyla meydan okunmuştur. Bu âyette (âyet: 88) sadece Kur'ân'ın benzerinin getirilmesi istenmektedir.

Kur'ân'ın bir sûresine benzer getirilmesi konusunda meydan okunan âyet ise, İsrâ sûresinden sonra indirilmiş olan Yûnus sûresinde geçmektedir (âyet: 38). Bu âyette de herhangi bir kayıt olmaksızın sadece Kur'ân'ın bir sûresinin benzerinin getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. Bu sûre de Mekke'de indirilmiştir. İniş sırası itibarıyla Yûnus sûresinden sonra gelen Hud sûresinde ise on sûreyle meydan okunmaktadır. Ancak burada geçen âyette *"iftira mahsulü on sûre"* kaydı vardır (Hûd 11/13). İftira, içeriği yalan olan şeydir. O hâlde bu âyette, sadece Kur'ân'ın nazmıyla meydan okuma söz konusudur. Varsın içerikleri yönüyle çelişkili ve hatta bütünüyle yalan mahsulü şeyler olsun, nazım/biçim yönünden Kur'ân'ın on sûresine benzer getirilmesi istenmektedir. Bu sûre de Mekke'de yani hicretten önce indirilmiştir.

Kur'ân'ın nazmıyla da meydan okunduğuna dair bir diğer âyet yine Mekke'de indirilmiş olan Tûr sûresinde geçmektedir. Bu âyette şöyle denmektedir:

"Eğer doğru iseler, onun benzeri bir söz meydana getirsinler." (Tûr 52/34)

Görüldüğü gibi âyette *"benzeri bir söz"* denmektedir ki, bununla Kur'ân'ın muhtemelen nazmı kastedilmektedir. Buna göre, İsra sûresinde Kur'ân'ın tamamının hem nazmı ve hem de içeriğiyle meydan okunurken, bu âyette sadece Kur'ân'ın nazmı ile meydan okunmaktadır.

Kur'ân'la sadece nazım bakımından meydan okunduğu gibi sadece içeriğini yani anlamını içeren bir meydan okuma da yapılmaktadır. Nisa sûresinde şöyle denmektedir:

"Kur'ân'ı hiç anlamaya çalışmazlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasından gelmiş olsaydı, onda mutlaka birçok çelişki bulurlardı." (Nisâ 4/82)

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim peyderpey indirilmiştir. İndiriliş müddeti yirmi üç seneyi bulmaktadır. Kimi âyetleri hicretten önce Mekke'de, kimisi hicretten sonra Medine'de indirilmiştir. Bazı âyetler yolculukta ve hatta savaşta indirilmiş, bir kısmı zaferden sonra, kimisi de barışta indirilmiştir. Bu süre içerisinde Peygamber ve Müslümanlar hayatın her türlü olgusuyla karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat bütün bunlara rağmen inanç, ahlâk ve diğer dinî hükümlerin hiçbirinde içerik yönünden birbiriyle çelişen hüküm bulunmamaktadır. Hatta Kur'ân'da üslûb düzeyinde bile olsa bir değişiklik mevcut değildir.

Kur'ân indiği dönemde, geleceğe dair birtakım haberler de vermiştir. Onun Allah tarafından indirildiğine delâlet eden gayba dair bu haberler ve benzeri hususlar, ilgili kaynaklarda yer almaktadır. Kur'ân'ın geleceğe dair verdiği haberlerin aynıyla meydana geldiği bir gerçektir. Ancak Kur'ân-ı Kerim, bu ve benzeri hususları özellikle zikrederek meydan okumamış; meydan okumasını genel tutmuştur.

Konuyla ilgili âyetlerden biri, tefsirini yapmakta olduğumuz Bakara sûresinde yer almaktadır ki bu sûre Hicretten sonra Medine'de indirilmiştir. Bu sûrede geçen yukarıdaki âyette de *"Peygamber'e benzer birinden bir sûre"* getirilmesi konusunda meydan okunmaktadır. Tefsir bilginleri, âyetteki *"min mislihi"* de geçen zamirin hem *"abdinâ"* kelimesine gitmesini hem de *"mimmâ enzelnâ"*deki *"mâ"*ya gitmesinin caiz olduğunu söylerler. Fakat zamirin iki şeye dönmesi mümkün olduğunda kendisine daha yakın olan kelimeye dönmesi tercih edilir. Ayrıca daha önce indirilmiş olan Yûnus sûresinde, Kur'ân'ın bir sûresiyle meydan okunmuştur. O hâlde daha sonra Medine'de indirilmiş olan bu âyette *"Peygamber'e benzer birinden"* kaydının konulması gayet mantıklıdır. Çünkü Peygamber ümmî biri idi; kendisine Kur'ân indirilinceye kadar ne şiir söylemişti ne de okuyup yazdığı olmuştu. Kitapla, okumayla ve felsefî meselelerle bir ilgisi yoktu. Oysa kendisine indirilen bu Kur'ân, inanç meselelerinden, önceki milletlerin başından geçmiş olaylardan, ahlâktan, hukuktan, ekonomiden ve daha pek çok konudan söz etmekte ve gerek nazım gerekse içerik yönüyle muarızlarına bu Kur'ân'ın benzerinin hatta bir sûresinin benzerinin getirilmesi konusunda meydan okumaktadır. Gün geçtikçe Peygamber'in taraftarları çoğalırken, muhaliflerinin gücü azalmakta, hatta topraklarını kaybetmektedirler. Buna rağmen *söz ustası* olmakla bilinen ve övünen muhalifleri, onun getirdiği Kitab'ın bir sûresinin bile benzerini getirememişlerdir.

"...yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının."

Cehennemin yakıtı, dünya hayatında insanların Allah dışında taptıkları putlar ile Cehenneme giren insanlar olacaktır. Bu sebeple *"yakıtı insanlarla taşlar olan"* denmektedir. Başka bir âyette de şöyle denmektedir: *"Allah'tan başka taptıkları her şey Cehennem odunudur"* (Enbiyâ 21/98).

وَبَشِّرِ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۜ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِزْقًاۙ قَالُوا هٰذَا الَّذ۪ي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُۙ وَاُتُوا بِه۪
مُتَشَابِهًاۜ وَلَهُمْ ف۪يهَٓا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌۗ وَهُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

25. İman edip salih amel işleyenlere ise şunu müjdele: Kendileri için zeminlerinden ırmaklar akan Cennetler var. Orada kendilerine rızık olarak meyve verildiğinde, "Bu, daha önce bize yiyecek olarak verilmişti" diyecekler. Onlara birbirinin benzeri (yiyecekler) **verilir. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve orada onlar ebedi kalacaklardır.**

Kur'ân-ı Kerim, karşılıklı anlatımı tercih etmektedir. Özellikle kâfirlerin âhiret yurdunda uğrayacakları azaptan veya mü'minlerin kavuşacakları mükâfatlardan söz edilirken bu karşılıklı anlatıma açıkça şahit oluyoruz. Önceki âyette inanmayanların uğrayacakları âkıbet zikredilmişti, hemen ardından iman edip salih amel işleyenlerin âkıbeti anlatılmaktadır. Bu karşılaştırmalı anlatım, okuyucuya mukayese imkânı vermektedir.

Kur'ân-ı Kerim, kurtuluşa ereceklerden söz ederken sürekli olarak iman etme ile salih ameli birlikte zikreder. Çünkü inanmak, kişiyi inancı doğrultusunda davranmaya sevkeder. Kalbe yerleşmiş olan bir inanç mutlaka bu etkiyi gösterir. Peki, *salih amel* nedir?

Rağıb el-İsfahânî ص ل ح maddesinde şöyle demektedir: "Salâh, fesadın zıddıdır. Her iki kelime de daha çok davranışlarla ilgili olarak kullanılır. Kelime, Kur'ân-ı Kerim'de bazen fesadın, bazen de kötülüğün karşılığında kul-

lanılmaktadır. Aynı kökten gelen *sulh* kelimesi de, insanlar arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi anlamını taşımaktadır (el-Müfredat, 284). O hâlde dinî bir kavram olarak *salih amel,* dinin emirlerinin yerine getirilmesi ve yasaklarından kaçınılması şeklinde tanımlanabilir. Din, sadece ibadet ve ahlâkî kurallarla ilgilenmez, hayatın diğer alanlarına da hitap eder. İnsanın insanla olan ilişkilerini; insanın, çevresiyle ve evrenle olan ilişkisini ve insanın yaratıcısıyla olan ilişkisini, hatta insanın zaman gibi soyut kavramlarla ilişkisini düzenler; bu konularda kurallar getirir. Mesela, çevreyi kirletmek bir fesat iken, onu korumak ve gözetmek salih ameldir. Tıpkı namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak gibi.

Âyetin **"orada kendilerine rızık olarak meyve verildiğinde, 'Bu, daha önce bize yiyecek olarak verilmişti.' Onlara birbirinin benzeri** (yiyecekler) **verilir"** kısmıyla ilgili olarak tefsir bilginleri, Cennet meyvelerinin renk ve biçim olarak benzer olduklarını ancak tat ve lezzet bakımından farklılık gösterdiklerini söylemişlerdir. Diğer bir kısmı ise bu âyetle Cennet meyvelerinin şekil ve isim olarak dünya meyvelerine benzediğini, ancak tat ve lezzet bakımından farklı olduğunun anlatıldığını söylemişlerdir. İbnu Abbas'tan da bu anlamda bir rivâyet nakledilmektedir (İbnu Atiyye, I, 201).

"Orada onlar için tertemiz eşler vardır."

Eşler anlamına gelen *ezvac* kelimesi hem erkek eşler için, hem de kadın eşler için kullanılır. Eşlerin temiz olmalarıyla ilgili olarak da bunun; hayız, kan, balgam ve benzeri maddî kirlerden temiz olmaları anlamına geldiği söylendiği gibi, buna manevî kirlerden temiz oldukları anlamını ilave edenler de olmuştur. Kısaca, temiz olmaktan ne kastedilebilecekse, bunların hepsini anlamak gerekir. Zaten Cennet hayatı her bakımdan temiz olmayı gerektirir.

Bazıları, mü'minlerin âhirette kavuşacakları nimetlerden ve kâfirlerin uğrayacakları azaptan söz ederken Kur'ân'ın sembolik bir dil kullandığını; soyut kavramların anlaşılabilmesi için somut örnekler verildiğini söylerler. Onlara göre, aslında bu maddî şeyler âhirette yoktur. Âhirette mü'minler manevî haz duyacak, kâfirler de manevî sıkıntı ve acı içerisinde olacaklardır. Kur'ân-ı Kerim, somut bir dünyada yaşayan insanların anlamalarına imkân vermek için somut kavramlar kullanmaktadır.

Bu görüşte olanların bazıları, maddî şeyleri Cennet gibi kutsal bir yere yakıştıramadıklarından, bazıları da Hint düşüncesindeki ruhçu felsefenin etkisinde kalarak, insanın sadece ruhtan ibaret olduğunu ve dolayısıyla mükâfat yahut cezanın manevî olması gerektiğinden hareket ederler.

Özellikle âhiret yurdu gibi gaybî meseleler, insanın, kendi tahayyülü ile

açıklama yapabileceği konular değildir. Gerçi Kur'ân-ı Kerim, âhiret yurdundan söz ederken somut şeylerin yanında, hiçbir gözün görmediği ve kulağın duymadığı şeylerin de olacağından söz etmektedir. Ne var ki görmediğimiz ve duymadığımız şeylerin de olacağından söz etmek, zikredilen somut şeylerin olmayacağı anlamına gelmez.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةً
فَمَا فَوْقَهَاۜ فَاَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۚ
وَاَمَّا الَّذٖينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَٓا اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا
مَثَلًاۢ يُضِلُّ بِهٖ كَثٖيرًا وَيَهْدٖي بِهٖ كَثٖيرًاۜ وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ
اِلَّا الْفَاسِقٖينَۙ ﴿٢٦﴾ اَلَّذٖينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مٖيثَاقِهٖۖ
وَيَقْطَعُونَ مَٓا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ
فِي الْاَرْضِۜ اُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ
بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْۚ ثُمَّ يُمٖيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيٖيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذٖي خَلَقَ
لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمٖيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ
فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍۜ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٢٩﴾

26. Şüphesiz, Allah sivrisineği de ötesini de örnek vermekten çekinmez. İnananlar onun, Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise "Böyle bir örnekle Allah ne kastetmiş olabi-

lir ki?" derler. Oysa Allah onunla birçoklarını saptırır birçoklarını da doğru yola iletir. Aslında onunla fâsıklardan başkasını saptırmaz.

27. Onlar kesin söz verdikten sonra, Allah'a verdikleri o sözü bozarlar. Allah'ın sürdürülmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte onlar, kaybedenlerin ta kendileridir.

28. Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Oysa ölüydünüz, sizi diriltti; sonra sizi öldürecek ve yine diriltecektir. Sonra da O'na döndürüleceksiniz.

29. Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yaratan O'dur. Sonra da göğe yönelip onu yedi gök olarak düzenlemiştir. O, her şeyi bilir.

Örneklendirme Kur'ân'a has bir üslup değildir. Sosyal bilimlerin her alanında görüş belirtenler anlatmak istediklerini okuyucularının zihinlerine yaklaştırmak, anlatımlarına canlılık kazandırmak ve muhataplarını ikna etmek için bu yola başvururlar. Kur'ân-ı Kerim de anlatımında *örnekler* verir. Yukarıda 17. ve 18. âyetlerde münafıkların durumlarını anlatmak için Yüce Allah onları karanlıkta ateş yakan ve ateşi sönüveren kimsenin durumuna benzetmiş, 19. ve 20. âyetlerde ise münafıklar, şimşeklerin çaktığı ve göğün yıldırımlar indirdiği bir hava koşulunda yağmura tutulmuş, ölüm korkusu içerisinde parmaklarını kulaklarına tıkayan kimselere benzetilmişti. Kur'ân-ı Kerim'de daha başka örnekler de verilmektedir. Belli ki inanmayanlar, bu örneklendirmelere takılmışlar ve ilâhî bir kitapta bu tür örneklerin yer almaması gerektiğini düşünmüşlerdir.

23. ve 24. âyetlerde Peygamber gibi ümmî bir kimseden Kur'ân'ın bir sûresine benzer getirme konusunda meydan okunmakta idi. İnanmayanlar, bu meydan okumaya cevap verecekleri yerde, münafıklarla ilgili olarak verilen iki örneğe takılmışlardı. *"Allah tarafından indirilmiş kitapta bu kadar basit örnekler zikredilir mi"* tarzında itirazlar yöneltiyorlardı. Oysa örnek getirmekten maksat, verilen örneğin, anlatılmak istenen anlamı taşıyor olmasından hareketle, anlatılmak istenen soyut anlamın somutlaştırılarak anlaşılmasını sağlamaktır. Doğrusu, anlatılmak isteneni anlamaya yanaşmayanların başka hususlara takılmaları normaldir.

İlk âyette geçen ve sivrisinek için kullanılan *ötesini* ifadesi ile sivrisinekten daha basit ve küçük olan bir varlığın mı yoksa ondan daha büyük ve üstün bir varlığın mı kastedildiği konusunda farklı iki görüş ileri sürülmüşse de, bunların ikisinin birlikte kastedilmiş olması mümkündür. Anlatılmak istenen,

basit de olsa, büyük de olsa verilen örnekle neyin kastedildiğini anlamaya çalışmanın gerekliliğidir. Neticede bütün varlıkların yaratıcısı Allah'tır. İnsanlar, basit de olsa hiçbir şeyi yoktan var etme gücüne sahip değillerdir. Verilen örnekle anlatılmak istenen budur.

İnananlar, verilen örnekle anlatılmak isteneni anlamış ve böylece doğru yolu bulmuş; inkâr edenler ise başka şeylere takılarak sapıtmışlardır. Allah'ın onları saptırması da kendilerinin fâsık oluşlarına bağlanmıştır.

Fâsık kelimesi sözlükte *kabuğunu çatlatıp çıkan* anlamındadır. Kur'ân-ı Kerim kelimeyi bu anlamından alarak yeni manalar için kullanmıştır. Söz konusu manalar; küfür ve şirke girmeksizin günah işlemek, yalan söylemek ve sövmek gibi anlamlardır (İbnu'l-Cevzî, Nüzhetu'l-Elibbâ', s.464-465). O hâlde dinî bir terim olarak fâsık, ister dinin sınırlarının dışına çıkmış olsun, ister çıkmamış olsun, Allah'a itaate aykırı davranışta bulunan kişi için kullanılır. Ancak burada fâsık kelimesi dinden çıkma, yani küfür anlamında kullanılmıştır. Kur'ân'da da genel olarak bu anlamda kullanılmaktadır.

Allah'ın verdiği misalleri beğenmeyen ve Allah'a verdikleri sözü bozan bu fâsıklar, Yahudilerle müşrik Araplardan oluşan münafıklardır; ancak bu âyetlerle sadece bu kimselerin kastedildiği elbette ki düşünülemez. Allah'a verdiği sözü bozan her insan, bu âyetlerin kapsamına girer.

Tefsir bilginlerinin bir kısmı, *"Allah'ın sürdürülmesini emrettiği şey"* ile akrabalık bağının kastedildiğini; bir kısmı ise, Peygamber (s.a.v.)'le olması gereken bağın da bu çerçeveye girdiğini söylemektedir. Kimi de çerçeveyi daha geniş tutmaktadır. Haddizatında insanın akrabalarından başlamak üzere bütün insanlarla bağları vardır. Kimileriyle akrabalık bağı, kimileriyle vatandaşlık bağı ve bunların dışında kalan kimselerle de insan olma bağı vardır. Bütün insanlar aynı ana-babadan yaratılmışlardır. Herkesin, şu veya bu şekilde diğer insanlarla bir bağı ve onlara karşı birtakım yükümlülükleri bulunmaktadır.

Burada, inanmayanların Allah'a verdikleri hangi sözü yerine getirmediklerinden, hangi ilişkiyi kestiklerinden ve yeryüzünde ne gibi bir bozgunculuk yaptıklarından bahsedilmemektedir. Sûre dikkatlice okunduğunda, başından itibaren, inanç gruplarının temel özelliklerinden söz edildiği ve bu özelliklere dair ayrıntıya girilmediği görülecektir. Bu soruların cevaplarını Kur'ân'ın tamamında aramak gerekir; çünkü Kur'ân âyetleri birbirlerini tamamlamakta ve açıklamaktadır.

"Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Oysa ölüydünüz, sizi diriltti; sonra sizi öldürecek ve yine diriltecektir. Sonra da O'na döndürüleceksiniz.

Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yaratan O'dur. Sonra da göğe yönelip onu yedi gök olarak düzenlemiştir. O, her şeyi bilir."

Bu iki âyette fâsıklıkları sebebiyle dinin dışına çıkanlara etkili bir üslupla hitap edilerek, *"yeryüzündeki herşeyi sizler için yaratanın O olduğunu nasıl inkâr ediyorsunuz"* deniyor. O, yeryüzündeki her şeyi sizin için yaratmış, size hayat vermiş, bunun ardından sizi öldürecek ve sonra yine diriltecektir. Bilesiniz ki ikinci dirilişinizde hesap vermek üzere Allah'ın huzuruna çıkacaksınız. Orada hiçbir şeyi gizleyemeyeceksiniz; çünkü Allah her şeyi bilendir.

Küfür kavramı, Allah'ı varlık olarak inkâr etmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Kelimenin sözlükte "örtmek" anlamında olduğuna daha önce dikkat çekilmişti. Aslında Allah'ın varlığını inkâr eden bir insan hemen hemen yok gibidir. Problem, Allah'ın isim ve sıfatlarında tevhitten sapmak, daha açık bir ifade ile Allah'ı hakkıyla takdir edememektir. Allah'ın herhangi bir sıfatının veya isminin üstünü örtmek de Kur'ân'da küfür olarak ifade edilmektedir. Burada, nankörlüğün küfre ulaşan şekli anlatılmaktadır.

Âyetin, **"Oysa ölüydünüz, sizi diriltti; sonra sizi öldürecek ve yine diriltecektir. Sonra da O'na döndürüleceksiniz"** kısmından hareketle Kur'ân-ı Kerim'in reenkarnasyonu kabul ettiği ileri sürülmüştür. Bu nedenle reenkarnasyon konusunu kısaca anlatmakta ve gerçekten Kur'ân-ı Kerim'in böyle bir inanca geçit verip vermediğini incelemekte yarar vardır.

Reenkarnasyon

Ruh göçü anlamına gelen reenkarnasyon, ölen kişinin bedeninden çıkan ruhun başka bir bedene girmesini ifade eder. Reenkarnasyona inananların bazılarına göre, bu işlem süreklidir. Bir beden deneyimindeki ruh, o bedende iyi bir davranış ve tavır sergilemişse bir sonraki bedende daha mutlu bir hayat geçirir. Kötü bir hayat yaşamışsa daha düşük bir bedende hatta bir hayvan bedeninde tekrar dünyaya gelebilir. Kimine göre ise, ruh arınıncaya kadar bedenden bedene geçer ve arındığında aslî mekânı olan Allah katına yükselir. Reenkarnasyonu İslâm diniyle bağlantılı olarak ileri sürenler bu son şıkkı savunurlar.

Her iki şekliyle birlikte reenkarnasyonun âhiret inancıyla bağdaşmadığı açıktır. Bu sebeple reenkarnasyona inanmakla birlikte âhirete de inanan bazı kimseler, ruhun arınma sürecinin ancak birkaç kez reenkarne olmakla sınırlı olduğunu söylerler. İşte bu görüşte olanlar, mensup oldukları dinî inançlarla bu öğreti arasında bir uzlaştırma çabası içerisine girerler. Hem reenkarnasyona hem de Kur'ân'a inandıklarını söyleyen bu kimseler, inançlarını Kur'ân

âyetleriyle bağdaştırma çabası içerisine girerler. Delil olarak ileri sürdükleri âyetlerin başında ise, ölüm ve dirilişten söz eden bu âyet-i kerime gelir.

Reenkarnasyona inananlar aklî delil olarak da bireylerin farklı imkânlara sahip olmalarını gösterirler: Bazı kimseler hiçbir şey öğrenme imkânı olmayan bir bölgede dünyaya gelirken, kimileri de refah içinde ve bilgilenme imkânlarının zirvede olduğu bir yörede dünyaya gelmektedir. Yine bazı kimseler çok uzun bir ömür geçirip tecrübelerini arttırarak gerçeği bulma imkânına sahip olurken, kimileri de rüşt çağına eriştikten kısa bir müddet sonra ölmektedir. Farklı imkânlara sahip olan bu insanlar ikinci veya üçüncü kez dünyaya gelip denenmedikleri takdirde adalet sağlanmış olmaz. Kısacası, bireyler eşit imkân ve şartlarda denenmedikçe hepsini aynı gerçeklere ulaşma konusunda sorumlu tutmak adaletle bağdaşmaz, şeklinde gerekçeler ileri sürerler.

Âyetin izahına geçmeden önce ileri sürülen bu aklî delilleri değerlendirelim:

Yüce Allah, peygamber göndermedikçe kimseyi cezalandırmayacağını Kur'ân'da belirtmektedir (İsrâ 17/15). Her peygamber, peygamberliğini ispat eden bir mucizeyle gönderilir. İnsanların sorumlu tutulmaları, peygamberin getirdiği mucizeyle karşılaştıktan sonra başlar. O hâlde mucizeyle karşılaşmayanlar sorumlu olmazlar. Buna göre günümüzde insanların âhirette sorumlu tutulmaları, Peygamberimizin mucizesi olan Kur'ân-ı Kerim'le karşılaşmalarıyla mümkündür. Ayrıca Yüce Allah, hiç kimseye gücünün fevkinde bir sorumluluk yüklemeyeceğini bildirmektedir (Bakara 2/286).

Kimin mucizeyle karşılaştığını ve kimin gücünün neye yetip, neye yetmediğini en iyi Allah bilir. İnsanları yargılayacak, ceza veya mükâfat verecek olan da O'dur. O'nun adaletinden şüphe edilemez. Bunun ötesine geçerek, Kur'ân-ı Kerim'de haber verilenlerin dışında kalan gaybî konuların peşine düşmek, ancak kalp hastalığıyla izah edilebilir.

Bu dünya hayatında herkesin eşit şartlara sahip olması gerektiği iddiasına gelince; bunun gerçekleşmesi mümkün olmadığı gibi buna gerek de yoktur. Asıl olan, herkesin kendi imkânına göre sorumlu tutulmasıdır. Yüce Allah, peygamber göndermedikçe kimseyi sorumlu tutmayacağını bildirmektedir. Peygamberlik mucizesiyle karşılaşanlar ile karşılaşmayanların imkânları farklı olduğuna göre, sorumlulukları da farklı olacaktır. Zengin kimse zekât vermekle sorumlu iken, fakir sorumlu değildir. Âlim kişinin sorumlulukları, cahil kişinin sorumluluklarından fazladır. Bu tür misalleri çoğaltmak mümkündür. Sonuç olarak, insanın sadece yaptıklarını değil, içinden geçenleri, kı-

saca her şeyi bilen Allah, hassas adalet terazisiyle insanları yargılayacaktır. Kimin ne imkânı vardır ve nelerle sorumlu tutulacaktır, bunu en iyi bilen O'dur.

Ruhçu felsefeye dayalı reenkarnasyon inancında, ruh-beden ilişkisi önemli bir konudur. Bu inanca göre bedenin hiçbir fonksiyonu yoktur. Önemli olan sadece ruhtur. Oysa insan, ancak ruh ve bedenin bir araya gelmesiyle kimlik kazanır. İmtihan yurdu olan bu dünya hayatında ruh ve bedeniyle birlikte amel eder. Âhirette amelinin karşılığını ruh ve bedeniyle mükâfat veya ceza olarak görür.

Sonuç olarak; reenkarnasyon inancı, ruhu esas alır ve bedeni hesaba katmaz. Söz konusu inanca mensup olanlar, felsefelerinin yapısından kaynaklanıyor olmalı ki, hangi dinin hâkim olduğu bir toplumda yaşıyorlarsa, birtakım zorlamalarla, o dinin de reenkarnasyonu benimsediğini savunurlar.

Reenkarnasyon inancının bu yönlerine dikkat çektikten sonra şimdi, söz konusu âyetin reenkarnasyon inancıyla bir ilişkisinin olup olmadığı meselesine geçebiliriz.

Kur'ân-ı Kerim Arapça indirilmiştir. O hâlde kullandığı kelimelerle Arapların ne kasdettikleri önemli bir meseledir. Herhalde bu âyeti reenkarnasyona delil gösterenler, âyette geçen *ölüydünüz* kelimesinden, daha önce bir hayatın var olduğunu düşünüyorlar; oysa Arapçada *ölü*, diri olmamak anlamındadır. Dolayısıyla bir şeye *ölü* denmesi için o şeyin, öncesinde bir hayat dönemi geçirmiş olması gerekmemektedir (Zemahşerî, Keşşâf, I, 122; Ebu Hayyân, el-Bahru'l-Muhît, I, 131). Hatta dilci müfessirlerden Ebu Hayyân, Arapların, cemâdâtın hepsi için ölü tabirini kullandıklarını belirtmektedir (Ebu Hayyân, I, 131). Mesela hiç ekilip biçilmemiş tarlaya *ölü tarla* derler ve o tarlanın tarıma açılmasına da *ölü tarlayı diriltme* tabirini kullanırlar. O hâlde **"Ölüydünüz, sizi diriltti, sonra sizi öldürecek ve yine diriltecektir. Sonra da O'na döndürüleceksiniz"** âyetiyle kastedilen şudur:

Ölüydünüz: Dünya hayatına gelmeden önceki durum; yani yoktunuz,

Sizi diriltti: Dünya hayatına geldiniz,

Sonra öldürecek: Kabir hayatı,

Yine diriltecek: Âhiret hayatı

Zaten bu ikinci diriltmeden sonra **"O'na döndürüleceksiniz"** ifadesinden de âhirette Allah'ın huzuruna çıkarılıp hesap vereceğimiz açıkça anlaşılmaktadır.

Âyetin **"Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz?"** diyerek hayret ifade eden bir cümle ile başlaması, herkesin bildiği bir şeyi anlattığını gösterir.

Oysa reenkarne olduklarını iddia edenler veya buna inananlar, diğer insanlara oranla milyonda bir bile değildirler. Nitekim tefsir bilginleri, *"bizi iki defa öldürdün, iki defa diriltti̇n"* (Mü'min 40/11) âyetinde anlatılan hususlarla bu âyette anlatılanların aynı şeyler olduğunu söylemişlerdir. Mü'min sûresindeki bu âyetin izahında sahabenin en büyük tefsir bilgini olarak kabul edilen İbnu Abbas'ın ve yine sahabeden İbnu Mes'ud ile başkalarının şöyle dedikleri nakledilir:

"Sizler yaratılmadan önce topraktınız; bu bir ölümdür. Sonra Allah can verip sizi yarattı; bu bir hayattır. Sonra sizi öldürüyor ve kabirlere konuluyorsunuz; bu, ikinci bir ölümdür. Sonra kıyamet gününde sizi diriltecektir; bu da ikinci bir hayattır." (Taberî I, 187; İbnu Atiyye, I, 211; İbnu Kesîr, I, 97; Ebu Hayyân, I, 130).[1]

Kısacası âyet, dünya hayatında ölüp ardından yine bu hayatta diriltilmeyi anlatmadığından reenkarnasyonla hiçbir ilgisi yoktur.

İnsanın Yaratılışı

Sûrenin ilk âyetlerinde değişik inanç grupları hakkında özet bilgiler verildikten, bu inanç gruplarını oluşturan insanların yaratıcılarının Allah olduğuna ve O'na kulluk etmelerinin gerekliliğine dikkat çekildikten sonra onların tamamını ilgilendiren yaratılış kıssasına geçilmektedir. Böylece bütün inanç sahiplerine dünyaya geliş amaçları ve evrendeki konumları hatırlatılmaktadır:

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةًۜ قَالُٓوا
اَتَجْعَلُ ف۪يهَا مَنْ يُفْسِدُ ف۪يهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَۜ قَالَ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ اٰدَمَ
الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫ن۪ي بِاَسْمَٓاءِ

1 Tefsir bilginlerinin bir kısmı, ilk ölümün, kişinin doğumuna kadarki bütün geçmiş dönem için kullanıldığını söylerken, bir kısmı da ana rahmine bir nutfe olarak girişinden doğumuna kadarki dönem için kullanıldığını söylemiştir (Aynı kaynaklar).

هٰٓؤُلَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا
مَا عَلَّمْتَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ
بِاَسْمَٓائِهِمْۚ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۙ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

30. Rabbin meleklere: "Yeryüzünde bir halife yaratacağım" dediği zaman dediler ki: "Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratıyorsun? Oysa biz seni överek yüceltip, takdis ediyoruz." (Rabbin:) **"Ben sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi.**

31. Ve Âdem'e her şeyin ismini öğretti. Sonra onları meleklere sunup, "Dedikleriniz doğru ise haydi şunların isimlerini bana söyleyin" dedi.

32. Dediler ki: "Sen yücesin, bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. Gerçekten sen, bilensin, hikmet sahibisin."

33. Allah: "Ey Âdem, bu şeylerin isimlerini onlara söyle" dedi. Âdem o şeylerin isimlerini kendilerine söyleyince de (Rabbin) **dedi ki: "Göklerin ve yerin gaybını ben bilirim. Açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilirim demedim mi?"**

Kelime olarak *halife* bir kimsenin yerine geçen anlamındadır. Ardında başkasını bırakan anlamında olduğunu söyleyenler de olmuştur (Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, I, 99). Aynı kökten gelen *halfun;* arka, ardarda gelen nesiller gibi anlamlara gelir (Fîrûzâbâdî, el-Kamûsu'l-Muhît). Kendisindeki bir eksiklikten dolayı geride kalan; çirkin ve kötü kişi anlamlarına geldiğini söyleyenler de olmuştur (İsfahânî, el-Müredat. s.155).

O hâlde *halfun* kelimesiyle arkadan gelen kötü nesiller kastedilirken, *halife* kelimesinde olumluluk anlamı hatta yöneticilik gibi üstün bir makamı devralma anlamı vardır. Bu sebeple devlet başkanlığını yürütene *halife* denmiştir. "*Sizi yeryüzünde halifeler yapacağım*" (En'âm 6/165; Fâtır 35/39) âyetinde de kelime, "siyasî erki ellerinde tutanlar" anlamında kullanılmaktadır. Bu sebep-

na gelen terör olaylarında ve fertler arasındaki kavgalarda öldürülen insan sayısı bu rakamların dışındadır.

Meleklerle olan yarıştırmada Âdem'e *isimlerin öğretilmesi*, Âdem'in (dolayısıyla insanın) yapısında var olan ve onu halifesi olduğu varlıktan farklı kılan, hatta onu yeryüzü hâkimiyeti için meleklerden bile daha ehil kılan bir niteliğidir. Âdem'e *isimlerin öğretilmesi,* onun hem bilgi edinmesi hem de bilgiyi üretme yeteneğine sahip olması anlamı taşımaktadır; çünkü Adem nesli ancak bu sayede yeryüzüne hâkim olur ve yeryüzünü bayındır hâle getirir. Fesat çıkarmasını ve kan dökücülük yönünü engelleyecek olan da onun bu yönüdür. İlk dönem müfessirleri bu hususa dikkat çekmişlerdir. Endülüslü müfessir İbnu Atiyye, âlimlerin çoğunluğuna göre "Âdem'e *isimlerin öğretilmesi*, Allah'ın ona, her şeyin yararını, ne işe yaradığını öğretmesidir," demektedir (İbnu Atiyye, I, 223). *İsimleri bilmesi* nedeniyle insanın yeryüzü hâkimiyeti için meleklerden daha uygun olduğunun ortaya konması da, bu görüşün doğruluğuna delildir. Çünkü melekler, söyledikleriyle yeryüzünde *halife* olmaya daha ehil olduklarını ima ediyorlardı. Yüce Allah, insana isimlerin öğretilmiş olmasını delil göstererek, insanın yeryüzünde halife olmak için daha uygun olduğunu meleklere göstermiştir.

Meleklerin, Âdem'in bozgunculuk çıkaran biri olduğunu, oysa kendilerinin Allah'ı yücelttiklerini ifade etmeleri, yeryüzü hâkimiyetine talip olduklarını gösterir. Yüce Allah'ın *"açığa vurduklarını ve gizlediklerini bildiğini"* hatırlatması da meleklerin bu isteklerine işaret etmektedir. Bunun yanında *"göklerin ve yerin gaybını bildiğini"* hatırlatması ise yeryüzü yönetimi için insanın seçilmesinde isabet ettiğini meleklere göstermesidir. Melekler yaratılışları itibarıyla yeryüzünü imar etmeye elverişli değildirler. Yeryüzündeki şeylere gereksinimleri yoktur ki, imar etme işine girişsinler. Eğer yeryüzü hilafeti meleklere verilmiş olsaydı ne toprak ekilir, ne denizlerde gemiler yüzdürülür, ne de bilim ve teknik gelişirdi.

Kur'ân-ı Kerim'den insanın yaratılışının iki amaca yönelik olduğunu anlıyoruz. Bu amaçlardan biri, yeryüzü hilafetidir; yeryüzünü imar etme ve ona hâkim olmaktır. İnsanın yaratılışındaki diğer amaç ise Allah'a kulluktur. Bu husus Zariyât sûresinin 56. âyetinde şöyle ifade edilmektedir: *"Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."*

İleride insanın yaratılışına dair yapacağımız nakillerden de anlaşılabileceği gibi Tevrat, insanın yaratılış gayesine dair herhangi bir tespitte bulunmamaktadır.

Kur'ân'da zikredilen bütün bu hususlar, hem insanın evrendeki konumunu bilmesi, hem de Yüce Allah'ın, kendisi üzerindeki nimetinin farkında olması bakımından zikredilmiştir.

Âdem'e *isimlerin öğretilmesi*, bütün bilginin kaynağının ve bilgi hazinesinin Allah katında olduğuna işaret etmektedir. İnsanın elde ettiği bilgilerin tamamı bu kaynaktandır. İnsan ne kadar bilgi üretirse üretsin, Allah'ın katındaki bilgiye nispetle ürettiği bilgi, bir hiç mesabesindedir. *"Onlar, bildirdiğinden başka, O'nun ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar"* (Bakara 2/255).

Allah'ın insana aktardığı bilginin bir kısmı, vahiy kanalıyla gelen bilgidir. İnsanın elde ettiği diğer bilgiler ise, yapısına yerleştirilmiş olan bilgi edinme yeteneğini kullanarak elde ettiği bilgidir. Bilgi üretme yeteneğini insana veren Yüce Allah olduğundan, insanın elde ettiği bilginin tamamı Allah'a izafe edilmiştir. Bilginin kaynağı Allah olduğundan O'nun gönderdiği din bilgisi ile beşerî bilgi arasında bir çatışma da söz konusu olamaz. Eğer ortada bir çatışma varsa ya dinî bilginin kaynağı sağlam değildir yahut beşerî bilgi olarak takdim edilen bilgide bir sakatlık vardır; kesin bilgi düzeyine ulaşmamış bir nazariyedir.

Tevrat'a Göre İnsanın Yaratılışı

Tevrat'ta insanın yaratılışına dair anlatılanlar, özet olarak şöyledir:

Yüce Allah gökleri ve yeri, ardından havada uçan kuşları, karada ve denizde yaşayan hayvanları yarattıktan sonra yeryüzüne ve hem karada, hem de denizlerde yaşayan hayvanlara hâkim olsun diye insanı kendi sûreti üzere yarattı ve onu mübarek kıldı. İnsanın yaratılışıyla gökler ve yerin yaratılışı tamamlanmış oldu. Allah bütün bunları altı günde tamamladı. Yedinci günde ise istirahat etti. Allah, yerin toprağından Âdem'in şeklini yaptı ve onun burnuna hayat nefesini üfledi, böylece yaşayan canlı oldu. Rab Allah Aden'de bir bahçe dikti. Bahçede her türlü güzel meyveler veren ağaçlar vardı. Bahçenin ortasına da hayat ağacını ve iyilikle kötülüğü bilme ağacını var etti. Ardından Âdem'i bu bahçeye yerleştirdi, ağaçların meyvelerinden dilediğince yiyebileceğini, fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından kesinlikle yememesi konusunda onu uyardı: "Çünkü ondan yediğin gün mutlaka ölürsün" dedi.

Allah karada yaşayan hayvanları ve havada uçan kuşları da topraktan yarattı ve onlara ne ad koyacağını görmek için hepsini Âdem'in önüne getirdi. Âdem onlardan her birine ne ad verdi ise, onun adı o oldu. Allah, yalnız olduğu için Âdem'e uygun bir yardımcı yaratmayı düşünüyordu. Fakat yarat-

tığı bu hayvanlar arasında uygun bir yardımcı yoktu. "Ve Rab Allah, adamın (Âdem'in) üzerine derin bir uyku getirdi ve o uyudu; ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapladı. Ve Rab Allah, adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu adama getirdi. Ve adam dedi: Şimdi bu benim kemiklerimden bir kemik ve etimden ettir; buna Nisa denilecek, çünkü o insandan alındı. Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak ve karısına yapışacaktır ve bir beden olacaktır. Ve adam ve karısı, ikisi de çıplaktılar ve utançları yoktu."

Kara hayvanlarının en hilekârı olan yılan, kadına geldi ve gerçekten bahçenin ağaçlarının meyvelerinin kendilerine yasaklanıp yasaklanmadığını sordu. Kadın, Rab Allah'ın, bahçenin ağaçlarının meyvelerinden yemelerine izin verdiğini, fakat bahçenin ortasında olan ağacın meyvesini kendilerine yasakladığını, çünkü ondan yedikleri takdirde öleceklerini söylediğini belirtti. "Ve yılan, kadına dedi: Katiyen ölmezsiniz; çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit gözleriniz açılacak ve iyiyi ve kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız."

Yasak ağacın meyvesi kadına hoş geldi, meyvesinden alıp yedi, ardından kocasına da yedirdi. İkisinin de gözleri açıldı, çıplak olduklarını bildiler. İncir yapraklarını dikip kendilerine önlükler yaptılar. "Günün serinliğinde bahçede gezmekte olan Rab Allah'ın sesini işittiler; ve adamla karısı Rab Allah'ın yüzünden bahçenin ağaçları arasına gizlendiler. Ve Rab Allah, adama seslenip ona dedi: Neredesin? Ve o dedi: Senin sesini bahçede işittim ve korktum, çünkü ben çıplaktım ve gizlendim. Ve dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Ondan yeme dediğim ağaçtan yedin mi? Ve adam dedi: Yanıma verdiğin kadın o ağaçtan bana verdi ve yedim. Ve Rab Allah kadına dedi: Bu yaptığın nedir? Ve kadın dedi: Yılan beni aldattı ve yedim. Ve Rab Allah yılana dedi: Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin; ve seninle kadın arasına ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım; o senin başına saldıracak ve sen onun topuğuna saldıracaksın. Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım, ağrı ile evlat doğuracaksın ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır. Ve Âdem'e dedi: Karının sözünü dinlediğin ve Ondan yemeyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan yiyeceksin; ve sana diken ve çalı bitirecek; ve kır otunu yiyeceksin; toprağa dönünceye kadar, alnının teriyle ekmek yiyeceksin; çünkü ondan alındın; çünkü topraksın ve toprağa döneceksin. Ve adam karı-

sının adını Havva koydu; çünkü bütün yaşayanların anası o oldu. Ve Rab Allah, Âdem için ve karısı için deriden kaftan yaptı ve onlara giydirdi.

Ve Rab Allah dedi: İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri oldu; ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın ve yemesin ve ebediyen yaşamasın diye." (Tekvin, I-III baplardan özetlenerek alınmıştır.)

Kısa Bir Değerlendirme

Sonraki bölümlerde de yer yer Tevrat'tan nakiller yapacağız. Bu alıntılarla hem okuyucumuzu bilgilendirmeyi, hem de Kur'ân ve sahih sünnette yer almadığı hâlde bazı tefsirlerimizde yer alan görüş ve düşüncelere de ışık tutmayı amaçlıyoruz.

Tevrat'ın anlattıklarından, Hz. Âdem'e iki ağacın meyvesinin yasaklandığı anlaşılmaktadır: İyiyi ve kötüyü bilme ağacı, bir de hayat ağacı. Hz. Âdem birincisinden yemiş, ama ikincisinden yememiştir.

Yine bu aktardığımız kısımlardan bile, Tevrat'a insan elinin değdiği ve onda birtakım tahrifatın yapıldığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Çünkü burada insan Allah'a benzetildiği gibi Allah da insana benzetilmektedir. İnsanın Allah'a benzetildiği kısımda "Ve Allah dedi: Sûretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım" (Tekvin I/26) denmektedir. Tevrat'ın bu cümlesinin te'vil edilmesi de mümkün değildir. Çünkü hemen sonraki cümlelerde bu husus te'vile imkân bırakmayacak bir şekilde pekiştirilmekte ve şöyle denmektedir: "Ve Allah insanı kendi sûretinde yarattı, onu Allah'ın sûretinde yarattı" (Tekvin I/27). Yaptığımız naklin son kısımlarında da, Âdem'in yasak ağaçtan yediğini fark eden Yüce Allah'ın şöyle dediği anlatılmaktadır: "İşte, adam iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu" (Tekvin III/22).

Allah'ın insanlara benzetildiği kısımda ise; Allah'ın, günün serinliğinde bahçede gezdiği, Âdem'le Havva'yı bahçede görmediğinde endişelendiği, Âdem'i bulmak için ona seslendiği, Âdem'le Havva'nın yasak ağaçtan yediklerini bilmediği, yediklerinin farkına vardığında ise endişelendiği ifade edilmektedir.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ
وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ

وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا
هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ
عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٣٦﴾

34. Hani bir zamanlar meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O diretti ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.

35. Dedik ki: "Ey Âdem, sen ve eşin Cennete yerleşin ve dilediğiniz şekilde oradan bol bol yiyin; ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz."

36. Ne var ki şeytan oradan ayaklarını kaydırdı ve onları, içinde bulundukları yerden çıkardı. Biz de: "Birbirinize düşman olarak inin. Belli bir zamana kadar sizler için yeryüzünde bir yerleşme ve yararlanma vardır" dedik.

Daha önceki âyetlerde insanın konumu halife olarak belirlenmişti. Bu âyetlerde ise insanın diğer varlıklarla ilişkilerinden söz edilerek konumuna dair ilave bilgiler verilmektedir. Ancak bu meseleyi ele almadan önce Kur'ân'ın dili kullanışıyla ilgili bir hususa değinmek istiyoruz:

Yüce Allah, 34. âyette olduğu gibi, Kur'ân'ın birçok âyetinde *"dedik, indirdik, biz"* vb. çoğul kipleri kullanmaktadır. Özellikle Arap dilinin üslubunu bilmeyenler zaman zaman bu gibi ifadelere takılmakta ve neden çoğul kipinin kullanıldığını sormaktadırlar.

Arap dilindeki kullanıma göre, bir yönetici, yönetimi altındakilerin kendi emirlerini yerine getireceklerini ve buyrukları doğrultusunda hareket edeceklerini bildiğinden dolayı kendisinden söz ederken *"dedik, yaptık"* gibi ifadeler kullanır (et-Tibyan fî Tefsiri Ğaribi'l-Kur'ân, I, 75). Yani, yönetici kendi büyüklüğünü ifade etmek için çoğul kipi kullanır.

Meleklerin Âdem'e secde etmeleri, insanın yeryüzü yönetimine daha layık

olduğunu kabul etmeleri anlamını taşır. Bunu, eğilerek Âdem'i selamlama şeklinde mi dile getirmişler yoksa başka bir şekilde mi, bilmiyoruz. Ancak kelimenin *kabul etme* anlamı taşıdığına dikkat çekmiştik. O hâlde insanın yeryüzü hâkimiyeti için daha uygun olduğunu kabul ve itiraf etmişlerdir. Yine şunu kesin olarak biliyoruz ki, buradaki secde, ibadet etme anlamında değildir. Çünkü Yüce Allah, kendisinden başkasına ibadeti kesin bir şekilde yasaklamıştır. Haddizatında bilinen şekliyle yere kapanma şeklindeki secdeyi yapmış olmalarında da herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü sonuç olarak bu işi Allah'ın emriyle yapmışlardır. Tıpkı Ka'be'ye doğru secde ederken nasıl bu, Ka'be'ye secde etmek ve dolayısıyla Ka'be'ye ibadet etmek anlamı taşımıyorsa, Âdem'e doğru secde etmiş olmaları da Âdem'e ibadet ettikleri anlamına gelmez. Daha önce geçen âyetlerden de anlaşıldığı gibi meleklerin, Âdem'in yeryüzü yöneticiliğine ehil olup olmadığı konusunda şüpheleri vardı. Âdem'e secde etmeleri, onun yeryüzü hâkimiyetine ehil olduğunu kabul ettiklerini simgeler. Ayrıca o yüce varlıkların Âdem'e secde etmeleri, insana verilen değeri anlatması bakımından da önemlidir. Böylece insandan da, kendisine verilen değeri iyi anlaması ve buna yaraşır şekilde davranması istenmektedir.

İblis/Şeytan

Meleklere yöneltilen secde etme emrinin İblis'i kapsaması nedeniyle onun da meleklerden biri olduğunu söyleyen birçok müfessir vardır. Onlara göre İblis, Cennet bekçilerindendi. Cinler yeryüzünde fesat çıkarınca üzerlerine gönderilen melekler ordusunun komutanı idi. Savaş meleklerin zaferiyle bitince İblis, Allah katındaki itibarından dolayı gurura kapıldı. Bu sebeple de yeryüzünde cinlere *halife* olarak yaratılan insanı çekemedi. Secde etmemek için direnip isyan etmesi bundandı. Bu görüşü ileri sürenler, İblis'in cinlerden olduğunu bildiren âyete de (Kehf 18/50) ya cinlerin de aslında meleklerden gelme bir grup olduğunu söylemek yahut Cennet bekçiliği yapan meleklere de bu ismin verildiğini ileri sürmek sûretiyle izah getirmeye çalışırlar. Ne var ki bütün bu çabalara rağmen İblis'in meleklerden olduğuna dair ciddi hiçbir delil bulunmamaktadır. Meleklerden Cennet bekçisi olanlarına cin isminin verildiğine veya cinlerin meleklerden bir grup olduğuna dair ne Kur'ân'da açık bir işaret vardır ne de bu konuda Peygamber'den gelen sahih bir rivâyet bulunmaktadır. Gaybî konularda ya Kur'ân'dan kaynaklanan bir bilgiye yahut Peygamber'den sahih bir senedle nakledilmiş bir rivâyete ihtiyaç vardır.

Ortada kalan husus, Âdem'e secde etme emrinin kapsamına İblis'in girme nedenidir. Yeryüzü, cinleri de ilgilendiren bir yerdir ve onların da yeryü-

zü hâkimiyetinin insana verildiğine tanıklık etmeleri gerekiyordu. Bu sebeple İblis, kendi grubunun temsilcisi olarak orada yer almış olabilir yahut başka bir sûretle bu emrin kapsamına girmiş olabilir. Bazı müfessirler, nasıl insanların atası Hz. Âdem ise, cinlerin atasının da İblis olduğunu ve bu sebeple cinleri temsil etmek üzere bu emrin kapsamına girdiğini söylemektedir. Kur'ân-ı Kerim, İblis'in/şeytanın cin taifesinden olduğunu ve Allah'ın, cinleri ateşin koyu dumanından yarattığını açıkça belirtmektedir (Rahmân 55/15).

İblis niçin büyüklük taslayıp secde etmedi? Başka âyetlerde İblis'in kendisi bunun sebebini insanın çamurdan, kendisinin ise ateşten yaratılmış olmasıyla açıklamaktadır (A'raf 7/12; Hicr 15/33). Müfessirler, İblis'in bu kıyasının reddedilmesinden hareketle, vahyin nasslarını reddetmenin, İblis'in felsefesi olduğunu ve bunu yapanların da bu felsefenin peşinden gidenler olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Yaratılıştaki farklılığını gerekçe göstererek üstünlük taslayan İblis'in bu kıyası reddediliyorsa, bütün insanlar aynı nefisten yaratıldıkları hâlde sırf şu veya bu ırktan olması nedeniyle başka ırktan gelen insanlara üstünlük taslayan kimselere ne demeli?

Ama burada bizi asıl ilgilendiren, meselenin Âdem'i ilgilendiren yönüdür. Âdem henüz hayatı yeni tanımaya başlıyorken iki grup varlıkla karşılaşmıştır: Melekler ve İblis. Âdem'in yaratılışına ikisinin de itirazı vardı; melekler itirazlarındaki hatayı anlıyor ve hemen tövbe ediyorlar. Oysa İblis hatasında ısrar ediyor. Sonuçta tövbe eden melekler kurtuluyor, hatasında ısrar eden İblis ise battıkça batıyor ve nihayet kâfirlerden oluyor.

Âdem de, yani insan da hata eder. Aynı şekilde o da hatasından dönme veya hatasında ısrar etme özelliğine sahiptir. Sorumlu olan bu varlığın önüne her iki yol, sonuçlarıyla birlikte seriliyor. Dünya hayatına imtihan olmak üzere gönderilen ve kendisine akıl ve irade verilen insan, iradesini şu veya bu şekilde kullanacaktır. Dilerse meleklerin yolunu, dilerse şeytanın yolunu seçecektir. Bu vesileyle insana, kimin dost kimin düşman olduğu da öğretilmektedir.

Âdem'in Yaşadığı Cennet ve İlk Günah

Hz. Âdem'in Cenneti, kıyamet koptuktan sonra gidilecek mükâfat Cenneti miydi yoksa dünyada bir bahçe mi? Ayrıca yasaklanan ağacın mahiyeti neydi?

Kur'ân-ı Kerim'de bu konularda açık bir ifade bulunmamaktadır. Zaten ihtilaf sebebi de budur. Konuyla ilgili âyetlerden işaret yoluyla veya dolaylı olarak birtakım sonuçlara varılmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple bazı müfessir-

ler söz konusu Cennetin mükâfat Cenneti olduğunu söylerken, bazıları da bunun, dünyadaki bahçelerden biri olduğunu söylemektedir.

Yasak ağaç konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları bunun, bildiğimiz meyvelerden biri olduğunu söylerken, bazıları da meyve olmadığını söylemektedir. Bu sebeple her iki meselede ileri sürülen görüşler bağlayıcı değildir; konu tamamen ictihadîdir. Bizim burada anlattıklarımız da bu bağlamda alınmalıdır.

Sûrenin otuzuncu âyetinden, Âdem'in yeryüzünde yaratıldığını anlıyoruz. Yaratıldıktan sonra mükâfat Cennetine yani kıyamet sonrası iyi insanların gidecekleri Cennete yükseltildiğine dair bir bilgi de verilmemektedir. Ayrıca o Cennete girenin orada ebedî kaldığı gibi, orada *yasak* diye bir şeyin söz konusu olmadığını da biliyoruz. Bu nedenle Âdem'in Cennetinin yeryüzünde bir bahçe olduğunu ileri süren görüş daha tutarlı gibi görünmektedir. Nitekim Bakara sûresinin 265. âyetinde, Ra'd sûresinin 4. âyetinde ve Sebe' sûresinin 15. âyetinde Cennet kelimesinin dünyadaki bahçeler için kullanıldığı açıktır.

Problem Âdem ve Havva'nın Cennetten çıkarılırken *inin* anlamına gelen اهبطوا kelimesinin kullanılmış olmasıdır. Acaba bu kelimenin kullanılmış olması *gökten yere iniş* anlamına gelir mi? Kelime, sözlükte yukarıdan aşağıya inmek, kötü bir duruma düşmek, ekonomik durumu düşük olmak gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab, h-b-t maddesi). O hâlde insanların hayat standartları söz konusu olduğunda bu kelimeyle daha düşük bir hayat düzeyi kastedilmiş olmaktadır. Zaten âyette "Birbirinize düşman olarak" ifadesinin kullanılması, söz konusu ettiğimiz sıkıntılı hayata; hayat düzeyinin düşmesine işaret etmektedir.

Sûrenin ileride söz konusu edilecek 61. âyetinde İsrailoğullarının, tek çeşit yiyeceklerinin olduğunu bahane ederek çöl hayatındaki özgürlükten vazgeçip önceki köleliklerini simgeleyen şehir hayatına dönüş istekleri sonucunda azarlama mahiyetinde *şehre inin* denirken de اهبطوا kelimesi kullanılmaktadır. Âdem ve Havva'ya *inin* denirken de aynı azarlama söz konusudur. Dikkat edilirse, *hubût*'tan önce hem Âdem ile Havva'nın, hem de İsrailoğullarının hayat şartları birbirine benzemektedir. *Hubût*'tan sonraki hayat şartlarında da bir benzeşme söz konusudur. Bu durum, Âdem'in Cennetinin yeryüzünde olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca *hubût* kelimesi mecâz olarak rütbe bakımından daha aşağıya inme anlamına da gelmektedir. Bu sebepledir ki dilci Ferrâ, bu kelimenin *zillet* manasına geldiğini söylemektedir (et-Tibyân fî Tefsiri Ğarîbi'l-Kur'ân, I, 78).

Yasak ağacın ne olduğu konusunda da tefsir bilginleri farklı görüşler ile-

ri sürmüşlerdir. Yasak ağacın elma olduğunu, incir olduğunu, buğday vs. olduğunu söyleyenler olmuştur. Biz bu meselede de genel kanaatin dışında düşünüyoruz. Bizce burada kastedilen, cinsel birlikteliktir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim kadın erkek ilişkisini anlatırken daima mecazî bir anlatımı tercih etmektedir. Kadın erkek ilişkisinden söz ederken kadınların tarlaya benzetilmeleri gibi (Bakara 2/223). Kur'ân-ı Kerim'de, yasak ağaçtan yemenin hem Âdem ve hem de Havva'ya birlikte izafe edilmesi; kimin önce yediğinden söz edilmemesi ve kadın erkek ilişkisinin meyve verme (nesil) bakımından ağaca benzemesi, dünya edebiyatında da kadının ağaca benzetilmesi gibi nedenlerle burada "yasak ağaç" sözüyle kadın erkek ilişkisinin kastedilmiş olması ihtimali büyüktür.

Ayrıca bunu kadın erkek ilişkisi olarak görmediğimiz takdirde A'raf sûresinde geçen ve daha önce kendilerine gizlenmiş olan avret yerlerinin yasak ağaçtan yediklerinde kendilerine görünmesini (A'raf 7/20-22) izah etmek de zorlaşmaktadır. İblis'in Âdem'i kandırmak için *"ebedilik ağacı"* (Tâhâ 20/121) tabirini kullanması da, bunu çağrıştırmaktadır. İblis bu sözüyle muhtemelen Âdem'e şunu söylemek istiyordu: *"Havva ile yattığın takdirde, çocukların olacak ve böylece soyunu ebedîleştirmiş olacaksın."* İblis, her ne kadar Âdem'i aldatmak için bu sözü söylemiş olsa da onun bu iddiasının doğru olmadığına dair Kur'ân-ı Kerim'de herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Kıssalar, geçmişte meydana gelmiş olayları anlatıyor olsalar bile, ibret almamız için Kur'ân'da yer alırlar, salt tarihî bilgiler vermek için değil. Yasaklanmış bir yiyecekten yememek, insanın pek de dayanamayacağı bir davranış değildir. Günümüz Müslümanlarından birçoğu, diğer dinî emir ve yasaklara riâyet etmedikleri hâlde haram olduğundan dolayı domuz eti yemezler. Halbuki aynı kişiler kadın erkek ilişkisi konusunda böyle davranmazlar. Belki de bu kıssa ile şu mesaj veriliyor: *Atanız Âdem ve Havva'nın dayanamayıp işledikleri ilk yasak, kadın erkek ilişkisidir. O hâlde siz, bu hususa dikkat edin ve yasak ilişkiye yol açabilecek her türlü davranıştan uzak durun, değilse sizin de ayağınız kayacaktır.*

Bununla birlikte her iki meselede kesin söz söylemek mümkün değildir. İleri sürülen hiçbir görüş bağlayıcı olamaz. Çünkü bir görüşün bütün inananları bağlaması için o görüşün açık bir *nassa* dayalı olması gerekir.

"Birbirinize düşman olarak..."

Tefsir bilginlerinin çoğuna göre buradaki düşmanlıktan maksat, insan ile şeytan arasındaki düşmanlıktır. Âyette tesniye (ikil) değil de, çoğul kipinin kullanılması Âdem, Havva ve şeytanı kapsaması içindir.

Bazıları ise, Âdem ve Havva'dan doğacak nesiller kastedildiğinden dolayı çoğul kipi kullanılmıştır, demektedirler.

İnsan ile şeytan arasındaki düşmanlık, birçok âyette dile getirilmektedir. Zamahşerî, öncelikle Âdem ile Havva'nın kastedildiğini, zürriyetlerinin de onlara tâbi olmasından dolayı çoğul kipinin kullanıldığını söylemektedir. Ona göre birbirine düşmanlık da zürriyetleri arasında gerçekleşecektir. Çünkü insanlar birbirlerine düşmanlık yapmakta, birbirlerini dışlamaktadırlar, demektedir. Her ne kadar Âdem ile Havva arasındaki ilişkinin ve genellikle zürriyetlerinden gelen eşler arasındaki ilişkinin sevgiye dayalı olduğu söylenerek Zemahşerî'nin görüşü reddedilmeye çalışılmışsa da, insanlar arasında sevgi kadar düşmanlık da tarih boyunca olmuş ve günümüzde de devam etmektedir. Hatta kadın cinsi ile erkek cinsi arasında da çoğu zaman rekabet ve çekişme süregelmiştir. Tâhâ sûresinin 123. âyeti de Zemahşeri'nin ileri sürdüğü görüşü desteklemektedir. Burada *inin* anlamına gelen "اهبطا" kelimesi *tesniye* (ikil) olarak kullanılmaktadır. Söz konusu âyet şöyledir:

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى

"Dedi ki: 'Birbirinize düşman olarak ikiniz birlikte oradan inin. Benden size hidâyet geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa, o sapmaz ve bedbaht olmaz.' " (Tâhâ 20/123).

Âyette, *inin* kelimesi yukarıda da belirttiğimiz gibi ikil olarak zikredilmektedir. Bu sebeple insanlar arası düşmanlıkların kastedilmiş olması daha muhtemeldir. Aslında daha önce melekler de insanın bozgunculuğuna ve kan dökücülüğüne dikkat çekmişlerdi. İnsan ile şeytan arasındaki düşmanlık ise başka âyetlerde dile getirilmektedir. Ancak insanlar arasında düşmanlık duygularının yeşerip gelişmesine sebep olan yine şeytanın kendisidir. Şeytan, Âdem'e secde etmemekte ısrar edip Allah'a isyan edince, Allah onu lanetleyip merhametinden kovmuştu. Bunun üzerine şeytan, insanı aldatmak için izin istemiş ve kendisine bu izin verildiğinde insanı aldatmak için her yola başvuracağını söylemiştir. Bu husus Sâd sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

"Hatırla, Rabbin meleklere şöyle demişti: 'Şüphesiz ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip ona ruhumdan üflediğim zaman, ona secdeye kapanın.' Meleklerin tamamı secde etti. Ancak İblis hariç. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. Allah: 'Ey İblis! Ellerimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?' dedi. İblis: 'Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamur-

Aslî Suç/Günah İnancı

Bilindiği gibi Hıristiyanlara göre, Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesiyle işlemiş olduğu günah nesilden nesile intikal etmektedir. Her insan bu günahı taşıyarak dünyaya gelir. İnsanlığı bu aslî günahtan kurtarmak için kutsal ve eksikliklerden münezzeh birinin kendini feda etmesine, insanlık adına bu günahın cezasını çekmesine ihtiyaç vardır. Çünkü ilâhî adalet, her günahın cezalandırılmasını gerekli kılmaktadır. Yüce Allah, merhametinin bir sonucu olarak Ezelî kelimesini somutlaştırdı ve bu kelime bir bedene girdi. İşte o beden, Hz. İsa'dır. Hz. İsa, çarmıha gerilmekle kendisini feda etmiş ve insanların üzerindeki bu günah yükünü kaldırmıştır.

Doğrusu bu düşünceye katılmak mümkün değildir; çünkü ilâhî adalet, günahın da cezanın da bireyselliğini gerektirir. Günümüz modern hukuku bile suçun/günahın da, cezanın da bireyselliğini kabul etmektedir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerimde, *"İnsanların işlediği* (kötü) *fiiller yalnızca kendilerini ilgilendirir ve sorumluluk taşıyan hiç kimseye başkasının sorumluluğu yüklenmez"* (En'âm 6/164) buyurulmaktadır.

Hz. Âdem, işlediği suçun cezasını Cennetten kovularak çekmiş, ardından tövbe ederek de bu günahtan bütünüyle kurtulmuştur. Bütün insanlar günahsız olarak doğarlar. İlahî adaletin gereği de budur.

Hz. Âdem'in işlediği suç konusunda, İslâm kültüründe de Kur'ân'ın anlattıklarıyla bağdaşması mümkün olmayan birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Mesela İslâmî bazı kaynaklarda Peygamber'e nispet edilen şöyle bir rivâyet geçmektedir:

"Âdem başını göğe doğru kaldırdı ve 'Muhammed'in hakkı için, beni mutlaka bağışlayasın!' dedi. Allah, 'Muhammed kimdir?' diye kendisine vahyetti. Âdem dedi ki: 'Adın yüce olsun! Beni yarattığın zaman başımı kaldırıp Arş'ına baktım, *Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun elçisidir*, diye yazlıydı. Böylece anladım ki, senin katında kendi isminin yanına ismini yazdığın kimseden daha değerlisi yoktur.' Bunun üzerine Yüce Allah kendisine şöyle vahyetti: 'O, senin soyundan olup peygamberlerin sonuncusudur. O olmasaydı, seni de yaratmazdım." (Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 142)

Aslında bu ve benzeri rivâyetler, Hıristiyanlık inancındaki Hz. İsa'nın kurtarıcılığının sözde İslâmî versiyonlarıdır. Hıristiyanlara göre, Hz. Âdem'in işlediği suçun günahından insanlığı kurtaran Hz. İsa'dır, bu rivâyetlere göre de Hz. Muhammed'dir. Yine bazı tasavvufî kesimlerde şu veya bu velinin şu kadar kişiyi kurtarıp Cennete sokacağı şeklindeki görüşler de Hıristiyanlıktaki Hz. İsa'nın kurtarıcılığı inancından temelde farksızdır.

Yine Hz. Âdem'in işlediği günahla ilgili olarak Peygamber'e nispet edilen şu rivâyetin de Kur'ân'da anlatılanlarla bağdaşır bir tarafı yoktur. Söz konusu rivâyete göre, Hz. Musa, Hz. Âdem'e, "Yasak ağaçtan yemekle biz insanların tamamının Cennetten çıkarılmasına sebep oldun!" demesi üzerine Hz. Âdem, "Ben yaratılmazdan önce yapmam yazılmış olan bir şeyden dolayı mı beni kınıyorsun?" demiştir (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 314). Burada tamamen cebriyeci bir anlayış vardır. Ayrıca işlemiş olduğu suçu kaderin üzerine atmak, müşriklerin bakış açısıdır (En'âm 6/148).

Şöyle düşünülebilir: Hz. Âdem yasak ağaçtan yememiş olsaydı, Cennette kalmayacak ve dolayısıyla soyundan gelen bizler de Cennette olmayacak mıydık?

Her şeyden önce Yüce Allah, insanı yeryüzünde yaratmayı kararlaştırmış, *"yeryüzünde bir halife yaratacağım"* demiştir. O hâlde insanlar yeryüzünde yaşamak üzere tasarlanmışlardır. Hz. Âdem'in konulduğu Cennet, yeryüzünde bir bahçe idi. Eşi Havva ile ilişkiye girmesiyle artık çocukları olacak ve yaşadıkları bahçe kendilerine yetmeyecekti. Bu ilişkiden sonra kendi emeğiyle geçinmek mecburiyetinde kaldı. Yasak ağacın da kadın erkek ilişkisi olduğuna daha önce değinmiştik. Hz. Âdem'e getirilen yasak, geçici idi. Bu yasakla Hz. Âdem'in sabrı, emir ve yasaklara karşı dayanıklılığı denendi. Hz. Havva ile ilişkiye girmemiş olsaydı, daha sonra ilişkiye girmesine izin verilecek, yine insanlar çoğalacaktı. Çoğalan insanlar da hâliyle yeryüzünde olacaktı

Sonuç olarak, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yasak ağaçtan yemiş olmaları, insanların durumunda bir değişiklik yapmış değildir. Yememiş olsalardı, bilâhare kendilerine izin verildiğinde yine nesilleri çoğalacaktı.

"İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince..."

Âyet, sözlükte işaret, bir şeye delalet eden şey gibi anlamlara gelir. Çoğulu *âyât*'tır. Kur'ân-ı Kerim'de "alamet, mucize, ibret, Kur'ân cümleleri" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bunların hepsi aslında birbirine yakın anlamlardır. Genelde Kur'ân cümleleri için çoğul kipiyle *âyât* kullanılmaktadır. Tabiattaki kimi varlıklardan yahut tabiat olaylarından söz ederken de bunlar "âyet" kelimesiyle ifade edilmektedir. Çünkü tabiattaki varlıklar, hem Allah'ın büyüklük ve kudretine işaret etmekte hem de ibret alınacak şeyler barındırmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in, tabiattaki varlıklar ile tabiat olaylarından söz etmesi, bunlar hakkında insanlara bilgi vermek amacıyla değildir. Zaten verilen örnekler genellikle herkesin hemen her yerde görüp tanık olduğu şeylerdir. Önemli olan; bunlar üzerinde düşünerek onlardan ibret almaktır. Bu sebeple İslâm bilginleri, Müslüman için iki kitabın varlığından söz ederler: Kur'ân-ı Kerim ve evren.

Müslüman, çevresini daima ibret nazarıyla temaşa eder. Aslında hayat böylece daha bir anlam kazanır. İnsan, çevresine karşı yabancılaşmaktan kurtulur. Çevresiyle arasında bir yakınlık ve ünsiyet peyda olur.

Genelde insan, çevresinde her gün olup biten şeylere karşı duyarsızdır. İşte Kur'ân-ı Kerim, insanın çevresinde olup biten şeyler üzerinde düşünmesini isteyerek, bu duyarsızlığı ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Kur'ân'da "âyet" kelimesinin geçtiği yerde hangi anlamda kullanıldığı, sözün gelişinden çıkarılır.

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ
وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ
وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ
فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ
الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾

40. Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim ve yalnız benden korkun.

41. Yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğime inanın; onu ilk inkâr edenler olmayın, âyetlerimi ucuza satmayın ve yalnız benim azabımdan korunun.

42. Bile bile hakka bâtılı bulayıp hakkı gizlemeyin.

43. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte rükû edin.

İsrail, "Allah'ın kulu" anlamında olup Hz. Yakub'un adıdır. Kelimeye daha başka anlamlar da verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de iki âyette (Âlu İmrân 3/93; Meryem 19/58) Hz. Yakub için bu kelime kullanılmıştır. Hz. Yakub, Hz. İbrahim'in oğlu İshak peygamberin oğludur. Yahudiler onun soyundan geldikleri için onlara *İsrailoğulları* denmektedir. Tevrat'ta, Hz, Yakub'un Yüce Allah'la güreşip Allah'ı yenmesi nedeniyle Allah'ın kendisine bu ismi verdiği ileri sürülmektedir (Tekvin 32/24-28).

40. âyetten 142. âyete kadar özellikle İsrailoğullarına hitap edilmektedir. Bu hitapların bir kısmında yumuşak bir dil, bir kısmında ise sert ifadeler kullanılmıştır. Bazen kendilerine verilen nimetler hatırlatılmakta, bazen de tarihte işledikleri suçlar dile getirilmektedir. Yahudilere Kur'ân-ı Kerim'de bu kadar yer verilmiş olması, muhtemelen Yahudilerin, dinler tarihinde işgal ettikleri önemli yer sebebiyledir. Ayrıca Hz. İsa da İsrailoğullarındandır. O hâlde İslâmiyet dışında kitabî dinler olarak bilinen iki büyük din topluluğu, İsrailoğullarına mensuptur.

Peygamberimiz hariç tutulacak olursa Hz. İbrahim'den sonra gelen peygamberlerin tamamı İsrailoğulları içinden çıkmıştır. Bundan daha üstün nimet olur mu? Peygamberler, sadece âhirette insanların mutlu olacakları kuralları getirmezler, tebliğ ettikleri ahlâkî ve sosyal hayatla ilgili kurallar sayesinde insanların dünya hayatında da mutluluğa ermelerini sağlamaktadırlar.

"Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim ve yalnız benden korkun."

Kendilerini hep tarihleriyle bütünleştiren Yahudilere geçmişte verilen nimetler hatırlatılarak, bunun gereğini yerine getirmeleri istenmektedir. Bu nimetlerin bir kısmı ileriki âyetlerde dile getirilecektir. Ama hiç şüphesiz kendilerine verilmiş olan nimetlerin en büyüğü, uzun müddet ardı ardına kendilerine peygamberler gönderilmesidir. Aslında her nimetin bir şükrü olmalıdır. Kendilerine gönderilmiş bunca peygambere karşın yapmaları gereken şükür, kendilerinden olmasa bile gelecek peygambere iman etmeleridir. Hem onlar, geçmişte Allah'a söz vermişlerdir: *"Bilahare gelecek peygamberlere destek olacak ve onların yanında yer alacaklardır."* Her bir peygamber, kendisinden sonra gelecek peygambere uyacakları konusunda tâbilerinden söz almıştır.

Aslında Yahudiler, bir peygamberin geleceği beklentisi içindeydiler. Medine'de anlaşmazlık içerisinde oldukları Araplar, kendilerinden daha güçlüydü ve bekledikleri peygamber geldiğinde Arapların kendilerine yaptıkları birtakım haksızlıkların öcünü almak imkânına kavuşacaklarını düşünüyorlardı.

Haddizatında Araplarla Yahudiler arasındaki çekişme, Hz. İbrahim'in oğulları Hz. İsmail ile (baba bir, anne farklı) üvey kardeşi Hz. İshak dönemine kadar uzanmaktadır. Ancak Yahudiler, gelecek peygamberin yine kendilerinden biri olacağını umuyorlardı. Ne var ki peygamber, çekişmeleri tarihe dayanan Araplar arasından geldi. Aslında Tevrat da bunu haber vermişti. Tevrat'ın Tesniye kitabında şöyle denmektedir: "Allah'ın Rab senin için aranızdan, kardeşlerinden benim gibi bir peygamber çıkaracak; onu dinleyeceksin" (Tesniye XVIII, 15). Yine aynı bölümde şöyle geçmektedir: "Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım" (Tesniye XVIII, 18). Peygamberimizin, Hz. Musa ile aynı soydan geldiği ve Yahudilerle akraba olduğu bir gerçektir. Amcalarının soyundan gelen bu peygamber, Tevrat'ı doğrulayan biriydi. Ne var ki Yahudiler kör bir milliyetçiliğe saplanmış ve Tevrat'ta da bu anlayışları doğrultusunda birtakım saptırmalar yaparak dinlerini millîleştirmişlerdi. Günümüzdeki koyu milliyetçi akımlarda da gördüğümüz gibi bu akıma kendilerini kaptıranlar, bütün güzelliklerin sadece kendilerine verilmesini ister, başka milletlere verilen güzellikleri kıskanır veya onları görmezden gelirler. Dışarıya yönelik bütün kapıları sıkı sıkıya kapatır ve o güzellikleri paylaşmayı düşünmezler. İşte Yahudilerin yaptıkları da buydu.

"Yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğime inanın; onu inkâr edenlerin ilki olmayın, âyetlerimi ucuza satmayın ve yalnız benden sakının."

Bir çok âyette Kur'ân-ı Kerim'in Tevrat'ı ve İncil'i doğruladığından söz edilmektedir (Mesela Bakara 2/91,97; Âlu İmrân 3/3,29,50; Nisâ 4/47). Bu âyetlerde söz konusu edilen doğrulama ne anlama gelmektedir? Bu, Tevrat'ta ve İncil'de geçen her şeyi doğruladığı anlamına gelir mi?

Kur'ân'ın kendisi Tevrat'ın tahrife uğradığını yani bazı kısımlarının değiştirildiğini beyan etmektedir. Mâide sûresinde Yahudilerin, kelimelerin yerlerini değiştirdikleri ve kendilerine verilenin bir kısmını unuttukları belirtilmektedir (Mâide 5/13). Bir sonraki âyette Hıristiyanların da kendilerine verilenlerden bir kısmını unuttukları ifade edilmektedir. Yine Bakara sûresinde de, bizzat kendi elleriyle yazdıkları şeylerin Allah katından olduğunu iddia ettiklerinden söz edilmektedir (Bakara 2/79).

Kur'ân, Tevrat ve İnciller incelenecek olursa Kur'ân ile bu kitaplar arasında birbiriyle örtüşmeyen âyetlerin var olduğu görülecektir. Biz bu çalışmamızda yer yer bunlara değineceğiz. O hâlde Kur'ân'ın Tevrat ve İncil'i doğrulaması, onların hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze geldikleri ve muhteva olarak bu iki kitapta anlatılanlarla bütünüyle uyuştuğu anlamına gelmemektedir.

Acaba Kur'ân'ın bu kitapları doğrulaması, bu kitapların hâlâ geçerliliğini devam ettirdikleri anlamına gelir mi?

Söz konusu âyetler incelendiğinde bu âyetlerin çoğunda "bu doğrulamanın" Yahudi ve Hıristiyanların İslâm'a davet edilmeleri bağlamında zikredildiği görülecektir. Söz konusu âyetlerin bir kısmı şöyledir:

"Allah katından ellerinde bulunanı doğrulayıcı bir kitap geldiğinde, daha önce inkârcılara karşı üstün gelmek için yalvarıp yakardıkları hâlde, evet o bildikleri (Kur'ân) *kendilerine gelince onu inkâr ettiler, artık Allah'ın laneti inkârcıların üstüne olsun."* (Bakara 2/189)

"Ey kendilerine Kitap verilmiş olanlar! Birtakım yüzleri silip dümdüz hâle getirerek onları arkalarına çevirmeden yahut cumartesi halkını lanetlediğimiz gibi lanetlemeden yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin. Allah'ın buyruğu mutlaka yerine getirilir." (Nisa 4/47)

"Kendilerine: 'Allah'ın indirdiğine inanın' denildiğinde, 'biz, bize indirilene inanırız' derler ve başkasını, ellerindekini doğrulayan hak olduğu hâlde, inkâr ederler. De ki: 'Gerçekten inanıyor idiyseniz, neden daha önce peygamberleri öldürüyordunuz?' " (Bakara 2/91)

Bu ve daha pek çok âyette Kur'ân'ın, kendinden önceki kitapları doğrulaması, Kitap Ehli'ni İslâm dinine çağırmanın gerekçesi olarak zikredildiğine göre, söz konusu doğrulama, bu kitaplarla amel etmenin meşru olarak geçerliliğini hâlâ devam ettirmediğini gösterir. Çünkü bu doğrulama, şayet meşruiyetlerini devam ettirdikleri anlamına gelmiş olsaydı, ne diye onlara inananlar, Kur'ân-ı Kerim'e inanmaya ve İslâm'a girmeye davet ediliyorlar?

O hâlde bu *doğrulamayla* kastedilen nedir?

Bu konudaki âyetlerin çoğunda söz konusu *doğrulama* İslâm dinine ve Peygamberine inanmanın gerekçesi olarak gösterildiğine göre bununla kastedilen de, Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine dair mevcut kitaplarında anlatılan hususları itiraf etme; Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğini gösteren hususları doğrulama şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca ayrıntılara girilmediği takdirde ve özellikle inanç konularında Kur'ân-ı Kerim ile önceki kitaplar arasında genel anlamda bir örtüşme söz konusudur. Yine özellikle inanç konularında Kur'ân-ı Kerim ile Tevrat ve İncil'in tahrif edilmemiş asılları arasında tam bir uyumun var olduğu ve bu konuda tam bir doğrulamanın olduğu muhakkaktır.

Günümüzde mevcut tahrif edilmiş şekillerinde de Tevrat ve İncil'de Peygamberimizin peygamberliğine açıkça delâlet eden hususlar bulunmaktadır.

Bunlara yeri geldiğinde işaret edilecektir. Nitekim yukarıda da bunların bir kısmına işaret etmiştik. O hâlde bu anlamda bir doğrulamadan da söz edilebilir.

"Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size verdiğim sözü yerine getireyim ve yalnız benden korkun."

Âyet, *"yalnız benden korkun"* ifadesiyle son bulmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, birçok âyette Allah'tan korkmayı ifade eden kelimeler kullanmaktadır: *Haşyet, ittika, havf, vecl, rahb, inzâr* ve türevleri bu anlamı ifade eden kelimelerdir. Hiç kuşkusuz Allah'ın adaletsizlik, zulüm ve kapris yapacağından korkulmaz. Bilakis yalnızca O'nun adaletinden korkulur (Hamidullah, Aziz Kur'ân, s.170).

"Yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğime inanın; onu inkâr edenlerin ilki olmayın, âyetlerimi ucuza satmayın ve yalnız benden sakının."

Burada Kur'ân-ı Kerim'in, Tevrat'ı doğrulayıcı olduğu ifade edilmektedir. Yukarıda söz konusu doğrulamanın ne anlama geldiğine değinmiştik. Aslında Kur'ân-ı Kerim, içerdiği gerçekler yönüyle Tevrat'ı da kapsamaktadır. Bu nedenle Kur'ân'ı kabul etmek, aslında bütün ilâhî öğretileri kabul etmek anlamına gelir. Ne var ki, Kur'ân'dan önceki ilâhî öğretiler kısmen tahrif edilmiş; insanlar tarafından değişikliklere uğratılmıştır. Elbette ki Kur'ân, bu tahrifleri onaylamaz.

Yine bu âyette Yahudilere hitaben, Kur'ân'ı inkâr edenlerin ilki olmamaları istenmektedir. Biz biliyoruz ki bu âyet Medine'de indirilmiştir ve daha önce Mekke'deki Kureyşli müşrikler Kur'ân'ı inkâr etmişlerdi. O hâlde burada ya Yahudi-Hıristiyanlardan oluşan Ehl-i Kitap arasında ilk inkâr edenler olmayın denmektedir. Yahut Medine Yahudilerine hitap edilerek, Yahudiler arasında ilk olmayın, denmektedir. Kuşkusuz yanlışta ve kötülükte ilk olmak, daha büyük sorumluluk ve daha büyük azabı gerektirir. Haddizatında Yahudiler, Kur'ân'ın mesajıyla karşılaşır karşılaşmaz, iman edenlerden olmalıydılar. Çünkü ellerindeki Tevrat'ta Hz. Muhammed'in gelişini haber veren pek çok âyet vardır. Tevrat, İncil'den çok daha önce indirilmesine rağmen, İncil kadar tahrife uğramamıştır. Kaldı ki, Hıristiyanlar da Tevrat'ta anlatılanlardan kendilerini sorumlu tutuyorlardı. O hâlde bu konuda önderlik etme, öncelikle Yahudilere düşüyordu.

Aslında ilk olmak, sadece zamanlamayı gerektiren bir husus da değildir. Âyetteki ifadeyi, *"inkâr etmek konusunda acele etmeyin"*, şeklinde anlamak da mümkündür. Yani Kur'ân'la karşılaşır karşılaşmaz, yanınızda buna dair bilgi-

leri değerlendirerek daha kısa bir müddet içerisinde bu Kur'ân'a inanmanız ve uzun uzadıya tereddütlere kapılmamanız gerekir, denmektedir.

"Âyetlerimi ucuza satmayın..."

Kendilerini Allah'ın seçilmiş halkı olarak gören Yahudiler, hoşlanmadıkları Araplardan bir peygamberin gelişini hazmedemediler. Bunu dünyevî yararlarına aykırı görüyorlardı. İşte vehmettikleri bu millî yarar endişesiyle Peygamber'e uymadılar. Âhiretlerini, vehmettikleri dünyalık yarar karşılığında sattılar. Peygamberimizin gelişine dair Tevrat'ta yer alan bilgileri örtbas etmeye ve olduğundan farklı yorumlamaya başladılar. Kendi kitaplarını tahrif etmeyi yeğlediler. Böylece bile bile bâtılı hakka bulayıp, hakkı gizlediler.

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle birlikte rükû edin."

Belli ki, Yahudilerin, içinde bulundukları psikolojik durumu aşmaları zordu, bir rûhî terbiyeye ihtiyaçları vardı. Bu terbiye ise, namaz kılmak, zekât vermek ve Allah'a yönelip O'na rükû yapanlarla birlikte olmaktı. Bunları yapmak, onlara bu ruhî terbiyeyi kazandıracaktı.

Aslında onlar bu bilgilere sahiptiler, ancak kendilerini müstağni hissediyorlardı. Bu sebeple Yüce Allah, başkalarına yol göstereceklerine, öncelikle kendilerinin bu bilgiler doğrultusunda hareket etmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, tarihî olaylardan söz ederken, salt tarihî bilgi vermeyi amaçlamaz. Evrensel ibret yönü olmayan bir olay, bir milletin tarihinde ne kadar önemli olursa olsun ona yer vermez. Bu durum, Kur'ân-ı Kerim'in ilk muhatapları olan Araplar için de söz konusudur. Verdiği örnekleri, evrensel boyutta ibret alınacaklar arasından seçer.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ
تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ
وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ
مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

44. Kitabı okuduğunuz hâlde başkalarına iyiliği emredip kendinizi unutur musunuz? Siz hiç mi akletmezsiniz?

45. Sabır ve namazla yardım dileyin. Namaz elbette çok ağır bir iştir; ancak gönlünü Allah'a açmış saygılı kimselere değil!

46. Onlar ki Rablerine kavuşacaklarına ve O'na döneceklerine kesinlikle inanırlar.

İlk âyet, Yahudi bilginlerinin, inanan kimselere yakışmayan tavırlarını sergilemektedir. Onlar, başkalarına iyiliği emrettikleri hâlde kendileri bunu yapmamaktadırlar. Kuşkusuz bu, sadece Yahudi bilginleriyle ilgili bir kusur değildir. Bütün din mensupları arasında bu karakterde din bilginleri mevcuttur. Dolayısıyla âyetteki azarlama, hepsi için geçerlidir. Merhum Seyyid Kutub'un gayet yerinde bir tespiti vardır. Der ki: *"Din, din adamlarının elinde samimi bir inanç olmaktan çıkarılıp bir meslek veya sanat hâline dönüştüğü zaman, onlar tarafından sergilenen, hoşa gitmeyen davranışlar gözlenmeye başlar. Bunlar kalpleriyle inanmadıkları şeyleri dilleriyle söylerler; iyiliği emreder, fakat onu kendileri yapmazlar. İnsanları iyiliğe çağırırlar, ama kendileri ihmal ederler. Allah'ın sözünü tahrif ederler. Kesin ve değişmez nasları, amaçlarına ve arzularına uyacak şekilde yorumlarlar. Görünüşte naslarla uyuşan; fakat gerçekte dinin özüyle çelişen birtakım fetvalar ve teviller ararlar. Amaçları, servet ve makam sahiplerinin arzu ve amaçlarını meşru göstermektedir. Nitekim Yahudi âlimlerinin yaptıkları da buydu."* (Seyyid Kutub, Fi Zilali'l-Kur'ân, I, 104)

Kuşkusuz bilen kişinin sorumluluğu çok daha fazladır. Aklın gereği, bilen kimsenin öncelikle kendisinin o iyiliğe uymasıdır. Bu nedenle âyetin son kısmında, *"Siz hiç mi akletmezsiniz?"* denilerek bu durumda olan bilginlerden kendi durumlarını muhakeme süzgecinden geçirmeleri istenmektedir. Dini bile çıkarlarına âlet eden bilginlere yapılabilecek budur; onları vicdan muhasebesi yapmaya çağırmaktır. Kur'ân da bunu yapmaktadır.

Dinî emirleri yerine getirmek kolay olmakla birlikte bu durum insan psikolojisi ile yakından ilgili bir husustur. Gönlünü Allah'a açmış; O'nun vereceği büyük mükâfata kesinlikle inanmış olan kimseler, zevk duyarak bu emirleri yerine getirirler. Bu sebeple söz konusu emirleri yerine getirmek onlar için kolaydır. Diğerleri içinse zordur. O hâlde kolaylık ve zorluk, insanın inancını ve psikolojisini yakından ilgilendiren bir husustur. Ama insan, kendi psikolojik durumunu düzeltmeye katkıda bulunabilir. Genel olarak Yahudilerin, özel

olarak da din bilginlerinin hakka karşı takındıkları olumsuz tavırlarında psikolojik bozukluklar önemli bir etkendir. Onlara ve onlar gibilere ardından gelen şu âyet tavsiyelerde bulunmaktadır:

"Sabır ve namazla yardım dileyin. Namaz ağır bir iştir, ancak gönlünü Allah'a açmış saygılı kimselere değil!"

Bazı müfessirler burada geçen *sabır* ile orucun kastedildiğini söylerler. Buna göre, namazı kılan ve orucu tutanlar için diğer emirleri yerine getirmek ve dünyevî menfaatlerin baskısından kurtulmak kolaylaşır. Bu sebeple bu iki ibadet, başka emirleri yerine getirmek ve kötülüklerden uzaklaşmak için bir yardım kaynağıdır. Âdeta manevî bir kaynak olarak zikredilmişlerdir. Her iki ibadetin eğitici yönleri olan önemli ibadetler olduklarında şüphe yoktur. Ancak *sabır* kelimesini sözlük anlamı daha kapsamlıdır. Çünkü ne de olsa oruç, sabretmenin araçlarından biridir ve sabır kelimesi zaten bu ibadeti kapsamaktadır.

Namazın eğitici yönü bilinmektedir. Onun gayriahlâkî davranışlardan ve olumsuzluklardan kişiyi uzaklaştırdığı Kur'ân'da çokça ifade edilmektedir. Peygamber (s.a.v.) namazı, evin önünden geçen nehre benzetir. Günde beş vakit namaz kılan kişi, evinin önünden geçen nehirde günde beş kez yıkanan kimseye benzer. Böyle bir kişinin vücudunda kir diye bir şey kalır mı? Günde beş vakit Allah'ın huzuruna çıkan ve karşılıklı konuşuyormuşçasına O'na hitap eden kişi için namaz tükenmez bir yardım kaynağıdır. Ancak yukarıda da işaret edildiği gibi ibadetlerin kişiye yararı, onları yerine getiren kimsenin samimiyeti ve ruh hâliyle yakından ilgilidir. Örneğin namaz, insanın bilincine varan ve samimi kişi için dört gözle beklenen bir ibadettir. Çünkü kişi namazla Allah'ın huzuruna çıkacak ve Allah'a hitap edecektir. Samimi kişi için namaz böyle bir ibadet olduğu hâlde diğerleri için ağır bir yüktür.

Bu sebeple son âyette, *"Onlar ki, Rablerine kavuşacaklarına ve O'na döneceklerine kesinlikle inanırlar"* denilerek, namaz ve sabretmenin bu kimseler için kolay şeyler oldukları ifade edilmektedir.

İslâm karşısında takındıkları olumsuz tavırlarını bırakmaları için İsrailoğullarına, namaz ve sabırdan yardım almaları gerektiği öğütlendikten sonra tarihlerindeki olumlu bir sayfaya dikkat çekilerek gönülleri İslâm'a ısındırılmaya çalışılıyor:

يَا بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ اذْكُرُوا
نِعْمَتِيَ الَّتٖٓي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنّٖي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمٖينَ
﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزٖي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْـًٔا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

47. Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi ve bir zamanlar sizi başkalarına üstün kıldığımı hatırlayın.

48. Hiçbir kimsenin bir başkasının yerine bir şey ödemeyeceği, kimseden bir şefaatin kabul edilmeyeceği ve kimseden fidye alınmayacağı günden sakının. Onlara hiçbir şekilde yardım da edilmeyecektir.

Tarihte Yahudilere verilen nimetler bir kez daha hatırlatılmakta ve kendilerine verilen nimetlerin açılımı bu âyetten itibaren sıralanmaktadır. Burada ve sonraki âyetlerde zikredilenler, dine davet edilen kişinin onurlanacağı şeylerin kendisine hatırlatılmasının da bir metot olduğuna işaret etmektedir. Ancak hep onurlandırılacağı şeylerin hatırlatılması yeterli değildir. Bir de ardından uyarılması gerekir. İşte 48. âyette bu yapılmaktadır. Yahudiler, kimsenin bir başkası yerine bir şey ödemeyeceği; şefaatin de, fidyenin de kabul edilmeyeceği ve herkesin sadece kendi ameliyle başbaşa kalacağı gün konusunda uyarılmaktadırlar. O gün herkes yaptığından sorumlu tutulacaktır.

Yahudiler, peygamberlere ve özellikle Hz. İbrahim'e mensubiyetleri sebebiyle âhirette kendilerinin herhangi bir azaba çarptırılmayacaklarını, olsa bile bunun ancak birkaç gün olacağını söylüyorlardı. Aslında atalarıyla övünen aynı bakış açısı diğer milletlerde de vardır. Onlar da, ne yaparlarsa yapsınlar daima her şeyin en güzelini yaptıklarına inanırlar. Oysa âhirette, kişisel sorumluluk bilinci çerçevesinde sahih bir iman ve salih bir amelle Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan başka bir kurtuluş yoktur.

İsrailoğullarının başkalarına üstün kılınmaları, ne soylarıyla ilgilidir ne de onlara has bir durumdur. Israiloğullarının iman ettikleri ve peygamberlerin peşinden gittikleri dönemde çevrelerinde yaşayan diğer milletler putperest idiler. İsrailoğullarının üstün kılınmaları bundan kaynaklanmaktadır. O hâlde başkalarına üstün kılınmaları, başkalarının putperest, kendilerinin ise tevhi-

de inandıklar dönem için söz konusudur. Bu durum bütün milletler için geçerlidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim Müslümanlar için de *"en hayırlı ümmet"* (Âlu İmrân 3/110) ifadesini kullanmaktadır. Çünkü Peygamberimizin gelişinden sonra iman eden ve peygamberlerin peşinden gidenler onlardır.

"Hiçbir insanın bir başkasının yerine bir şey ödemeyeceği, kimseden bir şefaatin/aracılığın kabul edilmeyeceği..."

Âyet, sorumluluğun bireysel olduğunu ve bu nedenle de âhirette bireylerin bizzat kendilerinin yapıp ettiklerinin karşılığını göreceklerini anlatmaktadır. Kimsenin bir başkasının yükünü çekmesi söz konusu değildir. Herhangi bir kimsenin, yararlı amellerinin bir kısmını bir başkasına devrederek onu kurtarması da söz konusu olmayacaktır. *"İnsan için çalıştığından başkası yoktur."* (Necm 53/39)

Âyette geçen *şefaat* kelimesi, *çift* anlamına gelip sözlükte *tekil* kelimesinin zıddıdır. Terim anlamı ise, "Allah nezdinde mertebesi yüksek bir kimsenin, günahkâr bir mü'minin günahlarının bağışlanması için Allah'a dua etmesi"dir. Yaşayan bir mü'minin, yaşayan yahut ölmüş birinin bağışlanması için dua etmesi ve yaptığı bu duanın o kişiye faydası olacağı Müslüman âlimlerin tamamı tarafından kabul edilen bir husustur. Ancak âyet-i kerime âhiret hayatından söz etmektedir. İhtilaflı olan konu da, âhirette böyle bir şefaatin olup olmayacağıdır.

Âhiretteki şefaati reddedenler, bu âyeti delil olarak zikreder, âyetin her türlü şefaati reddettiğini söylerler. Şefaati kabul edenler ise, burada inanmayanlar için her türlü şefaatin reddedildiğini, inananların bu kapsama girmediklerini ileri sürerler.

Belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim'de, ahirette üçüncü bir şahsın Allah nezdinde şefaat edeceğini açıkça ifade eden tek bir âyet bulunmamaktadır.

Tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyetten de anlaşıldığı üzere, günlük hayatta müşahede ettiğimiz gibi, "kimilerini kayırma ve kimilerinin hakkını yeme" anlamında olan *aracılık* reddedilmektedir. Nitekim Yahudiler, Hz. İbrahim'in soyundan geldiklerini, Allah'ın has milleti olduklarını söyleyerek âhirette kayırılacaklarını, Cehenneme girseler bile ancak birkaç gün yanacaklarını; ama ondan sonra oradan Cehennemden çıkarılacaklarını ileri sürüyorlardı (Bakara 2/80, Âlu İmrân 3/24). Kısacası adaletsizlik anlamına gelen, kişisel bağlardan kaynaklanan her türlü şefaat asla olmayacaktır. Ayrıca insanın Cennete girmesinde de, Cehenneme girmesinde de asıl olan kendi amelidir.

47. âyette İsrailoğullarına nimet verildiğinden ve onların başkalarına üstün kılınmalarından sözedilmişti. Bundan sonraki âyetlerde onlara verilen nimetler sıralanmaktadır:

وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ
اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ وَفٖي ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظٖيمٌ ﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ
فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

49. (Hatırlayın), **bir zaman sizi Firavun taraftarlarından kurtarmıştık. Onlar size azabın en kötüsünü tattırıyorlardı; oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda Rabbiniz tarafından sizin için büyük bir nimet vardır.**

50. (Yine hatırlayın), **bir zaman sizin için denizi yarıp sizi kurtarmış ve siz durup seyrederken Firavun ailesini boğmuştuk.**

Tevrat, Hz. Musa ile Hz. Harun'un Firavun'a giderek İsrailoğullarını salıvermesini istediklerini, ancak Firavun'un buna yanaşmadığını belirtir. Bunun üzerine Allah'ın emriyle Musa değişik mucizeler gösterir. Bu mucizeler, Firavun ve taraftarlarının başına gelen musibetler şeklindedir. Her bir musibet geldiğinde Firavun, Musa'ya, bu musibeti durdurduğu takdirde İsrailoğullarına izin vereceğini söyler ama musibet durdurulduğunda sözünden döner. Musibetler ardarda devam eder. İsrailoğulları Allah'ın nimetlerine kavuşmakta, diğer tarafta Mısırlılar musibetler sebebiyle daha kötü bir duruma düşmektedirler.

Âyetler tarihî olaylardan söz ettikleri hâlde bu olaylar, Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde yaşayan Medine Yahudilerinin başından geçmiş gibi muhatap kipiyle anlatılmaktadır. Çünkü o günün Yahudileri, kimi konularda inançta tahrifat yapmış olsalar bile geçmişte yaşayan Yahudilerle aynı dine mensup idiler. Kendilerini geçmişleriyle bütünleşmiş olarak görüyorlardı. Bu sebeple

geçmişlerinin başlarından geçenler, kendilerinin başından geçmiş gibi anlatılmaktadır.

Âl, sözlükte *aile* anlamına gelir. Bu sebeple " آلَ فِرْعَوْنَ " *Firavun ailesi* anlamındadır. Ancak burada Firavun'un ordusu ve taraftarları kastedilmektedir. Dikkat edilirse Firavun, asıl ismiyle değil, unvanıyla; yani *Firavun* olarak zikredilmektedir. O hâlde burada *Firavun ailesi* sözüyle, o makamın etrafında kenetlenenler kastedilmektedir. Aynı şekilde *Âlu'n-Nebi* denildiğinde, akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın Peygamber'in dini üzere olanlar kastedilir. Peygamber'e akrabalık bağı bulunsa da, ona inanmayan kişi, onun *âl*inden sayılmaz.

İsrailoğulları Hz. Yusuf döneminde Mısır'a gelmişlerdi. Bunun tam olarak hangi tarihte gerçekleştiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. İleri sürülen tarihler, milattan önce yaklaşık olarak 1400 ile 1700 yılları arasında değişmektedir. (Muhammed Beyyûmi Mehrân, Dirasâtun Tarihiyye mine'l-Kur'âni'l-Kerim, Beyrut-1988, II, 100). Tevrat, İsrailoğullarının 430 yıl Mısır'da kaldıklarını belirtir. (Çıkış, 12/40)

Üvey kardeşleri tarafından kuyuya atılan Hz. Yusuf, oradan geçen bir kervan tarafından çıkarılmış, Mısır'a götürülüp oranın vezirlerinden birine köle olarak satılmıştır. İleride Yusuf sûresinde anlatılacağı üzere burada bir iftiraya uğramış ve hapse atılmıştır. Sonradan iftiraya uğradığı anlaşılarak serbest bırakılmış, dürüstlüğü ve rüya yorumundaki yeteneği gibi sebeplerle Mısır'da vezirliğe kadar yükselmiştir. Mısır ve çevre bölgelerde uzun süren bir kıtlık nedeniyle akrabalarını Mısır'a getirtmiştir.

Tevrat'ın ifadesine göre Mısır'a getirtilenlerin sayısı altmış altı kişidir. Burada bulunan Hz. Yusuf ve çocuklarıyla birlikte İsrailoğullarının toplamı yetmişe ulaşmaktadır (Tekvin 46/26-27). Firavun onları güzel karşılamış ve hayvancılıkla uğraşmaları sebebiyle hayvanlarını otlatmaya müsait bir bölge olan Goşen'e yerleştirmiştir. Ancak Mısırlılar çobanlıkla uğraşanları sevmemekteydiler (Tekvin 46/33-34). Buna rağmen İsrailoğulları Mısır'da Hz. Yusuf sayesinde mutlu günler geçirmişlerdir.

Aradan asırlar geçtikten sonra sayıları çoğalmıştır. İsrailoğulları zamanla, Mısırlıların inançlarını da kabul etmiş ve Mısır yönetiminin vatandaşları olmuşlardır. Hz. Musa döneminde buzağıya olan tutkuları, Mısırlıların inançlarını benimsediklerini göstermektedir. Aslında onlar, Mısır halkının bir parçası hâline gelmişlerdi. Ne var ki farklı bir etnik kökenden geliyorlardı. Bu yüzden Mısır yönetimi onlardan endişe etmeye başlamıştı. Mısır yöneticileri, herhangi bir düşmanla yapacakları bir savaşta onların ihanet ederek düşman ta-

rafını desteklemelerinden korkuyorlardı. Bu sebeple Mısır'ın yöneticileri, İsrailoğullarını şehirlerin mabet ve heykellerinin yapımında, tarımda ve ağır işlerde çalıştırmaya başlamışlardı. Mısırlılar artık onlara köle muamelesi yapmaktaydılar. Nihayet Hz. Yusuf'un Mısır yönetiminde sağladığı başarıları bilmeyen biri, Firavun (kral) olmuş, İsrailoğullarının çoğalıp güçlenmelerinden daha da endişeye kapılmış ve erkek çocuklarını öldürtmeye başlamıştır. Kur'ân-ı Kerim, Firavun'un, aralarına ayrılık tohumları ekerek, onlardan bir grubun erkek çocuklarını öldürüp onları zayıf duruma düşürdüğünü haber vermektedir (Kasas 28/4).

Öldürülmekten kurtulan Hz. Musa, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarır.

Firavun'un Rüyası

Kimi tefsirlerde de yer alan bir rivâyet nakledilir. Buna göre Firavun, bir rüya görmüş ve kâhinlere rüyasının yorumunu yaptırınca onlar, İsrailoğulları soyundan doğacak bir çocuğun ileride kendi hükümranlığına son vereceğini söylemişlerdir. Firavun, kendi mantığına göre, gelecekteki bu olayı durdurmak istemiştir. Dolayısıyla İsrailoğullarının erkek çocuklarının tamamını öldürmeyi kararlaştırmıştır. Ancak erkek çocuklarının tamamının öldürülmesi, Firavun'un taraftarlarınca da tepkiyle karşılanınca kararını, bir sene doğan çocukları öldürmek, ertesi sene doğacakları öldürmemek şeklinde değiştirmek zorunda kaldı. Ne de olsa İsrailoğulları, Mısır toplumunun işçi sınıfını oluşturuyordu. İşçilerini ve kölelerini yitirmeleri durumunda ayak işlerini kendileri yapmak zorunda kalacaklardı.

Ne Kur'ân-ı Kerim'de hatta ne de Tevrat'ta böyle bir şey zikredilmediği hâlde öldürme işini bir rüyaya bağlamak, safdillik olur. Bunu kabul etmek, Firavun'un sadık (doğru çıkan) rüyalar gördüğünü ve kâhinlerin de rüyaları yorumlama yönüyle gaybı bildiklerini iddia etmek anlamına gelir. Belki o günün kültürel şartları içerisinde böyle bir rüya ortaya atarak çocukların öldürülmesini meşrulaştırma çabası içine girilmiştir. Ama bunu söyleyebilmek için bir kanıtın olması gerekir. Kur'ân-ı Kerim, öldürme işini kısmen geniş zaman anlamı ifade eden muzari fiil " يُذَبِّحُونَ " kelimesiyle ifade etmektedir. Ayrıca bazı âyetlerde, çokluk ifade eden *yuzebbihune* formunun kullanılması öldürme işinin çokça yapıldığını gösterir. O hâlde Firavun'un İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmesi işi, bir defa olmuş bir şey değil, tekerrür eden bir şeydir. Çocukların öldürülmesini, ileride bu çocuklar arasından Firavun'un hâkimiyetine son verecek birinin doğmasına bağlamak, bir bakıma Firavun'un yaptığını meşru göstermek anlamını da taşır. Ne de olsa her yönetici veya yö-

netici sınıflar, bir başkasının, hele başka ırktan birinin, kendi hâkimiyetine son vereceğini bilmesi, onu böyle davranmaya itecektir. Bu rüyayı zikreden müfessirlerin tek olumlu bakışları; Firavun gibi güçlü biri istemese de, mazlumların tarihin seyrini değiştirebilecek bir güce sahip olduklarını anlatmaktır. Ama bu da, bir rüyaya bağlanmamalıdır.

Asıl sebep, Tevrat'ta anlatıldığı gibi İsrailoğullarının çoğalmaları ve bir düşman saldırısında düşman tarafına destek vermelerinden korkulması şeklinde olmalıdır. Gerçi Tevrat, İsrailoğullarının sayılarının, Mısırlıların sayılarını aştığını ve onlardan daha güçlü hâle geldiklerini söylerken abartmış olabilir. Çünkü Mısır, dönemin en büyük ülkelerindendir ve buraya yerleşen İsrailoğullarından yetmiş kişinin dört asır içerisinde Mısırlılardan daha kalabalık bir nüfusa ulaştıklarını söylemek bir abartı olarak görülmektedir. Hem sayıca onlardan daha çok idilerse, ne diye çocuklarının öldürülmesine seyirci kaldılar ve ağır işlerde çalışmaya rıza gösterdiler?

Haddizatında meselenin evrensel bir boyutu da vardır. Azınlıklardan şüphe etmek ve bir düşman saldırısı ihtimalinde onların, düşmanın tarafını desteklemelerinden endişe etmek yaygın bir durumdur. Hele yönetim, Firavun'unki gibi zalim ise, elbette onlardan şüphe edecek, aralarına ayrılık tohumları ekerek onları birbirine düşürecek, bahaneler arayarak savaş güçlerini yok etme yoluna gidecektir. İsrailoğulları da, Mısırlıların inançlarını kabul ettikleri hâlde Firavun'un kendilerinden şüphe etmesinden kurtulamamışlardır. Potansiyel savaşçı olmayan kız çocukları değil de savaşma ihtimali bulunan erkek çocukları öldürülmüş ve aralarına ayrılık tohumları ekilmiştir.

"(Yine hatırlayın), **bir zaman sizin için denizi yarıp sizi kurtarmış ve siz durup seyrederken Firavun ailesini boğmuştuk.**"

Olay, Allah'ın İsrailoğullarına verdiği nimetlerden biridir. İsrailoğulları niçin Mısır'dan çıktılar? Kur'ân-ı Kerim de, Tevrat da Yüce Allah'ın İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmak üzere Hz. Musa'yı görevlendirdiğini ifade eder (A'raf 7/104-105; Taha 20/42; Şuara 26/16-17; Tevrat, Çıkış 3/11). Gaye, İsrailoğullarını hem Firavun'un zulmünden kurtarmak hem de zamanla Mısır'da kaybetmiş oldukları Tevhid inancına; ataları olan Yusuf ve Yakub'un dinine onları tekrar kavuşturmaktır.

Yine hem Kur'ân-ı Kerim hem de Tevrat, çıkış öncesi İsrailoğullarının Firavun tarafından sıkıntılara maruz bırakıldıklarını; esir gibi muamele gördüklerini belirtir. Tevrat'ta konuyla ilgili ayrıntılara girilirken, Kur'ân-ı Kerim diğer kıssalarda olduğu gibi özet anlatımla yetinmektedir. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi Tevrat, Hz. Musa ile Hz. Harun'un, Firavun'a giderek İsrailo-

ğullarını salıvermesini istediklerini ancak Firavun'un buna yanaşmadığını belirtir. Bunun üzerine Allah'ın emriyle Hz. Musa pekçok mucize gösterir. Bu mucizeler, Firavun ve taraftarlarının başına gelen musibetler şeklindedir. Her musibet geldiğinde Firavun, Musa'ya, o musibeti durdurduğu takdirde İsrailoğullarına izin vereceğini söyler. Fakat musibet kaldırıldığında sözünü tutmaz. Musibetler art arda devam eder. İsrailoğulları Allah'ın nimetlerine kavuşmakta, diğer tarafta Mısırlılar başlarına gelen musibetler sebebiyle her seferinde daha kötü bir duruma düşmektedirler. Böylece Mısırlıların gözünde İsrailoğulları itibar kazanmış olur. Tevrat'a göre, bunu fırsat bilen Hz. Musa, İsrailoğullarına, Mısırlı komşularının altın ve gümüş gibi değerli süs eşyalarını ödünç almalarını öğütlemiştir. Böylece Mısır'dan kaçarken, Mısırlıların servetlerini de kaçırmış olacaklardı. Tefsir bilginlerinden bir kısmı da bu olaya yer vermekte, ayrıca bunun İsrailoğulları için caiz kılındığını söylemektedir (Taberî, I, 282; İbnu Atiyye, I, 266; Kurtubî, I, 389). Aslında bu, bir peygambere yakışmayan bir davranıştır. Dolayısıyla Hz. Musa'nın İsrailoğullarına böyle bir tavsiyede bulunduğunu sanmıyoruz. Belki de bunu söyleyen müfessirler, Samirî'nin yaptığı buzağının altınlarının nereden gelmiş olabileceği meselesine bir çözüm olarak bunu zikrediyorlardır. Halbuki Hz. Musa'nın emriyle değil de, bizzat İsrailoğullarının kendileri böyle bir yola başvurmuş olabilirler. Nitekim aynı tefsir bilginleri, Hz. Harun'un, bu altınların getirilmiş olmasına karşı çıktığını ve bu altınları ateşe atarak yaktığını, Samirî'nin de ateşe atılan altınlardan bir buzağı yaptığını zikrederler.

Nihayet Firavun, İsrailoğullarının Mısır'ı terk etmesine izin verir. Hz. Musa gece İsrailoğullarını alır ve onları sahile götürür. İsrailoğulları Mısır'ı terk ettikten sonra Firavun fikir değiştirir, peşlerine düşer. Firavun İsrailoğullarına yaklaştığında İsrailoğulları Hz. Musa'nın önderliğinde kendileri için yarılan denizden geçerler. Firavun da orduları ve savaş arabalarıyla onları takip eder. Fakat denizin ortasına geldiklerinde deniz üzerlerine kapanır, hepsi ölürler.

Kur'ân-ı Kerim, Mısır'dan çıkmazdan önce Hz. Musa'nın bazı mucizelerinden söz eder: Gece vakti İsrailoğullarının Mısır'dan çıktıklarını, denizin onlar için yarıldığını, onları takip eden Firavun'un ordularıyla birlikte denizde boğulduğunu anlatır. Ancak Kur'ân-ı Kerim, olayların ayrıntılarına girmez, olayları özet olarak anlatır.

Âyette Yahudilerin başına gelen sıkıntıların Allah tarafından bir imtihan olduğu belirtilmektedir. İnsan için dünya hayatı bir imtihan olduğuna göre, hayatta karşılaşılan sıkıntılar da, nimetler de birer imtihan aracıdır.

وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَع۪ينَ
لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِه۪ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ
عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَاِذْ قَالَ
مُوسٰى لِقَوْمِه۪ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ
فَتُوبُٓوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْۜ فَتَابَ عَلَيْكُمْۜ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿٥٤﴾

51. (Hatırlayın), **bir zaman Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Onun arkasından siz, zulmederek buzağıyı** (ilâh) **edindiniz.**

52. Bunun ardından şükredersiniz diye sizi affettik.

53. Hani hidâyete eresiniz diye de Musa'ya Kitab'ı ve Furkan'ı vermiştik.

54. (Hatırlayın), **Musa kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Buzağıyı** (ilâh) **edinmekle kendinize zulmettiniz. Gelin, yaratıcınıza tövbe edin ve kendinizi öldürün. Bu, yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır. Böylece Allah tövbelerinizi kabul etti. Çünkü O, tövbeleri çokça kabul edendir, çok merhametlidir.**

Hz. Musa, İsrailoğullarını Firavun'un baskılarından kurtarıp özgürlüklerine kavuşturduktan sonra Allah'ın çağrısına uyarak kırk gün ibadet etmek üzere dağa çekilir. İsrailoğullarının dinî ve dünyevî hayatlarını düzenleyen Tevrat da bu sırada Hz. Musa'ya vahyedilir. Özellikle tasavvuf geleneğinde kırk sayısına atfedilen önem buradan gelmektedir. Yine dilimizdeki *çile* tabiri de buradan gelmektedir. Farsça'da kırk anlamına gelen *çil/çihil* zamanla *çile* kelimesine dönüşmüştür.

Hz. Musa, ibadete çekildikten bir müddet sonra, Hz. Harun ve az bir kısmı hariç, İsrailoğulları tekrar putperestliğe dönmüşler, Samirî'nin rehberliğin-

de buzağıyı tanrı edinmişlerdir. Bilindiği gibi Mısır'da öküze tapmak yaygındı. Belli ki, efendileri olan Kıptîlerin inancı onları etkilemiş, kalplerinin derinliklerine kadar işlemişti. Özgürlüklerine kavuşmuşlardı ama efendilerine hayranlıkları hâlâ devam ediyordu. Bedenleri özgürlüğe kavuşmuştu ama ruhları henüz bunu sindirememişti. Belki de bu sebeple, tapmak için öküz değil buzağı heykeli yapmışlardı. Çünkü kendilerini efendilerinin düzeyinde görmüyor, daha küçük bir tanrıyla yetiniyorlardı. Rahmân ve Rahîm olan Allah, affediciliği sebebiyle belki şükrederler diye onları affetti.

"Bunun ardından şükredersiniz diye sizi affettik."

Türkçe'de de kullanılan "affetme"nin kök harfleri olan ع ف و "gidermek, yok etmek" gibi anlamlara gelip, suçlu için kullanıldığında, cezası verildikten sonra veya verilmeden önce suçluyu affetmektir. Halbuki غفر kelimesi "ceza verilmeksizin suçlunun bağışlanması" anlamına gelir. Yine Türkçe'de de kullanılan "şükretmek" kelimesi, "gizli ve açık günah işlemekten sakınıp, itaat etmek için gayret etmek" anlamına gelir. Bazıları, "nimeti verene karşı teşekkürlerini yerine getirmede kusurlu olduğunu itiraf etmek" anlamına geldiğini söylerler (Kurtubî, I, 397-398).

Hz. Musa'ya, Sina dağında kırk gün süren ibadetinden sonra İsrailoğullarına nasıl inanacaklarını ve nasıl davranacaklarını yani hidâyeti/doğru yolu gösteren Tevrat verildi.

"Hani hidâyete eresiniz diye de Musa'ya Kitab'ı ve Furkan'ı vermiştik."

Âyette geçen *Kitap* ile Tevrat'ın kastedildiğini tefsir bilginlerinin tamamı söylemektedir. *Furkan* kelimesine ise farklı manalar verilmiştir. Bazıları bununla Tevrat'ın hakkı batıldan ayıran niteliğinin kastedildiğini söylemektedir. Bazıları da, haklı olanı haksız olandan ayıran ya da küfür ile imanı birbirinden ayıran Hz. Musa'ya verilmiş olan mucizelerin kastedildiğini söylerler. Hz. Musa ile düşmanları arasındaki problemleri çözen ve kendisine verilmiş olan zaferin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur (Ebu's-Suûd, I, 102). Muhammed Abduh ise *Furkan*'ın, doğruyu yanlıştan ayırt eden insan aklı için de kullanıldığını söylemektedir (Menar, III, 160). Verilen ilk anlam daha tutarlı görünmektedir. Çünkü kitap da, furkan da, Tevrat'ın birer niteliğidir. Allah tarafından yazılı olarak gönderildiğinden kendisine kitap, hak ile batılı birbirinden ayırdığı için de furkan niteliği vardır. Dolayısıyla Tevrat'ın iki niteliği art arda zikredilmiştir. Nitekim Enbiyâ sûresinde *"Musa ve Harun'a Furkan'ı verdik"* denmektedir (Enbiya 21/48).

"(Hatırlayın), **Musa, kavmine şöyle demişti: 'Ey kavmim! Buzağıyı** (ilâh) **edinmekle kendinize zulmettiniz...'** "

Buzağıya tapma, İsrailoğullarının işledikleri ilk suç değildi. İsrailoğulları, Hz. Musa'nın onları Firavun'un zulmünden kurtarmak için giriştiği her aşamada kendisine problemler çıkarmışlardı. Tevrat, Çıkış bölümünde bunların ayrıntılarını vermektedir. Hem bu kez işlemiş oldukları suç, diğerlerinden çok daha büyüktü. Uzun müddet Firavunların hâkimiyetinde yaşadıkları için sözle ikaz edilmeyi artık ciddiye almıyor, ancak fiilî cezaları ciddiye alıyorlardı. Bu sebeple Hz. Musa onlara: *"Ey kavmim! Buzağıyı ilâh edinmekle kendinize zulmettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de kendinizi öldürün. Bu, yaratıcınız katında sizin için daha hayırlıdır"* dedi.

"Kendinizi öldürün" cümlesi üç şekilde anlaşılmıştır:

a) Israiloğullarının tövbesi birbirlerini öldürmek şeklindeydi. Eline kılıcı alan herkes, baba oğul demeden rastladığını öldürdü. Bu görüşte olan müfessirler, karanlık bir bulutun çöktüğünü ve kimin kimi öldürdüğünü bilmediğini söylerler.

b) İbnu Abbas'a dayanan ikinci yoruma göre bundan maksat, buzağıya tapmayanların, buzağıya tapanları öldürmesidir.

c) Üçüncü yorum ise tasavvuf ehli müfessirlere ait olup "şehvetlerinizi ve kötü duygularınızı", kısaca "nefislerinizi öldürün" anlamındadır (Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerim Tefsiri, I, 149).

Tevrat'ta anlatılanlar birinci yoruma uygundur. Tevrat'ta şöyle denmektedir: *"İsrail'in Allah'ı Rab şöyle dedi: 'Herkes kılıcını beline kuşansın ve ordugâhta kapıdan kapıya dolaşsın ve herkes kendi kardeşini ve herkes kendi arkadaşını ve herkes kendi komşusunu öldürsün.' Ve Levi oğulları, Musa'nın söylediği gibi yaptılar ve kavimden üç bin adam kadar düştü."* (Çıkış 33/27-28)

Öldürmenin gerçek bir öldürme olduğunu söyleyen müfessirler, pek çok kişi öldürüldükten sonra Hz. Musa ile Hz. Harun'un, İsrailoğullarının tükenmek üzere olduklarını haykırarak Yüce Allah'a yalvardıklarını, bunun üzerine Allah'ın, öldürme işinden vazgeçmelerini istediğini ve hem öldürenlerin, hem de öldürülenlerin bağışlandıklarını söylediğini; böylece tövbelerinin kabul edildiğini söylerler (İbnu Kesir, I, 131).

وَاِذْ قُلْتُمْ
يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ
الصَّاعِقَةُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا
عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

55. (Hatırlayın), **bir zaman: "Ey Musa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız" demiştiniz. Bunun üzerine siz bakıp dururken sizi yıldırım gürültüsü yakalayıvermişti.**

56. Sonra belki şükredersiniz diye sizi öldükten sonra tekrar diriltmiştik.

57. Bulutu üstünüze gölge yapmıştık. Ayrıca "Size verdiğimiz güzel şeylerden yiyin" (diyerek) **size kudret helvası ve bıldırcın göndermiştik. Onlar bize zulmetmediler, kendi kendilerine zulmettiler.**

Yüce Allah, Yahudilere geçmişlerinden kesitler sunmaya devam ediyor. Başlarına gelen bir musibetin zikredilmesinin ardından, Allah'ın kendilerine verdiği nimetler sıralanıyor. Belki Medine Yahudileri ve onlar gibi düşünenler ibret alırlar diye.

İsrailoğulları materyalist bakış açısının tipik bir örneğini sergilediler. Yaratıkların hiçbirine benzemeyen Allah'ı apaçık bir şekilde görmedikçe inanmayacaklarını söylediler. Olmayacak bir şeyi istemişlerdi. Istekleri reddedildi. Bu isteklerinden dolayı cezaya çarptırıldılar. Allah'tan başka taptıklarının yapamayacağı bir azapla karşılaşınca akılları başlarına geldi. Materyalist bakış açısı, tarih boyunca hiç değişmedi, tıpkı imanî bakış açısının değişmediği gibi. Bunun üzerine gök gürlemesine yakalanıverdiler. Ölmüş yâhut dehşet man-

zarası karşısında korkularından ölmüş gibi elden ayaktan kesildiler. Ardından dirilmiş veya kendilerine gelmişlerdi.

Âyet, dünya hayatında Allah'ın asla görülemeyeceğinin bir delilidir. Çünkü eğer bu mümkün olsaydı, bu isteklerinden dolayı cezalandırılmazlardı. Bu sebeple Peygamberimizin Allah'ı gördüğüne dair görüşlerin tutarsız olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Aişe'ye Peygamber'in Allah'ı görüp görmediği sorulduğunda böyle bir sorunun sorulmasına hayret etmişti. Allah'ın âhirette görülüp görülmeyeceği meselesine gelince, bu konu daha sonra ele alınacaktır. Ancak âhirette de Allah'ın görülmeyeceğini söyleyenlerin ileri sürdükleri delillerden biri, bu âyettir. Derler ki: Eğer Allah'ın görülmesi âhirette mümkün olsaydı, bu isteklerinden dolayı İsrailoğulları azarlanıp cezalandırılmaz, bu dünyada Allah'ı görmenin mümkün olmadığı anlatılırdı. Allah'ın âhirette görüleceğini söyleyenler ise İsrailoğullarının cezalandırılmaları, aslında bu isteklerinden dolayı değildir; inanmaları için kendilerine yeterli deliller verildiği hâlde inat ederek sürekli yeni isteklerde bulunmalarından dolayıdır, derler.

"Sonra belki şükredersiniz diye sizi ölümünüzün ardından tekrar diriltmiştik."

Müfessirlerin geneli, bu talepte bulunanların genelde yıldırım gürültüsü sebebiyle öldüklerini söylerken bazı müfessirler, önceki âyette *"siz bakıp dururken"* denildiğine göre, gerçek bir ölümle ölmeden umutsuz gözlerle dehşet manzarasını seyretmiş olabilirler demişlerdir.

İster gerçekten ölmüş olsunlar, ister ölmüş gibi baygın düşmüş olsunlar âyet tekrar dirildiklerini veya ayıldıklarını ifade etmektedir. İsrailoğulları bu ve benzeri pek çok olağanüstülüklerle karşılaşmışlardır. Çünkü uzun müddet köle hayatı yaşamışlardı. Muhakeme güçleri âdeta paslanmış, iflas etmişti. Muhakeme güçleri böylesi şok edici vakalarla tekrar faaliyete geçsin diye bir müddet için, duyularıyla algılayabilecekleri olaylara ihtiyaç vardı.

"Bulutu üstünüze gölge yaptık. Ayrıca 'Size verdiğimiz güzel şeylerden yiyin' (diyerek) **size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik. Onlar bize zulmetmediler, kendi kendilerine zulmettiler."**

Kendi yaptıkları sebebiyle başlarına gelen felaket dile getirildikten sonra bu âyette kendilerine verilen nimetler sıralanmaktadır: Gündüz vakti, çöl sıcağından korunsunlar diye bulutlar onları gölgeliyor, gece kudret helvası yağdırılıyor, bunun yanında bıldırcın sürüleri kendilerine gönderiliyordu. İsrailoğulları kendilerine verilen bu nimetlere rağmen Allah'ın emirlerine itaat etmeyerek kendi kendilerine zulmettiler.

Kur'ân-ı Kerim, *"kendi kendine zulmetme"* ifadesi, kişinin, başkasına zarar vermediği fakat kendi kendisine haksızlık ettiği durumlar için kullanır. Kişi bu

davranışlarıyla başkasının hakkını yemiş olmaz, sadece kendisine zarar verir. Bu davranışıyla maddî bir menfaat da elde etmez.

Yurda Dönüş

Yüce Allah, halkı inançsız olan ve o sırada Kudüs'te bulunanlarla savaşarak burayı fethetmelerini İsrailoğullarına emreder. Ancak İsrailoğulları buna yanaşmazlar. Bunun üzerine kırk yıl kadar çölde zorlu bir hayat geçirirler. Nihayet burayı fethederler. Ancak değişmez Yahudi karakteri burada da ortaya çıkar:

وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ
خَطَايَاكُمْ وَسَنَز۪يدُ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا
قَوْلًا غَيْرَ الَّذ۪ي ق۪يلَ لَهُمْ فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا رِجْزًا
مِنَ السَّمَٓاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

58. (Hatırlayın), **bir zaman, "Şu beldeye girin ve oranın yiyeceklerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiyin. Beldenin kapısından secde ederek girin ve 'hıtta** (günah yükümüzü üzerimizden kaldır/bizi affet)**' deyin ki günahlarınızı bağışlayalım ve iyilik yapanlara daha fazlasını verelim" demiştik.**

59. Fakat zulmedenler, kendilerine söyleneni başka sözle değiştirdiler. Bunun üzerine Biz de, yoldan çıkmalarından ötürü o zulmedenlerin üzerine bir azap indirdik.

Bir yer fethedildiğinde secdeye kapanmak ve Allah'tan bağışlanma dilemek, dinî bir gelenektir. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'in birkaç âyetinde ifade edilmektedir. Bu sebeple âlimler, bir yeri fetheden komutanın, oraya ilk girişinde sekiz rekât namaz kılmasını güzel bir davranış olarak görmüşlerdir. Böylece, zafer elde edenler gurura kapılmadan Allah'ın yardımı sayesinde orayı

fethettiklerini bilsinler ve galip geldikleri topluma zulmetmesinler. Ayrıca savaşta ister-istemez birtakım haksızlıklar işlenmiş olabilir. Bu sebeple inananlar, hem Allah'a şükürlerini ifade etmek için secde ederler, hem de işlemiş olabilecekleri günahlardan dolayı Allah'tan bağışlanma dilerler. Mekke'nin fethinden söz eden Nasr sûresinde de: *"Allah'ın yardımı ve fetih gerçekleştiğinde ve insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerinde Allah'ı tenzih ederek O'ndan bağışlanma dile"* denmektedir. Peygamber (s.a.v.) yolculuklarında bile bir beldeye girdiğinde sekiz rekât namaz kılardı.

"Fakat zulmedenler, kendilerine söyleneni başka sözle değiştirdiler..."

Buharî ve başkalarının naklettikleri hadislerde, şehre girerken Yahudilerin makatları üzerinde süründükleri ve lafız olarak "hıtta" kelimesine benzeyen, anlamsız bir tekerleme söyledikleri anlatılır.

Bazı rivâyetlerde, *habbe* (bir tohum tanesi) dedikleri nakledilmektedir (İbnu Kesir, I, 141). Diğer bir kısım rivâyette ise, kendi dillerinde *"kırmızı buğday"* anlamına gelen bir söz söylemişlerdir ki bu söz de telaffuz olarak "hıtta" kelimesine yakındır. Eğer bu rivâyet doğru ise bu sözleriyle, *"günahımızın bağışlanmasını ne diye isteyelim, ganimet zamanıdır"* demek istemişlerdi.

Neticede Yüce Allah'tan bağışlanmayı dileyeceklerine, bağışlanma dilemelerinin istenmesini alay konusu yapmışlardır. Bu sebeple de gökten gelecek bir azabı hak etmişlerdir. Allah'ın verdiği nimetlere şükretmeyenlerin sonu budur.

Ayrıca sözü hepsinin değiştirmediklerini de belirtmek gerekir. Bunu yapanlar, âyette *zalimler* olarak nitelenmişlerdir. Bu nitelemeden de, hepsinin böyle bir eyleme katılmadıklarını anlıyoruz. A'raf sûresinde ise bu durum daha açık bir şekilde dile getirilmekte ve *"onlardan zulmedenler..."* denmektedir. Buna göre aralarında zulmetmeyenler de vardı.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا
عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا
مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ٦٠

60. (Hatırlayın), **bir zaman Musa, kavmi için su dilemişti. Biz de kendisine: "Asânla kayaya vur" demiştik. Bunun üzerine kayadan on iki pınar fışkırmış ve her boy, su alacağı pınarı bilmişti. "Allah'ın rızkından yiyin, için fakat yeryüzünde bozgunculuk çıkararak taşkınlık yapmayın" dedik.**

Bu âyette İsrailoğullarına verilen diğer bir nimetten söz edilmektedir. Bu nimet verildiğinde uyarı da yapılmıştı: *"Yeryüzünde bozgunculuk çıkararak taşkınlık yapmayın."* İnsanoğlu için sıkıntı da, bolluk da bir imtihan aracıdır. Bollukta şımararak taşkınlık yapmak, bozgunculuk çıkarmak yaygındır. Bu sebeple uyarılmışlardı.

İsrailoğulları, her dara düştüklerinde Hz. Musa'ya koşar, ne diye kendilerini Mısır'dan çıkardığını söyler ve kendilerine yapmış olduğu iyiliği, bir kötülük gibi göstermeye çalışırlardı.

Güneşin sıcağından şikâyet ettiler, onları gölgelemesi için kendilerine bulut gönderildi. Açlıktan şikâyet ettiler, kendilerine bıldırcın eti ve kudret helvası gönderildi.

Mısır'dan çıktıktan sonra Tîh sahrasından geçerken Hz. Musa'dan su istediler. Allah'ın emriyle Hz. Musa, asâsını kayaya vurdu ve on iki pınar fışkırdı. Çünkü on iki kabile idiler. Her kabile için ayrı bir göze/pınar belirlendi. Ne var ki onlar, Hz. Musa ile beraberlikleri boyunca birçok mucize ile kendilerine nimetler verildiği hâlde, durmadan yeni isteklerde bulunuyor, şükredecekleri yerde peygamberleri Hz. Musa'ya durmadan sızlanıyor, kafa tutuyor, isyan ediyorlardı. Aşağıdaki âyette bu bitmez tükenmez istek ve isyanları yine gözler önüne serilmektedir:

وَإِذْ قُلْتُمْ
يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ اَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذ۪ي هُوَ اَدْنٰى

بِالَّذ۪ي هُوَ خَيْرٌۜ اِهْبِطُوا مِصْراً فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْۜ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ
مِنَ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيّ۪نَ بِغَيْرِ الْحَقِّۜ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

61. (Hatırlayın), **bir zaman: "Ey Musa! Doğrusu biz, bir tek çeşit yiyeceğe katlanmayız. Bizim için Rabbine dua et de topraktan yetişen ürünler; sebze, salatalık, sarımsak, mercimek, soğan gibi ürünler çıkarsın" demiştiniz. O da demişti ki: "Daha iyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? O hâlde aşağılanmış olarak şehre inin, orada istedikleriniz var." Böylece onlara alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bütün bunlar, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleri yüzündendir. İşte bütün bunlar, isyan etmeleri ve sınırı aşmaları sebebiyledir.**

İnsanın devamlı aynı yiyeceği yemesi bıkkınlık verir. Sürekli yenen, bıldırcın eti ve kudret helvası olsa da. Bunu ifade etmekte de yadırganacak bir durum yoktur. Ancak bunun dile getirilişi ve bunlara alternatif olarak istenen şey önemlidir.

Âyette zikredilen, *"iyi olanı, daha aşağı olanla değiştirme"* ile kastedilen, salt yiyeceklerle ilgili bir konu değildir. İsrailoğulları bu sözle gerçekte, Mısır hayatına duydukları özlemlerini dile getiriyorlardı. Çünkü istedikleri yiyecekleri, Mısır'da yiyorlardı. Yani bir yanda özgürlükle birlikte bıldırcın eti ve kudret helvası, diğer tarafta ise söz konusu ettikleri yiyeceklerle birlikte esirlik hayatı. Onlar, "varsın esir hayatı yaşayalım, yeter ki bu yiyeceklerimiz olsun", diyorlardı. Bu durum âyetin devamındaki ifadelerden anlaşıldığı gibi, bu özlemleri Tevrat'ta da açık bir şekilde dile getirilmektedir. Tevrat'ta aynen şöyle dedikleri anlatılmaktadır: *"Mısır'da parasız yediğimiz balığı ve hıyarları ve karpuzları, pırasaları ve soğanları ve sarımsakları hatırlıyoruz; fakat şimdi canımız kurudu, hiçbir şey yok"* (Sayılar, 11/4-5). Tevrat'ın Çıkış bölümü okunduğunda her bir sı-

kıntı ile karşılaştıklarında, bunu Mısır'daki hayatlarıyla kıyaslayarak Mısır'daki hayatlarının çok daha iyi olduğunu söyledikleri, böylece Mısır'daki hayatlarına özlemlerini dile getirdikleri anlaşılmaktadır.

Tevrat'ın ifadesine göre, bu isteklerini dile getirdikleri sırada aileler çadırlarının önlerine çıkmış, "Mısır'daki hayatımız daha iyiydi" diyerek ağlıyorlardı. Bunun üzerine Allah, Hz. Musa'nın kendilerine şöyle demesini emretmektedir: *"Yarın için kendinizi takdis edin ve et yiyeceksiniz; çünkü: Kim bize et verecek? Çünkü Mısır'da hâlimiz iyi idi, diyerek ağlayışınızı Rabbe işittirdiniz; Rab de size et verecek ve yiyeceksiniz. Bir gün ve iki gün ve beş gün ve on gün ve yirmi gün değil, fakat bütün bir ay, burnunuzdan gelinceye kadar ve size tiksinti verinceye kadar yiyeceksiniz; çünkü aranızda olan Rabbi reddettiniz ve onun önünde: Niçin Mısır'dan çıktık? diyerek ağladınız"* (Sayılar, 11/19-21).

İşte bu sebeple Hz. Musa onlara "*O hâlde aşağılanmış olarak şehre inin, orada istedikleriniz var.*" dedi.

Kısacası, İsrailoğulları bayağı olarak kalmakta direniyorlardı. Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük ediyor, özgürlüğün değerini anlamıyor; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor ve rehberlik etmek üzere kendilerine gönderilen peygamberleri öldürüyorlardı. Eş'iya, Zekeriya ve Yahya peygamberleri haksız yere öldürmüşlerdi. Halbuki Tevrat, değil bir peygamberi, öldürülmesini gerektirecek meşru bir sebep olmadıkça herhangi bir insanı bile öldürmeyi yasaklamaktadır. O hâlde kedilerine gönderilen Tevrat'ın emirlerini de çiğniyorlardı. Ve işte bundan dolayı *"onlara alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allah'ın gazabına uğradılar."*

İsrailoğullarının peygamberleri öldürmeleri ve alçaklık ve yoksulluk damgasını yemeleri, Hz. Musa'dan sonraki nesillerde olmuştur. Seyyid Kutub bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: *"Anılan duruma Hz. Musa'dan birkaç nesil sonra düşmüşlerdir. Ancak âyet, alçaklık, yoksulluk ve ilâhî gazaba çarpılmalarını çabuklaştırarak zikretmiştir. Çunkü böyle bir ifade, onların mercimek, soğan, sarımsak ve kabak gibi şeyleri isteyen durumlarına uygun düşmektedir."* (Fi Zilal, I, 118).

İnatçılıklarına rağmen İsrailoğullarına bunca nimetin verilme sebebi nedir?

Muhtemelen Hz. Musa'nın risaleti, toplumun bütün alanlarıyla ilgili hükümler getiren ilk risalet idi. Belki de bunun sebebi, bütün bir topluluğun dini kabul etmiş olmasıydı. Bundan dolayı toplumun bütün alanlarıyla ilgili düzenlemeler getirilmişti. Ayrıca İsrailoğulları, başkalarının hâkimiyetinde yaşamış, ezilmiş ve horlanmış bir toplumdu. Kendilerine güvenlerini yitirmiş

ve kendi kendilerini yönetme yetenekleri neredeyse yok olmuştu. Böylesi toplumların eğitilmesi, büyük bir çaba ve uzun bir zaman ister. Yine o dönemde çevrelerinde yaşayanlar, putperest idiler. İsrailoğulları, bütün olumsuzluklarına rağmen o günkü şartlar içerisinde elinden tutulacak bir toplumdu.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62. İman edenler, Hıristiyanlar, Yahudiler ve Sabiîlerden Allah'a ve âhiret gününe inanıp iyi işler yapanlar için Rableri katında muhakkak mükâfatları vardır; onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler de.

Âyette geçen *"iman edenler"*le kimin kastedildiğine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Müfessirlerin çoğu, münafıkların kastedildiğini söylerler. Buna göre âyette, inanıyor gibi görünenler kastedilmektedir.

Bazılarına göre, gerçekten inananlar kastedilmektedir. Buna göre âyet, sadece bir tekrarı ifade etmektedir ve onlardan durumlarını devam ettirmeleri istenmektedir. *"Ey inananlar, inanın"* denmesi gibi.

Bazılarına göre ise İslâm'dan önce inanan Yahudi, Hıristiyan ve Sabiîler kastedilmektedir. Böylece bunlar, Muhammed (s.a.v.)'e ve âhirete inanmakla imanlarını devam ettirmiş olurlar. Böyle biri için din değiştirme diye bir durum söz konusu değildir; imanını devam ettirmektedir.

Neticede *"inananlarla"* kim kastedilirse kastedilsin, Allah'a, âhiret gününe inanan ve yararlı iş yapanlar yani salih amel işleyenler, Rableri katında mükâfata kavuşacaklardır.

Ancak inanç esasları bunlardan ibaret midir? Mesela Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine iman etmek şart değil midir?

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki, Kur'ân-ı Kerim âyetleri birbirlerini açıklamakta, bir yerde açıklanan bir hükme başka bir yerde ilaveler

yapılmaktadır. Bir yerde imanın bir veya birkaç esası zikredilirken, başka bir âyette bunlara başkaları ilave edilmektedir. Bu sebeple bir konuda hüküm verilirken, o konuyla ilgili bütün âyetler göz önünde bulundurulmalıdır.

İslâm'dan başka dine tâbi olanların âhirette kaybedenlerden olacakları Kur'ân'da açıkça belirtilmektedir: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bu ondan asla kabul edilmeyecek ve öteki dünyada kaybedenlerden olacaktır."* (Âlu İmrân 3/85)

Ayrıca Yahudi ve Hıristiyanların, Muhammed (s.a.v.)'e inanmaları, ona destek olmaları, kendi kitaplarına iman etmelerinin bir gereğidir. Çünkü söz konusu kitaplarda Peygamberimizin peygamberliğine işaret eden âyetler vardır. Bunun bir sonucu olarak Yahudi ve Hıristiyanlardan, Peygamberimizin dönemine erişmiş olanlar, ona inanmak ve ona destek vermek zorundadırlar. Kurtuluşa ermeleri buna bağlıdır. A'raf sûresinde bu husus şöyle ifade edilmektedir: *"Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyarlar. O Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten sakındırır ve onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır"* (A'raf 7/157). Ardından gelen âyette de şöyle denmektedir: *"De ki: 'Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur; O diriltir ve öldürür. O hâlde Allah'a ve ümmî peygamber olan Elçisine -ki o, Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız"* (A'raf 7/158).

O hâlde Peygamberimizin çağrısı, Yahudi ve Hıristiyanlar dâhil bütün insanlaradır ve kurtuluşa ermenin biricik yolu, onun yoludur.

Bu arada konuyu yakından ilgilendirmesi sebebiyle Kur'ân'ın kendinden önceki kitapları yani Tevrat ve İncil'i doğrulaması meselesine de değinmek gerekir. Çünkü pek çok âyette Kur'ân'ın kendinden önce indirilmiş olan kitapları doğruladığı anlatılmaktadır. Acaba bu, Kur'ân'ın indirilişinden sonra önceki kitaplara tâbi olanların meşru bir yolda oldukları anlamına gelir mi?

Kuşkusuz peygamberlere gönderilmiş olan kitapların tamamı aynı kaynaktan gelmişlerdir. Bu sebeple birbirlerini doğrulamalarından daha doğal bir şey olamaz. Nitekim bu kitapların tamamında inanç konuları aynıdır. Sosyal hayatın değişmesiyle, sadece sosyal hayatla ilgili kurallarda birtakım değişiklikler söz konusudur. Ayrıca Kur'ân'dan önceki kitaplar zamanla tahrif edilmişler; birtakım ilave veya eksiltmelere maruz bırakılmışlardır. O hâlde Kur'ân'ın önceki kitapları doğrulaması, tahrif edilmemiş ve sonraki nesillere

aktarılması gereken yönlerini içermesi anlamına gelen genel bir doğrulamadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, önceki kitapları doğrulamasını, önceki kitaplara iman etmiş olanların kendisine iman etmelerinin gerekçesi olarak göstermektedir:

"Yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğime inanın; onu ilk inkâr edenler olmayın, âyetlerimi ucuza satmayın ve yalnız benden sakının." (Bakara 2/41)

Buna göre, mevcut Tevrat ve İncilleri doğrulaması, mevcut hâlleriyle Peygamberimizin peygamberliğine ve Peygamberimize indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerim'in Allah'tan gönderildiğine delâlet eden içerikleri/âyetleri için söz konusudur. Zaten Kur'ân-ı Kerim'in önceki kitapları doğrulamasından her söz edildiği yerde, önceki kitapların mensupları Hz. Muhammed'e iman etmeye davet edilmektedirler. O hâlde Kur'ân-ı Kerim'in önceki kitapları doğrulaması, o kitaplara inananların İslâm'a girmeleri için bir gerekçe oluşturması bakımından ileri sürülmektedir. Değilse, mevcut hâlleriyle her bakımdan onları doğrulaması mümkün değildir. Çünkü bu kitaplarla Kur'ân karşılaştırıldığında aralarında birbiriyle çelişen birçok hususun bulunduğu görülmektedir.

Aslında inanç esasları da birbirleriyle iç içedir, birbirlerinden ayrılmazlar. O hâlde Allah'a inanmak, zorunlu olarak O'nun Kitabı olan Kur'ân'a ve peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed'e inanmayı da gerektirir.

Burada dine davet açısından da önemli bir husus olan ortak noktaların varlığı dile getirilmektedir. Kur'ân'ın, önceki kitapları doğruladığının ifade edilmesi, ortak noktanın dile getirilmesidir.

Eğer âyetten Hıristiyan ve Yahudilerin, İslâm'a girmeden mevcut durumlarını devam ettirmekle birlikte Allah'a ve âhiret gününe inanarak salih amel işlemeleriyle Cennete girebilecekleri neticesini çıkaracak olursak, Sabiîleri nereye oturtacağız? Çünkü Sabiîler hiçbir zaman sahih bir dine sahip olmamışlardır.

Arap dilinde ص ب أ *(s-b-e) din değiştirmek* anlamındadır. Sabiîler ise kimi müfessire göre, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Mecûsilik karışımı bir dine sahip olanlardır. Kimine göre de, Allah'ın birliğine inanma dışında dinlerle ilişkileri olmayan bir gruptur. Bazıları da onların meleklere taptıklarını, Ka'be'ye doğru günde beş vakit namaz kıldıklarını ve Kitap olarak da Zebur'u okuduklarını söyler (İbnu Atiyye, I, 301-302). O hâlde her halükârda Sabiîler, doğru bir inanca sahip olmayan bir topluluktur.

Ayrıca Yahudilerin anlatıldığı bir bölümde kurtuluşun, Allah'a ve âhirete iman ile salih amelden geçtiğinin hatırlatılmasının ayrı bir anlamı vardır. Yahudiler, İbrahim'in soyundan gelmeleri nedeniyle Allah'ın seçkin halkı olduk-

larına inanırlardı. Halbuki kurtuluş, bir ırka bağlı bir olay değildir. Allah'ın istediklerini yerine getirmeye bağlı bir husustur.

Bugünkü Kitap Ehli'nin durumunu şöylece özetlemek mümkündür:

a) Peygamberimiz ve onun getirdiği Kur'ân hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayanlar: Bunların İslâm karşısında hiçbir sorumlulukları olamaz. Durumları, fetret döneminde yaşayanların durumuna benzer. İslâm'la sorumlu değildirler.

b) Peygamberimizi ve Kur'ân'ı duymakla birlikte bunlar hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olmayanlar: Sağlıklı bir bilgiye sahip olmamaları, kendi din adamlarının İslâm'ı yanlış tanıtmalarından, İslâm hakkında iftira etmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Hatta Müslümanların İslâm'ı yanlış tanıtmalarından da kaynaklanabilir veya başka bir sebepten olabilir. Bunların da İslâm karşısında bir sorumlulukları bulunmamaktadır.

c) İslâm daveti eksiksiz olarak kendilerine ulaştırılmış olanlar: Bunlar, İslâm'ı bilip tanımalarına rağmen ihmalleri yahut inatları yüzünden veya kimi çıkarlarını kaybetme endişesiyle İslâm'ı kabul etmeyenlerdir. İşte bunlar sorumludurlar ve bu hâlleriyle âhirette kurtuluşa ermeleri mümkün değildir.

Aslında ilk iki grubun sorumluluğu Müslümanlara aittir. Çünkü Müslümanlar, İslâm'ı başkalarına doğru bir şekilde ulaştırmaktan sorumludurlar. Başkalarını Peygamberimizin mucizesi olan Kur'ân-ı Kerim'le tanıştırmadıkça bu sorumluluklarını yerine getirmiş olmazlar.

Yüce Allah, Yahudilere geçmişlerini hatırlatmaya devam ediyor. Onların, Allah'a verdikleri sözde sebat göstermediklerini hatırlatıyor:

وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ
فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ
كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا
وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

63. (Hatırlayın), **bir zaman sizden kesin söz almış ve dağı üzerinize kaldırarak** (demiştik ki): **"Size verdiğimize sımsıkı sarılın ve ondakileri hatırlayın ki korunasınız."**

64. **Siz ise, bundan sonra da yüz çevirdiniz. Eğer Allah'ın üzerinizde iyilik ve rahmeti olmasaydı, kuşkusuz kaybedenlerden olurdunuz.**

65. **Sizden cumartesi günü yasağını çiğneyenleri kesin biliyorsunuz. Bu sebeple onlara: "Aşağılık maymunlar olun" dedik.**

66. **Bunu, hem çağdaşlarına, hem de sonra gelenlere ibret verici bir ders, takva sahiplerine de bir öğüt kıldık.**

Âyette kendilerinden *alınan söz*ün ne olduğu belirtilmemektedir. Ancak hem anlatımdan hem de başka âyetlerden bunun, hakkı bâtıldan ayıran Tevrat'a bağlılık konusunda olduğu anlaşılmaktadır.

Dağ bir tehdit unsuru olarak üzerlerine nasıl kaldırılmıştı? Konu Kur'ân'ın başka âyetlerinde de zikredilmektedir. Ancak dağ, yerinden alınıp havada üzerlerinde mi durdu, yoksa dağın bir parçası üzerlerine düşecekmiş gibi üzerlerine doğru mu uzadı? Bunu bugün için tam olarak cevaplandırmamız mümkün görünmemektedir. A'raf sûresinde buna bir miktar açıklık getirilerek dağın bir gölgelikmiş gibi üzerlerinde durduğu ifade edilmektedir (A'raf 7/177). Ancak anlatımdan, olağanüstü bir durumun söz konusu olduğu, dağın, tepelerine düşecekmiş gibi durduğu anlaşılmaktadır. Olayın, İsrailoğulları tarihinde önemli bir yeri olduğu muhakkaktır. Nitekim Tevrat'ta da olaya yer verilmektedir. Tevrat'ın Çıkış bölümünde olay şöyle anlatılmaktadır: *"Ve vâki oldu ki, üçüncü günde sabah olunca gök gürlemeleri ve şimşekler ve dağ üzerinde koyu bir bulut ve çok kuvvetli boru sesi oldu; ve ordugâhta bulunan bütün kavim titredi. Ve Allah'ı karşılamak için Musa, kavmi ordugâhtan çıkardı ve dağın eteğinde durdular. Ve Sina Dağı hep tütüyordu, çünkü Rab onun üzerine ateş içinde inmişti; ve onun dumanı ocak dumanı gibi çıkıyordu ve bütün dağ çok titredi."* (Çıkış XIX/16-19).

Kuşkusuz *Allah'ın kitabına bağlılık*, o kitapta istenenleri yerine getirmek ve bu iş üzere kararlılık göstermektir. Yahudiler bu kararlılığı gösterememiş, verdikleri sözü zamanla gevşetmiş yahut tümden unutmuşlardır.

Bu arada şunu belirtelim ki Allah'a, kitabına sımsıkı sarılacaklarına dair söz verip, sonradan verdikleri sözde gevşeklik göstermek yahut onu tümden unutmak, Yahudilere özgü bir durum değildir. Bütün din mensupları için aynı durum söz konusudur. Kur'ân'da anlatılanlar, Yahudi, Hıristiyan veya başkalarını anlatıyor olsa da, öncelikle Müslümanları ilgilendirir. Çünkü Kur'ân'a inanarak onu okuyanlar onlardır. 66. âyette bu anlatılanların, sonraki nesillere ve takva sahiplerine bir ders olduğu söylenirken bu mesaj verilmektedir. O hâlde Kur'ân'a uyacaklarına söz verip, verdikleri bu sözde gevşeklik gösterenler yahut verdikleri bu sözü unutanlar da, Yahudilerle aynı durumdadırlar.

Bu sebeple 63. âyette geçen *"ve ondakileri hatırlayın"* kısmını tefsir ederken Kurtubî, özet olarak şöyle demektedir:

"Ilahî kitaplardan maksat zaten budur; onlarda anlatılanlarla amel etmektir; onları sadece tilavet etmek değildir. Aslında onları sadece tilavet etmek, onları ihmal ederek bir tarafa atmaktır. Allah, Kitabına tâbi olmayı ve gereğiyle amel etmeyi bize emretmektedir. Ne var ki biz Müslümanlar cehalet, başa geçme tutkusu ve hevamızın peşinden gitmemiz sebebiyle bunu terk ettik. Tıpkı Yahudi ve Hıristiyanların kendi kitaplarını terk ettikleri gibi. Kur'ân'ın fiziksel varlığı bir anlam ifade etmez oldu." (Kurtubî, I, 437). Kurtubî, kendi dönemi için bunları söylemektedir. Bu yönüyle bugünkü Müslümanlar, ne yazık ki o zamanın Müslümanlarından daha kötü durumdadırlar.

Günümüz Müslümanlarının kahir ekseriyetinin ya Kur'ân-ı Kerim'le hiçbir bağı yoktur, yahut mevcut bağı, sadece Kur'ân'ı okumaktan ibarettir. Okudukları o Kur'ân kendilerine ne anlatıyor; neleri yapmalarını ve nelerden sakınmalarını istiyor, bunun üzerinde düşünmez, kendilerine ne anlattığını anlamaz, anlama çabası içerisine de girmezler. İmam Gazalî, bu gibilerin durumunu şöyle tasvir ediyor: *"Bunların durumu aynen şu kimsenin durumuna benzer: Bir padişah, yetkililerinden birine bir mektup göndererek memleketinin bir bölgesinde kendisine bir saray yapmasını emreder. Fakat bu yetkili sarayı yapmayıp sadece mektubu her gün okumakla yetinir. Şimdi bu yetkili, padişahın vereceği cezayı hak etmez mi?"*

"Sizden cumartesi günü yasağını çiğneyenleri kesin biliyorsunuz. Onlara: 'Aşağılık maymunlar olun' dedik.

Bunu, hem çağdaşlarına, hem de sonra gelenlere ibret verici bir ders, takva sahiplerine de bir öğüt kıldık."

Cumartesi günü yasağına dair ayrıntılar A'raf sûresinin 163-166. âyetlerinin tefsirinde ele alınacaktır.

Kur'ân-ı Kerim, tarihî bilgi vermeyi amaçlamadığından Yahudilerin başından geçmiş olayları kronolojik bir sıra içerisinde anlatmamaktadır. Burada Yahudilerin başından geçen olaylar, belli bir anlatım düzeni içerisinde anlatılıyor olsa da zaman bakımından hangisinin daha önce hangisinin sonra olduğuna dikkat çekilmemekte, hatta bu olayların belli bir bölgede ve Yahudilerden belli bir grup, hatta bir neslin başından geçip geçmediği de belirtilmemektedir. Anlaşılan o ki bunlar, Yahudilerin tüm tarihî içerisinde değişik zaman ve bölgelerde geçmiş olaylardır.

Yukarıdaki anlatım düzeni içerisinde cumartesi günü yasağına kısaca değinildikten sonra, "inek kesilmesi emri" ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır:

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِه۪ٓ
اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةًۜ قَالُٓوا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًاۜ قَالَ
اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِل۪ينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ
وَلَا بِكْرٌۜ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَۜ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَاۜ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا
بَقَرَةٌ صَفْرَٓاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِر۪ينَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَاۜ وَاِنَّٓا
اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ اِنَّهُ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ

تُثِيرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَۚ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَاۜ
قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّۜ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾
وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَاۜ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ
تَكْتُمُونَۚ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَاۜ كَذٰلِكَ يُحْيِ
اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ
قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةًۜ وَاِنَّ
مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُۜ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِۜ
وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

67. (Hatırlayın), **bir zaman Musa kavmine: "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor" demişti. Onlar da: "Bizimle alay mı ediyorsun?" demişlerdi. Musa da: "Böylesi cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.**

68. **Dediler ki: "Rabbine bizim için dua et de onun özelliklerini bize bildirsin." Musa dedi ki: "Ne yaşlı, ne de genç, ikisinin ortası, diyor. Artık size emredileni yerine getirin."**

69. **Dediler ki: "Rabbine bizim için dua et de, bize rengini bildirsin." Musa dedi ki: "Bakanların içini ferahlatan sapsarı bir inektir, diyor."**

70. **Dediler ki: "Rabbine bizim için dua et de, onun özelliklerini bize bildirsin, çünkü hangi inek olduğunu karıştırdık. Allah'ın izniyle onu bulacağız."**

71. **Bunun üzerine Musa dedi ki: "Rabbim diyor ki: O, ne boyunduru-**

ğa koşulup çift sürmüş, ne de ekin sulamış, salma, alacası olmayan bir inektir." Dediler ki: "İşte şimdi gerçeği söyledin." Böylece ineği kestiler ama neredeyse bunu yapmayacaklardı.

72. **Hani birisini öldürmüştünüz de bu konuda birbirinize düşmüştünüz. Oysa Allah, gizlediklerinizi ortaya çıkaracaktır.**

73. (Bunun üzerine) **demiştik ki: "Kestiğiniz ineğin bir parçasıyla öldürülene vurun." İşte Allah, belki aklınızı başınıza alırsınız diye, ölüleri böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir.**

74. **Fakat bundan sonra kalpleriniz yine taş gibi hatta daha katı oldu. Çünkü taşlardan öyleleri vardır ki, onlardan ırmaklar fışkırır, öyleleri de vardır ki yarılır ve içinden su çıkar. Hatta öyleleri vardır ki, Allah korkusuyla yuvarlanır. Kuşkusuz, Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.**

Rivâyette anlatıldığına göre, İsrailoğullarından yaşlı bir zengin vardı. Yakınları, mirasına konmak için adamı öldürdüler ve cenazesini götürüp başka bir köyün meydanına attılar. Sonra da suçu o köyün üzerine atıp, o köy halkından öldürülen adamın diyetini istediler. Hz. Musa, itham edilenlere niçin o adamı öldürdüklerini sordu. Köy halkı da, o adamı öldürmediklerini, masum olduklarını anlattılar. Durum karışık bir hâl alınca Hz. Musa'dan, katilin kim olduğunun ortaya çıkması için Allah'a dua etmesini istediler. Bunun üzerine Yüce Allah, bir inek kesmelerini ve onun bir parçasıyla ölüye vurmalarını, böylece ölünün dirilip katilinin kim olduğunu haber vereceğini vahyetti.

Hz. Musa, kırk günlüğüne Tur'a (dağa) çıktığında geri kalan İsrailoğullarından bir kısmının, Tevhit inancından vazgeçerek Samirî'nin önderliğinde, altından yapılmış bir buzağıya tapmaya yöneldikleri daha önce anlatılmıştı. Yine dikkat çektiğimiz gibi Mısır'da öküze tapanlar vardı ve İsrailoğullarının bunlara karşı bir kompleksleri vardı. Anlaşılan o ki, İsrailoğulları hâlâ buzağı sevgisinden ve öküze tapanlara karşı hissettikleri aşağılık kompleksinden tümüyle kurtulmuş değillerdi. Hâlâ duygularında sığır türünden şeylerin kutsallığı devam ediyordu. İşte bundan kurtulmaları, bu kutsallık duygusunu kökünden kazımaları gerekiyordu. Kişinin Allah'a tam olarak yönelebilmesi için taptığı putunu yıkması, belki öldürmesi gerekir.

Bir inek kesmeleri emredildiğinde, bu emre hemen yanaşmadılar; işi yokuşa sürmek için bahaneler aradılar. Onlar soru sordukça da emir zorlaştırıldı. Başta herhangi bir ineği kesmiş olsalardı, emri yerine getirmiş olurlardı, ama yapmadılar. Onların, ineğin niteliklerine dair sordukları onca soru, inek kül-

tünün kendilerinde ne kadar derin bir etki yaptığını gösterir. Bu kutsallık duygusundan kurtulmaları için de önlerine, en fazla değer verdikleri ineğin nitelikleri kondu: **"Bakanların içini ferahlatan sapsarı bir inek.. ne boyunduruğa koşulup çift sürmüş, ne de ekin sulamış, salma, alacası olmayan bir inek..."** Âyetler neredeyse: *"Hani altından yaptığınız buzağı var ya, işte onu kesin"* diyecek. Altın gibi sapsarı vs.

Hz. Musa suçlunun bulunması için kendilerine bir inek kesmeleri gerektiğini söyleyince bunu hayretle karşılamaları, emri yerine getirmemek için bahane aramaktan başka bir şey değildir. Yine Hz. Musa'ya, *"bizimle alay mı ediyorsun"* demeleri, peygamberlik makamını ve peygamberin şahsiyetinin manevî boyutunu kavrayamadıklarını ortaya koymaktadır. Bir peygamber -hangi meselede olursa olsun- Allah'ın adını anarak insanlarla alay eder mi? Bunun mümkün olabileceğini düşünmüş olmaları bile peygamberlik makamını anlamadıklarını yahut anlamak istemediklerini göstermektedir.

Kesilen ineğin bir parçasıyla öldürülen kişiye vurulduğu ve böylece öldürülen kişinin dirilip katilinin kim olduğunu söylediği âyetlerden anlaşılmaktadır. Ardından **"İşte Allah belki aklınızı başınıza alırsınız diye ölüleri böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir"** denilmek sûretiyle ölümden sonra dirilişe işaret edilerek, bu olaydan ibret alınması istenmektedir.

"Fakat bundan sonra kalpleriniz yine taş gibi hatta daha katı oldu..."

Öldürülen kişinin dirilişine ve kendisini öldüren kişinin kim olduğunu söylemesine şahit oldukları hâlde ardından tekrar kalpleri katılaştı. Hem öyle katılaştı ki taştan beter oldu. Öyle taşlar vardır ki onlardan su fışkırabilir. Ama onların kalplerine öyle bir katılık hâkim olmuştu ki artık ondan bir su, bir hayat fışkırması imkânsızdı. İsrailoğulları da taştan su fışkırdığına şahit olmuş, taştan kendileri için on iki göze fışkırmıştı. Ama kalpleri o taştan daha katıydı.

İsrailoğulları bütün bu olağanüstülüklere şahit olmuşlardı. Fiziksel olağanüstülükler bir süre için insanı etkiler, ama kişilerin kendi içlerinde dine ve hakka yönelme duygusu bulunmuyorsa, bu tür olağanüstülüklerin kalıcı bir etkisi olmaz. Elbette insanların dışarıdan bir uyarıcıya ihtiyaçları vardır. Ne var ki içlerinden bir destek olmadıkça dış uyarının bir yararı dokunmaz, etkisi geçicidir.

İsrailoğulları da milliyetçi eğilimleri fazla olan diğer toplumlar gibi kendilerini atalarıyla özdeşleştirirler. Bu yüzden Kur'ân, Yahudilerin geçmişini söz konusu ederek, inişi dönemindeki Yahudilere hitap etmekte ve babalarının işledikleri hatayı kendilerinin tekrar etmemelerini istemektedir. Kuşkusuz bu hitaplar, Yahudiler üzerinden bütün insan topluluklarına yapılmaktadır.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا
لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ
يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ
آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا
فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾
أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ
أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ
يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ
بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ٨٢

75. Peki, onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan öyleleri vardı ki Allah'ın sözünü işitip iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.

76. İman edenlerle karşılaştıklarında, "inandık" derler. Baş başa kaldıklarında ise "Allah'ın size açmış olduğu şeyleri Rabbiniz katında aleyhinize bir kanıt getirsinler diye mi onlara anlatıyorsunuz; hiç akletmez misiniz?" derler.

77. Bilmiyorlar mı ki Allah, gizlediklerini de bilir, açığa vurduklarını da.

78. Onlardan bir kısmı ümmîdir; kitabı bilmezler. Bütün bildikleri kuruntulardan ibarettir. Onlar sadece zanna dayanırlar.

79. Kitabı bizzat kendileri yazıp sonra da az bir değere satmak için: "Bu, Allah katındandır" diyenlere yazıklar olsun. Kazandıklarından dolayı yazıklar olsun onlara.

80. Dediler ki: "Sayılı birkaç gün dışında ateş bize asla dokunmayacak." De ki: "Allah'tan bir söz mü aldınız? -ki Allah sözünden asla dönmez.- Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz bir şey mi söylüyorsunuz?"

81. Hayır hayır! Bilesiniz ki, kim bir kötülük kazanır da o kötülüğün günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

82. İman edip salih amel işleyenlere gelince, Cennet ehli olanlar işte onlardır! Onlar orada ebedî kalacaklardır.

Âyetler grubunun ilki olan 75. âyette Yahudilerin bir kısmının, Allah'ın sözünü işittikten sonra onu tahrif ettiklerinden söz edilmektedir. Tahrif, bir sözü bile bile asıl anlamından başka bir şekilde yorumlamaktır. Dinî kültürde kelimenin anlamı daha da genişletilmiş ve bilerek Allah'ın sözünü olduğundan başka şekilde yorumlamaya veya eksiltip-ilavelerde bulunmaya tahrif denilmiştir. Kur'ân'dan önceki kitaplar için her iki türlü tahriften söz edilebilir.

Tarih boyunca Kur'ân'ın da metnini değil fakat anlamını tahrif çabaları olmuşsa da bu, sadece kimi dönemler ve kimi çevrelerle sınırlı kalmıştır.

Âyetlerde Yahudilerin geçmişlerine dair anlatıma ara verilerek Kur'ân'ın indiği döneme gelinmektedir. Zaten kıssaların anlatımından maksat tarihî bilgiler vermek değil, alınacak ibretlerdir; geçmişin şimdiki zamana uygulanmasıdır.

Peygamber (s.a.v.) ve ashabı Yahudilerin İslâm'a girmelerini şiddetle arzu ediyorlardı. Çünkü Yahudiler din açısından önemli bir yer işgal ediyorlardı. Her şeyden önce Yahudilerin inançlarıyla İslâmiyet arasında bir yakınlık vardır. Yahudiler de tıpkı Müslümanlar gibi Allah'ın birliğine inanırlar. Ayrıca Yahudilerin kitabı olan Tevrat, Hıristiyanlar tarafından da kabul edilmektedir. Bu sebeple Hıristiyanlar da Tevrat'la amel etmektedirler.

İlk âyet Peygamber döneminde yaşayan sahabilere hitap etmekte, kendi dinleri konusunda samimiyetsiz davrananların İslâm'a girmelerini beklemelerinin boş bir beklenti olduğunu anlatmaktadır. Âyet böyle bir uyarıyı içermekle birlikte bir teselliyi de ihtiva etmektedir. Eğer Yahudiler, Müslümanların bütün çabalarına rağmen hala inanmıyorlarsa bu durum Müslümanları üzmemelidir. Çünkü onların muhatapları kendi dinlerinde bile samimiyetsiz kimselerdir; Allah'ın sözünü işitmiş, onu iyice anlamış, bununla birlikte onu tahrif etmişlerdir. İşte böyle kimseler eğer İslâm'ı kabul etmiyorlarsa kusur Müslümanların değil, o kimselerindir. Bu kimseler o gün var olduğu gibi bugün de vardır. Sadece Yahudiler arasında değil, bütün inanç mensupları arasında böylesi kimseler bulunur. Hatta Müslümanlar arasında da böyleleri vardır ve bunların inançlarını tashih etmelerini beklemek boşunadır.

Allah'ın sözünü iyice anladıktan sonra onu tahrif edenlerden söz edildiğine göre olay geçmişte yaşanmış bir hadisedir. Ayrıca olay, Yahudilerin geçmişlerinden söz edilen bir bölümde geçtiğine göre kastedilenler, Yahudi bilginleridir. Müfessirler de burada Yahudi din bilginleri ve idarecilerinin kastedildiğini söylerler. Yahudiler kitaplarının metninde eksiltme ve arttırma yapmak sûretiyle kitaplarını tahrif etmişlerdir. Ancak burada kastedilen, onların yaptıkları yorum tahrifleridir. Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi metni Allah tarafından koruma altına alındığından Kur'ân-ı Kerim için sadece yorum tahrifi söz konusu olabilir. Günümüzde de geçmiş dönemlerde de bilerek yahut bilmeyerek yorum tahrifinde bulunan Müslümanlar olmuştur.

"İman edenlerle karşılaştıklarında, 'inandık' derler..."

Yahudilerden bazıları münafıklık yaparak, Müslümanlarla karşılaştıklarında inandık der ve Hz. Muhammed'in, kendi kitaplarında anlatılan Peygam-

ber olduğunu; kendi kitaplarının gereği olarak da İslâm'ı kabul etmeleri gerektiğini söylerlerdi. Diğer Yahudiler böyle konuşanları yalnız bulduklarında onları uyarır ve *"Ne diye bu bilgileri onlara veriyorsunuz, âhirette bunu Allah'ın huzurunda aleyhinize bir kanıt olarak kullanacaklardır"* derlerdi.[1] Yüce Allah onların bu durumlarını kastederek: **"Bilmiyorlar mı ki Allah, gizlediklerini de bilir açığa vurduklarını da"** buyurarak onları azarlamaktadır.

Allah inancı, bozulmuş dinlerde de hatta dinsiz toplumlarda da vardır. Mesele Allah'a inanmakta değil, nasıl bir Allah'a inanıldığındadır. Burada Yahudiler kendisinden birtakım bilgilerin saklanabileceği bir Allah'a inanmaktadırlar. Günümüzde de kimileri, Müslüman olduğunu söylüyor ve İslâm'ın temel kitabı olan Kur'ân'a inandığını ileri sürüyor ama Kur'ân'daki kimi hükümlere inanmadığını veya döneminin geçtiğini söyleyebiliyor.

Yahudilerin inançlarındaki çarpıklığın aynısı, Allah'ın indirdiği Kur'ân'a inandığını ve Müslüman olduğunu söylediği halde Allah'ın indirdiği bazı hükümlere karşı çıkan kimselerin inançlarında da vardır.

Kuşkusuz, Allah inancı en bozuk olan topluluklar, bilerek Allah'ın kitabını tahrif edenler; geçici menfaat endişesiyle onu bozuk bir şekilde yorumlayanlardır. Bunlar sadece kendilerini değil, başkalarını da bu bozuk tevilleriyle aldatırlar.

"Onlardan bir kısmı ümmidir; kitabı bilmezler. Bütün bildikleri kuruntulardan ibarettir. Onlar sadece zanna dayanırlar.

Kitabı bizzat kendileri yazıp sonra da az bir değere satmak için: 'Bu Allah katındandır' diyenlere yazıklar olsun. Kazandıklarından dolayı yazıklar olsun onlara."

Bu âyetlerde Kitap Ehli'nin iki grubundan söz edilmektedir: Kitap hakkında bir bilgiye sahip olmayan cahil kesim, bir de bizzat kendi uydurduklarına *"Allah katındandır"* diyen bilginler.

Cahil kesim, din kitapları konusunda bir bilgiye sahip olmadıkları için bu konudaki bilgileri kuruntudan ibarettir; kesin bir bilgi değildir. Bir toplumda din konusundaki bilgileri bu durumda olan geniş bir kitle bulunuyorsa, onları aldatan bilginler grubu da türer. Bu yüzden toplumlar için din eğitimi büyük bir önem arz etmektedir. Din istismarının önüne ancak sağlıklı bir din eğitimi ile geçilebilir.

1 Âyette geçen *feteha* kelimesini *hükmetti* anlamına alan müfessirler âyeti şöyle tefsir etmişlerdir: "Bazı Yahudiler Müslümanlara, geçmişte atalarının da hakkı kabul etmemeleri nedeniyle başlarına büyük felaketlerin geldiğini söylüyorlardı."

Âyette geçen *ümmi* kelimesi, okuma-yazma bilmeyen, cahil kimse demektir. Kelimenin kökeni hakkında iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan biri, anne manasına gelen *Ümm* kelimesi olduğu şeklindeki görüştür. Bu görüşte olanlar, *annesinden doğduğu gibi kalmış; bilgi edinmemiş* anlamında *ümmi* denildiğini veya genelde anneler, yani kadınlar okuma-yazma işiyle uğraşmadıklarından böyle denildiğini söylerler. Kelimenin *ümmet* kelimesinden geldiğini söyleyenler de vardır. Bu takdirde, halk gibi okuma-yazma bilmeyen anlamındadır. Kelime ister *ümm* kelimesinden, ister *ümmet* kelimesinden gelmiş olsun neticede bu kelime ile okuma yazma bilmeyen cahil kimse kastedilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de kelime, Arap kavmi karşılığında da kullanılmaktadır. Yahudiler kitaptan anlamaz; okuma yazma bilmezler anlamında Araplara *ümmi* derlerdi. Bu kullanış giderek Araplar hakkında özel isim haline gelmiştir. Özel isim haline geldikten sonra da artık kelimenin sözlük anlamı önemli değildir.

Bu âyette *ümmiler*le kastedilen, kitaplarında yazılanları anlamayanlardır. Kişi kitabı okuyor olsa bile okuduğunu anlamıyorsa ümmi mesabesindedir. Nitekim günümüzde Müslümanların büyük çoğunluğu Kur'ân'ı okumaktadır ama okuduğunu anlamamaktadır. Bunlar da ümmidirler.

"Kitabı bizzat kendileri yazıp sonra da az bir değere satmak için..."

Âyette Tevrat'ın metninde yapılan bilinçli bir tahriften söz edilmektedir. Buna göre Yahudi din bilginleri, bilerek ve Tevrat'ın metninde eksiltmeler, çoğaltmalar ve değişiklikler yaparak onu tahrif etmişlerdir. Neden böyle yaptıklarına ise âyet, *"az bir değere satmak için"* demek sûretiyle bir menfaat karşılığında bunu yaptıklarını söylemektedir. Burada *"az bir değer"* ifadesiyle dünyevi her türlü menfaat kastedilmektedir. Çünkü dünyada elde edilen menfaat ne kadar büyük olursa olsun eğer kişi âhirette bundan dolayı cezaya çarptırılacaksa, menfaat bir hiç mesabesindedir.

Aynı âyette geçen ويل kelimesine gelince, burada da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kelimenin, Cehennemde ateşten bir dağ veya Cehennemde yananların irinlerinin aktığı bir vadi olduğuna dair görüşler vardır. Bu konuda Peygamber (s.a.v.)'e dayandırılan rivâyetler bulunmaktadır. Ancak kelimenin herhangi bir şeyin ismi olduğuna dair bu rivâyetler sahih değildir. Kelime İslâm'dan önce de Arap dilinde olumsuz anlamda kullanılmakta idi. Dilciler, kelimenin kötülüğü ifade etmek için kullanıldığını ve çirkinlik gibi anlamlara geldiğini belirtirler (İbnu Atiyye, I, 331).

Âyetler kitabı tahrif edenlerin iman etmelerinin beklenmemesi gerektiği-

ni belirtmekte ve onlar hakkında *yazıklar olsun* denmektedir. Bunlar, yukarıda da belirttiğimiz gibi dini kendi menfaatlerine alet eden din bilginleri ve idarecilerdir. Kitap Ehli'nin cahillerinden, yani ümmi olanlarından söz edilirken bu tür bir dışlama zikredilmemektedir. Bazı müfessirler bu kesimin cahil olduklarını oysa dinin, insanlardan tahkik ehli olmalarını istediğini ve cahillerin böyle bir konumda olamayacaklarını belirterek bunların da dine girmelerinin beklenmemesi gerektiğini belirtirler. Bizce durum böyle değildir, cahilin cahillik problemi giderilebilir; din konusunda bilgilendirilmeleri sağlanabilir. Bu sebeple öncelikle bu kesimin dine davette muhatap alınması ve sabırla meselelerin içyüzünün onlara anlatılması gerekir. Nitekim müşrik Araplar da bu kesime benziyorlardı. Kitap Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlardan İslâm'a girenler az olduğu halde, İslâm çağrısına kulak verenler daha çok bu kesimden olmuştur.

"Dediler ki: 'Sayılı birkaç gün dışında ateş bize asla dokunmayacak'..."

Dini tahrif eden bilginler, bir bakıma yaptıkları hataları kabul ediyor ve cehennemde ancak kısa bir süre yanacak ama ardından cennete gireceğiz diyorlardı. Böylece onları din bilgini sayan cahil kesimi de aldatıyorlardı.

"Hayır hayır! Bilesiniz ki kim bir kötülük kazanır da günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, işte onlar ateş ehlidir, onlar orada ebedi kalacaklardır."

Dinde vurdumduymazlık ve kimi ameli konularda dinin emir ve yasaklarını çiğnemek, belli bir dereceye kadar kişiyi dinin dışına çıkarmaz ama kişinin günahları kendisini çepeçevre sarmış, hele iş dini istismar ederek tahrife kadar ulaşmışsa artık o kişinin dinle bir ilişkisi kalmamıştır. Bu sebeple müfessirlerin çoğu, burada inançsız kişinin kastedildiğini söylemişlerdir. Diğerleri ise inançsızlık, günahların kendilerini çepeçevre sarmasından kaynaklanmaktadır, derler. Peygamber (s.a.v.) de bir hadisinde, kişi her bir günah işlediğinde kalbinin üzerinde siyah bir nokta oluştuğunu, günahlar çoğaldıkça bu siyah noktaların çoğaldığını ve nihayet simsiyah bir kalp sahibi olduğunda kendisine yöneltilecek iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın kendisi üzerinde bir etki yapmayacağını belitmektedir.

Kalbi kararan kişi artık işlemiş olduğu günahların esiri olur ve iyiliğe doğru adım atamaz hale gelir.

"İman edip salih amel işleyenlere gelince, işte onlar Cennet ehlidir, onlar orada ebedi kalacaklardır."

Günahları kendilerini çepeçevre sarmış olanların inkârdan kurtulmaları,

ancak yeniden iman etmeleri ve salih amel işlemeleriyle mümkün olabilir. O halleriyle ölenler, inkâr etmiş olarak ölmüş olanlar gibidir. Ama iman edip salih amel işleyenler Cennete girecek ve ebedi orada kalacaklardır.

Burada tekrar İsrailoğullarının tarihine dönüş yapılmakta ve geçmişte kendilerinden alınmış sözler hatırlatılarak vermiş oldukları sözlere gerektiği şekilde riâyet etmedikleri bildirilmektedir:

وَاِذْ اَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكٖينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَقٖيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلٖيلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾
وَاِذْ اَخَذْنَا مٖيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَٓاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾
ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرٖيقًا مِنْكُمْ
مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاِنْ
يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ
اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَٓاءُ
مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ

الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ اشْتَرَوُا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِۘ
فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

83. (Hatırlayın), **bir zaman, İsrailoğullarından, "Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anne-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edecek, insanlara güzel söz söyleyecek, namazı kılacak ve zekâtı vereceksiniz" diye kesin söz almıştık. Sonra pek azınız dışında yüz çevirerek çekip gittiniz.**

84. (Yine hatırlayın), **bir zaman, "Kanınızı dökmeyecek ve kendinizi yurdunuzdan çıkarmayacaksınız" diye kesin söz almıştık. Siz de tanıklık ederek kabul etmiştiniz.**

85. Ama işte siz, kendinizi öldürüyor, sizden bir grubu yurtlarından çıkarıyorsunuz; günahta ve sınırı aşmada onlara karşı birleşiyor ve size tutsak olarak gelirlerse fidyelerini vererek kurtarıyorsunuz. Hâlbuki onları yurtlarından çıkarmanız size haram kılınmıştı. Yoksa siz, kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Bilesiniz ki sizden bunları yapanların cezası, dünya hayatında ancak zillettir. Âhirette ise cezanın en çetinine çarptırılacaklardır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

86. İşte onlar, âhireti verip karşılığında dünya hayatını satın alanlardır. Onların azabı asla hafifletilmeyecek ve onlara asla yardım edilmeyecektir.

Bütün ilâhî dinlerde inanç esasları aynıdır. Ahlâki kurallar konusunda da bu dinler arasında tam bir birlik vardır. Sadece hukuk konularında sosyal hayattaki değişmeler nedeniyle birtakım değişiklikler olmuştur. Bazen bu değişiklikler, Yahudiler için cumartesi günü çalışma yasağında olduğu gibi, geçici amaçlarla olabilmektedir.

Âyetlerde söz konusu edilen, İsrailoğullarından alınan sözler, dinler arası ortak noktalardır. Burada Yahudilere yapılan tavsiyelerin benzeri Nisa sûresinde Müslümanlara da yapılmaktadır. Şöyle ki: *"Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, ak-*

raba komşuya, yakın komşuya, diğer komşulara, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altındaki kölelere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kendini beğenmiş, böbürlenip duran kimseyi sevmez." (Nisa 4/36.)

İlk âyette hem başkalarına iyi davranmaktan hem de onlara güzel söz söylemekten söz edilmektedir. Başkalarıyla olan ilişkilerimiz, davranışlarımızı veya sözlerimizi ilgilendirir. Böylece âyet her iki ilişkimizin de güzel olmasını öğütleyerek bu iki hususu bir araya getirmektedir.

Bütün dinlerde ibadet vardır. Batıl dinlerde bile mevcut olduğu tarihi verilerden ve günümüzde yaşayan batıl dinlerden anlaşılmaktadır. İbadetlerin başında, belirlenmiş birtakım davranışlar veya ayin ve merasimler eşliğinde tapınılan varlığa dua anlamı taşıyan namaz gelmektedir. Önceki toplumlarda bu ibadet, mabetlerde icra ediliyordu. Tevrat'ta da Tesniye ve Levililer bölümlerinde ve diğer kutsal kitaplarında belli vakitlerde kılınan namazdan söz edilmektedir. Oruç ve zekât da Tevrat'ta zikredilen ibadetler arasındadır.

Namaz, vakti belirlenmiş ibadetlerdendir. Mü'minin miracı olarak kabul edilen bu ibadet, belirli vakitlerde kişiyi Allah'ın huzuruna çıkarır ve doğrudan Allah'a hitap etmesini sağlar. Böylece kişinin önünde manevi ufukların açılmasına yardımcı olur. Bu açılımı yakalamış olan kişi, zorlukları daha kolay aşar.

Zekâta gelince, toplumda zengin-fakir arasında kaynaşmayı sağladığı, gelirin toplum fertleri arasında âdil bir şekilde dağılımına yardımcı olduğu gibi, zekât veren kişiyi maddenin, menfaat ve ihtiras duygularının esaretinden kurtarır. Elindeki imkânları başkalarıyla paylaşmasını öğretir. Elindeki imkânları başkalarıyla paylaşırken bunun, toplumda kendisine bir ayrıcalık sağlamadığını, bilakis bir görevi olduğunu öğretir.

İman eden kişi, iman etmekle Allah'a karşı bu taahhüdün altına girmiş olur, âdetâ bunları yapacağına dair Allah'la bir sözleşme akdetmiş sayılır. İsrailoğulları da Tevrat'a inanmakla bu sözleşmenin gereklerini yerine getireceklerine söz vermişlerdi.

Sonraki âyetlerde İsrailoğullarından bir tek vücutmuş gibi söz edilmekte **"kanınızı dökmeyecek ve kendinizi yurdunuzdan çıkarmayacaksınız"** denmektedir. Âyette *birbirinizin kanını dökmeyin, birbirinizi yurdundan çıkarmayın* denilmeyip onlardan bir şahısmış gibi söz edilmesi, bir inanca bağlı olanların birbirleriyle savaşmalarının yanlışlığına işaret etmekte, savaşta ve barışta tek bir vücut gibi olmalarının gerektiğini anlatmaktadır.

"Ama işte siz kendinizi öldürüyor, sizden bir grubu yurtlarından çıkarıyorsunuz..."

İslâm öncesi Medine'de Evs ve Hazreç isminde iki Arap kabilesi ile Kaynuka, Nadîr ve Kurayza isminde üç Yahudi kabile bulunuyordu. Yahudi kabilelerinden ikisi, Arap kabilelerinden biriyle, diğeri ise öbür Arap kabilesiyle anlaşmalı idi. İki Arap kabilesi arasında savaş eksik olmazdı. Yahudi kabileleri haliyle yandaşları olan Arap kabilenin yanında diğer Yahudilerle savaşıyorlardı. Ama savaş sona erdiğinde Yahudilerin üç kabilesi bir araya gelir ve kendilerinden esir düşenlerin fidyelerini vererek onları kurtarmaya çalışırlardı. İşte âyetteki **"Yoksa siz, kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"** cümlesi buna değinmektedir. Yani Yahudiler, savaşırlarken Tevrat'ın emirlerine uymuyor ama barış yapıldıktan sonra Tevrat'ın emrine uyuyorlar ve esirlerinin fidyelerini birlikte vererek onları esaretten kurtarıyorlardı. Oysa Tevrat'ın emri, putperest olan iki Arap kabilesine karşı tek vücut olmalarını gerektiriyordu. Yahudilerin yaptıkları gibi kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmenin cezası, dünya hayatında ancak zillettir. Âhirette ise cezanın en çetinine çarptırılmak olacaktır. Aynı tehdit kuşkusuz, kitabın bazı emirlerini yerine getirip diğer bir kısmını yerine getirmeyen diğer din mensupları için de geçerlidir. Böyle davrananlar, âhireti verip karşılığında dünya hayatını satın almışlardır. Onların azabı asla hafifletilmeyecek ve onlara hiç yardım edilmeyecektir. Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını terk etmek dünyevi endişelerle yapıldığından, bunu yapanlar için: "**İşte onlar, âhireti verip karşılığında dünya hayatını satın alanlardır"** denmektedir.

Aynı bölünmüşlük ile kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek, günümüz Müslümanlarının da içine yuvarlandıkları bir durumdur. Bugün de Müslümanlar farklı kamplarda yer alabilmekte, İslâm'a inanmayanların yanında Müslüman kardeşleriyle savaşabilmektedirler. Bunu yaparken ileri sürdükleri gerekçeler de, Medine'de Yahudilerin ileri sürdükleri gerekçelerle aynıdır: Çıkarlarını gözetmek.

Yine Müslüman toplumlarda dinin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek, hayat felsefesi haline getirilmiştir. Haddizatında bu meselede Medine Yahudilerinden daha beter duruma düşmüşlerdir. Çünkü Medine Yahudileri bunu yapmak zorunda olduklarını söylüyorlardı. Oysa günümüz Müslümanlarının büyük bir kesimi bunu benimsemişler, hatta aralarında bunu dinin bir gereği olarak görenler bile vardır.

Din Bölünme Kabul Etmez

Dinin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek, dini bölmektir. Bir düşünürün görüşlerinden bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek mümkündür. Çünkü ne de olsa o düşünceler, bilgisi ve deneyimi sınırlı bir beşerin görüşleridir. Oysa din böyle değildir, bilgisi sınırsız olan, evrenle birlikte

insanı da yaratan Allah tarafından gönderilmiştir. Bu sebeple dinin bir kısmını kabul etmemek kişiyi dinin dışına çıkarır. Bu yüzden de din, bölünme kabul etmez. Aşağıdaki âyette de İsrailoğullarının dini bölme tavırlarının anlatımına devam edilmektedir:

وَلَقَدْ
اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِه۪ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا
عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ اَفَكُلَّمَا
جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَر۪يقاً
كَذَّبْتُمْ وَفَر۪يقاً تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

87. Andolsun, Biz Musa'ya kitabı verdik ve ardından peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da açık deliller verdik ve kendisini Kutsal Ruh ile destekledik. Her bir elçi gelip size canınızın istemediği bir şey getirdiğinde büyüklük mü taslayacaksınız! Onlardan kimini yalanladınız, kimini de öldürüyorsunuz?

İsrailoğullarına lütfedilen nimetlerin sayımına ve onların bu nimetlere yaraşır tavırlar sergilemediklerine dair anlatıma devam edilmektedir. Buna göre Hz. Musa'ya kitap verilmiş, ardından peygamberler gönderilmiştir. Yine İsrailoğullarına Hz. İsa gönderilmiş, hak peygamber olduğuna dair kendisine apaçık deliller verilmiş ve Kutsal Ruh ile desteklenmiştir.

Hz. İsa'nın açık delillerle ve kutsal (temiz) ruh ile desteklenmesinin özellikle vurgulanması, kendisine verilen mucizelerin niteliklerine bir işarettir. Çünkü o, Allah'ın izniyle ölüleri diriltmiş, anadan doğma kör olanları ve alaca hastalığına yakalananları bir el dokunuşuyla iyileştirmiştir. Dünyaya geliş şekli de diğer insanlardan farklı olmuştur.

Ruh, yaratılmışlara canlılık, hareket ve kuvvet veren şeydir. Kur'ân-ı Kerim'de Cebrail, Hz. İsa ve Kur'ân hakkında ruh kelimesi kullanılmaktadır. Aslında bu kullanışlarda da kelimenin sözlük anlamı gözetilmiştir. Çünkü her üçünün getirdikleri mesaj ölü kalplere canlılık vermektedir. Nasıl ruh, insa-

nın maddi yönü olan bedenini diriltiyorsa ilâhî mesaj da insanın manevi yönü olan kalbini diriltir.

İsrailoğulları Allah'ın kendilerine bahşettiği bunca nimete rağmen azgınlıklarına devam etmişler, bu nimetlere şükredeceklerine, doğrulardan yüz çevirerek büyüklük taslamışlardır. Daha da ileri giderek, dünya ve âhiret mutluluğunun ilâhî reçetelerini getiren peygamberleri öldürmüşlerdir.

Âyette geçen bütün fiiller geçmiş zaman kipiyle devam ederken, peygamberleri öldürmeleri *öldürüyorsunuz* şeklinde şimdiki zaman kipine dönüşmektedir. Böylece Yahudi tarihinde sürekli tekrarlanan bir özelliğe işaret edilmektedir. Nitekim Kur'ân'ın iniş döneminde de Yahudiler, Peygamberimizi öldürmek için birçok komploya karışmışlardır. Şimdiki zaman kipiyle onların bu niyet ve çabaları da deşifre edilmektedir.

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ
لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

88. Kalplerimiz zaten (bilgi ile) **doludur, dediler. Hayır, bilakis Allah, inkârları nedeniyle onlara lanet etmiştir. Onlardan inananlar ne kadar azdır!**

غلف/ğulf: Kılıf anlamına gelmektedir. Kelimeden ne kastedildiği konusunda temelde iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Müfessirlerin büyük bir kısmı, *kalplerimiz kılıflıdır* anlamını vermişlerdir. Buna göre Yahudiler: "*Ey Muhammed, kalplerimiz, söylediğin şeylere kapalıdır, onları anlamıyoruz*" demek istemektedirler.

İkinci görüşe göre kelime, ilim kabı anlamına gelmektedir. *Ğuluf* şeklindeki Ebu Amr'ın kıraati de bu anlamı desteklemektedir. (İbnu Kuteybe, Tefsiru Ğaribi'l-Kur'ân, s.58; Ebu's-Suûd, I, 127). Buna göre şunu söylüyorlar: "*Ey Muhammed, kalplerimiz ilimle o kadar doludur ki, senin anlattıklarına kalplerimizde yer yoktur.*"

Aslında her iki anlam da bir noktada buluşmaktadır. Birinci görüş, neticede ikinci görüşe varıp dayanmaktadır. Çünkü "*kalplerimiz, söylediğin şeylere kapalıdır, onları anlamıyoruz*" derken de maksatları, cahil kimseler olduklarını ve söylenenleri anlamayacak kadar geri zekâlı olduklarını anlatmak değildir. Anlatılanlara ihtiyaçları olmadığını, bilgilerinin kendilerine yeterli olduğunu alaylı bir şekilde anlatmak istiyorlar. Zaten Yahudiler, kendilerini ilim

ehli; din, kitap ve ilim gibi şeylerden anlayanlar olarak görüyor ve bu gibi şeyleri bilmemelerini kast ederek Araplara *ümmiyyûn (cahil)*, diyorlardı. Bu yüzden âyete meal verirken "**Kalplerimiz zaten** (bilgi ile) **doludur**" ifadesini tercih ettik.

Yahudiler geçmişte ne idiyseler, Kur'ân'ın indiği dönemde de aynı yapılarını devam ettiriyorlardı. Bağnaz milliyetçi toplumlar, değişime kapalıdırlar; kolay kolay değişmezler. Milliyetçilik ve bağnazlık eğiliminin bir karakteridir bu. Kendilerini daima başkalarından üstün gördükleri için başkalarından gelecek hiçbir çağrıya kulak vermezler. Kendilerini her türlü iyiliğin kaynağı gördükleri için, değişime karşı diretirler. Başkalarına bir iyiliğin isabet etmesini de kıskanırlar. Her milletin milliyetçileri, başka milletlerin milliyetçilerine benzemediklerini ileri sürseler de milliyetçiliğin bizatihi kendisi, ister-istemez içe kapanmayı ve kendisinden başka herkese düşman olmayı gerektirir. Aşağıdaki âyetler Yahudilerin bu yönlerine işaret etmektedir:

وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْۙ
وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذ۪ينَ كَفَرُواۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ
مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِه۪ۘ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِر۪ينَ ﴿٨٩﴾
بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِه۪ٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ
بَغْياً اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِه۪ۚ
فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍۜ وَلِلْكَافِر۪ينَ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿٩٠﴾
وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ
عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُۗ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً
لِمَا مَعَهُمْۜ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ

كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى
بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِه۪ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ
﴿٩٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا م۪يثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَۜ
خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُواۜ قَالُوا سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا ف۪ي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْۜ
قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِه۪ٓ ا۪يمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٩٣﴾
قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ
اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِالظَّالِم۪ينَ ﴿٩٥﴾
وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍۚ وَمِنَ الَّذ۪ينَ اَشْرَكُواۚ
يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍۚ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِه۪
مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَۜ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ ع

89. **Allah katından ellerinde bulunanı doğrulayıcı bir kitap gelince, daha önce inkârcılara karşı üstün gelmek için yalvarıp yakardıkları halde, evet o bildikleri** (Kur'ân) **kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti inkârcıların üstüne olsun.**

90. **Allah'ın dilediği kuluna** (vahyini) **lütfetmesini kıskanmaları yüzünden, hakka başkaldırarak Allah'ın indirdiğini inkâr edip karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Bu nedenle onlar,**

gazap üstüne gazaba uğradılar. İnkâr ediciler için alçaltıcı bir azap vardır.

91. **Kendilerine: "Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde, "biz, bize indirilene inanırız" derler ve başkasını inkâr ederler. Halbuki** (bu Kur'ân) **yanlarındakini tasdik eden bir kitaptır. De ki: "Gerçekten inanıyor idiyseniz, neden daha önce peygamberleri öldürüyordunuz?"**

92. **Andolsun, Musa size apaçık delillerle gelmişti. Ama siz onun ardından zulmederek buzağıyı** (tanrı) **edindiniz.**

93. **Hatırlayın, bir zamanlar Tur'u üstünüze kaldırarak sizden, "Size verdiğimize sımsıkı sarılın ve ona kulak verin" diye kesin söz almıştık. Demişlerdi ki: "Duyduk ama itaat etmedik." İnkârları yüzünden buzağı** (sevgisi) **kalplerine içirilmişti. De ki: "Eğer inanıyorsanız inancınız size ne kötü şey emrediyor?"**

94. **De ki: "Eğer Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise ve bu sözünüzde samimi iseniz hadi ölümü dileyin!"**

95. **Fakat işlediklerinden dolayı onu asla dilemeyeceklerdir. Allah, zalimleri bilir.**

96. **Kesinlikle onları insanlar içinde hayata en düşkün kimseler olarak bulacaksın, hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha çok; onlardan her biri, kendisine bin yıl ömür verilmesini ister. Ne var ki ona ömür verilmesi, onu cezadan kurtaracak değildir. Allah ne yaptıklarını görüyor.**

Medine'de yaşayan Yahudiler, Tevrat'ta özellikleri belirtilen son peygamberin gelme zamanının yaklaştığını söylüyor ve bu peygamber geldiğinde müşrik Araplara karşı galip geleceklerini iddia ediyorlardı. Bu son peygamberin kendi soylarından geleceğini umuyorlardı. Ne var ki son peygamber Araplar arasından gönderildi. Bu nedenle Yahudiler, onu inkâr ettiler. İnkârlarının tek nedeni vardı ki o da, son peygamberin kendi soylarından olmamasıdır.

Peygamberler insanların dünya ve âhirette mutlu olmaları için rehberlik ederler. Bu yüzden peygamberlere inanmayanların, onlara karşı gelenlerin kendileri kayıp içerisindedirler; bu yaptıklarının zararları kendilerinedir.

"Kendilerine: 'Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde, "biz, bize indirilene inanırız' derler..."

Yahudiler Kur'ân'a inanmaya çağrıldıklarında *biz, bize indirilene inanırız*

dediler. Aslında bunu söyleyenler, yanlarında bulunan Tevrat'a da samimi olarak inanıyor değillerdi. Geçmişte de kendilerini Tevrat'a çağıran peygamberleri öldürmüşlerdi. Kur'ân'ın indiği dönemdeki Yahudiler, bunu yapan geçmişlerinin karakterlerini devam ettirdikleri için âyette onlar ile geçmişleri arasında bir ayırım yapmadan, onlara: **"Gerçekten inanıyor idiyseniz, neden daha önce peygamberleri öldürüyordunuz?** denmektedir.

Müteakip âyetlerde de Yahudilerin geçmişleriyle özdeşleştirilmeleri devam etmekte ve geçmişleriyle aynı şahsiyetlermiş gibi kendilerine hitap edilmektedir.

90 ve 91. âyetlerde *Allah'ın indirdiği*'yle kastedilen, Kur'ân-ı Kerim'dir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in kendisi tasrih edilerek zikredilmemekte ve Allah'ın indirdiği bütün kitapları kapsayan bir ifade kullanılmaktadır. Çünkü bu kitaplardan birine samimi olarak inanmak, onu önyargısız olarak anlamaya çalışmak, Kur'ân-ı Kerim'e inanmayı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle muhatap olan Yahudilerin geçmişte de samimi bir inanca sahip olmadıkları dile getirilmektedir.

Haddizatında Hz. Musa'ya inançları da kararlı bir şekilde devam etmiyordu. Hz. Musa'nın bunca mucizesine şahit oldukları ve Hz. Musa onları esaretten kurtararak bağımsızlıklarına kavuşturduğu halde ayrılışının hemen ardından buzağıya tapmışlardı. Kur'ân-ı Kerim, buzağıya tapmaya dönüşlerini çok etkili bir istiare ile: "**İnkârları yüzünden buzağı** (sevgisi) **kalplerine içirilmişti"** şeklinde ifade etmektedir. İçilen suyun, bedenin her zerresine sirâyeti gibi buzağı sevgisi de, bedenlerinin her zerresine işlemişti.

"Hatırlayın, bir zamanlar Tur'u üstünüze kaldırarak sizden kesin söz almıştık..."

Dağ/Tur üstlerine kaldırıldığında ağızlarıyla *duyduk* demiş, fakat davranışlarıyla *itaat etmedik* demişlerdi. Çünkü dağ/Tur üstlerine kaldırılıp cezalandırılmak üzere tehdit edildikleri bir sırada ağızlarıyla *itaat etmedik* demeleri düşünülemez. Muhtemeldir ki Kur'ân-ı Kerim, verdikleri sözden ne kadar çabuk caydıklarını ifade etmek için bunu sözle ifade etmişler gibi anlatmaktadır. Davranışları *duyduk* şeklindeki sözlerini de geçersiz kılmaktadır. Çünkü önemli olan söylenen söz değil, davranıştır. Sözle davranış arasında bir uyum bulunduğu takdirde söz anlam ifade eder.

Dağın/Tur'un üstlerine kaldırılmasının ne anlama gelebileceği ve İsrailoğullarının tarihinde bu olayın önemli bir yer tuttuğuna Tevrat'tan yaptığımız nakillerle daha önce değinmiştik. (Bakara 2/63).

"De ki: 'Eğer Allah katında âhiret yurdu başkalarının değil de yalnız sizin ise ve bu sözünüzde samimi iseniz hadi ölümü dileyin!"

Yahudiler âhiretin sadece kendilerine ait olduğunu yani cennete sadece kendilerinin gireceklerini söylüyorlardı. Âyet onların bu durumlarını dile getirmektedir. Cennetin size ait olduğu iddianızda samimi iseniz ve kendinize bu denli güveniyorsanız hadi ölümü isteyin, denmektedir. Çünkü gerçekten bu konumda olan kimse için ölüm hiç de korkulacak bir şey değildir. Bilakis, daha büyük nimetlere götüren bir yol, bir kapıdır. Bu yüzden gerçekten inanmış olanlar, ölümden korkmazlar.

Belli ki burada Yahudilerle bir *mubahele* söz konusudur. *Mubahele,* restleşen tarafların ikisinin de, yalancı olan tarafın ölmesi konusunda beddua etmesi anlamındadır.

Yahudiler, buna yanaşmamışlardır: "**Fakat işlediklerinden dolayı onu asla dilemeyeceklerdir.**" Ölümü istemeleri bir yana, Allah'a ortak koşanlardan bile daha çok dünya hayatına bağlıdırlar: "**Kesinlikle onları, insanlar içinde hayata en düşkün kimseler olarak bulacaksın, hatta Allah'a ortak koşanlardan bile daha çok; onlardan her biri, kendisine bin yıl ömür verilmesini ister. Ne var ki ona ömür verilmesi, onu cezadan kurtaracak değildir. Allah, ne yaptıklarını görüyor.**" Ecelin gecikmesi şayet gerçekleşebilecek olsa bile bu durum, kişiyi cezadan kurtarmayacaktır. Zaten ecelin gecikmesi diye bir şey de yoktur.

İnanan kişinin de aslında dünyaya bir bağlılığı vardır. Ancak o, dünya ile âhiretin çatıştığı yerde mutlaka âhireti tercih eder.

Yahudiler, İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlık yapmakla yetinmiyor, vahyi Muhammed (s.a.v.)e getiren ve sadece Allah'ın verdiği görevi yerine getirmiş olan Cebrail'e de kin besliyorlardı.

قُلْ مَنْ
كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

97. De ki: Her kim Cebrail'e düşmanlık ederse (bilsin ki,) **kendisinden öncekini doğrulayıcı, inananlara bir rehber ve müjde olarak Kur'ân'ı Allah'ın izniyle senin kalbine indiren O'dur.**

98. Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikâil'e düşmanlık ederse (bilsin ki,) **Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.**

Bu âyetlerin nüzul sebebine dair pek çok rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetler, Medine'de yaşayan Yahudilerin Cebrail'e düşmanlıkları ve bu düşmanlığın nedenleriyle ilgilidir. Yahudilerin Cebrail'e düşmanlıklarına dair üç sebep zikredilmektedir:

Birincisi: Yahudi tarihinin ilk dönemlerinde Yahudilerin başına gelen felaketlerin haberi Cebrail tarafından kendilerine aktarılmıştı. Bu yüzden onlar onu, felaket habercisi olarak görüyorlardı.

İkincisi: Hz. Muhammed'e vahyi getirenin Cebrail olmasıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi onlar, peygamberin kendilerinden geleceğini bekliyorlardı. Allah'tan bir lütuf gelecekse onlara göre buna layık olan sadece kendileridir.

Üçüncüsü: Kur'ân'ın, kendi inanç ve davranışlarına şiddetli eleştiriler içermesi ve bu Kur'ân'ın, Hz. Muhammed'e Cebrail'in aracılığıyla vahyedilmiş olmasıdır.

Hâlbuki Cebrail'in, Yahudilerin başlarına gelen haberleri vermesi de Hz. Muhammed'e indirilen vahye aracılık yapması da Allah'ın emriyle gerçekleşmektedir. Ayrıca Yahudilerin başlarına gelen felaketleri yine Yahudilerin kendi yaptıkları sebebiyledir. Ne var ki Yahudiler gibi bağnaz milliyetçi toplumlar, karşılaştıkları hiçbir olumsuzluktan dolayı kendilerini sorumlu tutmaz, suçu hep başkalarında ararlar. Oysa toplumların başına gelen musibetler, kendi yaptıkları sebebiyledir: *"Başınıza gelen herhangi bir musibet, yaptıklarınız sebebiyledir."* (Şûrâ 42/30).

Cebrail sadece bir elçidir; Allah'ın emrini yerine getirmektedir. Hatta onların düşmanı bile olsa, Allah'ın mesajlarını kendilerine ulaştırmakta, böylece kurtuluş reçetesini onlara getirmektedir. Üstelik getirdiği bu mesajlar, elle-

rindeki Tevrat'ı da doğrulayan mesajlardır. Ne var ki bağnazlık gözü kör eder, mantığı ve aklı çalıştırmayı engeller.

"Her kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikâil'e düşmanlık ederse (bilsin ki,) **Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır."**

Âyet dinin bölünmez bir bütün olduğunu anlatmaktadır. Cebrail'e düşmanlık yaparak Mikail'e dost olunmaz. Birine dost olan, diğerine de dost; birine düşman olan aslında diğerine de düşmandır.

Günümüzde de benzeri tavırlara rastlanmaktadır. Örneğin İslâm'a son derece saygılı olduklarını söyledikleri halde, İslâm'a bağlı ve dini emirleri yerine getirenlere düşmanca tavır takınanlar pek çoktur. Haddizatında dini semboller ve inananlara düşmanlık, dinin kendisine olan düşmanlıktan kaynaklanmaktadır.

Aynı şekilde dini bölerek bazı yönlerine karşı çıkanlara da günümüzde çokça rastlanmaktadır. Bunların da büyük bir kısmı temelde dinin tamamına karşıdırlar. Onların küçük bir kısmının ise Allah ve din tasavvurları, sahih bir Allah ve din tasavvuru değildir.

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَٓا
اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَٓا اِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾
اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَر۪يقٌ مِنْهُمْۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَر۪يقٌ مِنَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَۙ
كِتَابَ اللّٰهِ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

99. Kuşkusuz sana apaçık âyetler indirdik. Onları, yoldan sapmışlardan başkası inkâr etmez.

100. Ne zaman söz verirlerse aralarından bir grup onu bozup atmadı mı? Zaten onların çoğu inanmazlar.

101. Allah tarafından kendilerine yanlarında bulunanı doğrulayan bir elçi geldiğinde kitap verilenlerin bir kısmı gerçeği bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına attılar.

Peygamber'e indirilen âyetler, açık ve anlaşılırdır. Bu sebeple onları ancak hakkı görmek istemeyenler ve doğru yoldan sapmış olanlar inkâr eder. Kur'ân'ın âyetlerinin açık ve anlaşılır olması bazı âyetlerinin anlaşılmasının zor olmasına engel değildir. Vakıa bazı âyetlerin anlamında çokça ihtilaf edilmiştir. Kur'ân'ın genel yapısı herkes tarafından kolaylıkla anlaşılır olmakla birlikte burada kastedilen, Yahudilerle ilgili âyetlerdir. Taberî'nin de belirttiği gibi burada, Hz. Muhammed'in peygamberliğine delalet eden âyetler kastedilmektedir ki bu âyetlerde Yahudilerin ve Yahudi din bilginlerinin gizledikleri hususlar deşifre edilmekte, Yahudilerin tarihlerine dair bilgiler verilmekte ve kitaplarında mevcut olup ancak bilginlerinin bildiği hususlar anlatılmakta, ayrıca Tevrat'ta yaptıkları tahrifat gözler önüne serilmektedir. Kıskançlıkları ve önyargıları kendilerini köreltmemiş olan Yahudiler, bu âyetlerle karşılaştıklarında Hz. Muhammed'in peygamberliğini apaçık bir şekilde anlarlar.

ف س ق kökünden türeyen ve tomurcuğun kabuğunu çatlatması anlamına gelen فاسق kelimesi, küfür kavramından daha geneldir. Bu sebeple günah işleyen için de, dinden tamamen çıkmış olan için de kullanılır. Kur'ân'ın inişinden sonraki asırlarda, bilahare önemli bazı emirlerini yahut bu emirlerin çoğunu yerine getirmeyen kişi hakkında kullanılmış ve sonuçta bu anlamda terimleşmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de ise kelime, çoğunlukla dine inanmayan kâfirler hakkında kullanılmaktadır. Nitekim bu âyette de kâfir anlamında kullanılmıştır.

100. âyette Yahudilerden bir grubun sözünde durmamayı bir alışkanlık haline getirdiği, çoğunun ise gerçekte inanmadıkları anlatılmaktadır. Onlar sadece Kur'ân-ı Kerim'e inanmamakla kalmıyorlardı. Kendi kitaplarına inançları konusunda da samimi değillerdi. Şayet kendi kitaplarına samimiyetle inanıyor olsalardı, bunun zorunlu bir sonucu olarak Kur'ân-ı Kerim'e de inanacaklardı. Çünkü hem kendi kitapları Peygamberimizin niteliklerini haber vermektedir ve hem de Peygamberimize gönderilen Kur'ân, onların kitaplarını doğrulamakta ve kolayca anlaşılan apaçık âyetler içermektedir.

"Allah tarafından kendilerine yanlarında bulunanı doğrulayan bir peygamber geldiğinde kitap verilenlerin bir kısmı, gerçeği bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını arkalarına attılar."

Bu âyette arkalarına attıkları kitapla Kur'ân'ın mı, yoksa inandıklarını id-

dia ettikleri Tevrat'ın mı kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bize göre burada kastedilen Tevrat olmalıdır. Çünkü Kur'ân'ı reddetmelerinin temelinde, kendi kitaplarını arkalarına atmış olmaları yatmaktadır. Kitaplarında Hz. Muhammed başta olmak üzere gönderilecek bütün peygamberlere itaat edeceklerine dair söz vermişlerdir. Bir önceki âyette söz konusu edilen, verdikleri sözü tutmamaları da bunu anlatıyor olmalıdır.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمَانُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ
السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ
وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَيهُ
مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ
أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا
لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

102. (Yahudiler), **Süleyman'ın hâkimiyeti hakkında şeytanların söylediklerine uydular. Oysa Süleyman asla kâfir olmadı. Ancak insanlara büyü öğreten şeytanlar kâfir oldular. Babil'de Harut ve Marut adında iki meleğe bir şey indirilmemişti ki "Biz ancak bir imtihan vasıtasıyız, sakın kâfir olma" desinler ve kimseye bir**

şey öğretmediler ki böylece insanlar onlardan karı ile koca arasını ayıran şeyler öğrensinler. (İnsanlara büyü öğreten o şeytanlar/cinler de)**, Allah'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verecek değillerdi. İnsanlar** (o şeytanlardan) **kendilerine zarar veren ve faydası olmayan şeyler öğreniyorlar. Oysa kesin olarak biliyorlardı ki o sihri satın alan kimsenin, âhirette hiçbir payı yoktur. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu bilmiş olsalardı.**

103. Eğer iman edip korunsalardı, Allah tarafından verilecek ödül daha hayırlı olacaktı. Keşke bilselerdi!

Melekler Sihir Öğretir mi?

Medine Yahudileri, Tevrat'ta Hz. Muhammed'in peygamberliğine delalet eden âyetleri ve Tevrat'ı doğrulayan Kur'ân-ı Kerim'e inanmayı; Kur'ân'ın gerçekten Allah tarafından gönderilmiş bir kitap olup olmadığı meselesini değerlendirmeyi bir tarafa bırakarak Hz. Süleyman'ın hâkimiyeti konusunda büyücülerin söylediklerini yaymayı yeğlemişlerdi. Muhtemelen Hz. Süleyman'ın hâkimiyetini büyü sayesinde elde ettiğini söylüyor, bu arada da Babil'de Harut ve Marut isminde iki meleğin bulunduğunu ve bunların, karı ile koca arasını ayıracak büyüleri insanlara öğrettiklerini, kendilerinin bir imtihan aracı olduklarını söylemeyi de ihmal etmediklerini anlatıyorlardı.

Âyette, Hz. Süleyman'ın iktidar gücünü büyü sayesinde elde ettiğini ileri sürmek, ona küfür isnat etmekle aynı anlama alınmıştır. Böylece burada onun kâfir olmadığını söylemek büyüyle uğraşmadığını söylemek anlamına gelmektedir. "**Ama insanlara büyü öğreten şeytanlar kâfir oldular"** cümlesi bu düşüncemizi desteklemektedir. Çünkü şeytanların kâfir olmaları, insanlara büyü öğretmeleri gerekçesine bağlanmaktadır.

Bununla, peygamberlik iddiasında bulunan Hz. Muhammed'in de aslında büyücü olduğunu, Kur'ân'ın bir büyü olduğunu ve tıpkı Harut ve Marut meselesinde olduğu gibi melek davranışlı birinin de büyü işiyle uğraşabileceğini anlatmaya çalışıyorlardı. Ancak onlara göre Allah'la bağlantısı bulunan iyi biri, büyü ile uğraştığında tıpkı Harut ve Marut misalinde olduğu gibi insanları büyü konusunda uyarmalıdır. Nitekim müşrikler de Kur'ân'ın bir büyü olduğunu; Hz. Muhammed'i bazen büyücü olmakla, bazen de büyülenmiş olmakla itham ettiklerini biliyoruz. Ellerindeki bütün dayanakları tüketen Yahudiler, bu tür yollara başvurmaya başlamışlardı.

Âyetin tefsirine geçmeden önce *sihir* ve Kur'ân'daki kullanışları üzerinde durmakta yarar vardır:

Kelime olarak sihir, muhatabı gerçeğin zıddına yönlendirmek (Hasan el-Mustafavî, et-Tahkîk fi Kelimâti'l-Kur'ân, V, 67) ve onu aldatmaktır. (İsfahânî, el-Müfredât, s.226).

Sihir, sözle karşı tarafı aldatma şeklinde olabileceği gibi davranışlarla da olabilir. Sözle yapılan sihir, kulağa ve zihne hitap eder. Karşı tarafın zihnini bulandırır. Böylece kişi gerçeği tersyüz edilmiş şekliyle görmeye başlar. Davranışlarla yapılan sihir ise göze hitap eder. Muhatap var olmayan bir şeyi varmış gibi görür. Bütün bu aldatmalar, muhatabın farkına varamayacağı gizli yollarla yapılır. Müşrikler Kur'ân-ı Kerim'i sihir diye nitelerken sözle sihri kastediyorlardı. Bununla Kur'ân-ı Kerim'in aslında gerçekleri anlatmadığını fakat parlak üslubuyla insanları büyüleyerek saptırdığını anlatmak istiyorlardı. Davranışlarla karşı tarafın gözünü boyayıp aldatmak ise Hz. Musa'yla yarışmaya giren sihirbazların ip ve değneklerini yürütmeleri şeklinde bir sihirdir. Gerçekte ip ve değneklerde bir hareket yoktur; ama muhatap onları o şekilde görmektedir. Yani olay, bir göz boyamadan ibarettir. Nitekim Hz. Musa'yla yarışan sihirbazlar için: *"İnsanların gözlerini büyülediler"* (A'raf 7/116) denmektedir. Başka bir âyette söz konusu sihirbazlar için şöyle denmektedir: *"Bir de ne görsün! Sihirleri yüzünden ipleri ve değnekleri gerçekten yürüyormuş gibi göründü."* (Taha 20/66).

Bu anlatılan sihir çeşitleri, el çabukluğu ve göz boyamacılık sonucu muhatabı aldatmaktan ibarettir. Bir de şeytan ve cinlerin yardımıyla yapıldığına inanılan bir sihir vardır ki bu iddiaya göre şeytan ve cinler, kendileriyle irtibata geçen kişilere gaipten haberler getirirler, onları olağanüstü birtakım güçlerle donatırlar. Onlar da bu güçlerini kullanarak başkalarına ve tabiat kanunlarına kısmen hükmederler.

Mutezile ve Ehl-i Sünnet'in bazı âlimlerine göre sihir sonucu ortaya çıkan görüntülerin tamamı hayalidir; göz boyamaktan ibarettir, bunların bir gerçekliği yoktur. Diğerlerine göre ise gerçekliği vardır.

Belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim'de söz konusu edilen sihrin tamamı, gerçekliği olmayan göz boyama ve el çabukluğu sonucu olan şeylerdir. Biz de sihrin bir gerçekliğinin bulunmadığı kanaatindeyiz. Çünkü büyü ile uğraşanların çoğunun sefil bir hayat yaşadıklarını biliyoruz. Gerçekten eşyanın hakikatını değiştirme imkânları bulunmuş olsaydı, önce kendilerini bu sefaletten kurtarırlardı. Yöneticileri devirir ve kendileri yönetimlerin başına geçerlerdi.

Büyücülerin güçleri sadece muhataplarının cehaletinden ve zayıf tabiatın-

dan kaynaklanmaktadır. Muhataplarını aldatabilirlerse onlardan kopardıklarıyla geçimlerini sağlarlar. Değilse kendi geçimlerini bile sağlayamazlar.

Sihirbazların cinlere hâkimiyetlerinden yahut cinleri işlerinde kullanmalarından da söz edilemez. Onların yaptıkları sadece muhataplarını aldatmaktır.

Sonuç olarak bizi asıl ilgilendiren, sihrin gerçekliğinin olup olmamasından çok, muhataplar üzerindeki etkisidir. Sihrin gerçekliği olmasa da muhataplar üzerindeki etkisi herkes tarafından kabul edilmektedir.

Sihir hakkında verdiğimiz bu özet malumattan sonra âyetin tefsirine geçebiliriz:

Âyetin anlamına dair çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Farklı görüşlerin kaynağı, "ما انزل"deki "ما"nın olumsuzluk bildiren *nâfiye* mi, yoksa *"o ki"* manasına gelen *ism-i mevsul* mu olduğunda düğümlenmektedir. Müfessirlerin pekçoğu onu *ism-i mevsul* olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre âyetin anlamı şöyledir:

"Süleyman'ın hâkimiyeti hakkında şeytanların söylediklerine uydular. Oysa Süleyman asla kâfir olmadı. Ama insanlara büyü ve Babil'de Harut ve Marut adında iki meleğe indirileni öğreten şeytanlar kâfir oldular. (Ne var ki o iki melek) **"Biz ancak bir imtihan vasıtasıyız, sakın kâfir olma" demedikçe kimseye hiçbir şey öğretmiyorlardı. Onlardan, karı ile koca arasını ayıran şeyler öğreniyorlardı."**[1]

Bu anlamı veren müfessirlerden bir kısmı, Harut ve Marut ismindeki bu iki melekle ilgili tamamen uydurma garip bir kıssa naklederler. Kıssa bütünüyle İsrailiyat kaynaklıdır. Müfessirlerin bir kısmı da, bu kıssaya iltifat etmeksizin Allah'ın bu iki meleği böyle bir görevle görevlendirdiğini; haddizatında onların da insanları büyü konusunda uyardıklarını ve bu nedenle büyü öğretmelerinin kendilerine bir sorumluluk yüklemediğini, bilakis Allah'ın emrini yerine getirdiklerini söylerler.

Bazıları da İbnu Abbas'tan yapılan bir rivâyete dayanarak Harut ve Marut'un melek olmayıp büyü işiyle uğraşan iki büyücü olduklarını söylerler.

Yine bazı müfessirler *melekeyn* kelimesinin *melikeyn* şeklindeki kıraatine dikkat çekerek, aslında bunların iki kral olduklarını ileri sürerler.

1 Âyete buna yakın başka anlamlar da verilmiştir. Ancak yaygın anlam yukarıya aldığımız anlam olduğundan bununla yetiniyoruz.

Allah tarafından görevlendirilen bu iki meleğin, büyü konusunda insanları uyardıktan sonra büyü öğrettiklerini ve bu işle Allah tarafından görevlendirilmiş olmaları nedeniyle böyle bir görevi yerine getirmelerinde bir sakınca bulunmadığını söyleyen görüş, ilk bakışta makul gibi görünse de bizce değildir. Çünkü Hz. Süleyman'ın büyü ile hiçbir bağlantısının bulunmadığı ve şeytanların kâfir olmalarının büyü öğretmelerine bağlandığı bir ortamda açıklayıcı yeterli bir gerekçe olmaksızın iki meleğin insanlara büyü öğrettiklerinin ifade edilmesi tutarlı görünmemektedir. Ayrıca büyünün hiçbir fayda vermediği ve salt zarar içerdiği, âyetin **"İnsanlar** (o şeytanlardan) **kendilerine zarar veren ve faydası olmayan şeyler öğreniyorlar."** ifadesinden anlaşılmaktadır. Zarardan başka hiçbir getirisi bulunmayan büyünün melekler tarafından öğretilmesinde ne gibi bir hikmet olabilir? Ayrıca âyetin bu kısmında geçen zamir çoğul, melekleri ilgilendiren kısımda ise hep tesniye (ikil) olarak geçmektedir. Âyetin anlamında tutarlılık ve gramer kuralları gibi sebeplerle âyette geçen "ما"nın nâfiye edatı olduğu görüşünü tercih ettik. Buna göre:

Medine Yahudileri büyücülerin, Hz. Süleyman'ın gücünü büyüden aldığına dair iftiralarına tabi oluyorlardı. Bu arada uydurma şöyle bir kıssa anlatıyorlardı: Babil'de Harut ve Marut adında iki melek vardı. Bunlar insanlara büyü, bir de kişi ile hanımının arasını açacak şeyler öğretiyorlardı. Ne var ki bu iki melek, bu tür şeyleri öğretmeden önce insanları bu konuda uyarıyordu. Oysa Süleyman gücünü büyüden almadığı gibi insanlara bu iki melek gibi uyarıda da bulunmuyordu. Muhammed de tıpkı Süleyman'ın yaptığı gibi hem dini şeylerden söz ediyor hem de gücünü büyüden alıyordu. Ancak bahsettiği bu dini şeylerde samimi olsaydı, Harut ve Marut ismindeki iki meleğin yaptığı gibi insanları uyarırdı.

Şunu da belirtelim ki kıssa, Yahudi kaynaklarından İslâm kültürüne girmekle birlikte çevre kültürlerde de mevcuttur.

İşte âyet Harut ve Marut ismindeki iki melekle ilgili bu kıssayı tümden reddetmekte, böyle bir şeyin vuku bulmadığını; büyü ile uğraşmanın küfür olduğunu ve bu nedenle ne Hz. Süleyman'ın, ne Peygamberimizin ve ne de Harut ve Marut isminde iki meleğin büyü ile hiçbir ilgilerinin bulunmadığını dile getirmektedir.

Bizi bu görüşe götüren diğer bir husus ise âyete bu şekilde anlam verilmediğinde şeytanların Hz. Süleyman hakkında anlattıklarının, âyette dile getirilmemiş olmasıdır. Hâlbuki bizim verdiğimiz anlama göre şeytanların ne anlattıkları ortaya çıkmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi onlar, Babil'de Harut ve Marut isminde iki meleğin olduğunu ve bunların, büyüyü öğretmeden

önce insanları uyardıklarını, oysa Süleyman'ın böyle bir uyarı yapmadığını, bu sebeple de Allah'la bir ilişkisinin bulunmadığını söylüyorlardı. Medine Yahudilerinin bu kıssayı anlatmadaki amaçları, Peygamberimizin de Allah'la bir ilişkisinin olmadığını ispatlamaktı. Çünkü böyle bir ilişkisi var olsaydı, tıpkı o iki melek gibi uyarıda bulunurdu, diyorlardı.

Kıssalar salt tarihi bilgi vermek üzere Kur'ân'da yer almazlar. Onların Kur'ân'ın indiği döneme ve sonraki dönemlere uzanan birtakım yansımaları vardır. Hz. Süleyman hakkında anlatılan bu olayın, Kur'ân'ın indiği dönemle sonraki dönemlere dair bir yansıması yoksa Kur'ân-ı Kerim'de yer alması anlamsızdır. Kıssanın söz konusu yansıması, bu kıssayı araç edinen Medine Yahudilerinin, Peygamberimizin peygamberliğine karşı çıkmalarıdır.

Kıssanın Kur'ân'ın indiği döneme işaret eden bir diğer yönü, "(İnsanlara büyü öğreten o şeytanlar/cinler de) **Allah'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verecek değillerdi"** cümlesidir. Bu ifade, Hz. Süleyman dönemindeki büyücülerin, Hz. Süleyman'a herhangi bir zarar veremediklerini anlatmaktadır. Ancak cümle, Yahudilerin bir çabalarını deşifre etmekte ve bu çabalarıyla Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bir zarar veremeyeceğine işaret etmektedir. Bilindiği gibi Medine Yahudileri, Hz. Muhammed'e zarar vermek için birçok komplo kurmuşlardı. Bu arada büyücülere de başvuruyor, büyü yoluyla ona zarar vermeyi umuyorlardı. İşte bu ifade hem onların bu çabalarını deşifre etmekte, hem de bu çabalarının boşa gideceğini haber vermektedir.

"Eğer inansalardı ve takva sahibi olsalardı, Allah katındaki ödül daha hayırlıdır. Keşke bilselerdi!"

Böyle şeyler uydurmanın, Peygamber'e komplolar hazırlamanın, ona zarar vermek için büyüden medet ummanın Yahudilere bir yararı olmayacaktır. Onlar için asıl yarar, gerçekten inanıp Allah'ın azabından kendilerini kurtarmalarıdır. Bu, kendileri için çok daha yararlı oldurdu. Keşke bunu bilselerdi!

Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi, tarihte vuku bulmuş birtakım olayların Kur'ân'da yer alması, tarihi bilgi verme amacıyla değildir. Amaç, Kur'ân'ın indiği döneme ve geleceğe ışık tutmaktır. Tarihte Yahudilerin yaptıklarından söz edilen bu bölümde, zaman zaman Kur'ân'ın indiği dönemdeki Yahudilerden söz edilmesi, hatta aşağıdaki âyette olduğu gibi kimi zaman Müslümanlara hitap edilmesi, o tarihi bilgiyi güncelleştirme amacı taşımaktadır.

Aşağıdaki âyette de Müslümanlara hitap edilmekte ve Müslümanlar, Yahudileri ilgilendiren bir konuda uyarılmaktadırlar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا
وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

104. Ey inananlar, râinâ (bizi gözet) **demeyin, unzurnâ** (bize bak) **deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır.**

"Ey inananlar..." hitabıyla Müslümanlara hitap edilmesi, kâinatın yaratıcısının onlara verdiği değeri gösterir. Allah onları hem iman etmekle niteliyor hem de muhatap alıyor. Bundan daha büyük şeref olur mu? İşte böyle bir şerefe ulaşmış Müslümanların kullandıkları kelimelerde bile seçici olmaları, kendi düzeylerine uygun kelimeleri kullanmaları gerekir.

"رَاعِنَا" ve "انْظُرْنَا" kelimeleri bakıp gözetme, koruma gibi yakın anlamlara gelmektedir. Ancak "رَاعِنَا" kelimesi, olumsuz birtakım anlamlar da içermektedir. Nitekim Nisa sûresinin 46. âyeti Yahudilerin, bu kelimeyi kullanarak olumsuz birtakım anlamları kastettiklerini söz konusu etmektedir. Söz konusu âyette şöyle denmektedir: *"Yahudi olmuş olanlardan öyleleri var ki sözü çarpıtırlar ve dillerini eğip bükerek ve dine de dil uzatarak: 'Duyduk ama isyan ettik', 'dinleyin ama kulak asmayın' ve 'asıl sen bizi dinle' derler. Şayet, 'duyduk ve itaat ettik', 'dinle ve bizi de gözet' demiş olsalardı kendileri için daha iyi ve daha dürüstçe olurdu. Fakat Allah inkârları sebebiyle onları lanetledi. Bu yüzden pek az iman ederler."* Müfessirlere göre kelimenin içerdiği olumsuz anlamlardan bazıları şunlardır: *"Asıl sen bizim sözümüzü dinle"*, *"Sen bizim çobanımızsın"*, *"Senin bizden farkın ne ki; biz seni nasıl dinliyorsak, sen de bizi dinle"*, *"Biz senden uzağız"*.

Bazı müfessirler de kelimenin argo olduğunu ve ancak alay etmek amacıyla kullanıldığını söylerler. (Kelimenin taşıdığı olumsuz anlamlara dair bkz: Râzî, II, 223-224). Aslında âyette inananların رَاعِنَا kelimesini değil انْظُرْنَا kelimesini kullanmaları öğütlendikten sonra *dinleyin* emrinin gelişinde رَاعِنَا kelimesinin taşıdığı olumsuz anlama bir işaret vardır ki o da, bunu söyleyen kişinin, dinleyip itaat etme endişesini taşımadığıdır.

Kısacası âyet mü'minlerin kullandıkları kelimelere dikkat etmelerini; seçici olmalarını, karşıtlarının istismar edeceği kelimeleri kullanmamalarını öğütlemektedir. Özellikle, Peygamber ve dinin üstün değerleri hakkında konuştuklarında daha da dikkatli olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü dini değerlerle alay etmek, insanı inançsızlığa götüren bir kapıdır. Bu sebep-

le âyetin sonunda **"Kâfirler için acıklı bir azap vardır"** denmektedir. Bile bile Peygamber ve dinin kutsallarıyla alay etmenin insanı küfre götürdüğüne ve bunu yapan kişinin acıklı azaba çarptırılacağına işaret edilmektedir.

Kelime yahut kavram seçimi günümüz Müslümanları için büyük bir sorun olarak durmaktadır. Müslümanlar teknik alanda geri kaldıklarından, bu alanda ithal terimler kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Aslında bu alanda ithal kavramlar önemli bir sorun da oluşturmaz. Asıl sorun, sosyal bilimler alanındaki ithal kavramlardadır. Dinî ve kültürel mirasımızın bütün zenginliğine rağmen neredeyse ithal kavramlar kullanmadan konuşamaz ve yazamaz olduk. Hâlbuki kavramlar üretildikleri iklimin hayat felsefesiyle birlikte gelirler.

Yabancı kültürlerin hayatımızın her alanını kuşatması nedeniyle bazen bu kavramları reddetmek, hem yanlış anlaşılmaya neden olabilmekte hem de kişiyi o kavramın tamamen zıttı olan başka bir kavramla özdeşleştirebilmektedir. Örneğin İslâm'ın yönetim konusunda sahih bakış açısını; insana, insan haklarına ve inanç hürriyetine verdiği önemi ortaya koymadan ve inanan-inanmayan toplum fertlerini bu konuda bilgilendirmeden "demokrasi" kavramını reddedecek olursanız, muhatabınız sizi mutlaka totaliter/baskıcı ve zorba rejimlerin taraftarı olarak algılar.

Bunun pek çok sebebi vardır. Ancak en büyük sebep Müslümanların teknoloji alanında olduğu gibi sosyal bilimler alanında da üretken olmayı kaybetmiş olmalarıdır.

Müslüman düşünürler ve sosyal bilimcilerin İslâmî bir düşünce ve bu düşünceyi ifade edecek dil ve kavramları üretmeden toplumsal sorunlara sağlıklı çözümler üretmeleri mümkün görünmemektedir.

Kitap Ehli'nden söz edilirken genelde *Kitap Ehli* şeklindeki hitap kullanılır. Ancak âyette onlardan Peygamber'e karşı edep dışı bir tavır takınanlar söz konusu edildiği için aşağıdaki âyetlerde o kimselerin kâfir olduklarına işaret eden bir anlatım dikkat çekmektedir:

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ
أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَٓا اَوْ مِثْلِهَاۜ اَلَمْ تَعْلَمْ
اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ
مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٠٧﴾

105. Rabbinizden size bir iyilik indirilmesini Kitap Ehli'nden inkârcılar da müşrikler de istemezler. Hâlbuki Allah, rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

106. Herhangi bir âyeti yürürlükten kaldırır yahut unutturursak ondan daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah, her şeye gücü yetendir.

107. Bilmez misin, göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir ve O'ndan başka ne bir koruyucunuz ne de bir yardımcınız vardır.

Âyette geçen *rahmet*'ten maksat, öncelikle Kur'ân ve peygamberlik olmalıdır. Bunlarla birlikte İslâm ümmetine verilmiş diğer nimetler de kastedilmiş olabilir. Ancak ifadelerden, öncelikli olarak bu ikisinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Yahudiler, kendilerinden birinin peygamber olması beklentisi içerisindeydiler. Ama peygamberlik eskiden beri hoşlanmadıkları Araplardan birine verilince çekememezlik duygusuyla Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmişlerdir.

Toplumlar hatta fertler arasındaki kıskançlık tarih boyunca var olagelmiştir. Nitekim Yüce Allah, işledikleri sebebiyle Âdem ile Havva'yı Cennetten sürgün ettiğinde *"birbirinize düşman olarak inin"* buyurmuştu. İnsanın yaratılışında başkalarına iyilik yapmak duygusu olduğu gibi başkasına haset etme duygusu da vardır. Bu duygu ancak iman ile hafifletilir ya da diğerlerine engel olmadan iyilikte yarışmaya yönlendirilebilir.

Kitap Ehli inkârcıların ve Allah'a ortak koşan müşriklerin kendilerini frenleyecek bir imana sahip olmamaları, iman edenlere Allah'ın lütfetmesini istememelerine sebep olacak, bundan dolayı başka milletten olan birine peygamberlik verilmesini ve ona kitap indirilmesini kıskanacaklardır.

Kur'ân'da Nesih

Sözlükte *nesih* iki anlama gelmektedir. Bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak, bir de yok etmek. Türkçe'de de kullanılan, *kitabı istinsah etmek*, yani onu bir yerden başka bir yere yazarak aktarmak aynı kökten türetilmiştir. Câsiye sûresinin 29. âyetinde bu anlamda kullanılmaktadır. Bu kullanışıyla ilgili âlimler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Âlimler arasında ikinci anlam olan *yok etme* ifadesiyle ilgili ihtilaf vardır ve bu ihtilaf ciddi tartışmalara neden olmuştur. Buradaki tartışma, kelimenin sözlük anlamı üzerinde değil, *"daha önce gelmiş olan dinî bir nassla sübût bulmuş bir hükmün, daha sonra gelmiş olan dinî bir nassın hükmü ile kaldırılması"* demek olan terimsel manasının Kur'ân âyetleri için geçerli olup olmadığı noktasındadır. Daha açık bir ifade ile daha önce indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği bir hüküm, daha sonra indirilmiş olan bir âyetin delalet ettiği hükümle kaldırılır mı? İşte tartışma konusu olan husus budur.

Genel eğilim, Kur'ân için böyle bir durumun vaki olduğu ve 106. âyetin de bunu anlattığıdır. Kur'ân'ın kendi bünyesinde nesih konusu hem Kur'ân'da varlığını kabul edenlerce hem de Kur'ân'da böyle bir şeyin bulunmadığını söyleyenlerce önemsenen bir konu -ki bizce de konu önem arz etmektedir- olduğundan, konuyu detaylı bir şekilde incelemek istiyoruz.

Kur'ân'ın kendi bünyesinde neshin var olduğunu, yani Kur'ân'daki bir âyetin diğer bir âyeti neshettiğini söyleyenler, tefsirini yaptığımız bu âyetin yanında Nahl sûresinin 101. âyeti olan, " وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ: *Bir âyetin yerine bir başka âyeti getirdiğimizde -ki Allah ne indirdiğini daha iyi biliyor- 'sen ancak bir müfterisin dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler"* âyetini delil olarak getirirler. Ayrıca Kur'ân'da neshin var olduğuna dair icma bulunduğunu, neshin aklen de caiz olduğunu, çünkü İslâm'ın ilk yayılışında tedrici bir yol izlendiğini; Müslümanların farklı sosyal şartlardan geçtiğini, bu sebeple daha önce indirilmiş olan bir hükmün bilahare kaldırılmasında bir sakınca bulunmadığını söylerler.

Delillerin Değerlendirilmesi

Nahl sûresinin 101. âyetine dair değerlendirmeyi, söz konusu âyetin tefsirinde yapacağız. Ancak burada hemen şunu belirtelim ki Nahl sûresi Mekki bir sûredir ve Kur'ân'da neshin varlığını kabul edenlerin tamamı, İslâm'da ilk nesih olayının, kıblenin değişmesi olduğunu söylerler ki kıble değişikliği, hicretten bir buçuk sene sonra gerçekleşmiştir. Bu sebeple hicretten önce indirilmiş olan bir âyetin Kur'ân'daki bir nesihten söz etmesi düşünülemez.

Tefsirini yapmakta olduğumuz âyete gelince, bu âyetin kıble değişikliğiyle ilgili olarak indirildiği, bütün müfessirlerce kabul edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de "Kudüs'e yönelin" diye bir emir yoktur. Bununla birlikte Müslümanlar önceleri Kudüs'e yönelerek namaz kılıyorlardı. Nihayet Ka'be'ye yönelmeleri emredilmiştir. O hâlde Kur'ân'da emredilmiş olan bir hüküm için nesih söz konusu değildir. Yani bu konuyla ilgili Kur'ân'da nesh edilmiş bir âyet mevcut değildir. Çünkü namazlarda Kudüs'e yönelmek, Kur'ân'da yer alan bir âyetle karara bağlanmamıştı. Müslümanlar kendilerinden önceki dinlere uyarak namazlarında Kudüs'e yöneliyorlardı.

Âyetin Kur'ân'ın kendi bünyesindeki bir nesihten bahsetmediği siyak-sibaktan da anlaşılmaktadır. Çünkü bu âyete gelinceye kadar Yahudilerin birçok olumsuz tavırlarından, en önemlisi Tevrat'ı tahrif ettiklerinden söz edildi. Bütün bu hususlar Tevrat'ın ve ahkâm ile ilgili konularda Tevrat'ı referans gösteren İncil'in dönemlerinin artık sona erdiğine dair gerekçelerdir. Zaten İncil'in kendisi de tahrif edilmiştir.

Ayrıca âyet şart cümlesi ve cevabından ibarettir. Şart cümleleri bir şeyin mutlaka vuku bulduğunu anlatmaz. Şayet ileri sürülen şart, olası şeylerden ise sadece vuku bulmasının mümkün olduğunu anlatır. O hâlde âyet bir nesihten söz ediyor olsa bile, neshin Kur'ân'da vuku bulduğunun kesin delili olamaz.

Kur'ân'da neshin vuku bulduğuna, yani Kur'ân'da mensuh âyetlerin bulunduğuna dair âlimlerin icma ettiklerine dair iddiaya gelince, bu da doğru değildir. Çünkü neshin yaygın tarifi yukarıda naklettiğimiz tarif olmakla birlikte, onu Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'dan Peygamber'e indirilişi (yani istinsah) anlamında anlayanlar, Kur'ân'ın bir kısım âyetlerinin unutturulması şeklinde anlayanlar, hatta onu geçmiş şeriatların neshi şeklinde anlayanlar da olmuştur. O hâlde neshin mahiyeti ve tanımı konusunda bir ittifak yoktur ki bu tanımların birinde icma'ın vuku bulduğu söylenebilsin.

Ayrıca neshi kabul edenler bile hangi âyetlerin mensuh olduğu konusunda çok farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Birinin mensuh olduğunu söylediği âyete bir diğeri mensuh değildir, diyebilmektedir. Kısacası Kur'ân'da, mensuh olduğunda ittifak edilen tek bir âyet mevcut değildir.

Bu arada, Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen, "*şu âyet şu âyeti nesh etmiştir*" şeklinde sahih tek bir hadisin mevcut olmadığını belirtmeliyiz. Sahabeden ve tabiinden nakledilen ve "*şu âyet, mensuhtur veya şu âyet, şu âyeti nesh etmiştir*" şeklinde rivâyetler vardır. Ancak onlar neshi, âmm olan bir lafzın tahsisi, mutlakın takyidi hatta istisna ve müteşabih için de kullanıyorlardı. Bu sebeple on-

ların, neshi *"şu âyet, şu âyetin hükmünü tamamen kaldırmıştır"* anlamında kullandıklarına dair elimizde bir delil mevcut değildir.

Kur'ân'da mensuh âyetlerin bulunduğunu söyleyenlerin ileri sürdükleri akli delile gelince, buna herhangi bir itirazımız yoktur. Yüce Allah, önceki bir şeriatı sonraki bir şeriatle nesh ettiği gibi, önce indirilen bir âyetin hükmünü daha sonra indirdiği bir âyetin hükmü ile nesh edebilir. Gerçekten sosyal hayat şartları değişiklikler arz etmektedir. Örneğin Mekke döneminde Müslümanlar zayıf durumda olduklarından Yüce Allah müşriklerin eziyetlerine katlanmalarını ve karşılık vermemelerini istemiştir. Ama Müslümanlar Medine'ye hicret edip burada güçlendikten sonra müşriklerin saldırılarına karşılık vermeleri istenmiş, hatta böyle bir durumda savaşa katılmayanlar kınanmıştır. O hâlde, Mekke döneminde Müslümanların sabretmelerini ve karşılık vermemelerini emreden âyetlerin hükmü tümden kaldırılmış, yani bu âyetler nesh mi edilmiştir? Şayet Müslümanlar Mekke'ye hicretten sonraki konumlarını hep aynı şekilde devam ettirmiş olsalardı neshin var olduğu söylenebilir ve bunun, aklın da bir gereği olduğu ileri sürülebilirdi.

Dikkat edilirse önceki âyetlerle sonraki âyetler farklı şartlarda indirilmiştir. Her âyet, indiği şartlara bağlıdır. Şartlar değiştiğinde önceki âyetler geçerli olur. Hiç kimse, Kur'ân'ın indiği dönemden sonraki dönemlerde veya herhangi bir bölgede yaşayan Müslümanların, Mekke döneminde yaşayan Müslümanların içinde bulundukları şartları yaşamayacaklarını garanti edemez. Nitekim tarih boyunca kimi dönem ve bölgelerde Müslümanlar bu şartlarda yaşadığı gibi, günümüzde de bu şartlarda yaşayan Müslümanlar pek çoktur.

Netice olarak neshin aklen mümkün olup olmadığı değil, gerçekten bunun Mushaf bünyesinde vuku bulup bulmadığı önemlidir.

Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinin bazı âyetlerini nesh ettiği iddiası, Kur'ân'ın kendisine de ters düşen bir iddia olarak görünmektedir. Çünkü Kur'ân'da neshi kabul edenlerin bizzat kendileri, *"iki âyetin uzlaştırılmasının mümkün olmadığı, yani iki âyet taban tabana çeliştiği durumda neshin var olduğu söylenebilir"* demektedirler. Oysa Kur'ân-ı Kerim kendisinde çelişki bulunduğu iddiasını kesinlikle reddetmektedir: *"Kur'ân'ı derinliğine düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi, onda pek çok çelişki bulurlardı."* (Nisâ 4/82).

Netice olarak, Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri arasında bir çelişki bulunmadığına göre bir âyetin diğer bir âyeti nesh etmesi de söz konusu değildir.

Kur'ân'ın kendi bünyesinde nesih iddiasını inceledikten sonra âyetin tefsirine geçebiliriz.

Yahudiler, kendi din anlayışlarıyla çatışan herhangi bir âyet geldiğinde yaygarayı basıyor; şurada burada dedikodu yaparak, *"eğer Muhammed'in söyledikleri gerçekten Allah katından olmuş olsaydı, Yahudilikle uyum içerisinde olması gerekirdi"*, diyorlardı. Kıble değişikliğiyle birlikte kopardıkları yaygara zirveye ulaşmıştı. Hatta çoğu zaman bilginleri dinî bilgilerini gizliyor, kendi uydurmalarına *"Allah katındandır,"* diyorlardı. (Bakara, 2/75 ve 79). Muhammed'in söylediklerinin Allah katından kendilerine indirilmiş olanlara ters düştüğünü ileri sürerek, *"biz, bize indirilene inanırız"* (Bakara, 2/91) diyorlardı. Gerçekte bunda da samimi değillerdi, çünkü kendi kitaplarını bizzat kendileri tahrif etmişlerdir. Kendi yanlarındaki kitabı (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak gönderilen Kur'ân'a karşı çıkmaları, (Bakara 2/101) sadece ve sadece kıskançlıklarından ötürüydü. (Bakara, 2/105).

Önceki âyetlerde zikredilenler, niçin Tevrat'ın yürürlükten kaldırıldığının adeta gerekçeleridir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, indirilişinden itibaren insanlar için dini konularda gerekli olan hususları içermektedir. Ayrıca bu haliyle Yahudilerin ellerinde mevcut olan Tevrat zaten tahrif edilmiştir. Yahudilerin Kur'ân'a karşı çıkmaları, ellerinde bulunan sağlıklı bir delilden değil, sadece kıskançlıktan kaynaklanmaktadır.

Tevrat'a göre namazlarda yönelinecek kıble, Kudüs idi. Bir din için kıble, önemli bir semboldür. Kıble değişikliği, Tevrat'ın döneminin son bulduğu, yani Tevrat'ın hükmen nesh edildiği anlamına gelmektedir. O hâlde âyet geçmiş şeriatların neshinden söz etmektedir.

Kuşkusuz Kur'ân'ın, Tevrat'ı ve kendisinden önceki kitapları neshettiğini söylerken bununla Kur'ân'ın Tevrat ve önceki kitaplarda mevcut olan bütün hükümlere aykırı hükümler getirdiğini kastetmiyoruz. Nitekim *"1982 Anayasası, 1961 Anayasasını yürürlükten kaldırmıştır"* denilirken bununla 1982 Anayasasının, 1961 Anayasasında bulunan hükümlerin tamamına aykırı hükümler getirdiği kastedilmemektedir. Bilakis hükümlerin pek çoğu aynıdır. Ne var ki önceki Anayasada bulunan bazı maddeler kaldırılmış, bazıları değiştirilmiş ve birtakım yeni maddeler ilave edilmiştir.

Âyetin bu anlama geldiğini söylediğimizde problem gibi görünen, burada geçen *âyet* kelimesidir. Çünkü burada *âyetin nesh edilmesinden* söz edilmektedir. Kelime olarak âyet; alamet, belirti, delil gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de âyet kelimesi tekil olarak kullanıldığında genellikle pey-

gamberliğin ispatı olan mucize anlamında kullanılmaktadır. Buna göre risaletin kendisi de *âyet* kelimesiyle isimlendirilebilir. Böylece tefsir etmekte olduğumuz âyet, Hz. Musa'nın risaletinin (mesajının) neshedildiğini, döneminin son bulduğunu anlatmaktadır.

Âyette söz konusu edilen *unutturmaya* gelince, özellikle rivâyet tefsirlerinde şu veya bu sûre uzunluğunda sûrelerin indirildikten sonra unutturulduklarına dair birtakım rivâyetler nakledilmektedir. Mesela bu rivâyetlerin bir kısmında ravi: *"Dün akşam, ezberimde olan o sûreyi okumaya çalıştım ama sûreden hiçbir şey hatırlamadım. Gittim Peygamber'e sordum, bana o sûrenin unutturulanlardan olduğunu söyledi,"* şeklinde ifadeler bulunmakta, bazen bir başka sahabinin de aynı şeyle karşılaştığı anlatılmaktadır. Rivâyetlerin bir kısmında ise ravi: *"Şöyle şöyle bir sûre indirilmişti ve o sûre unutturuldu ancak ben o sûreden şu âyeti hatırlıyorum"* şeklinde ifadeler kullanmaktadır.

Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerim, bize mütevatir biçimde aktarılmıştır. O hâlde bir şey hakkında *o Kur'ân'dı* (bir âyet veya sûre idi) hükmünün geçerli olabilmesi için o şeyin bize tevatüren gelmiş olması gerekir. Değilse onun -geçmişte de olsa- Kur'ân olduğuna hükmedemeyiz.

Rivâyetlerin bir kısmında sözü edilen *"unutturuldu; ama ondan şu âyeti hatırlıyorum"* şeklindeki ifade mantıklı değildir. Çünkü böyle bir ifadenin altında *"Allah unutturdu; ama benim hafızam, Allah'ın unutturduğunu bile hatırlayacak kadar kuvvetlidir"* gibi bir iddia yatmaktadır.

Ayrıca nesih söz konusu edilirken *metni unutturuldu ama hükmü kalıcıdır* veya *neshedilen bazı âyetler gece indirildi; ama o gecenin sabahında neshedildi* şeklindeki iddialar bir hayalden öteye geçmez. Allah, böyle anlamsız şeyleri yapmaktan münezzehtir.

Kur'ân'da neshin varlığını iddia edenlerin bir kısmı, bir tek âyeti üçe bölerek, âyetin baş tarafı mensuh, son kısmı nasih, ortası ise muhkemdir şeklinde iddialar ileri sürerler ki bu tür iddialar son derece gülünçtür.

Sonuç olarak âyette anlatılan, geçmiş şeriatların neshi yani müddetlerinin son bulduğudur. Ayrıca geçmiş şeriatlar (bu arada Kudüs'e veya Ka'be'ye) yönelme, kaynakları ve dönemleri itibarıyla aynı değerde; ama Peygamberimize indirilmiş olan şeriat, indiği dönem ve sonraki dönemler açısından yani bu dönemlerde insanların sosyal yapılarına uyumu itibarıyla diğer şeriatlardan üstündür.

Önceki âyetten de anlaşıldığı gibi Yahudilerin problemi, peygamberliğin başka milletten birine verilmesi ve ona kitap indirilmiş olmasıdır. Problem, bir

veya iki hükümle ilgili değildir ki burada bir-iki hükmün neshedilmesinden söz ediliyor olsun. Onlar, top yekûn Muhammed'e peygamberlik verilmesinin bizatihi kendisine karşı çıkıyorlardı. O hâlde buradaki nesih bütün bir şeriatın neshiyle ilgili olmalıdır.

"Bilmez misin, göklerin ve yerin egemenliği Allah'a aittir ve O'ndan başka ne bir koruyucunuz, ne de bir yardımcınız vardır."

Kuşkusuz yerin ve göğün egemenliğini elinde tutan Yüce Allah, peygamberlik görevini dilediğine verme ve bir şeriatı, diğer bir şeriatın devamı olarak getirme yetki ve gücüne sahip olduğu gibi, bütün şeriatları nesheden bir şeriat indirme yetki ve gücüne de sahiptir.

Geçmiş şeriatların neshedilmelerinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan biri de, dinî hükümleri saptırmalarıdır. Bazen hükümleri öylesine saptırmışlardır ki tamiri imkânsız hale gelmiştir. Artık o risaletin neshedilme zamanı gelmiştir. Ayrıca bu gibi tahrifler konusunda Müslümanları da uyarmak gerekir.

Yahudilerdeki dinî sapmalardan birinin, peygamberlere gereken değeri vermemek, onlara sıradan birer insan muamelesi yapmak olduğuna dikkat çekmiştik. Bu bağlamda onlar, peygamberlerinden sürekli isteklerde bulunmuş, onları sonu gelmez sorgulara tabi tutmuşlardır. Aşağıdaki âyetlerde bu konuda Müslümanlar uyarılmakta, onlar gibi davranmamaları istenmektedir:

اَمْ تُر۪يدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ
كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْا۪يمَانِ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَث۪يرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ ا۪يمَانِكُمْ كُفَّاراًۚ حَسَداً مِنْ عِنْدِ
اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى
يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٠٩﴾ وَاَق۪يمُوا

الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ
تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرٌ ﴿١١٠﴾

108. Yoksa siz, daha önce Musa'nın sorgulandığı gibi Resulünüzü sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Kim küfrü iman ile değiştirirse elbette doğru yoldan sapmış olur.

109. Kitap Ehli'nden birçoğu kendilerine gerçek belli olduktan sonra sırf içlerindeki kıskançlık nedeniyle, sizi, imanınızdan inkâra döndürmek isterler. Fakat siz Allah'ın buyruğu gelinceye kadar, onları bağışlayın ve onlara ilişmeyin. Kuşkusuz Allah her şeye gücü yetendir.

110. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin; kendiniz için önceden her ne iyilik hazırlarsanız onu Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz, Allah yaptıklarınızı görendir.

İsrailoğullarının Hz. Musa'dan ne istedikleri burada söz konusu edilmemektedir. Ancak başka âyetlerde onların sık sık Hz. Musa'dan, söylediklerinin doğruluğunu ispatlaması konusunda mucizeler getirmesini, daha ileri giderek kendisinden, Allah'ı, gözleriyle görecekleri şekilde göstermesini istediklerini biliyoruz.

Burada söz konusu edilen, boğazlamaları gereken inekle ilgili soru ve istekleri bile bu konudaki tutumlarını açıkça ortaya koymaktadır. Belli ki âyetler Müslümanların benzer eğilimlere girmeleri üzerine indirilmiş ve Müslümanlar bu konuda uyarılmışlardır. Aslında burada Müslümanların ne istedikleri belirtilmemekte, sadece "**Yoksa siz, daha önce Musa'nın sorgulandığı gibi Resulünüzü sorguya çekmek mi istiyorsunuz?**" denmektedir. Görünen o ki aynı karakteri taşıyan soru ve sorgulamalar kast edilmektedir. Eğer burada gerek İsrailoğullarının Hz. Musa'ya, gerek Müslümanların Hz. Muhammed'e yönelttikleri istekler ayrıntılı biçimde sıralanmış olsaydı okuyucu, verilmek istenen mesajı kaçırır ve misallere takılırdı. Dahası okuyucu, burada anlatılanların sadece onları ilgilendirdiğini zannedebilirdi.

Yahudi propagandasının Müslümanlar üzerinde ne denli etkili olduğunu ilk âyetin üslubundan anlıyoruz. Bunun yanında âyet, hep geçmişleriyle övünen Yahudilere bir uyarıdır da. Geçmişte Yahudilerin sık sık Hz. Musa'ya

gereksiz sorular sordukları; hatta Allah'ı apaçık görme isteğinde bulundukları Kur'ân'da ifade edilmektedir. (Bakara 2/55; Nisâ 4/153). Âyetten anlaşılan, Yahudilerin kışkırtmalarının etkisinde kalan bazı Müslümanların da Peygamber'den uygunsuz isteklerde bulunduklarıdır.

Kuşkusuz, Müslümanları dinlerinden koparmak için yapılmış bu tür propagandalar, sadece Kur'ân'ın iniş dönemindeki Medine Yahudileriyle sınırlı olmuş olsaydı bu âyetin Kur'ân-ı Kerim'de yer almasına gerek olmayabilirdi. Aynı propagandalar gerek sair Yahudiler gerekse diğer İslâm düşmanları tarafından sürekli kullanılacağı için Kur'ân buna dikkat çekmektedir. O hâlde âyette her dönemde ve her bölgede yaşayan Müslümanlara bir uyarı söz konusudur: Sakın, başkalarının oyunlarına gelerek inancınızda şüpheye düşmeyin, imanınızı inkâr ile değiştirmeyin, denmektedir.

Yahudilerin tüm komplo ve hilelerine rağmen Kur'ân-ı Kerim, inananlara kine kin, kötülüğe kötülük ile karşılık vermemelerini; affedici ve bağışlayıcı olmalarını öğütlemektedir. Bazı müfessirler 109. âyette geçen **"fakat siz, Allah'ın buyruğu gelinceye kadar, onları bağışlayın ve onlara ilişmeyin"** ifadesi ile *"şimdilik onlara ilişmeyin"*, denmek istendiğini, nitekim sonraki zamanlarda Yahudilerin Medine'den sürüldüğünü ve *"Allah'ın buyruğunun gelmesiyle"* de kastedilenin bu olduğunu söylerler. *"Allah'ın buyruğunun gelmesiyle"* cümlesinden bu durum kast edilmiş olabileceği gibi kıyamet gününün kastedilmiş olması da muhtemeldir. Gerek o dönemde ve gerek sonraki dönemlerde Müslümanları dinlerinden uzaklaştırma çabaları söz sınırları çerçevesinde kaldığı müddetçe Müslümanların onlara verecekleri cevap da sözle olacaktır. Fiili duruma dönüştüğünde ise verilecek cevap fiili olacaktır. Sonuç olarak, Müslümanların affediciliği ve hoşgörüsü karşı tarafın takınacağı tavra bağlıdır.

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin; kendiniz için önceden her ne iyilik hazırlarsanız onu Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz, Allah yaptıklarınızı görendir."

Müslümanların yapacağı şey, başkalarının propagandalarına aldırış etmeden namazlarını dosdoğru kılmak ve zekâtlarını vermektir. Yani Müslümanlar, ibadetlerine devam edecek, Allah'ın emirlerini yerine getirerek sakındırdıklarından sakınacak, bu emirler içerisinde yer alan iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevlerini yerine getireceklerdir. İbadetlerini yerine getirip emirlere itaat ederken kuşkusuz amelleri boşa gitmeyecek, mükâfatlarını mutlaka göreceklerdir. Bunun mükâfatını verecek olan Yüce Allah'tır ve O, inananların yaptıklarını görmektedir. Müslümanlar ibadetlerini samimiyetle yerine getir-

dikleri takdirde onları yollarından saptırmak isteyenlerin propagandaları etkisiz kalacaktır. İbadetlerini bu şekilde eda etmeleri, Müslümanlara hem dünya huzurunu hem de âhiret mutluluğunu kazandıracaktır.

وَقَالُوا
لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى
تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١١١﴾ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ
عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ
الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا
كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

111. **"Sadece Yahudi yahut Hıristiyan olan Cennete girer" dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: "Eğer doğru söyleyenlerdenseniz delilinizi getirin."**

112. **Hayır, kim iyilerden olduğu hâlde iyilik yapıp varlığını Allah'a teslim ederse onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Onlar için ne bir korku vardır ne de üzüleceklerdir.**

113. **Yahudiler, "Hıristiyanların hiçbir dayanağı yoktur" dediler. Hıristiyanlar da, "Yahudilerin hiçbir dayanağı yoktur" dediler. Hâlbuki her iki grup da, kitabı okuyor. Bilmeyenler de onların dediklerinin benzerini dediler. Şunu bilin ki Allah ayrılığa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir.**

Sıradan bir konuda söz söylerken bile sözün bir dayanağı olmalıdır. Kuşkusuz, din adına konuşmak, daha titiz davranmayı gerektirir. Çünkü din Allah'ındır.

İlk âyette gerek Yahudilerin gerekse Hıristiyanların, Cennetin kendi tekellerinde olduğunu söyledikleri ifade edilerek bu konuda delillerini getirmeleri istenmektedir. Çünkü Yahudilerin de Hıristiyanların da kitapları vardır. Öncelikle bu iddialarının kendi kitaplarına uyup uymadığına bakmalıydılar. İnsanların ellerinde dinlerinin kitabı bulunduğu halde, kitaplarına müracaat etmeden din konusunda birtakım hükümler ileri sürmeleri kendi dinlerine bağlılıkları konusunda samimi olmadıklarını gösterir. Her din mensubu için bu durum aynıdır. Müslümanlar da kendilerine indirilmiş olan Kur'ân'ın ne dediğine bakmadan din konusunda hüküm ileri sürecek olurlarsa söz konusu Yahudi ve Hıristiyanlardan bir farkları kalmaz.

Dinler birbirlerinin devamıdır. Peygamberler de öyle. Her peygamber, kendisinden sonra gelecek peygamberin desteklenmesi konusunda inananlardan söz alır. Buna göre Hıristiyanlık geldiğinde Yahudiliğin, İslâmiyet geldiğinde de Hıristiyanlığın hükmü ortadan kalkmıştır.

"Hayır, kim iyi şeyler yaparak varlığını Allah'a teslim ederse..."

Önceki âyette Yahudi ve Hıristiyanlardan iddialarına dair delil getirmeleri istendi. Burada ise, samimiyetin önemine vurgu yapılmaktadır. Önce delil ve ardından samimiyetle bağlılık. Dinin tamamının dayanağı bu ikisidir.

"Yahudiler, 'Hıristiyanların hiçbir dayanağı yoktur' dediler..."

Yahudiler ve Hıristiyanlar, sadece Müslümanlara düşmanlık yapmakla kalmamış, tarih boyunca birbirleriyle de kavgalı olmuşlardır. Az önce de dikkat çektiğimiz gibi, her iki tarafın da ellerinde kitapları vardır. Öncelikle bu gibi konularda kendi kitaplarına müracaat etmeleri gerekir.

Bilmeyenler sözüyle müşrik Araplar kastedilmektedir. Onlar da Yahudi ve Hıristiyanların bir dayanaklarının bulunmadığını ileri sürdüler. Delil istenmeyip iddialarla yetinilirse, herkes her istediğini söyler.

Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki çekişmeye dikkat çekildikten sonra aşağıdaki âyetlerde Yahudilerin, Müslümanları dinlerinden uzaklaştırmak için kıble değişikliğini dllerine dolamaları konu edinilmekte, bu arada müşriklerin bu konudaki çabalarına da değinilmektedir.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ
اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فٖي خَرَابِهَاۜ اُو۬لٰٓئِكَ مَا كَانَ
لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَٓا اِلَّا خَٓائِفٖينَۜ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ
فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظٖيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ
فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ ﴿١١٥﴾

114. Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onları tahrip etmeye çalışan kimseden daha zalim kim olabilir? Aslında bu gibilerin (eğer girerlerse) **ancak korku içinde oralara girmeleri mümkündür. Onlar için dünyada bir zillet, âhirette de büyük bir ceza vardır.**

115. Doğu da batı da Allah'ındır. Öyleyse hangi yöne yönelirseniz Allah'ın yüzü oradadır. Kuşkusuz Allah kuşatıcıdır, bilendir.

Önceki âyetler grubunda Yahudi ve Hıristiyan topluluklarından her birinin diğeri hakkında söyledikleri, iddiaları dile getirilerek ellerinde kitap bulunanların, bir şey ileri sürerken kendi kitaplarına müracaat etmeleri ve iddialarına delil getirmeleri gerektiğinden bahsedildikten sonra söz, benzeri iddialarda bulunan müşriklere getirilerek onların önceki iki gruptan daha zalimce bir iş yaptıkları; Müslümanları Mescid-i Haramdan alıkoydukları anlatılmaktadır. Zulüm bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymaktır. Mescitler Allah'a ibadet etmek için inşa edildiklerine göre, buralarda Allah'ın adının anılmasına engel olmak büyük bir zulümdür.

Âyetler müşriklerden söz etmekle birlikte kuşkusuz, benzeri davranışlar içerisinde olanların tamamını kapsamaktadır. Diğer dinlerin mabetlerini tahrip etmek de aynı sakıncaları doğurur. Çünkü bir dinin mabedini tahrip etmek, o dine saygısızlıktır. Ne de olsa mabetler, insanların kalplerine merhamet aşılayan, başkalarına yardım etmeyi ve Allah'tan korkma duygularını besleyen

merkezlerdir. Mescitlere karşı işlenebilen ve en büyük zulüm olarak nitelenen suçlar iki kategoride değerlendirilmektedir:

a) Allah'ın adının bu mescitlerde anılmasına engel olmak.

b) Onları tahrip etmek.

Mescitler ibadet yerleridir. Burada, ibadeti en geniş manada anlamak gerekir ki o da, Allah'a itaati içeren her şeydir. Allah'ın adının anılmasına engel olmak ise buralarda putların adını anmak, mabetleri ibadete kapatmak, oralarda ibadet edilmesine engel olmak maksadıyla onları başka işler için kullanmak, Allah'ın mesajının bir kısmının veya tamamının buralarda dile getirilmesine engel olmak şeklinde gerçekleşir. Bu, aynı zamanda mescitleri tahrip etmek anlamına da gelir. Biz biliyoruz ki müşrik Arapların, Mescid-i Haram'ın binasını tahrip etmek yahut onu kullanılmaz hale getirmek gibi bir girişimleri olmamıştır. Bununla birlikte onların mescitleri tahrip ettiklerinden ve bu sebeple büyük bir zulüm işlediklerinden söz edilmektedir. Elbette âyet, mescitleri fiilen tahrip etmeyi de kapsamaktadır.

Esasen âyetin anlattıkları, müşrik Arapların yaptıklarıyla da sınırlı değildir. Muhtemelen bundan dolayı mescitler çoğul kipiyle zikredilmiş ve oralarda Allah'ın adının anılmasına engel olunmasının yanında tahrip edilmelerinden de söz edilmiştir. Mescitlerin çoğul kipiyle kullanılmasının diğer bir nedeni ise, önceki âyetlerde kendilerinden söz edilen Yahudi ve Hıristiyanların kendi mabetleri konusunda yaptıklarına göndermede/telmihte bulunmaktadır. Çünkü bu iki zümre havra ve kiliselerinde tevhid inancına aykırı davranışlar sergilemektedirler. Her şeyden önce onlar, Allah'ın dinini tahrif etmişlerdir. Tahrif edilmiş bir dinin ibadethanesinde yapılan ibadetler de bu tahriften nasibini alır.

Yüce Allah mabetleri bu durumlara sokanları hem dünyada hem de âhirette cezalandıracağını haber vermektedir. Nitekim Müslümanları Mescid-i Haram'dan alıkoyan müşrik Araplar, bunun bedelini dünyada da ödemişlerdir. Allah'a ibadetin merkezi durumunda olan mescitleri tahrip edenlerin bu dünya hayatında da cezaya çarptırılacaklarına dair önceki dinlerin tarihinde de İslâm tarihinde de pek çok örnek vardır.

"**Doğu da batı da Allah'ındır. Öyleyse hangi yöne yönelirseniz, Allah'ın yüzü oradadır. Kuşkusuz Allah kuşatıcıdır, bilendir.**"

Medine'ye hicretten sonra namazlarda Ka'be'ye değil de Kudüs'e yönelmek, Müslümanları üzüyordu. Yüce Allah meselenin şu veya bu yöne yönelmek olmadığını; bütün yönlerin Allah'a ait olduğunu bu âyetle haber vermekte, böylece Müslümanları bir bakıma teselli etmektedir.

Âyetin, kıblenin Kudüs'ten Ka'be'ye döndürülmesine Yahudilerin itirazı üzerine indirildiği, böylece önemli olanın yön değil, Allah'ın emrini yerine getirmek olduğunun vurgulandığı da söylenir. Âyetin indiriliş sebebine dair daha başka rivâyetler de nakledilmektedir. İndiriliş sebebi ne olursa olsun âyet, yönlerin kendilerinin bizatihi önemli olmadıklarını, zaten bütün yönlerin Allah'a ait olduğunu, bu sebeple önemli olanın Allah'ın emrini yerine getirmek olduğunu anlatmaktadır.

وَقَالُوا
اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰٓى
اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

116. "Allah çocuk edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Aksine, göklerdeki ve yerdeki her şey O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir.

117. O gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Bir işe karar verdi mi, yalnızca "ol" der ve o da oluverir.

Allah'a çocuk isnadı hem Hıristiyan ve Yahudiler hem de bazı putperest topluluklar tarafından ileri sürülmüş olmakla birlikte burada sözün bağlamı öncelikle Yahudiler, ikinci planda da Hıristiyanlardır. Bu nedenle bazı müfessirler burada Yahudilerin, bazıları Hıristiyanların kastedildiğini, bazıları ise hem Yahudi hem de Hıristiyanların kastedildiğini söyler, bu arada putperestlerden de bu iddiayı ileri sürenlerin bulunduğuna dikkat çekerler. Burada önemli bir diğer husus, Allah'a çocuk isnat etmekle neyin kastedildiğidir ki bu, âyetin devamından anlaşılmaktadır: **"Aksine, göklerdeki ve yerdeki her şey O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir."**

Allah'ın kendisini çocuk edindiği söylenen kişi veya kişiler, Allah'a boyun eğen kul olmaktan çıkarılarak kendilerine ilâhî birtakım güçler verilmekte; göklerde ve yerde bulunan bazı şeylerde mutlak veya sınırlı tasarruf ve yönetim yetkisine sahip olduklarına inanılmaktadır. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi çeşitli dinlere mensup topluluklar arasında Allah'a çocuk isnat edenler vardır. Bunlar arasında bu iddiayı en yaygın şekliyle dile getirenler, Hı-

ristiyanlardır. Hıristiyanların Hz. İsa'ya verdikleri unvanlardan biri, Tanrı'nın Oğlu'dur (ibnullah). Hıristiyanlar bununla Hz. İsa'nın Allah tarafından biyolojik olarak doğurulduğunu kastetmezler. Onlara göre bu, Allah'ın İsa'da bedenleşmesi, Allah'ın İsa'ya hulul etmesi, ezeli ve yaratılmamış mesajının İsa'da var olmasıdır. Onlara göre *"Peder (Tanrı), Ona (İsa'ya) bilgiyi verdi, yargılama ve hayat verme gücünü bağışladı. Tanrı ile insanlar arasında tek arabulucu odur ve özel bir kurtarıcı etkisi vardır."* (Thomas Michel, Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş, s. 60, 67).

O hâlde Allah'a çocuk isnat etmek; isnat edilen kişi veya kişilere, Allah'a özgü birtakım güç ve nitelikleri vermek anlamına gelmektedir. Bazı tasavvufi gruplarca, vahşi hayvanların ve yağmur, rüzgâr gibi tabiat güçlerinin Allah tarafından bazı kimselerin tasarrufuna devredildiğine inanılmaktadır. Bu gibi inanışlar da, Allah'a oğul isnat etme kapsamına girmektedir.

İkinci âyette geçen *bedi', ibda'* kelimesinden türetilmiş olup benzeri olmayan bir şeyi ortaya koymak anlamına gelir. Allah hakkında kullanıldığında herhangi bir araç, materyal, zaman ve mekân olmaksızın var etmek anlamındadır. (İsfahânî, el-Müfredat, 38). Buna göre *"bedî'u's-semavati ve'el-ard"*, zaman ve mekân kaydı olmaksızın gökleri ve yeri yoktan var etme, orijinlerini yaratma (Kurtubî, II, 86; İbnu Âşur, et-Tahrir ve't-Tenvir, I, 686) anlamına gelmektedir. O hâlde bazı Müslüman filozofların, Allah'ın, evreni yoktan var ettiğine dair bir bilginin Kur'ân-ı Kerim'de mevcut olmadığı iddiaları doğru değildir.

Gerçi filozofların bu görüşlerinin aslında yanlış anlaşıldığını, çünkü onların farklı bir şeyi kastettiğini söyleyenler olmuştur. Bunu ileri sürenler özet olarak şöyle derler: "*Zaman, ancak hareketin olduğu yerde vardır. Madde yani varlıklar yokken hareket olmadığına göre zaman mefhumu da yoktur. Buna göre, maddenin ezeli olduğunu söylemek, onun varlığıyla zamanın başladığını söylemek anlamına gelir.*"

Gerçekten filozoflar bunu kastediyorlarsa mesele yoktur.

وَقَالَ الَّذِينَ

لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَأْتِينَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا

الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ
بَش۪يرًا وَنَذ۪يرًاۙ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَح۪يمِ ﴿١١٩﴾

118. Bilmeyenler dediler ki: "Allah bizimle konuşmalı yahut bize bir âyet (mucize) **gelmeli değil miydi?" Bunlardan öncekiler de aynen onların dediği gibi demişlerdi. Kalpleri birbirine benzemiştir. Gerçekleri bilmek isteyenlere âyetleri açıkladık.**

119. Kuşkusuz, biz seni gerçek ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik ve sen Cehennemlik olanlardan hesaba çekilmeyeceksin.

Bilmeyenlerden maksat din hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip bulunmayan, okuma-yazma oranı düşük seviyede olan müşriklerdir. Doğrusu onların din hakkındaki bilgileri kulaktan dolma bilgi kırıntıları şeklinde idiyse de Peygamberlerden, peygamberliklerini ispat sadedinde mucize istendiğini ve geçmişte peygamberlerin kevnî mucizeler getirdiklerini biliyorlardı. Bu yüzden Peygamber'den kevnî mucizeler getirmesini istiyorlardı. Bazen de bu konuda ölçüyü kaçırıp bir mucize olarak Allah'ın kendileriyle konuşmasını talep ediyorlardı. Geçmişte Yahudiler de ölçüyü kaçırıp Hz. Musa'dan Allah'ı apaçık bir şekilde göstermesini istemişlerdi. Aynı şekilde Hıristiyanlar da Hz. İsa'dan, kendilerine gökten bir sofra indirmesini talep etmişlerdi.

Kevnî mucize, tabiat kanunlarının dışında cereyan eden olağanüstülüklerdir. Kur'ân'ın değişik yerlerinde müşriklerin bu tür istekleri dile getirilmekte ve bu tür isteklerinin hiçbirine bir cevap verilmemektedir. Bu tür istekleri söz konusu edildiğinde burada olduğu gibi bazen Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiği; onun gerçekleri dile getirdiği ifade edilmekte, bazen de Kur'ân'ın mucize olarak yeterli olduğu anlatılmaktadır. Çünkü Peygamberimizin mucizesi, Kur'ân-ı Kerim'dir. Aslında Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiğini ifade eden cevaplarda da aslında Kur'ân-ı Kerim'in kendisi kastedilmektedir. Çünkü Peygamber müjdeleyip uyarırken bunu Kur'ân âyetleriyle yapmaktadır. Son Peygamber'in peygamberliğini ispat eden mucizesi, bir yerden başka bir yere taşınabilen, bir nesilden diğerine aktarılabilen bir mucize olmalıydı. Kevnî mucizeler, ancak onlara şahit olanları bağlar. Bu nedenle, bütün insanlığa ve gelecek nesillerin tamamına gönderilmiş olan bir peygamberin peygamberliğinin ispatı, kevnî mucizelerle olamaz.

Burada bir vakıa olarak şu tespiti tekrar edelim ki müşriklerin kevnî mucize istekleri bütünüyle reddedilmiş, buna karşın Kur'ân-ı Kerim'in kendisi öne sürülerek ona benzer getirmeleri istenmiştir.

Kuşkusuz, müşriklerin bütün isteklerini karşılamak Allah için çok basit bir şeydir. Ne var ki bu tür istekler müşriklerin samimiyetsizliklerinden ve inatlarından kaynaklanıyordu. En'âm sûresinde şöyle denmektedir: *"Eğer biz, sana bir kâğıda yazılı bir Kitap indirmiş olsaydık ve onlar elleriyle buna dokunsalardı, inkârcılar yine de: 'Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir' diyeceklerdi."* (En'âm 6/7).

Âyette öncekilerin de bu tür isteklerde bulundukları ifade edilerek geçmişte peygamberleri inkâr edenlere işaret edilmektedir. Onlar da bu tür isteklerde bulunmuşlardı. Bu sebeple müşriklerin kalpleri, kendilerinden önce gelmiş olan inkârcıların kalplerine benzemektedir. Onlar da inat ederek sürekli ve üst üste mucizeler getirilmesini istemişlerdi. Buna göre karakter, düşünce tarzı, sapıklık ve inatçılık bakımından İslâm'a inanmayanların tamamı birbirine benzemektedir.

Kuşkusuz bir peygamber görevini yerine getirmekle yükümlüdür. İnanıp inanmamak ise muhataplarının sorumluluk alanına girer. Bu sebeple bir peygamber, insanların inanmaması sebebiyle hesaba çekilecek değildir.

Müslümanları dinlerinden uzaklaştırmak için birçok yola başvuran Yahudiler bütün bu çabalarının boşa gittiğini, İslâm'ın yayılmasına engel olamadıklarını görünce, daha önce Mekke döneminde müşriklerin denedikleri, 'din konusunda pazarlık' işine yöneldiler. Peygamber'den, bir müddet için istediklerini yapması kaydıyla kendilerinin de dinlerinden taviz vererek kendisine uyacaklarını söylediler. Muhtemelen bu pazarlık girişimi Kıble değişikliğinden sonra olmuştur. Nitekim bazı müfessirler, kıble değişikliğinden sonra bazı Yahudilerin Peygamber'e gelerek: *"Kıble değişikliğini bir müddet ertele bilahare biz de sana tâbi olalım"* dediklerini naklederler. Bunun üzerine şu âyetler indirilmiştir:

وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى
اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ
مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿١٢٠﴾ اَلَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ

يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾ ع

120. Dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla hoşnut olmayacaklardır. De ki: "Allah'ın yolu, tek doğru yoldur." Eğer sana ilim geldikten sonra onların heveslerine uyacak olursan Allah'tan sana ne bir koruyucu vardır ne de bir yardım edici...

121. Kendilerine verdiğimiz kitabı gerektiği gibi okuyanlar, işte ona iman edenler onlardır. Kim de onu inkâr ederse işte onlar, kaybedenlerin ta kendileridir.

Din diye tercüme ettiğimiz *millet* kelimesi, kök itibarıyla yol anlamına gelmektedir. Bilahare din anlamında kullanılmıştır. Burada da *din* anlamında kullanılmıştır.

Âyet, din üzerine pazarlık yapılamayacağını; gerçek dinin Peygamber'e gönderilen İslâm olduğunu ve bilgiye ulaştıktan sonra dinden tavizler vererek başka bir yola uymanın sapıklık olduğunu, böyle yapıldığı takdirde Allah ile olan ilişkinin bütünüyle kopacağını haber vermektedir.

Peygamber, insanların gönlünü almayı düşünürken elbette kişisel çıkar peşinde değildi. İman konusunda bir zaaftan kaynaklanan bir çabası da olamazdı. Onun bütün çabası Allah'ın dinini tebliğ etmek, böylece görevini yerine getirerek Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktı. Bunu gerçekleştirmek için neredeyse kendisini helak edecek derecede çaba gösteriyor, muhataplarının hatada inat ve ısrar etmelerinden dolayı fevkalade üzülüyordu. Öyle ki Yüce Allah, kendisini bu derece perişan etmesine gerek olmadığını bildiriyordu: *"İnanmıyorlar diye, neredeyse üzüntüden kendini yiyip bitireceksin."* (Şuarâ 26/3).

Başkaları İslâm'ı kabul etmiyor diye mutlaka onlarla orta bir yerde buluşmaya gerek yoktur. Hatta tahrif edilmiş bir din anlayışına sahip olanlar bazen öyle inatçı olurlar ki onların **"Dinlerine uymadıkça Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla hoşnut olmazlar."**

Dinlerarası Diyalog

Bu arada günümüzde sıkça sözü edilen *dinde hoşgörü ve dinlerarası diyalog* konusuna değinmek gerekir. Hemen belirtelim ki İslâm, sadece Kitap Ehli ile değil, diğer tüm inanç mensuplarıyla hatta putperestlerle bile diyaloga girmekte bir sakınca görmez, bilakis bunu ister. Kur'ân-ı Kerim, peygamberlerin inanmayan kavimleriyle diyaloglarına dair birçok örnek aktarmaktadır. Daha ilginci, Âdem'e secde konusunda Allah'la İblis arasında geçen diyalogdur. Yüce Allah İblis'e, Âdem'e secde etmekten imtina etmesinin sebebini soruyor, o da kendisinin Âdem'den üstün olduğunu, çünkü kendisini ateşten, Âdem'i ise topraktan yarattığını söylüyor.

Diyalogdan maksat, tarafların birbirlerine baskı yapmaksızın ve inançlarının gereğini yerine getirmelerine engel olmaksızın, inançlarını birbirlerine anlatmayı ve birbirlerini anlamayı içeriyorsa elbette Müslüman böyle bir diyalogdan kaçamaz. Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir âyeti, muhaliflerin görüşlerini dile getirmelerine ve toplumlar arasında oluşan ortak ahlâkî değerlerle çelişmedikçe inandıkları şekilde yaşamalarına engel değildir. Bu anlamda İslâm son derece hoşgörülüdür. Müslümanların tarihi bunun güzel örnekleriyle doludur. Ancak İslâm'ın şu veya bu alanından taviz vermek anlamında bir diyaloğa asla yer yoktur. Müslümanlar bu tür pazarlıklara giremezler. Çünkü din, Allah'ındır, Müslümanlar ondan taviz verme imkânına sahip değillerdir.

Ayrıca tarafların, dinlerini başkalarına anlatmama şartı da kabul edilemez. Çünkü dini başkalarına tebliğ etmek, Allah'ın inananlara yüklediği bir görevdir. Burada ancak tedrici bir anlatım söz konusu olabilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in de peyderpey indirildiğini biliyoruz. Muhatapla diyaloga girebilmek için önce ortak noktalar dile getirilir. Ardından kabullenmeye müsait oldukları hususlar anlatılır. Nihayet zamanla dinin tamamı anlatılır. Karşı taraf da kendi görüşlerini dile getirir. Muhatap, İslâm'ı kabul edip etmeme konusunda serbesttir. Aşamaların hiçbirinde muhataba baskı yapılamaz. İslâm dinine girmesi için veya herhangi bir kimsenin herhangi bir inancı kabul etmesi için kimse zorlanamaz. Herkes dilediği inancı seçmekte ve inancının gereklerini yerine getirmekte özgürdür. Yeter ki toplumlar arasında oluşmuş olan genel ahlâki değerlere aykırı hareket edilmesin.

Diyalogun tabiatı gereği tarafların görüşlerinin tartışılması da gündeme gelecektir. Bu sebeple tartışma için adil kurallar belirlenmeli, taraflardan hiçbiri karşı tarafı küçük düşürücü tavırlara girmemelidir. Diyalogda önemli hususlardan biri de hedeflerin belirlenmesidir. Hedef ve kuralları belirlenmeyen diyaloglar, kısır döngüye dönüşür. Bu tür diyaloglardan bir sonuç alınamaz.

"Kitabı gerektiği gibi okuyanlar"la Müslümanların mı yoksa Kitap Ehli'nin mi kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüşse de, (Taberî, I, 518-519) her iki görüş de neticede aynı noktaya gelmektedir. Çünkü bununla Kitap Ehli'nin kastedildiğini söyleyenler, *şayet Kitap Ehli, kendi kitaplarını önyargısız olarak okuyacak olurlarsa Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğunu görerek ona tâbi olacaklardır*, demektedirler. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde Medine'de sayıları az da olsa İslâm'ı kabul eden Kitap Ehli vardı.

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ
شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ
يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

122. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi bir zamanlar başkalarına üstün kıldığımı hatırlayın.

123. Hiçbir kimsenin bir başkasının yerine bir şey ödemeyeceği, kimseden bir şefaatin kabul edilmeyeceği ve kimseden fidye alınmayacağı günden sakının. Onlara hiçbir şekilde yardım da edilmeyecektir.

İlk âyette İsrailoğullarının tarihlerinde peygamberlerin etkili oldukları döneme bir işaret vardır. Söz konusu dönemde kendilerine nimet verilmesi ve diğer milletlere üstün kılınmaları elbetteki şükretmelerini ve gelecek her peygamberi inatçılık yapmaksızın kabul etmelerini gerektirir. Kendilerine bu dönemin hatırlatılması da bu nedenledir. Önceki âyetlerde genellikle tarihlerindeki olumsuz yönlere işaret edilmişti. Burada ise tarihlerinin olumlu yönüne işaret edilmektedir.

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim, bazı âyetlerde İsrailoğullarının Allah'ın gazabına uğradıklarını anlatırken burada da kendilerine nimet verildiğinden söz etmektedir. Bu yüzden bu âyet üzerinde detaylı durmamız gerekir. Bunu ge-

rektiren diğer bir husus ise İsrailoğullarının, kendilerini Allah'ın seçkin bir kavmi olarak görmeleri ve bazı bilginlerinin, tefsirini yapmakta olduğumuz âyeti buna delil getirmeleridir.

İsrailoğullarının diğer insanlara üstün kılınmaları ne anlama gelmektedir? Bu bir kavim olarak İsrailoğullarının tamamını kapsar mı? Daha da önemlisi, günümüz İsrailoğulları diğer insanlardan üstün müdür?

Şüphesiz, Yüce Allah'ın kimi ırkları diğerlerine karşı kayırması düşünülemez. İnsanların tamamı Allah'ın kullarıdır ve hepsinin yaratıcısı O'dur: *"Ey insanlar, kuşkusuz biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Kuşkusuz, Allah katında en değerli olanınız, takvası en fazla olanınızdır."* (Hucurat 49/13). O hâlde üstün kılınma, bir kavim olarak İsrailoğullarının tamamını kapsamaz. Üstün kılınanlar, İsrailoğullarının inananlarıdır. Nitekim hemen sonraki âyette Hz. İbrahim'in, soyundan gelecekler için duası söz konusu edilecek (Bakara 2/124) ve Yüce Allah, İbrahim'in duasındaki isteğini kabul ettiğini buyururken zalimleri, verdiği sözün dışında tutacaktır.

İsrailoğullarının kendilerinden üstün kılındıkları insanlar ise o gün çevrelerinde yaşayan Mısırlı Firavunlarla Kıptiler ve Şam ile Filistin bölgelerinde yaşayan Ken'anîlerdir ki bunların tamamı o gün putperest idiler. Kuşkusuz Allah'ın birliğine iman eden mü'minler, O'na ortak koşan putperestlerden her zaman için üstündürler.

O hâlde tahrif edilmiş bir Tevrat'a tâbi olan günümüz Yahudilerinin başkalarına üstün kılınmış olmakla hiçbir ilgilerinin olmadığı açıktır. Ama tıpkı diğer insanların tamamına olduğu gibi onlara da hak dine girme, takva sahibi olma yolu açık tutulmuştur. Eğer üstünlük istiyorlarsa hak dine tâbi olsunlar.

"Ve hiç kimsenin başkası adına bir şeyi ödeyemeyeceği, kimseden bir bedel kabul edilmeyeceği, kimseye şefaatin fayda vermeyeceği yardım da edilmeyeceği bir günden korkun."

Yahudiler Hz. İbrahim'in soyundan gelmeleri nedeniyle, ne yaparlarsa yapsınlar, Hz. İbrahim'in âhirette kendilerine şefaat edeceğini, böylece Allah'ın azabından kurtulacaklarına ve O'nun mükâfatına kavuşacaklarına inanıyorlardı. Âyet bunun mümkün olmayacağını anlatmaktadır. Kişi bu dünyada bizzat kendi yaptıklarının karşılığını âhirette görecektir. Allah hiçbir kavmi diğer kavimlere karşı kayırmaz. Bütün kavimler, O'nun yarattığı kullardır. O, adalet sahibidir; yarattığı kulları arasında ayırım yapmaz. Hepsine hem doğru yolu seçme hem de sapıklığı seçme imkân ve yeteneği vermiştir. Dileyen dilediği yolu seçer.

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰه۪يمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنّ۪ي
جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪ي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي
الظَّالِم۪ينَ ﴿١٢٤﴾ وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا وَاتَّخِذُوا
مِنْ مَقَامِ اِبْرٰه۪يمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَٓا اِلٰٓى اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ اَنْ طَهِّرَا
بَيْتِيَ لِلطَّٓائِف۪ينَ وَالْعَاكِف۪ينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

124. (Hatırlayın), **bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım buyruklarla sınamış, onları tam olarak yerine getirince: "Ben seni insanlara önder yapacağım", demişti. O: "Soyumdan gelecekleri de" deyince,** (Allah): **"Sözüm zalimleri kapsamaz" buyurdu.**

125. Ve o vakit Beyt'i (Ka'be'yi), **insanlar için toplanma ve güvenlik yeri kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin** (orada namaz kılın)**. İbrahim ve İsmail'e: "Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Ka'be'mi temiz tutun", diye emrettik.**

Kıble değişikliğine Yahudiler itiraz etmişlerdi. Hâlbuki Hıristiyanlar ve müşrik Araplar gibi Yahudiler de kendilerinin Hz. İbrahim'e bağlı olduklarını ileri sürüyorlardı. Ka'be Hz. İbrahim tarafından inşa edildiğine göre buna bir itirazlarının olmaması gerekirdi. Bu nedenle bu âyette Hz. İbrahim'in Ka'be'yle ilişkisi hatırlatılmaktadır. Üstelik Ka'be, yeryüzünde ibadet için inşa edilmiş ilk mabettir.

Hz. İbrahim'in nelerle sınandığı âyette belirtilmemektedir. Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbnu Abbas bunun, Allah'ın bütün emir ve yasaklarına uymak olduğunu ve Allah'ın emir ve yasaklarını en mükemmel şekliyle yerine getirenin Hz. İbrahim olduğunu söylemektedir. Bazıları ise bununla insanlara önder olma sorumluluğunun yüklenmesi ve onun, bunu en mükemmel şekliyle yerine getirmiş olması olduğunu söyler.

Âyetin anlatımından Hz. İbrahim'e yüklenen görevin zor bir görev olduğu anlaşılmaktadır ve Hz. İbrahimin, bu zor görevi tam olarak yerine getirdiği ifade edilmektedir. Emredileni tam olarak yerine getirdikten sonra da kendisinin insanlara önder yapılması isteği kabul edilmiştir. Ancak Hz. İbrahim'in, soyundan geleceklerin de insanlara önderler yapılmaları isteği şarta bağlanmış; zalim olmamaları şartı getirilmiştir. Böylece Yahudilere de üstün bir soydan geldiklerini iddia eden diğer millerlere de gönderme yapılmakta; zalim oldukları müddetçe bir peygamberin soyundan gelmelerinin hiçbir anlam ifade etmediği anlatılmaktadır. Allah katında değerli olmanın yolu, Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet etmekten geçer.

"Ve o vakit Ka'be'yi, insanlar için toplanma ve güvenlik yeri kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)**..."**

Beyt kelimesiyle Ka'be kastedilmektedir. Bu kelime daha pek çok âyette bu anlamda kullanılmıştır. Ayrıca Ka'be'den *el-Beytu'l-Haram: Kutsal Ev* (Mâide 5/95), *el-Beytu'l-Atik: Eski Ev veya Eskimez Ev* (Hac 22/29,33), *el-Beytu'l-Ma'mur: Bayındır Ev* şeklinde de söz edilmektedir. Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail Ka'be'nin inşaatını bitirdiklerinde, Yüce Allah, burayı tavaf edecek ve burada ibadet edecekler için *evimi* temiz tutun buyurduğundan dolayı Müslümanlar arasında *Beytullah: Allah'ın Evi* olarak da anılmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah, bu âyette olduğu gibi *beytî (evim)* buyurarak burayı kendisine izafe etmiştir.

Kuşkusuz burada Yüce Allah *evim* buyururken, bildiğimiz anlamda mesken edindiği yer anlamı çıkarılmamalıdır. Aksine, dünyanın değişik bölgelerinden ibadet için gelenlerin, bir bakıma Allah'ın misafirlerinin ağırlandığı yer kastedilmektedir. Dolayısıyla burada sembolik bir anlatım söz konusudur. Özellikle hac ibadetinde semboller yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

İnşa edildiği tarihten itibaren Ka'be, her dönemde insanların ibadet için toplandıkları bir mekân olagelmiştir. Hangi inançtan olurlarsa olsunlar çevrede yaşayanların tamamı Ka'be'yi kutsal bilmiş, ona sığınanlara dokunmamışlardır. Yine hem cahiliye döneminde müşrik Araplar ve hem de İslâm döneminde Müslümanlar Ka'be'nin bakımı, temizliği ve tavaf için oraya gelenlerin rahatlığı için tedbirler almışlardır.

Hz. İbrahim Ka'be'yi inşa ederken üstüne bastığına, ayak izinin bulunduğuna inanılan taş veya taşın bulunduğu yere *İbrahim'in makamı* ismi verilmektedir ki Ka'be'nin kuzey doğusunda ve Ka'be'ye 15 metrelik bir mesafede bulunmaktadır. Ancak İbnu Abbas, Mücahid ve Atâ'dan yapılan nakillerde Hac

ibadetinin yapıldığı yerlerin tamamının *İbrahim'in Makamı* olduğu ifade edilmektedir. Bununla Arafat dağı, Muzdelife ve cemrelerin bulunduğu yerlerin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. (Taberî, I, 420).

Buranın namaz kılma yeri edinilmesi hitabının İsrailoğullarına mı, yoksa Müslümanlara mı yönelik olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. İsrailoğullarına yönelik olduğunu söyleyenler, siyâk-sibâkı (sözün bağlamı/öncesi ve sonrasını) göz önünde bulundurarak bunu söylemişlerdir. Buna göre İsrailoğullarına şu mesaj verilmektedir: Kıble değişikliğine niçin karşı çıkıyorsunuz. Siz de biliyorsunuz ki Ka'be, Hz İbrahim tarafından inşa edilmiştir. Hem her vesileyle Hz. İbrahim'e bağlılığınızı ileri sürüyor, onunla iftihar ediyorsunuz, hem de onun inşa ettiği mabedin kıble edinilmesini yadırgıyorsunuz. Bu anlamsız inadınızdan vazgeçin; burayı kıble olarak kabul edin ve oraya giderek namaz kılın.

Ancak söz, İsrailoğulları bağlamında söylenmiş olsa bile hitap geneldir.

Hz. İbrahim Ka'be'yi inşa ettikten sonra soyundan gelenlerin tamamı için dua etmiş; onların insanlara önderler yapılmasını istemişti. Buna karşılık Yüce Allah, duasını kabul ettiğini, fakat soyundan gelecek zalimlerin, verdiği sözün kapsamına girmeyeceğini belirtmişti. Bunun üzerine Hz. İbrahim yaptığı duayı tashih etmektedir:

وَاِذْ قَالَ
اِبْرٰهٖيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ
مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلٖيلًا
ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِۜ وَبِئْسَ الْمَصٖيرُ ﴿١٢٦﴾
وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهٖيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعٖيلُۜ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّاۜ
اِنَّكَ اَنْتَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَٓا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَۖ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَاۚ

إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

126. O vakit İbrahim: "Ey Rabbim, burasını güvenli bir belde kıl, halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır" diye dua etti. Allah buyurdu ki: "Küfredeni bile rızıklandırır, hayattan biraz nasip aldırırım, sonra da onu ateş azabına çarptırırım. Orası ne kötü bir duraktır!"

127. İbrahim, İsmail ile birlikte Ka'be'nin temellerini yükseltirken (şöyle dua ettiler): **"Ey Rabbimiz! Yaptığımızı kabul et. Şüphesiz sen çok iyi işitensin, bilensin.**

128. Ey Rabbimiz! İkimizi de sana teslim olanlardan kıl; soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Nasıl ibadet edeceğimizi bize göster ve tövbemizi kabul et. Şüphesiz sen tövbeleri çok kabul eden ve merhameti bol olansın.

129. Ey Rabbimiz! İçlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, Kitabı ve hikmeti öğretecek ve onları arındıracak bir peygamber gönder. Her zaman her şeye güç yetiren ve her şeyi yerli yerince yapan Sensin.

Hz. İbrahim ve oğlu İsmail Allah'ın emriyle Ka'be'yi inşa etmişlerdi. Ayrıca Yüce Allah, bu mekânın ibadete gelecekler için bir merkez olacağını beyan ediyordu. Bunun sonucunda mahallin önemli bir şehir haline geleceği açıktı. Bu sebeple Hz. İbrahim, **"burasını güvenli bir belde kıl, halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır"** diye dua etti. Bu defa Hz. İbrahim temkinliydi. Çünkü önceki duasında ayırım yapmaksızın soyundan geleceklerin insanlara önderler olmasını istemişti. Yüce Allah, soyundan gelip zalim olacak olanları kapsamın dışına çıkararak duasını kabul ettiğini belirtmişti. Bu sebeple duasında bu şehrin *"halkından Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır"*masını istedi. Yüce Allah, **"Küfredeni bile rızıklandırır, hayattan biraz nasip aldırırım, sonra da onu ateş azabına çarptırırım. Orası ne kötü bir durak-**

tır," buyurdu. Adaletinin ve hikmetinin bir gereği olarak inanmayanlara da bu dünya hayatında nimetlerini verir. Her ne kadar toplumlar ve fertler, yaptıkları birtakım fiillerinin cezasını dünya hayatında çekiyorlarsa da genel olarak dünya hayatı cezalandırma yeri değil, imtihan yeridir. İnanç seçiminde tamamen özgür olmaları için dünyevî nimetler konusunda insanlara herhangi bir baskı yapılmaz. Ama âhiret hayatında, yapıp ettiklerinin sonucuyla karşılaşma konusunda özgür değildirler. İnanmayan kişinin varacağı yer Cehennem olacaktır. İnanmayan kişi, *ben burayı beğenmiyorum,* diyemez. Onun için kaçınılmaz sonuçtur orası. İşte bu sebeple inanmayanı *"ateş azabına çarptırırım"* buyururken onu zorlarım anlamına gelen أَضْطَرُّهُ ifadesi kullanılmıştır.

"İbrahim İsmail ile birlikte Ka'be'nin temellerini yükseltirken (şöyle dua ettiler):..."

Âyette *temelleri yükseltme* ifadesine dayanarak genelde müfessirler, Ka'be'nin tarihinin çok eskiye, Hz. Âdem zamanına kadar uzandığını söylerler, hatta onu ilk inşa edenlerin melekler olduğuna dair birtakım rivâyetler naklederler. Onlara göre, Hz. Nuh dönemindeki tufan ile yıkılmış ve üzeri kumla örtülmüştü. Hz. İbrahim temellerini ortaya çıkarmış ve bu temeller üzerinde onu yeniden inşa etmiştir. Bazı müfessirler ise bu konudaki rivâyetlerin kıssacılar tarafından uydurulduğunu, İsrailiyat mahsulü rivâyetler olduklarını söylerler. (Reşid Rıza, I, 466-468).

Ka'be'yi inşa ettikten sonra Hz. İbrahim, Hz. İsmail ile birlikte Allah'a yalvararak bu hizmetlerini kabul buyurmasını, kendileriyle birlikte soylarından gelecekleri de kendisine teslim olanlardan kılmasını, tövbelerini kabul etmesini ve soylarından geleceklere, aralarından onlara Kitab'ı ve hikmeti öğretecek, böylece onları arındıracak bir peygamber göndermesini istemişlerdir. Yüce Allah Hz. Muhammed'i peygamber olarak göndermekle bu dualarını kabul buyurmuştur. Çünkü Hz. Muhammed, Hz. İsmail'in soyundan gelmektedir.

128. âyetteki "من ذريتنا"de geçen "من" edatının açıklayıcı (beyaniyye) olabileceğini söyleyenler olmakla birlikte genel olarak cüz'iyyet (teb'îz) ifade ettiğini söylemişlerdir. Çünkü Hz. İbrahim, daha önce yaptığı duada soyundan geleceklerin önderler kılınmalarını isterken Yüce Allah, aralarında zalim olanların da bulunacağına işaret etmişti. (Kurtubî, II, 126-127). Bu sebeple Hz. İbrahim ve Hz. İsmail dualarında *soyumuzdan*, yani soyumuzdan bir kısmını, diye dua ediyorlar, *soyumuzu* demiyorlar.

Sözlük anlamıyla *âhiret;* öteki, diğeri anlamına gelir. Kur'ân-ı Kerim insan için iki hayattan söz etmektedir. Bunlardan biri, dünya hayatıdır ki Kur'ân-ı Kerim'de bazen dünya hayatı bazen de ilki, birincisi anlamına gelen *ûlâ* kelimesiyle isimlendirilir.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ
اِبْرٰهٖيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا
وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ
اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ
وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا
وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ
الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدٖي قَالُوا نَعْبُدُ
اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَائِكَ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

130. Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir? Kuşkusuz biz onu bu dünyada seçkin kıldık. O, âhirette de salihlerdendir.

131. Rabbi ona: "Teslim ol" dediğinde o: "Âlemlerin Rabbi'ne teslim oldum" demişti.

132. İbrahim bunu çocuklarına da vasiyet etti, aynı şekilde Yakub da: "Ey oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti. Öyleyse siz de ancak teslim olanlar olarak ölün," (dedi).

133. Yoksa siz, Yakub'a ölüm geldiğinde çocuklarına: "Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?" dediğinde orada mıydınız? (Çocukları şöyle) **demişti: "Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın**

Tanrı'sına tek tanrı olarak kulluk edeceğiz. Biz O'na teslim olmuşuz."

134. Onlar, gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız sizedir. Siz, onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.

Bütün peygamberler aynı inanç kurallarını getirmiş olsalar da sosyal hayatın kimi alanlarıyla helal ve haram gıdalar konusunda getirdikleri mesajlarda birtakım farklılıklar olabilmektedir. İşte bu farklılıklar açısından sonra gelen peygamber, önce gelen peygamberin getirdiği vahyi neshetmektedir. Bu anlamda Peygamberimizin getirdiği şeriat, Hz. İbrahim'in getirdiği şeriatı nesh etmektedir. O hâlde burada Hz. İbrahim'in dininden yüz çevirenler niçin kınanmaktadır?

128. ve 129. âyetlerde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in dualarından söz edilmişti. Bu dualarında dile getirdikleri hususlardan biri, soylarından bir peygamberin gönderilmesiydi. Söz konusu peygamber Hz. Muhammed'dir. Çünkü Hz. İsmail vasıtasıyla Hz. İbrahim'in soyundan gelen tek peygamber odur. O hâlde burada Hz. İbrahim'in dininden yüz çevirmekten maksat, duasında dile getirdiği, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmemektir. Ayrıca az önce de belirttiğimiz gibi peygamberlerin tamamı inanç konularında aynı ilkeleri getirmişlerdir. Dinin ana gövdesini inanç esasları teşkil eder. Bu inanç konularının temeli ise tevhit inancıdır. Yahudiler de Hıristiyanlar da bu tevhit inancından uzaklaşmışlardır. Bu yönüyle Hz. Muhammed'in dininden yüz çevirmek, Hz. İbrahim'in dininden de yüz çevirmek anlamına gelir.

Yahudiler Hz. İbrahim'e mensup olduklarını ileri sürüyorlardı. Oysa mensubiyet, eğer bir peygamberi ilgilendiriyorsa salt onun soyundan gelmiş olmak bir anlam ifade etmez. Mensubiyetin bir anlam ifade etmesi, o peygamberin getirdiği ilâhî mesaja bağlılıkla olur. Hz. İbrahim de, onun oğullarından olan ve Yahudilerin soyundan geldikleri Hz. Yakub da Allah'a tam olarak teslim olmuş birer Müslüman idiler. O hâlde Hz. İbrahim ve Hz. Yakub'a bağlı olduklarını ileri süren Yahudilerin Allah'a tam olarak teslim olan Müslümanlar olmaları gerekir. Hz. Yakub'un, soyundan gelenlere tavsiyesi de bu olmuştur.

Rivâyet edilir ki Yahudiler Peygamber (s.a.v.)'e gelerek: *"Yakub vefat ettiğinde çocuklarına Yahudiliği tavsiye ettiğini biliyor musun?"* demişlerdi. Bunun üzerine, "**Yoksa siz, Yakub'a ölüm geldiğinde çocuklarına: 'Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?' dediğinde orada mıydınız?** (Çocukları şöyle) **demişti: 'Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın Tanrı'sına tek**

tanrı olarak kulluk edeceğiz. Biz O'na teslim olmuşuz,' " âyeti indirilmiştir. Bütün peygamberler sadece Allah'a kulluk etmeyi, yani ivazsız garazsız Allah'a teslim olmayı öğütlemişlerdir. Bütün peygamberlerin getirdikleri din, Allah'a teslimiyet üzere kuruludur.

Bölümün son âyetinde evrensel bir gerçeğe işaret edilmektedir: **"Onlar, gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız sizedir. Siz onların yaptıklarından hesaba çekilecek değilsiniz."** Bir kavmin geçmişinde olumlu hasletlerin bulunması, o kavme herhangi bir yarar sağlamaz. Atalarının olumlu ya da olumsuz faaliyetleri sebebiyle bir kavim sorguya çekilecek değildir. Böylece Yahudilerin, soylarından dolayı *seçilmiş millet* oldukları şeklindeki iddiaları reddedilirken Hıristiyanların, Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yemesi sebebiyle insanlığa yüklenen *ilk günah* doktrinleri de reddedilmektedir. Hıristiyanların bu doktrinine göre Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle insanların doğuştan yüklendikleri bu günah üzerlerinden kalkmıştır, yani Hz. İsa insanların üzerindeki bu günahı kaldırmak için kendisini feda etmiştir. İnsanlar, geçmişlerinin yapmış oldukları iyiliklerden dolayı bir üst mertebeye yükselemeyecekleri gibi geçmişlerinin işlemiş oldukları suçlardan dolayı da kınanamazlar.

Kur'ân-ı Kerim bu son âyette, bütün milletler için geçerli olan bu ilkeyi Yahudilere de hatırlatarak onların, geçmişlerindeki olumluluklardan dolayı mükâfatlandırılmayacakları gibi geçmişlerindeki olumsuzluklardan dolayı da sorgulanmayacaklarını bildirmektedir. Başka âyetlerde de bu husus vurgulanmaktadır. Mesela hiç kimsenin, başkasının günahını yüklenmeyeceği, *"hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın yükünü çekmez"* (En'âm 7/164) âyetinde; hiç kimsenin bir başkasının yaptıklarından dolayı mükâfatlandırılmayacağı da *"insan için sadece kazandığının karşılığı vardır"* (Necm 53/39) âyetinde açıkça dile getirilmektedir. Kısacası ceza da ferdidir, mükâfat da. Aynı şekilde toplumların işlemiş oldukları iyilikler de suçlar da sadece o toplumları ilgilendirir; sonraki nesiller ne onların iyiliklerinden dolayı övünme hakkına sahiptirler ne de o toplumların suçlarından dolayı cezalandırılmayı yahut kınanmayı hak ederler.

Çok uzun müddet önce yaşamış atalar bir tarafa, peygamberin bile çocuklarına bir faydası olmayacaktır. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'in, halası Safiye ve kızı Fatıma'ya şöyle dediği rivâyet edilir: *"Ey Muhammed'in halası Safiye ve ey Muhammed'in kızı Fatıma! Kıyamet günü bana amellerinizle gelin, neseplerinizle değil. Çünkü ben Allah'a karşı size hiçbir şey yapamam."* Yine Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği nakledilir: *"Ameli kendisini geride bırakmış kişiyi ne-*

sebi öne çıkarmaz." Bir âyette de şöyle denmektedir: *"Sûra üfleneceğinde, artık o gün aralarında hiçbir soy yakınlığı olmayacaktır ve birbirlerine de bir şey sormayacaklardır."* (Mü'minûn 23/101).

Yahudilerin, geçmişleriyle övünme ve onların başarılarından kendilerine pay çıkarma hastalığı günümüz Müslüman milletlerin tamamına sirâyet etmiştir. Her millet, tarihine toz kondurmamakta, atalarının işlemiş oldukları olumsuz davranışları bile birtakım tevillerle büyük bir başarıymış gibi göstermekte, böylece toplumlarına tarih şuuru aşıladıklarını sanmaktadırlar. Oysa tarih, insanların önüne serilmiş bir tecrübedir. Olumlu ve olumsuz yönlerinin her ikisi gözler önüne serilmeli ki insanlar ondan ibret alsınlar. Olumlu ve olumsuz taraflarının nedenlerinin üzerinde dursunlar. İşlenmiş olan hataları tekrar etmesinler. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, bütün Müslümanlar için örnek nesil olan sahabenin hatta peygamberlerin hatalarını dahi gözler önüne sermekte, bu hataları tashih etmekte; nasıl davranmaları gerektiğini anlatmaktadır.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

135. Ayrıca dediler ki: "Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız." De ki: "Bilakis Hanif olan İbrahim'in dinine (uyarız). **O Allah'a ortak koşanlardan değildi."**

Hanîf, kelime olarak meyletmek anlamındadır. Din için kullanıldığında ise batıl dinlerden meylederek hak dine yönelme anlamına gelir. Kelimeye başka anlamlar da verilmiştir. Ancak din konusundaki anlama dair herhangi bir ihtilaf yoktur.

Gerek Yahudiler, gerek Hıristiyanlar kitaplarını tahrif etmiş ve Allah'a ortak koşmuşlardır. Bunu âyetin sonundaki, "**O Allah'a ortak koşanlardan değildi"** cümlesinden anlıyoruz. Yahudi ve Hıristiyan isimlerini almaları da gerçek dinden sapmalarından sonradır. Dinlerinin aslı, Allah'a tam olarak teslim olmayı ve O'nu birlemeyi esas alan İslâm idi. Buna rağmen onlar, tahrif edilmiş olan dinlerine uyulduğu takdirde ancak Cennete girmenin mümkün olabileceğini söylemektedirler. Ayrıca her iki dinin mensupları da kendilerinin Hz. İbrahim'e bağlı, dolayısıyla onun dini üzere olduklarını ileri sürmek-

tedirler. Âyet, bilakis Hz. İbrahim'in hak din üzere olduğunu; onun, Allah'a ortak koşmadığını belirtmektedir. Eğer Yahudi ve Hıristiyanlar gerçekten Hz. İbrahim'e mensup olmayı arzu ediyorlarsa, onların da hak dine; Allah'ı birlemeye, yani Hz. İbrahim'in de dini olan İslâm'a girmeleri gerekir.

Burada, Hz. İbrahim'in Allah'a ortak koşanlardan olmadığının özellikle vurgulanması, Yahudi ve Hıristiyanların tevhit inancını bozduklarına işarettir.

Yaşayan dinler zamanla asıl kaynaklarından uzaklaşırlar. Her din için bu durum kaçınılmazdır. Bu nedenle din mensuplarının zaman zaman kaynaktan uzaklaşıp uzaklaşmadıklarını gözden geçirmeleri gerekir. Görüldüğü gibi burada, Yahudi ve Hıristiyanlar Hz. İbrahim'in dini üzere olduklarını iddia ettikleri halde Yüce Allah, onları Hz. İbrahim'in Hanîf olan, yani sapmalardan uzak asıl dinine çağırmaktadır. Çünkü bazen iddia ile gerçekler örtüşmez. İddianın gerçekliği önemlidir. Aynı durum Müslümanlar için de geçerlidir. Müslümanlar da kendilerinin Hz. Peygamber'in getirdiği gerçek yol üzere olduklarını iddia eder, ama gerçekten o yol üzere olup olmadıklarını test etmezlerse bu iddiaları, Yahudi ve Hıristiyanların iddialarından farklı olmaz.

Yahudi ve Hıristiyan topluluklardan her birinin sadece kendilerinin Cennete gireceklerine dair iddiaları yukarıda dile getirilmiş ve Hz. İbrahim'e bağlı oldukları iddiaları da göz önünde bulundurularak her iki topluluk Hz. İbrahim'in gerçek dinine davet edilerek kendi inançlarının aksine Hz. İbrahim'in dininin samimiyetle bütünleştiği ve onun asla Allah'a ortak koşmadığı kendilerine hatırlatılmıştır.

Kuşkusuz, gerçek din tektir ve bütün peygamberler aynı dini getirmişlerdir. O hâlde gerçek dine bağlı olanlar, bütün peygamberlere ve onların Allah katından getirdiklerine inanırlar. İşte aşağıdaki âyetler bu gerçeği vurgulamaktadır:

قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ
مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ

آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ
اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

136. Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarına indirilene; Musa'ya, İsa'ya verilene ve peygamberlere Rableri katından verilenlere inandık. Aralarında hiçbir ayırım yapmayız. Ve biz O'na teslim olanlarız.

137. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa şüphesiz doğru yolu bulmuş olurlar. Yüz çevirecek olurlarsa kesin bir ayrılık içerisindedirler. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir.

138. Allah'ın boyasıyla (boyanmışız)**! Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz yalnızca O'na kulluk ederiz.**

Burada hitap Müslümanlara yöneltilerek gerçek dinin bir ilkesi onların dilinden ifade edilmektedir. Müslümanlar bütün peygamberlere ve bu peygamberlere indirilmiş olan ilâhî mesajlara iman ederler. Eğer Yahudi ve Hıristiyanlar da gerçek dine bağlanmak istiyorlarsa tıpkı Müslümanların yaptığı gibi bütün peygamberlere ve bu arada Hz. Muhammed'e, bütün peygamberlerin getirdiklerine ve bu arada Kur'ân-ı Kerim'e inanmaları, kısacası Allah'ın boyasıyla boyanmaları gerekir. İşte ancak bu gerçek dine bağlananlar Cennete girebilirler; yoksa dinlerini Allah'ın boyasının dışına çıkaranlar, inançlarından samimi olarak Allah'a bağlanmayı çıkarıp bir tarafa atanlar, bununla da yetinmeyip inançlarına şirki karıştırmış olanlar değil.

Geçmiş peygamberlere inanmak, onların getirdikleri şeriatların bütün kurallarıyla günümüzde de geçerli olduğu anlamına gelmez. Müslümanlar önceki peygamberlerin getirmiş oldukları şeriatların o peygamberlerin dönemlerinde geçerli olduklarına inanırlar. Kuşkusuz dinin temelini inanç konuları teşkil eder ve bütün peygamberler aynı inanç esaslarını getirmişlerdir.

"Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa şüphesiz doğru yolu bulmuş olurlar. Yüz çevirecek olurlarsa kesin bir ayrılık içerisindedirler. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir."

Geçmişte yaşamış olan peygamberlere inandıklarını söyleyen Kitap Ehli'nin üç yönden Peygamberimize inanıp onun getirdiği vahye bağlanmaları gereklidir:

Birincisi: Önceki peygamberlere indirilmiş olan kitaplar tahrif edilmiştir. O hâlde elde tahrife uğramamış tek ilâhî kitap vardır; Kur'ân-ı Kerim. Kitap Ehli'nin kendileri bile bağnazlığı bir tarafa atarak kendi kitaplarının tahrif edilip edilmediğini gözden geçirecek olsalar bu kitapların tahrif edildiğine kendileri de kanaat getireceklerdir.

İkincisi: Son peygamber olan Peygamberimizin şeriatı önceki şeriatları neshetmiş, onları hükümsüz kılmıştır.

Burada *şeriat* kavramını, sosyal hayatla ve helal-haramla ilgili hükümler anlamında alıyoruz. Kur'ân-ı Kerim'de *şeriat* kelimesi dinin eşanlamlısı olarak kullanılıyor olsa da İslâm kültüründe daha çok bu anlamda kullanılmaktadır.

Üçüncüsü: Her peygamber kendisine inanmış olanlardan, kendisinden sonra gelecek peygambere inanmaları ve ona destek olmaları konusunda söz almıştır. O hâlde Kitap Ehli'nin Peygamberimize iman edip ona destek olmaları, kendi peygamberlerine iman etmelerinin zorunlu bir sonucudur.

"Allah'ın boyasıyla (boyanmışız)**! Boyası Allah'ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz yalnızca O'na kulluk ederiz."**

Nedir *Allah'ın boyası*? Bu ifadenin hemen ardından, *"Biz yalnızca O'na kulluk ederiz"* denildiğine göre, Allah'ın boyasıyla, Allah'a kulluk etmek kastediliyor olmalıdır. Belki de Allah'a teslim olma ve sadece O'na kulluk etmenin insan hayatında ortaya çıkan görüntüsünün tamamına *Allah'ın boyası* denmektedir.

Müfessirler burada Hıristiyanların vaftizlerine bir göndermede bulunulduğunu söylerler. Onlar yeni doğan çocuklarını sarımtırak boyalı bir suya batırarak onları gerçek Hıristiyan yaptıklarına inanırlar. Böylece çocuk vaftiz edilmiş olur.

Kur'ân-ı Kerim böyle şeklî ve yapay yollarla gerçek dindarlığa ulaşılamayacağını; boyalı bir suya batıp çıkmakla gerçek dindar olunamayacağını anlatır. Bilakis gerçek dindarlık, Allah'ın indirdiklerine tam olarak iman etmek; Allah'ın boyasıyla boyanmakla olur.

قُلْ اَتُحَٓاجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۚ وَلَنَٓا اَعْمَالُنَا
وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۚ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَۙ ﴿١٣٩﴾ اَمْ تَقُولُونَ اِنَّ
اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطَ
كَانُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰىۜ قُلْ ءَاَنْتُمْ اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُۜ وَمَنْ اَظْلَمُ
مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ
مَا كَسَبْتُمْۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

139. De ki: "Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Hâlbuki O bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Ayrıca bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz O'na gönülden bağlanmışız."

140. "İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un ve torunlarının Yahudi ya da Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?" De ki: Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Kim, Allah'ın kendisine verdiği delili gizleyenden daha zalim olabilir? Ama Allah yaptıklarınızı bilmiyor değildir."

141. "Onlar, gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız sizedir. Siz onların yaptıklarından hesaba çekilecek değilsiniz."

Ne Allah ne de O'nun dini bir kimsenin tekelindedir. Bir kimse, salt şu veya bu dine yahut millete mensup oluşu sebebiyle Allah katında bir ayrıcalığa sahip olamaz. Bütün insanlar Allah tarafından yaratılmışlardır ve bu anlamda onların tamamı O'nun kullarıdırlar. O hâlde mesele, gönülden Allah'a bağlı olmak ve peygamberinin gösterdiği yoldan gitmektir. Dolayısıyla bu âyetle, Yahudilerin peygamberliğin kendi hakları olduğuna, Allah'ın seçkin kulları ol-

duklarına ve Cennetin kendi tekellerinde bulunduğuna, yine benzeri iddialarda bulunan diğer din mensupları ve milletlerin bu tür iddialarına cevap verilmektedir. Cenneti hak etmek ve Allah'ın sevdiği kullar arasında bulunmak, gönülden O'na bağlı olmakla mümkündür. Ayrıca onlara şöyle denmektedir: *Yaptıklarınızın karşılığını siz göreceksiniz. Biz de kendi yaptıklarımızın karşılığını göreceğiz. Yaptıklarınızdan dolayı bize herhangi bir zarar dokunmaz. Sizi gerçeği çağırıyorsak bu, sizin yararınıza olan bir durumdur.*

"İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un ve torunlarının Yahudi ya da Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?..."

Burada peygamberlerin Yahudi veya Hıristiyan oldukları şeklindeki iddialar reddedilmektedir. Daha önce dikkat çektiğimiz gibi, Yahudilik ve Hıristiyanlık, tahrif edildikten sonra bu isimleri almışlardır. Kuşkusuz dine verilen isimden çok o dinin muhtevası önemlidir. Ne var ki Yahudi ve Hıristiyanlar, dinlerini tahrif ettikten sonra bu isimleri almışlardır. Dinlerini tahrif etmiş olanlar peygamberlerin mesajlarına uyacaklarına, peygamberlerin mesajlarını zorlama tevillerle kendi anlayışlarına uydururlar. Bütün peygamberlerin getirdikleri dinler, muhteva olarak Allah'a teslim olmayı içerdikleri gibi isim olarak da Allah'a teslimiyet anlamını ifade eden bir isimle isimlendirilirlerdi. Dinlerin farklı isimler almaları, belli kişilere yahut bölgelere nispet edilmeleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim *Yahudi* isminin, Hz. Yakub'un torunu *Yahuda*'dan geldiği, Hıristiyanlığın ismi olan *Nasâra*'nın da Hz. İsa'nın doğduğu köyün adı olan *Nasıra*'dan geldiği söylenir.[1] Bilindiği gibi Hıristiyanlar, kendilerini Mesihî (Mesih İsa'ya mensup) diye de adlandırırlar. Oysa din Allah'ındır. Başka kişilere izafe edilemeyeceği gibi bir peygambere de izafe edilmezler. Dinler, kişi veya bölgeye nispet edildikten sonra artık o kişi veya bölgenin damgasını taşırlar. Bu damgayı taşıdıktan sonra da asıl kaynaktan uzaklaşma başlar ve uzaklaşma açısı büyüyerek devam eder. Bu sebeple Müslüman bilginler İslâmiyet'in *Muhammedîlik*'le isimlendirilmesine karşı çıkmışlardır. Zaman zaman gündeme getirilen *Türk İslâm*'ı da aynı şekilde bir sapmadır ve Yahudilikte olduğu gibi dini millileştirme anlamı taşır.

O hâlde bütün dinlerin aslı, Allah'a teslim olmayı ifade eden *İslâm* idi. İbrahim'in dini de bu idi. Yahudi ve Hıristiyan bilginleri, en azından ilmi noktadan mesele üzerinde durmuş olanları, bu gerçeği biliyorlardı. Bunu bildik-

1. Bazı bilginler *Nasârâ* isminin yardım etmek anlamına gelen ن ص ر kök harflerinden geldiğini söylerler.

leri halde onu halktan gizleyenler, kuşkusuz en büyük zalimlerdir. Kendileri hak yola gelmedikleri gibi başkalarına da engel olmuşlardır.

Üçüncü âyette, bütün din mensuplarının bilmeleri gereken evrensel gerçeğe tekrar işaret edilmektedir: **"Onlar gelip geçmiş bir ümmettir. Onların kazandıkları onlara, sizin kazandığınız sizedir. Siz, onların yaptıklarından hesaba çekilecek değilsiniz."**

Günümüzde bazı Müslüman milletler, geçmişte kendilerinin daha çok İslâm'a hizmet ettiklerini dile getirerek bir ayrıcalık hissine kapılırlar. Âyetlerden de anlaşıldığı gibi bu, Yahudilerin hayat felsefesindeki esaslardan biridir.

Buraya kadar Yahudilerin tarihinden uzunca söz edildi. Anlatımın sonuna doğru, Hz. İbrahim ve soyundan gelen peygamberler gündeme getirilerek kıble değişikliği konusuna bir hazırlık yapıldı. Çünkü Ka'be, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşa edilmişti. İşte bundan sonraki bölümde kıble değişikliği farklı boyutlarıyla anlatılmaktadır:

سَيَقُولُ السُّفَهَٓاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّت۪ي
كَانُوا عَلَيْهَاۜ قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُۜ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا
لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَه۪يدًاۜ
وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّت۪ي كُنْتَ عَلَيْهَٓا اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ
الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِۜ وَاِنْ كَانَتْ لَكَب۪يرَةً اِلَّا
عَلَى الَّذ۪ينَ هَدَى اللّٰهُۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُض۪يعَ ا۪يمَانَكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُ۫فٌ رَح۪يمٌ ﴿١٤٣﴾

142. İnsanların dar kafalıları: "Şu ana kadar yöneldikleri kıbleden onları vazgeçiren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini dosdoğru yola iletir.

143. İşte böylece sizi orta/âdil bir ümmet kıldık ki insanlara tanıklık edesiniz ve Peygamber de size tanıklık etsin. Daha önce yöneldiğin kıbleyi, elçiye uyanları gerisin geriye döneceklerden ayırt etmek için belirlemiştik. Kuşkusuz bu, Allah'ın doğru yola ilettiğinden başkasına çok ağır gelecektir. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Kuşkusuz, Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.

Âyetler, kıble değişikliği konusunda yaygara koparanlar bunu yapmadan önce indirilmiş, böylece yaygara koparacakları önceden haber verilmiştir. سَيَقُولُ kelimesinin başında bulunan س harfi, yakın gelecek için kullanılan bir edattır. Âyet indirildikten sonra muârızlar, susup bu konuda hiçbir söz söylemeyebilirlerdi. Böylece Kur'ân'ı yalancı durumuna sokabilme imkânları vardı. Ne var ki Kur'ân-ı Kerim'i indiren Yüce Allah'tır. O indirilen bu âyete rağmen yaygara koparacaklarını biliyordu. Dar kafalılar " **'Şu ana kadar yöneldikleri kıbleden onları vazgeçiren nedir?' diyecekler,**" dedi ve öyle oldu.

Âyette ayrıca yaygara kopardıklarında Peygamber'in onlara ne cevap vereceği de önceden haber verilmiş olmaktadır.

Kıble değişikliğine karşı çıkan Kitap Ehli ve müşriklerin bunu yaparken **"Şu ana kadar yöneldikleri kıbleden onları vazgeçiren nedir?"** şeklinde soru kipini kullanmaları dikkat çekicidir. Çünkü böylesi durumlarda saf beyinleri bulandırmanın en iyi yollarından birisi soru kipini kullanmaktır.

Kıble değişikliğine farklı kesimlerden itirazlar gelmiştir. Yahudiler, kendi kıbleleri olan Kudüs'ten vazgeçildiği için itiraz etmiş, Münafıklar bunu alay konusu yapmış ve *"Herhalde Muhammed vatanını özledi"* demiş, Müşrik Araplar da: *"Muhammed nihayet hatasını anladı; atalarımızın dinine dönecek"* demişlerdi. Bu kargaşa içerisinde İslâm'dan geri dönenler bile olmuştur.

Birinci âyet, kıble değişikliğini dillerine dolayanların dar kafalı kimseler olduklarını belirtmektedir. Çünkü en nihayet doğu da batı da Allah'ındır ve Allah, kullarından dilediği tarafa yönelmelerini isteyebilir. Önemli olan Allah'ın emrine uymaktır. Bununla birlikte kıble değişikliğinde birtakım amaçlar da hedeflenmektedir.

Bunların ilki 143. âyette de ifade edildiği gibi, imtihandır: **"Daha önce**

yöneldiğin kıbleyi, ancak, elçiye uyanları gerisin geriye döneceklerden ayırt etmek için belirlemiştik." O hâlde kıble değişikliğinin amaçlarından biri, İslâm'a girmiş olanların imtihan edilmeleri; kararlı ve samimi olanların diğerlerinden ayırt edilmeleridir. Cahiliye döneminde de Araplar Ka'be'ye çok büyük bir önem veriyor, onu kavmî şereflerinin bir sembolü olarak görüyorlardı. Oysa İslâm, her türlü bağdan ve özellikle ırkî bağlardan kurtularak sadece Allah'a ve O'nun dinine bağlanılmasını istemektedir. İslâm'ın ilk davetçileri durumunda olan Arapların, cahiliye döneminde kalplerinin derinliklerine kök salmış olan ırkî bağlardan sıyrılmaları gerekiyordu. Yeni dini, milli bir din olarak görenler varsa bunların tasfiye edilmeleri İslâm'ın yararına olacaktı. Bu sebeple bir müddet için Kudüs'e yönelmek, bu amaca hizmet etmiştir. Başta Kudüs kıble olarak belirlendiğinde Ehl-i Kitaptan benzeri duygularla İslâm'a girmiş olanlar da Ka'be'ye yönelme emri geldikten sonra tasfiye edileceklerdi. Çünkü her iki tarafın duygularında Allah'a tam teslimiyet söz konusu değildir.

Müslümanlar ayrıca dinlerini tahrif eden ve dini kendi tekellerinde görenlerin peşinde gidenler olarak algılanmamalıydı. Kendilerine has bir kıblelerinin olması da bu açıdan önemliydi. Çünkü şu veya bu yöne yönelmenin sadece sembolik bir önemi vardır.

Müslümanların Kudüs'e yönelmeleri Kitap Ehli'ni şımartmış, hakkın kendilerinde olduğuna dair propagandalar yapmalarına imkân sağlamıştı. Din konusunda kendilerini aslî unsur olarak görüyorlardı. Ayrıca bunu, Müslümanları kendi saflarına çekme konusunda bir araç olarak kullanma gayretindeydiler.

Müslümanların Kudüs'ten vazgeçerek Ka'be'ye yönelmeleri, Kitap Ehli'nin Müslümanlar konusundaki beklentilerini ortadan kaldırdı. Böylece kıblenin değişmesi, Müslümanlarla Kitap Ehli arasında safların ayrışmasına ve bunun netlik kazanmasına sebep oldu.

"İşte böylece sizi orta/âdil bir ümmet kıldık..."

Sözlükte orta anlamına gelen *vasat* kelimesi burada adalet, bir şeyin iyisi anlamında kullanılmıştır. Araplar bir *şeyin ortası* dediklerinde bununla o şeyin en üstünü ve en iyisini kast ederler. Kurtubî âyetin tefsirinde özet olarak şöyle söylemektedir:

Ka'be nasıl dünyanın tam ortasında ise İslâm ümmeti de orta bir ümmettir. İslâm, aşırılığın her iki ucundan; hem ifrattan hem de tefritten uzaktır. Mesela peygamberlerini tazim konusunda Hıristiyanlar aşırı giderken Yahudiler onlara gereken değeri vermemektedirler. Hâlbuki İslâmiyet hem kendi peygamberi hem de diğer peygamberler hakkında orta bir yol izlemiştir. (Kurtubî, II, 154).

Râzî de *vasat toplum* ifadesine adaletli toplum, daha hayırlı ve daha üstün olan toplum, dinde aşırılıklardan uzak duran ve orta bir yol takip eden toplum gibi anlamlar vermektedir. (Râzî, IV, 97-98).

Çağdaş müfessirler meseleye daha geniş bir açıdan bakmışlardır. Bunlardan Muhammed Esed şöyle demektedir:

"Lâfzen (âyetin kelime anlamı), 'orta bir toplum' yani, aşırılıklar karşısında âdil bir denge gözeten ve hem zevk ve sefahati, hem de mübalağalı bir zühdü reddederek insanın tabiatını ve imkânlarını değerlendirmede gerçekçi ve makul davranan bir topluluk. Kur'ân, sıkça tekrarladığı, hayatın her cephesinde dengeli ve ölçülü olma çağrısı ile uyumlu olarak mü'minlere, hayatlarının bedeni ve maddi yönüne çok fazla ağırlık vermemelerini öğütler; ama aynı zamanda insanın bu 'bedenî hayat' ile ilgili ihtiyaç ve isteklerinin ilâhî iradenin eseri ve bu nedenle de meşru olduğunu kabul eder. Daha ileri bir tahlilde, 'dengeli ve ölçülü' bir toplum ifadesinin, insanın varoluş problemine İslâmî yaklaşımı temsil ettiği söylenebilir: Ruh ve beden arasında fıtrî bir çatışma olduğu görüşünün reddi ve insan hayatının bu ikili cephesindeki tabiî ve ilâhî bütünlüğün açık bir teyidi. İslâm'a özgü olan bu dengeli davranış, doğrudan Allah'ın birliği ve bütün hilkatin temelinde yatan amacın tekliği kavramından doğmaktadır. Böylece, burada 'dengeli ve ölçülü' toplumdan söz edilmesi, Allah'ın birliğinin bir sembolü olarak Ka'be tema'sına uygun düşen bir giriştir." (Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı, I, 40).

Çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutub ise âyeti şöyle yorumlamaktadır:

"Bu ümmet, bütün anlamlarıyla gerçekten 'orta' bir ümmettir. 'Vasat' kelimesi, ister fazilet ve güzellik anlamına gelen 'vasatah' kökünden türemiş olsun, isterse itidal ve kasd anlamına gelen 'vasat' kökünden gelmiş olsun; yahut isterse asıl anlamıyla 'vasat' kökünden türemiş olsun, her bakımdan 'orta' bir ümmet... Bu ümmet, inanç ve düşüncede orta yolu izler; ne sırf ruhi bir hayata dalar, ne de maddeye boğulur. Aksine o, bedene girmiş bir ruh veya ruha sarılmış bir beden sentezinden meydana gelen fıtrat kanunlarına uyar. Değişik güçlerden meydana gelen bu bünye, muhtaç olduğu bütün gıdaların hakkını tastamam verir. Hayatın korunmasına ve devamına çalışırken, ruhun ilerlemesi ve yükselmesini de ihmal etmez. Arzu ve istekleri, ifrat ve tefrite varmadan, denge ve uyum içerisinde serbest bırakır.

Bu ümmet, düşünce ve şuurda vasattır: Bildiklerini dondurup, deneysel ve pozitif bilimlere kapısını kapatmaz. Her sesin arkasına düşmediği gibi, gülünç bir maymun taklitçiliği de yapmaz. Her şeyden önce kendisinde bulunan düşünce, metot ve esaslarına sımsıkı bağlanır. Sonra bu düşünce ve deney sonuçlarını pratik hayatında görür. Onun daimî özelliği: 'Hakikat mü'minin yitiğidir, nerede bulursa alır' hadis-i şerifidir.

Bu ümmet, düzenleme ve uygulamalarında vasattır: Hayatı büsbütün duygu ve vicdanın emrine terk etmediği gibi tamamen ceza kanunlarına da bırakmaz. Kişisel vicdanları eğitim ve yönlendirmeleriyle ulvîleştirir. Toplumun düzenini de yasal yaptırımlarla güvence altına alır. Böylece ikisini bir arada kaynaştırır. İnsanları, bir diktanın sultasına terk etmediği gibi yalnız vicdanın emirlerine de bırakmaz. Aksine ikisini de birlikte düşünür.

Bu ümmet, insan ilişkilerindeki karşılıklı muamelelerde de vasattır. Kişilerin şahsiyetini ve değer yargılarını göz ardı etmediği gibi onları toplumun veya devletin kişiliğinde de eritmez. İnsanın yalnızca kendi çıkarını düşünen bencil ve açgözlü biri olarak kalmasına da izin vermez. Fakat ferdin kişiliğini geliştiren ve dinamizmini sağlayan itici gücünü ve enerjisini, kişiliğini ve oluşmasını gerçekleştirecek olan tabiî özelliklerini ve fıtrî arzularını serbest bırakır. Sonra bir taraftan taşkınlıkları frenleyecek bazı engeller koyarken, diğer taraftan da topluma hizmet konusunda ferdin isteğini harekete geçirecek etkenler yerleştirir. Bir âhenk ve düzen içerisinde, bireyi topluma yardımcı kılan, toplumu da bireyin koruyucusu durumuna getiren görevler ve sorumluluklarla ilgili düzenlemeler yapar.

Bu ümmet, mekân itibarıyla da vasattır: Yeryüzünün yaşamaya en elverişli yerindedir. Müslümanların üzerinde yaşadığı topraklar, her yönden; doğu, batı, kuzey ve güney yönlerinden, yeryüzünün en orta bölgesinde olagelmiştir. Bu konumuyla da insanlığı gözetlemekte, onlara karşı şahitliği omuzlamakta, sahip olduğu maddî manevî değerleri bütün yeryüzü sakinleriyle paylaşmaktadır. Düşünce ve ruhun meyveleriyle, tabiatın meyveleri onun yoluyla her tarafa yayılmaktadır. Bu hareketi icra ederken de maddesi ve manasıyla birlikte çalışmaktadır.

Bu ümmet zaman bakımından da vasattır: Kendisinden önceki insanlığın çocukluk devresini sona erdirir. -Geldikten- sonra da insanlığın akıl ve olgunluk çağını yaşamasını sağlar. Ortada durup, insanlığın çocukluk döneminden kalma vehimlerini ve hurafelerini silkip atar. İnsanlığın akıl ve duygularla saplantıya düşmesine engel olup, peygamberler döneminden kalma ruhî mirasıyla devamlı gelişen aklî kontrol mekânizmasını birleştirerek, ikisinin arasında doğru yolda yürür." (Kutub, Fî Zilâl, I, 96).

'*Vasat*' kelimesine verilen bütün bu manalarda aslında *âdil olma* anlamı mevcuttur. Çünkü *adalet* kelimesinin kendisinde de dengeli ve ölçülü olma anlamı vardır. Zaten şahitlik yapabilmek için en önemli şart, adalettir.

"...ki insanlara tanıklık edesiniz ve Peygamber de size tanıklık etsin."

Âyette anlatılan *tanık*lığın dünya hayatına mı, yoksa âhirete mi yönelik olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunun âhirete yönelik ol-

duğunu söyleyenler olmakla birlikte dünya hayatına yönelik olduğu görüşü daha tutarlı görünmektedir. Tanıklık görevi şu dünya hayatında yapılmakta; başka insanlara İslâm dini tebliğ edilerek insanlar iyiliğe çağırılmakta ve kötülüklerden uzak durmaları istenmektedir. Âyetin, *"Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah'a inanırsınız."* (Âlu İmrân 3/110) âyetiyle yakın bir ilişkisi vardır. Ancak bu tanıklığın sonuçları, diğer amellerde olduğu gibi âhirette görülecektir.

Rivâyet edilir ki Yahudiler, kıble değişikliği konusunda Müslümanların zihinlerini karıştırmak için kıble değişikliğinden önce vefat eden Müslümanların durumlarının ne olacağını sormuş, uygunsuz birtakım değerlendirmeler yapmışlardır. Bunun üzerine vefat eden Müslümanların akrabaları, meseleyi Peygamber'e ileterek durumun ne olacağını sormuşlardır. **"Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir"** cümlesi bu soruya cevap olarak indirilmiştir. Cümlede geçen *iman* kelimesiyle namaz kast edilmektedir. Daha önce Kudüs'e yönelerek kılınan namazların boşa gitmediği anlatılmış olmaktadır. Namazın iman kelimesiyle ifade edilmiş olması, amel ile iman arasındaki sıkı ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Kur'ân-ı Kerim olayların anlatımında her zaman tarihi bir sıra takip etmez. Yukarıda kıble değişikliği sonrası anlatılmışken aşağıdaki âyetlerde olayın kendisi anlatılmaktadır. Ayrıca tarihi bir olay anlatılırken arada olayla ilgili sosyal meselelerden veya inanç meselelerinden söz edilir. Burada da aynı durumu görüyoruz:

قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِۚ
فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَاۖ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُۜ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْۜ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ

بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَۚ وَمَٓا اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْۚ
وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍۜ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِۙ اِنَّكَ اِذًا لَمِنَ الظَّالِم۪ينَۢ ﴿١٤٥﴾
اَلَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ اَبْنَٓاءَهُمْۜ وَاِنَّ
فَر۪يقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَر۪ينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ
هُوَ مُوَلّ۪يهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِۜ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ
اللّٰهُ جَم۪يعًاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَاِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَۜ
وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌۗ اِلَّا الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْن۪ي وَلِاُتِمَّ نِعْمَت۪ي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَۙ ﴿١٥٠﴾

144. Gerçekten yüzünü yukarı yöneltip baktığını görüyoruz. Şimdi hoşnut olacağın bir kıbleye seni döndürüyoruz. Bundan böy-

le yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir! Sizler de nerede bulunursanız bulunun yüzünüzü o yana doğru çeviriniz. Kendilerine Kitap verilmiş olanlar da şüphesiz onun, Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu kesinlikle bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.

145. Aslında kendilerine Kitap verilenlerin önüne bütün delilleri getirip koysan da yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onların her biri de, diğerinin kıblesine uyacak değildir. Ama sana ilim geldikten sonra onların batıl tutkularına uyacak olursan, elbette zalimlerden olursun.

146. Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Ne var ki onlardan bir grup bile bile gerçeği gizliyor.

147. Gerçek, Rabbindendir. Sakın şüphe edenlerden olma.

148. Her bir topluluğun kendine seçtiği bir yön vardır. Öyleyse iyi işlerde yarışın. Nerede olursanız olun Allah hepinizi bir araya toplayacaktır. Kuşkusuz, Allah her şeye gücü yetendir.

149. Her nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Bilesin ki bu, Rabbinden gelen gerçek bir emirdir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

150. Her nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Sizler de nerede olursanız olun yüzünüzü ona doğru çevirin ki insanların zulmedenlerinden başkalarının size karşı gösterecekleri bir bahaneleri olmasın. Siz onlardan korkmayın. Bilakis benden korkun ki size olan nimetimi tamamlayayım ve böylece doğru yolu bulasınız.

Müslümanların namazlarında Kudüs'e yönelmelerinin Kitap ehli tarafından istismar konusu yapıldığına ve bunu Müslümanlara psikolojik bir baskı aracı olarak kullandıklarına daha önce dikkat çekmiştik. Yahudiler Müslümanların kendi kıblelerine tabi olduklarını söylüyor ve bundan dolayı Müslümanlara üstünlük taslıyorlardı. Müslümanlar bu psikolojik baskıdan kurtarılmalı idi.

Diğer taraftan Ka'be, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşa edilmişti. Hz. İbrahim'in dinler tarihinde tevhit konusundaki üstün mücadelesi bilini-

yordu. Ayrıca o, kendisinden sonra gelen bütün peygamberlerin atası ve dinlerin ortak kesişme noktasıydı.

İşte bu ve benzeri nedenlerle Peygamber (s.a.v.), Kıblenin Ka'be olmasını arzu ediyordu.

Kur'ân-ı Kerim'de Kudüs'e yönelmeyi emreden herhangi bir emir yoktur. Kıble değişikliğine kadar da Müslümanların Kudüs'e yönelerek namaz kıldıkları bilinmektedir. Peygamber neye dayanarak Kudüs'e yöneliyor ve Müslümanlara da bunu emrediyordu? Burada iki ihtimal mümkündür; ya yeni bir emir gelinceye kadar Kitap Ehli'nin şeriatlarına uyulmuştur veya Kur'ân-ı Kerim'de yer almayan bir vahiy (vahy-i gayri metluv) ile bu husus Peygamber'e bildirilmiştir. Peygamber, kendisine gelen emri uygular, dinî bir hususu belirleme konusunda kendisinin herhangi bir müdahalesi söz konusu olamaz. Bu yüzden, kendisi Ka'be'ye yönelmeyi arzu ettiği halde bu konuda Allah'tan bir emir gelinceye kadar bu arzusunu uygulamamıştır. Bu husus âyetten açıkça anlaşılmaktadır.

Peygamber (s.a.v.)'in arzusu, namazda Ka'be'ye yönelmekti. Ne var ki kıblenin Kudüs'ten Ka'be'ye dönüşmesi, Peygamber'in arzusunu yerine getirmek için değildi. Bu sebeple 147. âyette, "**gerçek, Rabbindendir**" denmektedir. Yani kıble değişikliği kaçınılmaz bir gerçektir ve bu gerçek Rabbinden gelmektedir; sırf Peygamberin arzusunu yerine getirmek için değil.

"Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Ne var ki onların bazısı bile bile gerçeği gizliyor."

Burada *Kitap Ehli* yerine *Kitap verilmiş olanlar* ifadesinden, Kitap Ehli'nin din bilginlerinin kast edildiği anlaşılmaktadır. O hâlde burada söz konusu edilen *tanıma,* din bilginlerini ilgilendiren bir husustur. Acaba onların bilginlerinin, çocukları gibi tanıyıp bildikleri kim ya da neydi? Taberî'nin naklettiği rivâyetlerin tamamına göre tanıyıp bildikleri şey, Ka'be'nin Hz. İbrahim'in kıblesi olduğu meselesidir. (Taberî, II, 16). Diğer müfessirler genelde bununla Hz. Muhammed'in peygamberliğinin kastedildiğini vurgulamakla birlikte Ka'be'nin gerçek kıble ve Hz. İbrahim'in kıblesi olduğu, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği, Hz. Muhammed'in getirdiklerinin hak olduğu meselelerini de zikrederler.

Haddizatında zikredilen bu hususların hepsi, birbirine bağlı şeylerdir ve zikredilen bu meselelerin tamamını da Kitap Ehli bilginler gayet iyi biliyorlardı.

Müfessirlerin geneli tarafından vurgulanarak zikredilen, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin gerçekliği meselesini ele alacak olursak, Kitaplarında Pey-

gamberimize dair işaret ve delilleri bir tarafa bıraksak bile onlar, peygamber kimdir; peygamberliğinin ispatı nasıl olur, bunu gayet iyi biliyorlardı. Biliyorlardı ki peygamberler, peygamberliklerini ispat için mucize getirir ve bu mucizeleriyle insanlara meydan okurlar. Peygamberimiz de peygamberliğinin mucizesinin Kur'ân-ı Kerim olduğunu söylemiş; Kur'ân'ın bir benzerini getirmeleri konusunda meydan okumuştur. Kitap Ehli'nin bilginleri, kitap nedir, Allah tarafından gönderilen kitaplar nelerden söz eder, bunları da biliyorlardı.

Netice olarak onlar, hem Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğunu hem de Ka'be'nin Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından kıble olarak inşa edildiğini ve kıble değişikliğinin Allah'ın bir emri olduğunu biliyorlardı. Dinî bilgileri, dünyevî hayatın bir kazanç aracı haline getirmiş olanlar, bu menfaatlerini kaybetmeleri durumunda kendilerine sunulan delillerin gerçekliğine itibar etmezler. İşte bu yüzden, **"kendilerine Kitap verilenlere her türlü delili getirsen de yine senin kıblene uymazlar"** denmektedir.

Peygamberin gerçek bir peygamber olduğunu, tıpkı kendi çocuklarını bildikleri gibi bilseler de ve onun getirdiklerinin Allah katından gelmiş vahiy olduğunu anlasalar da bunların bir kısmı bu gerçekleri gizlemeye devam edeceklerdir. Ancak Müslümanlar, onların gizlemelerine aldırmadan ve onlardan korkmadan bildikleri hak yolda yürümeye devam edeceklerdir. Emirlerine karşı gelindiği takdirde asıl korkulması gereken, Yüce Allah'tır.

"Her bir topluluğun kendine seçtiği bir yön vardır..."

Ka'be'ye yönelmek, sembolize ettiği anlam bakımından önemli olmakla birlikte, salt şu veya bu kıbleye yönelmenin kendisi, dinin özünü ilgilendiren bir husus değildir. Bu yönüyle kıble, diğer din mensuplarıyla tartışma konusu yapılacak bir mesele değildir. O hâlde böylesi meselelerde tartışmaya girmek yerine iyiliklerde yarışmayı tavsiye etmek gerekir. Âyet bunu dile getiriyor olmalıdır.

"Her nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Sizler de nerede olursanız olun yüzünüzü ona doğru çevirin ki insanların size karşı bir bahaneleri kalmasın."

149. âyette Peygamber'e, namazlarda artık Ka'be'ye yönelmesi gerektiğine dair emir bu âyette de tekrar edilmekte ardından bütün Müslümanlara hitap edilerek onların da Kabe'ye yönelmeleri istenmektedir. Ta ki bu konudaki emrin, Peygamber'in kendisine özel bir emir olmadığı anlaşılsın.

Kıble değişikliğinden sonra Ka'be'ye yönelmek, İslâm'ın sembollerinden biri haline gelmiştir. Bu sebeple de büyük öneme sahiptir. Bu emir geldikten sonra Müslümanların bir kısmı namazlarında Kudüs'e yönelmeye devam et-

miş olsalardı, Kitap Ehli'ne önemli bir koz verilmiş olur, değişik yorumlarla inanların akıllarını çelmek için her türlü gayretin içine girerlerdi. Onların eline böyle bir koz vermemek için kıble meselesi tekrar edilerek anlatılmaktadır.

كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا
عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ
وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

151. Nitekim aranızdan âyetlerimizi size okuyan, sizi arındıran, size Kitap ve hikmeti öğretip bilmediklerinizi size haber verecek olan bir elçi gönderdik.

152. Öyleyse beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; nankörlük etmeyin.

İlk âyet, daha önce söz konusu edilen, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in dualarını hatırlatmaktadır. Onlar, Ka'be'nin temellerini yükselttikten sonra soylarından gelenler arasından bir peygamber gönderilmesini ve Peygamber'in onları arındırmasını; onlara Kitap ve hikmeti öğretmesini dilemişlerdi.

Müfessirlerin pek çoğu, *hikmet*le Peygamberin sünnetinin kast edildiğini söylemektedirler. Nitekim âyette *"hikmeti öğretme"*, Peygamberle ilişkili kılınmaktadır. Yani Peygamber Kur'ân'da anlatılanları açıklamak ve nazarî bilgileri pratiğe aktararak size öğretmektedir. Ancak hikmeti Peygamber (s.a.v.)'in sünnetiyle sınırlandırmamak gerekir. Aslında hikmet, Kur'ân'ın öğretilmesinin bir sonucudur. Kur'ân'ı öğrenmek ve âyetleri üzerinde düşünmek, hikmeti doğurur. Kuşkusuz Kur'ân'ı anlama ve âyetleri üzerinde düşünme metodunu uygulama görevi, öncelikle Peygamber'e verilmiştir. Dolayısıyla Peygamber'in sünneti, hikmet için bir temel ve bir örnek durumundadır. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân'ı ve hikmeti öğretmekle inananları her türlü ahlâk dışı davranışlardan arındırmış; bunun yollarını onlara göstermiştir. Peygamber'in bu öğretileri onlara âhiret mutluluğunu sağladığı gibi dünya mutluluğunu da sağlamaktadır.

Âyette Müslümanlara verilen nimetler sıralanmaktadır. Kendilerine Peygamber gönderilmiştir ve o, Allah'ın âyetlerini okuyarak onları arındırmaktadır. Hikmeti ve bilmedikleri daha nice şeyleri onlara öğretmektedir. Bu sayede dünya ve âhiret mutluluğuna erişmişlerdir. Bunun bir karşılığı olmalıydı. İşte bu bağlamda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Öyleyse beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; nankörlük etmeyin."

Allah'ı anmak, yani zikretmek üç şekilde gerçekleşir:

Birincisi: Dil ile yapılan zikirdir. Allah'a hamdetmek, O'nu tenzih etmek ve Kur'ân-ı Kerim okumak gibi.

İkincisi: Kalp ile yapılan zikirdir ki düşünmekle ilgilidir. Allah'ın insana verdiği nimetler, evrende olup bitenler ve Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri üzerinde düşünmek gibi.

Üçüncüsü: Kişinin davranışlarında Allah'ın emirlerini yerine getirmesi ve yasaklarından sakınmasıyla ortaya çıkan fiilî zikirdir.

Bu zikir çeşitlerinden birincisi, ikincisinin; ikincisi, üçüncüsünün bir mukaddimesi mahiyetindedir. İlk iki zikrin amacı, üçüncüsü olan fiilî zikre ulaşmaktır. Kalple ve dil ile yapılan zikir kişinin davranışlarına uzanıp davranışlarını olumlu yönde etkilemiyorsa yaptığı zikrin pek bir anlamı olmaz. O hâlde kişinin kalbiyle yahut diliyle yapmış olduğu zikirlerin etkisi davranışları üzerinde görülmelidir. Kişi diliyle yahut kalbiyle zikir yaptığı halde davranışlarıyla Allah'ın emirlerine ve yasaklarına muhalefet ediyorsa kişinin yaptığı zikirlerin onun üzerinde bir etkisi yoktur demektir.

Allah'a şükretmeye gelince, verdiği nimetlerden dolayı kişinin, kalbinin derinliklerinde minnettarlık duyması ve O'nun emirlerini yerine getirmesidir. Allah'ın emirlerini yerine getirmemek ve yasaklarını çiğnemek ise nankörlüktür. Âyette Allah, inanan kişiyi bundan sakındırmaktadır. Kısacası kişinin şükretmesi, Allah'ın emirlerini yerine getirmesi ve O'na minnettarlığı kalbinde hissetmesidir. Yasaklarını çiğnemek ise nankörlüktür. O hâlde şükretmek sadece dil ile *"Rabbim, sana şükürler olsun"* demekten ibaret değildir. Kişi davranışlarıyla Allah'a şükrettiğini ortaya koymalıdır.

Nimetler bazen musibetlerle birlikte olur. Dünya imtihan yurdudur. Her imtihan birtakım sıkıntılar içerir. İmtihanın birtakım sıkıntılar içermesi kişinin lehine olabileceği gibi aleyhine de olabilir. İmtihanda başarılı olan için imtihan olması onun lehine, başarısız olanın ise aleyhinedir. Aşağıdaki âyetler

imtihan olmak için inananların dünya hayatında birtakım sıkıntılarla karşılaşacaklarını anlatmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اسْتَع۪ينُوا
بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِۜ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِر۪ينَ ﴿١٥٣﴾
وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌۜ بَلْ اَحْيَٓاءٌ وَلٰكِنْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِۜ وَبَشِّرِ الصَّابِر۪ينَۙ ﴿١٥٥﴾ اَلَّذ۪ينَ
اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُص۪يبَةٌۙ قَالُٓوا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَۜ
﴿١٥٦﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

153. **Ey inananlar! Sabır ve namazla yardım isteyin. Kuşkusuz, Allah sabredenlerle beraberdir.**

154. **Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler; ama siz bunun farkında değilsiniz.**

155. **Muhakkak ki sizi biraz korku ve açlıkla; mal, can ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele.**

156. **Onlar ki başlarına bir musibet geldiğinde: "Biz Allah'a aidiz ve biz O'na döneceğiz" derler.**

157. **Bunlar o kimselerdir ki Rablerinin nimet ve rahmeti onlar içindir ve doğru yolda olanlar işte onlardır.**

Sabır ve namaz, yukarıda söz konusu edilen, Allah'ı anmak ve O'na şükretmeye destek olan vasıtalardır. İmtihan yeri olan bu dünya hayatının bir ge-

reği olarak insan birtakım sıkıntılarla karşılaşır. Bu sıkıntıların üstesinden ancak sabırla gelinebilir. Elbetteki sabır, hiçbir şey yapmadan işleri oluruna terk etmek değildir, eylem de içerir. Âlimler sabrı genel olarak ikiye ayırırlar: Dini emirleri yerine getirmek üzere sabretmek ve bir de, yasaklardan uzak durmak üzere sabretmek. Sabrın bir üçüncü çeşidi vardır ki o da, musibet ve belalara karşı sabretmektir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim sabır konusuna büyük önem vermektedir. Hz. Eyyûb, uğradığı hastalığa sabrettiği için kendisi hakkında, *"ne güzel kuldu o!"* denilerek övülmüştür. Kur'ân-ı Kerim sadece sabretmeyi öğütlemekle kalmaz, yollarını da bildirir. İbadetleri yerine getirmek, sabır gerektirdiği gibi sabrın yollarıdır da. Yani insanda sabretme duygusunu geliştiren ve iradeyi güçlendiren hususlardır bunlar. Söz konusu ibadetlerin en önemlilerinden biri şüphesiz, namazdır.

Namaz, iman eden kimsenin Allah'la bağını tazeleyip ona güç katan bir eylemdir. Namazda kişi, bütün evrenin yaratıcısı olan Allah'ın huzuruna çıkmakta ve böylece namaz kılan kişi aracısız olarak ona hitap etmektedir. Kişi namazında Kur'ân'dan pasajlar okur. Allah'ın emir ve yasaklarını hatırlar ve bunları öğrenir. Müjde ve uyarıları üzerinde düşünür. Hayat ve davranışlarını bunlar doğrultusunda test eder. Kur'ân-ı Kerim'in kastettiği namaz, sadece ayakta dikilmek, eğilip kalkmak ve dil ile okumaktan ibaret değildir. Böyle sembolik bir namazı âdet haline getirenlerin ahlâksızlık, günah ve kötülük işlemekte ısrar ettiklerini görüyoruz. Çünkü bu namaz Yüce Allah'ın: *"Şüphesiz namaz, ahlâksızlık ve günahlardan alıkor"* (Ankebut 29/45) sözleriyle dile getirdiği namaz değildir. Bu nedenle namazı bu şekilde kılanları, başlarına istemedikleri bir durum geldiği zaman, insanlar arasında en zayıf kalpli ve en tedirgin kimseler olarak görürüz. Hâlbuki namaz kılan kimseye zayıf kalplilik ve Allah'a güvenmemek yakışmaz.

"Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Hayır, onlar diridirler ama siz bunun farkında değilsiniz."

Ölümün zihinde çağrıştırdığı ilk şey, dünya ile tüm ilişkileri kesmek, dünya hayatındaki etkinliği yitirmek ve sanki bu dünya hayatına gelmemiş gibi unutulup gitmektir. Allah yolunda öldürülenler bir dava uğruna; hakkın ve adaletin hâkim olması ve korunması uğruna canlarını vermiş şehitlerdir. Düşünce ve ideallerine yaptıkları hizmetin etkisi, öldürülmelerinden sonra da devam etmektedir. Bu yönüyle onlar, bu dünya hayatında yaşıyor gibidirler. Ayrıca Allah yolunda öldürülmüş olmakla yokluğa gitmiş değiller; bilakis Allah katında mükâfatlanmaktadırlar. Allah katındaki bir hayatla yaşamaktadırlar ve orada nimetler içerisindedirler. Bu dünya hayatında düşünce ve idealle-

rine yaptıkları hizmetin etkinliği devam etmekle birlikte artık dünyada diri olmakla ilişkileri kesilmiştir. Onların dirilikleri, Allah katında bir diriliktir. Nitekim kastedilen diriliğe Âlu İmrân sûresinin 169. âyetinde, bir ek açıklama getirilmekte: *"Bilakis onlar, Rab'leri katında diridirler"* denmektedir. Buradaki *dirilik* zannedildiği gibi dünya hayatında diri kalmak anlamında değildir. Onların bu dünya hayatıyla ilişkileri kesilmiştir.

"Muhakkak ki sizi biraz korku ve açlıkla; mal, can ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele."

Dünya hayatında inanan kişinin karşılaşabileceği en büyük sıkıntı öldürülmek olduğundan, Allah yolunda öldürülen şehitlere bir gönderme yapıldıktan sonra konu tekrar inananların bu dünya hayatında karşılaşabilecekleri sıkıntılara getirilmekte; dünya hayatının konumu gereği karşılaşılan tüm olumsuzlukların imtihan vesilesi olduğu ve bu sıkıntılara güzel bir sabırla direnenlerin imtihanı başarıyla tamamladıkları anlatılmaktadır. İnanan kişi, evrenin yegâne hâkiminin Allah olduğunu bilir. Bilir ki Allah'ın izni olmadan bir yaprak dahi kımıldayamaz. Bu nedenle tek sığınak Allah'tır. İşte bu yüzden bir musibetle karşılaştığında, **"Biz Allah'a aidiz ve biz O'na döneceğiz"** der. Bilir ki imtihan yurdunda yaşamaktadır ve karşılaştığı her şey, ölüm de dahil olmak üzere bu imtihanın bir parçasıdır. Bunun sonucu olarak Allah huzurunda hesap verecek; sabrettiği takdirde orada mükâfat görecektir. Bu inancı sayesinde hem dünya hayatında hem de âhirette mutlu olacaktır.

Sabretmek insana ait hasletlerdendir. Çünkü sabır akıl ve iradeyle ilgilidir. Hayvanlarda sabır hasleti yoktur. Çünkü onlarda akıl ve irade bulunmamaktadır.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ
حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ
تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا اَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ
فِي الْكِتَابِ اُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا

الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ
﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾
وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

158. Muhakkak ki Safa ve Merve Allah'ın belirlediği sembollerdendir. Bu sebeple her kim hac veya umre için Ev'i ziyarete gelirse bu ikisi arasında gidip gelmesinde bir sakınca yoktur. Kim gönüllü olarak iyilik işlerse şüphesiz Allah, iyilik yapana bol mükâfat veren ve her şeyi bilendir.

159. İndirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve doğru yolu kitapta insanlara açıkladıktan sonra onu gizleyenler var ya, işte onlardır Allah'ın lanet ettiği ve lanet edebilecek herkes de lanet eder.

160. Ama tövbe edip amellerini düzeltenler ve gerçeği açıklayanlara gelince, işte onların tövbelerini kabul ederim. Ben tövbeleri çok kabul edenim ve çok merhametliyim.

161. İnkâr edenler ve inkârları üzere ölenlere gelince; hiç şüphe yok ki Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerinedir.

162. Onlar o lanette ebedi kalacaklardır; ne cezaları hafifletilecek ne de onlara süre verilecektir.

163. Bilesiniz ki ilâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O hem Rahmân hem de Rahimdir.

Önceki grupta geçen âyetlerde inananların dünya hayatında karşılaşabilecekleri sıkıntı ve belalardan söz edilmişti. Mekke'nin yakınlarında iki tepe olan Safa ve Merve tepeleri de Hz. İbrahim'in eşi Hâcer'in acı ve sıkıntısını simgeleyen iki tepedir. Hz. İbrahim, Allah'ın buyruğu ile Hâcer'i ve bebeklik

çağındaki oğlu İsmail'i oraya bırakmış ve ayrılmıştı. Susuzluktan kıvranan çocuğunun hayatından endişeye kapılan Hâcer, yardım bulmak amacıyla bu iki tepe arasında koşuşturarak Allah'a yakarıyordu. Nihayet Yüce Allah onu ve oğlunu Zemzem ile mükâfatlandırdı. Hâcer'in bu çetin imtihanı sayesinde bahşedilen bu su günümüze kadar kesintisiz akmaktadır. Sanki bununla inananlara: *"Başınıza gelen bela ve uğradığınız sıkıntılara Hâcer gibi sabreder ve Allah'a bağlılığınızı devam ettirirseniz siz de onun gibi mükâfatlandırılırsınız"* denmektedir.

Müşrik Araplar bilahare bu iki tepeye birer put yerleştirmiş, hac esnasında bu iki tepe arasında gidip gelirken teberrük olarak bunlara ellerini sürmekteydiler. Mekke'nin fethinden sonra her ne kadar burada bulunan putlar kırılıp yok edilmişse de bazı Müslümanlar, bu iki tepe arasında sa'yetmek (hızlıca yürümek) konusunda tereddüde kapılmışlardı. İşte bu tereddütleri sebebiyle bunlar arasında sa'yetmekte bir sakınca yoktur, denmektedir. Böylece Safa ile Merve'nin Allah'ın belirlediği sembollerden oldukları söylenerek onlar arasında sa'y edilmesi istenilmekte, bunlar arasında sa'yetmenin bir sakıncası bulunmadığı belirtilerek de bu istek karşısındaki tereddütler ortadan kaldırılmaktadır.

Âyette geçen *şeâir* kelimesi, sembol; bir şeyi hatırlatan simge, ibadet yeri gibi anlamlara gelir. Böylece bu iki tepe hem Hâcer'in çektiği acıyı hatırlatmakta, hem de hac ibadeti yerine getirilirken sa'y ibadetinin yerini göstermektedir. İnananların bu dünya hayatında karşılaşabilecekleri sıkıntılarından söz edildikten sonra Hâcer'in çektiği acıyı simgeleyen bu iki tepeden söz edilmesi, konu bütünlüğünü göstermektedir.

"İndirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve doğru yolu kitapta insanlara açıkladıktan sonra onu gizleyenler var ya..."

Âyet öncelikle Yahudi ve Hıristiyan bilginlerinden Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden ve Kur'ân-ı Kerim'in ona gerçekten Allah tarafından indirildiğine dair Tevrat ve İncil'deki bilgileri gizleyen veya bu amaçla onları te'vil edenleri kapsamaktadır. Âyette bunun açıkça ifade edilmemesi, benzeri her türlü bilgiyi gizleyenleri kapsaması maksadıyladır. Buna göre bildikleri dinî bir gerçeği gizleyen Müslüman âlimler de âyetin kapsamına girmektedir.

"Ama tövbe edip amellerini düzeltenler ve gerçeği açıklayanlara gelince..."

Kişi din bilgini de olsa bilerek hata işleyebilir; dini bir gerçeği gizleyebilir veya onu olduğundan farklı gösterebilir. Yüce Allah tövbe kapısını açık bırakmakta: **"Ben tövbeleri çok kabul edenim ve çok merhametliyim"** demektedir. Tövbe, âyetten de anlaşıldığı gibi sadece *tövbe ettim* demekle olmaz. Sa-

mimiyetle bunu söyledikten veya kalbinden geçirdikten sonra kişinin amellerini düzeltmesi ve işlediği suçu temizlemesi gerekir. Burada işlenen suç, gerçeği gizleme olduğundan, *"ve gerçeği açıklayanlar"* denmektedir. Ama kişi, dinî gerçekleri gizlemeye ve onları farklı yorumlarla başka tarafa çekmeye devam eder ve bu durum üzere ölürse bu takdirde Allah'ın lanetine uğrar; O'nun merhametinden uzak olur. Lanet etme konumunda olan herkesin lanetine maruz kalır; başkalarının kendisi için yapacağı duadan yararlanamaz.

Az önce belirttiğimiz gibi burada tövbenin şartlarından biri, gerçeği *açıklamak*tır. Şayet kişi, gerçeği gizlemek sûretiyle suç işlemişse böyle bir suçtan tövbe etmenin şartlarından biri, gizlediğini açıklamasıdır. Mesela, Peygamberimizin peygamberliğini gizleyen bir Yahudi bilgininin bundan tövbe etmesi, Peygamberimizin peygamber olduğunu ilan etmesidir. Yine herhangi bir kimsenin aleyhinde gizli bir iş çeviren kimsenin, mesela birisine iftirada bulunan kişinin tövbesinin şartlarından biri, kimin yanında o iftirada bulunmuşsa, o kimseye giderek gerçeği açıklamasıdır. Tövbenin diğer şartları ise işlenen suçtan dolayı pişmanlık duymak ve bir daha böyle bir suç işlemeyeceğine samimi olarak azmetmek, aleyhinde suç işlenen kişiden af dilemek, ayrıca işlenen suçtan dolayı herhangi bir kimseye maddi bir zarar gelmişse o zararı telafi etmektir. Kısacası tövbe, sebep olunan tahribatı tamir etmek ve bir daha o suçu işlememeye azmetmektir.

Tövbe, temelde kişi ile Allah arasında gerçekleşen bir şeydir. Kişinin, bir daha o suçu işlemeyeceğine dair samimiyetle Allah'a söz vermesidir. Bir başkası o kişiye yaptığının yanlış olduğunu, kendisine yakışmadığını ve tövbe ederek Allah'ın emirlerine dönmesini öğütleyebilir. Ama hiç kimse, Allah'ın vekiliymiş gibi davranarak bir başkasının tövbesini kabul edemez. Bu sebeple falan veya filan kişinin eli üzere tövbe etmek diye bir şey yoktur. Bilakis bu gibi davranışlar kişiyi şirk batağına sürükleyebilir.

Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle insanlığın aslî günahını yüklendiğini; bu sayede Hz. Âdem'in yasak meyveden yemesiyle insanlığı yüklenmiş olduğu o günahtan kurtardığını ileri sürerler. İleri sürdükleri bu iddia iki açıdan hak ve hukukla bağdaşmaz: Her şeyden önce Hz. Âdem'in, işlemiş olduğu suçtan dolayı soyunun sorumlu tutulması adalete uygun değildir. İkinci olarak da, insanlığın böyle bir günahı varsa Hz. İsa'nın onu yüklenmesi hak ve adalete uygun değildir.

Muhtemeldir ki Hıristiyanlar ilâh kabul ettikleri Hz. İsa'nın büyük işkence ve acılara katlandıktan sonra çarmıha gerilmesine kendilerince makul bir

izah getirme çabalarından dolayı insanlık için *aslî günah* diye bir şey uydurmuşlardır.

"Bilesiniz ki ilâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O Rahmân'dır ve Rahimdir."

Allah tektir ve mülkünde ortağı yoktur. Her şeye gücü yetendir. Tapınılmayı hak eden sadece O'dur. Buna rağmen merhameti çoktur. Tövbe edenlerin tövbelerini kabul eder. Gücü elinde tutanlar genellikle affedici değil, ceza vericidirler. Güç ve yetkilerini cezalandırmaktan yana kullanırlar. Ama Allah böyle değildir, gücünü her zaman için affetmekten yana kullanır.

Yüce Allah tek hâkim olmasına rağmen imtihan yeri olan bu dünya hayatında nimetlerini inanan-inanmayan ayırımı yapmadan bütün insanlara verir. Evrendeki her şey insanın yararına sunulmuştur. Bu dünya hayatında çalışan kişi, inanıyor olsun ya da olmasın bu nimetlerden istifade eder. Ancak Yüce Allah, inanan ve inanmayan bütün insanları, bu evren ve evrende olup bitenler üzerinde düşünmeye davet etmektedir.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا اَنْزَلَ
اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ
فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ
السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ اِذْ

تَبَرَّاَ الَّذ۪ينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ
بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّاۜ كَذٰلِكَ يُر۪يهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ
حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْۜ وَمَا هُمْ بِخَارِج۪ينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

164. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbirini takip edişinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü gemilerin denizlerde yüzmelerinde, Allah'ın gökten su indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde ve orada her türlü canlıyı yaymasında, rüzgârları estirişinde, bulutların yerle gök arasında süzülüşünde aklı olanlar için elbette ibretler vardır.

165. Başkalarını Allah'a denk tutan ve Allah'ı sever gibi onları seven insanlar var. Oysa inananlar, Allah'ı her şeyden daha çok severler. Zalimler, azaba uğratılacakları zaman görecekleri gibi, bütün gücün yalnızca Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın cezalandırmasının ne çetin olduğunu keşke görselerdi.

166. O zaman, peşlerinden gidilenler kendilerini izleyenleri tanımazlıktan gelirler ve cezayı gördüklerinde de aralarındaki bağlar bütünüyle kopar.

167. Peşlerinden gidenler diyecekler ki: "Keşke (bizim için bir fırsat daha olsaydı da) **onların bizi tanımazlıktan geldikleri gibi biz de onları tanımazlıktan gelseydik!" Böylece, Allah yapıp-ettiklerini onlara acı bir pişmanlık kaynağı olarak gösterecektir. Ve onlar, ateşten çıkarılacak değillerdir.**

Allah'ın tekliği inancı, dinin temelidir. Aslında Allah'ın (c.c.) varlığı hakkında tartışma olmamıştır. O'nun varlığını inkâr eden büyük insan toplulukları tarihte de görülmüş değildir. İnkâr, Allah'ın varlığıyla ilgili değil, sıfatları ve yarattıkları arasındaki ilişkiler noktasında olmuş, bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüş, sıfatlarında Allah'a ortak koşulmuştur.

Allah'ın ilâh olarak tekliği, evrenin yöneticisinin tekliği ilkesini doğurdu-

ğu gibi dinlerin tekliği gerçeğini de doğurur. Meşru ahlâki ve sosyal kurallar da bu ilkeye dayanmaktadır. Ayrıca ibadet edilmeyi; emir ve yasaklarına mutlak olarak uyulmayı da yalnızca O hak etmektedir. Akıl sahibi olup aklını kullanan herkes kendisini çevreleyen evrenden ve evrende olup biten olaylardan bu sonucu çıkarır.

Dikkat edilirse gök, yer, gece ile gündüzün birbirini takip etmesi, rüzgârın esmesi, yağmurun yağması vs. gibi âyette zikredilen tabiat olayları ve olguları insanın her an çevresinde müşahede ettiği şeylerdir. İnsanların belki büyük bir kısmı, sıradan hadiseleri önemsemez ve üzerinde düşünmeye değmez şeyler olarak görür. Oysa Kur'ân, olağanüstü şeylerden nadiren söz eder. Çünkü hayat, olağanlıklar üzere kuruludur. Olağanüstülüklerin vukuu çok nadirdir ve hayat onlar üzere kurulu değildir. Aslında Allah'ın sınırsız gücüne ve bu gücün mükemmelliğine, evrene hâkim olan mükemmel düzen ve ölçülülük daha çok delalet eder. Olağanüstülük, bu mükemmel nizamın bir an için bozulmasıdır. Belki de kimi insanlar, bu mükemmel nizamın tıkır tıkır çalışmasına bakarak asıl yaratıcı gücün, tabiatın kendisi olduğunu sanmasınlar diye nadir de olsa olağanüstülüğe ihtiyaç vardır.

Kur'ân-ı Kerim'in olağanüstülüklerden nadiren söz etmesi ve okuyucunun dikkatini olağan tabiat olaylarına çekmesine ve bunlar üstünde düşünmesini istemesine rağmen özellikle günümüz dindar kesimin bir kısmı olağanüstülüğe büyük bir ilgi duymaktadır. Hatta bu kesimin olağan şeyleri bile olağanüstü imiş gibi görmek ve göstermek eğiliminde oldukları bir gerçektir. Öyle ki olağanüstü olaylar ve bunlardan söz etmek dindar kesimin karakteri, olağanlar ve bunlardan söz etmek de daha çok dine karşı gelenlerin özelliği haline gelmiş; olağanüstülükler Allah'a ait, olağanlar da tabiat kanunlarına aittir şeklinde bir anlayış günümüz insanına hâkim olmuştur. Oysa tabiat kanunlarının yaratıcısı da Allah'ın kendisidir. Bu bakış açısı nedeniyledir ki Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan bir çok olağan hadise, bu kesim tarafından olağanüstüymüş gibi algılanmıştır.

Aslında bu bakış açısı sadece Müslümanların dindar kesiminde değil, diğer din mensupları arasında da vardır. O hâlde bu eğilimin ortaya çıkmasında sahih din anlayışından uzaklaşmanın etkisi vardır. Şayet günümüz din anlayışını Kur'ân temelli bir bakış açısı belirliyor olsaydı Müslüman'ın bakış açısına Kur'ân'ın öncelikleri hâkim olurdu.

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerim, okuyucusundan çevresine karşı duyarsız olmamasını, çevresinde olup-bitenleri gözlemlemesini ve bunlar üzerinde dü-

şünmesini, evrene hâkim olan mükemmel nizamdan hareketle Allah'ın birliği sonucunu çıkarmasını ister.

"Ama başkalarını Allah'a denk tutan ve Allah'ı sever gibi onları seven insanlar var..."

Evreni yaratan ve insanın sahip olduklarının tamamını veren Allah olduğu halde kimi insanlar, Allah'ın yaratıklarını O'na denk tutabilmekte ve Allah'ı sever gibi kalbinin derinliklerinden gelen bir sevgi ile onları sevebilmektedir. Âyette söz konusu edilen, *"Allah'a denk tutma"* ile başkasını Allah derecesinde sevmeye işaret ediliyor olmalıdır. Çünkü ne müşrik Araplar ne de Allah'a ortak koşan diğer topluluklar yaratma, rızık verme, yağmur yağdırma ve benzeri tabiat olaylarının meydana getirilmesinde başkasını Allah'a denk görmüşlerdir. Aslında Allah'a ortak koşan bu müşrikler, Allah'ı sevmiyor da değillerdi. Ne var ki başkasını da aynı derecede seviyorlardı. Sevgi, ilk planda kalbî duyguları ilgilendirmekle birlikte bunun, insanın davranışları ve bakış açısıyla da ilgisi vardır. Allah'ı sevdikleri ölçüde başkasını seviyor, yani başkasına o ölçüde bağlanıyor, onu o ölçüde yüceltiyor ve emirlerine o ölçüde itaat edip onu da Allah gibi yüceltiyorlar. Mü'min kişi duasında nasıl Allah'tan istiyorsa, onlar da başkasına dua ediyor ve ondan istiyorlar. Yine mü'min kişi nasıl Allah'a kulluk ediyor; emirlerini her türlü emrin üstünde tutuyorsa, onlar da başkasına kulluk ediyor ve onun emirlerini her türlü emrin üstünde tutuyorlar. Oysa mü'min kişi, Allah sevgisini diğer bütün sevgilerin üstünde tutar; emirlerini diğer bütün emirlerin üstünde görür; Allah'ı yüceltir, duasına Allah'tan başkasını karıştırmaz ve yalnız Allah'tan ister.

"O zaman, peşlerinden gidilenler, kendilerini izleyenleri tanımazlıktan gelirler ve cezayı gördüklerinde de aralarındaki bağlar bütünüyle kopar.

Peşlerinden gidenler diyecekler ki: "Keşke (bizim için bir fırsat daha olsaydı da) **onların bizi tanımazlıktan geldikleri gibi biz de onları tanımazlıktan gelseydik!" Böylece, Allah yapıp-ettiklerini onlara acı bir pişmanlık kaynağı olarak gösterecektir. Ve onlar, ateşten çıkarılacak değillerdir."**

Allah'ı sevme derecesinde başkasını seven ve onları yüceltenler, perdelerin kalktığı âhirette yaptıklarından pişmanlık duyacak ve Allah'a denk tuttukları da kendilerinden uzak duracaklardır. Çünkü onlarla olan bağları, sadece dünyevi menfaatler üzerine kuruluydu. Zaten onlara sahip çıkmaya kalkışacak olsalar buna güçleri yetmeyecektir. Orada onlar kendilerini kurtaramayacaktırlar ki başkalarına sahip çıkabilsinler. Onları izleyenler ise bu yaptık-

larından pişmanlık duyacaklar, ama artık bu pişmanlık fayda vermeyecektir. Çünkü dünyadayken Allah kendilerine akıl ve irade vermiş ve akıllarını kullanmalarını istemişti. Akıllarını başkasına teslim etmişlerse elbetteki suç kendilerinindir. İşledikleri bu suçun cezasını çekeceklerdir.

Tekrar dünya hayatı fırsatını yakalama arzusu içinde olacaklar ama fırsat kaçmıştır artık. Ve bu da, pişmanlıklarına pişmanlık katacaktır.

يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًاۘ وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِؕ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُب۪ينٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ
بِالسُّٓوءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

168. Ey inananlar! Yeryüzünün temiz ve helal olan şeylerinden yiyin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

169. O size sadece kötülüğü, çirkin şeyleri ve Allah hakkında bilmediklerinizi söylemenizi emreder.

Allah'ın, tüm evrenin hâkimi ve yöneticisi olduğu önceki âyetlerde anlatılmıştı. Şimdi söz inananlara getiriliyor ve yeryüzünün temiz ve helal nimetlerinden yararlanmaları isteniyor. Geçmişte de Müslüman ümmetin mensupları arasında bazı helal ve temiz nimetlerden uzak durma eğilimi içerisine girenler olmuştur. Tarihte bu eğilim mensuplarına dair ilginç örnekler nakledilmektedir. Mesela, balığın, gafil olduğu için balıkçının oltasına takıldığını söyleyerek balık yemenin kişiyi aynı gaflete düşüreceği endişesinden hareketle balık etini kendilerine yasaklayanlar, yine şehvet tuzağına düşme korkusuyla kendilerini hadımlaştıranlar olmuştur. O hâlde Kur'ân-ı Kerim'de böyle bir uyarının yer almasına ihtiyaç vardır. Din, insanın temel ihtiyaçlarını asla yasaklamaz.

Ayrıca insanın neleri yiyip neleri yiyemeyeceğine, yani insan için nelerin helal nelerin haram olduğuna karar verme yetkisi, evrenin yaratıcısına aittir. Kuşkusuz, yiyeceklerde asıl olan, onların helal olmalarıdır. Bu yüzden bu-

rada önce temiz olan şeylerin tamamının helal kılındığı anlatılmaktadır. İleride, haram olan yiyeceklerden söz edilecektir. Ancak burada şunu belirtelim ki durup dururken bir yiyecek haram kılınmaz. Haram kılınan şeyler, bugünkü modern ilim bunu tespit etmiş olsun veya olmasın mutlaka insan için zararlı şeylerdir.

İnsanın düşmanı olan şeytan, Allah'ın emirlerinin aksine haram ve çirkin şeyleri insana güzel ve süslü gösterir. Bu alanda başarılı olamazsa, helal olan şeyleri yasaklamaya gayret eder. Az önce buna iki misal zikretmiştik. İnanç konusunda olsun, ibadet konusunda olsun, emir ve yasaklar konusunda olsun, helal-haram konusunda olsun; hâsılı hangi alanda olursa olsun Kur'ân-ı Kerim ve sahih sünnette geçmeyen bir hususu dine ilave etmek, *Allah hakkında bilmediklerimizi söylemek* anlamına gelir.

Şeytanın insana düşmanlığı, Hz. Âdem'e secde edilmesi gündeme geldiği andan itibaren, yani insanlık tarihiyle birlikte başlamaktadır. Şeytan bunun ardından insanı aldatma işine başlamış ve Hz. Âdem ile Havva'yı aldatarak yasak ağaçtan yemelerini sağlamıştır.

Şeytanın insanları daima kötülüklere, Allah'a karşı gelmeye sevk ettiğinden söz edildikten sonra insanların kötülükler üzere devam etmelerinin sebeplerinden birine değinilmektedir ki o da körü körüne ataların peşinden gitmektir:

وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَٓا اَلْفَيْنَا
عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـٔاً وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذ۪ي يَنْعِقُ
بِمَا لَا يَسْمَعُ اِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءًۜ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

170. Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" dendiğinde de: "Hayır, atalarımızı ne üzere bulduysak ona uyarız" derler. Peki, ataları bir şeye akıl erdiremiyor ve doğruyu seçemiyor idiyseler?

171. O kâfirlere seslenenin durumu, ses ve bağırtıdan başka bir şey duymayanlara bağıranın haline benzer. Onlar sağırdırlar, dilsiz dirler, kördürler, akıl da erdirmezler.

Burada Peygamber ve hak din karşıtlarının temel özelliklerinden biri olan, delilsiz olarak ataların peşinden gitme meselesi söz konusu edilmektedir. Rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) Yahudileri İslâm'a davet ettiğinde onlar: *"Biz atalarımızı ne üzere bulduysak ona uyarız. Çünkü onlar bizden daha üstün ve daha bilgili idiler"* demişlerdir. Bunun üzerine bu âyet indirilmiştir. Bazı müfessirler de âyetin müşrikler hakkında indirildiğini söylemişlerdir. Kuşkusuz, âyetin kim hakkında indirildiğinin tespiti o kadar önemli bir şey değildir. Çünkü âyet bu bakış açısına sahip olan herkesi kapsar. Her din ve her nesilde bu bakış açısına sahip olanlar vardır. Âyet bunların hepsine hitap etmektedir. Dikkat edilirse âyet, atalarının kesinlikle batıl üzere olduklarını anlatmayı değil, bakış açısının kendisini yargılamaktadır.

Beydâvî, âyetin tefsirinde şöyle demektedir: *"Yani ataları cahil olup din konusunda düşünmeyen ve değerlendirme yapmayan kimseler idiyseler yine mi onlara tâbi olacaklar? Âyet, içtihat ve değerlendirme gücüne sahip olanlar için taklidin caiz olmadığına delildir. Din konusunda başkasına tâbi olana gelince, şayet kişi, ahkâm konusunda Peygamber ve müçtehitlere tâbi olma meselesinde olduğu gibi kendisine tâbi olduğu kimsenin haklı olduğunu bir delile dayalı olarak biliyorsa aslında bu bir taklit değil, bilakis Allah'ın indirdiğine tâbi olmaktır."* (Beydâvî, I, 447).

Âyetin devamında geçen **"Peki, ataları bir şeye akıl erdiremiyor ve doğruyu seçemiyor idiyseler?"** cümlesi, başkasının peşinden giderken bunun bir delile dayalı olması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Müşrikler veya Yahudiler, hiçbir ayırım yapmaksızın her konuda ataların peşinden gitmeyi savunmaktadırlar. Hâlbuki dinde bilinmesi zorunlu olan kesin bilgiye dayalı hususlarda başkasını taklit etmek asla caiz değildir. (Abduh, Menar, II, 92).

Âyet körü körüne başkasını taklit etmenin doğru olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ciddi müçtehitlerin tamamı, örneğin meşhur dört mezhep imamı bu konuda uyarılarda bulunmuş ve içtihatlarını izleyecek kimselerin, delillerini bilmelerini ve içtihatlarının Kur'ân ve sünnetle çelişmesi durumunda içtihatlarını izlememelerini söylemişlerdir. Belki her konuda delile ulaşmak ve delili değerlendirmek herkes için mümkün olmayan bir şeydir. Ancak en azından her Müslüman'ın, imkânları çerçevesinde böyle bir çabanın içinde olması gerekir..

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim'de gerek müşriklere gerek Kitap Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlara yönelik hitaplar ve onlara dair anlatılanlar Müslümanları da ilgilendirir. En nihayet onlar da insandırlar ve onların da geçmişlerinde bir peygamber ve sahih bir din anlayışı vardı. Ama zamanla sahih din anlayışından uzaklaştılar. Aynı durum Müslümanlar için de geçerlidir. Eğer Müslümanlar da yaşayan din anlayışlarını Kur'ân ile test etmeden yollarına devam edecek olurlarsa, aynı sonuç onlar için de söz konusudur.

"O kâfirlere seslenenin durumu, bağırıp çağırma sesinden başka bir şey duymayanlara bağıranın haline benzer..."

Âyete farklı anlamlar da verilmiştir. Ancak ortak nokta, hakka kulaklarını tıkayan kimselerin hayvanlara benzetilmiş olmalarıdır. Hayvanlar, kendilerine söylenenleri anlamazlar. Sadece bağırıp çağırma sesi işitirler. Söyleneni anlamadıkları için de sağır hükmündedirler. Özet olarak, körü körüne atalarını taklit edenlere ne söylense anlamazlar. Söylenenler, onlara bir gürültü şeklinde gelir. Anlamaları için öncelikle işitmeleri gerekir. Ayrıca diyaloga girmeliler. Eğer bir şüpheleri varsa bunu dile getirmeleri ve kendilerine söylenenleri akıllarıyla değerlendirmeleri gerekir. Oysa bunlar işitmedikleri gibi dilsizdirler; başkalarıyla diyaloga girip şüphelerini dile getirmezler. Kördürler; çevrelerine bakıp ibret almaz, akıllarını kullanmazlar.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ
﴿١٧٢﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْز۪يرِ وَمَٓا
اُهِلَّ بِه۪ لِغَيْرِ اللّٰهِۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا
اِثْمَ عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٧٣﴾

172. Ey inananlar! Size rızık olarak verdiğimizin temiz ve helal olanlarından yiyin. Eğer sadece Allah'a ibadet ediyorsanız O'na şükredin.

173. Allah size sadece ölü etini, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvanları haram kılmıştır. Her kim mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve ihtiyaç miktarını aşmamak kaydıyla (bunlardan yemesinde) **ona bir günah yoktur. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.**

Yukarıda temiz yiyeceklerin yenmesi istenirken şeytanın bunun aksini istediğine dikkat çekilmişti. Burada yine inananlara hitap edilerek temiz şeyleri yemeleri tekrarlanırken bu kez bunun Allah'a ibadetle ilişkisi gündeme getirilmektedir. Çünkü neyin helal neyin haram olduğunu ancak Allah belirler. Allah'ın emir ve yasaklarına itaat ise ibadettir. İbadet kavramının itaat anlamı taşıdığına daha önce dikkat çekmiştik. Buna göre ibadet kavramının sadece vakti ve şekli belirlenmiş ibadetlerden ibaret olmadığı, daha geniş bir alanı kapsadığı ortaya çıkmaktadır.

İkinci âyette et nevinden olup haram kılınmış yiyecekler sıralanmaktadır ki bunlar ölü eti, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanların etleridir.

Kuşkusuz helal kılınan yiyecekler insana yarar veren şeyler, yasaklar ise zararlı şeylerdir. Bu zararların bir kısmı, insanın biyolojik yapısını, diğer bir kısmı ise insanın manevi yapısını ilgilendirir. Aslında dinî emir ve yasakların tamamı fayda ve zarar temeli üzerinde kuruludur. Emirler, insanın maddi veya manevi yapısına yahut her iki yönüne birlikte yararlıdır, yasaklarda ise bunun aksi söz konusudur. Söz konusu fayda ve zararın bir kısmını veya tamamını, özellikle insanın biyolojik yapısını ilgilendiren yönüyle ulaştığımız modern ilimler sayesinde tespit edebiliriz. Ancak burada belirleyici olan, yine de modern ilimlerin vardığı sonuçlar değil, dini metinlerde anlatılanlardır. Mesela burada söz konusu edilen ölü eti, kan ve domuz eti insanın biyolojik yapısını, Allah'tan başkası için kesileni ise manevî yapısını ilgilendirmektedir. Modern ilmin vardığı sonuçlar her zaman için kesin değildir. Şu kısacık ömrümüzde bile modern ilimlerin önceden faydalıdır dediği şeylere bilahare zararlıdır dediğine; yine zararlıdır dediği birtakım şeylerin sonradan yararlı olduğunu söylediğine şahit olduk. Modern ilmin bu tür yanılmaları elbette modern ilimleri bütünüyle göz ardı etmemizi gerektirmez. Hatta bu ilimlerde ilerleme kaydedildikçe hata payının daha da azalacağı muhakkaktır. Bununla birlikte helal ve haramı belirlemek, ilmi sonsuz olan Yüce Allah'ın işidir. Ancak Allah'ın hakkında söz söylemediği hususlarda yahut hastalık gibi durumlarda modern

ilmin vardığı neticeler önem arz etmektedir. Helal olan bir yiyecek, şu veya bu hastalık sebebiyle belli bir kişiye zararlı hale gelmiş olabilir. Bu gibi durumlarda söz konusu kişinin o yiyeceği yemesi dinen de sakıncalı hale gelir. Çünkü bedenimizin de üzerimizde hakkı vardır; ona zararlı olan şeylerden uzak durmamız gerekir.

Emir ve yasaklarda fayda ve zarar gözetilmiş olmakla birlikte naslarda (dini metinlerde) hükmün illeti açıkça belirtilmemişse yapacağımız illet tespiti zannîdir. Bu yüzden illet değişti diyerek nassta belirtilen kat'i hükmün değiştiğine karar veremeyiz. Mesela domuz etinde birtakım parazitlerin varlığı ve bu parazitlerin insanlara zarar verdikleri günümüzde tespit edilmiştir. Buna dayanarak *"domuz etinin haram kılınmasının illeti bu parazitlerdir ve bu parazitlerin, örneğin çok yüksek derecede pişirilerek veya başka bir yolla yok edilebilmesi durumunda domuz etinin helal olacağı"* söylenemez. Çünkü domuz etinin haram kılınmasının sebebinin bu parazitler olduğu nassta belirtilmemiştir. İllet sadece bu parazitler olmayabilir. Hatta bu parazitlerle hiç ilgisi bulunmayan bir illetten dolayı da domuz eti yasaklanmış olabilir. Modern ilim bu gün için söz konusu parazitleri tespit etmişse yarın başka bir sonuçla karşılaşılmayacağını söyleyemeyiz. Bu nedenle günümüzde veya gelecekte modern ilmin vardığı sonuçlara bakarak hükmün değiştiğini söyleme yetkisine sahip değiliz.

Kişi zor durumda kalmışsa haram olan yiyecekten zorunlu ihtiyacını giderecek miktarda yiyebilir. Zor durumda kalmanın anlam ve sınırları nelerdir? Yiyeceği zorunlu miktar ne kadardır? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler konuyla ilgili kaynaklarda mevcuttur.

"Allah'tan başkası adına kesilmiş olan hayvanları haram kılmıştır..."

Bu sebeple başkası adına kesilen; üzerinde başkasının adı anılan hayvanın eti de haramdır, yenilemez. Üzerinde adı anılan kişinin inançlı yahut inançsız olması bu konudaki hükmü değiştirmez. Üzerinde Peygamberimizin adı bile anılsa fark etmez. Bu nedenle türbeler adına kesilen hayvanın eti yenmez. Ancak bir türbenin yanında olsa da Allah adına kesilen hayvanın eti yenir.

Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etinin haramlığı tamamen dinî olup tevhid inancını korumayı amaçlamaktadır. Çünkü Allah'tan başkası adına hayvanın kesilmesi putperestlerin işi olup onunla, adına kesilen puta yakınlaşma hedeflenir ki bu da o puta ibadet anlamına gelir.

Hayvanın boğazlanmasında Allah'ın adının anılması niçin bu kadar önem-

senmiştir? Örneğin niçin ekin ekilirken veya biçilirken veya diğer yiyecekler imal edilirken Allah'ın adının anılmış olması şartı koşulmamaktadır? Muhtemeldir ki hayvanın boğazlanmasında can alma söz konusu olduğundan, bu husus önemsenmiştir. Diğer yiyecekler için can alma söz konusu değildir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
أُولٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾
أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ
فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

174. Allah'ın indirdiği Kitabtan bir şeyi gizleyen ve onu ucuza satanlar, işte onlar karınlarını ateşten başka bir şeyle doldurmazlar ve kıyamet günü Allah onlarla ne konuşur ne de onları temize çıkarır. Onlar için acıklı bir azap vardır.

175. İşte onlar, hidayete mukabil sapıklığı bağışlanmaya mukabil azabı satın almışlardır. Ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!

176. Bu, Allah'ın Kitab'ı gerçekle indirmesinden dolayıdır. Kitap hakkında ayrılığa düşenler, derin bir çıkmazdadırlar.

Âyetin, Peygamberimizin durumunu gizleyen Kitap Ehli bilginleri hakkında indirildiği söylenir. Söz konusu bilginler, Peygamberimizin gerçek bir peygamber olduğunu biliyorlardı. Ancak dünyevî birtakım menfaatleri yitir-

mek korkusuyla bağlılarından bu bilgiyi gizliyorlardı. Kurtubî'nin de dikkat çektiği gibi, âyet özelde söz konusu bilginler hakkında olsa bile menfaat endişesiyle Allah'ın indirdiği her türlü bilgiyi saklayan herkesi kapsar. Bu bilgiyi gizleyen, Kitap Ehli'nden olsun veya Müslüman bir bilgin olsun fark etmez. (Kurtubî, II, 234).

Dünyevî her türlü çıkar, ucuzdur. Değeri ne olursa olsun geçici çıkarlar, ebedî olan âhiret hayatıyla kıyaslandığında bir önemi haiz değildir. Ciddi bir baskı altında olmaksızın dünyevî çıkarlar uğruna herhangi bir dinî gerçeği gizlemek ebedî olan âhiret hayatında cezayı gerektirir. Bunu yapanlar öteki dünyada Allah'ın gazabına uğrarlar ve bu yüzden Allah kendileriyle konuşmaz. Allah'ın onlarla konuşmayacağının âyette belirtilmesi, Allah nezdinde ne denli düşük bir duruma düşeceklerini ve çetin bir azaba uğrayacaklarını anlatmaktadır. Âhirette işledikleri suçu telafi edecek bir şey bulamayacaklarından dolayı temize de çıkamazlar. Onları sadece ve sadece acıklı bir azap beklemektedir. Bunlar, doğru yol karşılığında sapıklığı ve bağışlanma karşılığında da azabı satın almışlardır. Bu yüzden yaptıkları, Allah'a karşı gösterilmiş bir cüretkârlıktan başkası değildir.

Yukarıda da dikkat çekmiştik, Kitaptan bazı şeyleri gizleyenlerden söz edildiğine göre muhataplar, ilâhî bir kitaba sahip olanlardır. Kuşkusuz bu kitaplar, insanlar onlar sayesinde dünyevî çıkarlar elde etsinler diye değil, kapsadıkları gerçekler ortaya çıksın ve bütün insanlar onlardan yararlansın diye indirilmişlerdir.

"Kitap hakkında ayrılığa düşenler, derin bir çıkmazdadırlar."

Burada söz konusu edilen *"ayrılığa düşme"*, âyetin ilk bölümünde vurgulanan *"Kitabın gerçekle indirilmesi"* meselesiyle ilgili olmalıdır. Nitekim müfessirlerin çoğu, buradaki ayrılığa düşmeyi bir kısmına inanıp bir kısmına inanmama, bazı kimselerin onu şiir olmakla nitelerken bazılarının onu sihir olmakla nitelemeleri, bazılarının da onu öncekilerin masalları olmakla nitelemeleri vs. gibi hususlarla açıklamışlardır.

Âyet hakkında yapılan diğer bir yoruma göre ise Allah'ın âyetlerini bilerek asıl anlamlarından başka anlamlara çekenler kastedilmektedir. Dinler, insanların dünya ve âhiret huzuruna kavuşmaları için gönderilmişlerdir. Oysa bu tür yorumlar yapanlar, insanları bölmekle huzur ve mutluluklarına engel olmakla kalmaz, bir de Allah'a iftira suçu işlemiş olurlar.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيّٖنَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِ وَالسَّٓائِلٖينَ وَفِي الرِّقَابِ
وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرٖينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَحٖينَ الْبَأْسِ اُو۬لٰٓئِكَ
الَّذٖينَ صَدَقُوا وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

177. Erdemlilik yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir; gerçek erdemlilik kişinin Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitaba ve peygamberlere inanması; akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolcuya, dilenenlere ve boyunduruk altında olanlara sahip olduğu maldan seve seve vermesi, namazı kılıp zekâtı veren olmasıdır. Böyleleri söz verdiklerinde sözlerini yerine getirirler. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabrederler. Samimi olanlar, işte bunlardır. Takva sahipleri de ancak bunlardır.

Birr, farz veya nafile olan bütün iyilik ve güzellikleri kapsayan bir kelimedir. Bu nedenle kelimeyi erdemlilik kelimesiyle karşılamayı uygun gördük. Burada kelime sadece amelle bağlantısı olan iyilikleri değil, aynı zamanda inançla ilgili olanları da kapsamaktadır. Zaten inanç ve amel ayrılmaz bir bütündür.

Âyette geçen "على حبه" kısmındaki zamirin hangi kelimeye ait olduğu konusundaki tereddütten dolayı, bu kısma *"kişinin, mala ihtiyacının olduğu bir sırada malından vermesi"*, *"Allah sevgisinden dolayı vermesi"* gibi anlamlar da verilmiştir.

Âyetin kıble değişikliğiyle ilgili olduğu görüşü genel kabul görmüştür. Buna göre âyetin anlattığı temel nokta, ibadetlerde şeklin bizatihi önemsen-

mediğidir. Şu şekilde veya bu şekilde, şu tarafa veya başka tarafa yönelerek namaz kılınabilirdi. Önemli olan Allah'ın emrettiği yöne yönelmektir. Böylece Allah'a iman sınanmış olmaktadır. Müslümanların namazlarında Ka'be'ye yönelişi, Allah'ın emrini yerine getirmelerinden dolayı anlam kazanmaktadır.

Âyet her türlü iyiliği kapsayan *birr* kelimesini tarif etmekle sıdk/samimiyet ve takvanın da *birr* kapsamına giren ve âyette sıralanan hususları yerine getirenlerin bir sıfatı olduğu vurgulanmaktadır. O hâlde *sıdk* ve *takva* gibi kültürümüzde yaygın olan kavramların tarif ve içerikleri Kur'ân'dan çıkarılmalıdır.

Âyetten de anlaşıldığı gibi erdemlilik, sadece inançla gerçekleşmediği gibi yalnızca amellerle de gerçekleşmez. Kişinin erdemli olabilmesi için sahih bir inancın yanında bu inancın gerektirdiklerini de yapması gerekir. "**Samimi olanlar, işte bunlardır. Takva sahipleri de ancak bunlardır.**"

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰىۜ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ
وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰىۜ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخ۪يهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍۜ ذٰلِكَ تَخْف۪يفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌۜ فَمَنِ اعْتَدٰى
بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِي
الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178. Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas emredildi. Hüre karşılık hür, köleye karşılık köle ve kadına karşılık kadın. Fakat her kim kardeşi tarafından affedilirse o zaman örfe uygun olarak en güzel biçimde ödeme yapılır. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve rahmettir. Kim bundan sonra saldırıya kalkarsa, artık ona acıklı bir azap vardır.

179. Ey akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki sakınırsınız.

Buharî'nin İbnu Abbas'tan naklettiğine göre, İsrailoğullarında kısas vardı ama diyet yoktu. Âyette söz konusu edilen hafifletme ve rahmetle kastedilen, kasıtlı öldürmede de diyetin kabul edilebilmesidir. **"Kim bundan sonra saldırıya kalkarsa artık ona acıklı bir azap vardır"** cümlesiyle de diyet alındıktan sonra katili öldürmeye kalkışan kast edilmektedir. (Buhari, Tefsir 25/4228). İsrailoğullarında kısastan başka bir seçeneğin bulunmadığı Tevrat'ta zikredilmektedir. (Tesniye 19; Levililer 24:20; Sayılar 35/16).

Kısasla ilgili hükümler, fıkıh kitaplarıyla ahkâm tefsirlerinde genişçe yer almaktadır. Konuyla ilgili mezheplerin görüşleri ilgili kaynaklarda ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Biz burada bu konulara kısaca değinmekle yetineceğiz. Birinci âyette geçen, **"hüre karşılık hür, köleye karşılık köle ve kadına karşılık kadın"** ifadesini genelde hür bir kimse, hür bir kimseyi öldürürse öldüren hür kişi; köle köleyi öldürürse öldüren köle; bir kadın, bir kadını öldürdüğü takdirde de öldüren kadın öldürülür, demişlerdir. Ama hür bir kişi, bir köleyi öldürür veya aksi olursa; bir erkek bir kadını öldürür veya aksi olursa veyahut bir Müslüman gayr-i müslim birini öldürür veya tersi olursa ne yapılır?

Hanefiler, Mâide sûresinin 45. âyetinde geçen *cana can* ifadesini esas alarak, niteliği ne olursa olsun, öldüren öldürülür demişlerdir. Diğer mezhep mensupları, öldürenin niteliğine bakarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bazı müfessirler âyetin özel bir durumu anlattığını söylerler. Buna göre âyet, cahiliye döneminde savaşmış iki kabilenin durumuyla ilgili olarak indirilmiştir. Bir kavgada aralarında kadın ve köle olmak üzere birçok kişi öldürülmüştü. Aralarında kan davası henüz sona erdirilmeden İslâmiyet'i kabul eden bu iki kabileden güçlü olanı, öldürülmüş köle ve kadınlarına karşılık karşı tarafın hür erkeklerinden aynı sayıdaki kişinin öldürülmesini istiyordu. Katillerin kendilerinin öldürülmesi gibi bir talep de söz konusu değildi. Bazıları da bunun cahiliye döneminin bir geleneği olduğunu söylemektedir.

Seyyid Kutup âyetin, Mâide sûresinin 45. âyetinin anlattığından farklı bir durumu anlattığını söylemektedir. Ona göre Mâide sûresindeki âyet, belli bir kişiden belli bir kişiye veya belli kişilerden belli bir kişi veya kişilere karşı yapılan saldırılardır. Oysa bu âyet, iki Arap kabilesinin yaptığı gibi, toplu saldırılarla ilgilidir. Yani bir aile diğer bir aileye, bir kabile öbürüne, bir topluluk başka bir topluluğa saldırır, hür, köle, kadın vs. demeden önüne çıkanı öldürür. İşte böyle bir durumda kısas terazisi ortaya konulduğunda bir hür diğerinin hürüne, bir köle diğerinin kölesine, bir kadın diğerinin kadınına karşılık öldürülür. Aksi takdirde bir topluluğun diğerine saldırması gibi toplu tecavüzlerde kısas nasıl uygulanabilir, demektedir. (Seyyid Kutup, fi Zilal, I, 268).

Kur'ân-ı Kerim Allah'ın bir lûtfu olarak önceki şeriatlarda bulunmayan fidye uygulamasını getirmiştir. Öldürülenin mirasçıları, kısas yerine kendilerine fidye verilmesini kabul ettikleri takdirde katil fidye verir ve böylece öldürülmekten kurtulur. Öldürülenin mirasçılarına, katilin en nihayet dinde kardeşleri olduğu hatırlatılarak fidyeye yönelmeleri teşvik edilmekte, böylece aralarındaki kin ve nefret duyguları hafifletilmeye çalışılmaktadır.

179. âyette geçen: **"Kısasta sizin için hayat vardır"** ifadesi, Kur'ân-ı Kerim'e özgü özlü anlatımlardandır. Hemen ifadenin başında geçen, **"Ey akıl sahipleri"** hitabı, aklın önüne alabildiğine geniş bir alan açmakta ve akla, kısasta nasıl hayat olduğunu kendi imkânlarınla araştır, bul, demektedir. Başkasının hayatına son vermek isteyen biri için kısas edilme korkusundan daha caydırıcı bir şey olamaz. Bu caydırıcılığın toplumda cinâyet olaylarını azaltacağı muhakkaktır. Kısasta hayat oluşunun nedenlerinden biri bu olmalıdır.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَ
بِالْمَعْرُوفِۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّق۪ينَۜ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ
فَاِنَّمَٓا اِثْمُهُ عَلَى الَّذ۪ينَ يُبَدِّلُونَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌۜ ﴿١٨١﴾
فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَٓا اِثْمَ
عَلَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٨٢﴾

180. **Birinize ölüm geldiğinde, eğer ardında mal bırakacaksa ana-babaya ve akrabalara örfe uygun olmak üzere vasiyet etmek, -muttakîler üzerine bir borç olarak- üzerinize yazıldı.**

181. **Her kim işittikten sonra onu değiştirirse günahı, vasiyeti değiştirenleredir. Kuşkusuz Allah işitendir, bilendir.**

182. **Her kim, vasiyet edenin haksızlık yapmasından yahut günah işlemesinden endişe edip tarafların arasını bulursa kendisine gü-**

nah yoktur. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır ve çok merhamet edendir.

Vasiyetle ilgili bu âyetlerin miras âyetlerinden önce indirildiği müfessirler tarafından belirtilmektedir. Buna göre miras âyetleri geldiğinde hangi mirasçıya ne kadar pay verileceği belirlenmiştir. İslâm'dan önce miras Araplarda sadece erkek akrabalar arasında bölüştürülür, kadınlara mirastan pay verilmezdi. Âyet, ana-baba kaydını koyarak akraba kadınlara da vasiyet edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Zaten miras âyetleri geldiğinde akraba kadınların payları açıkça zikredilmiştir.

Müfessirlerin bir kısmı burada söz konusu edilen vasiyetin bir tavsiye mahiyetinde olduğunu ve farz olmadığını söylerken, çoğunluk farz olduğu kanaatindedir. Âyette geçen *borç* ve *üzerinize yazıldı* ifadeleri çoğunluğun görüşlerinde haklı olduğunu göstermektedir.

Yine müfessirlerin pek çoğu, miras âyetlerinin bu âyeti neshettiğini söylerler. Hâlbuki nesih, önceki âyetin hükmünü bütünüyle ortadan kaldırır. Çünkü nesheden hüküm ile neshedilen hüküm arasında tam bir çelişki söz konusu olmalıdır. Miras âyetleriyle bu âyet arasında olsa olsa, mücmel olan bir hükmün tebyini söz konusu olur. Yani miras âyetleri, vasiyet âyetindeki kapalılığı gidermiş ve kimlere ne miktarda pay verileceğini belirlemiştir. Ayrıca âyet, mirasçı olmayan akrabalara da vasiyeti içermektedir ve müfessirlerin tamamı bu durumdaki akrabalar hakkında vasiyetin devam ettiğini söylerler.

Mesele ayrıntılı bir şekilde incelenecek olursa durum şudur: Miras âyetleri gelmeden önce kişi, geride bıraktığı malın tamamı konusunda vasiyet ederdi. Mirasta paylar belirlendikten sonra kişinin, geride bıraktığı malının üçte biri üzerinde vasiyet hakkı kaldı. Bu üçte biri, mirasçı olmayan akrabalarına vasiyet edebileceği konusunda bütün mezhepler ittifak halindedir. Hatta anne-babası gibi normal durumlarda kendisine mirasçı olan akrabaları bazı durumlarda mirastan pay alamazlar. Bu durumda onlar hakkında da vasiyetin geçerli olduğu yine bütün müfessirlerce kabul görmüştür. O hâlde âyetler, sadece mirastan pay alan akrabalara vasiyetin yapılıp yapılamayacağı ile ilgilidir.

Âyet, *örfe uygun* kaydını getirmektedir. Buna göre vasiyet eden kişi mirasçılara haksızlık yapmamak kaydıyla mirasçı durumda olan akrabalarına da vasiyette bulunabilir. 182. âyette de "**Her kim, vasiyet edenin haksızlık yapmasından yahut günah işlemesinden endişe edip tarafların aralarını bulursa kendisine günah yoktur**" denilerek vasiyete tanık olanlara bir gö-

rev yüklenmekte ve vasiyet eden kişinin, örfe uygun hareket etmemesi durumunda müdahale etmeleri istenmektedir.

Netice olarak, Kur'ân'da mensuh (hükmü kaldırılmış) âyetlerin varlığını kabul edenler bile bir şekilde her iki âyet arasında bir uzlaşma sağlanabildiği takdirde nesih yönüne gidilmemesi gerektiğini söylerler. Burada vasiyet âyeti ile miras âyetleri arasında bir çelişki söz konusu olmadığı gibi miras âyetleriyle birlikte vasiyet âyeti de uygulama alanı bulmaktadır. Bu sebeple de nesih yoktur.

Vasiyete şahit olan, tıpkı diğer şahitlik konularında olduğu gibi, bu bilgiyi gizleme yetkisine sahip değildir. Gizlediği takdirde bunun hesabını âhirette verecektir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ ﴿١٨٣﴾ اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذ۪ينَ
يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْك۪ينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ
خَيْرٌ لَهُۜ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذ۪ٓي اُنْزِلَ ف۪يهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى
لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ
مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُۜ وَمَنْ كَانَ مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى
سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُر۪يدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا

يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى
مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

183. Ey inananlar, sizden öncekilere yazıldığı gibi, belki sakınırsınız diye sizin üzerinize de oruç yazıldı.

184. Sayılı günler olarak. Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Oruca zor dayanabilenlere ise bir yoksulu doyuracak kadar fidye vardır. Bunun dışında kim gönüllü hayır işlerse kendisi için bu yaptığı iyidir. Oruç tutmanız -eğer bilirseniz- sizin için daha hayırlıdır.

185. O Ramazan ayı ki insanlara doğru yolu gösteren, doğru yolun delillerini içeren ve hakkı batıldan ayıran olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. O hâlde bu aya ulaşanınız onu oruçlu geçirsin. Ama kim de hasta yahut yolcu ise tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah size kolaylık ister, zorluk istemez. O belki şükredersiniz diye (belirlenen günlerin) **sayısını tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdiği için Allah'ı yüceltmenizi ister.**

Oruç ibadeti Hz. Âdem'den bu yana bütün dinlerde farz kılınmıştır. Ancak önceki dinlerde farz kılınan oruç tıpkı İslâmiyet'te olduğu gibi Ramazan ayında ve bir ay şeklinde miydi? Bazı müfessirler, onlarda da orucun Ramazan ayında ve bir ay şeklinde olduğunu, ancak onların bunu zamanla değiştirdiğini söylerler. Bu müfessirlere göre, **"sizden öncekilere yazıldığı gibi"** ifadesiyle kastedilen budur. Diğer müfessirlere göre ise bu ifade ile oruç ibadetinin kendisi kastedilmektedir, müddet ve ayrıntıdaki şekillerde değil. Her halükârda önceki dinlerde de oruç ibadeti farz idi.

İbadetlerin tamamında birtakım hikmetler gözetilmiştir. Oruç ibadetinde de elbette kişinin bedenî yapısı, ruhî yapısı ve toplumun huzur ve düzeni açısından hedeflenen birtakım hikmetler vardır. Orucun etkili bir nefis eğitimi olduğu, herkesin bizzat açlık ve susuzluğu tadarak bu durumda olan fakirlerin durumunu bizzat yaşamasını sağladığı ortadadır. Ayrıca beden sağlığı açısından da birçok yararının bulunduğu söylenmektedir. Biz bunların bir kısmını yahut tamamını bilebiliriz veya bilemeyiz. Ancak hedeflenen bu hikmetler, oruç ibadetiyle gerçekleşir veya onunla kemale ulaşır.

“Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Oruca zor dayanabilenlere ise...”

Yüce Allah, ne ibadetlerde ne de diğer emir ve yasaklarda bize gücümüzün üstünde bir yük yüklemiştir. Hatta bir zorluk da söz konusu değildir. O, bizim için kolaylık diler, zorluk değil. Bu sebeple yolcu ve hastalar, başka günlerde oruçlarını kaza edebilirler. Burada söz konusu edilen hastalığın, geçici bir hastalık olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü ancak geçici bir hastalığı olan bilahare oruç tutabilir. Bir de kalıcı hastalık yahut yaşlılık veya başka bir sebepten dolayı zorlanarak oruç tutabilenler vardır ki bunlar, oruç yerine her gün için bir yoksulu doyuracak kadar fidye verirler.

Zorlukla da olsa oruç tutamayacak kadar çok yaşlı yahut ölümcül bir hastalığa yakalanmış olanların durumu âyette söz konusu edilmemektedir. Âlimlerin önemli bir kısmı, âyette geçen: **“O hâlde bu aya ulaşanınız onu oruçlu geçirsin”** cümlesinden hareketle orucun farziyetinin Ramazan ayının girmesiyle sabit olduğunu söyleyerek bu durumda olanların da fidye vermeleri gerektiğini söylemişlerdir.

Bizce âyet, genel bir durumu anlatmaktadır. Bu gibi kimselerin hali özeldir. Bu kimseler için orucun farziyeti sabit olmaz. Çünkü bunlar hiçbir şekilde oruç tutamadıkları gibi ileride de tutamayacakları kesindir. O hâlde orucun farz oluşuna muhatap olacak bir konumda değillerdir. Nasıl hacca gidecek durumda olmayanlara hac farz değilse ve nasıl fakirler için zekât vermek farz değilse bunlar için de oruç farz değildir. Bu kimseler, oruç tutma ehliyetine sahip değildir ki onlara farz olsun. Bununla birlikte bu durumda olup maddi yönden hali vakti iyi olanların ihtilaftan kurtulmak için fidye vermeleri tavsiye edilebilir.

“O belki şükredersiniz diye (belirlenen günlerin) **sayısını tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdiği için Allah’ı yüceltmenizi ister.”**

İbadetler bir yük gibi görünse de aslında insanın dünya ve âhiret hayatının mutluluğu için gerekli şeylerdir. Bu nedenle Allah’ı yüceltmek ve O’na şükretmek gerekir.

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي
عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ١٨٦

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَٓائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ
لَكُمْ وَاَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ اَنْفُسَكُمْ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا
مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ
الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ
اِلَى الَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ
تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ وَلَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ
بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَٓا اِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا
مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

186. Kullarım sana beni sorarlarsa; hiç şüphesiz, ben yakınım; dua edenin duasını anında kabul ederim. O hâlde onlar da çağrıma uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.

187. Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı. Onlar sizin için bir giysidir, siz de onlar için bir giysisiniz. Allah sizin kendinize (hakim olamayıp) **emre aykırı davrandığınızı elbetteki biliyordu. Ama tövbenizi kabul etti ve sizi bağışladı. Artık kadınlarınıza yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazdıklarını isteyin. Tanyerinin beyaz ipliği, siyah ipliğinden sizce ayırt edilinceye kadar yiyin, için. Ardından geceye kadar orucu tamamlayın. Mescitler-**

de itikâfa çekildiğiniz sırada kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır, bu sınırları aşmayın. Belki korunurlar diye Allah âyetlerini insanlara işte böyle açıklamaktadır.

188. Mallarınızı aranızda haksız şekilde yemeyin. Bilip dururken insanların mallarından bir kısmını yemek için yalan yemin ve yalan şahitlik ederek hâkimlere vermeyin.

Bir önceki grubun son âyetinde Allah'ı yüceltmek ve O'na şükretmekten söz edilmişti. Bazı müfessirler, hemen bunun ardından -açıklamakta olduğumuz âyetlerin ilkinde- Allah'a dua edilmesinden söz edilmesine bakarak, bunun dualardan önce Allah'ı güzel sıfatlarla yüceltip övmenin gerekliliğine bir işaret olduğunu söylerler. (Râzî, V, 94).

Yapacağı duaya Allah'ın anında cevap vereceğini kulun bilmesi ne büyük saadet! Evrenin yaratıcısı, sınırsız güce, merhamete ve sınırsız bilgiye sahip olan Yüce Allah: *"Ben kulumun çağrısını kabul buyuruyorum, o hâlde o da çağrıma uysun, bana inansın"* buyuruyor. Kuluna olan ihtiyacından mı? Hayır, yine kulun kendi yararı için; kulu doğru yolu bulsun diye; dünya ve âhiret mutluluğunu elde etsin diye! Başka bir âyette Yüce Allah kuluna şahdamarından daha yakın olduğunu (Kâf 50/16) belirtmektedir. O hâlde kul, Rabbine dua ederken herhangi bir endişeye kapılmaksızın duasının Allah'a ulaştığından emin olmalı ve araya aracılar sokmamalıdır.

Duanın önemini anlamak için sözü edilen ayeti düşünmek yeterli olacaktır. Çünkü Yüce Allah kitabının on dört yerinde soru sormakta ve ardından cevabını vermektedir. Soru ve cevapların bazısı itikadî konularda bazısı da ibadetle ilgilidir. Bunların cevapları da üç şekilde gelmiştir: Çoğunda *kul* (de:), birinde *fe kul* (de:) buyurulmuştur ki bu *fe* de, cevabın âciliyeti olduğuna ve beklemeden hemen verilmesine işaret eder. Üçüncüsü de dua hakkındaki bu âyettir ki burada: *izâ seeleke ibâdî annî* (Kullarım sana benden sordukları zaman…) *kul* veya *fe kul* diye tasrih edilmeyerek cevabında doğrudan doğruya *fe innî qarîbun* (Hiç şüphesiz, Ben yakınım) buyurularak vasıta kaldırılmış, yakınlık da duaya icabetle açıklanmıştır ki bunda büyük bir incelik vardır. Cenab-ı Allah, duada kulu ile kendisi arasına bir vasıtanın girmesini istemiyor ve sanki diyor ki: *"Kulum, vasıtaya dua vaktinden başkasında muhtaç olabilirse de dua vaktinde benimle onun arasında vasıta yoktur. Ben ona böyle yakınım"* (Elmalılı, I, 665-666).

Oruca dair kurallar içeren 187. âyetten, oruc ibadetinin ilk dönemde farz

kılındığında Müslümanların oruçlu geçirdikleri Ramazan ayı günlerinin gecelerinde de hanımlarına yaklaşmalarının yasak olduğu fakat kendilerine hakim olamayıp bu yasağı çiğnedikleri anlaşılmaktadır. Bu âyetle oruçlu günlerin gecelerinde hanımlarına yaklaşmalarına izin verildiği anlatılmaktadır. Sadece mescitlerde ibadete çekilenler, yani itikâfa girmiş olanlar için bu yasak devam etmektedir. Oruçla ilgili yasaklar, tanyerinin ağarmasından günbatımına kadar devam eder.

Âyette sözü edilen *itikâf,* bir yerleşim biriminde en az bir Müslüman'ın, dünyevî meşgalelerini askıya alarak bir müddet için mescide kapanıp ibadetle meşgul olması şeklinde yapılır. Peygamber (s.a.v.), Ramazan ayının son on gününde Mescitte itikâfa çekilirdi. Vefat ettiği yıl bunu iki katına çıkarmıştır. İtikâfa giren kişi, zorunlu ihtiyaçları dışında mecidin dışına çıkmaz.

"Mallarınızı aranızda haksız şekilde yemeyin. Bilip dururken insanların mallarından bir kısmını yemeniz için, yalan yemin ve yalan şahitlik ederek hâkimlere vermeyin."

Âyet sosyal hayatın adalet üzere devam etmesi için önemli bir kurala dikkat çekmektedir: Aslında ferdî mülkiyet kapsamına giren maldan söz edildiği halde *mallarınızı* denmesi, ümmet arasındaki birliğe ve kişinin mülkiyetinde bulunan malda toplumun hakkının da bulunduğuna bir işarettir. Bu sebeple kişi, ferdî mülkiyeti altında bulunan malı dilediği şekilde saçıp savuramaz. Malın nereden kazanılması gerektiği kurallara bağlandığı gibi nerelere harcanacağı da kurallara bağlanmıştır.

Âyet tarih boyunca ve günümüzde de yaygın olan, zalim hâkimlerle yöneticilere rüşvet vererek mal-mülk elde etmenin haram olduğuna dikkat çekmektedir. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen pek çok hadiste rüşvet verenin de rüşvet alanın da rüşvete aracılık yapanın da Allah'ın rahmetinden kovulduklarını ve Cehenneme gireceklerini haber vermektedir. Haram yemek günah olduğu gibi buna aracılık etmek de günahtır. Bu sebeple özellikle avukatlık mesleğiyle uğraşanların buna dikkat etmeleri; günaha aracılık etmemeleri gerekir.

Orucun temel hikmetlerinden biri de inananların ciddi bir nefis eğitiminden geçmeleri ve herkesin, fakirlerin çektiği sıkıntıyı bizzat yaşayarak öğrenmesi değil midir? O hâlde orucun temelinde de sosyal hayatın birtakım problemlerinin çözümü yatmaktadır.

Modern İlim ve Kur'ân

Günümüzde birçok Müslüman, Kur'ân-ı Kerim'in, modern ilmin buluşlarını on dört asır önce haber verdiğine inanır. Bu inanış bir-iki meseleyle de sınırlı değildir. Neredeyse her bir buluş veya teori gündeme getirildiğinde bu-

nun kaynağı Kur'ân-ı Kerim'de aranır ve bulunur da (!) Ama nedense bunlar modern ilim tarafından keşfedildikten sonra Kur'ân'da aranmaktadır. Öncesinden Kur'ân'da bulunanı hiç olmamıştır. İşte aşağıdaki âyette modern ilim alanına giren bir mesele Peygamber'e sorulmaktadır:

يَسْـَٔلُونَكَ
عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاق۪يتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ
الْبِرُّ بِاَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ
الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

189. Sana hilalleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Erdemlilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama gerçekten erdemli olan, Allah'a karşı gelmekten sakınan kişidir. O hâlde evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.

Soru açık; hilallerin kendilerini soruyorlar: İncecik başlayan hilal gittikçe kalınlaşıyor ve nihayet dolunay halini alıyor. Ardından tekrar gittikçe incelen bir hilal şekline dönüşüyor. Bunun nedeni Peygamber'e soruluyor. Ancak verilen cevapta sorunun cevabı yok. Çünkü soru, hilallerin mahiyetiyle ilgilidir. Hâlbuki cevapta hilallerin dini ilgilendiren yönleri üzerinde duruluyor ve onların haccın vaktini belirledikleri, insanlar için diğer hususlarda vakitleri belirleme için ölçüler oldukları ifade ediliyor. Nitekim oruç ibadetinin ve boşanan kadınların iddetlerinin vaktini de hilaller belirliyor.

Ardından, evlere arkalarından girmenin yanlışlığından söz ediliyor, evlere kapıdan girmenin gerekliliği anlatılıyor. Peki, evlere ne diye kapılardan değil de arkadan giriyorlardı? Rivâyet tefsirleri, Medineli Arapların şöyle bir geleneğinden söz eder: Umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra herhangi bir sebepten dolayı yola koyulmayıp bir süre oyalanacak olurlarsa evlere kapılarından girmezlerdi. Evin arka tarafında bir gedik açar ve oradan girerler-

di. Bazı rivâyetlerde ise hac dönüşü evlerine kapıdan girmez, evlerin arkalarından girerlerdi. Niçin kapıları bırakıp evin arkasından girdiklerine dair başka rivâyetler de nakledilmektedir. Fakat bunların hiçbirinin artık anlamı kalmadığından, onları zikretme ihtiyacı duymuyoruz.

Peki, evlere arkalarından girmenin hilallerle ne ilgisi var ki bu iki mesele aynı âyette yer almaktadır? Cevap olarak hilallerin hac için vakit bildirmelerinden söz edilmiş olması da ilgi kurulması için yeterli görünmemektedir.

Yukarıda dikkat çektiğimiz gibi soruya verilen karşılık, sorulan sorunun cevabı değildir. O hâlde *evlere arkalarından girmeyin* denirken niçin istenilen cevabın verilmediği anlatılmış oluyor: Peygamber'e böyle bir soru sormak, kapı dururken evlere arkalarından girmeye benzer, deniliyor. Nitekim bazı müfessirler *evlere arkalarından girmenin* bir deyim olduğunu ve bununla, doğru yoldan ayrılmanın kastedildiğini söylemişlerdir. Araplar, yanlış yapan birine doğruyu anlatırken: *işe kapısından girmen gerekir* derler. (Râzî, V, 126). Buna göre Peygamber'in görevi, insanlara astronomiyle ilgili bilgiler vermek değildir. Onun görevi, din konusunda insanları bilgilendirmektir. O hâlde *evlere arkalarından girmek*, Türkçe'deki: *Evin kapısı dururken bacasından girmek* anlamında kullanılan bir deyimdir. Bunun bu anlamda deyimleşmesinin temelinde, söz konusu edilen Medineli Arapların geleneği olabilir. Ama artık söz, deyimleşmiştir ve onu deyim anlamında anlamak gerekir. Nitekim bazı müfessirler bunun, *isteğini yanlış yerde aramak* anlamında olduğunu belirtmişlerdir. Müfessir el-Kasimî, Rağıb el-Isfahanî'den özet olarak şunları nakletmektedir:

"Peygamber'den, hilallerin neden kalınlaşıp inceldikleri sorulmuştu. ***"Evlere arkalarından girmek erdemlilik değildir,"*** *demek sûretiyle onlara, isteğinizi yanlış yerde arıyorsunuz denmektedir. Çünkü bu tür şeylerin bilgisi, peygamberliği ilgilendirmemektedir. Peygamber'e bu tür sorular sormak, yanlış kapıyı çalmaktır. İlimler iki çeşittir: İnsanın geçimini ilgilendiren zanaatlar, yıldızların hareketleri, madenler, bitkiler, hayvanların yapıları gibi konular. Bunları bilmenin yolu Peygamber'e sormak değildir. Bu gibi konular peygamberliği ilgilendirmezler de. İkinci çeşit ilimler ise şeriatı yani dini ilgilendiren ilimlerdir. İşte bunlar Peygamber'e sorularak öğrenilir."* (Kasimî, II, 472-473).

O hâlde âyet, hilallerin durumu gibi astronomi alanına giren meselelerin, Peygamber'in ve dolayısıyla Kur'ân'ın alanına girmediğini anlatmaktadır. Aynı şekilde maddenin işlenişi ve evrenle ilgili diğer buluşlar da mahiyetleri itibarıyla Kur'ân-ı Kerim'in alanına giren konular değildir.

Eğer Kur'ân'ın hedefleri arasında insanları modern ilimler alanında da bilgilendirmek olsaydı, tam da sırasıydı; hilallerin neden ince başlayıp giderek

kalınlaştıkları ve nihayet dolunay haline dönüştükleri anlatılırdı. Şayet *"o günün astronomi bilgisiyle insanlar yapılacak açıklamayı anlayamayacak durumdaydı"* denilecek olursa en azından imalı bir yolla da olsa bunun sebebi anlatılmaya çalışılır ve astronomi bilgisi bir mesafe aldıktan sonra yapılan bu ima çözümlenirdi.

Bundan, Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimlere karşı olduğu anlamı da çıkmaz. Bilakis o, birçok âyetinde dikkatleri modern ilmin alanına giren hususlara çekmekte, insanları bu alanlarda çalışmaya teşvik etmektedir. Ancak bir peygamberin veya dinle ilgili bir kitabın görevi, modern ilimlerin keşifleri ve bu konuda varılacak sonuçlarla ilgilenmek değildir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, tabiat ve evrene dikkat çeken bütün âyetlerde -ki bu konuda pek çok âyet vardır- dikkatli bir dil kullanmış ve modern ilmin ileride varacağı kesin sonuçlarla çelişecek bir ifadeye yer vermemiştir. Bu nedenle *Kur'ân-ı Kerim, modern ilimlerin vardıkları kesin sonuçlarla çelişmez, ama onları önceden haber de vermez.* Konuyla ilgili âyetlerde bu hususlara dikkat çekmeye gayret edeceğiz.

Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimlerin evrenle ilgili vardığı sonuçları önceden haber verdiğini ileri sürenler, bununla, onun ilâhî bir kitap olduğunu ispatlamaya çalışırlar, yani bunu Kur'ân'ın bir icazı olarak değerlendirirler. Bizce eğer bu alanda bir icaz aranacaksa Kur'ân-ı Kerim'in, modern ilimlerin vardığı sonuçlarla çelişmeyecek bir dil kullanmış olması yeterlidir. Kaldı ki icaz konusu, derin ihtisas gerektiren alanlarda olmaz. Çünkü bu gibi hususlar, herkesin doğruluklarını tahkik edebileceği hususlar değildir. Din, ortalama seviyedeki her insana hitap ettiğine göre, onun hak din olduğunun ispatı da ortalama seviyedeki her insanın anlayabileceği, doğruluğunu test edebileceği alanlarda olur.

Allah Yolunda Savaşmanın Bazı Kuralları

Savaşmak hayatın bir olgusudur. Bir dinin yahut bir toplumun savaştan yana olmaması, savaşın çıkmaması için yeterli bir sebep değildir. Bir din veya toplum,varlığını devam ettirebilmek için istemese de savaşa girmek zorunda kalabilir. Haksız yere savaşmak ve haksız olarak bir topluma savaş açmak, zulümlerin en büyüğü olduğu gibi savaşmanın zorunlu hale geldiği durumlarda savaşa katılmak da görevlerin en büyüğüdür. Bu sebeple İslâm, savaşı istememesine rağmen, savaşma zorunluluğu ortaya çıktığında onu ibadetlerin en büyüğü sayar. Sıradaki âyetler, Allah yolunda savaşmanın önemli kurallarını anlatmaktadır.

Aşağıdaki âyetlerin öncekilerle münasebetine gelince; önceki âyetlerde

orucun hükümleri ve ardından da hacca dair bazı meselelere değinildi. Çünkü oruç ayı olan Ramazan ayından sonra hac ayları gelmektedir. Hac ayları, haram aylardır; yani savaşın yasaklandığı aylardır. Ama Müslümanlar hac için ihrama girmişken müşrikler saldıracak olurlarsa ne olacaktır? Işte savaşla ilgili şu âyetler, bu münasebetle burada yer almaktadır.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ
يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾
وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ
اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ
فِيهِ فَاِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَاِنِ انْتَهَوْا
فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ
بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا
عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ
﴿١٩٤﴾ وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ وَاَحْسِنُوا
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

190. Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın. Ancak sınırları aşmayın. Kuşkusuz Allah sınırları aşanları sevmez.

191. Onları her nerede yakalarsanız öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Bilesiniz ki fitne, öldürmekten kötüdür.

Ama Mescid-i Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça onlarla savaşmayın. Eğer onlar size savaş açarlarsa, siz de onları öldürün. Kâfirlerin cezası işte böyledir.

192. Vazgeçecek olurlarsa kuşkusuz Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

193. Fitne kalmayıncaya; din Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Ama vazgeçecek olurlarsa zalimlerden başkasına düşmanlık yapılmaz.

194. Haram ay, Haram aya karşılıktır. Yasaklar karşılıklıdır. Bu yüzden, kim size saldırırsa tıpkı size saldırdıkları gibi, siz de onlara saldırın.

195. Allah yolunda harcayın, kendinizi tehlikeye atmayın ve iyilik yapın! Kuşkusuz, Allah iyilik yapanları sever.

Müslümanlara, Mekke dönemi boyunca müşriklerin yaptıkları eziyetlere katlanmaları, fakat dini tebliğ ve yayma işine mutlaka devam etmeleri gerektiği anlatılmıştı. Ancak Müslümanların Medine'ye hicret ederek burada küçük bir devlet kurmalarından sonra durum değişti. Artık Müslümanlar, kendilerine yapılacak saldırılara karşılık vereceklerdir.

Birçok müfessire göre bu âyetler, savaş konusunda indirilmiş ilk âyetlerdir. Müslümanların Müşriklerle yaptıkları ilk savaş olan Bedir savaşından önce indirilmişlerdir. Diğer müfessirlere göre ise savaşa izin veren ilk âyet, Hac sûresinin 39. âyetidir ki bu âyet, haksız yere yurtlarından çıkarılmış olan inananlara savaşma izninin verildiğini anlatmaktadır. Savaş konusunda indirilen ilk âyetin, Hac sûresindeki âyet olduğunu söyleyen müfessirler daha çoktur. Ama her halükârda bu âyetler savaşı konu alan ilk âyetler arasında yer almaktadır. O hâlde Müslümanlar henüz fiilen savaşa girmeden önce savaşın kuralları konusunda bilgilendirilmişlerdir. Bu bağlamda şu kurallar hatırlatılmaktadır:

a) *Sınırları aşmayın:* Bu konu Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Savaşçı olmayan çocuklar, kadınlar, yaşlılar, ibadetle meşgul rahipler, kısacası siviller öldürülmeyecektir. Hatta hayvanlar öldürülmeyecek ve ağaçlar kesilmeyecektir. Ayrıca Müslümanlar öç almak ve şahsi çıkarlar elde etmek için savaşmazlar. Bu sebeple karşı taraftan öldürülmüş olanların cesetleri üzerinde, hakaret anlamına gelebilecek işlemler yapılamaz. Müslümanlar Allah yolunda savaşırlar. Bundan dolayı savaşa başlarken

nasıl Allah'ın emir ve yasaklarının gözetilmesi gerekiyorsa, savaşın seyri ve sona ermesi aşamalarında da bu emir ve yasaklar gözetilmelidir.

b) *Savaşın gerekçesi, fitnedir:* O hâlde savaşın amacı fitnenin ortadan kaldırılmasıdır. Fitne nedir? Sözlükte kelimenin pek çok anlamı vardır. Bu anlamlardan biri, şiddet ve baskı uygulayarak, işkence yaparak inananların inançlarından vazgeçirilmeleri eylemidir. Bu sebeple Mekke döneminde Müslümanların dinlerinden vazgeçirilmeleri için müşriklerin Müslümanlara işkence yapmaları, fitne olarak isimlendirilmiştir. (İbnu Manzûr, Lisanu'l-Arab, XIII, 319). Âyette ifade edilen, *"fitne, öldürmekten kötüdür"* cümlesi de bu anlamda kullanılmıştır. Yani, onların baskı ve terör uygulayarak sizi inancınızdan uzaklaştırmaya çalışmaları, sizin onları öldürmenizden beter bir davranıştır. O hâlde bu davranışlarıyla onlar, öldürülmeyi hak etmişlerdir.

c) *Savaş devam ettiği müddetçe onları nerede görürseniz öldürün:* Görüldükleri yerde öldürülmelerine dair emir mutlak bir emir değil, savaş müddetiyle kayıtlı bir emirdir. Nitekim vazgeçmeleri durumunda Müslümanların da savaşa son vermeleri istenmektedir. Savaş açmış olan bir topluluk, savaşa son verecek olursa, bunlarla savaşmaya son verilmesi emrediliyorsa, Müslümanlara saldırmayan bir topluluğa durup dururken Müslümanların savaş açmaları düşünülemez. Nitekim 193. âyetin sonunda sadece zalimlere düşmanlık yapılacağı ifade edilmektedir.

d) Karşı tarafla savaş durumu devam ediyor olsa bile *Mescid-i Haram bölgesinde onlar savaşmadıkça bu bölgede onlarla savaşılmayacaktır.*

e) Savaşın gerekçesi fitne olduğuna göre, söz konusu *fitne ihtimali ortadan kalktıktan ve hakimiyet Müslümanların eline geçtikten sonra savaş durumuna son verilir*; katliama girişilemez.

f) *Savaş, aslında bir nevi kısastır:* **"Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın." "Haram ay, Haram aya karşılıktır. Yasaklar karşılıklıdır. Bu yüzden, kim size saldırırsa tıpkı size saldırdıkları gibi, siz de onlara saldırın"** cümleleri, savaşın kısas olduğunu gösterir.

g) *Savaş Allah yolunda yapılır:* Kur'ân-ı Kerim'de her nerede inananların savaşmalarından söz ediliyorsa mutlaka *Allah yolunda* kaydı vardır. Bu da savaşın ganimet elde etmek yahut başkalarına hâkimiyet kurmak için yapılmadığını anlatır. Ancak hemen şunu da belirtmek gerekir ki *Allah yolunda* kaydı, günümüzde bazı Batılıların ve bazı müfessirlerin (mesela Taberî, VI, 139) anladığı gibi *din uğruna yapılan kutsal savaş* anlamına da gelmemektedir. Eğer böyle bir amaç güdülmüş olsaydı, savaş sonunda yenilgiye uğrayanlar ya İslâm'ı kabul etmek zorunda kalırlardı yahut öldürülürlerdi. *Allah yolunda* kaydıy-

la kastedilen, hem savaşı başlatırken hem de savaş esnasında Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet etmektir. Örneğin bu âyette, savaşın Allah yolunda yapılmış bir savaş sayılabilmesi için Müslümanlara savaş açmış olanlarla savaşılması ve sınırların aşılmaması gereğinden bahsedilmemiştir. Bu kaydın geçtiği bütün âyetler gözden geçirilecek olursa, *dinin yayılması için savaşın* şeklinde bir nitelemenin olmadığı görülecektir. Nitekim başka ameller için "*Allah yolunda*" kaydı zikredildiği halde bu fiillerin dini yayma ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Mesela, tefsirini yapmakta olduğumuz Bakara sûresinin 261 ve 262. âyetlerinde *Allah yolunda fakirlere yardım edilmesi* istenmektedir. Savaş, Allah'ın emir ve yasaklarının en fazla çiğnendiği zamanlardan biridir. Bu sebeple Allah'ın emir ve yasaklarına uyulması gerektiğine dikkat çekmek için *Allah yolunda* denilmiştir.

Mekke'li müşrikler, Müslümanları yurtlarından çıkarmışlardı. Artık onlar ya İslâmiyet'in hâkimiyetini kabul edip Müslüman olacaklar yahut Müslümanlara yaptıkları gibi yurtlarından çıkarılacaklardır.

Hac ayları olan Zilka'de, Zilhicce ve Muharrem ayları ile umre ayı olan Recep ayında, karşı taraf bu aylara saygı göstererek savaşa ara verdiğinde, Müslümanlar da bu mübarek aylarda savaşa ara vereceklerdir. Ayrıca Müslümanlara ne tür bir saldırı yapılmışsa Müslümanlar da aynı şekilde bir saldırıyla karşılık vereceklerdir.

"Allah yolunda harcayın, kendinizi tehlikeye atmayın ve iyilik yapın! Kuşkusuz, Allah iyilik yapanları sever."

Müslümanların giriştikleri savaşlar, toplumlarının huzur ve güvenlik içerisinde olmalarını sağlayan savaşlardır. Ayrıca savaş, sadece insan gücüyle icra edilen bir şey de değildir; malî katkıya da ihtiyaç gösterir. Bu âyette Allah yolunda yapılan savaşlara Müslümanların maddî katkıda bulunmaları istenmektedir. Gerek fiilen savaşa katılmak gerekse maddî katkıda bulunmak, Müslümanların âhiret mutluluğuna kavuşmalarını sağladığı gibi dünya hayatında da huzur ve güvenin hâkim olduğu bir toplumda yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından önemlidir. O hâlde gerek fiilen ve gerek malî yönden böyle bir savaşa destek vermeyen kişi, kendi eliyle kendisini tehlikeye atmış olur. Rivâyet edilir ki savaş sırasında Müslümanlardan biri, Bizans ordusunun içlerine doğru bir hamle yaptı. Müslüman askerler arasından "*sübhanellah, adam kendi eliyle kendisini tehlikeye attı*" sesleri yükseldi. Bunun üzerine Ebu Eyyüb el-Ensari şöyle dedi: "*Bu âyet, Allah'ın İslâm'ı aziz kıldığı ve taraftarlarının çoğaldığı bir sırada biz Ensar hakkında indi. Biz dedik ki: 'mallarımızın başında dursak ve zarar görmelerini engelleyip onlara baksak daha iyi olur.'* Bunun üzerine "*kendinizi teh-*

likeye atmayın" âyeti indi. Yani tehlike, Allah yolunda cihad etmeyi terk ederek malla uğraşmaktır.

Müslümanların giriştikleri savaşlar saldırı savaşı değil, savunma savaşlarıdır. Bu durum bu âyetlerde de kendini açıkça göstermektedir. İlk âyette, *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın"* denmektedir. Yani Müslümanlardan, kendilerine savaş açmış olanlarla savaşmaları istenmektedir. 191. âyette *"onları her nerede yakalarsanız, öldürün"* cümlesinden hemen sonra *"sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın"* cümlesi gelmektedir. Yani görüldükleri yerde öldürülecek olanlar, birinci âyette ifade edilen, Müslümanlara savaş açmış ve Müslümanları yurtlarından çıkarmış olanlardır. Âyetin anlamı, *Müslümanlar her nerede Müslüman olmayan biriyle karşılaşacak olurlarsa onu öldürsünler* şeklinde değildir. Nitekim âyetin devamında da *"eğer onlar size savaş açarlarsa siz de onları öldürün. Kâfirlerin cezası işte böyledir"* denilerek görüldükleri yerde öldürülecek olan kimselerin kimler oldukları, şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya konulmaktadır. 193. âyetteki, *"fitne kalmayıncaya; din Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın"* emrinde de yine aynı kişiler kastedilmektedir. Zaten âyetin devamında *"ama vazgeçecek olurlarsa, sadece zalimlere düşmanlık yapılır"* cümlesi de düşüncemizi desteklemektedir.

وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُ۫سَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ
مَحِلَّهُۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَر۪يضًا اَوْ بِه۪ٓ اَذًى مِنْ رَاْسِه۪ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ
اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍۚ فَاِذَٓا اَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ اِلَى الْحَجِّ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَجِّ
وَسَبْعَةٍ اِذَا رَجَعْتُمْۜ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌۜ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ اَهْلُهُ
حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ ٱلْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي ٱلْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمْهُ ٱللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ ٱلزَّادِ ٱلتَّقْوَىٰ
وَٱتَّقُونِ يَا أُولِي ٱلْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ
فَٱذْكُرُوا ٱللَّهَ عِنْدَ ٱلْمَشْعَرِ ٱلْحَرَامِ وَٱذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ
وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ ٱلضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا
مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ ٱلنَّاسُ وَٱسْتَغْفِرُوا ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

196. Hac ve umreyi Allah için eksiksiz yapın. Eğer engellenecek olursanız kolayınıza giden bir kurban kesin. Kurban kesilinceye kadar da başlarınızı traş etmeyin. Sizden her kim hasta yahut baş kısmında herhangi bir rahatsızlığı varsa fidye olarak oruç tutsun yahut sadaka versin veya kurban kessin. Güvende olduğunuz vakit, sizden her kim hacca kadar umre yaparsa, kolayına giden bir kurban kessin. Ama kurbana gücü yetmeyen, hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün olmak üzere -ki bu tam on gün yapar- oruç tutsun. Bütün bunlar, Mescid-i Haram çevresinde oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah'ın cezalandırması gerçekten şiddetlidir.

197. Hac, bilinen aylardadır. Her kim bu aylarda hacca kesin karar verirse bilmeli ki hac esnasında eşine yaklaşmak, çirkin söz ve davranışlarda bulunmak ve kavga etmek yoktur. Her ne iyilik

yaparsanız, Allah onu bilmektedir. Kendiniz için azık hazırlayın, maamnafih azıkların en güzeli, takvadır. Öyleyse Allah'tan korkun ey derin kavrayış sahipleri!

198. Rabbinizden bir lütuf ve bereket isterseniz bunda sizin için bir sakınca yoktur. Arafat'tan kalabalıklar halinde indiğinizde ve Meş'ar-i Haram'da bulunduğunuzda Allah'ı anın. Önceden şaşkın bir durumda iken size doğru yolu gösterdi. O'nu anın.

199. Sonra insanların gruplar halinde akın ettikleri yerden siz de akın edip gelin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.

Hac, meşakkatli bir ibadettir ve hayatta bir defa yapılır. Bu nedenle eksiksiz yerine getirilmesi istenmektedir. Hac için yola çıkılır da herhangi bir sebepten dolayı bir engelle karşılaşılacak olursa, kurban kesilir ve traş olunur. Nitekim Peygamber (s.a.v.) ashabıyla birlikte Hudeybiye'de böyle davranmıştı.

Umrenin farz olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bu konudaki ayrıntılar ilgili kaynaklarda mevcuttur. Âyet, hac aylarında umrenin yapılabileceğini anlatmaktadır. Hac yapmak üzere Mekke'ye giden kişi, şayet bu arada umre yapacak olursa, umre ile haccı bir yolculukta yapmaya Allah onu muvaffak kıldığından dolayı kurban keser. Bu şekilde yapılan hacca *hacc-ı kırân* (birleştirilmiş hac) denilir. Âyetten anlaşılan o ki, umre yapmayıp sadece hac yapan kişinin kurban kesmesine gerek yoktur.

Kırân haccı yapan kimse, orada kesecek kurban bulamaması veya maddî imkânlarının el vermemesi nedeniyle kurban kesememesi durumunda hac esnasında üç gün, hac işlerini bitirdikten sonra da yedi gün oruç tutar. Allah'ın vereceği mükâfatı arzu eden, hac ibadetini bu belirtilen çerçevede yerine getirir. Ama Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen, emirlerine karşı gelen ve yasaklarını çiğneyenler, Allah'ın şiddetli azabından korksunlar.

Hac, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi meşakkatli bir ibadettir. Bu yüzden sadece hac esnasında değil, her zaman kaçınılması gereken kötü ve kaba sözlerden uzak durmanın, kavga ve tartışmalara girmemenin burada da hatırlatılması doğaldır. Ayrıca hac ibadeti hayatta bir defa yapılan bir ibadettir. Kişinin bu ibadetinden azami derecede yararlanması için bu tür olumsuz davranışlardan uzak durması özellikle gerekmektedir.

“Rabbinizden bir lütuf ve bereket isterseniz bunda bir sakınca yoktur.”

Müşrik Araplar döneminde Hac aylarında pazar yerleri kurulur ve ticaret yapılırdı. Müslümanlar, cahiliye döneminde yapılanlar konusunda son derece hassas davranırlardı. Alışveriş yapıldığı takdirde acaba müşriklere benzemiş olur muyuz veya Allah için yapmış olduğumuz hac ibadetimize bir şüphe girmiş olur mu diye endişe içerisindeydiler. Âyet, bu endişeleri ortadan kaldırmak ve kurallarına uyulduğu takdirde ticaretin de Allah'ın bir bereketi olduğunu bildirmek için indirilmiştir. İslâm dini, dünya ile âhireti bütünleştiren bir bakış açısına sahiptir. Önemli olan, sadece dünya peşinde koşup âhireti unutmamaktır. Müslüman hem dünyada hem de âhirette Allah'ın güzellik ve nimetlerini ister, bunun için gayret eder.

Bu pasajlarda yer alan âyetlerin sonuncusunda yer alan, *“Allah'tan bağışlanma dileyin”* emrine de dikkat çekmek gerekir. Niçin günahları sebebiyle kişinin bağışlanma dilemesi istenmektedir, denebilir.

Hemen belirtelim ki kişinin günahlarının bağışlanmasını Yüce Allah'tan dilemesi, her zaman için güzel ve gerekli bir davranıştır. Ancak kişinin ibadetten veya savaşta başarı elde ettikten sonra bağışlanmasını dilemesinin ayrı bir önemi vardır. İbadetlerinde bir eksiği olmuşsa insan bunun için bağışlama dilemiş olur. Böylece, ben ibadet görevimi yerine getirdim, diyerek sanki Allah'a minnet edermiş gibi bir duygudan kurtulmuş olur. Yine ibadetini yerine getirdiği için sanki bu ibadetini duasının kabulü için vesile edinmiş olur vs. Savaşta da aynı durum söz konusudur. Kişi, Allah yolunda savaşmış ve Allah'ın emri karşısında canını bile feda etmekten çekinmediğini kanıtlamıştır. Ancak savaş halinde kimi haksızlıklar da yapmış olabilir. Savaş gibi önemli bir emri yerine getirdiğinden dolayı gurura kapılarak kendisini olduğundan daha faziletli veya önemli biri gibi görme duygusuna kapılabilir. Çünkü başarı, insanoğlunu şımartabilir. İşte bu ve benzeri nedenlerle savaşta zafer elde edildikten sonra Allah'tan bağışlanma dilenmelidir.

فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاءَكُمْ
اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا

فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ
حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ
نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾
وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا اِثْمَ
عَلَيْهِ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا
اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

200. Hac ibadetlerinizi bitirince babalarınızı andığınız gibi, hatta daha güçlü bir şekilde Allah'ı anın; çünkü insanlardan öyleleri var ki: "Rabbimiz, bize yalnızca bu dünyada (nimetler) **ver" derler. Böyle kimselerin âhirette payı yoktur.**

201. Öyle kimseler de vardır ki: "Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver âhirette de iyilik ver ve bizi Cehennemin azabından koru" derler.

202. İşte onlara, kazandıklarından bir pay vardır. Şüphesiz, Allah hesabı süratle görendir.

203. Belirlenmiş günlerde Allah'ı anın. Kim acele edip iki gün içerisinde ayrılırsa onun için hiçbir günah söz konusu olmaz; ayrılmayıp kalana da hiçbir günah yoktur. Allah'ın azabından kendinizi koruyun ve bilin ki en sonunda O'nun huzurunda toplanacaksınız.

Âyetler pasajının ilk âyetinde sözü edilen "**babalarınızı andığınız gibi, hatta daha güçlü bir şekilde Allah'ı anın**" kısmıyla ilgili olarak müfessirler, babaları anma ile Allah'ı anma arasında ne gibi bir ilişki bulunduğu me-

selesi üzerinde durmuşlardır. Bir kısmına göre, cahiliye döneminde müşrik Araplar, hac ibadetini tamamladıktan sonra sesli bir şekilde atalarını anar; onların meziyetlerini sıralayarak onlarla iftihar ettiklerini anlatan konuşmalar yaparlardı. İşte âyette buna atıf yapılarak inananlara, *siz Allah'ı daha güçlü bir şekilde anın* denmektedir. Ancak bu görüş, birçok müfessir tarafından dile getirilmesine rağmen sanki, İslâm'daki hac ibadeti, müşriklerin yaptıkları hac ibadetiyle paralel gitmek mecburiyetinde imiş gibi bir intiba vermesi nedeniyle pek makul görünmemektedir. Diğer bir kısmına göre ise insan, normalde atalarını iyilikle anar, onları iyilik ve faziletin kaynağı olarak görür. İşte âyetin gönderme yaptığı budur. Bize bu görüş daha tutarlı görünmektedir. Konuyla ilgili ileri sürülen diğer görüşler de bu ikinci görüşle bağlantılıdır.

Âyetten, ataların da anılacağı anlamı çıkmaz. Bilakis, atalarınızı anmanızdan daha güçlü bir şekilde Allah'ı anın, denmektedir. İnsanı yücelten, Allah'ı anmaktır. Ataları anmanın insanı yüceltme ile bir ilgisi yoktur.

Rablerinden sadece dünyalık isteyenlerin duasının da, yani Müslüman olmayanın duasının da kabul gördüğü âyetten anlaşılmaktadır. Çünkü âyette bu kimselerin âhirette paylarının olmayacağı dile getirilirken dünyada paylarının olmayacağı söylenmemektedir. Zaten dua, o duada isteneni yapmaya yönelmek ve o konuda çalışmakla anlam kazanır. Kişi dünya için çalışırsa bunun karşılığını dünyada, hem dünya hem de âhiret için çalışırsa bunun karşılığını da hem dünyada hem de âhirette görür.

"Öyle kimseler de vardır ki: 'Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver âhirette de iyilik ver...' derler."

Müslüman hem dünyası için hem de âhireti için Allah'a dua eder. *Dünya iyiliği* kavramı, dünyada dinî emir ve yasaklara uymayı içerdiği gibi, dünya malı ve dünyada insanı mutlu edecek her şeyi kapsar. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki dua, sadece sözle Allah'tan istemekle olup biten bir şey değildir. Sözle yapılan duayı, yukarıda ifade ettiğimiz gibi fiilin de desteklemesi gerekir.

Âlimlerin çoğuna göre 203. âyette söz konusu edilen, *belirlenmiş günler*le kastedilen, Arife günü ile bayram günleridir. Bu günlerde *Allah'ı anmak*tan maksat, farz namazlardan sonra *Allahu ekber, Allahu ekber* diyerek tekbir getirmektir.

Âyetin devamında anlatılanlar ise Mina'da kalış günleridir. Mina'da üç gün kalınır. Ancak kişi acele eder ve iki gün kalacak olursa, bunda da bir sakınca yoktur.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهِۙ
وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ
لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ
بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُۜ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَشْر۪ي نَفْسَهُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ رَؤُ۫فٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

204. İnsanlardan öyle kimseler vardır ki dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider ve Allah'ı da kalbindekine şahit gösterir; oysa yaman bir demegogtur o!

205. İş başına geçtiğinde, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak ve ürünleri ve nesli helak etmek için çalışır. Oysa Allah bozgunculuğu sevmez.

206. Kendisine: "Allah'tan kork" dendiğinde cahiliye taassubu/kibri onu günaha sürükler. Böylesine, Cehennem yeterlidir. Ne kötü bir yataktır orası!

207. İnsanlardan öyle kimseler de vardır ki Allah'ın rızasına ermek için canlarını verirler. Elbette Allah kullarına çok şefkatlidir.

Âyetler her zaman ve her yerde bulunabilecek iki insan tipinden söz etmektedir. Bunlardan biri, saf insanları kandırmayı kendisine meslek edinmiş, kendi çıkarından başka bir şey düşünmeyen münafıktır. Yukarıda 200. âyette anlatılan; sadece dünya hayatının nimetlerinin peşinde koşan tiptir bu. Diğe-

ri ise Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için canını bile feda etmekten geri kalmayan, gerçekten inanmış olan kişidir. Bu da, 201. âyette anlatılan hem dünya hem de âhiretteki nimetleri isteyen tiptir. Kuşkusuz bu tipler, Kur'ân'nın indiği dönemde de vardı, bugün de vardır. Bunlar belli bir dönem veya bölgeye ait değildir. Hitabın Peygamber'e yöneltilmiş olması, söz konusu tiplerin sadece o döneme ait oldukları anlamına gelmez.

İcraat görülmedikçe söylenen sözlere aldanmamak gerekir. Kişinin fiilleri görülmedikçe, söyledikleri, ne samimi olduğunu ortaya koyar ne de yalancı olduğunu. Bu konuda özellikle münafıklara dikkat edilmelidir. Çünkü onlar toplumda yer edinmek için bütün yetenek ve mesailerinin tamamını bu konuya yoğunlaştırır ve insanları kendilerine inandırmak için büyük çaba harcarlar. İlk âyette inananlara bu durum hatırlatılmakta ve uyanık olmaları istenmektedir.

İkinci âyette geçen حرث kelimesi, tarlayı sürmek ve sulamak gibi tarlada işlem yapmak anlamına gelir. Kelime ayrıca tarlanın kendisi ve tarlada ekilen ekin anlamlarına kullanıldığı gibi kazanç anlamında da kullanılmaktadır. (İbn Manzûr, Lisanu'l-Arab, II, 134). Kelimenin anlamlarını ve marife olarak الحرث şeklindeki kullanılışını göz önünde bulundurduğumuzda âyette, toplumun elde ettiği bütün ürün ve gelirleri anlatmak için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bazı müfessirler, *kadınlarınız, tarlalarınızdır* âyetinden hareketle bu âyette eşlerin kast edildiğini söylerler.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi âyetler grubu, her zaman ve her yerde rastlanabilecek iki tip insandan söz etmektedir. İlk üç âyet güzel söz söyleyen, söylediklerine karşısındakini ikna etmek için Allah'ı şahit gösteren, yeminler eden, samimiyetini ikide bir vurgulama ihtiyacı duyan münafık tipten söz etmektedir ki genelde münafıklar böyledir. Amaçları dünya menfaati olduğundan, başa geçmeyi ve toplumda önemli bir makama gelmeyi amaç edinmişlerdir. Bir makam elde ettiklerinde ise ekini yani kamu gelirlerini çarçur eder, insanlar arasında bozgunculuk çıkarır; makamlarını korumak için toplumu gruplara ayırır ve onları birbirleriyle çarpıştırırlar.

Bu zararları bilinçli olarak mı, yani topluma sırf zarar vermek için mi veriyorlar? Yöneticilik makamlarına gelmeyi isterken amaçları bu mudur?

Sırf bunun için yönetime gelmeyi istemeleri gerekmez. Önemli olan böyle bir sonucun ortaya çıkmasıdır. Karakterleri gereği böyle bir sonuç da mukadderdir. Çünkü hayatlarının amacı dünyalık menfaat elde etmektir. Bunun için her yola başvurmaktan çekinmezler. Hâlbuki idarî makamlar, hizmet ve

fedakârlık isteyen makamlardır. Münafıklar şahsî menfaatlerini her şeyin üstünde tuttukları için ve kamu menfaatiyle şahsî menfaatleri çoğu zaman çatıştığı için kamu menfaatlerine zarar verirler.

"İnsanlardan öyle kimseler de vardır ki Allah'ın rızasına ermek için canlarını verirler. Elbette Allah kullarına çok şefkatlidir."

İkinci tip insan ise Allah'ı hoşnut etmeyi amaçlamıştır. Bunun için canını vermekten bile çekinmez. Gerçekten iman eden, böylesi kimselerdir. Bu sebeple gerçekten inanmış olanlar kamuya zararlı değil bilakis yararlı kimselerdir.

Bu son âyetin, Suheyb b. Sinan er-Rûmî hakkında indirildiği nakledilir. Buna göre Suheyb Mekke'de İslâm'ı kabul edip hicret etmek istediğinde, müşrikler: *"Mekke'ye geldiğinde malın-mülkün yoktu, şimdi malını alıp gitmek mi istiyorsun?"* demişler. Suheyb, hicret etmesine izin vermeleri karşılığında malının tamamını onlara bırakmıştır. Hicret edip geldiğinde Müslümanlar: *"Kazançlı alışveriş yaptın! Çok kazançlı bir alış-veriş yaptın!"* diyerek onu karşıladılar. Sebebini sorduğunda da bu âyetin kendisi hakkında indirildiğini haber verdiler. Hatta Peygamber (s.a.v.)'in iki defa: *"Suheyb kazançlı çıktı. Suheyb kazançlı çıktı"* dediği nakledilir. Kuşkusuz âyet, Suheyb'ın bu durumu dolayısıyla inmiş olsa da hükmü geneldir. Bu durumda olan herkes âyetin kapsamına girer.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَٓافَّةًۖ
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُب۪ينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْكُمُ
الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٠٩﴾
هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّٓا اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ ف۪ي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ
وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٢١٠﴾

208. Ey iman edenler! Kendinizi tam olarak (Allah'a) **teslim edin, şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.**

209. En açık deliller size geldikten sonra tökezleyecek olursanız bilin ki Allah güç ve hikmet sahibidir.

210. Onlar, Allah'ın bulutlar içerisinde meleklerle birlikte gelmesini mi bekliyorlar? (Ama o zaman) **son karar verilmiş ve işler** (hesabı görülmek üzere) **Allah'a döndürülmüş olur.**

Âyetin kimler hakkında indiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirler, hitabın Müslümanlara olduğunu söylerler. Tıpkı inanmış kimselere: "*Ey iman edenler! İman edin...*" ve Peygamber'e: "*Ey Peygamber! Allah'tan kork...*" hitabında olduğu gibi. Bu takdirde Müslümanlara, *bulunduğunuz hal üzere devam edin ve dinin bütün emirlerine eksiksiz itaat edin* denmektedir.

Bazı müfessirlere göre ise hitap, münafıklaradır. Bu takdirde âyet, *sadece imana girmiş görünmekle yetinmeyin; tam anlamıyla iman edip İslâm'a girin* anlamındır.

Diğer bir kısım müfessire göre ise hitap Kitap Ehli'nedir ve şu kastedilmektedir: *İslâm gelmeden önce iman edenlerden idiniz, o hâlde İslâm geldikten sonra da İslâm'a girin ve mümin olmaya devam edin* denmektedir.

Âyette geçen السِّلْمِ kelimesiyle İslâm kastedilebileceği gibi barış da kastediliyor olabilir. Aynı şekilde كَافَّةً kelimesiyle muhatapların tamamının İslâm'a veya barışa girmelerinin mi kastedildiği yahut dinin bütün emirlerinin eksiksiz yerine getirilmesinin mi istendiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Haddizatında bu görüşlerin tamamı bir anlamda birbirlerini tamamlayan görüşlerdir. O hâlde âyetle bunların tamamı kastediliyor olabilir. En nihayet muhataplardan tam olarak iman etmeleri, dinin bütün emir ve yasaklarına teslim olmaları ve hepsinin iman etmeleriyle ancak barışa ve huzura kavuşabilecekleri anlatılmış olmaktadır. Bu emir ve yasakların bir kısmını kabul edip bir kısmını göz ardı etmek, tamamını kabul etmeyenlerin yaptıkları gibi şeytanın peşinden gitmektir. Böylece insanın önünde iki yol bulunmaktadır: Allah'ın yolu ve şeytanın yolu. Üçüncü bir yol yoktur. İki yolun karmasından oluşturulacak yol, yine şeytanın yolu olacaktır. Kısaca insanlardan, İslâm'ın bütün kurallarına teslim olmaları istenmektedir. Müslüman olmak Kur'ân'ın bir kıs-

mını kabul ederek bir kısmını reddetmekle değil, tamamına teslim olmakla gerçekleşir.

Ama ne yazık ki günümüzde Müslümanların büyük çoğunluğu dinlerini bölmüş, değişik görüş ve gruplara ayrılmıştır. Bir kısmı dinin çerçevesini sınırlamakta; dinin dünyevî işlere sokulmaması gerektiğini savunmaktadır. Bir kısmı da fırka ve mezheplere bölünmüşlerdir. Her fırka veya mezhep kendisini destekliyormuş gibi görünen âyet ve hadislere sarılmakta, diğer âyet ve hadisleri görmezden gelmekte yahut onların mensuh olduklarını söylemektedir. Mensuh olduğunu söyleyemediğinde ise zorlama tevillerle onu kendi mezhebine uydurmaktadır. Hâlbuki din bir bütündür. Ortaya koyduğu kurallar arasında da bir çelişki yoktur.

"En açık deliller size geldikten sonra şayet tökezleyecek olursanız, bilin ki Allah güç ve hikmet sahibidir."

Allah kendi yolunu apaçık delillerle ortaya koyduktan sonra kişi sapacak ve şeytanın oyununa gelecek olursa Allah güçlüdür, elbette onu cezalandırmaya kadirdir. O, hikmet sahibidir; cezalandırması da mükâfatlandırması da yerli yerincedir. Kişi Allah'ın yolunu mu seçecek, şeytanın yolunu mu seçecek buna bu dünya hayatında yine kendisi karar verecektir. Bu nedenle iş işten geçmeden, buna karar vermelidir.

"Onlar, Allah'ın bulutlar içerisinde meleklerle birlikte gelmesini mi bekliyorlar?..."

Allah'a tam olarak teslim olmayanlar neyi bekliyorlar? *"Allah'ın bulutlar içerisinde meleklerle birlikte gelmesini mi?"* Ama o zaman iş işten geçmiş ve imtihan süreci bitmiş olacaktır. Bazı müfessirler bununla ölüm vaktinin gelmesinin kast edildiğini söylemektedirler. O zaman melekler gelip ruhlarını alacaklardır. Katâde bu görüştedir. (Kurtubî, III, 210). Müfessirlerin çoğuna göre ise burada kıyamet günü ile insanların hesaba çekilecekleri zaman kastedilmektedir.

Allah'ın gelmesi meselesine gelince, bilindiği gibi selef âlimleri bu gibi âyetleri te'vil etmezler. Onlara göre, Allah gelecektir; ama O'nun gelişi, bir insanın bir yerden başka bir yere intikali gibi olmayacaktır. Allah gelecektir; ama nasıl gelecektir onu bilmeyiz. Nasıl geleceğini sadece O bilir.

Halef diye bilinen sonraki âlimler ise benzeri âyetlerde izledikleri yolu izlerler; Allah'ın gelişini; hükmünün gelişi, azabının gelişi vs. şeklinde te'vil ederler.

سَلْ بَن۪ٓي اِسْرَٓائ۪يلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ اٰيَةٍ بَيِّنَةٍۜ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذ۪ينَ
كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُواۢ وَالَّذ۪ينَ
اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

211. İsrailoğullarına sor: Onlara nice apaçık mucizeler verdik! Ama Allah'ın nimeti kendisine geldikten sonra onu değiştiren bilsin ki Allah'ın azabı cidden çetindir.

212. İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi. Ama onlar inananlarla alay ediyorlar. Hâlbuki Allah'ın azabından kendilerini koruma altına almış olanlar, kıyamet günü onların üstündedirler. Allah dilediğine sınırsız rızık verir.

İsrailoğullarına pek çok mucize verildiği Kur'ân-ı Kerim'den ve Tevrat'tan anlaşılmaktadır. Onların sadece Hz. Musa döneminde bile pek çok mucize ile karşılaştıklarını biliyoruz. Bu mucizelerin bir kısmı İsrailoğullarının istekleri üzerine verilmiş; diğer bir kısmı ise istekleri olmaksızın, sırf gerçeği görmeleri için verilmiştir. Ancak bunların çoğuna inatçılık ederek karşı koymuş ve yeni mucizeler istemişlerdir. Muhtemelen kendilerine bu kadar çok mucize verilmiş olması, Hz. Musa dönemine kadar yaşamış oldukları sıkıntılarla ilgilidir. Son dönemlerde çektikleri sıkıntılar o kadar artmıştı ki artık köle hayatı yaşamak, sanki içlerine sinmişti. Kendi başlarına karar vermeyi ve kendilerine güveni neredeyse bütünüyle yitirmişlerdi. Aklî değerlendirme yönleri zayıflamıştı. Sürekli ellerinden tutulup yavaş yavaş eğitilmeye ihtiyaç duyar bir hale gelmişlerdi. Kendilerine güven duygusunu tekrar elde etmeleri için buna ihtiyaç vardı. Uzun uğraşılardan sonra ardarda gelen peygamberler sayesinde bu durumdan kurtularak mutlu bir hayata ulaşabilmişlerdi. Ne var ki bu mutluluk dönemi de devam etmedi. Bir müddet sonra tekrar eski inatçılıklarına geri döndüler.

Peygamberimizin peygamberliğine dair kendilerine pek çok delil verilmişti. Kuşkusuz peygamberler, Allah'ın insanlara bahşettiği nimetlerin başında gelirler. Ama İsrailoğulları, Peygamberimizin kendi soylarından gelmeme-

si nedeniyle en büyük tepkiyi gösterdiler. Araplara karşı tarihin derinliklerine dayanan hasetlerini devam ettirdiler. İşte bu hasetleri nedeniyle Allah'ın verdiği nimetten yüz çevirdiler.

Birinci âyetin İsrailoğullarına hitapla başlaması nedeniyle öncelikle onları muhatap aldığı açıktır. Ancak müfessirlerin de dikkat çektikleri gibi âyetin, Allah'ın nimetini değiştirenleri çok çetin bir azabın beklediğini anlatan kısmı geneldir.

İkinci âyet ise öncelikle müşriklere hitap etmektedir. Dünya hayatının süslü gösterilmesi elbette sadece müşriklere özel bir olgu değildir. Dünya hayatının âhiret hayatına nazaran daha süslü gösterilmesi, şeytanın bir çabasıdır. Şeytan bu çabayı her insana karşı gösterir. Ne var ki bu çabanın etkileri, inkâr edenler üzerinde zirveye ulaşır. Artık onlar, bunun etkisinde kalarak âhireti önceleyen inanmışlarla alay ederler.

İnanmayanların hayat felsefesi dün nasıl idiyse bugün de öyledir. Aynı şekilde inanan kimselerin hayat felsefeleri dün ne idiyse bugün de odur. Dün âhirete inanmayanlar, âhireti önceleyen inananlarla nasıl alay ediyor idilerse bugün de alay ediyorlar, yarın da aynısına devam edeceklerdir. Ama güçlü iman sahipleri bunların hiçbirine aldırmadan yollarına devam edecektir. Ebedî olan hayatta inananların üstünlükleri elbette ortaya çıkacaktır.

كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيّٖنَ مُبَشِّرٖينَ وَمُنْذِرٖينَ
وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فٖيمَا اخْتَلَفُوا
فٖيهِۜ وَمَا اخْتَلَفَ فٖيهِ اِلَّا الَّذٖينَ اُو۫تُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۚ فَهَدَى اللّٰهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا
فٖيهِ مِنَ الْحَقِّ بِاِذْنِهٖۜ وَاللّٰهُ يَهْدٖي مَنْ يَشَٓاءُ اِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقٖيمٍ ﴿٢١٣﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ

مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ
وَزُلْزِلُوا حَتّٰى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ مَتٰى
نَصْرُ اللّٰهِ اَلَا اِنَّ نَصْرَ اللّٰهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ
قُلْ مَا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

213. İnsanlar tek bir ümmet idiler. Sonra Allah, peygamberleri müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak gönderdi. İnsanların anlaşmazlığa düştükleri konularda aralarında hükmetsin diye de onlarla birlikte gerçeği içeren kitabı indirdi. Ne var ki kitap hakkında anlaşmazlığa düşenler, kendilerine kitap verilenlerdir. Bunlar, kendilerine apaçık delililer geldikten sonra sırf aralarındaki hırs ve kıskançlık nedeniyle anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah, hakkında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda inananları, kendi izniyle gerçeğe iletti. Allah dilediğini/dileyeni dosdoğru bir yola iletir.

214. Yoksa sizden öncekilerin başına gelenlerin benzerinin sizin de başınıza gelmeden Cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz? Onlar öyle yoksulluk ve sıkıntıyla karşılaştılar, öyle sarsıntıya uğradılar ki Elçi ve onunla birlikte inananlar: "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" dediler. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.

215. Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: "Malınızdan neyi infak ederseniz anne-baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolcular için harcayın. Her ne iyilik yaparsanız kuşkusuz, Allah onu bilmektedir.

Bütün insanlar tek bir nefisten türemişlerdir. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ifade edilmektedir. Bilahare insanlar çoğalmış; kabilelere ve milletlere ayrılmışlardır. İnsanlığın atası olan Âdem, Allah'tan vahiy alan biri idi. Onun

peygamber olduğu Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ifade edilmemekle beraber, âyetlerin dolaylı anlatımından bunu anlıyoruz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen hadislerde ise bu durum açıkça ifade edilmektedir. O hâlde insanlığın başlangıcında hak din vardı. Yani insanların farklı inançlara bölünmeleri; hak dine aykırı inançların doğup yayılması, sonradan ortaya çıkmıştır.

Yüce Allah yoldan sapmış kimseleri tekrar doğru yola getirmek için peygamberler göndermiştir. Onlara tabi olanlar doğru yolu bulmuş, diğerleri ise batıl yollarda kalmaya devam etmişlerdir. Ama bir müddet sonra ellerinde peygamberlerin getirdikleri mesajları bulunduranlar da tekrar tefrikaya düşüp bölünmüşlerdir. İnsanlık tarihi bu şekilde devam edegelmiştir. Kitap Ehli diye bilinen Yahudi ve Hıristiyanlar da ellerinde kitapları bulunduğu halde bölünüp fırkalara ayrılmışlardır.

Bölünme ve ihtilafın sebebi ise *bağy;* yani azgınlık olarak anlatılmaktadır. Azgınlığın temelinde hırs ve kıskançlık gibi duygular olması nedeniyle de kelimeyi *"hırs ve kıskançlık"* şeklinde tercüme ettik.

İmtihan yeri olan dünya hayatında yaşayan insanların farklı inançlara bölünmeleri doğaldır. Yüce Allah, insan fıtratına iyiyi seçme eğilimi verdiği gibi kötüyü seçme eğilimi de vermiştir. Haddizatında toplumlara gönderilen Kitaplar, birlik ve düzenlerinin korunması içindi. Fakat hırsları ve birbirlerini haset etmeleri yüzünden birlik ve düzenleri için gönderilmiş olan Kitabı, ayrılığa ve düzenlerinin bozulmasına vesile kıldılar. Hâlbuki kendilerine apaçık deliller gönderilmişti. O hâlde ayrılığa düşmeleri, bilgisizliklerinden kaynaklanmıyordu; aksine bilerek yaptılar. Ama Allah ayrılığa düşülen konularda doğru yolu iman edenlere gösterdi.

İnsanlar her ne zaman hak dinden uzaklaşmışlarsa Allah bir peygamber göndermiştir. Bütün peygamberler aynı dini/inancı tebliğ etmişlerse de o dönemlerin iletişim imkânlarının kısıtlılığı nedeniyle davetleri yerel kalmıştır. Son peygamber Muhammed (s.a.v)'in bütün insanlığa gönderilmesiyle insanlığın tıpkı ilk döneminde olduğu gibi yeniden tek bir çatı altında toplanan bir ümmet olması arzusundan kaynaklanıyor olmalıdır. Önceki peygamberler, din olarak, yani inanç olarak aynı dini getirmiş olmalarına rağmen, hayatın pratikleriyle ilgili şeriatlarında bazı farklılıklar mevcuttu. Son Peygamber, insanlığı tekrar aynı inanç ve aynı şeriat etrafında toplamayı amaçlamaktadır. Önceki peygamberlerin şeriatlarında hayatın pratiklerine dair bazı farklılıkların mevcut olması, insanların sosyal hayatla ilgili farklı aşamalardan geçmeleriyle izah edilmiştir. Son peygamberin gelmesiyle sosyal hayatla ilgili farklılıklar hem asgari seviyeye inmiş hem de iletişim imkânları artmıştır. Bu yüzden

bir peygamberin getirdiği mesajın bütün insanlara ulaştırılması imkânı ortaya çıkmıştır. Ayrıca son peygamberin getirdiği şeriatte bağlayıcı kurallar da azaltılmıştır. Böylece sosyal hayatla ilgili bölgeler arası ve nesiller arası kimi farklılıklara dair uygun kuralları bulma imkânı ve sorumluluğu insanların kendilerine bırakılmıştır.

Son Peygamberle insanların tek çatı altında toplanmaları hedef olarak seçilmişse de bunun henüz gerçekleşmediği ortadadır. Hatta Hz. Muhammed'e ve Kur'ân'a iman edenlerin birliklerinden bile söz etmek mümkün değildir. Zaten Kitap Ehli'nin bölünmüşlüklerinin gündeme getirilmesi, Müslümanların ibret alması içindir. Ama Müslümanlar da ellerinde Kur'ân gibi bir kitap bulunduğu halde bölünüp fırkalara ayrılmışlardır.

Âyette kendilerine apaçık gerçekler geldiği halde bölündüklerinden söz edildiğine göre, birleşme bu gerçekler etrafında olacaktır. Müslümanların bu bölünmüşlükten kurtulmaları, ancak Kur'ân'ın etrafında toplanmalarıyla mümkün olacaktır. Müslümanların bölünmüşlüğünün, Kur'ân'ı farklı yorumlamalarından kaynaklandığı söylenemez. Hatta farklı yorumlamaların çoğu önkabullerden ve şartlanmışlıklardan kaynaklanmaktadır. Şayet kendilerini önkabul ve şartlandırmışlıklardan kurtararak Kur'ân'ı anlamaya çalışsalar, anlama farklılıkları onları birbirine karşıt mezhep ve fırkalara bölecek düzeye ulaşmayacaktı.

Burada şunu belirtmek gerekir ki kurallarına uyarak Allah'ın muradını keşfetme çabaları sonucunda ortaya çıkan farklı görüşler, bölünme şeklinde anlaşılmamalıdır. Bunlar doğal şeylerdir ve olmaları da gerekir. Ama hangisi olursa olsun bir mezhebi desteklemek ve başkalarının görüşlerini reddetmek için yapılan zorlama teviller, dünyevî menfaatler için yapılan yorumlar sonucunda ortaya farklılıklar ve bölünmeler; işte âyette kınanan bölünme budur. (İbnu Aşûr. I, 592).

Kuşkusuz burada irdelediğimiz hususlarla ilgili daha başka şeyler söylemek de mümkündür. Ancak konunun uzamaması için ve söylenebilecek diğer hususları, yeri geldiğinde konuyla ilgili diğer âyetlerin açıklamasında yer vermek düşüncesiyle bu kadarıyla yetiniyoruz.

"Yoksa, sizden öncekilerin başına gelenlerin benzerinin sizin de başınıza gelmeden Cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz?..."

Büyük başarılar büyük sıkıntılarla ve özveriyle elde edilir. Önceki dönemlerde peygamberler ve onlara tâbi olanlar nasıl büyük zorluklara katlanmışlarsa Müslümanlar da benzeri zorluk ve sıkıntılara katlanacaklardır.

İnsanlar ayrılığa düştüklerine göre doğru yolda olan iman edenlerle bu

yoldan sapmış olanlar arasında bir çatışma olacaktır. Tarih boyunca da bu çatışmalar olagelmiştir. Bu nedenle iman edenler daima bu çatışmaya hazırlıklı olmalıdırlar. Geçmişte iman edenler, birçok sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Öyle ki peygamber ve onunla birlikte inananlar sarsıntı geçirmiş, Allah'ın yardımı ne zaman gelecektir, diye yakarmışlardır. İşte tam bu sırada Yüce Allah müjdeyi vermektedir: **"Bilesiniz ki Allah'ın yardımı pek yakındır."** Geçmişte meydana gelen bu çatışma elbette Müslümanlar için de söz konusu olacaktır. Müslümanlar bu tür sıkıntıların bir imtihan olduğunu bilmelidir, bu imtihanın sonucunda Allah'ın yardımı gelecektir.

"Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar..."

Hayat normal seyrinde devam ederken infaka ihtiyaç vardır. Ancak savaş dönemlerinde bu ihtiyaç daha da artmaktadır. İmtihan vasıtalarından biri de mal ile imtihan olmaktır. Kimi insan bol nimetlerle kimi de yoksulluk ve yoklukla imtihan edilecektir. İmkânları olan sahabîler Peygamber (s.a.v.)'e kime, neyi infak edeceklerini sormuşlardır. Âyette bunlara cevap verilmektedir. Akrabalara yapılan infakta, onların mutlaka fakir olmaları şartı yoktur. Akrabaların dışında kalanlara yapılacak infakta ise fakir veya yolcu olmaları tavsiye edilmektedir. Âyette neyin infak edileceğine bir sınır getirilmemiş, her ne infak edilir ve her ne iyilik yapılırsa Allah'ın bundan haberdar olacağı belirtilmiştir. Buna göre inanan kişi, toplumunun ihtiyaçlarını ve kendi imkânlarını göz önünde bulundurarak ne infak edeceğini kendisi belirler.

193. âyetin sonundaki cümleyi (وَاللّٰهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ), *"Allah, dilediğini/dileyeni dosdoğru bir yola iletir"* şeklinde tercüme ettik. Çünkü Arap dili grameri açısından *dilediğini* şeklinde tercüme etmek mümkün olduğu gibi, *dileyeni* şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Ehl-i Sünnet taraftarları bu tür ifadeleri hep *dilediğini* şeklinde tercüme ederken, Mutezile mezhebi taraftarları ise hep *dileyeni* şeklinde anlamlandırırlar. Dil açısından her iki şekilde tercüme edilmesi de mümkün olduğundan, biz her iki tercümeye yer vermiş oluyoruz.

Ayrıca her iki anlam arasında bir çelişki söz konusu değildir ki bunlardan birini tercih etmek zorunluluğu bulunsun. En nihayet bütün insanların yaratıcısı Allah'tır. Doğru yolu seçme konusunda da batıl yolları seçme konusunda da onları serbest bırakmıştır. O hâlde insanlar kendi istekleriyle hangi yolu seçerlerse seçsinler, Allah'ın dilemesine muhalefet etmiş olmazlar, bilakis O'nun dileğine uygun hareket etmiş olurlar.

İnananlarla inanmayanlar arasındaki anlaşmazlık, savaşa kadar gidebilir. Tarih boyunca da gerek inanç nedeniyle olsun, gerek başka sebeplerle olsun savaşlar olmuştur.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ وَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا
شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسٰٓى اَنْ تُحِبُّوا شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ
وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ
الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ مِنْهُ
اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ وَالْفِتْنَةُ اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ
يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ اِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ
يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ
اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

216. Hoşunuza gitmese de savaşmak size farz kılındı. Hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için iyi olabilir; hoşunuza giden bir şey de sizin için kötü olabilir. Allah bilir ama siz bilmezsiniz.

217. Sana haram ayı; onda savaşmayı sorarlar. De ki: "Bu ayda savaşmak büyük suçtur. Ama Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'a girmeye engel olmak ve sakinle-

rini oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük bir suçtur. Fitne ise öldürmekten de büyük bir suçtur. (Ellerinden gelse) **sizi dininizden çevirinceye kadar sizinle savaşı sürdüreceklerdir. Sizden her kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse işte onların amelleri hem dünyada hem de âhirette boşa gitmiştir. Onlar ateş ehlidir ve orada ebedi kalacaklardır.**

218. İman edenler ve Allah yolunda hicret edip cihad edenler; işte ancak onlar, Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Bu sözler savaş bağlamında söylenmiş olmakla birlikte diğer konularda da benzer durumlarla karşılaşabiliyoruz. Çünkü gelecek bizim için mechuldur, beklemediğimiz şeylerle her zaman karşılaşabiliriz.

Genelde insanın hoşuna gitmeyen şeylerde insanın yararı, hoşuna giden şeyler de ise zararı vardır. Aksi mümkün değil miydi? İster istemez akla böyle soru gelmektedir.

Yüce Allah evreni yararlı-zararlı, iyi-kötü, güzel-çirkin ve benzeri karşıtlıklar üzere kurmuştur. İnsanı da bu evrene hakim kılmış ve ona, söz konusu zıtlardan birini seçme imkân ve yeteneğini vermiş, bu dünya hayatını da onun için imtihan yeri kılmıştır. İmtihanın bir gereği olarak ona akıl ve irade vermiştir. Şayet insanın yararına olan şeyler hep kendisinin de hoşuna giden, zevk aldığı şeyler olsaydı, buna karşılık zararına olan şeyler de hoşlanmadığı şeyler olsaydı, ne imtihanın bir anlamı kalırdı, ne de insana verilen akıl ve iradenin bir fonksiyonu olurdu. Bir tutum ya da davranışın makbul addedilmesi, onun değer yüklü olmasındandır; yoksa günlük menfaatlerimiz ya da zararlarımız değildir ölçü olan!

"Sana haram ayı; onda savaşmayı sorarlar. De ki: "Bu ayda savaşmak büyük suçtur..."

Haram aylar, hac aylarıdır. Hz. İbrahim döneminden beri, taraflar çıkarları için zaman zaman bu aylara olan saygınlığı zedelemiş olsalar bile genelde bu ayları saygın olarak kabul etmiş; bu aylarda savaşmaktan uzak durmuşlardır. Daima barıştan yana olan İslâmiyet de bu geleneği devam ettirmiştir. Çünkü İslâmiyet savaş taraftarı bir din değildir. İslâm, savaşı erteleyen yahut engelleyen her fırsatı değerlendirir. Oysa dini duyguların yoğun olduğu bu aylarda Müslümanları savaşa götürmek çok daha kolaydır.

Belli ki bu ayların birinde istenmeyen bir olay vuku bulmuş ve âyet böy-

le bir olay üzerine inmiştir. Nitekim rivâyetlerde de böyle bir olaydan söz edilmektedir. Buna göre, Peygamber (s.a.v.)'in Kureyş kervanlarını izlemek üzere gönderdiği sekiz kişiden oluşan bir gözcü kuvveti, Kureyş kervanlarından biriyle çatışmaya girmiş ve onlardan birini öldürmüştür. Müslümanlar çatışma gününün, Cemaziyelâhirin son günü olduğunu sanıyorlarmış, oysa o gün Recep ayının ilk günü imiş. Haram aylar da Recep ayı ile başladığından, çatışma günü haram aylara giriş gününde gerçekleşmiştir. Bunun üzerine Kureyşliler Muhammed ve arkadaşlarının bu aylara saygı göstermediği şeklinde propaganda yapmışlardır.

Âyet haram aylarda savaşmanın bir suç olduğunu ifade etmekle birlikte Kureyşlilerin daha büyük suçlar işlediklerini belirtmektedir. Çünkü Müslümanları, kendi öz yurtları olan Mescid-i Haram'dan çıkarmışlardır. Bununla da yetinmeyerek, Mekke döneminin on üç yılı boyunca sırf inanmalarından dolayı Müslümanlara işkence yapmışlardır. Müslümanları dinlerinden alıkoymak için her yolu denemişlerdir. Hâlbuki insanları inançlarından zorla vazgeçirmek fitnedir. Fitne ise öldürmekten de büyük bir suçtur. Kureyşli müşrikler, Müslümanlara karşı işte bu suçu işlemişlerdir.

Âyet Müslüman olmayanlarla tartışma metoduna dair bir inceliğe de dikkat çekilmektedir. Şöyle ki:

Şayet karşı taraf, Müslümanların işlemiş oldukları bir hatayı gündeme getirirlerse ve gerçekten böyle bir hata işlenmişse, gündeme getirilen hata olduğu gibi kabul edilir. Ancak karşı taraf, işlenmiş olan bu hatayı büyüterek genelleştirebilirler. Bu nedenle hata itiraf edildikten sonra, onların işlemiş oldukları daha büyük bir hataya dikkat çekilerek meseleyi genelleştirip büyütmelerine engel olunur.

Bu arada hitap Müslümanlara yöneltilerek: **"Sizden her kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların amelleri hem dünyada hem de âhirette boşa gitmiştir. Onlar, ateş ehlidir ve orada ebedi kalacaklardır"** denmektedir.

İnanmayanların işkence ve engellemeleri ne boyutta olursa olsun, Müslüman, ancak canını kurtarmak için, kalbi iman üzere kalmak şartıyla görünürde dininden vazgeçmiş gibi davranabilir. Ama gerçekten dinden vazgeçip irtidat edecek olursa dünyada da âhirette de amelleri boşa gitmiş olur.

Müslüman, canını kurtarmak için dininden vazgeçmiş görünebilir, ama bu durumdan kurtulmanın da yolunu araştırır. Müminin temel özelliği olan, bir yolunu bulduğunda da saldırılara karşı direnme ve Allah yolunda savaşma yolunu seçer. Allah'ın rahmetini hak edenler, işte böyle davrananlardır.

Dinden dönmenin, yani irtidat etmenin cezası bu âyette de ifade edildiği üzere ateş ehlinden olmasıdır. Ancak böyle bir kimsenin amellerinin hem dünyada hem de âhirette boşa gitmesi ve bunun sonucunda cehennemi hak etmesi, öldürülmesini gerekli kılmaz. Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir âyetinde irtidat eden için dünyevî bir cezalandırmadan söz edilmemektedir.

Savaş/Kıtâl ve Cihad

Bu sûrenin 190-195. âyetlerinin açıklamasını yaparken Allah yolunda savaşmanın önemli bazı kurallarını izah etmeye çalışmıştık. Burada Allah yolunda savaş yani kıtâl ile cihad kavramlarının birbirleriyle olan ilişkilerine kısaca değineceğiz.

Cihad kelime olarak zorluk, meşakkat, bir şeyi gerçekleştirmek için büyük bir çaba harcanması anlamlarına gelir. Dini terminolojide ise hakkı üstün kılmak ve batılı bertaraf etmek için zorluklara katlanmaya işaret eder. Bu, dil ile olabileceği gibi mal ile ve ihtiyaç halinde silaha sarılıp Allah yolunda bilfiil savaşmak sûretiyle de yapılır. Buna göre iyiliği hâkim kılmak ve kötülüğü savmak için harcanan çabaların tamamı cihad kapsamına girer. O hâlde cihad, *kıtâl* kavramından çok daha kapsamlıdır ve *kıtâl* kavramını da içine alır. Allah yolunda harcanan tüm çabaları kapsar.

Cihadın Allah yolunda sayılabilmesi için sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanma endişesiyle yapılması gerekir.

Allah yolunda kıtâl/savaşmak ise kelimeden de anlaşıldığı gibi silahlı eylemi ifade eder. Allah yolunda savaşmak, cihadın zirvesi olarak kabul edilir.

Kıtalın Allah yolunda olabilmesi için:

a) Sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılması,

b) İslâm'a ve Müslümanlara savaş açanlara yahut buna kesin olarak azmetmiş olanlara karşı yapılması,

c) Aşırı gitme ve haklara tecavüzü kapsamaması gerekir.

Netice olarak cihad, kıtâli de içine alan kapsamlı bir kavramdır. Bu genellik-özellik ilişkisi sebebiyle olmalı ki İslâm kültür tarihinde kıtâl yerine genellikle cihad kavramı kullanılmıştır.

Yukarıdaki âyetlerde savaştan söz edilmişti. Savaş, Müslüman topluma yapılan saldırılara karşı koymak için yapılır. Düşmana karşı koyabilmek, içyapısı düzgün bir toplumu gerektirir. İçeriden çökmüş olan toplumlar dış düşmanlara karşı yeterli ve ciddi bir savunma yapamazlar. Bu nedenle aşağıdaki âyetlerde Müslüman toplumun iç meseleleri ele alınmaktadır.

يسئلونك عن الخمر والميسر
قل فيهما اثم كبير ومنافع للناس واثمهما اكبر من
نفعهما ويسئلونك ماذا ينفقون قل العفو كذلك
يبين الله لكم الايات لعلكم تتفكرون ﴿٢١٩﴾
في الدنيا والاخرة ويسئلونك عن اليتامى قل اصلاح
لهم خير وان تخالطوهم فاخوانكم والله يعلم المفسد
من المصلح ولو شاء الله لاعنتكم ان الله عزيز حكيم ﴿٢٢٠﴾

219. Sana içki ve kumarı soruyorlar. De ki: "Her ikisinde hem büyük bir günah, hem de insanlara yararlar vardır. Ancak günahları faydalarından büyüktür." Yine sana ne infak edeceklerini soruyorlar. De ki: "İhtiyacınızdan fazlasını." Belki düşünürsünüz diye Allah âyetlerini size işte böyle açıklıyor.

220. Hem bu dünya hem âhiret hakkında (düşünürsünüz)**. Yine sana yetimleri soruyorlar. De ki: "Onların işlerini düzgün çekip çevirmek hayırlı bir iştir. Şayet onlara karışır da birlikte yaşarsanız, onlar kardeşlerinizdir. Allah kimin bozguncu kimin de işleri düzene sokup düzenleyen olduğunu bilir. Allah dileseydi, sizi zora sokardı. Kuşkusuz, Allah güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapandır.**

Nakledildiğine göre, Hz Ömer ve beraberindeki birkaç sahabi Peygamber'e gelmiş, içkinin aklı giderdiğini, ayrıca daha başka zararlarının bulunduğunu belirterek yasaklanmasını istemişlerdi. Bunun üzerine ilk âyet indirilmiştir.

İnsana verilmiş olan nimetlerin başında akıl gelir. İnsanı hayvanlardan ayırt eden temel özelliği de akıl sahibi olmasıdır. Bu nedenle İslâm akla ve ak-

lın korunmasına büyük önem vermiştir. İçki, insanı sarhoş etmekte ve aklını başından almaktadır. Bir an için akıl nimetinden mahrum kalması, kişinin sadece kendisine zarar vermekle kalmaz, ailesiyle ve toplumla olan bağlarına da zarar verir. İçki içmek, kişiyi belli bir zaman için de olsa akıl nimetinden uzaklaştırır. İçkinin kişiye, aileye ve topluma verdiği zararlar herkesçe bilinmektedir. Bu sebeple İslâm'ın içkiye kayıtsız kalması düşünülemezdi.

Kur'ân-ı Kerim'in indiği toplumda, içki içme alışkanlığı mevcuttu. İçki içmek, terk edilmesi zor ve kişide bağımlılık yapan bir alışkanlıktır. Bu nedenle içki, kademeli olarak ortadan kaldırılmıştır. Şunu da belirtelim ki içkiyi söz konusu eden hiçbir âyette içkinin helal olduğu anlatılmamış; inen her bir âyet, içkinin yasaklanması için daha ileri bir adım olmuştur. Kur'ân-ı Kerim, inançla ilgili meselelerde bu şekilde aşamalı bir tavır takınmamış, inanç meseleleriyle ilgili gelen her âyet, kesin tavrını koymuştur. Aşamalı tavır, bağımlılık yapan alışkanlıklarla, gelenekler ve sosyal meseleleri ilgilendiren konularda olmuştur.

Bu âyetten önce indirilmiş ve içkiden söz eden âyetlerde içki dışlanmış, toplum içki konusunda bilgilendirilerek eğitilmiştir. (Nahl 16/67) Böylece bu alışkanlığın kaldırılması için ilk adım atılmıştır. Bu âyette ise içkinin yasaklanmasının hukukî dayanağı zikredilmektedir. Bir şeyin zararı faydasından çok ise o şeyin yasaklanması gerekir. Bununla birlikte müfessirler, içkinin kesin olarak yasaklanmasının, daha sonra indirilmiş olan, Mâide sûresinin 90 ve 91. âyetleriyle olduğunu söylerler. Söz konusu âyetlerde şöyle denmektedir: *"Ey inananlar! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytan işi pisliklerdir. O hâlde bunlardan kaçının. Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçmeyecek misiniz?"* (Mâide 5/90-91).

Âyetlerden anlaşılan, kumarın da içki gibi aşamalı olarak yasaklandığıdır. Çünkü kumar da içki gibi bağımlılık yapan bir alışkanlıktır.

Âyet hem içkinin hem de kumarın birtakım yararlarının da bulunduğunu, ancak zararlarının çok daha fazla olduğunu haber vermektedir. Bu hususun belirtilmesi Kur'ân-ı Kerim'in meselelerin inceliklerini de atlamadığını göstermesi bakımından önemlidir. Vakıa, içkinin kendine göre kalorisi ve besleyici yönü vardır. Ayrıca üretim ve ticareti yoluyla bazı insanlar içkiden yararlanmaktadır. Ne var ki zararları karşısında bu tür yararlarının bulunması içkiyi helal kılmaz. Kumar da aynen içki gibidir. Ne de olsa kumarda kazanan, maddî bir gelir elde etmiştir. Ayrıca kumar da içki gibi kimi insanların geçim-

lerini sağladıkları bir sektördür. Ancak onun da zararları, faydalarından çok daha fazladır. Bu nedenle de yasaklanmıştır.

215. âyette infak konusunda soru sorulduğundan söz edilmişti. Orada daha çok kime infak edileceği anlatılmıştı. Burada ise ne infak edileceği belirtilerek *"ihtiyacınızdan fazlası"* denmektedir. Bazı müfessirler, zekâtı emreden âyetlerin bu âyeti nesh ettiğini söylerler. Hâlbuki *infak* daha genel bir kavramdır, farz olan zekâtı içerdiği gibi nafile olan sadakayı da kapsar. Zekâtla ilgili âyetler, olsa olsa infakın farz olan kısmını kapsamın dışına çıkarmıştır. O hâlde infak, yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Ayrıca 215. âyette, **"her ne iyilik yaparsanız, kuşkusuz Allah onu bilmektedir"** denmektedir. Yani ne infak ederseniz, bunun karşılığını göreceksiniz, denmektedir. Bu âyette ise infakın sınırları belirtilmekte ve kişinin, barınak, giyim, yiyecek, sağlık gibi zorunlu ihtiyaçlarından fazlasını infak edebileceği belirtilmektedir. Kuşkusuz bunun anlamı, *"ihtiyacınızdan fazlasını mutlaka infak edin"* demek değildir. Normal durumlarda zekât, infakın zorunlu kısmını içerir. Bundan sonra kişi, nafile olarak her ne infak ederse o, âhireti için azıktır. Ancak kişi âhirete azık hazırlıyorum diyerek çoluk çocuğunun ihtiyacını şuna buna dağıtamaz.

"Yine sana yetimleri soruyorlar..."

Yetimlerle ilgili daha önce indirilen âyette, yetim malı yemenin karınlara ateş doldurmakla aynı olduğu belirtilmişti. Bunun üzerine Müslümanlar, acaba günaha girer miyim, korkusuyla yetimlerin mallarını kendi mallarından, yiyeceklerini de kendi yiyeceklerinden ayırdılar. Tabii bu durum, yetim çocuk barındıran kimseleri ve onlarla ortak ticaret yapanları sıkıntıya soktu. Bunun üzerine yetimlerle ilişkileri konu alan bu âyet indirilmiştir. Âyet, yetimlerin mallarını kendi mallarına karıştıranların gerçekte niyetlerinin ne olduğunun önem arzettiğini belirtmektedir. Yetimlerin mallarını kendi mallarına katarken veya onların mallarıyla ticaret yaparken, şayet yetimlerin yararlarını gözetiyorlarsa, bunda günah değil, bilakis sevap vardır. Ama kişinin niyeti, bu vesileyle yetimin malını yemek ise işte günah o zaman söz konusudur ve daha önce ifade edildiği gibi yetim malı yemek, ateş yemekle eş değerdedir. Kuşkusuz, Allah niyetleri bilendir. O, her zaman kullarına kolaylık diler, zorluk dilemez.

ولا تنكحوا المشركات حتى يؤمن ولامة مؤمنة خير
من مشركة ولو اعجبتكم ولا تنكحوا المشركين حتى يؤمنوا

وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ اَعْجَبَكُمْ اُولٰٓئِكَ
يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَاللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ
بِاِذْنِه۪ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

221. Allah'a ortak koşan kadınlarla, onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin; çünkü mü'min bir cariye, müşrik bir kadından -velev ki o kadın hoşunuza gitmiş olsun- çok daha iyidir. Allah'a şirk koşan erkeklere onlar imana gelinceye kadar (kızlarınızı) **nikahlamayın; çünkü mü'min bir köle, müşrik bir adamdan -velev ki o adam hoşunuza gitmiş olsun- çok daha iyidir. Allah'a ortak koşanlar, sizi ateşe davet ederken Allah sizi Cennete, izniyle bağışlanmaya davet ediyor ve mesajını insanlara açıklıyor ki ondan ders alabilsinler.**

Evlilik, karşı cinsten iki insanı bir araya getiren önemli, aynı zamanda kalıcı olması düşünülen bir bağdır. Bu nedenle evlenecek iki kişi arasında köklü bir mutabakatın ve uzun bir birlikteliğin olması arzu edilir. Eşlerden her biri diğerini tamamladığına göre, bir bütünlük oluşturmaları ve sağlıklı bir aile kurmaları için birbirlerine uyumlu olmaları gerekir. İşte bu sebeple mü'min bir kişi, Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenemez. Aynı şekilde mü'min bir kadın da Allah'a ortak koşan bir erkekle evlenemez. Çünkü Allah'a ortak koşanlar, Cehenneme çağıran kişilerdir. Oysa mü'minler Cennete çağrırlar.

Mü'min bir erkeğin, Allah'a ortak koşan bir kadını beğenmesi, güzelliği ve benzeri dünyevî nedenlerle olabilir. Mü'min bir kadının, Allah'a ortak koşan bir erkeği beğenmesi de aynı nedenlerdendir. Mü'min kişi, âhiret ile dünyanın çatıştığı meselelerde âhireti tercih eder. O hâlde mü'min, Cehenneme çağrı yolunu tercih eden müşrik bir kadınla, evlilik gibi önemli ve kalıcı bir bağ kuramaz. Böyle biriyle evlenmektense çirkin, hatta köle de olsa mü'min bir kadını tercih eder.

Âyet, mü'min erkeklerden söz ederken *evlenin, evlenmeyin* etken kipini kullanırken, mü'min kadınlardan söz ettiğinde *evlendirin, evlendirmeyin* şeklinde ettirgen kipi kullanmaktadır. İşte bundan dolayı âlimlerin çoğu, kadının evliliğinde velisinin rızasını şart koşmuşlardır. Kuşkusuz, velisinin rızasından

önce kadının kendi rızası önemlidir. Kadının rızasından sonra ancak velisinin rızası bir anlam ifade eder. Kimse rıza göstermesi için kadını zorlayamaz. Aslında velinin rızasının şart koşulması, kadının bağımsız olması yahut olmamasıyla da ilgili bir husus değildir. Bilakis, eşinin ileride kendisine takınacağı tavır, boşanma veya dul kalma gibi durumlarla ilgili bir husustur. Bu gibi durumlarda kadın bir dayanağa ihtiyaç duyabilir. Velisinin rızası, bir dayanağının olması bakımından önemlidir.

Şunu da belirtelim ki Hanefî mezhebi âlimlerine göre velinin rızası şart değildir. Bu konuda âlimler arasındaki farklı görüşlerin dayanak ve gerekçeleri ilgili kaynaklarda anlatılmaktadır.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ
أَمَرَكُمُ اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾
نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

222. Sana kadınların aybaşı halini soruyorlar. De ki: O bir rahatsızlıktır. O hâlde aybaşı halinde oldukları zaman onlardan uzak durun ve temizleninceye kadar da onlara yaklaşmayın. Temizlendiklerinde Allah'ın size buyurduğu yoldan onlara yaklaşın. Allah, kuşkusuz çokça tövbe edenleri sever ve çokça temizlenenleri sever.

223. Kadınlarınız tarlalarınızdır. O hâlde tarlalarınıza dilediğiniz gibi varın. Kendiniz için hazırlık yapın. Allah'tan korkun ve bilin ki mutlaka O'na kavuşacaksınız. Mü'minleri müjdele.

Âyette geçen محيض kelimesi mimli mastar, ism-i mekân ve ism-i zaman olduğundan, aybaşı hali, aybaşı mekânı ve aybaşı zamanı gibi anlamlarda kullanılır.

Kadın-erkek arasındaki karı-koca münasebeti ve bunu çağrıştıran konular gündeme geldiğinde Kur'ân-ı Kerim, kinayeli lafızlar kullanır. Bütün müfessirler, âyette sözü edilen *uzak durmanın*, kadının kadınlık uzvuyla alakalı olduğunu söylemişlerdir. Yani kinayeli bir anlatım söz konusudur.

Yine âyette sözü edilen *kadınların temizlenmesi*yle, âdet dönemlerinin sona ermesi ve artık eşleriyle ilişkiye girebilecekleri kastedilmektedir. Burada da kinayeli bir kullanım vardır. Karı-koca münasebeti için bir *temizlenmeden* söz edilmektedir. Yani aybaşı halindeki kadının maddî yahut manevî açıdan bir kirlilikten temizlenmesinden söz edilmemektedir. Aybaşı halinin, bir *rahatsızlık* yani bir nevi hastalık olarak nitelenmesi, bu durumdaki kadının, manevî yahut maddî açıdan kirli olmadığını gösterir.

İkinci âyette kadınların tarlalara benzetilmesi de mecazî bir anlam taşır. Bununla kadının tarla gibi bir mülk konumuna düşürüldüğü anlamı çıkmaz. Kadın ile tarla arasında kurulan ilişki; hem tarların hem de kadının tohum ekme ve üreme mahalli olmaları yönüyledir. Yukarıda da söz konusu ettiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim bu gibi hususları kinaye ile yahut mecazi ifadelerle anlatır. Zaten kadın, ancak temizlik döneminde hamile kalabilir. Nitekim âyet, temizlenme döneminde kadını tarlaya benzetmektedir.

وَلَا تَجْعَلُوا اللّٰهَ عُرْضَةً لِاَيْمَانِكُمْ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾
لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِي اَيْمَانِكُمْ وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ
اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ فَاِنْ فَاؤُ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ
فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

224. Bir de yeminlerinizi bahane ederek iyilik etmenize, günahlardan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize Allah'ı engel kılmayın. Allah, duyan ve bilendir.

225. Allah, dil sürçmesi sonucu yaptığınız yeminlerden sizi sorumlu tutmaz, fakat kalplerinizin kazandığından sorguya çeker. Allah çok bağışlayandır, çok yumuşak davranandır.

226. Kadınlarından uzak duracaklarına yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer bu yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.

227. Ama eğer boşamaya karar vermişlerse, muhakkak ki Allah duyandır, bilendir.

Kelime olarak *yemin,* güç ve sağlamlık anlamına gelir. Kişi yemin ettiğinde, Allah'ı sözüne şahit tutarak sözünün geçerliliğine güç kazandırmış olur.

Kişi, yapacağına yahut yapmayacağına dair yemin ettiği davranışın aksine bir davranışın daha hayırlı olduğunu görürse yemininin kefaretini verir ve daha hayırlı olanı yapar. Nitekim Müslim'in naklettiği bir hadiste de Peygamber (s.a.v.) bunu açıkça ifade etmektedir. Bazı kimseler, kendi görevleri yahut hayırlı bir işi yapmayacaklarına dair yemin eder, sonra da yeminlerini bahane ederek görevlerini yahut o hayırlı işi yapmazlar. Âyet, böyle davranılmaması gerektiğini anlatmaktadır. Burada yapılacak şey, yemin kefareti vererek o yemini kaldırmaktır. Hele kişi, sırf görevini yerine getirmemek yahut o iyiliği yapmamak için yemin etmişse, Allah'ı da bu kötü davranışına ortak kılma çabasına girmiş olur. Böylece iki defa suç işlemiştir. Hemen bu gibi tavırlardan uzaklaşması ve bir daha böyle bir davranış içerisine girmeyeceğine dair tövbe etmesi gerekir. **"Eğer bu yeminlerinden dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir"** cümlesi, hanımından uzak duracağına dair yemin eden kimseyi yemininden caydırmak için bir teşvik mahiyetindedir.

Dil sürçmesi yahut alışkanlık sonucu, yani yemin kastedilmeksizin yapılan yeminlerin hiçbir hükmü yoktur. Bu gibi yeminleri yerine getirmemekten dolayı yemin kefaretine de gerek yoktur. Ne var ki yemin etmeyi alışkanlık haline getirmemek gerekir. Bu tür kötü alışkanlıkları olanlar bu alışkanlıklarından kurtulmaya çalışmalıdırlar. O hâlde asıl ve bağlayıcı olan yemin, yemin kastıyla yapılan yemindir.

Âyette geçen *îlâ* kelimesi, yemin anlamındadır. Din dilinde ise kişinin, ka-

rısıyla ilişkide bulunmayacağına dair yemin etmesine *îlâ* denilir. Cahiliye döneminde Araplar *îlâ* yapar, böylece kadın kocasına haram sayılır, ama ondan boşanmış kabul edilmezdi. Kadın çok zor duruma düşmüş olurdu; ne başkasıyla evlenebilirdi ne de kocasıyla evlilik hayatı yaşayabilirdi. İslâmiyet, kadının aleyhinde olan bu durumu düzeltmiştir.

Hanımına yaklaşmayacağına yemin eden kişinin bu yemini geçerlidir. Ancak erkeğin, bu yemini uzun müddet devam ettirmeye hakkı yoktur, en çok dört ay uzatabilir.

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ
قُرُوٓءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فٓي اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فٖي ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُٓوا
اِصْلَاحاً وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذٖي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ وَاللّٰهُ عَزٖيزٌ حَكٖيمٌ ﴿٢٢٨﴾ اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكٌ
بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرٖيحٌ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ
شَيْـٔاً اِلَّٓا اَنْ يَخَافَٓا اَلَّا يُقٖيمَا حُدُودَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقٖيمَا
حُدُودَ اللّٰهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فٖيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ
فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ
﴿٢٢٩﴾ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجاً غَيْرَهُ
فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَٓا اَنْ يَتَرَاجَعَٓا اِنْ ظَنَّٓا اَنْ يُقٖيمَا

حُدُودُ اللّٰهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾
وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
اَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ
فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ اَنْ يَنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ
بِالْمَعْرُوفِ ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ
الْاٰخِرِ ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

228. Boşanan kadınlar, üç aybaşı hali beklerler. Onlara, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri caiz olmaz. Kocaları arayı düzeltmek istiyorlarsa, bu süre içerisinde onları geri almaya daha fazla hak sahibidirler. Kadınların hakları, örfe uygun olarak yükümlülüklerine denktir. Ancak erkeklerin onlar üzerinde bir dereceleri vardır. Allah güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapandır.

229. Boşama iki defadır. Sonra ya iyilikle tutmak yahut güzellikle salmaktır. Onlara verdiğinizden bir şey almanız da size helal değildir. Ancak o ikisinin, Allah'ın emirlerini yerine getirmekten endişe etmeleri halinde durum başkadır. Eşlerin Allah'ın emirlerini yerine getirmeleri hususunda endişeniz olacak olursa, kadının, fidye vermesinde ikisi için de bir sakınca yoktur. İşte bunlar

Allah'ın sınırlarıdır; bunları sakın aşmayın. Her kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerdir.

230. Şayet erkek kadını boşarsa, kadın başka biriyle evlenmedikçe kendisine helal olmaz. Şayet o da kadını boşarsa, Allah'ın sınırlarını koruyabileceklerini düşünüyorlarsa, ilk kocasıyla tekrar evlenmelerinde ikisi için de bir sakınca yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Bilen bir topluluğa onları açıklıyor.

231. Kadınları boşadığınızda ve onlar iddetlerini bitirmek üzere iken onları ya iyilikle tutun yahut güzellikle salın. Haklarını çiğneyerek eziyet çektirmek için onları tutmayın. Kim bunu yaparsa, kendisine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini alay konusu yapmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, öğüt vermek için size indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, her şeyi bilir.

232. Kadınları boşadıktan sonra onlar da iddetlerini bitirir ve ardından iyilik üzere anlaşarak kendilerini kocalarına nikâhlamak isterlerse onlara engel olmayın. İçinizde Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş olanlara böyle öğüt verilmektedir. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Âyette geçen *kur'* kelimesinin kadının hayız dönemi mi temizlik dönemi mi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hayızlı olduğu dönemdir diyenler, üçüncü hayız döneminin bitmesiyle kadının bekleme süresinin son bulduğunu söylerler. Dolayısıyla üçüncü hayızdan çıkmadıkça kocası onu geri alabilir. Temizlenme döneminin kastedildiğini söyleyenler de üçüncü temizlik döneminin bitmesiyle kadının iddetinin dolduğunu söylerler. (Taberî, II, 227-228).

Cahiliye döneminde boşamanın üzerinden ne kadar geçerse geçsin, erkek, boşamış olduğu kadını geri alma hakkına sahipti. Kur'ân-ı Kerim bunu üç aybaşı dönemiyle sınırlamıştır. Üç dönem geçtikten sonra kocanın hiçbir hakkı kalmaz. Kadın, dilediğiyle evlenebilir.

Hamile kadının bekleme süresi ise çocuğunu doğurmasıdır. Bu sebeple kadın hamile ise bunu gizlememelidir. Öte yandan cahiliye döneminde boşanmış kadın, kocasında gözü varsa, hamile olmadığı halde kocasının geri dönmesi için hamile olduğunu; ama kocasını istemiyorsa, hamile olduğu halde kocası kendisine geri dönmesin diye hamile olmadığını söyleyebiliyordu. Âyet, bunun önüne geçmek için Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş bir kadı-

nın bunu yapmaması gerektiğini söylemektedir. Aksi takdirde büyük bir ceza-ya çarptırılacakları hatırlatılmaktadır.

Şayet kocaları iddetleri dolmadan hanımlarına dönmek istiyorlarsa, buna öncelikle onlar hak sahibidirler. Ancak burada erkek gerçekten barışmak isti-yor ve iyi geçineceklerine inanıyorsa eşine dönmeye öncelikle hak sahibidir. Ama boşadığı karısına eziyet çektirmek için bunu yapıyorsa, elbette âhirette bunun hesabını verecektir.

İslâm, her konuda haklarla sorumluluklar arasında denge kurulmasını is-ter. İslâm'ın her vesileyle öne çıkarıp vurguladığı adaletin anlamı budur. Kadı-nın hak ve yükümlülükleri de bu çerçevede olmalıdır. Ayrıntılarda bile buna önem vermek gerekir. İbnu Abbas'ın bu âyetten dolayı, "Karım benim için na-sıl süsleniyorsa, ben de onun için bakımıma özen gösteririm" dediği rivâyet edilir. (Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 644). Bu sebeple koca, yediğinden ka-rısına yedirmeli, giydiği kalitede onu giydirmeli vs. Ne var ki, boşama yetkisi erkeğe verilmiştir. Kadın, ancak mahkemeye başvurarak kendisini boşatabilir. Bu sebeple erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece üstünlükleri vardır. Bura-daki üstünlük, daha faziletli olma yönüyle değil, boşama yetkisini elinde bu-lundurma yönüyledir.

"Boşama iki defadır. Sonra ya iyilikle tutmak yahut güzellikle sal-maktır..."

Cahiliye döneminde boşama sınırsız idi. Kişi, karısını kaç kez boşarsa bo-şasın, iddet içerisinde onu geri alabiliyordu. (Taberî, II, 276). Âyet, dönüşlü boşamayı (ric'î talak) iki defa ile sınırlamaktadır. Karısını iki defa boşayan, ona tekrar dönebilir veya onu tekrar nikâhlayabilir. Önceki âyette anlatılan müd-det içerisinde geri dönen, nikâha ihtiyaç kalmaksızın döner. Ama kadın idde-tini doldurmuşsa, erkek yeni nikâh kıyarak eşine döner. Yeni nikâh kıymak, yeni evliliğe benzer. Bu sebeple, geri dönme konusunda kadının rızası şarttır.

Ama erkek üçüncü kez boşadığı karısına geri dönemez. O kadın normal şartlarda başkasıyla evlenip boşanmadıkça onu nikâhına alamaz. Kişi, her te-mizlik döneminde karısını bir talakla boşar. İslâm'ın önerdiği boşama şekli budur. Bir temizlik döneminde veya bir defada üç talakla boşamanın geçerli olup olmadığı tartışmalı konulardandır. Çoğunluk bu şekilde boşamanın, din-de önerilen boşama şekline uymasa da geçerli olduğunu söylemektedir.

Karısını boşayan kişi, eğer onu geri alacaksa, ona güzel davranmalı; tama-men boşayacaksa da haklarını ödeyerek boşamalıdır. Ayrıca boşamanın ardın-dan kadını karalayacak sözler söylememelidir.

Dönüşlü talakla karısını boşamış olan kişi, nikah akdinde karısına verdi-

ği sadak'ı geri almak için oyalama yönüne gitmemelidir. Ama kadın, geri döndüğü takdirde iyi geçinemeyeceklerine kanaat getiriyorsa kesin boşama gerçekleşsin diye kendi gönlünden koparak; kendisini tamamen boşaması karşılığında eşine fidye verebilir.

"Şayet erkek kadını boşarsa, kadın başka biriyle evlenmedikçe kendisine helal olmaz..."

Karısını kesin olarak boşayan, yani üç talakla boşayan kişi, kadın başka biriyle evlenip boşanmadıkça onu nikâhlayamaz. Başka biriyle evlenmesi yapay yollarla olmamalıdır. Bu sebeple boşanmış kadının, yeni evlendiği kocasıyla yatma şartı getirilmiştir. Evlilik yapay olamayacağı gibi boşamanın da normal bir boşama olması gerekir. Kısacası kadın normal şartlarda başka biriyle nikâhlanmış ve yine normal bir şekilde boşanmışsa, ilk kocasıyla evlenmesinde bir sakınca olmaz.

"Kadınları boşayıp iddetlerini doldurduklarında onları ya iyilikle tutun yahut güzellikle salın. Haklarını çiğneyerek zararlarına olsun diye onları tutmayın. Kim bunu yaparsa, kendisine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini alay konusu yapmayın..."

Burada boşamanın ciddi bir olay olduğu konusunda Müslümanlar uyarılmaktadır. Sırf boşama dönemi uzasın, böylece kadın sıkıntı çeksin diye tekrar boşama niyetiyle iddeti dolmadan geri dönmek bir haksızlıktır. Böyle davranan kişi, aslında kendi kendisine de zulmetmiş olur; çünkü âhirette bunun hesabını verecektir. Yine boşama ciddi bir olay olduğundan, kişi oyun olsun diye şaka yaparak karısını boşamamalıdır. Nitekim böyle davrananlara ceza olsun diye Peygamber (s.a.v.) boşamanın gerçekleştiğini söylemiştir. (İbnu Kesir, I, 474). Âyetin, *Bilin ki Allah, her şeyi bilendir,* cümlesi, boşama konusunda kadına karşı içinde birtakım art niyetler besleyenlere bir uyarıdır.

"Kadınları boşar, onlar da iddetlerini bitirir ve ardından iyilik üzere anlaşarak kendilerini kocalarına nikâhlamak isterlerse onlara engel olmayın..."

Dönüşlü talakla boşanmış kadınlara, iddetlerini tamamlayıncaya kadar kocaları geri dönmezse, iddet dolduktan sonra kadın tamamen serbesttir; isterse başka biriyle evlenebilir. Tekrar eski kocasıyla da evlenme imkânına sahiptir. İşte bu âyet, bu konuyu dile getirmekte ve kadınların velilerine hitap etmektedir. Şayet boşanmış olan kadın eski kocasıyla anlaşır ve o ikisi iyi geçineceklerine kanaat getirecek olurlarsa, velilerin buna engel olmamaları istenmektedir.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ
الرَّضَاعَةَ ۜ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۜ
لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَٓارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا
مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهٖ ۗ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ ۚ فَاِنْ اَرَادَا فِصَالًا
عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۜ وَاِنْ اَرَدْتُمْ
اَنْ تَسْتَرْضِعُٓوا اَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِذَا سَلَّمْتُمْ مَٓا اٰتَيْتُمْ
بِالْمَعْرُوفِ ۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233. (Boşanmış) **anneler, çocuklarının emzirilme müddetini tamamlamak isteyen için onları tam iki sene emzirirler. Onların geçimleri ve giyimleri, örfe uygun olarak çocuğun babasına aittir. Herkes gücüne göre sorumlu tutulur. Anne olsun baba olsun, çocuğundan dolayı zarara uğratılmasın. Mirasçıya da aynı yükümlülük vardır. Şayet anne ve baba, aralarında danışarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse, her ikisi için de bir sakınca yoktur. Çocuğunuzu sütanneye vermek isterseniz, vereceğiniz ücreti örfe uygun bir şekilde verirseniz, bunda da bir sakınca yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, yaptıklarınızı görmektedir.**

Anne de baba da çocuğu koz olarak kullanıp birbirlerine zarar vermeyi, birbirlerini tehdit etmeyi, karşı tarafı sıkıntıya sokmayı amaçlamamalıdır. Mesela anne, çocuğu emzirmekten kaçmamalı, emzirme karşılığı yüksek meblağlar istememelidir. Baba da, çocuğu annesinden ayırarak çocuğunu emzirmesinden onu alıkoymamalı yahut nasıl olsa kendi çocuğunu emzirecektir diyerek, anneye vermesi gerekenden daha az vermeye kalkışmamalıdır.

Anne ve baba, çocuğun gelişme durumuna bakarak -belki bu konuda uzmanlara danışarak- çocuğu emzirme işini iki yıla tamamlamama konusunda anlaşabilirler. Bunu yaparken öncelikle çocuğun yararını göz önünde bulundurmaları gerekir.

Baba, annenin çocuğu emzirmekten kaçınması ya da evlenmek istiyor olması durumunda veya haklı başka bir nedenle çocuğu sütanneye verebilir. Ancak süt annenin hakkını ihmal etmemesi, hak ettiğini tam olarak vermesi şartıyla. Değilse, sütanne çocuğa iyi davranmayabilir; beslenme ve bakımını iyi yapmayabilir.

Şayet baba ölmüşse, babanın sorumluluklarını mirasçıları yerine getirirler.

Âyette çocuğun biyolojik ve psikolojik gelişimine verilen önem açıkça görülmektedir. Günümüz modern bilimi de çocuğun bebeklik döneminde biyolojik ve psikolojik gelişiminin önemine dikkat çekmektedir. Her şeyi bilen Yüce Allah, bu gibi hususların önemi bilinmeden önce bu tavsiyelerde bulunmaktadır. Daha önce de Kur'ân-ı Kerim'in aile konusunu ayrıntılı bir şekilde ele aldığına dikkat çekmiştik. Çünkü hem sağlıklı bir bireyin ve hem de sağlıklı bir toplumun inşası için aile kurumunun sağlam temellere dayandırılması gerekir.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ

النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ ف۪ٓي اَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّٓا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا
وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ
اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا ف۪ٓي اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُٓوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ
حَل۪يمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَٓاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ
اَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَر۪يضَةً وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى
الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٢٣٦﴾
وَاِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ
فَر۪يضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّٓا اَنْ يَعْفُونَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذ۪ي
بِيَدِه۪ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَاَنْ تَعْفُٓوا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى وَلَا
تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٢٣٧﴾

234. Aranızdan vefat edip de geriye eşler bırakan erkeklerin bu eşleri, dört ay on gün beklerler. İddet sürelerini bitirdikten sonra örfe uygun olarak kendileri hakkında yapacaklarından dolayı size herhangi bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

235. Bu durumdaki kadınlara, üstü kapalı bir şekilde evlenme teklifi yapmanızdan yahut onlarla evlenme niyetinizi içinizde saklamanızdan dolayı da size bir sorumluluk yoktur. Allah, onları anacağınızı elbette bilmektedir. Ancak meşru bir söz söyleme-

nin ötesine geçip de onlarla gizlice buluşmayın. İddet süreleri bitinceye kadar da nikâh kıymaya teşebbüs etmeyin. Bilesiniz ki Allah, içinizdekini biliyor, O'ndan sakının. Yine bilesiniz ki Allah, çok bağışlayandır, hemen cezalandırmayıp teenni ile hareket edendir.

236. Kendilerine henüz el sürmediğiniz yahut mehrini belirlemediğiniz kadınları boşamanızdan dolayı size hiçbir sorumluluk yoktur. Yine de -zengin olanınız durumuna göre, fakir olanız da durumuna göre- örfe uygun olarak o kadınlara bir şeyler verin. Bu, iyi davrananlar üzerine bir borçtur.

237. Ama eğer mehirlerini belirlediğiniz halde onlara el sürmeden önce boşarsanız, kendilerinin veya nikâh akdini elinde bulunduran kimsenin bağışlaması durumu hariç, belirlediğinizin yarısı onlarındır. Erkekler olarak size düşenden vazgeçerseniz, bu takvaya daha uygundur. Birbirinize karşı iyi davranmayı unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı görür.

Kocası vefat etmiş olan kadınlar dört ay on gün beklerler. Bu süre içerisinde evlenme isteğini açığa vuracak şekilde süslenmez, güzel koku sürünmez ve görücüye çıkmazlar. Sürenin bu şekilde belirlenmesi, kadının hamile kalıp kalmadığının kesin olarak ortaya çıkmasıyla izah edilmiştir. Az da olsa bazı müfessirler bunun, yas müddeti olduğunu söylemişlerdir. Bu sebeple kadının hamile olmadığı kesin olarak ortaya çıksa bile bu müddeti bekleyeceğini söylemişlerdir. Bazıları da her iki sebebi birleştirmiş; hem hamile olup olmadığının ortaya çıkması için hem de yas için bu müddeti bekler, demişlerdir. Ancak yas tutmak; yıkanmamak, tırnaklarını kesmemek, saçını taramamak, yırtık elbise giymek yahut siyah elbiselere bürünmek anlamına alınmamalıdır. Bilakis bu tür şeylerden kaçınmak gerekir. Burada kastedilen, kocası ölmüş olan kadının, evlenme isteğini açığa vuracak şekilde süslenmemesi, giyim kuşamında sade olmasıdır.

Kadın, bu müddeti doldurduktan sonra toplum içerisinde kabul gören ve dinin emir ve yasaklarıyla da çelişmeyen geleneklere uygun olarak süslenebilir, evlenmek istediğini açığa vurabilir, görücüleri kabul edebilir vs. Ne akrabaları ne de yöneticiler onun bu davranışlarını engelleyebilir.

Kadının, söz konusu süre içerisinde evlenme isteğini açığa vurması haram olmakla birlikte, onunla evlenmek isteyen kişi, üstü kapalı söz ve davranışlarla evlenme isteğini ona hissettirebilir. Ancak açık bir şekilde evlenme isteğini

ifade etmesi yahut ahlâka aykırı sözler ve davranışlarda bulunması haramdır. İkinci âyette bu hususlar dile getirilmektedir.

"Kendilerine el sürmeden yahut onlara mehir takdir etmeden kadınları boşamanızdan dolayı size bir sorumluluk yoktur..."

Kadın için bir mehir belirlemeden nikâh geçerli olduğu gibi zifafa girmeden onu boşamak da caizdir. Ancak zifaf gerçekleşmemiş olsa bile bu durumdaki kadına maddî bir şeyler vermek gerekir. Boşayan kişi ekonomik durumuna göre ve toplumda oluşmuş iyi gelenekler çerçevesinde bir şeyler vermelidir. Çünkü mehri belirlemeden nikâh gerçekleşmiş olsa da bilahare mehir ödemesi, evlenen erkek üzerine bir borçtur. Belirlenmemiş mehirlerde mehr-i misil geçerlidir; yani, benzeri kadınlara ne mehir veriliyorsa, o kadına da o miktarda mehir düşer. Kadına verilen bu mehir, kadını sevindirip onurlandırma anlamı taşır. Klasik dönem bazı fıkıh kitaplarında verilen bu mehrin, kadının kadınlık uzvundan yararlanma karşılığı olduğu zikredilir. Eğer bu değerlendirme doğru olmuş olsaydı, kendisiyle zifafa girilmemiş kadın boşandığında boşayan erkeğin o kadına hiçbir şey vermemesi gerekirdi.

237. âyette ise kendisiyle yine zifafa girilmemiş, fakat mehri belirlenmiş kadının boşanması durumu ele alınmaktadır. Bu durumdaki kadına mehrin yarısı verilir. Ancak kadın, hakkının tamamından vazgeçerse, o başka.

"Nikâh akdini elinde bulunduran kimse" ile boşayan kocanın mı, yoksa kadının velisinin mi kastedildiği konusunda farklı görüşler vardır. Hz. Ali'yle birlikte birçok sahabîden ve tabiunun birkısmından nakledilen rivâyetlere göre burada koca kastedilmektedir. (İbnu Kesir, I, 486). Hanefiler de bu görüştedir. Şafiî'nin kavl-i cedidine[1] göre de burada koca kastedilmektedir. Buna göre kocanın, zifafa girmeden önce boşadığı kadına belirlenen mehrin tamamını vermesi kastedilmektedir ki bu, takvaya daha uygundur. Bu görüşte olanlar, mehrin, kadının kendisine ait olduğunu, velisinin bu konuda bağışlama yetkisinin bulunmadığını söylerler.

Nikâh akdini elinde bulunduran ile velinin kastedildiğini söyleyenler ise evlendirilen kızın küçük olması durumunda velinin mehri bağışlama yetkisinin olduğunu söylerler. Malikiler ise böyle bir şart koşmaz, ama veli, kadını evlendiren durumunda olduğu için mehri bağışlama yetkisine de sahiptir, derler. (İbnu Kesir, I, 486).

1 İmam Şafii, Mısır'a gittikten sonra daha önce yaptığı içtihatların bir kısmını değiştirmiştir. Mısır'da değişen görüşlerine "kavl-i cedid: yeni içtihat" denmektedir.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلٰوةِ الْوُسْطٰى وَقُومُوا لِلّٰهِ
قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۚ فَإِذَا أَمِنْتُمْ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

238. Namazlara ve orta namaza devam edin. Tam bir saygı ile Allah'ın huzurunda durun.

239. Şayet korkulacak bir durumdaysanız yaya olarak yahut binek üzerinde kılın. Tekrar güvenli ortama kavuşursanız, bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allah'ı zikredin.

Boşamanın söz konusu edildiği bir bağlamda ara bir cümle ile namaza devam etmekten bahsedilmekte, sanki ilgisiz bir meseleye geçiş yapılmaktadır. Boşama olayı, ister-istemez olumsuz duyguların kabarmasına, taraflar arasında kin ve nefret duygularının yeşermesine neden olur. Bir önceki âyette ise, *birbirinize iyi davranmayı unutmayın,* denilmekte idi. Söz konusu ettiğimiz kin ve nefret duygularına rağmen aralarında iyi davranmaya onları sevk edecek, onları dünyevi ihtiraslardan uzaklaştıracak en etkili şey elbette namazdır. Namaz insanları olumlu duygularla donatır, onları aşırılık ve kabalıklardan uzaklaştırır. Muhtemelen bu sebeple arada namaz zikredilmiş, kendilerine Allah ve âhiret hatırlatılmıştır.

Orta namazın hangi vakit olduğuna dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ama genelde ikindi namazı olduğu söylenmektedir. Belki de bu konuda açık ve net bir ifadenin bulunmaması, her vakit namazının, orta namaz olabileceğinin düşünülmesini sağlamak, böylece hiçbir vaktin kaçırılmaması gerektiğini zihinlere yerleştirmektir. *Orta* kelimesi, en üstün olan anlamına da gelir. Namazlar zikredildiği halde ayrıca *orta namaz* şeklinde zikredilmesi de zaten bu namazın önemine işaret etmektedir.

"Tam bir saygı" şeklinde tercüme ettiğimiz *kunut* kelimesi, konuşmayı keserek susmak, namazda dua, huşû, kulluğu ikrar, ibadeti tam olarak yerine getirmek (Lisanu'l-Arab, k-n-t maddesi) gibi anlamlara gelir.

Namaz hiçbir sûrette kazaya bırakılamaz. Kişi ne durumda olursa olsun vakit namazlarını kılmalıdır. Bu sebeple duruma göre kolaylaştırılmış; güven-

lik sebebiyle durup kılmak problemli ise yürüyerek; yaya yürürken kılmak problemli ise binek sırtında kılınması istenmiştir. Ayrıca hastalık gibi sebeplerle ayakta kılamayan kimseden oturarak, oturarak da kılamıyorsa işaretlerle namaz kılması istenmiştir. Bilindiği gibi namaz için abdest şart koşulmuştur. Ancak abdest alma imkânı olmayanlar teyemmüm ederek namazlarını kılarlar. Öte yandan Hanefî mezhebinde olmasa da, diğer mezheplerde kimi şartlarda bazı vakitlerin takdim ve tehirine izin verilmiştir. Buna göre öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları birleştirilerek kılınır. Kısacası, namazın kaçırılması için hiçbir bahane bırakılmamıştır. Namazın kaçırılması ancak unutma, uykudan uyanamama gibi sebeplerle olabilir ki unutan kişi hatırladığında, uyuyan kişi de uyandığında kaçırdığı namazı kılar.

وَالَّذ۪ينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجاًۚ وَصِيَّةً
لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعاً اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍۚ فَاِنْ خَرَجْنَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ف۪ي مَا فَعَلْنَ ف۪ٓي اَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍۜ
وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ حَك۪يمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِۜ
حَقّاً عَلَى الْمُتَّق۪ينَ ﴿٢٤١﴾ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

240. **Vefat edip de ardında eşler bırakanlar, eşlerinin evlerinden çıkarılmayarak bir yıl geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şayet bu dul eşlerin kendileri çıkarlarsa, bundan dolayı size bir sorumluluk yoktur. Allah güçlüdür, her şeyi yerli yerince yapandır.**

241. **Boşanmış kadınlara da örfe uygun olarak geçimlerini sağlama hakkı vardır ki bunun sağlanması muttakîler üzerine bir borçtur.**

242. **Allah, âyetlerini size işte böyle açıklar ki akıllarınız ersin.**

240. âyet, ölmek üzere olan erkeklerin, geride kalan eşlerinin bir yıllığı-

na evden çıkarılmamalarını ve geçimlerinin bu müddet boyunca sağlanmasını vasiyet etmelerini istemektedir. Müfessirler genelde bu âyetin yukarıda geçen "*Vefat edip de geriye eşler bırakanların bu eşleri, dört ay on gün beklerler.*" (Bakara 2/234) âyetiyle nesh edildiğini söylerler. (Beydâvî, I, 537; Kurtubî, III, 226). Onlara göre eşi ölmüş kadının evde kalma süresi bu âyetle, nafakası miras payını belirten âyetle nesih edilmiştir. Yine onlara göre, her ne kadar Kur'ân'ın tertibi içerisinde nesh eden 234. âyet önce ise de nüzûl bakımından sonradır. Neshin söz konusu olabilmesi için hem iki âyetin aynı şeyi konu edinmesi hem de hükümlerinin taban tabana zıt olması gerekir. Oysaki âyetler farklı durumları anlatmaktadır. 234. âyet, kadının zorunlu bekleme süresini ifade ederken bu âyette, ölmek üzere olan kocalarından, kadın evde kalmak istediği takdirde bir yıla kadar kalması konusunda vasiyet etmeleri istenmektedir. Bu nedenle âyetler arasında bir nesihten söz edilemez.

241. âyette, boşanan kadına giyim, nafaka gibi yararlanacağı şeyler verilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Boşanmış kadına verilene, *mut'a* denmektedir. Kendisiyle zifafa girilmemiş ve mehir miktarı belirlenmiş kadın hariç, diğer boşanmış kadınların tamamının bu âyetin kapsamına girdiği konusunda âlimler arasında ittifak vardır. Kendisiyle zifafa girilmemiş fakat mehri belirlenmiş kadına *mut'a* verilip verilmeyeceği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Az sayıda âlim, mehri belirlenmemiş ve kendisiyle zifafa girilmemiş kadını da bu statüde değerlendirmektedir.

Boşanmış kadına verilecek mut'anın hükmü konusunda da ihtilaf vardır. Âlimlerin çoğu bunun farz olmadığı kanaatindedir. Seleften Zeyd b. Eslem, Said b. Cübeyr ve başka âlimler mut'anın farz olduğunu söylerler. (İbnu Kesir, I, 499-500) Müfessir Taberî de bu görüştedir. (Taberî, II, 583-584). Taberî'nin Zeyd b. Eslem'den naklettiği bir rivâyete göre, "*Zengin, durumuna göre, fakir olan da durumuna göre, örfe uygun olarak o kadınlara onları sevindirecek bir şeyler verin. Bu, iyi davrananlar üzerine bir borçtur,*" (Bakara 2/236) âyeti indirildiğinde biri, "iyilik yapmak istesem mut'a veririm, istemesem vermem" demiş, bunun üzerine tefsirini yapmakta olduğumuz "**Boşanmış kadınlara da örfe uygun olarak maddî bir yararlandırma vardır ki bunun verilmesi muttakîler üzerine bir borçtur**" âyeti indirilmiştir. (Taberî, II, 584). Böylece âyet, Allah'ın emirlerine karşı gelmek istemeyen ve kendisini Allah'ın azabından koruma altına almak isteyen boşanmış olan kadına mut'a verilmesi gerektiğini anlatmaktadır.

Ölüm korkusu, bütün insanlarda vardır. Bu gibi korkuları aşmak için nazarî bilgilerdense geçmiş milletlerin başlarından geçeni anlatmak daha et-

kilidir. Bundan sonraki bölüm, yer yer öğüt almayı içeren ve insan psikolojisine de hitap eden uyarıcı âyetler eşliğinde, geçmiş milletlerin başlarından geçen olaylara yer vermektedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ
أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ
اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً
وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

243. Sayıları binlerce olduğu halde ölüm korkusuyla yurtlarını terk edip kaçanları görmedin mi? Allah, onlara: "Ölün" dedi. Sonra da onları diriltti. Allah insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Fakat insanların çoğu şükretmez.

244. O halde Allah yolunda savaşın. Kuşkusuz Allah, her şeyi bilen, her şeyi işitendir.

245. Kimdir o kişi, Allah'a güzel bir borç versin de Allah da ona verdiğinin karşılığını kat be kat arttırsın. Allah, daraltır ve genişletir. Hep O'na döndürüleceksiniz.

Yurtlarını terk edip kaçanlar kimlerdi? Sayıları tam olarak kaçtı? Niçin yurtlarını terk ettiler? Burada bu konuda açık bir bilgi verilmemekle birlikte, Peygamber'e **"görmedin mi?"** diye hitap edildiğine göre, Peygamber bu konuda kesin bir bilgiye sahipti. Çünkü burada *"görmedin mi?"* ifadesi, bilmiyor musun, anlamındadır. Değilse, Peygamberin böyle bir olayı bizzat görmediği

kesindir. İfadeyi bu anlamda aldığımız takdirde bu bilgiyi Kitap Ehli'nden öğrenmiş olmasında da bir sakınca yoktur. Zemahşerî, *"görmedin mi"* ifadesinin hayret verici şeyler için kullanıldığını, dolayısıyla anlamın: *"Bu duruma hayret etmez misin?"* olduğunu söyler. Dolayısıyla *"görmedin mi"* ifadesi, bu açıdan, bir olay hakkında bilgisi bulunmayan ve o hadiseye şahit olmayan kimse için de kullanılır. (Zemahşerî, I, 290.)

Kur'ân-ı Kerim, ölüm korkusuyla yurtlarını terk edenlerin kimlikleri hakkında bilgi vermediği gibi sayılarını da tam olarak vermemektedir. Ancak âyetten çok sayıda oldukları anlaşılmaktadır. Ölüm korkusuyla niçin kaçtıklarını da sonraki âyetlerden anlıyoruz. Bazı müfessirler, yurtlarından kaçmalarını veba hastalığına bağlar. Sonraki âyetlerde, inananlardan, Allah yolunda savaşmaları istendiğine göre, düşman saldırısına karşı yurtlarını savunmamış, korkup kaçmışlardır, demek daha doğru olur.

Allah tarafından verilen ölüm emrine gelince, bununla gerçek ölüm kastediliyor olabildiği gibi bayılma ve benzeri hususlar da kastedilmiş olabilir. Çünkü her iki durumun sonuçları aynıdır. Kuşkusuz, Yüce Allah bayıltıp ayıltmaya da öldürüp diriltmeye de kadirdir.

Âyette, sayıları düşman saldırısına karşı koymaya yeterli olduğu halde karşı koymayıp kaçanların aslında ölü hükmünde oldukları da anlatılmış olmaktadır. Hatta çarpışarak ölmüş olsalardı onurluca bir davranış olurdu. Bu nedenle ikinci âyette, inananlara onurlu olan yolu seçmeleri önerilmekte, öldürülme ihtimali olsa bile Allah yolunda savaşmaları ve vatanlarını düşman saldırılarına karşı korumaları istenmektedir. Ecel, Allah'ın elinde olan bir şeydir. Savaşla da olsa, savaşsız da olsa, vakti geldiğinde gerçekleşir. Canını Allah yolunda veren kişi, canını Allah'a ödünç vermiştir ve bunun mükâfatını âhirette mutlaka alacaktır. O hâlde gerçekten iman etmiş olan kişi, gerektiğinde canını vermekten çekinmez.

"Kimdir o kişi, Allah'a güzel bir borç versin de Allah da ona verdiğinin karşılığını kat be kat arttırsın. Allah, daraltır ve genişletir. Hep O'na döndürüleceksiniz."

Savaşa katılım, canla olabileceği gibi malla da olabilir. Bu nedenle Allah yolunda malla savaşa destek olmak, Allah'a malını ödünç vermek anlamına gelir. Malını Allah'a ödünç vermiş olanı, Allah mutlaka mükâfatlandıracaktır.

"Allah daraltır ve genişletir."

Zenginlik de fakirlik de Allah'ın elindedir. O hâlde Allah'a ödünç vermekten daha kazançlı bir alışveriş olamaz. Aslında canları vermek de almak da; aynı şekilde malı vermek de almak da Allah'a aittir. Ama yine de O, ken-

di yolunda canını veya malını vereni mükâfatlandırır. Bunu kendisine verilmiş ödünç bir şey olarak değerlendirir.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الْمَلَاِ مِنْ بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسٰىۢ
اِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۜ
قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ اَلَّا
تُقَاتِلُواۜ قَالُوا وَمَا لَنَٓا اَلَّا نُقَاتِلَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ وَقَدْ
اُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَاَبْنَٓائِنَاۜ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلٖيلًا مِنْهُمْۜ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ بِالظَّالِمٖينَ
﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اللّٰهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ
مَلِكًاۜ قَالُٓوا اَنّٰى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ اَحَقُّ
بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِۜ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ
اصْطَفٰيهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِۜ
وَاللّٰهُ يُؤْتٖي مُلْكَهُ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلٖيمٌ
﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ اِنَّ اٰيَةَ مُلْكِهٖٓ اَنْ يَأْتِيَكُمُ
التَّابُوتُ فٖيهِ سَكٖينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا

تَرَكَ اٰلُ مُوسٰى وَاٰلُ هٰرُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلٰٓئِكَةُۜ
اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٢٤٨﴾
فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِۙ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ مُبْتَل۪يكُمْ
بِنَهَرٍۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنّ۪يۚ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ
فَاِنَّهُ مِنّ۪ٓي اِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِه۪ۚ فَشَرِبُوا
مِنْهُ اِلَّا قَل۪يلًا مِنْهُمْۜ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا مَعَهُۙ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِه۪ۜ قَالَ الَّذ۪ينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللّٰهِۙ
كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَل۪يلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَث۪يرَةً
بِاِذْنِ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ مَعَ الصَّابِر۪ينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ
وَجُنُودِه۪ قَالُوا رَبَّنَٓا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَۜ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ
بِاِذْنِ اللّٰهِۙ وَقَتَلَ دَاوُ۫دُ جَالُوتَ وَاٰتٰيهُ اللّٰهُ
الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَٓاءُۜ وَلَوْلَا دَفْعُ

اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

246. **Musa'dan sonra, İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birisine: "Bize bir hükümdar gönder ki Allah yolunda savaşalım," demişlerdi de** (peygamberleri): **"Ya size savaş yazılır da savaşmazsanız?" demişti. Onlar da: "Yurtlarımızdan çıkarılmış ve çocuklarımızdan uzak düşürülmüşken ne diye Allah yolunda savaşmayalım ki?" demişlerdi. Ama kendilerine savaş yazılınca içlerinden pek azı hariç, geri dönüp kaçtılar. Allah zalimleri iyi bilir.**

247. **Peygamberleri onlara demişti ki: "Allah hükümdar olarak size Talut'u gönderdi." Bunun üzerine: "Kendisine çok mal verilmediği halde o bize nasıl hükümdar olsun, hükümdarlığı ondan daha çok hak ediyoruz?" demiştiler. Peygamberleri de şöyle demişti: "Allah size onu seçti, ilim ve beden gücü yönünden onu üstün kıldı. Allah her şeyi kuşatan ve her şeyi bilendir."**

248. **Peygamberleri onlara: "Hükümdarlığının alameti, Tabut'un/sandukanın size gelmesidir. O Tabut'ta, Rabbinizden bir huzur ve Musa'nın ailesi ile Harun'un ailelerinin bıraktıklarından bir kalıntı vardır. O Tabut'u da melekler taşıyacaktır. Eğer inanmış iseniz bunda muhakkak bir alamet vardır" demişti.**

249. **Talut askerlerle yola çıkınca demişti ki: "Allah sizi bir nehir ile imtihan edecek. Kim ondan içerse, benden değildir; ondan tatmayanlarsa bendendir. Ancak bir avuç içebilir;** (önemli değil).**" İçlerinden az bir kısmı hariç nehirden içtiler. Talut ve iman edenler birlikte nehri geçince "bugün Calut ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yoktur," demişlerdi. Allah'ın huzuruna varacaklarına inanlar ise: "Nice az sayıdaki topluluk, Allah'ın izniyle çok sayıdaki topluluğu yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir" dediler.**

250. **Calut ve askerleriyle savaşmak üzere savaş meydanına çıktıkla-**

rında da şöyle demişlerdi: "Ey Rabbimiz, bize bol sabır ihsan et, bize dayanaklılık ver ve inançsız topluluğa karşı bize yardım et."

251. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler; Davud Calut'u öldürdü. Allah ona (Davud'a) **hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediğini ona öğretti. Eğer Allah'ın, insanları birbirleriyle savması olmasaydı yeryüzü mutlaka bozulurdu. Lakin Allah, bütün insanlara karşı lütuf sahibidir.**

252. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana oldukları gibi anlatıyoruz ve sen, Allah tarafından gönderilen elçilerdensin.

246. ayette anlatılan olayın Hz. Musa'dan sonra gerçekleştiği belirtilmekle yetinilmekte, ancak o dönemdeki peygamberin ismi verilmemektedir. Çünkü peygamberin isminin verilmesi, kıssadan alınacak ibrete bir katkı sağlamayacaktır. Anlatılan kıssada o peygamberin kimliği değil, İsrailoğullarının davranışları öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte söz konusu peygamberin Samuel olduğunu Kitab-ı Mukaddes'ten öğreniyoruz. Yine olay cereyan ettiğinde söz konusu peygamberin gayet yaşlı olduğunu da, Kitab-ı Mukaddes'ten öğreniyoruz.

O dönemde Amalika'lılar, İsrailoğullarına saldırmış, yurtlarının çoğunu ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarının ileri gelenleri toplanıp peygamberleri Samuel'e gitmişler ve kendisinden, başlarına bir hükümdar tayin etmesini ve bu hükümdarın komutasında işgale uğramış yurtlarını geri almak istediklerini söylemişlerdir. Peygamberleri bu takdirde savaşmanın kendilerine farz kılınacağını söylemiş; savaşıp savaşmayacaklarını sorduğunda da yurtlarını ve çocuklarını kaybettiklerini, bu sebeple mutlaka savaşmak istediklerini belirtmişlerdir. O zaman peygamberleri, Talut'u kendilerine hükümdar tayin ettiğini açıklamıştır. Talut'un fakir biri olduğunu ve bu sebeple kendilerinin hükümdar olmaya daha layık olduklarını söyleyerek itiraz etmişlerdir. Halbuki hükümdar olmak, akıl ve bilgi ister, özellikle o dönemde askerlere komuta etmek, cesaretli ve bedenen güçlü olmayı da gerektirir.

Peygamberleri, Talut'un (Hz. Musa ve Harun'un ailelerinin geri bıraktıkları eşyanın bulunduğu sanduka) meziyetini onlara anlattı. Talut'un uygun bir hükümdar olduğuna alamet; Hz. Musa'ya indirilmiş Tevrat'ın korunduğu sandık olan Tabut'un Amalikalılardan geri gelmesidir, dedi. Ama bütün bunlar, itirazlarına yeterli bir çözüm olmuş mudur? Belki başka itirazları ve bu itirazlara verilen başka cevaplar da söz konusu olmuştur. Ancak Kur'ân-ı Kerim, bu kadarlık bir anlatım ile yetinmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, sûrenin konu

bütünlüğü içerisinde kıssanın gerekli yönlerini anlatmakla yetinir, kıssanın ayrıntılarına girmez.

Hz. Musa ile Hz. Harun'dan kalma kutsal emanetlerle Hz. Musa'ya verilen sayfalar ve Tabut yanlarında bulunduğunda Yahudilerin huzur buldukları nakledilir. Ancak, çocuklarını yitirdiklerini belirttikleri halde, niçin Tabut'tan söz etmediklerine dair bir bilgi aktarılmamaktadır. Belki de Tabut'tan bütünüyle ümitlerini kesmişlerdi.

Talut, askerleriyle savaşmak üzere yola koyulduğunda askerde bir disiplinsizlik görmüş olmalı ki onları eğitmek maksadıyla geçecekleri nehirden su içmemelerini, eğer çok susamış ve mutlaka içeceklerse, bir avuçla yetinmelerini istemiştir. Ne var ki bir kısmı hariç diğerleri nehirden bolca su içmiştir.

Kur'ân-ı Kerim Talut'un emrine uymayıp nehirden bol bol su içenlerin sonucu hakkında bir bilgi vermemektedir. Anlatımdan anlaşılan, su içenlerin nehri geçmedikleridir. Böylece Talut'un askerlerinin sayısı azalmıştır. Disipline uymayanların olması, belki de diğer askerleri de etkileyecekti. Bunların tasfiye edilmeleri, savaşın sonucu açısından daha hayırlı olacaktı.

Savaş meydanına geldiklerinde askerlerin bir kısmı, o gün düşmanla savaşacak durumda olmadıklarını söylemişlerdir. Aslında askerler bir sınavdan geçmişlerdi. Nitekim 249. âyette, Talut'la birlikte nehri inananların geçtikleri anlatılmaktadır. Ama tehlike yaklaştıkça, ancak çok güçlü imana sahip olanlar sebat gösterebiliyordu. Hele söz konusu olan, savaş ve ölüm ise âhiret inancı çok güçlü olanlar ancak buna sabredebilirler. İşte bu kimseler, o gün savaşamayacaklarını söyleyenlere şöyle demişlerdir: **"Nice az sayıda bir topluluk, Allah'ın izniyle çok sayıdaki topluluğu yenmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir"**

Calut ve ordusuyla savaş meydanında karşı karşıya geldiklerinde de o güçlü inanca sahip olanlar: **"Ey Rabbimiz, bize sabır ihsan et, bize dayanaklılık ver ve inançsız topluluğa karşı bize yardım et."** diye dua etmişlerdir. Onlar, kesin olarak biliyorlardı ki, zafer Allah'ın elindedir.

Bu savaşta orduda bulunan Hz. Davud, düşman ordusunun komutanı olan Calut'u öldürmüş, böylece zafer, İsrailoğullarının olmuştur. Bilahare Hz. Davud'a da hükümdarlık ve peygamberlik verilmiştir.

"Eğer Allah'ın, insanları birbirleriyle savması olmasaydı yeryüzü mutlaka bozulurdu." Yeryüzüne hâkim olan bu kural, Talut'un Calut'u mağlup etmesi bağlamında söylendiği için müfessirler, *"zalim ve kötülere karşı direnen ve onlara savaş açan iyi kimseler olmasaydı yeryüzü bozguna uğrardı"* kanaatini dile getirmişlerdir. Dedikleri doğrudur. Ancak âyette bu durum sarih

bir şekilde ifade edilmemektedir. Yani *"Allah, iyilerle kötüleri savmasaydı"* denilmemektedir. Bu sebeple müfessirlerin yaptıkları açıklamaya şunu da ilave etmek yerinde olur: *"Uzun müddet hâkimiyetin bir millet yahut bir sülalede devam etmesi, kaçınılmaz olarak zulüm ve despotluğu doğurur. Bu da yeryüzünde fesat ve bozgunculuğun kaynağıdır. İşte bu nedenle hâkimiyet ve gücün tarih boyunca el değiştirdiğini görüyoruz."* Neticede bir topluma bir dönemde iyiler hâkim olsa da onlardan sonra gelenler, hâkimiyetin avantajları ve diğer sebeplerle zamanla hayırlı ataların yolundan ayrılır, zulüm ve haksızlığa başvurur, diğer taraftan hâkimiyetin verdiği imkânlarla gevşeklik ve tembelliğe sürüklenirler. Ayrıca müfessirler eğer dedikleri bütünüyle geçerli olsaydı her savaşta iyilerin galip gelmesi gerekirdi.

Daha önce de dikkat çekmiştik; toplumların tâbi oldukları kanunlar vardır. Toplumlar bu kanunlar çerçevesinde mutlu veya mutsuz, zengin veya fakir, muktedir veya zayıf duruma düşerler. Toplumları ilgilendiren hususlarda esrarengizliklere ve gizemlere yer yoktur. Bu sebeple bazı çevrelerin yeryüzü düzeninin, kırk kişiden oluşan ve *"abdâl"* diye bilinen kişiler sayesinde ayakta durduğu; insanların belâ ve sıkıntılarının bunlar sayesinde defedildiği şeklindeki görüşün hiçbir dinî dayanağı bulunmamaktadır. Bu anlamda birtakım rivâyetler Peygamber (s.a.v.)'e de nispet edilmektedir. (Kurtubî, III, 169). Bu rivâyetlere göre abdâl diye bilinen kimseler Şam'da bulunmaktadır. Bir rivâyete göre ise bir kısmı Irakta yaşamaktadır. Hâlbuki Peygamber döneminde Şam bölgesi fethedilmemiştir ve bu bölgede Müslüman yoktur. Belli ki bu rivâyetleri uyduranlar, dünyayı Şam ve Irak'tan ve bu bölgelerin çevresinden ibaret sanıyorlardı.

Kuşkusuz, Yüce Allah adaleti hep hâkim kılabilir, elinde güç bulunduranların diğerlerine zulmetmelerine engel olabilir, savaşlarla ortaya çıkan acıları insanlık yaşamayabilirdi. Ancak insanlar imtihan edilmek için yaratılmışlardır. Bu sebeple insanoğlu, hem iyilik hem de kötülük yapmaya eğilimli olarak yaratılmış, bunun yanında ona irade verilmiştir. Yaşadığı bu dünya hayatı geçicidir. Varedilmiş kalıcı olan, âhiret hayatıdır. Bu sebeple dünyada haksızlık ve zulüm hiçbir zaman eksik olmayacaktır.

"İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana oldukları gibi anlatıyoruz..."

Bu âyetler grubunun son âyeti, sözü edilen kıssanın gerçek hayattan alındığını anlatmaktadır. Zaten Kur'ân-ı Kerim kıssalarının tamamını gerçek hayattan almıştır.

Bu âyetlerle, Müslümanları Allah yolunda savaş ve infaka çağıran yukarıdaki âyetler arasında sıkı bir ilişki vardır. Anlaşılan o ki bazı Müslümanlar, Peygamberimizin cihad çağrısına olumlu karşılık verme konusunda tereddüt göstermiş ve korkuya kapılmışlardır. Bunun ne denli kötü ve kınanmış bir davranış olduğu, geçmiş milletlerin hayatlarından örnekler verilerek anlatılmaktadır.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ
بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ
مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ
مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

253. İşte o elçilerin bir kısmını diğerlerine üstün kıldık; onlardan kimileriyle Allah konuşmuş kimilerinin de derecelerini yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya apaçık deliller verdik ve onu Kutsal Ruh ile destekledik. Allah dileseydi, onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirleriyle çatışmazlardı. Ne var ki karşıt görüşlere ayrıldılar; onlardan bazısı inandı, bazısı da inkâr etti. Buna rağmen Allah dileseydi, yine de çatışmazlardı. Fakat Allah, dilediğini yapar.

Bütün Peygamberler Allah tarafından seçilmiş mümtaz insanlardır. Yüce Allah onları, mesajlarını insanlara ulaştırmaları için seçmiş ve göndermiştir. Peygamberlerin, öncelikle kendileri Allah'ın mesajları gereğince hareket eder, insanlara rehberlik eder, insanları eğitir ve onlara örnek olurlar. Bu sebeple de ortak üstün meziyetlere sahiptirler. Peygamber olmaları, Allah'ın vahyini olduğu gibi kavrayıp yine olduğu gibi insanlara aktarmaları, vahye herhangi bir şey katmamaları, kendilerine verilmiş olan görevleri eksiksiz yerine getirmeleri, görevlerini yerine getirirken mükâfatlarını sadece ve sadece Allah'tan bek-

lemeleri gibi hususlarda hepsi eşittirler. Bu gibi konularda aralarında bir fark yoktur. Bununla birlikte şahsi birtakım meziyetler yönüyle aralarında birtakım farklılıklar vardır. Mesela bu âyette de ifade edildiği üzere Hz. Musa, Allah ile konuşmuştur. Hz. İsa'ya da apaçık deliller verilmiştir. Örneğin o, beşikteyken konuşmuş, Allah'ın izniyle ölüleri diriltmiş, anadan doğma körü ve alaca hastalığına yakalananların bazılarını iyileştirmiştir. Peygamberimiz Muhammed ise son peygamber olması, bütün insanlığa gönderilmesi ve kendisine Kur'ân verilmesi gibi hususlarda diğer peygamberlere üstün kılınmıştır. Özet olarak bazı peygamberlerin özel birtakım meziyetleri vardır ve bu meziyetler itibarıyla diğerlerinden üstündürler.

Âlimlerin çoğu Peygamberimiz Muhammed (s.a.v)'in son peygamber olması, bütün insanlığa gönderilmesi, kendisine Kur'ân verilmesi gibi nedenleri zikrederek diğer peygamberlerin hepsinden üstün olduğunu söylemişlerdir. "Beni diğer peygamberlerden üstün tutmayın" hadisini de, Peygamberimizin bu sözü, alçak gönüllülüğü ve Müslümanların diğer din mensuplarıyla bu konuda bir yarışma ve çekişmeye girmemesi arzusuyla söylediğini ifade etmişlerdir. (İbnu Kesir, I, 510).

Belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim, bazı peygamberlerin bazılarından üstün olduğuna işaret etmekle birlikte, peygamberlere dair bir üstünlük sıralaması yapmadığı gibi Peygamberimizin diğer bütün peygamberlerden üstün olduğunu da belirtmemiştir. Bu konuda Peygamber'den nakledilmiş bir hadis de bulunmamaktadır. Bu sebeple böylesi konuları Allah'a havale etmek en doğrusudur. Şu veya bu peygamberin diğerlerinden üstün olduğunu söylemenin pratik hayatımıza yahut inancımıza bir katkısı da zaten bulunmamaktadır.

Âyette Hz. İsa'nın özellikle zikredilmesi, muhtemelen hakkında farklı görüşlerin çokça dile getirilmiş olması sebebiyledir. Yahudiler Hz. İsa'nın itibarını lekelemeye çalışıp annesine iftira atarken Hıristiyanlar ona tanrılık vasfı atfetmişlerdir. Böylece İsa'nın Allah'ın bir elçisi olduğu belirtilerek İsa'ya apaçık belgelerin verildiği ve Kutsal Ruh'la desteklendiği vurgulanarak Hıristiyanlara; İsa'yı ve annesini tebrie ve tezkiye sadedinde ise Yahudilere gereken cevap verilmiştir.

"**Allah dileseydi onlardan sonra gelenler, kendilerine apaçık belgeler geldikten sonra birbirleriyle çatışmazlardı...**"

Şüphesiz insanların çatışıp birbirlerine savaş açmalarının tek nedeni, bir kısmı inanırken diğerlerinin inkâr etmeleri değildir. Ama farklı inançlara bölünmeleri de çatışma nedenidir ve bu âyette bu neden dile getirilmektedir. Yu-

karıda da dikkat çektiğimiz gibi dünya hayatı imtihan yeridir. İmtihanın gereği ise insanların özgür bir iradeye sahip olmalarıdır. İnsanlar, savaşları da kendi özgür iradeleriyle çıkarırlar.

Dinler insanları ihtilafa düşürmek ve çatıştırmak için gelmemişlerdir. Bilakis insanların mutluluk ve huzur içinde yaşamaları; birbirlerine adalet ve güzellikle muamele etmeleri için gelmişlerdir. Ayrıca hiçbir din, mensuplarından, inanmayanlara saldırıp onlarla savaşmalarını istemez. Aksine saldırı ve baskılar hep inanmayanlardan gelmiştir. Bununla birlikte tarih sadece inananlarla inanmayanlar arasında cereyan edenlere değil, aynı dinin farklı mezhepleri arasındaki çatışma ve savaşlara da çokça şahit olmuştur. Tarih farklı Yahudi mezhepleri arasındaki savaşları, yine farklı Hıristiyan mezhepleri arasındaki çatışmaları kaydetmektedir. Ne gariptir ki Hıristiyanlık daha çok sevgi ve merhameti dile getirmesine rağmen mezhep kavgaları en çok Hıristiyanlar arasında vuku bulmuştur.

Denebilir ki mezhep kavgaları açısından en temiz tarih, yine İslâm tarihidir. Haddizatında mezhepler, hatta dinler arasındaki çatışmaların büyük çoğunluğu, din kisvesine büründürülmüş siyasi ve ekonomik çıkar kavgalarıdır.

Kur'ân-ı Kerim dinde tefrika ve ihtilaf konusuna dikkatleri çekmekte, ihtilafa düşmemeleri konusunda Müslümanları uyarmaktadır. O, bütün dinlerin aynı kaynaktan geldiğine, hatta aynı din olduklarına dikkat çekmektedir**.** *"Dini dosdoğru ayakta tutasınız ve onda ayrılığa düşmeyesiniz diye Nuh'a emrettiğini, sana vahyettiğini; İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din kıldı."* (Şûrâ 42/13).

Allah Teâlâ Müslümanlara, tefrikaya düştükleri takdirde nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini de göstermektedir: *"Ey inananlar! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan idarecilere de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, -Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorsanız- onu Allah ve Resulüne arz edin."* (Nisâ 4/59).

Âyetin, **"Fakat Allah, dilediğini yapar"** cümlesiyle sona ermesi, Allah'ın, hâşâ, hikmetsiz iş yaptığı anlamına gelmez. Allah, kullarına zulmetmez. Bu dünya hayatında insanları birbirleriyle çatışıp savaşacak bir yapıda yaratmışsa elbetteki bunun da bir hikmeti vardır ve bu hikmetlerden biri, yukarıda geçen 251. âyette izah edilmektedir. İnsanlara zulmedenlere engel olmak, ancak onlara savaş açmak ve onları hâkimiyetten uzaklaştırmakla mümkündür.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَا بَيْعٌ ف۪يهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

254. Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin bulunmadığı gün gelmeden önce size rızık olarak verdiğimizden infak edin. Kâfirler/nankörler, zalimlerin ta kendileridir.

Âyet, âhireti hatırlatarak inananları infak etmeye çağırmaktadır. İnfak, hayır yolunda maldan harcama yapmaktır. Zekâtla birlikte diğer nafile sadakaları da içine alır. Yüce Allah elde avuçta ne varsa hepsini infak etmemizi istemiyor. Nitekim *"size rızık olarak verdiğimizden"* ifadesinde geçen "مِن" edatı, bir kısmı anlamına gelmektedir. O hâlde bize verilenin bir kısmını infak etmemiz istenmektedir.

Âhiret günü öyle bir gündür ki kimi insanlar, kendilerini kurtarmak için fidye vermek isteyecek ama kabul edilmeyecektir. Sanki âyet infak etmeyenlere şöyle seslenmektedir: Fidye vereceksen bu dünya hayatında ver. Çünkü öyle bir gün gelecek ki fidye vermek isteyeceksin ama fidyen kabul edilmeyecektir. Yine bu dünya hayatında dostların ve şefaatçilerin belki sana birtakım yararlar sağlayabilir ama o gün, bunların da sana hiç bir yararı olmayacaktır.

Şefaatin inkâr edenlere bir yararının olmayacağı kanaati yaygındır. Oysa mü'minlere hitap edilen bu âyette hesap gününde onlar için de şefaatin olmadığı açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Âyette infak emredildikten sonra, *"kâfirler, zalimlerin ta kendileridir"* denmektedir. Buna göre infak etmeyenlerin kâfir oldukları anlatılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi *küfür* kelimesi örtmek, nankörlük etmek gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelime her zaman için Allah'ı, Peygamber'i yahut inanç esaslarından birinin inkârı anlamında kullanılmaz. Dinde günah olarak kabul edilen ameller için de kullanılır. Çünkü bu tür amellerin inanç esaslarını inkâr etmek anlamındaki küfürle de bir ilişkisi vardır. İnanan kişi bir an için duygularına kapılarak veya bilmeyerek günah işleyebilir. Günah olan fiilleri işlemek onda ârızî bir durumdur. Buradaki infak etmeyi zekât anlamına alan Beyzâvî, âyetin tefsirinde şöyle demektedir: *"Burada,*

zekât vermeyenler kastedilmektedir. Kendilerine zulmedenler onlardır. Çünkü malı, olması gerekenden başka konuma oturtmuşlar ve harcanmaması gereken yere harcamışlardır. Böylece zekâtı vermeyenlere güçlü bir tehdit olsun diye 'kâfirler' kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca zekât vermemenin, inkâr edenlerin bir vasfı olduğu hatırlatılmaktadır." (Beydâvî, s. 551).

Zulüm, eksik yapmak yahut fazla yapmak sûretiyle bir şeyi yerli yerince yapmamak yahut da gerektiği yerde ve gerektiği zamanda yapmamak anlamına gelir. (İsfahânî, el-Mufredat, s.315). Bu nedenle *zulüm* ve *zalim* kelimelerinin anlamı çok geniştir. Her *zulüm* ve *zalim* kelimesi geçtiğinde bunu, başkasının hakkına tecavüz eden, anlamına almamak gerekir. Burada, nankör kişi, infak etmediğinden dolayı zalim olarak nitelenmiştir. Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi, dinin emirlerine aykırı her davranışın inkâr anlamında kâfirlikle açık veya kapalı bir bağlantısı vardır.

Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin bulunmadığı gün gelmeden yapılacak ilk şey, sahih bir inanca sahip olmaktır. O gün insana fayda verecek olan, işte bu inançtır. Aşağıdaki âyette bu inancın önemli unsurlarına işaret edilmektedir:

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ
سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ
مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا بِاِذْنِه۪ۜ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَۚ وَسِعَ
كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَاۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْعَظ۪يمُ ﴿٢٥٥﴾

255. Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur; her zaman diridir ve koruyup yönetendir. O'nu ne gaflet basar ne de uyku tutar. Yeryüzünde ve gökte ne varsa O'nundur. İzni olmadan kim O'nun katın-

da şefaat edebilir? O halihazırda olanları da daha sonra olacak olanları da bilir. İzin verdiği kadarı müstesna, hiç kimse O'nun ilmine bütünüyle vakıf olamaz. O'nun Kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. Pek yüce ve çok büyük olan O'dur.

Âyetin faziletine dair Peygamber (s.a.v.)'den rivâyetler nakledilmektedir. Bir âyetin veya sûrenin diğerlerinden faziletli oluşu ne anlama gelir? Her şeyden önce şunu belirtelim ki Kur'ân-ı Kerim'in tamamı Allah'ın kelamıdır. Bu yönüyle bir kısmının diğer kısımlarına üstünlüğü söz konusu olamaz. O hâlde kaynağı itibarıyla Kur'ân'ın bir kısmı diğer bir kısmından üstün değildir.

Peki, üstünlük âyet ve sûrelerin içerikleri yönünden midir? Çoğu araştırmacı, üstünlüğün bu açıdan olduğunu söylemektedir. Kuşkusuz kimi konular diğerlerinden çok daha önemlidir. Ancak bu önem konunun kendisinden mi, yoksa okuyucunun o konuya daha çok ihtiyaç duymasından mı kaynaklanmaktadır? Sebepler farklı olabilir; ister şu yönden ister başka yönden ister her zaman ister bazen kimi âyet veya sûreler diğerlerinden daha fazla bir önem kazanmaktadır.

Âyete'l-kürsi olarak bilinen bu âyet çok yüce hakikatleri ifade etmektedir. Yüce Allah'ın diğer varlıklara benzemediği ve O'nun yüce olduğu, bu âyette mükemmel bir anlatımla dile getirilmektedir. Ne gökte ne de yerde O'ndan başka ilâh vardır. Kendisine ibadet edilmeyi hak eden yalnızca O'dur. O'nun emirleri bütün emirlerin üstündedir. O hep diridir. Gökte ve yerde ne varsa hepsi O'nundur ve O'nun yönetimindedir. Bu dünya hayatında O'nun emirlerine karşı gelen varsa bu da O'nun izniyle olmaktadır. İmtihan gereği O buna izin vermektedir. O'nun bilgisinden hiçbir şey kaçmaz. İzni olmadıkça hiç kimse O'nun katında şefaatçi olamaz. Çünkü şefaatin tamamı O'nundur.

Allah Teâlâ âhirette herhangi bir kimseye şefaat izni verecek midir? Kanaatimizce O'nun izninden söz edilmesi, böyle bir *iznin* verileceği anlamına gelmez. Sadece *izinsiz* böyle bir şeyin olamayacağını anlatır. Allah'ın âhirette herhangi bir kimseye böyle bir izin vereceğine dair Kur'ân'da bir bilgi mevcut değildir. Mesela, *izninden* söz eden bu âyette ilminin sınırsızlığından ve tek hâkim oluşundan söz edilmesi sebebiyle böyle bir *iznin* verilmeyeceğini anlamak mümkündür. Çünkü herkesin ne olduğunu en iyi bilen Allah olduğundan, o gün herhangi bir aracılığa ihtiyaç kalmamaktadır. Yine tek hâkim O olduğuna ve şefaatin tamamı kendisine ait olduğuna göre, ne diye bir başkasını bu işte kendisine ortak kılsın ki!

Önceki âyette *o gün şefaat diye bir şeyin olmayacağı*, hem de müminlere hitaben belirtildiğine göre, bu âyetteki, *Allah'ın iznini* başka şekilde yorumlamamız ve Allah'ın o gün bazı kimselere izin vereceği şeklinde anlamamız tutarlı görünmemektedir.

"O halihazırda olanları da daha sonra olacak olanları" ifadesinden ne kast edildiği konusunda farklı şeyler söylenmiştir. Ancak bu yorumlardan çıkan sonuç, Allah'ın tüm zaman ve mekânlarda olanı bildiğidir. Bu ifadenin hemen ardından ilminin kuşatıcılığının dile getirilmiş olması da bu anlamı desteklemektedir. Biz bu ifade ile, *"insanların bildikleri ve bilmedikleri"*nin kast edildiğini ileri süren görüşü tercih ediyoruz.

Kürsü ile ne kast edildiği konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Halef denilen sonraki dönem âlimleri, *Kürsü* ve *Arş* gibi kelimeleri te'vil etmiş ve bunlarla ilim yahut kudretin kast edildiğini söylemişlerdir. Selef dediğimiz, İslâm'ın ilk dönem âlimleri bu kelimeleri te'vil etmemiş; burada ifade edildiği gibi *"Allah'ın Kürsüsü ve Arşı vardır; ama biz bunların mahiyetlerini bilemeyiz"* demişlerdir. Bu konudaki tartışma uzmanlarınca bilinmektedir. Biz her iki tarafın da çok iyi niyetlerle ve çaba harcayarak bu görüşleri ileri sürdüklerine inanmakla birlikte selef âlimlerinin görüşlerinin nakil yönünden de akıl yönünden de daha isabetli olduğunu düşünüyoruz.

لَٓا اِكْرَاهَ فِي الدّ۪ينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّۚ
فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقٰى لَا انْفِصَامَ لَهَاۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿٢٥٦﴾
اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ
وَالَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اَوْلِيَٓاؤُ۬هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ
مِنَ النُّورِ اِلَى الظُّلُمَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ
ف۪يهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

256. Dinde (hiçbir) **zorlama yoktur. Çünkü artık doğruluk sapıklıktan apaçık ayrılmıştır. O hâlde kim, tağutu** (şeytani güçleri) **reddeder ve Allah'a inanırsa asla kopmayacak kulpa tutunmuştur. Allah her şeyi duyan, her şeyi bilendir.**

257. Allah iman edenlerin dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince onların dostları tağutlardır (şeytani güçlerdir)**; onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar ateş halkıdırlar. Onlar orada ebedi kalacaklardır.**

İlk âyetin nüzul sebebine dair farklı olaylar zikredilir. Hepsindeki ortak nokta, inançlarını değiştirmek için insanlara baskı yapılmasının yanlışlığıdır. Nakledilen olaylardan biri şöyledir: Ensar'dan Ebu'l-Huseyn isminde birinin iki oğlu, Peygamber Medine'ye gelmeden önce Şam'dan gelen bir ticaret kervanında bulunanların çağrısına uyarak Hıristiyan olmuş ve kervanla birlikte Şam'a gitmişlerdir. Peygamber'in Medine'ye hicretinden birkaç yıl sonra Ebu'l-Huseyn'ın oğulları tekrar Şam'a dönmek üzere Medine'ye gelmişler ve babaları onları İslâm'a davet etmiş, İslâm'ı kabul etmedikleri takdirde de Şam'a dönmelerine izin vermeyeceğini söylemiştir. Olay, Peygamber'e haber verilmiş ve baba göz göre göre oğullarının Cehenneme gitmelerine müsaade edemeyeceğini söyleyerek oğullarının İslâm'ı kabul etmeleri için ısrar etmiştir. İşte bu olay üzerine âyet inmiş ve baba ısrarından vazgeçmiştir. (Taberî, III, 10; İbnu Kesir, I, 521).

Nüzul sebebine dair rivâyetler olmasa da âyetin, inançlar üzerinde baskı yapmayı yasakladığı açıktır. Haddizatında inançlar üzerinde baskı yapmak, o inançları engellemek ve ortadan kaldırmak anlamına gelmiş olsaydı İslâm'ın kendisi yayılma imkânı bulamazdı. Çünkü inançlarından vazgeçmeleri için Müslümanlara olmadık işkenceler yapılmıştır. Müslümanlar yurtlarından ve mallarından edilmişler, hatta aralarında işkence altında can verenler olmuş, ama inançlarından vazgeçmemişlerdir. İnançları sebebiyle baskı yapıldığında insanlar inançlarından vazgeçmiş görünürler ama inançlarını kalplerinde gizlerler. Ayrıca onlara baskı yapan topluma ve yöneticilerine kin beslemeye başlarlar. Bu da bir toplumun içten içe kemirilmesine neden olur. Müslümanlar kendi hayatlarında bunu yaşamışlardı ve bunun topluma bir yarar sağlamadığını biliyorlardı. O hâlde baskıya gerek yoktur. Dileyen doğruyu bulabilir.

Kendi inançlarının tutarlılığından şüphesi olanlar, başkalarının inançlarına baskı yaparlar. İnanç konusunda bir Müslüman'ın başkasına baskı yapmamasının gerekçesi âyette belirtilmektedir. **"Artık doğruluk sapıklıktan apa-**

çık ayrılmıştır." Kur'ân-ı Kerim'de inanç özgürlüğüne dair daha pek çok âyet vardır. İnananların bu konuda oluşabilecek her türlü tereddütleri ortadan kaldırılmıştır. İnsanların farklı inançlara mensup olmalarının, Allah'ın iradesinin bir gereği olduğu hatırlatılarak şöyle denmektedir: *"Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin tamamı inanırdı. Buna rağmen sen mi insanları mü'min olsunlar diye zorlayacaksın?"* (Yûnus 10/99).

Yine pek çok âyette peygamberlerin sadece uyarıcı ve müjdeci oldukları, zorba ve baskıcı olmadıkları anlatılmaktadır. Allah tarafından gönderilmiş peygamberler bile inanç konusunda baskı yapamazken iman edenlerin baskı yapma yetkileri kesinlikle yoktur.

Kişi inancında ve diğer insanlara dolaysız yahut dolaylı biçimde herhangi bir zarar vermeyen davranışlarında tamamen özgürdür. Ancak hidâyet yolunu göz ardı ettiği takdirde bu yaptıklarının karşılığına öteki dünyada katlanmak zorundadır. İslâm'ın inanmayanlara mesajı budur.

Tağut kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de bazen şeytan, bazen putlar ve bazen de Allah'a ortak koşulan düzmece ilâhlar anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin sözlük anlamı azgınlık ve zorbalıktır. Çağdaş müfessirler, kelimenin lügat manası ile anlam genişliğini göz önünde bulundurarak, Allah'ın emir ve yasaklarını, kısaca dinin öngördüğü hayat nizamını reddeden sistem ve kurumları, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı kendi emir ve yasaklarına uymayı isteyen kişileri de *tağut* olarak isimlendirmişlerdir. Bu konuda Mevdudi şöyle demektedir: *"Eğer bir kimse Allah'a isyan eder ve O'nun kullarını kendine boyun eğmeye zorlarsa o zaman tağut'tur. Böyle bir kimse şeytan, rahip, dinî veya politik lider, kral veya bir devlet olabilir. Bu nedenle bir kimse tağutu reddetmedikçe Allah'a inanmış sayılmaz."* (Tefhimu'l-Kur'ân, I, 202).

Çağımız müfessirlerinden Seyyid Kutup da âyetin tefsirinde benzer şeyler söylemektedir.

"Allah, iman edenlerin dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır..."

Allah, iman edenlerin velisidir. Allah'ın isimlerinden biri de Veli'dir. İman edenlere yardım eder, onların dostudur, evrenin tamamının sahibi ve yöneticisidir. Başka âyetlerde ise iman edenlerin Allah'ın velileri/dostları oldukları ifade edilmektedir. O hâlde dostluk karşılıklıdır. Allah, dostu olduğu iman edenleri, *"karanlıklardan aydınlığa çıkarır."*

Kur'ân-ı Kerim inanç konusunda baskı yapmayı, yukarıda da belirttiğimiz gibi bütünüyle reddetmektedir. İnanç konusunda takip edilecek yol, ikna yoludur. Kur'ân bunu yaparken insanları, çevrelerinde olup biten üzerinde

düşünmeye çağırmakta ve geçmişte inananlarla inanmayanlar arasında vuku bulmuş olan tartışmalardan örnekler vermektedir. Aşağıdaki iki örnek bunlardandır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ
أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي
وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ
يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾
أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى
يُحْيِي هَٰذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ
بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ
قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ
لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ
وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

258. Allah kendisine hükümdarlık bağışladı diye İbrahim ile Rabbi hakkında tartışanı görmedin mi? Hani İbrahim: "Rabbim, hayat

verir ve öldürür" dedi. Hükümdar: "Ben de hayat verir ve öldürürüm" dedi. İbrahim: "Şüphesiz Allah Güneşi doğudan getiriyor, sen de onu batıdan getirsene" dedi. Bunun üzerine o kâfir şaşakaldı. Allah zulmeden topluluğu hidâyete erdirmez.

259. Yahut o kimse gibisini (görmedin mi)**? Duvarları ve çatıları yıkılıp harabeye dönmüş bir kasabaya uğramıştı da: "Allah bütün bunları böyle öldükten sonra nasıl diriltebilir?" demişti. Bunun üzerine Allah, onu yüz yıl süreyle ölü bıraktıktan sonra tekrar diriltererek: "Bu halde ne kadar kaldın?" diye sormuştu.** (Adam): **"Bir gün veya bir günden daha az kaldım" dedi.** (Allah): **"Hayır, yüz yıl kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, hiç bozulmamış; bir de eşeğine bak! Seni insanlara bir ibret kılacağız. Bir de şu kemiklere bak, onları nasıl birleştirip sonra onlara et giydiriyoruz" dedi.** (Bütün olup bitenler) **kendisine apaçık belli olunca,** (adam): **"Şimdi biliyorum ki Allah, her şeye kadirdir" dedi.**

Önceki iki âyette, tağuttan ve tağutların insanları aydınlıktan karanlığa sürüklemelerinden, Allah'ın ise insanları aydınlığa çağırmasından ve inananları karanlıklardan aydınlığa çıkarmasından söz edilmişti. Bu iki âyette anlatılan olaylar, önceki iki âyette anlatılanların pratik hayata uygulanmalarıdır. 258. âyette hükümdar tağutu, Hz. İbrahim ise inanan kişiyi temsil etmektedir. İkinci olayda yüz yıl süreyle ölü bırakılan kişi ise karanlıkta iken Allah'ın kendisine lütfettiği deliller sayesinde aydınlığa kavuşan birini anlatmaktadır.

Kendisinden söz edilen hükümdarın Nemrut olduğu söylenir. Nemrut'un hükümdarlığının anılması, yönetimde Allah'a ortak koşması sebebiyle olmalıdır. Allah'a ortak koşanların tamamında Allah'a inanç vardır, fakat Allah'ın bazı yetkilerini kişi veya kurumlara verirler. Nemrut da kendisini mutlak yönetici, vatandaşlarını da kendisinin kulları olarak görüyordu; istediğini öldürme, istediğini hayatta bırakma yetkisinin kendisinde olduğunu; her ne emrederse, halkının bunları yerine getirmek zorunda olduklarını sanıyordu. Bu yüzden o, bir tağuttu. Hz. İbrahim'le Allah konusunda tartışmaya girdi. Hz. İbrahim kendisine hayat veren ve öldürenin Allah olduğunu ve bu sebeple de Allah'ın emirlerinin, her türlü emirden üstün olduğunu söylüyordu. Bunun üzerine Nemrut: **"Ben de hayat verir ve öldürürüm"** dedi.

Nakledilir ki Nemrut, bu söylediğini ispatlamak için iki adam getirtmiş ve bunlardan birini öldürmüş, diğerini de salıvererek İbrahim'e: *"Bak ben de hem öldürüyor hem de hayat veriyorum"*, demişti. Kuşkusuz İbrahim'in söz konusu ettiği hayat verme ve öldürme ile Nemrut'un yaptığı şey aynı değildi. Ama

o inceliği Nemrut kavrayabilir miydi ki! Bu yüzden Hz. İbrahim, bu inceliği anlatma ihtiyacı duymadı ve o tağutu susturacak şu soruyu sordu: **"Rabbim güneşi doğudan doğduruyor, sen de onu batıdan doğdur?"** Kâfir şaşkına döndü. Ama o bir zalimdi ve Allah zalimleri hidâyete kavuşturmazdı. Zalimin yapacağı, zorbalığa başvurmaktı. İbrahim'e bir ders vermek gerekiyordu. En iyi ders onu ateşe atmaktı.

"Yahut o kimse gibisini görmedin mi? Duvarları ve çatıları yıkılıp harabeye dönmüş bir kasabaya uğramıştı da: 'Allah, bütün bunları böyle öldükten sonra nasıl diriltebilir?' demişti..."

Bu olayda yer, zaman ve şahsın kim olduğu belirtilmemektedir. Kur'ân kıssalarında bu gibi hususlar, şayet okuyucunun kıssadan çıkaracağı ders ve ibrete bir katkıları varsa onlara yer verilir, değilse kapalı geçilir. Çünkü anlatılan kıssalarda tarihi bilgi vermek kastedilmemektedir.

Allah'ın kudreti hakkında şüphe içerisinde olan biri, büyük bir felakete uğramış bir şehre uğruyor, Allah'ın kudretinin bile bu şehri yeniden kurmaya gücünün yetmeyeceğini düşünüyor. Yemeğini yemek üzere bir yere oturuyor ve oracıkta ölüyor. Yüz yıl sonra diriltiliyor. Ne kadar bu durumda kaldığı sorulduğunda ise bir gün veya daha az bir müddet kaldığını söylüyor. Yiyecek ve içeceğine bakması isteniyor, onlar oldukları gibi tazeliklerini muhafaza ediyorlar. Eşeğine bakması isteniyor, eşeği ölmüş, etleri çürümüş, kemikler biri birinden koparak bir yığın haline gelmiş. Ve Allah o kemiklere et giydirilerek eşeği de diriltiyor. Böylece o kişi Allah'ın sonsuz kudretine inanıyor, karanlıktan kurtularak aydınlığa kavuşuyor.

Söz konusu kişinin şüphesi; o şehrin başına gelen felakette ölmüş, enkaz altında kalmış ve cesetleri parçalanmış kişilerin tekrar dirilebilecekleri hususunda olmalıdır. Nitekim kemikleri dağılmış eşeğinin diriltilmesi kendisine gösteriliyor. Böylece olayda Allah'ın, insanları karanlıklardan aydınlığa kavuşturma gücü de kanıtlanmış oluyor.

Anlatılan bu iki olayda önemli bazı dini meselelere de göndermeler yapılmaktadır. Mesela birinci olayda Nemrut, Hz. İbrahim'in getirdiği deliller karşısında çıkmazlara giriyor, ama yine de iman etmiyor. Demek ki inancı ispat için delilin varlığı da kimi muhataplar için yetmiyor. Delil de getirseniz onlar inkârlarına devam ediyorlar. Yüz yıl ölü kalan kişi ise deliller karşısında iman ediyor.

Yüz yıl ölü kalan kişi, ne kadar müddetle ölü kaldığı konusundaki soruya bir gün veya daha az bir müddet kaldığını söylüyor. Çoğu insan şunu soruyor: Ta eski dönemlerde ölmüş olan bir kimse, kıyamet kopuncaya kadar ölü

bekliyor. Diğer tarafta kıyamete yakın bir zamanda ölecekler var. Bu ikisi arasında ölü kalma müddetini nasıl algılayacaklar? Anlatılan olay, bu konuya da açıklık getiriyor: Ölü duran kişinin zaman algısı, bizimkinden farklıdır. Yüz yıl ölü kalmış olan kişi, bu sürenin bir gün olduğunu zannediyor. O hâlde yüz yılı bir gün olarak algılıyor.

Özellikle ikinci olay, ölümden sonraki dirilişe ve Allah'ın buna kadir olduğuna kesin bir delildir. Canlıları, daha önce bir benzerleri olmadığı halde yaratan, onları tekrar diriltmeye elbette kadirdir. Eğer bir zorluk söz konusu olsaydı bu, ilk yaratma için olurdu.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ
قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ
فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ
ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٢٦٠

260. Hani bir zamanlar İbrahim, "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" dedi. Allah, "İnanmıyor musun?" deyince, "elbetteki inanıyorum, ama kalbimin yatışması için" dedi. Bunun üzerine Allah şöyle dedi: "Dört kuş al ve onları kendine alıştır. Sonra onların her bir parçasını bir dağın üzerine koy, ardından onları çağır, hızla sana geleceklerdir. Bilesin ki Allah, güçlüdür her şeyi yerli yerince yapandır.

Burada anlatılan olay, konu olarak önceki iki olayın bir devamıdır. Burada da Allah'ın kudreti ve ölümden sonra diriliş söz konusu edilmektedir. Ancak Hz. İbrahim'in Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini öğrenme isteği, Allah'ın buna gücünün yetip yetmeyeceğine dair bir şüphesinden kaynaklanmıyor. Bilakis Hz. İbrahim Allah'ın ölüleri dirilttiğini kabul ediyor. Çünkü *"Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster"* diyor. Yüce Allah'ın, *"İnanmıyor musun?"* sorusuna da, *"elbetteki inanıyorum,"* karşılığını veriyor. O hâlde Hz. İbrahim'in Allah'ın gücü konusunda bir şüphesi yoktur, *"Kalbimin yatışması için"* diyor. Bu bir me-

rak, Allah'ın sırlarından birini öğrenme merakıdır. Belki de Allah'ın azameti karşısında coşkuyla dolu olan kalbini yatıştırmak istiyor.

Âyette geçen "فَصُرْهُنَّ" kelimesine farklı anlamlar verilmiştir. Kelimeye müfessirlerin farklı manalar vermeleri, kök harfleri olan "ص ر ر"nin sözlükte farklı anlamlar taşımasından dolayıdır. İbnu Fâris, kelimenin kök manalarını vermeyi amaçladığı *Mu'cemu Mekayîsi'l-Luğa* isimli eserinde kelimeye dört farklı mana vermektedir. Şöyle ki:

a) Fiil olarak, parayı keseye koymaya denir. Çıkının kendisine de *surre* denmektedir.

b) Yükseltmek, dikmek. Tepeliklere de *sırar* denir.

c) Hem soğuk hem de sıcak anlamında kullanılır. Susuzluğa *sarîre* denir.

d) Ses. Daha çok yüksek sesler için kullanılır. (İbn Faris, Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa, III, 282-284) Zemahşeri de kelimeye aynı anlamları vermektedir. (Zemahşeri, Esasu'l-Belağa, s.353).

Kelimenin kök anlamları fazla olunca haliyle mecazî anlamları da çok olacaktır. Müfessirler kelimenin kök ve mecazî anlamlarını da göz önünde bulundurarak âyete farklı anlamlar vermişlerdir. Konuyu uzatmamak için mecazi anlamlar üzerinde durmuyoruz. Zaten bizi daha çok müfessirlerin kelimeye verdikleri anlamlar ilgilendirmektedir.

Müfessirler kelimeye, kelimenin sonunda bulunan zamirle birlikte şu anlamları vermişlerdir:

a) Onları kendine bağla (alıştır).

b) Onları parçala.

c) Onları yönlendir.

d) Onlara seslen.

Kelime izahlarına yer veren bütün tefsirlerde bu anlamların verildiğine dikkat çekilmekle birlikte müfessirlerin tercihleri farklıdır. Bir kısmı şu anlamı tercih ederken, diğeri öteki anlamı tercih etmektedir. Biz ilk anlamı tercih ediyoruz. Çünkü diğer anlamların Hz. İbrahim'in isteğiyle bir bağlantısı bulunmamaktadır. Hz. İbrahim, ölülerin nasıl diriltildiğini öğrenmek istiyor. Cevapta, onları kendine bağlayabilirsen, yani kendine alıştırabilirsen dirilmeleri için onları çağırman yeterlidir, deniyor. Yüce Allah kendisi ile yaratıklar arasında böyle bir bağın mevcut olduğunu ve bu nedenle de *gelin* diye seslendiğinde onların koşup geldiklerini/geleceklerini anlatıyor.

Kuşkusuz burada Hz. İbrahim'in isteğine, bütün yönleriyle apaçık bir ce-

vap verilmiyor, bilakis cevabın ipuçları veriliyor. Çünkü can verme de ölüm de insanın bütün yönleriyle kavrayabileceği bir olgu değildir. O hâlde cevapta ipuçlarıyla yetinilmesi doğaldır. Bu sebeple can verme ve öldürme söz konusu olduğunda çoğunlukla "هو يحيي ويميت (*O'dur can veren ve öldüren*)" Yahut, "انا احيي واميت (*can veren ve öldüren benim*)" vurgusu yapılarak can verme ve öldürme, Allah'a tahsis edilmektedir.

مَثَلُ
الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ
سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ
يَشَاءُ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ اَلَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ
أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾
قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى
وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ
بِالْمَنِّ وَالْأَذٰى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلٰى شَيْءٍ
مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

261. Allah yolunda mallarını infak edenlerin durumu, yedi başak veren ve her başağında yüz tane bulunan bir tohuma benzer. Çünkü Allah dilediğine kat kat verir. Allah her şeyi kuşatan her şeyi bilendir.

262. Mallarını Allah yolunda infak eden, sonra da bunu başa kakmayan ve incitmeyenlerin mükâfatları Rablerinin katındadır. Onlar için ne korku vardır ve ne de üzüntü.

263. Güzel bir söz ve bağışlama, ardından bir incitme gelen bir sadakadan hayırlıdır. Allah kendine yeterlidir ve sabırlıdır.

264. Ey inananlar! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı halde mallarını insanlara gösteriş için harcayan kimse gibi başa kakarak ve eziyet ederek sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Onun durumu, üzerinde bir miktar toprak bulunan kayanın durumuna benzer. Üzerine bir sağanak yağdığında onu cascavlak bırakır. Onlar, kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah hakikatin üzerini örten topluluğu hidâyete erdirmez.

İnfakın Allah katında büyük bir mükâfat kazandıracağı güzel bir misalle anlatılmaktadır. Kulun yapmış olduğu iyiliklere bu denli büyük bir mükâfatla karşılık verilmesi, Allah'ın lütuf ve merhametinin sonucudur. Kuşkusuz, bereket ve üretimin simgesi olan başağın misal verilmesi de dikkat çekicidir. Tohum olarak toprağa atılan üründen kat kat fazlasını almak tarımın temel niteliğidir. Verilen misalde ekilen tohum bire yediyüz vermektedir. Yüce Allah merhametinin ve lütfunun bir gereği olarak iyiliği 10'dan 700'e kadar katlayarak mükâfatlandırır.

Âyetler grubunda, en değerli infaktan daha az değerli olanına doğru bir sıralama söz konusu gibidir.

İnfakın en değerlisi ilk âyette anlatılmaktadır. Bu âyette başa kakmadan söz edilmemiş olması, muhtemelen böyle bir durumun söz konusu olmayacağı infaktan bahsediliyor olmasındandır. Bu da toplumun yararına yapılan infaktır. Eğitim ve benzeri hayır kurumları, vakıflar, toplumun savunmasını ve dinin yüceltilmesini amaçlayan Allah yolunda savaş gibi yerlere yapılan infaktır. Genelde toplumun yararına yapılan infakta başa kakma söz konusu olmaz. Çünkü böyle bir infakta muhatap belli bir kişi veya kişiler değildir.

Bir alt mertebedeki infak ise başa kakmanın söz konusu yapılabileceği infaktır. Bu ise muhtaç ve fakirlere yapılan infaktır.

Üçüncü derecedeki infak ise muhtaç ve fakirlere verecek malı bulunmadığında onlara güzel söz söyleyerek gönüllerini almaktır. Bu meseleyi dile getiren 263. âyetin, Mecelle'de yer alan ve kötülükleri savmanın yararlı şeyleri yapmaktan önce geldiğini belirten maddeye işaret ettiği söylenir.

Dördüncü derecedeki infaka gelince, gösterişin ve başa kakmanın bulaştığı infaktır. Böyle bir infakın infak edene hiçbir mükâfat getirmeyeceği anlatılmaktadır. Üzerinde bir miktar toprak bulunan kayanın üzerindeki bu toprak, nasıl şiddetli bir sağanakta -ki toprak, tıpkı infak gibi verim ve bereketin kaynağıdır- yağmur nasıl o toprağı silip süpürüyorsa başa kakma ve gösteriş de yapılan o infakın sevabını alıp götürür.

وَمَثَلُ الَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَٓاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْب۪يتًا
مِنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا
ضِعْفَيْنِۚ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّۜ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ
﴿٢٦٥﴾ اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخ۪يلٍ وَاَعْنَابٍ
تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُۙ لَهُ ف۪يهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِۙ وَاَصَابَهُ
الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَٓاءُۖ فَاَصَابَهَٓا اِعْصَارٌ ف۪يهِ نَارٌ
فَاحْتَرَقَتْۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

265. Allah'ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalplerini sağlamlaştırmak için mallarını infak edenler, verimli bir tepede ekilmiş bahçe gibidir. O bahçe bol yağmur aldığında iki kat ürün verir. Oraya bol yağmur yağmadığında bile en azından bir çisinti olur. Allah yaptıklarınızı bilir.

266. Sizden biriniz, kendisi ihtiyarlamış ve çocukları da bakıma muhtaç durumdayken zemininden pınarların aktığı; hurma, asma ve her türlü meyvesi olan bahçesinin kavurucu bir kasırga ile yanmasını ister mi? Belki düşünürsünüz diye Allah mesajlarını işte böyle açıklar.

Cimrilikten uzak durarak ve mal hırsını aşarak Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için mallarını infak edenler, her halükârda kazançlıdırlar. Onlar Allah yolunda infak etmeye kendilerini alıştırmış, böylece kalblerini sağlamlaştırmış, şeytanın vesveselerini ve cimrilik duygularını bir tarafa atmışlardır. Onların durumu tıpkı verimli bir tepeye ekilmiş bahçeye benzer. Yüksek yerler daha bol güneş alır ve havayı daha iyi teneffüs eder. Manzaraları da daha güzeldir. Bu bahçeden mutlaka verim alınır; yağmur bol yağmışsa verim boldur. Ama yağmur bol yağmamışsa mutlaka çisinti vardır. Bu durumda da mutlaka bir miktar verim alınır. Bahçenin bol yağmur yahut çisinti ile su alması, infak eden kişinin samimiyetiyle ilgili bir durumdur. Bol yağmur, samimiyet ve iyi niyetle yapılan infaktır. Çisintide de samimiyet ve iyi niyet vardır ama önceki kadar değil!

İkinci âyette verilen misal ise infak etmiş, ama daha sonra yaptığı infaktan alacağı sevabı, gösterişe meyletmesi yahut başa kakması sebebiyle silip süpürülmüş olan kimse için verilmiştir. Burada kişinin infak etmesi, her türlü meyveyi içeren bahçeye; infakından alacağı mükâfatı silip süpüren davranışları da, kavurucu kasırgaya benzetilmiştir. Daha önce çocuklarının geçimini sağlayan bu kişi, geçimi için çocuklarına muhtaç duruma düşen yaşlı birine benzetilmiştir. Ne var ki çocukları da henüz bakıma muhtaç durumdadır.

Hz. Ömer, bu âyetle ilgili olarak ashaba: *"Bu âyet, kim hakkında inmiştir? Ne dersiniz?"* diye sormuş. Oradakiler: *"Allah daha iyi bilir"* demişler. Hz. Ömer verdikleri bu cevaba kızmış ve *"Biliyoruz yahut bilmiyoruz deyin"* demiştir. Orada bulunan İbnu Abbas: *"Ey mü'minlerin emiri, âyetle ilgili benim düşündüğüm şeyler var"* demiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer: *"Yeğenim! Bildiğini söyle ve kendini küçümseme"* demiştir. İbnu Abbas da şöyle demiştir: *"Âyet, zengin birini anlatmak üzere bir benzetme yapmaktadır. Bu adam, önceleri Allah'a itaat üzere amel eden biriyse de sonraları, sonra şeytan ona musallat olmuş ve nihayet bu kişi Allah'ın emirlerine aykırı hareket etmeye başlamıştır. Dolayısıyla şeytan onun amellerini boşa çıkartmıştır."* (Rivâyet, Buhari'ye aittir.)

Hz. Ömer'in orada bulunanların verdikleri cevaba kızması anlamlıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, onu anlamamız ve onunla amel etmemiz için indiril-

miştir. Âyetlerin manalarını anlamaya çalışmadan onları Allah'ın bilgisine havale etmemiz doğru değildir. Âyetlerin bilgisini Allah'a havale edeceksek dini nasıl öğrenecek, ona nasıl inanacak ve onunla nasıl amel edeceğiz? Âyetin anlamını bilmiyorsak bilmediğimizin farkında olup onu anlamak için araştırır veya bir bilene sorarız.

Bu benzetmelerle mallarını infak eden kimselerin bütün durumları tasvir edilmektedir.

Yukardaki âyetlerde infakın önemi ve mallarını infak eden kimselerin durumları anlatılıyordu. Aşağıdaki âyetlerde ise infak edilecek şeylere ve bunların vasıflarına açıklık getirilmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ
مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا
الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا
فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ
الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ
مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾
يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ
خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

267. Ey iman edenler! Kazandığınız güzel şeylerden ve sizin için topraktan bitirdiklerimizden infak edin. Ama size verildiğinde küçümseyerek bakışlarınızı çevirmeden kabul etmeyeceğiniz bayağı şeyleri infak için seçmeyin. Bilesiniz ki Allah, muhtaç değildir ve her türlü övgüye layıktır.

268. Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimrilik yapmanızı önerir. Oysa Allah, kendisinden bir bağışlanma ve bol nimet vaat eder. Allah her şeyi kuşatan ve her şeyi bilendir.

269. Allah, dilediğine hikmet verir. Her kime de hikmet verilmişse doğrusu ona büyük iyilik edilmiştir. Ama derin kavrayış sahipleri dışında kimse bunu düşünüp anlayamaz.

267. âyette sözü edilen *"Kazanılan güzel şeyler"*le maddi ve manevi yönden güzel şeyler kastedilmektedir. Bir malın manevî yönden güzel olması, helal yollardan kazanılmış olmasıdır. Maddî yönden güzel olması ise düşük kalitede olmamasıdır. Rivayet edilir ki sahabe, sadakayı teşvik eden âyetler indiğinde, muhtaç kimseler yesin diye hurma salkımlarını getirip mescide asarlardı. Aralarından bazıları, kendilerinin yemedikleri döküntü hurmaları getirmeye başladılar. İşte bunun üzerine bu âyet indi. İnfak ederken, kendisine infak edilen kişiyi rencide etmemek gerektiği gibi infak edilen malın kalitesine de dikkat etmek gerekir. Özellikle farz olan zekâtta bu durum çok daha önemlidir. Hangi malın zekâtı veriliyorsa, o malın kalitesinde zekât vermek gerekir. Ama o kaliteden vermek fakirin yararına değilse düşük kaliteden, fakat sayıyı arttırarak vermek caiz görülmüştür. Mesela ayakkabı mağazası olan bir kişi, mağazasında bulunan ayakkabıların değerini hesaplayarak para ödeyebileceği gibi, kırk ayakkabıdan birini de verebilir. Şayet mağazasında çok kaliteli ayakkabıların yanında modası geçmiş veya düşük değerde ayakkabılar bulunur ve bunlardan fakirlere vermesi fakirlerin yaptıkları işe daha münasip düşüyorsa mağazasında bulunan ayakkabıların tamamının değerini tespit eder ve zekât vermesi gereken miktar üzerinden daha düşük ayakkabılardan daha çok sayıda ayakkabıyı fakirlere dağıtabilir. Misali biraz daha açarak rakamlarla ifade edecek olursak; mağaza sahibi lüks ayakkabılardan yüz adedini zekât olarak vermesi gerekmektedir. Ancak zekât alanlar fakir insanlar olduklarından bu lüks ayakabıları işte kullanamazlar. Mağaza sahibi, yüz ayakkabı vereceğine daha ucuz ve onları alacakların işine de gelecek üç yüz ayakkabı dağıtır.

Kuşkusuz, malın değerli olanından infakta bulunmak, Allah'ın buna ihtiyacından değil, toplumun düzen ve huzurunun sağlanması maksadına matuf olarak insanların ihtiyacı sebebiyledir. **"Allah muhtaç değildir ve her türlü övgüye layıktır."**

"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimrilik yapmanızı önerir. Oysa Allah, kendisinden bir bağışlanma ve bol nimet vaat eder. Allah her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir."

Fahşâ sözlükte, ahlâk dışı çirkin şeylerdir. Ancak Araplar, cimriliği de bir ahlâksızlık olarak gördüklerinden, cimri kimseye *fâhiş* derlerdi. Bu sebeple kelimeyi *cimrilik* diye tercüme ettik.

Şeytanın insana düşmanlığı insanlık tarihiyle birlikte başlamıştır. O, Hz. Âdem döneminden beri insanı doğru yoldan saptırmak için Allah'tan izin almış, izin aldıktan sonra bunu gerçekleştirmek için her yola başvuracağıonı söylemiştir. O hâlde şeytanın saptırma yolları çeşit çeşittir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim'de şeytanın değişik saptırma yollarına değinilmektedir. İnfaktan engelleme konusunda başvurduğu yollar bu âyette dile getirilmektedir. Kişi infaka yeltendiği sırada kulağına fakir düşeceğini fısıldayarak onu korkutur. Bu noktada başarılı olamadığı takdirde, kişinin elde ettiği sevabı yok etmek için uğraşır. Daha önceki âyetlerde söz konusu edildiği şekliyle onu gösteriş yapmaya sürükler, infakta bulunduğu kimseyi aşağılaması ve yaptığı iyiliği başına kakması için değişik yollara başvurur.

Şeytanın çağrısına uymayıp Allah'ın çağrısına uyan ve malını infak edene, günahlarından bağışlanma ve Allah'ın lütfuna kavuşma vardır. Allah her şeyi kuşatıcıdır; bağışı boldur ve bu bağışa elbetteki gücü vardır. O her şeyi bilendir. Kimin kendi emrine uyduğunu kimin de şeytanın yolundan gittiğini, infak ederken ne niyetle infak ettiğini bilir.

"Allah, dilediğine hikmet verir. Her kime de hikmet verilmişse doğrusu ona büyük iyilik edilmiştir. Ama derin kavrayış sahipleri dışında kimse bunu düşünüp anlayamaz."

Allah dilediğine/dileyene hikmeti verir. Ancak kulun da bu anlamda bir çaba içerisinde olması gerekir. Âyet, iki anlamı da içermektedir. Allah'ın dilemesi olmadıkça hiçbir şey olmaz. Kul da dilemedikçe Allah o kula vermez. Çaba kuldan, verme ise Allah'tandır.

Hikmet; yararlı ilim, mantık tutarlılığı; hem söz, hem de davranışlardaki tutarlılıktır; her şeyi yerli yerince yapmaktır. İşte bu anlamıyla hikmet, büyük bir hayırdır. Kime hikmet verilmişse ona büyük bir iyilik yapılmıştır. Böyle bir iyiliğe kavuşmak, elbette çaba gerektirir, samimiyet ve sabır ister. Bunun değerini ise ancak sağlam akıl sahipleri anlar ve takdir eder.

Din öğrenimi ve eğitimi Kur'ân'ın kendisinden değil de sadece ilmihal ve fıkıh kitapları üzerinden yapılınca, sadece din öğrenimi söz konusu olur; okuyucu sadece bilgilenir, eğitilmez. Mesela, söz konusu kitaplarda infak konusu incelendiğinde burada zekâtın hangi mallardan, ne miktarda ve kimlere verileceği gibi konular anlatılır. Halbuki Kur'ân-ı Kerim anlatımıyla âdeta bu kurallara can vermekte ve okuyucusunu infak etmesi için harekete geçirmekte-

dir. Çünkü bu anlatımda verilen misaller ve yapılan tasvirler; infakın yararına ve infak etmeyenlerin uğrayacağı cezalara dair bilgiler, okuyucu üzerinde derin etkiler bırakmaktadır.

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ
يَعْلَمُهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِنْ تُبْدُوا
الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ
وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

270. Her ne infak eder yahut her ne adarsanız Allah onu mutlaka bilir. Zalimlerin ise yardımcıları yoktur.

271. Sadakalarınızı açıktan yaparsanız ne güzel, ama onları gizler de fakirlere öyle verirseniz sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmı için keffaret olur. Şüphesiz Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

Her ne infak edilmişse; ister Allah rızası için yapılmış olsun ister gösteriş için yapılmış olsun ister başka bir nedenle infak edilmiş olsun Allah mutlaka bunu bilir ve mükâfatını da o şekilde verir. Adanan adaklar da böyledir. Allah neyin adandığını ve niçin adandığını bilir.

Adak, kişinin bir şeye karar vererek o şeyi yapmaya kendisini yükümlü kılmasıdır. Kişinin kendisini yükümlü kıldığı şey, mal ile ilgili olabileceği gibi oruç, namaz ve benzeri fiilî bir ibadet de olabilir.

Malını infak etmekten kaçınmak yahut başkasının Allah yolunda malından infakta bulunmasına engel olmak bir zulümdür ve bu zulmü yapanların yardımcısı yoktur.

Müfessirlerin çoğu 271. âyetin nafile sadakalarla ilgili olduğunu söylerler. Çünkü bu sadakaların gizli verilmesi daha faziletlidir. Gizli verildiğinde hem alan kişi küçük düşme gibi bir duyguya kapılmaz hem de veren kişi gösteriş

gibi olumsuz duygulardan uzak kalır. Oysa farz olan zekât böyle değildir. Bunun aleni verilmesi evladır. Bununla birlikte bazı durumlarda farz olan sadakayı gizli vermek, yine bazı sebeplerle nafile olan sadakayı aleni vermek daha faziletli olabilir. Örneğin, nafile olan sadakayı aleni vermek, başkalarının da sadaka vermelerine teşvik olacaksa aleni vermek evla olur.

Âyette *fakirleriniz* değil de *fakirler* denmesinden dolayı bazı müfessirler burada Yahudi ve Hıristiyan fakirlerinin kastedildiğini söylerler. (Taberî, III, 93).

"Ve günahlarınızdan bir kısmı için keffaret olur."

O hâlde sadaka vermenin iki işlevi vardır: Bunlardan biri, sadaka veren kişinin sevap kazanması, ikincisi ise günahlarının bağışlanmasıdır. Ancak verilen sadakanın bağışlanmasına vesile olduğu günah, kul hakkı karışmamış olanıdır. Şayet kul hakkı karışmış ise hakkın iadesi ile helalleşmek gerekir.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰيهُمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْد۪ي مَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَلِاَنْفُسِكُمْۜ وَمَا تُنْفِقُونَ اِلَّا ابْتِغَٓاءَ وَجْهِ اللّٰهِۜ
وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ
لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذ۪ينَ اُحْصِرُوا ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ
لَا يَسْتَط۪يعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِۘ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ
اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِۚ تَعْرِفُهُمْ بِس۪يمٰيهُمْۚ لَا يَسْـَٔلُونَ
النَّاسَ اِلْحَافًاۜ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪
عَل۪يمٌ ﴿٢٧٣﴾ ع اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ

وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

272. Onları hidâyete erdirmek sana ait değildir. Aksine, Allah dilediğini hidâyete erdirir. Her ne iyilik yaparsanız kendiniz için yapmış olursunuz. Siz sadece Allah'ın rızasına kavuşmak için infak edersiniz. Ayrıca her ne iyilik yaparsanız o size tastamam ödenir ve size asla haksızlık yapılmaz.

273. Allah yolunda alıkonulmuş, yeryüzünde dolaşma imkânı bulamayan kimselere (sadakalarınızı verin)**. İffetlerinden dolayı, cahiller onları zengin sanırlar. Onları simalarından tanırsın. İnsanlardan ısrar ederek herhangi bir şey istemezler. Her ne iyilik ederseniz, Allah mutlaka onu bilir.**

274. Mallarını gece-gündüz ve gizli-açık infak edenlerin Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

Peygamber tebliğ ile yani Allah'ın mesajlarını insanlara iletmek ve ihtiyaç hissettikleri yerde bu mesajları açıklamakla görevlidir. Bunlara inanmak ve onlarla amel etmek, insanlara bırakılmıştır. İnsanların hidâyete ermeleri, onların bunu istemeleri ve Allah'ın buna izin vermesiyle mümkündür. O hâlde insanlara sadaka verirken bunu, İslâm'a girmeleri için baskı aracı olarak kullanmamak gerekir. Çünkü onları hidâyete erdirmek, onların istekleriyle Allah'ın isteğine bağlı bir husustur.

Âyetin iniş sebebine dair farklı rivâyetler nakledilmekle birlikte bu rivâyetler arasındaki ortak nokta, Müslümanların Müslüman olmayanlara sadaka vermekten çekindikleri ve bu âyetin inişiyle artık Müslüman olmayanlara da sadaka vermeye başladıklarıdır. İbnu Abbas'ın belirttiğine göre bu âyet ininceye kadar Müslümanlar Müslüman olmayanlara sadaka vermezlerdi. Bu âyet indikten sonra Müslüman olmayan fakirlere de sadaka vermeye başladılar.

O hâlde âyet İslâm'ı kabul etmeleri için insanlara sadaka vermenin baskı aracı olarak kullanılmasını yasaklamaktadır. Nitekim iniş sebebiyle ilgili bazı rivâyetlerden, bazı Müslümanlarda böyle bir eğilimin ortaya çıkması üzerine

âyetin indirildiği ve âyetin inişinden sonra söz konusu Müslümanların bu eğilimden vazgeçtikleri anlatılmaktadır.

Netice olarak âyet, Müslüman olmayan fakirlere, akraba olsunlar veya olmasınlar sadaka verilebileceğini belirtmektedir. Müslüman infak ederken Allah rızası için infak eder. Müslüman olmayana infak etmekten dolayı da sevabını alır. Ancak infak etmekle Allah'ın rızası hedeflendiğine göre, Müslüman olmayanlara yapılacak infak, şayet kendilerine infak yapılanların Müslümanlara eziyet etmelerine destek olacaksa caiz olmaz.

"Allah yolunda alıkonulmuş, yeryüzünde dolaşma imkânı bulamayan kimselere (sadakalarınızı verin)**. İffetlerinden dolayı cahiller onları zengin sanırlar. Onları simalarından tanırsın. İnsanlardan ısrar ederek herhangi bir şey istemezler. Her ne iyilik ederseniz Allah mutlaka onu bilir."**

Bu âyette, sadaka verilecekler arasında özel bir sınıf tavsiye edilmektedir. Bu özel sınıf, vaktini dini hizmetlerle geçirmektedir. Be sebeple de geçimini sağlayacak imkân bulamamaktadır. Peygamber (s.a.v.) döneminde Suffa ashabı bu durumdaydı. Hatta âyetin onlar hakkında indiği rivâyet edilir. Âyette de ifade edildiği gibi bunlar:

a) Bütün vakitleri dinî hizmetlerde geçiyordu.

b) Nafakalarını temin etme imkânına sahip değillerdi.

c) İffetli kimselerdi. Bundan dolayı da durumlarını iyi bilmeyenler onları zengin sanırdı.

d) Bu durumları simalarından anlaşılırdı.

e) İnsanlardan ısrar ederek herhangi bir şey istemezlerdi.

İslâm henüz yeni yayılıyordu ve İslâm'a giren bazı kimseler, evini yurdunu terk ederek Medine'ye geliyordu. Geçimlerini sağlayacak imkânları yoktu. İşte bu kimsesiz ve fakir insanlar Suffe ashabını teşkil etmektedir. Bunlar her zaman için Peygamber'in emrinde idiler. Vakitlerini Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemek, İslâm'ı öğrenmek ve öğretmekle geçiriyor, savaşlara katılıyor, bir yere eğitimci olarak gitmek gerekiyorsa oraya gidiyorlardı. Bunlar iffetli insanlardı, muhtaç olduklarını hissettirmemeye çalışıyorlardı.

Tekkelerde yaşayan bazı sufiler, kendileriyle Suffe ashabı arasında bir benzerlik bulunduğunu söyleyerek kendilerine sadaka verilmesini isterler. Gerçek şu ki Suffe ashabıyla tekkelerde yaşayan kimseler arasında önemli farklar vardır. Genelde tekkelere doluşanlar, salt Allah'ı zikretmek ve ibadetle meşgul olmak için buralarda toplanmaktadırlar. Suffe ashabı da Kur'ân-ı Kerim'i ezber-

leme ve İslâm'ı öğrenme işiyle meşgul oluyorlardı, fakat geçimlerini sağlayacak imkânları yoktu, kimsesiz insanlardı ve oturacak evleri bile yoktu. Dikkat edilirse âyette, geçimlerini elde etmekten alıkonulmalarını ifade eden "أُحْصِرُوا" kelimesi, meçhul kipte zikredilmektedir. Yani kendi kendilerini alıkoymuş değillerdi, alıkonmuşlardı. Demek ki Suffe ashabı cihada katılıyor ve bir yere eğitimci olarak gitmeleri söz konusu olduğunda gidiyorlardı. Hâlbuki tekkelere doluşanlar, genelde bunu mecbur kaldıkları için değil, kendi istekleriyle bu hayatı tercih ediyordu. Son zamanlarda ise birçoğu cihada katılmamak için bunu yapıyordu.

Âyette, imkânları bulunmayan kimselere yardım edilmesi istenirken, onlara Allah'ı zikretmek ve Allah'a ibadet etmekle meşgul oldukları için yardımda bulunulması istenmiyor, fakir oldukları için isteniyor.

"İnsanlardan ısrar ederek herhangi bir şey istemezler."

Zorunlu kalmadıkça, dilenmek caiz görülmemiştir. Âyette *"ısrar ederek"* denmesi, ısrarın olmadığı dilenmenin caiz olduğu anlamına gelmez. Dilencilerin genel tavırları ısrar ederek istemek olduğu için âyette böyle denmiştir.

"**Mallarını gece-gündüz ve gizli-açık infak edenlerin Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.**"

İnfak etmenin belli bir zamanı yoktur. Âyette geçen *"gece-gündüz"* tabiri, her zaman anlamına gelmektedir. İnfak etmenin belli bir vakti olmadığı gibi kişinin, helal yoldan kazanarak çoluk çocuğunun geçimi için harcama yapması da infak olarak değerlendirilir; kişi bundan da sevap kazanır.

Yukarıdaki âyetlerde sırf Allah'ın rızasına kavuşmaktan ve dünyevi hiçbir karşılık beklemeksizin mallarını infak edenlerden söz edildi. Aşağıdaki âyetlerde ise bunun zıttı bir durumdan; hiçbir emek harcamadan başkasının mallarını yiyen faizcilerden söz edilmektedir.

اَلَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ
الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا
وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ

فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَۜ وَاَمْرُهُٓ اِلَى اللّٰهِۜ وَمَنْ عَادَ فَاُو۬لٰٓئِكَ
اَصْحَابُ النَّارِۚ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي
الصَّدَقَاتِۜ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثٖيمٍ ﴿٢٧٦﴾
اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ لَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا
مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰٓوا اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٢٧٨﴾ فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا
فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهٖۚ وَاِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُ۫سُ
اَمْوَالِكُمْۚ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَاِنْ كَانَ
ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ اِلٰى مَيْسَرَةٍۜ وَاَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ
اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فٖيهِ اِلَى اللّٰهِ
ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

275. Faiz yiyenler şeytanın çarptığı kimse gibi kalkarlar. Çünkü onlar: "Alışveriş de faiz gibidir" demişlerdi. Oysa Allah alışverişi helal, faizi ise haram kılmıştır. Bundan böyle her kim, Rabbinden kendisine bir öğüt gelmesinden hemen sonra faize son verirse önceki kazançları kendisinindir ve onun hakkında karar vermek artık Allah'a kalmıştır. Ama bundan sonra kim faize dönerse, işte onlar ateş halkıdır, onlar orada ebedî kalacaklardır.

276. Allah faizi yok edip ortadan kaldırır, sadakaları ise arttırır. Allah hiçbir günahkâr nankörü sevmez.

277. İnanıp salih amel işleyenlerin, namazı kılanların ve zekâtı verenlerin elbette Allah katında ecirleri vardır. Onlar için ne korku vardır ne de onlar üzüleceklerdir.

278. Ey iman edenler! Allah'tan korkun, gerçekten inanmışsanız faizin artakalanından vazgeçin.

279. Eğer bunu yapmazsanız, bilin ki Allah ve elçisi tarafından bir savaş açılmıştır. Ama tövbe ederseniz, anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş olursunuz ne de haksızlığa uğramış olursunuz.

280. Borçlu eğer darda ise durumu düzelinceye kadar beklenmelidir. Ama bilmiş olsanız ki borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.

281. Allah'a döneceğiniz, sonra da haksızlığa uğramadan herkesin kazancının tam olarak verileceği gün konusunda sakının.

Âyette geçen "*cin çarpması*", bir deyim olup dengesini kaybetmiş kişi hakkında kullanılır.

Faiz yiyenler mahşer günü cin çarpmış gibi sağa sola yalpalayarak ve ayakları biri birine dolanarak kalkarlar, bir türlü dengelerini bulamazlar. Bazı müfessirler bunun, dünya hayatındaki hallerini tasvir olduğunu söylerler. Bu müfessirlere göre, faiz yiyenleri maddi ihtiras o denli etkisine almıştır ki akılları maddi kazançlarında takılı durur ve bu takıntıdan dolayı cin çarpmış gibi dengesizdirler. Bunun dünya hayatıyla ilgili olduğunu belirten Muhammed Abduh, âyetlerde bunun âhirette olacağına dair bir işaret bulunmadığını ve bu konudaki rivâyetlerin de uydurma olduğunu söylemektedir. (Tefsiru'l-Menar, III, 94-95). Yine, âyetin faiz yiyenlerin dünya hayatındaki durumlarını tasvir olduğunu söyleyen Seyyid Kutub ise şöyle demektedir:

"Hiçbir manevi tehdit, bu somut, canlı ve hareketli tablo kadar duygular üzerinde etkili olamaz. Şeytan tarafından çarpılmış ve donakalmış insan tablosu... İnsanların sıkça görüp bildiği bir tablo... Âyet-i Kerime, bu tabloyu, duyguların korkutulması konusundaki uyarıcı rolünü yerine getirmesi, faizcilerin duygularını harekete geçirmesi, onları sarsıp ekonomik düzenlerinin alışkanlıklarından ve kendilerine kâr sağlayan hırslarından çekip çıkarması için gözler önüne getiriyor. Bu tablo, eğitici etkisi bakımından yerine göre yararlı bir araç olduğu gibi aynı zamanda ger-

çek bir olguyu da ifade etmektedir. Gerçekte tefsirlerin büyük çoğunluğunda bu korkunç tablodaki 'kalkış'ın, diriliş günündeki kalkış olduğu kanısı yer almaktadır. Ancak, bize göre, bu tablo şu yeryüzünde insan hayatında bizzat gerçekleşen bir olgudur. Ayrıca kendisinden sonra gelen, Allah ve Resulüne karşı savaşmaktan korkutan âyet-i kerimeye de uygun düşmektedir. Biz, şu anda bu savaşın varlığının sürdüğünü, faiz düzeninin ağına düşüp, hummaya tutulmuş gibi çırpınan sapık insanlığın başına musallat olduğunu görüyoruz."

Bu arada cahiliye döneminde faiz uygulamalarına değindikten sonra sözü günümüze getirerek şöyle devam etmektedir:

"Çağdaş kapitalist düzenin, geçen dört asırda, oluştuğu ilk günlerde bu konuda şüphe söz konusu olmuş olsa bile bu asırların deneyiminde şüpheye asla yer kalmamıştır.

Bugün içinde yaşadığımız dünya; aklı başında olan kişiler, düşünürler, bilginler ve araştırmacıların itiraf ettiği ve Batı uygarlığının merkezi olan bölgeleri dolaşan seyyah ve gözlemcilerin gördüğü gibi bu bölgelerdeki maddi uygarlığın tüm görkemine, sanayi ürünlerinin gelişmişliğine, gözleri kamaştıran maddi refahın tüm görüntülerine rağmen her yönüyle sıkıntı, ızdırap, korku, sinirsel ve ruhsal hastalıkların yaygın olduğu bir dünyadır.

Üstelik bu dünya sürekli; yaygın, öldürücü ve sinirsel savaşların orada-burada bir türlü bitmeyen ızdırapların tehdidi altındadır.

Bu maddî uygarlığın, maddî refahın birçok bölgedeki kolaylığının, geçim sıkıntısının olmayışı ve rahatlığın dahi ortadan kaldıramadığı iğrenç ve uğursuz bir bedbahtlıktır.

Görmemek için kendi kendine gözlerini perdelemeyen herkesin görmek istediği sürece yüz yüze geleceği bir gerçektir bu. Amerika, İsviçre ve maddî refahı olan birçok ülkede insanların genelde maddî açıdan bir sorunlarının olmadığı bir gerçektir. Ancak insanlar mutlu değildirler. Zengin oldukları halde sıkıntı, yüzlerinden okunuyor. Yoğun üretim faaliyetinde bulundukları halde doyumsuzluk hayatlarını yiyip bitiriyor. Bu doyumsuzluklarını kimi zaman çılgınlık ve haykırışlar ile, kimi zaman ilginç görüntü ve aykırılıklarla, kimi zaman da cinsel ve ruhî sapıklıklarla dışa vururlar. Ardından kaçma ihtiyacını duyarlar, kendilerinden, içinde yaşadıkları boşluktan, hayatın akışından ve nimetlerinden bir nedeni görülmeyen bedbahtlıktan kaçmaya başlıyorlar, intihar etmekle, çılgınlıklar yapmakla ve anormalliklerle kaçıyorlar. Sonra bu sıkıntı, boşluk ve hiçlik duygusu hiçbir zaman peşlerini bırakmıyor, rahat yüzü göstermiyor bu zavallılara. (...) Bu belli başlı ve büyük sebebin bir şıkkını da faiz belası ve gelişen ve fakat gelişmesinin iyilik ve bereketini tüm insanlığa aynı düzeyde dağıtmak sûretiyle dengeli ve eşit bir şekilde gelişmeyen, ancak, bankalar-

daki bürolarına kapanan bir avuç para babası faizcinin menfaatini gözeten ekonomi belası oluşturmaktadır. Bu faizci para babaları sanayi ve ticareti, garantili ve belirli faizlerle borçlandırmakta, böylece sanayi ve ticareti belli bir yöne yöneltmektedirler. Bu yolun da ilk hedefi, herkesin onunla mutlu olacağı ve herkese düzenli iş ve garantili geçim sağlayacak ve herkese ruhsal güven ve toplumsal huzur hazırlayacak şekilde insanlığın sorunlarını ve ihtiyaçlarını gidermekten ziyade milyonların ezilmesi, yoksulluğu ve hayatlarının bozulması ve bütün insanlığın hayatına şüphe, sıkıntı ve korku tohumlarının ekilmesi pahasına da olsa en fazla kâr gerçekleştirecek üretimi sağlamaktır."

Âyet, faiz yiyenlerin, faizin de alış-veriş gibi olduğunu öne sürdüklerine dikkat çekmektedir. Günümüzde de faizi meşru görenlerin bakış açıları böyledir. Onlara göre, ticarette sermayeden kâr etmek meşru olduğuna göre borca yatırılan paradan faiz almak da meşrudur. Oysa alış-veriş ile faiz arasında önemli farklar bulunmaktadır:

1. Her şeyden önce alış-verişte kazanma ihtimali yüksek bile olsa kaybetme ihtimali de vardır. Oysa faizde kaybetme ihtimali hiç yoktur. Bu sebeple faiz, sermaye sahibi zenginlerin kaybetme ihtimali olmaksızın sürekli daha zengin olmalarını sağlayan haksız bir yoldur.

2. Alış-verişte hem emeğin hem de beyin gücünün etkisi vardır. Oysa faizde harcanan bir emek yoktur. Faizde sadece zaman faktörü vardır. Borç müddeti arttıkça kâr da yükselir. O hâlde faizde bir bedel söz konusu değildir. Hâlbuki alış-verişte elde edilen kazancın bir bedeli vardır.

3. Faize malını veren kişi, üretken olmaktan çıkar. Hâlbuki o parayı faize yatırmamış olsaydı onu çalıştırır; onunla ticaret yapar yahut bir iş yeri açar ve kendisi de çalışırdı.

4. Faiz insanların birbirlerine karşılıksız borç vermelerini; yardımlaşmalarını ortadan kaldırır. Hâlbuki karşılıksız borç verme, toplum fertleri arasında dayanışma ve sevgi bağlarını arttırır. Faizde ise bunun tam aksi bir durum söz konusudur. Çünkü faiz, zenginlerin fakirleri sömürmelerine neden olur. Zengin ile fakir arasındaki uçurumu arttırır. Aralarında düşmanlık duygularının yeşermesine sebep olur.

5. Faiz, enflasyonun önemli nedenlerinden biridir.

6. Faizle alınan paranın ticarette kullanılması yahut kişinin faizle aldığı parayı geçimi için kullanması arasında da ciddi bir fark bulunmamaktadır. Geçim için faizli para alan kişi açısından meseleye bakıldığında, belki parayı alan kişi için daha büyük zararlar söz konusudur; ama ticaret için faizli kredi alan kişi, ister-istemez ödeyeceği faiz miktarını maliyete yükleyecek ve bunun far-

kını da müşteriden alacaktır. Bu durumda zarar, müşterilerin tamamına yüklenmektedir. Ayrıca faizli kredi alan kişi, şayet faiz farkını maliyete yüklediğinden dolayı diğerleriyle rekabet edemez duruma düşecek olursa, çok büyük zararlara uğraması da söz konusu olabilir.

İşte bu saydığımız ve burada saymadığımız birçok nedenle Yüce Allah faizi haram, alış-verişi helal kılmıştır.

Âyet faiz yasağı gelinceye kadar faizden elde edilen kazanç ve alış-verişlerden doğan kârların sermaye sahibine ait olduğunu belirtmektedir. Ancak âyetin devamında böyle bir kimsenin durumunun Allah'a havale edilmesinin belirtilmesi ne anlama gelmektedir? Artık faizden vazgeçip tövbe ettiğinden dolayı Allah kendisini af edecek anlamında mıdır, yoksa elinde faizden elde ettiği kazanç duruyor ise bunu yiyip yememe konusunda Allah'tan korksun demek midir? Her iki durumu da söz konusu eden müfessirler olmuştur. Kuşkusuz elde ettiği kazanç elinde duruyorsa bunu iade etmesi, en azından ahlâki bir davranıştır; şüpheden kurtulmanın yolu da budur. Ama bir gerçek vardır ki o da faiz yasağı geldikten sonra faiz yemeye devam edenlerin varacağı yer Cehennem olacaktır.

Faizli kazancın bereketten mahrum bırakılması, hem Allah'ın o kişinin kazancına bereketsizliği koyması, -mesela musibetlere maruz kalması şeklinde de ortaya çıkabilir- hem de fakir kimselerin kendisine nefret beslemeleri sonucunda olabilir. Allah, mal verdiği kimsenin elindeki malı haram yollarda harcamasını sevmez. Allah'ın sevgisinden mahrum olmak inanan kişi için büyük bir kayıp anlamına gelir.

"Ama bundan sonra kim faize dönerse, işte onlar ateş halkıdır, onlar orada ebedi kalacaklardır."

Müfessirler genelde faiz yiyenin ebedî olarak Cehennemde kalışını, uzun müddet kalma yahut faizin helal olduğunu kabul ederek kâfir olmasıyla izah etmişlerdir. Bu konuya değinen Muhammed Abduh şöyle demektedir:

"Müfessirler, akait ve fıkıhta günahların ebedi olarak Cehennemde kalmayı gerektirmediği şeklindeki kurala uyarak 'ebedi kalmayı' te'vil etmişlerdir. Bu sebeple onların çoğu burada: 'Inanç olarak faizi helal gören ve faizin helal olduğu görüşüne dönen kimse kastedilmektedir' demişlerdir. Bazıları da bunun, haram olan bir şeyi helal görmeyle bir ilgisinin bulunmadığını; sözün, faiz yemeyle ve faizin haram kılınmasından önceki görüşleri olan 'faiz, alışveriş gibidir' şeklindeki görüşleriyle ilgili olduğunu söylemişlerdir. Çünkü ebedi Cehennemde kalmayla ilgili tehdit, eğer sadece faizin helal olduğuna inanmakla ilgili olsaydı fiilen faizi yiyene bir ceza tehdidi yoktur demektir. Gerçek o ki Kur'ân-ı Kerim, kelamcıların ve fukahanın yazdıkla-

rının üstündedir. Dinde söylenen her söz, ona irca edilir. İnsanların sözlerine uysun diye âyetlerin te'vil edilmesi caiz değildir. Burada ebedi kalmaya dair tehdit, kasten adam öldürme âyetinde söz konusu edilen ebedi kalmayla aynıdır. Orada, âyetin lafızlarında kasten adam öldürmeyi helal kılmayı kastetmeye götürecek bir durum bulunmamaktadır. Râzî'nin, mezhepdaşları olan Eş'arileri savunmak için buradaki âyeti, büyük günah işleyenin ebedi Cehennemde kalacağını söyleyenlerin aleyhine bir delil olarak getirmesi ise şaşılacak bir şeydir. Ebedi kalmayı, çok uzun müddet kalmakla te'vil etmek, bu te'vilden daha tutarlıdır.

Bizim görüşümüz şudur:

Her iman diye isimlendirilen, o imana sahip olan kişiyi ebedî olarak ateşte kalmaktan korumaz. İki çeşit iman vardır:

Kişinin, kendisi üzere yetiştiği yahut kendisine izafe edildiği ve çatışmaya girmeme şeklinde de olsa o imana mensup olanlarla uyum içerisinde olduğu icmâlî iman.

Bir de kesin bir inançtan kaynaklanan ve sağlıklı bir bilgiye dayalı olan, delillere dayalı olarak zihne yerleşmiş, içten kabullenme sebebiyle insanın iç dünyasını etkileyen ve insanın davranışları üzerinde etkili olan ve iradesine hükmeden iman.

Bu irade her ortamda sahibini etkiler. Ancak cehalet ve unutma gibi nedenlerle kişi bu iradesinin etkisinin dışında kalabilir. Halbuki faiz, şehvetin kabarması ve öfke gibi cehalet yahut da kendini yitirme ile kişiye galebe çalan ve unutma sonucu ortaya çıkan günahlardan değildir. Öfke ve şehvetin kabarması sonucu ortaya çıkan günahlarda kişi kendini yitirir ve unutma gafletine girer. Bu tür günahlarla birlikte olan iman, -Allah'ın izniyle- kişiyi ebedi Cehennemde kalmaktan korur. Ne var ki bu iman, bilerek büyük günahlara ve ahlâksızlıklara dalmakla; dünya ve lezzet sevgisini Allah'ın dinine ve bu dinde bulunan hikmet ve yararlara tercih etmekle birlikte bulunmaz.

Birinci çeşit iman, sadece şekilci ve sanal bir imandır. Allah katında onun bir değeri yoktur. Çünkü Allah, hadiste de ifade edildiği gibi şekil ve sözlere değil kalbe ve amellere değer verir." (Tefsiru'l-Menâr, III, 98-99).

"İnanıp salih amel işleyenlerin, namazı kılanların ve zekâtı verenlerin elbette Allah katında ecirleri vardır. Onlar için ne korku vardır ne de onlar üzüleceklerdir."

Kur'ân-ı Kerim günah işleyenlerden söz ettikten sonra, salih amel işleyenlerden; iman etmeyenlerden söz ettikten sonra da iman edenlerden söz eder. Böylece okuyucuya bir karşılaştırma imkânı verir. Ayrıca günah işleyenlerden uzunca söz edilmesi, okuyucunun duygularına bir kasvet ve bir karamsarlı-

ğın çökmesine neden olur. Bu duyguların dağılması için, inananlardan ve salih amel işleyenlerden söz edilmesi gerekir. İşte bu yüzden âyette namaz kılanlardan ve zekât verenlerden bahsedilmekte ve bunlar için bir korkunun bulunmadığı ve üzülmeyecekleri anlatıldıktan sonra tekrar faiz yiyenlere dönülmektedir.

Bu âyette olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'de kurtuluşa erenlerden söz edilirken mutlaka imanla birlikte salih amel de zikredilmektedir. Bu da Abduh'un yukarıda aktardığımız yorumunu desteklemektedir.

"Ey inananlar! Allah'tan korkun ve gerçekten inanmışsanız faizin artakalanından vazgeçin."

Maddî menfaatleri tepmek güçlü bir imanı gerektirir. Bu sebeple *"ey inananlar"* diye başlayan bu âyette, *"gerçekten inanıyorsanız faizin artakalanından vazgeçin"* denmektedir. Faiz de içki gibi aşamalı olarak yasaklanan hususlardandır. Bu âyetle faizin her türlüsü kesin olarak yasaklanmıştır. Bundan böyle faiz yiyenler, bilsinler ki Allah ve Rasûlü onlara savaş açmıştır.

Faizden vazgeçenler, sadece anaparalarını alabilirler. Böylece ne kendileri haksızlığa uğramış olurlar ne de başkalarına haksızlık etmiş olurlar. Ancak anaparalarını geri alırken, borçlu olan kimse, eli darda ise ona mühlet verilmesi gerekir. Yüce Allah, bu durumda alacaklıların anaparalarından da vazgeçmelerinin kendileri için daha hayırlı bir davranış olacağını bildirmektedir.

Âyetler grubu âhiret gününü hatırlatmakla son bulmaktadır. Faiz yiyenler de faizden vazgeçenler de o günü hatırlamalılar. O gün, herkes, yaptıklarının sonucuyla karşılaşacaktır.

Allah yolunda malı infak etmek anlatıldı. Malını Allah yolunda infak eden kişi, anaparanın dahi karşılığını bu dünya hayatında beklememektedir. Infak etmenin fazileti dile getirildi. Faiz ve bunun zararları anlatıldı. Şimdi de borç vermenin kurallarını düzenleyen âyete sıra geldi. Müdayene âyeti olarak bilinen bu âyet, Kur'ân-ı Kerim'in en uzun âyetidir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُۜ
وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَكْتُبَ
كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذ۪ي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ

اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـًٔا فَاِنْ كَانَ الَّذٖى عَلَيْهِ الْحَقُّ
سَفٖيهًا اَوْ ضَعٖيفًا اَوْ لَا يَسْتَطٖيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ
وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهٖيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَاِنْ
لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَاَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ
مِنَ الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰيهُمَا الْاُخْرٰى
وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَٓاءُ اِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْـَٔمُٓوا اَنْ تَكْتُبُوهُ
صَغٖيرًا اَوْ كَبٖيرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ
لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُٓوا اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً
تُدٖيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوهَا
وَاَشْهِدُٓوا اِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَٓارَّ كَاتِبٌ وَلَا
شَهٖيدٌ وَاِنْ تَفْعَلُوا فَاِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمٌ ﴿٢٨٢﴾

282. Ey iman edenler! Belli bir vakte kadar borç verir yahut alırsanız onu yazın. Bir yazıcı aranızda onu tarafsızca yazsın. Yazıcı, Allah'ın öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Borçlu da yazdırsın; Allah'tan korksun ve ondan hiçbir şey eksiltmesin. Şayet borçlunun aklî veya bedenî bir zafiyeti varsa yahut yazdıramaz bir durumda ise onun yerine velisi âdil bir şekilde yazdırsın. Ve aranızdan iki erkek şahit tutun. Eğer iki erkek bulun-

mazsa razı olacağınız şahitlerden bir erkek ve iki kadın şahit tutun ki kadınlardan biri hata yaparsa diğeri ona hatırlatsın. Şahitler, çağırıldıklarında kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun vade tarihiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmak Allah katında daha âdil, şahitlik yapmak için daha sağlıklı ve şüpheye düşmemenize daha uygundur. Ama eğer o anda aranızda alış-veriş şeklinde bir ticaret yapıyorsanız, onu yazmamanızda bir sakınca yoktur. Alış-veriş yaptığınız zaman da şahit bulundurun. Ancak bundan dolayı ne yazıcı ne de şahit; zarara uğratılmasın, eğer onlara bir zarar verecek olursanız, bilin ki bu yaptığınız, Allah'ın emrine karşı gelmektir. Allah'tan korkun! Allah size öğretiyor! Allah, her şeyi bilendir!

Kur'ân-ı Kerim toplumsal huzura önem verir. Bu sebeple fertler arasıda çıkabilecek anlaşmazlıklara karşı önceden tedbir alınmasını ister. Böylece hem fertlerin haklarının korunmasını garanti altına almış olur hem de çıkabilecek anlaşmazlıklara karşı tedbir alır. Borcun yazılmasını istemesinin nedeni budur.

Âyet, açıklamaya ihtiyaç duymayacak kadar açıktır. Belki burada üzerinde durulması gereken husus, neden iki kadının şahitliklerinin bir erkeğin şahitliğine denk tutulduğu meselesidir. Âyet bunun nedenini açıkça belirtmekte ve bunu unutkanlık olarak izah etmekte, **"kadınlardan biri hata yaparsa diğeri hatırlatsın"** demektedir. Ayette geçen *"diğeri hatırlatsın"* ifadesinden muhtemel *hatanın* unutma olduğu anlaşılmaktadır. O halde bir erkeğe karşın iki kadının şahitlik etmelerinin istenmesi daha az inançlı yahut daha az faziletli olmayla bir ilgisi yoktur. Aslında akıl ve muhakeme ile de bir ilgisi bulunmamaktadır. Gerekçe tamamen unutmakla ilgilidir.

Unutmanın değişik sebepleri vardır. Mesela, kişi, bir şeye ilgi duymadı mı onu daha çabuk unutur. Unutmanın başka sebepleri de vardır.

Âyet, ticarî bir konudan söz etmektedir. Modern toplumlarda da ve önceki toplumlarda da kadının ticarî hayatla ilgisi, erkeğe nazaran daha azdı. En azından ticaretle uğraşan erkeklerin sayısı, ticaretle uğraşan kadınlarla kıyaslanmayacak kadar fazlaydı. Mümkündür ki ilgisinin azlığı nedeniyle ticari konularda kadın, erkekten daha çok unutkandır. İki kadının şahitliklerinin bir erkeğe bedel olmasının nedeni budur. Eğer günümüzde sosyal hayatta meydana gelen değişiklikler sebebiyle unutma nedenleri ve kadının erkeğe nazaran unutkanlığı bilimsel metotlarla kesin olarak ölçülebiliyorsa, ikisinin unutkanlıklarının eşit düzeyde olduğu tespit edilebilirse illetin değiştiği hükmüne varılır ve bir kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk kabul edilir. Çünkü

illetin değişmesiyle hükmün değişmesi, genel bir kuraldır. Özellikle hükmün illeti Kur'ân-ı Kerim veya sahih sünnette yer alıyorsa, durum budur. Çünkü hükmün illeti Kur'ân ve sahih sünnette açık bir ifade olarak yer alıyorsa, hükmün illeti kesin olarak biliniyor demektir. Şayet bir de illetin değiştiği tespit edilirse o zaman hüküm de değişir.

Kadının ticaret alanında unutkanlığı yaratılışının bir gereği de olabilir. Bu takdirde ticarî konularda iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk olması hususu kalıcı olur. Bu, bilimsel metotlarla yapılacak araştırmalar sonucu verilecek bir karardır.

Aslında şahitlik yapmak bir hak değil bir görevdir, hem de sıkıntılı bir görevdir. Bu sebeple âyet, şahitlikten kaçınılmaması gerektiğini öğütlemektedir. Ne var ki her bahane ile İslâm'a saldırmak isteyenler, kadının şahitliği meselesini problem haline getirmişlerdir. Değilse problem edilecek bir tarafı yoktur. Manevî sorumluluk taşımayan kimselerin şahit olarak yazılmaktan kaçındıklarını biliyoruz. Bir trafik kazasında gözleri önünde kazanın cereyan ettiği kimselerin kaçta kaçı şahitliğe yanaşmaktadır ki?!

Gerek yazıcı ve gerek şahit zarara uğratılmamalıdır. Onlar, kendilerine düşen görevi yerine getirmişlerdir. İşlerinin aksatılması, lüzumundan fazla bekletilerek işlerinden alıkonulmaları, şayet yazıcı bir ücret karşılığında yazmışsa ücretinin verilmemesi veya eksik verilmesi onlara zarar verme kapsamına girer. Onlara herhangi bir zarar vermek, Allah'a itaatin dışına çıkmak anlamına gelir, fâsıklıktır. Bunu yapanlar, Allah'ın cezalandırmasına uğrayacaklardır. Kuşkusuz Allah her şeyi bilendir.

وَاِنْ كُنْتُمْ عَلٰى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ فَاِنْ
اَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ اَمَانَتَهُ
وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَاِنَّهُ
اٰثِمٌ قَلْبُهُ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ

يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

283. Eğer yolculukta olup yazacak birini bulamazsanız rehin almak da yeterlidir. Eğer birbirinize güveniyorsanız; kendisine güven duyulan, bu güvene uygun davransın ve Rabbi olan Allah'tan korksun. Sakın şahitliği gizlemeyin. Çünkü şahitliği gizleyenin kalbi günahkârdır. Bilesiniz ki Allah neler yaptığınızı bilmektedir.

284. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Kalplerinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi sorguya çeker. Dilediğini bağışlar dilediğini cezalandırır. Allah, her şeye gücü yetendir.

Yolculukta kişilerin yazmayı bilmemeleri yahut yazacak malzeme bulamamaları durumunda bir şeyi rehin almaları tavsiye edilmektedir. Alacaklı, alacağını elde edinceye kadar rehin aldığı şeyi güvence olarak saklar. Borçlu kişi borcunu ödemediği takdirde, alacaklı o rehin aldığı şeyden alacağını alır ve artakalan bir şey varsa onu borçluya iade eder. Bu rehin işlemi, yazma yerine geçen bir güvencedir.

Ama kişiler birbirlerine güveniyorlarsa kendisine güven duyulan borçlu borcunu tam zamanında ödesin ve kendisine olan güveni istismar etmesin. Bilsin ki Allah, olayın şahididir.

Âyet, şu anlatılan hususları da hesaba katarak şahitlik yapmaktan kaçınmanın doğru olmadığını, şahitliği gizlemenin kalbî bir sorumluluk zafiyetinden kaynaklandığını, bu sebeple şahitliği gizlemenin ancak kalbi günahkâr olan kimselerin işi olduğunu ifade etmektedir.

Sûrenin sonuna doğru, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin Allah'a ait olduğunun ve gizli açık ne varsa Allah'ın hepsinden haberdar olduğunun, ayrıca bütün bunlardan dolayı insanın sorguya çekileceğinin vurgulanması, anlamlıdır.

Sûrede birçok konudan söz edildi; inanç konuları, değişik dinlere mensup milletlerin geçmişleri, mevcut milletlerin onlarla ilişkileri, ibadet ve mu-

amelat konuları, ahlâkî konular, aile kurumunu ilgilendiren meseleler, faiz, borç gibi ticarî meseleler, insanın değişik alanlarla ilgili sorumlulukları anlatıldı. İşte bunlardan sonra sûrenin sonuna yaklaşırken, her şeyin sahibinin Allah olduğu, Allah'ın insanları hesaba çekecek güçte olduğu ve dilediğini bağışlayıp dilediğine ceza vereceği ifade ediliyor. Ama kuşkusuz O, cezalandırırken de mükâfatlandırırken de âdildir.

Rivâyet edilir ki, **"Kalplerinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi sorguya çeker"** âyeti indirildiğinde sahabîler, Peygamber'e gelerek: *"Namaz, oruç, cihat ve zekât gibi gücümüzün yettiği şeylerle sorumlu tutulduk. Bunları yapabiliyoruz. Fakat bu âyet indirildi, buna gücümüz yetmez"* dediler. Peygamber onlara: "Sizden önce Kitap Ehli olan Hıristiyan ve Yahudiler gibi işittik ve isyan ettik mi demek istiyorsunuz? Hayır, siz, işittik ve itaat ettik, deyin" buyurdu. Sahabe, "işittik ve itaat ettik" deyince bundan sonraki âyetler indirildi.

Müfessirlerden bazıları aşağıda gelecek olan, *"Allah kimseye gücünün yetmediğini yüklemez"* âyetiyle bu âyetin nesh edildiğini, yani hükmünün kaldırıldığını söylerler. Hâlbuki söz konusu âyet buradaki kapalılığı açıklamakta ve içinizden geçip gücünüz dışında olan kısmından sorumlu değilsiniz, demektedir. Bunlar da kuruntu ve vesvese gibi şeylerdir. Oysa insanın içine yerleşmiş kin, nefret, başkalarına tuzak kurma gibi kalbi amelleri vardır ve bunlar çoğu zaman irademiz dâhilinde olan şeylerdir. En azından çaba gösterecek olursak bunları içimizden atabilir yahut bu duyguları zayıflatabiliriz. İşte bu gibi şeylerden elbetteki sorguya çekileceğiz. İnsanın dış temizliği iç temizliğiyle, dış bozuklukları da iç kirliliğiyle başlar. Bu nedenle Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceğine inanan her insan, iç eğitime; kalp ve gönül eğitimine önem verir.

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ
مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا
إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا
مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

285. Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene inandı. Mü'minler de inandılar. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar ve "peygamberlerini birbirlerinden ayırt etmeyiz" dediler. Yine dediler ki: "İşittik ve itaat ettik, bağışlama sendendir ey Rabbimiz! Varış sanadır."

286. Allah hiç kimseye gücünün yetmediğini yüklemez. Kişinin yaptığı her iyilik kendinedir; yaptığı her kötülük de kendi aleyhinedir. "Ey Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme! Ey Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz, asla tâkat getiremeyeceğimiz şeyleri bize yükleme! Bizden sil, bizi yarlığa, bize merhamet et! Sen bizim mevlâmızsın! Artık kâfirler güruhuna karşı da bize yardım et!"

Müslümanlar, Yahudi ve Hıristiyanların yaptıklar gibi peygamberler arasında ayırım yapmaz, hepsine inanırlar. Hâlbuki Yahudi ve Hıristiyanlar peygamberlerin bazılarına inanmazlar. Burada Peygamberler arasında ayrım yapmama, hepsinin her yönden eşit olduklarına inanmak anlamında değildir. Nitekim bu sûrenin 253. âyetinde bir kısmının diğerlerinden üstün oldukları belirtilmişti. Bazı nitelikleriyle bazı peygamberler diğer peygamberlerden üstündür. Ancak peygamber olma ve peygamberlere inanılması gerektiği yönüyle aralarında bir ayrım yapılmaz. Hepsi aynı dini tebliğ etmiş; hepsi Allah'ın birliğine, diğer peygamberlere ve ahirete gününe iman etmeye, hâsılı Allah yoluna çağırmışlardır. Hepsi de Allah tarafından gönderilen vahiyleri olduğu gibi insanlara aktarmışlar, söz ve davranışlarıyla insanlara örnek olmuşlardır. Bu gibi hususlarda aralarında bir ayırım söz konusu değildir.

Müslümanlar Allah'ın emirlerine karşı çıkmaz, emir ve yasaklarına uyma konusunda bahaneler ileri sürmez **"İşittik ve itaat ettik, bağışlama sendendir ey Rabbimiz! Varış sanadır,"** derler.

"Allah kimseye gücünün yetmediğini yüklemez."

Âyetin bu kısmının, 284 numaralı âyeti nesh etmediğine, sahabîlerin endişelerini gidermek üzere bir açıklama olarak inzâl edildiğine yukarıda dikkat çekmiştik.

Kişiler hayır işlediklerinde bunun yararı kendilerinedir. Aynı şekilde kötülük yaptıklarında da bunun cezasını kendileri çekerler; Allah'a herhangi bir zarar veremezler.

Âyetin geri kalan kısmı, inananlara nasıl dua edeceklerini öğretmektedir. Duanın başlangıcında **"Ey Rabbimiz, unuttuk yahut yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme!"** denmektedir. Unutma ve yanılma, insanın yaratılışında var olan olgulardır. Ancak unutma yahut yanılma, kişinin ilgi ve özen göstermemesinden kaynaklanıyorsa, o kişi sorumludur. Böyle bir unutma ve yanılma sonucu ortaya çıkan olumsuzluklardan dolayı tövbe etmek ve dinî konularda daha çok özen göstermek gerekir.

Burada geçen duadan, bizden öncekilere ağır yükler yüklendiği anlaşılmaktadır. Ancak öncekilere daha ağır yükler yüklenmiş olması, inatçılıklarından ve vurdumduymazlıklarından dolayı olmuştur. Nitekim bu sûrede, Yahudilerin bu tür tavırlarından bazı örnekler zikredilmişti.

3.
Âlu İmrân Sûresi

Hicretin üçüncü yılında Medine'de indirilmiştir. 200 âyettir. Sûrede İmrân ailesinden söz edildiği için ***'İmrân ailesi'*** *anlamına gelen* ***'Âlu İmrân'*** *ismini almıştır. İmrân Hz. Meryem'in babasıdır.*

Sûre iki temel konu etrafında dönüp dolaşmaktadır.

Bunlardan birincisi, Kitap Ehli ile diyalogdur. Bakara sûresinde Yahudilerden daha çok söz edilmişti. Burada ise Hıristiyanlara daha çok yer verilmektedir. Sûrenin ilk bölümü, Necrânlı Hıristiyanlardan hicretin ikinci yılında Peygamber'e gelen ve onunla din konusunda tartışan heyetin ileri sürdükleri meselelerle ilgilidir.

Yemen, Kûfe ve başka bölgelerde "Necrân" ismiyle bilinen yerleşim birimleri vardı. Burada sözü edilen heyet Yemen'de bulunan Necrân bölgesinden gelmişti. Sözü edilen Necrân bölgesi o dönemin önemli Hıristiyan merkezlerinden biriydi. Ka'be'ye nazire olarak burada bir mabet inşa edilmiş olup orada çok sayıda Hıristiyan din âlimi ve adamı bulunuyordu. İşte bu bölgenin Hıristiyanlarından bir heyet başlarında ileri gelenleri ve din âlimleri olduğu halde Medine'ye gelmişti. Peygamber onları kendi mescidine yerleştirdi ve orada ibadet etmelerine izin verdi.

Heyet uzun bir müddet bu mescitte misafir edilmiştir. Hıristiyan heyetle, özellikle Hz. İsa'yı ilâhlık derecesine yükseltmeleri meselesi ele alınıp tartışılmış ve heyet, Allah'ı birlemeye çağrılmıştır. Onlar Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesini söz konusu ederek bundan dolayı onun bir ilâh olduğunu öne sürüyorlardı. Hatırlanacağı üzere Bakara sûresinde Hz. Âdem'in yaratılışından bahsedilmişti. Burada ise

Hz. İsa'nın yaratılışından söz edilmekte ve Hz. Âdem'in yaratılışına göndermeler yapılmaktadır. Çünkü bu ikisinin yaratılışı diğer insanların yaratılışından farklıdır. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın farklı yaratılışını ilâh oluşuna yorumlamışlardır. Oysa Hz. Âdem hem babasız hem de annesiz dünyaya gelmiştir. Yine Hıristiyanların çok yakından tanıdıkları Hz. Yahya, çok yaşlı bir baba ve kısır bir anneden dünyaya gelmiştir. Bu farklılıklar söz konusu kişilerin ilâh olduklarını değil, Allah'ın yaratma konusunda sonsuz alternatiflere kadir olduğunu gösterir.

Sûrede bu vesileyle Hıristiyan ve Yahudilerin kimi sapmaları dile getirilmekte, bu arada Müslümanlar da benzeri sapmalar konusunda uyarılmakta, Hıristiyan ve Yahudiler İslâm'a davet edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim geçmiş olaylardan söz ederken tarihi bilgiler vermeyi değil, toplumsal hayatı, onun ilke ve esaslarını kavratmayı amaçlar. Geçmişte yaşanan olaylara göndermeler yapar. Kısacası amaç, yaşanmakta olan hayattır; yaşanmakta olan hayata yön vermek ve onu düzenlemek için geçmişten ibret alınmasını ister. Böylece anlatılan tarihi olaylar da canlılık kazanır.

İkinci temel konu ise Müslümanları derinden yaralayan Uhud Savaşı ile alakalıdır. Bedir Savaşı'nda büyük bir zafer kazanan Müslümanlar bu savaşta yenilgiye uğramışlardır. O halde bu savaş bütün detaylarıyla incelenmeli ve sonuçta Müslümanların yenilgiye uğrama sebepleri ortaya konulmalıydı. Çünkü başarıyı getiren sebepler olduğu gibi yenilginin de sebepleri vardır. İşte bu sûrede Müslümanların kendi hataları sebebiyle yenildikleri ve Peygamber'in emirlerine tam olarak uymadıklarından bozguna uğradıkları anlatılmaktadır. Ayrıca Allah yolunda savaşmanın ve şehit düşmenin, sıkıntılara karşı tahammül ve sabır göstermenin önemi dile getirilmektedir.

Sûrenin ilk bölümünün, Necrânlı Hıristiyan heyetin Medine'de Peygamber'i ziyaret etmesi üzerine indirildiği bu konuda nakledilen rivayetlerden anlaşılmaktadır. Esasen sûrenin ilk bölümünde söz edilen meselelerden de bu sonucu çıkarmak mümkündür.

Sûrenin giriş bölümünde, Hristiyan inançlarına dair meselelere geçmeden önce; Kur'ân'dan, Hz. Muhammed (s.a.v)den, muhkem - müteşâbih gibi Kur'ân âyetlerinin kısımlarından, Allah katında geçerli dinin İslâm olduğundan bahsetmekte, ardından da Tevrat ve İncil'in

Allah tarafından insanları hidâyete kavuşturmak üzere indirildikleri, Kur'ân-ı Kerim'in ise bu kitaplardan sonra indirildiği, bu kitapları indirenin Allah olduğu ve O'na ortak koşulmaması gerektiği anlatılmaktadır.

Necrânlı Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın ilâh olduğuna inanıyorlardı. Nitekim diğer Hıristiyanlardan pek çoğu buna inanmaktadır. Hıristiyanların, bu batıl inançlarını Peygamber mescidinde, hem de Peygamber'in huzurunda dile getirip savunabilme imkânı bulmaları, İslâm'ın inanç ve ifade özgürlüğüne verdiği önemi göstermesi bakımından çok önemlidir. Heyet, Allah'a ortak koşma anlamını taşıyan inançlarını savunurken fiili hiçbir baskıyla karşılaşmamıştır.

Olayın dikkat çeken diğer bir yönü ise tartışmanın Peygamber Mescidinde yapılmış olmasıdır. O dönemde mescit sadece bir mabet değil, aynı zamanda Müslümanların dünyevî meselelerini görüştükleri parlamentoları, askeri meselelerin konuşulduğu karargâhları, dinî eğitimin yapıldığı eğitim merkezleri, hâsılı din ve dünya ile ilgili bütün önemli kararların alındığı bir merkez idi. Gelen heyet bu mescitte kalmış, ibadetlerini de Kudüs'e yönelerek yine bu mescitte yerine getirmişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۙ الْحَيُّ الْقَيُّومُۜ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
مُصَدِّقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْج۪يلَۙ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى
لِلنَّاسِ وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌۜ
وَاللّٰهُ عَز۪يزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفٰى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْاَرْضِ وَلَا
فِي السَّمَٓاءِۜ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذ۪ي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْاَرْحَامِ كَيْفَ يَشَٓاءُۜ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٦﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla

1. **Elif lâm mim.**
2. **Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur; her zaman diridir ve koruyup yönetendir.**

3-4.Kitabı gerçeği açıklayıcı ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak sana indirdi. Daha önce yol gösterici olarak Tevrat ve İncil'i de indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için gerçekten acıklı bir azap vardır. Allah güçlüdür ve intikam alıcıdır.

5. **Şüphesiz ne yerde ne de gökte; hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.**
6. **Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. Kendisinden başka ilâh yoktur; güçlüdür ve her şeyi yerli yerince yapandır.**

Sûre başlarındaki mukattaa harflerine dair bilgi Bakara sûresinin başında verilmiş ve bu harflerin, Kur'ân'ın icazı ile ilgili oldukları ifade edilmişti.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sûrenin ilk bölümü Necrân heyetinin gelişi münasebetiyle indirilmiştir. Necrânlılar Hıristiyan idiler ve Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğini kabul etmiyorlardı. Ayrıca Kitap Ehli içerisinde Arap

olanlar, sadece Necrânlılardı. O halde onlara aktarılacak ilk şey Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği ve bunun delillerinin anlatılması olmalıydı. İşte sûrenin ilk âyeti bu görevi yerine getirmektedir.

İkinci âyet *Âyetu'l-Kürsî* olarak bilinen âyetin ilk cümlesidir. (Bakara 2/255). Cümlenin burada tekrar edilmesi, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Necrân Hıristiyanlarının Hz. İsa hakkında ileri sürdükleri iddialar sebebiyledir. Onlar Hz. İsa'nın ilâh olduğunu söylüyorlardı. Oysa ilâh, her zaman diri olan ve yönetendir. Hz. İsa bu özelliklere sahip olmadığına göre ilâh olamaz. Üstelik Hıristiyanlar Hz. İsa'nın Yahudiler tarafından çarmıha gerildiğine inanırlar. Başkaları tarafından idam edilen biri ilâh olabilir mi? Hâlbuki mevcut İncillere göre Hz. İsa çarmıha gerildiğinde: *"Allah'ım! Allah'ım! Beni niçin terk ettin"* diyerek çaresizliğini dile getirmiştir. Bu denli çaresiz duruma düşebilen ve acılar içerisinde inleyen biri ilâh olamaz.

Ayrıca kilise Hz. İsa'nın çarmıha gerilmekle, Hz. Âdem ve Havva'nın işledikleri suçtan insanlığı kurtardığını söyler. Hâlbuki mevcut İncillere göre Hz. İsa çarmıha gerilmeyi istememiştir. Çarmıha gerilmeyi istemediği hatta mevcut İncillere göre kendilerinden birinin fedakârlık yaparak kendi yerine geçmesi için şakirtlerine âdeta yalvardığı anlatılmaktadır. Aslında bu tablodan, Hıristiyanlığın insanlığı aslî günahtan kurtarma doktrini de çıkmaz.

Kısacası *Kayyum* olmayan ve yönetip gözetmeyen ilâh olamaz.

"Kitabı gerçeği açıklayıcı ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak sana indirdi..."

Âyette geçen *hak,* batılın zıttı olup gerçeğe uygunluk anlamındadır. Buna karşın *batıl* ise gerçekliği olmayan ve olgularla uyuşmayan manasında kullanılır. O halde *Kur'ân'ın gerçeği açıklayıcı olarak indirilmesi*, onun Allah tarafından olduğunun gerçekliği, bu gerçekliğe kendi kendisinin yeterli bir delil oluşu, anlattığı inanç kuralları ve verdiği haberlerin olgu ve gerçeklere uygunluğu manasındadır. Bu temel anlamına dayalı olarak *hak* kelimesi adalet manasında da kullanılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in kendinden önce indirilmiş olan kitapları doğrulamasının ne anlama geldiğine (Bakara 41.) ve eldeki Tevrat ve İncil'in her söylediğinin Kur'ân-ı Kerim tarafından doğrulandığı manasında alınmaması gerektiğine daha önce değinmiştik. Tevrat ve İncil'in Allah tarafından indirildikleri belirtildikten sonra Kur'ân'ın *Furkan* olarak isimlendirilmesi de buna dikkat çekmektedir. Çünkü *furkan*, hakkı batıldan ayırt eden anlamındadır. Bununla, Tevrat ve İncil'e yanlışların karıştığı ve Kur'ân'ın bunları ayıkladığı anlatılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim hakkı batıldan ayıran ve bütünüyle gerçek olan bir kitap olması hasabiyle âyetlerini yalanlayanlar, elbette çetin bir azabı hak etmişlerdir. Bu sebeple âyet şu cümlelerle son bulmaktadır: **"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için gerçekten acıklı bir azap vardır. Allah güçlüdür ve intikam alıcıdır."** Elbette Yüce Allah çok bağışlayan ve tövbeleri kabul edendir. Onun bu yönünü ortaya koyan pek çok âyet vardır. Allah'ın mahza adalet olduğu, iyi ile kötünün asla bir tutulmaması gerektiği ve tüm bunların Kur'ân'da sarahaten ifade edildiği âyetlerle anlatılır. Bütün bu gerçekler ortadayken hala inkârda ısrar etmek, Allah'ın adaleti gereği, buna denk bir cezaya hazır olmak anlamına gelir.

"Şüphesiz ne yerde ne de gökte; hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."

Allah'a hiçbir şeyin gizli kalmayacağının burada dile getirilmesini iki nedene bağlamak mümkündür:

Birincisi: Hz. İsa'nın böyle bir kudret ve niteliğe sahip olmadığı ve dolayısıyla ilâh olamayacağıdır. Çünkü o kendisinin asılacağını bilmiyordu. Saklanmasına rağmen yakalandı.

İkincisi: Allah'ın Tevrat ve İncil'e karışmış olan yanlışları bildiğine ve indirdiği Kur'ân ile bu yanlışları düzelttiğine işaret etmektir. Kur'ân'ın gerçeği açıklayıcı olarak indirildiği vurgusu da bunu anlatır. Allah, kullarının yararına olan şeyleri sonsuz bilgisi sayesinde bilir. İndirdiği her kitap kendi dönemi için en uygun kuralları içerir. Ayrıca kimin bu kitaplara gerçekten inandığı ve kimin inanmadığı halde inandığını iddia ederek münafıklık yaptığı, Allah'a gizli değildir.

"Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur."

Sûrenin ilk bölümünün Necrân Hıristiyanlarının Medine'ye gelerek din konusunda Peygamberle tartışmaları akabinde indirildiğini biliyoruz. Hıristiyanlar Hz. İsa'nın babasızız dünyaya gelişini, onun ilâhî bir yönünün olduğuna delil sayıyorlardı. Âyet onların bu iddialarına bir cevaptır.

Hz. İsa'yı da ana rahminde şekillendiren yine Yüce Allah'tır. O halde babasız yaratılmış olan Hz. İsa'nın ilâh olması mümkün değildir. Ayrıca rahimlerde insanları şekillendiren İsa değil, Allah Teala olduğuna göre, İsa kesinlikle bir ilâh değildir.

Âyet Allah'ın güçlü olduğunu ve her şeyi yerli yerince yaptığını belirtmekle son bulmaktadır. Böylece Allah'ın, sûrenin başından buraya kadar anlatılanları yapma gücüne sahip olduğu ve bu olup bitenlerin hepsinin bir hikmete binaen gerçekleştiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla âyet sonlarında yapılan,

Allah'a ilişkin nitelemeler, o âyetin veya o âyetle birlikte önce gelen âyetlerin içerikleri ile güçlü ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir.

Yukarıdaki âyetlerle sûreye giriş yapıldıktan sonra Necrânlı Hıristiyanlarla yapılan tartışma konularına geçilmektedir. Buraya kadarki âyetler bu tartışmaya bir giriş mahiyetinde idi.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ
الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ
تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا
بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ
قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

7. **O'dur sana Kitab'ı indiren! Onun âyetlerinin bir kısmı muhkemdir ve bunlar Kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar fitne ve onları tevil arzusuyla onun müteşâbihlerinin peşine düşerler. Oysa onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşenler ise: "Biz onlara inandık; hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Sağduyu sahiplerinden başkası düşünüp öğüt almaz.**
8. **Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme! Ve kendi katından bize bir merhamet bağışla. Hiç şüphesiz Sen, çok bağışta bulunansın.**
9. **Rabbimiz! Elbette Sen, insanları, kendisinde hiçbir kuşku bulun-**

mayan bir günde toplayacaksın. Şüphesiz Allah, verdiği sözden caymaz.

İlk âyet Kur'ân-ı Kerim'i muhkem ve müteşâbih olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Âyetin açıklamasına geçmeden önce muhkem, müteşâbih ve tevil kelimelerinin ne anlama geldiği, ayrıca âyette nerede vakfetmek gerektiği (durağın nerede olduğu) üzerinde durmamız gerekir.

Muhkem kelimesi sözlükte; sağlam, sağlam kılınmış anlamına gelmektedir. Zulme engel olması nedeniyle yargıca *hâkim* denilmiştir ki *muhkem*le aynı kökten gelmektedir. (İbnu Fâris, Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa, II, 91)

Müteşâbih ise birbirine benzeyen birey ve cüzleri bulunan şeylerle, kendisinde karışıklık ve iltibas bulunan şeye denir. (Zemahşeri, Esasu'l-Belağa, s.447).

Kelimelerin terim olarak ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak yaygın kanaate göre, tek bir anlama gelen âyetler *muhkem*, birden fazla anlama gelebilenler ise *müteşâbih*tir. Bu görüş diğerleri arasında en yaygın olanıdır.

Tevil kelimesi ise sözlükte âkibet ve varılan sonuç anlamındadır. Kur'ân'ın indiği dönemde kelimenin anlamı budur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetlerinde de bu anlamda kullanılmaktadır. Bilahare kelime tefsir manasında kullanılmış ve terimleştikten sonra da, *"zahir manasından başka bir manaya delalet ettiğini gösteren bir delil sebebiyle sözün asıl manasından başka bir manaya taşınması"* anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Bütün dillerde kelimeler zaman içerisinde ilk konuldukları anlama yakın yahut farklı yeni anlamlar kazanabilirler. Kur'ân'ın Arapçanın yazılı belgesi ve dinin temel kitabı olması sebebiyle özellikle onda kullanılan kelimelerin Arapça orijinal anlamlarını kaybetmesi nadir olmakla birlikte yakın yahut farklı bir anlama kavuşan Arapça kelimeler yok değildir. *Tevil* kelimesi de bunlardandır. Kelime Kur'ân'da, zikrettiğimiz sözlük anlamında kullanılmıştır. Hadislerde de aynı durum söz konusudur. Fakat kelime tefsir kelimesiyle yakın bir anlam taşıdığından, zaman içerisinde bu anlama taşınmış ve ardından az önce söz konusu ettiğimiz anlamda terim haline gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerim cahiliye döneminde kullanılan bazı kelimeleri yeni anlamlara taşımıştır. Ancak *tevil* bu kelimelerden değildir. Kelime Kur'ân-ı Kerim'de yeni bir anlama taşınmadığına göre, haliyle indiği dönemde o günkü Arapların kullandığı anlamda kullanılmaktadır. Kur'ân'daki bir kelime, inişinden sonra-

ki dönemlerde kazandığı anlamlarla açıklanamaz. O halde Kur'ân'da geçen *tevil* kelimesi de onun indiği dönemde ne anlamda kullanılıyor idiyse bu kelimenin geçtiği âyetlerde de onu o anlamla tefsir etmeliyiz.

Kelimenin, Kur'ân'ın indirildiği dönemde, sözün varacağı sonuç anlamında kullanıldığına yukarıda dikkat çekmiştik. Buna göre haberî cümlelerde tevil, haber verilen şeyin kendisi iken inşaî cümlelerde, söylenen şeyin yerine getirilmesidir.[1] Mesela âhirette gerçekleşecek şeyleri anlatan âyetlerin tevili, âhirette o şeylerin gerçekleşmesidir. Bunu A'raf sûresinde geçen şu âyette açıkça görüyoruz: *"Onun tevilinden başka ne bekliyorlar? Tevilinin geldiği gün önceleri onu unutanlar, 'Rabbimizin elçileri bize gerçeği getirmişlerdi. Acaba bize şefaat edecek şefaatçiler var mı? Veya geri gönderilip de yaptıklarımızdan başkasını yapabilecek miyiz?' diyecekler."* (A'raf 7/53).

Bu âyette tevilin, Kur'ân'ın âhirete dair anlattıklarının gerçekleşmesi anlamında kullanıldığı gayet açıktır.

İnşaî cümlelerin tevili ise cümlede söylenenin yerine getirilmesidir. Mesela *buraya gel* cümlesinin tevili, kendisine emir verilen kişinin oraya gelmesidir.

Tevil kelimesine tefsir manası verenler de olmuştur. Nitekim müfessirlerin ileri gelenlerinden İbnu Cerir et-Taberî, meşhur "Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân" adlı tefsirinde kelimeyi bu anlamda kullanmaktadır. Ne var ki Kur'ân'ın indiği dönemde kelime bu anlamda kullanılmamakta idi.

Kelimenin tefsir anlamında olduğunu söyleyenler, durağın yerine göre âyete farklı anlamlar vermişlerdir. Buna göre, şayet durak/vakfe Allah kelimesi üzerinde olursa âyetin anlamı yukarıda mealini verdiğimiz şekildedir. Ancak bu görüşte olanlar, tevil kelimesine tefsir anlamı verdikleri için, müteşâbihlerin anlamını sadece Allah bilir, derler. Buna destek olarak da İbnu Abbas'tan şöyle bir rivâyet naklederler:

Kur'ân dört kısımdır:

a.) Herkesin tevilini bilmek zorunda olduğu kısım ki bunlar helal ve haram konularıdır.

b.) Arap dilini bilmeleri nedeniyle Arapların tevilini bildiği kısım.

c.) Ancak âlimlerin tevilini bildiği kısım.

d.) Allah'tan başka kimsenin tevilini bilmediği kısım.

Rivâyette geçen *tevil* kelimesini tefsir anlamına aldıkları için de sonuncu

1 Haberî cümleler, haber içeren, bir yargı bildiren cümlelerdir. İnşaî cümleler ise doğrulanmaya yahut yalanlanmaya konu olmayan cümlelerdir.

şıkka misal olarak *kıyametin ne zaman kopacağı* meselesi ile *mukattaa harflerini* zikrederler ve bunların tefsirini kimse bilemez, derler. Nitekim kimi kaynaklarda İbnu Abbas'ın bu görüşü nakledilirken "Kur'ân'ın tefsiri dört kısımdır..." denmektedir.

Rivâyette geçen *tevil* kelimesini, yukarıda anlattığımız, âkibet ve işlerin varacağı sonuç anlamına aldığımızda rivâyette herhangi bir problem yoktur. Haddizatında bu anlama alınması da gerekir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de kıyametin ne zaman kopacağını anlatan bir âyet yoktur. Bu yüzden o âyeti anlamak yahut anlamamak da söz konusu değildir. Bilakis Kur'ân-ı Kerim kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka hiç kimsenin bilmeyeceğini anlatmaktadır. *Kıyametin ne zaman kopacağını kimse bilemez* denildiğinde de bunun anlamı açıktır.

Misal olarak *mukattaa* harflerini zikretmelerine gelince, onlarla ilgili açıklamayı Bakara sûresinin başında yapmıştık. Kaldı ki İbnu Abbas'ın kendisi bu harflere anlam vermiş, yani onları tefsir etmiştir. İbnu Abbas'ın, bu harflerin anlamlarının sadece Allah tarafından bilinebileceğini söylediği halde onlara anlam vermeye kalkışması ise düşünülemez.

Şayet bu âyette durak/vakfe *ve'r-râsihune fi'l-ilm* üzerinde ise takdirde âyete şöyle anlam verirler:

"O'dur sana Kitab'ı indiren! Onun âyetlerinin bir kısmı muhkemdir. Ve bunlar Kitabın anasıdır. Diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne ve onları tevil arzusuyla onun müteşâbihlerinin peşine düşerler. Oysa onun tevilini ancak Allah ve ilimde derinleşenler bilir. "Biz onlara inandık. Hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Sağduyu sahiplerinden başkası düşünüp öğüt almaz."

Durağın burada olduğunu söyleyenler, müteşâbihlerin anlamını Allah ve ilimde derinleşenler bilir, derler.

Âyete bu şekilde anlam verme sonraki asırlarda yaygınlaşmakla birlikte durağın bu şekilde olması, yani *ve'r-râsihune fi'l-ilm* üzerinde yapılması, Arapça dil kurallarına uymaz. Çünkü bu takdirde, *derler* anlamına gelen *yeqûlûne* fiilinin faili (öznesi) ortadan kalkacaktır. Bu cümlede failin olabilmesi için bu fiilin başında bir *vav* harfinin bulunması gerekir. Cümledeki eksiklik, dikkat edilirse mealinden de anlaşılmaktadır. Zaten sahabeden *ve'r-râsihune fi'l-ilm* üzerinde vakfe yapan bir kıraat rivâyet edilmiş değildir.

Âyette geçen *tevil* kelimesini tefsir anlamında alanlar, durağın nerede olduğu meselesini, müteşâbihlerin tevil, yani tefsir edilmesi konusuyla bağlantılı olarak gündeme getirir ve ilimde derinleşmiş olanlar müteşâbihleri tevil ede-

bilir, derler. Bu meselenin daha iyi anlaşılması için *müteşâbihlerle* ve bunların *tevili* ile neyi kast ettiklerini anlamak gerekir.

Müteşâbihlerle gaybî konular ve bu gaybî konular arasında özellikle Allah'ın sıfatları kast edilmektedir. Bilindiği gibi *selef* dediğimiz ilk dönem bilginleri Allah'ın yüzü, eli, yukarıda oluşu ve benzeri haberi sıfatlarla Allah'ın istivâ'sı ve gelmesi gibi fiili sıfatlarını tevil etmez, onları olduğu gibi kabul eder ve öylece inanırlardı. Sonra gelen halef âlimleri ise genelde bunları tevil etmişlerdir. Mesela Allah'ın yüzünü rızası ile, elini kudreti ile, istiva'sını hakimiyet ve istila etmesi ile, gelmesini de rahmetinin gelmesi ile tevil etmişlerdir.

Allah'ın sıfatlarını tevil etme işi önce Mutezile tarafından yapılmış, bilahare Ehl-i Sünnet Mezhepleri olan Eş'arî ve Maturidî mezhepleri tarafından devam ettirilmiştir. Böylece Allah'ın sıfatlarını tevil etmekten dolayı Ehl-i Sünnet ile Mutezile arasındaki çatışma ilk dönem âlimlerinin mezhebini takip eden Selefîlerle Eş'arî ve Maturîdiler arasına taşınmıştır. Eş'arîlerle Maturîdiler, ilk dönem âlimlerinin mezhebini devam ettiren Selefîleri *müşebbihe* (Allah'ı yaratılmışlara benzetenler) olmakla, Selefîler de diğerlerini Allah'ın sıfatlarını *ta'til* (işlevsiz kılmak) ile itham etmişlerdir. Tartışma günümüze kadar devam etmiştir.

Âyetle ilgili bu ön bilgileri verdikten sonra âyetin açıklamasına geçebiliriz:

Âyet, *"O'dur sana Kitab'ı indiren!"* diyerek indirme işini Allah'a hasr etmektedir. Yani başkası değil, Allah onu indirmiştir, demektedir. *İndirme/inzal* kelimesi de başkası hakkında değil, Allah hakkında kullanılır. Kur'ân'ın yüce bir makamdan indirildiğini ifade etmek ve öncelikle bunu kalplere kazımak için bu kelime kullanılmış, *"O'dur sana Kitab'ı veren!"* denilmemiştir. Kur'ân'ın kelime seçimindeki dikkat derecesi dahi onun Allah katından oluşuna bir delildir.

Bunun ardından âyet, Kur'ân âyetlerini *muhkem* ve *müteşâbih* olmak üzere ikiye ayırmakta, müteşâbihlerin peşinde koşanları hasta kalpliler ve fitneciler olarak tanımlamaktadır. Muhkem âyetler ise *kitabın anası* olarak tanımlanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de *fitne* kavramı, Allah'a ortak koşma, inkâr, Allah'ın yolundan alıkoyma gibi anlamlara gelir.

Sûrenin ilk bölümünün Necrân Hıristiyanlarının Medine'ye gelerek inanç konularında Peygamberle tartışmaları üzerine indirildiğine yukarıda değinmiştik. O halde Necrân heyeti, Kur'ân-ı Kerim'in *müteşâbih* âyetlerini gündeme getirerek inançlarına destek arayışı içerisine girmişlerdi. Bilindiği gibi Hıristiyanların çoğu Hz. İsa'nın, Allah'ın oğlu ve bir ilâh olduğuna inanırlar. Taberî'nin naklettiğine göre Hz. İsa'nın ilâh olduğunu söyleyen Hıristiyanlar onun, ölüyü diriltmesini, hastayı iyileştirmesini, gaybdan haber vermesini, ça-

murdan bir kuş şekli yapıp ona üflemesiyle canlanıp kuş olmasını delil getiriyorlardı.

Onun Allah'ın oğlu olduğunu söylerken de diğer insanlar gibi bir babasının olmamasını ve beşikte konuşmasını gerekçe gösteriyorlardı. Taberî, Peygamber'in (s.a.v.) heyet içerisinde bulunan iki din bilginine İslâm'a girmelerini teklif ettiğinde aralarında şöyle bir konuşmanın geçtiğini nakleder.

- İslâm'a girin.

- Biz zaten Müslümanız.

- Hayır, siz İslâm'a girmiş değilsiniz, İslâm'a girin.

- Biz senden önce İslâm'ı kabul etmişiz.

-Yalan söylüyorsunuz. Allah'ın oğlunun olduğunu söylemeniz, haça tapmanız ve domuz eti yemeniz, Müslüman olmadığınızı gösterir.

- Peki onun (İsa'nın) babası kim ey Muhammed?

Hıristiyanlar Hz. İsa'nın üç ilâhtan biri oluşuna da, Kur'ân-ı Kerim'de *yaptık, yarattık, hükmettik vs.* gibi çoğul kipinin kullanılışını delil getiriyorlardı. (Taberî, III, 162-163). Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İsa'nın, *"Allah'ın kelimesi"* (Âlu İmrân 3/45) ve *"O'ndan bir ruh"* (Nisa 4/171) olduğunu anlatan âyetleri de gündeme getirdikleri nakledilmektedir. (Taberî, III, 162,177; İbnu Teymiyye, *Fetâvâ*, XVII, 389).

Söz konusu edilen hususlar heyetteki bilginlerin iddia ettiği sonuçlara götürmese de Kur'ân-ı Kerim'de yer almaktadır. Yeri geldikçe bu hususlarla kastedilen anlam açıklanacaktır. Burada işaret etmek istediğimiz husus, yapısı itibarıyla bu âyetlerin, tevhit inancına aykırı anlamlara çekilebilecek âyetler olmalarıdır. O halde müteşâbihler değişik sebeplerle farklı anlamlara çekilebilecek âyetlerdir.

Muhkem âyetler ise *ummu'l-kitab/kitabın anası* olarak nitelenmişlerdir. Arapçada *umm* kelimesi, bildiğimiz anne anlamının yanında asıl, kaynak, kendisine başvurulan, anlamlarına gelmektedir. Buna göre *müteşâbi*h âyetlere anlam verirken *muhkem* âyetlere başvurulmalı, onlarda anlatılanlarla çelişen sonuçlardan uzak durulmalıdır. Çünkü Kur'ân âyetleri birbirlerini açıklar, aralarında çelişki olmaz.

O halde *muhkem* âyetler, *müteşâbihlerin* aksine başka anlamlara çekilemeyen, anlamları açık, *müteşâbih* âyetlerin doğru anlaşılmasına da kaynaklık eden ve kendilerine başvurulması gereken âyetlerdir.

İlimde derinleşmiş olanlar, kalplerinde hastalık bulunanlar gibi müteşâbihlerde anlatılan şeylerin peşine takılmaz, **"Biz onlara inandık; hepsi Rab-**

bimizin katındandır" derler. Bu âyetleri anlamaya çalıştıklarında, *muhkem* âyetlere başvururlar.

Özetleyecek olursak, *tevil* kelimesi, işlerin âkibeti anlamında olduğuna göre, bir sözün tevili, o sözde anlatılan olayın yahut nesnenin kendisidir. Kalplerinde hastalık bulunanlar, değişik anlamlara çekilebilen ve gayba dair konuları anlatan âyetlerin peşine takılır, muhkem âyetleri hesaba katmayıp onları hevalarına göre tefsir ederler. Hâlbuki bu âyetler, *muhkem* âyetler kaynak kabul edilerek, yani onlara başvurularak anlaşılmalıdır.

İlimde derinleşmiş olanlar, bilirler ki Allah'ın dileği dışında hiçbir şey olmaz. Bu yüzden daima Allah'ın korumasına sığınır ve şöyle dua ederler:

"Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Ve kendi katından bize bir merhamet bağışla. Hiç şüphesiz sen çok bağışta bulunansın."

Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi, duanın anlam kazanması, kişinin irade ve davranışlarıyla desteklenmesine bağlıdır. Kişi, diliyle kalbinin hidayetten başka tarafa döndürülmemesini istemekle birlikte irade ve davranışları bunun aksine ise bu duasının bir anlamı yoktur. Yüce Allah bir kimsenin kalbini hidayetten başka tarafa döndürüyorsa, kişi bunu irade ve amelleriyle istiyor demektir. Nitekim bir âyette şöyle geçmektedir: *"Onlar yoldan sapınca Allah da kalplerini saptırdı."* (Saff 61/5). Başka bir âyette de şöyle denmektedir: *"Sonra dönüp gittiler. Allah da kalplerini döndürdü"* (Tövbe /127).

Kişi, Rabbinden yüz çevirir ve hakkı gördüğü halde ondan uzaklaşırsa Allah da kalbini doğru yoldan uzaklaştırır. Kuşkusuz, Allah kullarına haksızlık etmez. Kendine haksızlık eden, kulun kendisidir. O halde kul kendi kendisini kınamalıdır.

"Rabbimiz! Elbette Sen, insanları, kendisinde hiçbir kuşku bulunmayan bir günde toplayacaksın. Şüphesiz Allah verdiği sözden caymaz."

İlimde derinleşmiş olanların, dualarının sonunda âhirete olan kesin inançlarını dile getirmeleri önemlidir. Çünkü kişiyi hayırlı işler yapmaya sevkeden en güçlü inanç âhiret inancıdır. Kalp temizliğinin ve Allah korkusunun temelinde bu inanç yatmaktadır. Kişi, iyilik yapmanın doğru bir davranış olduğuna ne kadar kanaat getirirse getirsin, âhirete kesin bir inancı yoksa o şeyleri yapmaya onu sevkeden güçlü bir etken yok demektir. Kötülüklerden sakınma konusunda da ahiret inancından daha etkilisi yoktur.

Kuşkusuz, tevhit inancını yitirmiş olan bir toplulukla yapılacak tartışmanın ilki tevhit inancıyla ilgili olmalıdır. Tevhit inancını yitirmiş olanlar nezdinde en önemli değer ise maddi güce sahip olmaktır:

Kur'ân-ı Kerim zenginlikleri ve güçleriyle gururlananlara dair pek çok örnekler zikretmektedir. Çoğunlukla bunlar ya âhirete inanmayan yahut âhirette de aynı şekilde zengin ve güçlü olacaklarını zanneden bedbahtlardır. Sanırlar ki bu zenginlik ve güçleri âhirette kendilerine azabın dokunmasına engel olacaktır. *"Dediler ki: 'Biz malları ve çocukları daha çok kimseleriz; cezalandırılacak değiliz."* (Sebe' 34/35). *"Bahçesine girdi ve kendisine zulmederek dedi ki: 'Bunun yok olacağını düşünmem, asla. Kıyametin kopacağını da sanmam; Rabbimin huzuruna götürülsem bile kesinlikle bundan daha iyisini bulurum.'"* (Kehf 18/35-36).

Kur'ân'ın zikrettiği bu ve benzeri misallerde anlatılan kimseler her dönemde rastlanacak tipler olmakla birlikte özellikle Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemde bu yönüyle kendilerinden bahsedilenler, servet ve kudretleriyle gururlanan müşrikler ve Yahudilerdir. Çünkü o dönemde Müslümanlar hem fakirdiler hem de yeterince güçlü değildiler. Hatta Peygamber'in kendileriyle tartıştığı Necrânlı Hıristiyanlar da hem hatırı sayılır bir askeri güce sahiptiler hem de zengin idiler.

قَدْ كَانَ
لَكُمْ اٰيَةٌ فٖي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَاۜ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ
وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِۜ وَاللّٰهُ
يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَشَٓاءُۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِاُو۬لِي الْاَبْصَارِ ﴿١٣﴾

13. Karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: "Onlardan biri, Allah yolunda vuruşan bir topluluktu; diğeri ise berikilerin, göz görmesi ile kendilerinden iki kat fazla gördükleri kâfir bir topluluktu." Elbette Allah, dilediğini yardımıyla destekler. Kuşkusuz bunda akıl sahipleri için alınacak bir ibret vardır.

Âyetin o gün yaşayanların tanıklık ettikleri Bedir savaşına mı, tarihte tekerrür eden olaylara mı, yoksa Bakara sûresinde anlatılan Talut ve Calut kıssasına mı işaret ettiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hangi taraf karşı tarafı kendisinin iki katı olarak görmüştü? Bu konuda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu farklı anlamalara göre, muhatapların Müslümanlar mı,

Medine Yahudileri mi, müşrikler mi yahut bütün inkârcılar mı olduğu hakkında yine farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Âyetin Necrânlı Hıristiyanlarla ilgili tartışmanın söz konusu edildiği bir bağlamda geçmesinden ve Bakara sûresinin sonlarına doğru Talut ve Calut kıssasından söz edilmiş olmasından dolayı burada söz konusu edilen inançlı az sayıdaki toplulukla Talut ordusunun kast edilmiş olduğu düşünülebilir. Savaş meydanına kadar Talut ordusunun ne kadar fire verdiği ve sayılarının çokça azalmasına rağmen Hz. Davud'un Calut'u öldürmesiyle inanan topluluğun galip geldiği Bakara sûresinde anlatılmıştı. Ancak Enfâl sûresinin 44. âyetinde anlatılanlar, burada Bedir savaşının kast edilmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Müfessirlerin çoğunluğu da âyette Bedir savaşının kastedildiğini söylemektedir. Bedir savaşından söz edilen Enfâl sûresinde Müslümanların müşriklerin gözünde çok ve aynı şekilde müşriklerin ise Müslümanların gözünde az gösterildiğinden bahsedilmektedir.

Biliyoruz ki Bedir'de Müslümanların sayısı 314 iken düşman müşrik ordusu 950 kişi idi. Yani düşmanın sayısı, Müslümanların sayısının üç katıydı. Araç gereç bakımından da Müslümanlardan çok daha güçlüydüler. Âyette ise onları kendilerinin iki katı olarak gördüklerinden söz edilmektedir. Yani Müslümanlar kendilerinin üç katı olan orduyu kendilerinin iki katı olarak görmüşlerdir. O halde karşı tarafın sayısı, olduğundan daha az gösterilmiştir. Ayrıca, yine Enfâl sûresinde Müslümanların durumu ne olursa olsun kendilerinin, iki katı bir topluluğa galip gelecekleri anlatılmaktadır. (Enfâl 8/66).

Bu anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, karşı tarafı kendilerinin iki katı olarak görenler inanmayan topluluk değil, inanan topluluktur. Aslında anlatımdan da bunun inanan topluluk olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü âyetin anlatımının merkezinde, inananlar topluluğunun durumu vardır. O halde "*görüyorlardı*" fiilinin faili/öznesi inanan topluluktur.

Necrânlı Hıristiyanların din konusunda yaptıkları tartışma üzerine indirilmiş âyetler bölümünde Bedir savaşından söz edilmesi normal karşılanması gereken bir durumdur. Çünkü sonuçta burada söz konusu edilen, misal kabilinden bir husus olup Bedir'de galip gelen Müslümanların inananlar topluluğu olduğu, yani hak yolda bulundukları anlatılmaktadır.

Netice olarak burada Bedir savaşının kastedilmiş olması ihtimali daha kuvvetlidir. Tarihten misal olarak Firavun ve taraftarları verilmişti. Bir de o dönemde yaşayanların tanıklık ettikleri Bedir savaşının misal verilmesi gayet doğaldır.

Peygamber (s.a.v.) Bedir savaşının kazanılmasından sonra Medine Yahudilerini toplamış ve Bedir savaşında Müslümanların galip geldiklerinden bahsederek onları İslâm'a davet etmiştir. Yahudiler de Müslümanların galibiyetlerini hak yolda olduklarının bir delili olarak kabul etmiş ve İslâm'a girmeye hazırlanmışlardı. Ne var ki bazı bozguncular, acele etmeyelim sürekli muzaffer olup olamayacaklarını görelim, demişler, Uhud savaşındaki bozgundan sonra da İslâm'a girmekten vazgeçmişlerdir. Peygamber onları İslâm'a davet ettiğinde Yahudiler, Peygamber'e savaştan anlamayan bir topluluğu yendiğini, oysa kendilerinin yaman savaşçılar olduklarını söylemişlerdir.

Kanaatimizce bu anlamdaki rivâyetler, muhatapların sadece Yahudiler olduğunu göstermez. Bizce muhatap alınanlar sadece Yahudiler değil, kendilerine İslâm mesajı ulaşan herkestir. O halde o gün için inkâr edenlerin tamamı muhatap alınmıştır.

Önceki âyetlerde inkâr edenlerin zenginlikleri ve güçleriyle gururlandıkları anlatılmıştı. Aşağıdaki âyetlerde ise gücün ve zenginliğin insanlara hoş gösterildiği, fakat âhiretteki nimetlerin bunlardan çok daha üstün olduğu anlatılmaktadır:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَٓاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِۜ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ
وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿١٤﴾ قُلْ اَؤُ۬نَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ
مِنْ ذٰلِكُمْۜ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَاَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِۚ ﴿١٥﴾
اَلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنَّنَا اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا

عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ اَلصَّابِر۪ينَ وَالصَّادِق۪ينَ وَالْقَانِت۪ينَ
وَالْمُنْفِق۪ينَ وَالْمُسْتَغْفِر۪ينَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾

14. **Kadınlar, oğullar, altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar ve ekinlere tutku insanoğluna çekici gösterilmiştir. Bunlar, dünya hayatının geçici metâıdır. Oysa varılacak yerin güzellikleri Allah katındadır.**

15. **De ki: "Bunlardan daha iyisini size haber vereyim mi? Muttakiler için Rableri katında, içinde ebedi kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Ayrıca orada tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını görür.**

16. **O kullar ki: "Rabbimiz! Biz kesin olarak inandık. Günahlarımızı bağışla ve bizi ateşin azabından koru" derler.**

17. (İşte bunlar) **sabredenlere, doğru olanlara, buyruğa boyun eğenlere, infak edenlere ve seherlerde günahlarının bağışlanmasını dileyenleredir.**

Yukarıda sûrenin ilk bölümlerinin Necrânlı Hıristiyan heyetinin Medine'ye gelerek Peygamber'le din konusunda tartışmaları üzerine indirildiğine dikkat çekmiştik. Yine heyet içerisinde din bilginlerinin de var olduğunu belirtmiştik. Yapılan tartışmalar sonucunda özellikle din bilginleri Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğunu anlamışlardı. Ne var ki dünya nimetlerine olan tutkuları bu gerçeği itiraf etmelerine engel oluyordu. Özellikle dinî duyguları güçlü fakat cahil toplumlarda dini istismar eden ve dünyalık menfaatler peşinde koşan din bilginleri, dini istismar ederek dünyalık elde etmeye başlarlar. Necrân Hıristiyanlarının başına gelen de buydu. Dolayısıyla öncelikle gerçeği gizleyenlerin problemlerine değinmek gerekiyordu. Gerçeği gizleyenler dünya nimetlerine tutku derecesinde bağlanmışlardı. Dolayısıyla bu konuda uyarılmaları gerekiyordu. İlk âyet bu nimetleri saymakta ve âhiretteki nimetlerin bunlardan çok daha üstün olduğunu vurgulamaktadır.

Söz konusu nimetleri insanların gözünde kim süslemiştir? Bazı müfessirler, insanları aldatmak için bu süslemeyi şeytanın yaptığını söylerler. Bazıları da insanları imtihan amacıyla Allah'ın bu nimetleri süslü gösterdiğini söylerler. Nitekim bir âyette imtihan edilmeleri nedeniyle, yeryüzündeki şeyleri süs

haline getirenin Allah olduğu anlatılmaktadır. (Kehf 18/7). Bu nimetleri sevmeyi insanın yaratılışına yerleştiren Allah'tır. Ancak bu sevgiyi tutku derecesine vardıran ve insanın kalıcı olan Cennet nimetlerine karşı geçici olan bu nimetleri tercih etmesinde etkili olan ise şeytandır.

Din hiçbir zaman insandaki fıtrî duyguları yok etmeye çalışmaz. Bilakis onları dengeli ve ölçülü kılmaya çalışır. Bu nedenle dünya nimetlerinden yararlanmayı yasaklamaz. Müslümanlar dualarında, *"Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru"* derler. (Bakara 2/201) Süslü gösterilen bu şeylerle karşı karşıya olan insan bunları görerek âhiret yurdunu isterse Allah, ona büyük mükâfatlar verir. Ama kişi kendisini bu süslü gösterilen şeylere kaptırır ve tutkuları onu Allah yolundan alıkoyarsa işte bu tutkular onun için cehennem yakıtı olur.

Netice olarak insan fıtratının bir gereği olan, dünya nimetlerini sevmenin ve istemenin, hatta kişinin onları duasında gündeme getirmesinin din açısından hiçbir sakıncası yoktur. Ancak tutku derecesinde bunları sevmek, onlara bağlanmak ve onları kalıcı olan âhiret nimetlerine tercih etmek, işte sakınca buradadır. Bu sebepledir ki Peygamber'den şöyle demesi istenmektedir: **"Bunlardan daha iyisini size haber vereyim mi? Muttakiler için Rableri katında, içinde ebedi kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Ayrıca orada tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğu vardır."** Bunlar kalıcı nimetler olup elbette geçici dünya nimetlerine tercih edilmelidir. Kendilerini Allah'ın azabından korumak isteyenler, yani takva sahipleri bunları tercih ederler.

Âhiret nimetlerini tercih, dünya nimetleriyle âhiret nimetleri karşı karşıya geldiği zaman söz konusudur. Buna karşılık dünya nimetlerini istemek âhiret nimetlerini istemekle çatışmıyorsa dünya nimetlerini istemekte bir mahzur yoktur.

"O kullar ki 'Rabbimiz! Biz kesin olarak inandık. Günahlarımızı bağışla ve bizi Ateşin azabından koru' derler."

Kendilerini Allah'ın azabına karşı koruma altına almış kimseler yani muttakiler, burada günahlarının bağışlanması için inançlarıyla tevessül ediyorlar ve *"Rabbimiz! Biz kesin olarak inandık."* O halde *"Günahlarımızı bağışla ve bizi Ateşin azabından koru"* diyorlar. Dinde makbul olan tevessül de kişinin, duasında kendi sağlam inancını veya yaptığı salih amelini vesile kılmasıdır. İnsanın imanı ve ameli yaratılmış olduğuna göre, başka yaratılmışlarla da tevessül edilir, şeklinde ki bir kıyas yanlıştır, geçersizdir. Çünkü kişinin iman ve ame-

li kendi çabalarının sonucudur ve bir başkası kendi ameli değildir. Bu yüzden başkasını kişinin ameline kıyaslamak hatalı bir kıyastır.

"(İşte bunlar) **sabredenler, doğru olanlar, buyruğa boyun eğenler, infak edenler ve seherlerde günahlarının bağışlanmasını dileyenlerdir.**"

Onlar Allah'ın emirlerini yerine getirmeye ve Allah'ın yasaklarından uzak durmaya devam eder, başlarına gelen musibetlere de sabrederler. Söz ve davranışlarında doğrudurlar. İçleri ve dışları birdir. Allah'ın yoluna samimiyetle bağlıdırlar. Allah'ın buyruklarına boyun eğer, ibadetlerine devam eder, Allah korkusunu kalplerinin derinliklerinde hissederler. Günahlarının bağışlanmasını Allah'tan diler ve özellikle bunu seher vaktinde yaparlar. Dua etmenin belli bir zamanı olmasa da seher vaktinde dua etmek daha makbuldür. İşte cenneti bunlar hak etmektedir.

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَٰهَ
إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ
وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ
اتَّبَعَنِ وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ
فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

18. Allah kendisinden başka ilâh olmadığına adaletle tanıklık eder; melekler ve ilim sahipleri de. O'ndan başka ilâh yoktur. O mutlak güç sahibidir ve her şeyi yerli yerince yapandır.

19. Şüphesiz, Allah katında din, İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar kendilerine ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki hırs ve azgınlık sebebiyle ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse (bilsin ki) **Allah, hesabı çok çabuk görendir.**

20. Şu halde yine seninle tartışmaya girecek olurlarsa de ki: "Kendimi Allah'a teslim ettim; bana tabi olanlar da ettiler." Kendilerine kitap verilmiş olanlara ve ümmilere de ki: "Siz de teslim oldunuz mu?" Teslim olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Ama yüz çevirecek olurlarsa sana sadece tebliğ etmek düşer. Allah, kulları görür.

Tanıklık; tanığın söz ve davranışları ile verdiği haber ve açıklamaları içerir. Buna göre tanığın tanıklık ettiği mesele hakkında kesin bir bilgisi ve inancı vardır. Bu bilgisini sözlü ve yazılı olarak dile getirmektedir. Onu başkalarına iletmekte ve onlara açıklamalarda bulunmaktadır. Söz konusu o bilgiyi aktarırken de muhatap için bağlayıcı bir delil olmasını amaçlamaktadır.

Burada Allah'ın tanıklığı bütün boyutlarıyla gerçekleşmektedir. Yapılan tanıklık sınırsız bilgi ve kudret sahibi olan Allah'ın tanıklığıdır. Bunu sözleriyle de dile getirmektedir. Kimin tanıklığı evrendeki bütün gerçekleri bilen Allah'ın tanıklığından daha güvenilir olabilir ki! Evrene yerleştirdiği deliller de O'nun fiillerinin eseri olup onlar da tanıklığının fiilî delilleridir. Bu tanıklığın muhatapları ise insanların tamamıdır. Allah Teala bütün insanları, tanıklık ettiği hususları kabul etmeye çağırmaktadır. Melekler ve ilim sahipleri de bu tanıklığa katılmaktadır. Güvenirlilikte Allah'tan sonra melekler ve ilim adamları gelir.

Bilgiden sonra tanıkta aranan en önemli nitelik, adalet sahibi olmaktır. Burada gösterilen tanıklar bu yönden en üst düzeydedir. Melekler, Allah'ın emirlerine harfiyyen riayet eden varlıklardır. Burada tanık olarak gösterilen ilim adamları da kuşkusuz adaleti ayakta tutan kimselerdir.

Tanıklığa konu olan iki husus vardır: Allah'tan başka ilâh olmadığı ve Allah katındaki dinin İslâm olduğu. Bu sebeple âyet, sonra gelecek olan ve Allah katında geçerli dinin İslâm olduğunu bildiren âyete bir mukaddime mahiyetindedir.

Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu; yağmuru yağdıranın ve rızkı vere-

nin O olduğunu, tanrı edindikleri diğer varlıkların hepsinden daha yüce olduğunu Allah'a ortak koşan kimseler de kabul etmektedir. Allah'a ortak koşmak, ulûhiyetine ortak koşmak şeklindedir ki o da, O'na kulluk etmek ve O'na itaat etmek konusunda ortak koşmaktır. Ayrıca helal ve haram kılma yetkisini başkasına vermek, emirlerine aykırı olan hususlarda başkasına itaati kabullenmek; bu gibi konularda başkasına hâkimiyet hakkı tanımak, O'ndan başkasına dua etmek ve o başkasının duaya icabet etme gücünün var olduğuna inanmak gibi hususlardır. Çünkü dua ibadettir. Peygamber (s.a.v.), duanın, ibadetin özü olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden başkasına dua etmek, yani ihtiyacının giderilmesi için başkasından yardım istemek, başkasına ibadet etmek anlamına gelir. Kısacası ulûhiyet Allah'ın hâkimiyet ve yönetimini ilgilendirmektedir. Bu ayrıcalıkları Allah'tan başkasına vermek yahut başkasını bu konuda O'na ortak kılmak, başkasını ilâh edinmek olur. Âyette O'ndan başka ilâh bulunmadığı ifade edildikten sonra âyetin sonunda O'nun mutlak güç sahibi olduğunun belirtilmesi de bu söylediklerimizi desteklemektedir.

"Şüphesiz, Allah katında din, İslâm'dır..."

Allah'ın ve O'nunla birlikte meleklerin ve ilim sahiplerinin tanıklık ettiği ikinci husus budur.

İslâm teslimiyettir. Bütün dinler başlangıçta Allah'a teslimiyete dayanır. Dolayısıyla bütün peygamberlerin dini İslâm'dır. Getirdikleri mesajlarda helal-haram konusunda amellerin bazı şekil ve ayrıntılarındaki kimi farklılıklar bulunsa da hepsinin tebliğ ettikleri din, Allah'a teslimiyet temeli üzerine kuruludur. Ancak zamanla mensupları Allah'ın yanı sıra başka ilâhlar uydurmuş ve tam teslimiyet giderek bozulmuştur. Allah'a tam teslimiyetin yavaş yavaş ortadan kalkmasının nedeni âyetin devamında şöyle anlatılmaktadır:

"Kitap verilmiş olanlar kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki hırs ve azgınlık sebebiyle ayrılığa düştüler."

Ayrılığa düşmeleri, kendilerine gönderilen kitaptan uzaklaşarak hevalarını öne çıkarmaları; kendi çıkarlarının peşine takılmaları sebebiyle olmuştur. Böylece Allah'a teslimiyetten uzaklaştılar ve başka şeylere teslim oldular.

Burada Necrânlı Hıristiyanlara, kendilerine kitap verilmiş olmasına rağmen ayrılığa düştükleri hatırlatılmakta ve Allah katında dinin İslâm olduğu belirtilerek İslâm'ı kabul etmeleri için üstü kapalı bir çağrı yapılmaktadır. Siz de gelin Allah katında tek geçerli din olan İslâm'a girin, denmektedir.

Bazı müfessirler bu âyetle Yahudilerin bazıları da Hıristiyanların kastedildiğini söylerler. Âyet Necrân Hıristiyanları vesilesiyle indirilmiş olsa da anlamı geneldir. Hatta âyet din konusunda ihtilafa düşen Müslümanlar için de

geçerlidir. Peygamber'in söylediklerini kabul etmeyip onunla tartışmaya girenler, Allah'a teslimiyetlerini yitirmiş kimselerdir. Bu sebeple Peygamber'e, kendisiyle tartışmaya girenleri teslimiyete çağırması tavsiye edilmektedir. "**Şu halde seninle tartışmaya girecek olurlarsa de ki: 'Kendimi Allah'a teslim ettim; bana tabi olanlar da teslim ettiler.' Kendilerine kitap verilmiş olanlara ve ümmilere de ki: 'Siz de teslim oldunuz mu?' Teslim olularsa doğru yola girmişlerdir. Ama yüz çevirecek olurlarsa sana sadece tebliğ etmek düşer. Allah, kulları görür.**" Peygamber'in bu çağrısı kıyamete kadar bakidir. Bütün insanlar hangi çağ ve coğrafyada yaşıyorlarsa yaşasınlar bu çağrıya muhataptırlar.

Günümüzde Müslümanlar arasında tefrika ve bölünme Peygamber'in bu çağrısını görmezden gelmeleri nedeniyledir. Mezhebî ayrılıklar samimi anlayış farklılıklarından ve delillere dayalı olmaktan kaynaklanıyorsa mesele yoktur. Nitekim bundan kaynaklandıkları müddetçe mezhepler ümmetin bölünmesine sebep olmazlar. Ancak bu görüş farklılıkları taassuba dönüşür; her bir mezhep mensubu mezhebinin dayandığı delillerin doğruluğunu Kur'ân'la ve Peygamber'in sahih sünnetiyle test etmeden, sırf mezhebinin görüşüdür diye savunmaya kalkışırsa bu âyetin kapsamına girer ve azgınlık sebebiyle ayrılmış olanlar sınıfına dâhil olur. Üstelik Kur'ân ve Sünneti mezhebine uydurmaya çalışırsa onun durumu daha da vahimdir.

Teslimiyet, Allah'a inanmanın ve bu inançta samimi olmanın özüdür. Bütün peygamberlerin çağrıları *teslimiyet*'edir. Ama insanlar bu çağrıdan yüz çevirecek olursa peygamberin görevi sadece tebliğ etmektir, insanları buna zorlamak değil. Âhiret hayatı olmasaydı insanlar buna zorlanacaktı. Ama âhiret vardır ve insanlar bu dünya hayatında yaptıklarının karşılığını orada göreceklerdir. Peygamberlerin çağrısını göz ardı edenler orada cezalarını çekeceklerdir. Bu yüzden dünya hayatında inanç seçimi konusunda insanlar özgür bırakılmışlardır. Ne peygamber ne de bir başkası, hak dini kabul etsinler diye insanları zorlayamaz.

İslâm dini inanç esasları ve gayesi bakımından daha önce gönderilen dinlerle tam bir uyum içerisinde ise de sosyal hayata dair kurallar bakımından kimi farklılıklar ve hususiyetler arz eder. Çünkü daha önce indirilmiş olan kitaplar kendi dönemlerindeki sosyal hayatla uyum içerisinde idiler. Önceki çağlarda insanlar belli bir bölgede yaşar, geçimlerini o yörenin şartlarına uygun olarak yine belirli alanlardan sağlar, diğer bölgelerde yaşayan insanlarla çok sınırlı bir ölçüde iletişim ve etkileşimleri olurdu. Toplumların hayatları gittikçe değişmiştir. Sosyal hayat farklılaşmış ve geçim alanları çoğalıp karma-

şık bir hal almış; toplumlar arasında iletişim ve birbirleriyle ilişkileri mahiyet ve derece bakımından artmıştır. O halde toplumları düzenleyen kurallarda da buna paralel bir değişim ve gelişmeye ihtiyaç vardı. Son din olan İslâm elbette mevcut toplumların sosyal hayatına daha uyumlu ve onların hayatlarına daha yeterli kurallar içermektedir. Bu nedenle önceki peygamberlerin tabilerinin tamamının İslâm çatısı altında toplanması gerekmektedir. Yine bu yüzden, artık Allah katında geçerli tek din, İslâm'dır. Dinler sadece ahiretteki mutluluk için değil, dünya hayatındaki mutluluğu da temin için gönderilirler. Bu hedefi sadece son din olan İslâm gerçekleştirebilir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ
بِآيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ
الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

21. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberleri öldürenler ve adaleti öğütleyen insanların canına kıyanlar yok mu, onlara çok acı bir azabı müjdele!

22. İşte hem dünyada hem de âhirette amelleri boşa gidenlerdir onlar ve onlara yardım edecek kimse de yoktur.

Peygamberleri haksız yere öldürenler Yahudilerdir. Başka âyetlerde de bu husus belirtilmektedir. Onların çok sayıda peygamberi öldürmesi Kitab-ı Mukaddes'te de haber verilir. (I, Krallar, 18/4 ve devamı; Matta, 14/10).

Aslında peygamberleri öldürmüş olanlar Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemdeki Yahudiler değil, onların atalarıdır. **"Onlara çok acı bir azabı müjdele"** sözünün muhatabı ise Kur'ân'ın indiği dönemde yaşayan Yahudilerdir. Çünkü Peygamber'in geçmişte yaşamış ve ölmüş kimseleri acıklı bir azapla müjdeleyecek hali yoktur. Çünkü bu durumda suçun ferdîliği ilkesi çiğnenmiş olur.

Hiç kimsenin bir başkasının işlemiş olduğu suçtan dolayı hesaba çekilemeyeceğini ve çekilmeyeceğini Kur'ân-ı Kerim'in kendisi belirtmektedir. Adalet de bunu gerektirir.

Atalarının yaptıklarından Medineli Yahudilerin sorumlu tutulmalarının iki sebebi olmalıdır:

Birincisi: Yahudiler aşırı milliyetçi bir kavimdir; atalarının başarılarını kendi başarıları olarak görür ve bundan kendilerine bir pay çıkarırlar. Ayrıca atalarının işlediği suçları da savunur ve bunları iyi bir davranış olarak gösterirler. O halde geçmişleriyle kendi kendilerini ilzam ediyor ve onların suçlarını da yüklenmiş oluyorlar. Bir suçun doğruluğunu savunan suçu bizzat işleyen kadar suçlu olmasa da yine de suç işlemektedir. Ayrıca bir suçu savunmak başkalarını da o suçu işlemeye teşvik etmektir. O halde âhirette bu suçun cezasını çekmelidir.

İkincisi: Geçmişte atalarının haksız yere peygamberleri öldürmelerine karşın Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde Yahudiler peygamberimizi öldürmek için birçok tuzak hazırlamış, fakat başarılı olamamışlardır. O halde haksız yere peygamber öldürme çabaları hâlâ devam etmektedir. Suç işleme konusundaki bu kararlılıkları ve çabalarından dolayı elbette âhirette onlara bir ceza terettüp edecektir.

Bu ve benzeri âyetler Medine Yahudilerinin Peygamber'e suikast niyetlerini de ifşa etmekte ve Peygamber'i öldürdükleri takdirde çetin bir azaba çarptırılacakları kendilerine haber verilmektedir.

Âyette niçin, *haksız yere peygamberleri öldürmeleri,* denmiştir? Peygamberler öldürülmeyi hak edecek bir suç işlemezler ki böyle bir kaydın konulmasına ihtiyaç duyulsun. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi milliyetçilik ideolojisine kendilerini kaptırmış olanlar atalarının işlemiş olduğu suçlara da bahane bulurlar ve işlemiş olduklarını suç olmaktan çıkarırlar. Bu sebeple *haksız yere* kaydına ihtiyaç vardır. Ayrıca bu kayıtla Yahudilerin işledikleri suçun çirkinliği de tekit edilmiştir.

"Onlara çok acı bir azabı müjdele" cümlesinde *müjdele* kelimesinin kullanılması, onlara hakaret olsun diyedir. Ne de olsa onlar işlemiş oldukları suçlardan dolayı bir de övünüyor; iyi bir şey yaptıklarını ileri sürüyorlar. Bundan dolayı *müjdele* kelimesi takındıkları tavra uygun düşmektedir.

"İşte hem dünyada hem de âhirette amelleri boşa gidenlerdir onlar ve onlara yardım edecek kimse de yoktur."

Toplumların hem dünyevî hem de uhrevî saadetin mesajlarını ve kuralla-

rını tebliğ eden peygamberlerle, adaleti ayakta tutmaya çalışanları öldürenler, dünya hayatında toplumlarını bu iyilik önderlerinden mahrum ettikleri için hem kendilerinin hem de toplumlarının dünya ve âhiret hayatlarını karartırlar. Âhirette kendilerine yardımcı da bulamayacaklardır.

Yahudiler, Hz. İbrahim'in soyundan geldikleri için işledikleri suçlar konusunda Hz. İbrahim'in âhirette kendilerine şefaatçi olacağını sanıyorlardı. Hâlbuki ne soyun ne de bu dünya hayatında işgal edilen makamların âhirette bir yararı olacaktır. Bilakis herkes kendi ameliyle yargılanacaktır.

Âyetler her ne kadar Yahudilerin yaptıklarını dile getiriyor olsa da kuşkusuz, Yahudileri bu konuda izleyen diğer din ve milletlere mensup kimseler de bu âyetlerde dile getirilen tehdide muhataptır.

"Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Sadece, onları gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor. O gün başlarını dikerek koşacaklar, dönüp kendilerine bile bakmayacaklar; kalpleri de bomboş olacaktır. İnsanları azabın geleceği gün konusunda uyar. O gün zalimler: 'Ey Rabbimiz! Yakın bir süreye kadar bize mühlet ver de çağrına uyalım ve peygamberlerin izinden gidelim' diyecekler. Onlara denecek ki: 'Daha önce sonunuzun gelmeyeceğine siz yemin etmemiş miydiniz? Siz kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara ne yaptığımızı biliyordunuz. Size misaller de vermiştik. Şimdi onlar tuzaklarını kurdular; ama Allah katında onlar için de kurulmuş tuzak var; isterse onların tuzağı, dağları yerinden oynatacak olsun! Sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanmayasın. Şüphesiz Allah güç sahibidir ve intikam alıcıdır. O gün yer başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür ve insanlar, bir olan ve gücü her şeye yeten Allah'ın huzuruna çıkacaklardır." (İbrahim 14/42-48).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ إِلَى
كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ
﴿٢٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ
وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ

لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

23. Kitaptan kendilerine bir pay verilenleri görmedin mi, aralarında hükmetsin diye Allah'ın Kitabına çağırılıyorlar da sonra aralarından bir grup yüz çevirerek gidiyor.

24. Bunun sebebi, onların: "Ateş, sayılı birkaç gün dışında asla bize dokunmayacaktır" demeleridir. Uydurdukları yalanlar dinlerinde kendilerini aldatmaktadır.

25. Peki, geleceği konusunda hiçbir kuşku bulunmayan günde onları topladığımızda ve hiç kimseye haksızlık edilmeyip herkese yaptıklarının karşılığı tam olarak verildiğinde, bunların durumları ne olacaktır?

Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlarla, Yahudiler kastedilmektedir. Onlar kendilerine indirilen Tevrat'ı tahrif etmiş olsalar bile Tevrat'ın bir kısmı tahrif edilmemiştir ve hâlâ birtakım gerçekleri içermektedir. Kendilerine kitaptan bir payın verilmiş olmasının belirtilmesi kitabın tamamına sahip olmadıklarını göstermektedir. Tevrat'ın Hz. Musa'nın vefatından yüzlerce yıl sonra yazıldığı araştırmacılar tarafından kabul edilmektedir. Eldeki Tevrat da bunu ispatlamaktadır. Çünkü eldeki Tevrat'ta Hz Musa'nın ölümünden ve nereye gömüldüğünden, otuz gün boyunca İsrailoğullarının Hz. Musa'nın ölümüne ağladıkları belirtildikten sonra bir daha İsrailoğulları arasında böyle büyük bir peygamberin gelmediğinden söz edilmektedir. (Tesniye 34/5-12). İsrailoğulları arasında bir daha böyle yüce bir peygamberin gelmediğinden söz edildiğine göre, günümüzdeki mevcut Tevrat yazılıncaya kadar birkaç peygamber gelip geçmiş olmalıdır. İncillerin de Hz. İsa'nın vefatından çok sonra kaleme alındıkları bilinmektedir. Bazı müfessirler aralarında hükmetsin diye çağırıldıkları hususun, ellerindeki Tevrat'ta Peygamberimizin peygamberliğine delalet eden işaretler olduğunu söylerler. Gerçekten de tahrif edilmiş olsa da elimizdeki Tevrat'ta Peygamberimizin peygamberliğine delalet eden deliller mevcuttur. Ancak "**aralarında hükmetsin diye**" kaydı bulunduğuna göre, bu ayette, aralarında vuku bulmuş bir olaydan bahsediliyor olmalıdır. Nitekim diğer müfessirler bunun bir zina hadisesiyle alakalı olduğunu söylerler. Yahu-

diler, bir zina vakası olduğunda, şayet zina eden, soylu kabul ettikleri biri ise recim cezasını uygulamazlardı. Ama sıradan biri ise Tevrat'ın hükmüne uyarak onu recmederlerdi. Peygamber döneminde vuku bulmuş bir olayda da aynı şeyi yapmak istediler. Zina yapanlar, soylu kabul edilen kişilerdendi ve bu sebeple Yahudiler, onlara recim cezasının tatbik edilmemesini istiyorlardı. İşte âyet bu olayı kastetmektedir. Âyet belli bir olay üzerine indirilmiş olsa da benzeri bütün olaylar için geçerlidir. Burada Yahudilerin kendi kitapları ve şeriatları konusunda samimi olmadıkları anlatılmaktadır.

Şurası açıktır ki Kur'ân-ı Kerim, tarihte vuku bulan, ancak ve sonraki nesillerin hayatlarını ilgilendirmeyen olayları gündeme getirmez. En azından indiği çağda yahut sonraki çağlarda sözü edilen olaydan alınacak bir ibret bulunmuyorsa o olaydan bahsetmesine gerek yoktur. Hatta Kur'ân'ı okuyan ve onu kendisine din kitabı olarak kabul eden Müslümanların kendi hayatlarına dair bir gönderme içermiyorsa olaya yer vermesi anlamsız olacaktır. O halde Yahudiler bağlamında indirilmiş olan bu âyetlerin Müslümanlara da verecek mesajı vardır. Yahudiler arasında yüz çevirenler olduğu gibi Müslümanlar arasında da Kur'ân'dan yüz çevirenler vardır. Yine Yahudiler arasında ne yaparlarsa yapsınlar cehennemde sayılı birkaç gün kalacaklarına inananlar olduğu gibi Müslümanlar arasında da böyle düşünenler vardır.

Netice olarak Yüce Allah, böyle düşünenlere şöyle hitap ediyor: "**Peki, geleceği konusunda hiçbir kuşku bulunmayan günde onları topladığımızda ve hiç kimseye haksızlık edilmeyip herkese yaptıklarının karşılığı tam olarak verildiğinde, bunların durumları ne olacaktır?**"

Buna rağmen Yahudiler sırf Hz. İbrahim'le akrabalıklarından dolayı, **"ateş, sayılı birkaç gün dışında asla bize dokunmayacaktır"** diyorlardı. Dinlerinde yaptıkları bu tahrif ve eklemelerin cezasını âhirette elbette göreceklerdir.

قُلِ اللّٰهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَٓاءُ
وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَٓاءُۘ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَٓاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَٓاءُۜ
بِيَدِكَ الْخَيْرُۜ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ الَّيْلَ

فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

26. De k: "Mülkün sahibi olan Allah'ım! Mülkü dilediğine verirsin dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltir dilediğini alçaltırsın. Her türlü hayır senin elinledir. Muhakkak ki Sen, her şeye gücü yetensin.

27. Geceyi gündüzün içine dürüp koyarsın; gündüzü de gecenin içine. Ölüden diriyi çıkartırsın; diriden de ölüyü. Ve dilediğine hesapsız rızık verirsin.

Hıristiyanlar Hz. İsa'ya ilâhlık payesi veriyorlardı. Yahudiler de peygamberliğin İsrailoğulları arasından birine verilmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Müşrikler ise yiyip içen, çarşı ve pazarlarda dolaşan bir insanın peygamber olamayacağını ileri sürüyorlardı. İşte bu iki âyet bu batıl inançların tamamına cevaptır. Allah mülkün tamamının sahibidir; mülkü dilediğine verir ve dilediğinden çekip alır. Ölüyü diriden, diriyi ölüden çıkarır. Dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltır. Geceyi gündüze, gündüzü geceye geçirir. Hz. İsa'nın böyle bir gücü olmadığına göre, ilâh olamaz. Ayrıca bu niteliklere sahip olan Allah, dilerse peygamberini başka bir milletten seçer. Dilerse peygamberini meleklerden, dilerse yiyip içen ve pazarlarda dolaşan kimseler/insanlar arasından seçer. O'nun yaptıklarına karşı koyabilecek yoktur. Ama kuşkusuz, her yaptığını yerli yerince, hikmete ve adalete uygun olarak yapar.

İyiliklerin tamamı O'nun elindedir, onları dilediğine verir.

İyilikler Allah'a izafe edilir, ama kötülüğün yaratıcısı O ise de, kötülükler O'na izafe edilmez. *"İyilik ve kötülük O'nun elindedir"* denmez. O, kötülüğün kendisine izafe edilmesinden münezzehtir.

"Geceyi gündüzün içine dürüp koyarsın; gündüzü de gecenin içine."

Gecenin yerine gündüzü, gündüzün yerine de geceyi geçirir. Bunlardan her birini kısaltır veya uzatır. O'nun her yaptığı bir hikmete dayalı olduğundan bunu kullarının yararı için yapar.

"Ölüden diriyi çıkartırsın; diriden de ölüyü."

Allah Teala İnsanları ve diğer canlıları yoktan var etmiştir. Tohum ve çekirdeklerden ekinleri ve ağaçları yeşerten O'dur. Canlıları öldüren ve ölmüş insanları âhirette diriltecek olan da O'dur. Yumurtadan kuşları çıkaran da O'dur, kuşlardan yumurtaları çıkaran da O'dur. Evrende her ne olup bitiyorsa O'nun bilgi ve iradesi çerçevesinde olmaktadır. Her şeyin sahibi olduğuna göre, dilediğine hesapsız rızık vermeye de kadirdir. O halde kulların bir istekleri olduğunda başkasından değil yalnızca, O'ndan istemelidirler.

Yüce Allah hayatı değişim yasası üzerine kurmuştur. Bunların bir kısmında insan iradesinin bir etkisi yoktur. Tabiatta olup bitenler insan iradesinin dışında gerçekleşen olaylardır. Örneğin gece ile gündüzün değişimi böyledir. Ancak toplumsal olayların değişiminde insan iradesinin büyük bir payı vardır. Hatta bunların kahir ekseriyeti tamamen insan iradesinin sonucudur. Sadece, toplumsal hayatı ilgilendirmesine rağmen birine peygamberlik verilmesi hadisesi istisnadır, bunda insan iradesinin hiçbir rolü yoktur. Peygamberlik insan çabasıyla ulaşılabilecek bir makam değildir. Tamamen Allah iradesinin belirlediği bir şeydir. Kuşkusuz, Allah peygamberliği sıradan kişilere vermez. Karakter, yetenek, zekâ, akıl vs. gibi peygamberlik görevinin icrasında temel teşkil edecek hususlarda üstün kişilere verir. Ama yine de bunu belirleyen ilâhî iradedir. Yüce Allah peygamber olarak seçeceği kişiyi önceden peygamber olmaya hazırlar. Çünkü vahiy ağır bir yüktür ve kişinin buna hazırlanması gerekir. Hz. İsa'ya peygamberlik veren de Yüce Allah'ın kendisidir.

Sosyal hayatla ilgili diğer meselelerde; âyette sözü edilen mülkü dilediğine vermesi ve dilediğinden çekip alması yahut dilediğini yüceltip dilediğini alçaltması gibi meselelerde, daha açık bir ifade ile yönetim ve güce ulaşma ve bunlardan uzaklaşma, imanı seçme yahut seçmeme gibi konularda insan iradesinin açık ve inkâr edilemez bir etkisi vardır. Hatta belirleyici etken, insan iradesidir. Nitekim günümüzde güç ve iktidarın genelde zalim ve gayr-i Müslimlerin elinde olduğunu, nice inanan kişinin de şurada-burada yoksulluk ve mahrumiyet içerisinde yaşadığını görüyoruz. Yani Yüce Allah şu inançsız zalimlere iktidar, güç ve zenginliği bir bağış olarak mı veriyor?! Diğer tarafta iman edenleri O mu süründürüyor?! Şu İslâm âlemine bakın ki çoğu, alenen ya da örtük bir şekilde sömürge devletlerdir. Durup dururken Allah mı bunu diliyor?! Yüce Allah zalimleri mi kayırıyor?!

O halde âyette bu gibi hususların Allah'a izafe edilmesinin farklı bir sebebi ve anlamı olmalıdır. Yüce Allah siyasî, iktisadî, içtimaî sahalarda birtakım yasalar koymuştur. Toplumların refah ve huzura kavuşması, alçalıp yücelmeleri bu yasalar çerçevesinde olmaktadır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de:

"Bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez" (Ra'd 13/11) buyurmaktadır. O halde mevcut konumunu değiştiren, toplumun kendisidir. Ancak söz konusu değişimin yasalarını belirleyen ve onlara hükmedip yöneten, Allah'tır. Allah kayyûmdur; gerek tabiat olaylarını ve gerek hayatla ilgili bu sürekli değişimi yönetmektedir. Bu gibi hususların Allah'a izafe edilmelerinin sebebi bu olmalıdır. Çünkü evrende olup-biten her şey Allah'ın iradesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu nedenledir ki kelam âlimleri, bu meseleleri anlatabilmek için Allah'ın iradesini tekvinî ve teşriî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Teşriî irade Allah'ın meşru gördüğü olaylara taalluk eden iradesidir. Tekvinî irade ise meşru olsun veya olmasın, evrene hâkim kıldığı yasalara taalluk eden ve yaratmayı ifade eden iradesidir.

Kısaca evrende olup-biten her şey Allah'ın iradesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Allah bu dünya hayatını bir imtihan yurdu olarak belirlediğinden, herhangi bir olguyu, meşru ve adalete uygun olup olmadığına bakmaksızın tekvinî iradesiyle yaratır. Bu anlamda her şey Allah'a bağlıdır, yaratıcısı O'dur. Her iki alanda da sebebi yaratan ve sebep ile varlık arasında bağ kuran Allah'tır. Ayrıca insanı da ve insana şunu veya bunu seçme iradesini veren de O'dur. O halde olup biten her şeyin bu anlamda Allah'a izafe edilmesi doğrudur.

Bu dünya hayatında bol rızkı/serveti Müslüman'a da verir kâfire de. Çünkü servet elde etmek için birtakım yasalar koymuştur. Bu yasalara sarılan, servet elde etmek için çalışan, mümin de olsa kâfir de olsa peşinden koştuğu serveti elde eder. Bu nedenle gerek günümüzde ve gerek geçmişte kâfirlerin bazen müminlerden daha zengin oluşlarına şaşmamak gerekir. Belki kâfir kişi servet toplarken helal-haram oluşuna dikkat etmez; ancak mümin, serveti helal yollardan kazanmak zorundadır.

Bütün bunlara gücü yeten Allah, Yahudiler veya başkaları istemese de elbette Araplardan bir peygamber göndermeye kadirdir.

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا
أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَيةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾

قُلْ اِنْ تُخْفُوا مَا ف۪ي صُدُورِكُمْ اَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَيَعْلَمُ
مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٢٩﴾
يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُٓوءٍ تَوَدُّ
لَوْ اَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُٓ اَمَدًا بَع۪يدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهُ وَاللّٰهُ رَؤُ۫فٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾

28. Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesinler. Kim bunu yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur. Ancak onlardan kendinizi korumak için böyle yapmanız müstesna... Bununla beraber Allah, asıl kendisinden korkmanız hususunda sizi uyarıyor. Dönüş Allah'adır.

29. De ki: "İçinizde gizlediğinizi de ve açığa vurduğunuzu da Allah bilir. Göklerde ve yerde varolanları da bilir. Allah, her şeye güç yetirendir.

30. Herkes, ne iyilik işlediyse ve ne kötülük yaptıysa onu karşısında hazır bulacağı gün, yaptığı kötülükle kendisi arasında uzak bir mesafenin olmasını ister. Allah, asıl kendisinden korkmanız hususunda sizi uyarıyor. Allah, kullara çok merhametlidir.

Önceki grupta yer alan âyetlerde Allah'ın sınırsız gücü dile getirilmiş; o âyetlerin tefsirinde anlattığımız çerçevede alanın da, verenin de O olduğu anlatılmıştı. O halde iman edenlerin, iman edenler dururken gayr-i müslimlerle dostluk kurmamaları ve iman edenlere karşı onlarla işbirliğine girmemeleri gerekir. Burada yasaklanan dostluk, iman edenlere karşı gayr-i müslimlerle işbirliğine girmektir. Bu, askeri bir birliktelik olabileceği gibi siyasi, ekonomik vs. gibi bir birliktelik de olabilir. Burada önemli olan bu birliktelikten dolayı başka Müslümanların zarar görmeleridir.

Kuşkusuz bunun anlamı Müslümanların hiçbir zaman gayr-i müslimlerle işbirliği içerisine girmeyecekleri değildir. Müslümanlara karşı olmayan ve Müslümanların yararına olacağı düşünülen ittifaklar elbette kurulabilir. Nite-

kim Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde orada bulunan Yahudileri de içine alacak bir sözleşme yazdırmış ve bu sözleşme gereği onları dinlerinde serbest bırakmış, müminlere karşı düşmanlık yapmamaları koşuluyla taraflardan her birinin diğerine yardım etmesini zorunlu kılmıştı.

Gayr-i müslimler Müslümanlara karşı iyi niyetli ve barışçı tavır içerisinde oldukları müddetçe Müslümanların da onlara iyi davranmaları zorunlu olduğu gibi onlarla ittifaklar da kurabilirler. Hatta Kur'ân-ı Kerim böyle bir ilişkiyi güzel karşılamaktadır: *"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik etmekten ve onlara adaletli davranmaktan menetmez. Çünkü Allah, adaletle davrananları sever."* (Mümtehine 60/8).

O halde Kur'ân-ı Kerim Müslüman olmayanlarla olan ilişkilerimizde onların İslâm'a ve Müslümanlara karşı takındıkları tavrı önemsemektedir. Bu anlamda pek çok âyet vardır. Bu âyetlerden bir kısmı şöyledir:

"Ey iman edenler, Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun; eğer inanıyorsanız." (Mâide 5/57)

"Ey iman edenler, iman edenleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Allah'a aleyhinizde olacak açık bir delil mi vermek istiyorsunuz" (Nisa 5/144)

"Ey iman edenler, Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse o, onlardandır. Allah, zalim toplumu doğru yola iletmez." (Mâide 5/51).

"Ey iman edenler, Benim de sizin de düşmanınız olan kimseleri dost edinmeyin." (Mümtehine 60/1).

İslâm'a karşı düşmanlık içerisinde iseler, çok yakın akraba dahi olsalar onlarla dostluk kurulamaz ve onlara taraftarlık yapılamaz: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri, ırkdaşları da olsa- Allah'a ve elçisine düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin."* (Mücadele 58/22).

Dikkat edilirse onlarla dostlukların yasaklandığını bildiren âyetlerde onların Allah'a, elçisine, İslâm dinine ve Müslümanlara karşı takındıkları düşmanca tavırlardan söz edilmektedir. Bu durumda olan kâfirlerle dostluğun cezası da elbette büyük olacaktır: "**Kim bunu yaparsa Allah'la ilişiği kesilmiş olur.**"

Hanefî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin âlimleri savaşta kâfirlerden yardım istemeyi iki şartla kabul etmişlerdir. Bunlardan birincisi, onlara ihtiyaç duyulması, ikincisi ise Müslümanlara onlardan bir zarar gelmeyeceğinden emin olunmasıdır.

Müfessirler, Müslümanların, stratejik önemi bulunan sırlarını kâfirlere aktarmayı da kâfirlerle dostluk kapsamında değerlendirmişlerdir. Nitekim bu husus Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: *"Ey iman edenler, sizden olmayanları sırdaş edinmeyin; (Çünkü) onlar, size kötülük etmekten asla geri durmaz ve sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten de kin ve öfkeleri ağızlarından taşmaktatır. Sinelerinin gizledikleriyse daha büyüktür. Size bu konudaki ayetleri açıklamış bulunuyoruz; eğer akledersenız... Siz onları seversiniz, ama onlar, tüm kitaplara inansanız da sizi sevmezler."* (Âlu İmrân 3/118-119).

Âyette zikredilen *veli* kelimesi dost ve yandaş anlamlarına geldiği gibi yönetici anlamına da gelmektedir. Bu nedenle âlimler bu âyete dayanarak bir kâfirin Müslümanlara yönetici olamayacağını söylemişlerdir. (Cassas, Ahkâmu'l-Kur'ân, II, 11).

"Ancak onlardan kendinizi korumak için böyle yapmanız müstesna."

Müslüman birey yahut topluluk, canlarına veya mallarına kesin zarar geleceği şartlarda kendilerini zararlarından korumak için sadece zahirî davranışlarında kâfirlere yandaş görünebilirler ki buna *takiyye* denmektedir. Bununla birlikte söz konusu zararın derecesi ve hangi alanlarda *takiyye* yapılabileceği hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbnu Abbas takiyyeyi, kişinin kalbi iman üzere olduğu halde ve öldürme veya günah bir fiili işleme şeklinde olmaksızın, sadece konuşmalarıyla kâfirlere yandaş gibi davranması şeklinde tanımlamaktadır.

Şunu da belirtmek gerekir ki *takiyye* sadece bir ruhsattır, zorunlu bir şey değildir. Hatta âlimlerin çoğu *takiyye* yapmamayı daha erdemli bir davranış olarak görmüşlerdir. Bu husus âyetin devamından da anlaşılmaktadır: "**Bununla beraber Allah, kendisinden korkmanız hususunda sizi uyarıyor. Dönüş Allah'adır."**

Kâfirlere veya kötülük işleyenlere karşı takiyye kapsamında değerlendirilebilecek tavır ve davranışlar; dinden dönmeyi içermeyen, müslümanlara herhengi bir zarar getirmeyen ve günahla ilişkisi olmayan gönül alıcı sözler ve tebessüm gibi davranışlardır. Ancak bu gibi davranışlar iman eden kesimi diğerlerinin gözünde ikiyüzlü ve mürai durumuna düşürüyorsa iman edenlerin bundan kesinlikle sakınması gerekir.

Bu arada üzerinde durulması gereken bir başka husus içten gelen bir sevgi ile sevmek, güzel davranmak ve adalete uymak meselesidir. İman eden kişi hiçbir zaman, iman etmemiş birini kalbî bir yakınlıkla sevemez. Allah bir göğüste iki kalp yaratmamıştır ki biriyle Allah ve elçisini, diğeriyle de Allah ve

elçisini sevmeyeni sevsin. İyi davranmaya gelince, iman eden kişi ortada dine hakaret ve benzeri durumlar söz konusu olmadıkça inanmayanlara iyi davranır.

Adalet konusuna gelince, Müslüman'ın her halükârda riayet etmesi gereken bir husustur. Karşı tarafın inanan veya inanmayan olması, hatta din düşmanı olması durumunda bile Müslüman'ın adaletten şaşmaması gerekir.

Kuşkusuz, Allah kalbi fiillerimizi de açıktan yaptıklarımızı da bilir. Ayrıca gerek kalbi davranışlarımızdan ve gerek diğer davranış ve sözlerimizden bizi sorguya çekecektir: **"İçinizde gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da Allah bilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsini bilir. Allah her şeye güç yetirendir."**

Anlattıklarımızı maddeler halinde özetleyecek olursak:

a) Mümin, her halükârda iman edenlere karşı iman etmeyenlerle dost olamaz ve onlardan yardım isteyemez.

b) Mümin, canını ve malını korumak için *takiyye* yapabilir. Ancak *takiyye* sadece bir ruhsattır.

c) Mümin, iman edenlerin stratejik değeri olan sırlarını inanmayanlara aktaramaz.

d) Mümin, iman edenlerin aleyhine olmayan durumlarda inanmayanlarla siyasi, ekonomik ve benzeri alanlarda işbirliği yapabilir.

Birey için söz konusu ettiğimiz bu hususlar, Müslüman toplum ve devletler için de aynen geçerlidir.

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونٖي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ اَطٖيعُوا اللّٰهَ
وَالرَّسُولَ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرٖينَ ﴿٣٢﴾

31. De ki: "Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."

32. De ki: "Allah'a ve Elçi'ye itaat edin." Yüz çevirecek olurlarsa muhakkak ki Allah kâfirleri sevmez.

Herkes Allah'ı sevdiğini ve dolayısıyla Allah'ın da onu sevdiğini ileri sürer. Peygamberle tartışan Necrânlı Hıristiyanlar, diğer Hıristiyanlar gibi kendilerinin Allah'ın evlatları ve bu sebeple de Allah'ın sevdiği kullar olduklarını ileri sürüyorlardı.

Allah sevgisi dil ile söylenen ve kalplerde kalan bir duygudan ibaret değildir. Davranışlarla da ispat edilmesi gerekir. Aslında her samimi sevginin davranışlara yansıyan yönleri vardır. Burada Allah'ı sevmenin delili, peygamberine uymak şeklinde belirlenmiştir. Peygamber'in gösterdiği yoldan gitmeyen birinin Allah'ı seviyorum demesi bir iddiadan öteye geçmez. Daha açık bir ifade ile bu iddiasında yalancıdır. Peygamber sevgisi de aynı şekilde Peygamber'in yolunu izlemekle kanıtlanır. Davranış ve ahlâkı Peygamber'in davranış ve ahlâkına uymayan birinin Peygamber'i sevdiğini söylemesi bir iddiadan ibarettir.

"Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."

Allah'ın kulunu sevmesi; Kulunun günahlarını bağışlaması, günahlarını örtmesi, ona nimet vermesi ve ona merhamet etmesidir. Kul, Allah'a yöneldiğinde Yüce Allah bu yönelişi geri çevirmez. İyilik yollarını ona kolaylaştırır.

Allah'ın sevgi ve rızasına kavuşmak ancak Peygamberinin getirdiği Kitabı ve onun sünnetini tasdik etmek, emirlerine uyarak sakındırdıklarından uzak durmakla gerçekleşir. Hemen sonrasında gelen âyetin, **"Allah'a ve Elçi'ye itaat edin"** şeklindeki cümlesi de bunu anlatmaktadır; yani, Allah'ı sevme iddiasında samimi iseniz Allah'a ve elçisine itaat etmekle bunu fiilen ispat edin.

"Yüz çevirecek olurlarsa muhakkak ki Allah kâfirleri sevmez."

Burada Allah'a ve Peygamber'e itaat etmekten yüz çevirmek küfür olarak nitelenmektedir. Bu, iman ve amelin birbiriyle ne kadar sıkı ilişkisi olduğunu göstermektedir. Nasıl Allah ve Peygamber sevgisi kişinin davranışlarına yansıyorsa Allah'a ve Peygamber'e iman da mutlaka kişinin davranışlarına yansır. Değilse, iman bir iddiadan öteye geçmez. Allah kendisine ve peygamberine iman etmeyenleri, emirlerine itaat etmeyenleri ve yasakladıklarından sakınmayanları sevmez.

إِنَّ اللَّهَ
اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾
ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

33. Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini insanlara üstün ve seçkin kıldı.

34. Onlar bir soy olarak birbirlerinden gelmişlerdir. Allah işitendir ve bilendir.

Hz Âdem ve Hz. Nuh'tan söz edilirken birey olarak, Hz İbrahim ve İmrân anlatılırken aileleriyle birlikte zikredilmektedir. Çünkü ilk ikisi, peygamberliğe yalnız kendileri mazhar olmuşken Hz. İbrahim ve İmrân'ın ailelerinden birçok peygamber gelmiştir. Yine ilk ikisi insanlık tarihi içerisinde köşe taşı durumundadırlar. Hz. Âdem hem ilk insan hem de ilk peygamberdir. İkinci Âdem olarak kabul edilen Hz. Nuh ile insanlık için yeni bir dönem başlamıştır. İnsanların değişik milletlere ayrılışı ve yeryüzünün değişik bölgelerine dağılmaları Hz. Nuh'tan sonra gerçekleşmiştir. Getirilen şeriat kuralları açısından da Hz. Nuh bir dönüm noktasıdır. Nakledildiğine göre kız kardeş, teyze ve hala gibi çok yakın akrabalar ile evliliğin yasaklanması onun dönemi ile başlamıştır.

Üçüncü sırada zikredilen Hz İbrahim, kendisinden sonra gelen peygamberlerin atası olarak bilinmektedir. Ondan sonra gelen peygamberlerin tamamı onun soyundan gelmişlerdir. Peygamberimiz de Hz. İbrahim'in soyundan gelmektedir. Ardından İmrân ailesinden söz edilmesi, muhtemelen ileride Hz. Meryem ve Hz. İsa'dan genişçe söz edilecek olmasındandır.

O halde burada Hz. İbrahim ailesi ile İmrân ailesinden maksat, bu ailelerden gelen peygamberlerdir. Elbette bu ifadeler, Hz. İbrahim ve İmrân'ın soyundan her gelenin, diğer insanlardan üstün kılındığı anlamına gelmez. Haddizatında peygamber olan kimselerin aileleri, kendilerine ilk iman eden ve onların peşinden gidenlerdir: *"İnsanlardan İbrahim'e en yakın olanı, onun peşinden gidenlerle şu Peygamber ve iman edenlerdir."* (Alu İmrân 3/68). Ayrıca Bakara sûresinde Hz. İbrahim'in, kendi soyundan gelenlerin insanlara önderler olmalarını isteyen duası söz konusu edildiğinde onlardan zalim olacakların buna

mazhar olmayacakları Allah tarafından beyan edilmiştir. Yani soyun kendisinin herhangi bir önemi yoktur. İsrailoğullarının âlemlere üstün kılınmaları da aynı şekilde İsrailoğulları soyundan gelmiş olmalarından kaynaklanmıyordu. Üstün kılındıkları dönemde kendileri iman edenler ve çevrelerinde yaşayan diğer milletler ise putperestti. O halde İsrailoğullarının üstün kılınmaları, inananların inanmayanlara üstün kılınmaları anlamındadır.

Peygamberler hayatlarını diğer insanların dünya ve âhiret mutluluklarına adamış kimselerdir. Onlar insanlara rahmet olarak gönderilmişlerdir. Diğer insanlara üstün oluşları da bu sebepledir.

Peygamberlerin soyları bir olduğu gibi aralarında manevi bir birlik de söz konusudur. Çünkü hepsi aynı inanç esaslarına davet etmiş; hepsi aynı dini tebliğ etmişlerdir.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ
عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي
إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي
وَضَعْتُهَا أُنْثَى وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى
وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ
الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا
حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ
وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ
مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾
هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً

طَيِّبَةً اِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ
قَٓائِمٌ يُصَلّ۪ي فِي الْمِحْرَابِۙ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقاً بِكَلِمَةٍ
مِنَ اللّٰهِ وَسَيِّداً وَحَصُوراً وَنَبِياًّ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ
رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ ل۪ي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَت۪ي عَاقِرٌۜ
قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَٓاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ ل۪ٓي اٰيَةًۜ قَالَ
اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزاًۜ وَاذْكُرْ رَبَّكَ
كَث۪يراً وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿٤١﴾

35. Hani İmrân'ın hanımı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız Sana adadım. Benden kabul et. Şüphesiz ki Sen işitensin ve bilensin."

36. Onu doğurduğunda -ki Allah, onun ne doğurduğunu daha iyi bildiği halde- dedi ki: "Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkekle kız bir olmaz. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu korumanı Senden diliyorum"

37. Rabbi, onu güzel bir şekilde kabul buyurdu; onu güzel bir bitki gibi besleyip büyüttü. Zekeriyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya onun yanına özel mabede her girdiğinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" derdi. O da: "Bu, Allah katındandır. O, dilediğine hesapsız rızk verir" derdi.

38. İşte orada Zekeriyya Rabbine dua etti: "Rabbim! Katından bana temiz bir soy bağışla. Şüphesiz, Sen duaları işitensin" derdi.

39. Mabette durmuş namaz kılarken melekler ona seslendi: "Allah sana, Allah'tan gelen bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."

40. Dedi ki: "Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da

kısır olduğu halde nasıl oğlum olur?" (Allah) **buyurdu ki: "İşte böyle, Allah dilediğini yapar."**

41. "Rabbim! Bana bir alamet ver" dedi. (Allah) **buyurdu ki: "Senin için alamet, üç gün boyunca, işaretle anlaşmak dışında insanlarla konuşmamandır. Artık Rabbini sıkça an ve sabah-akşam şanını yücelt!."**

Nakledildiğine göre, eski dönemlerde kişiler evlatlarını mabetlere adayabiliyorlardı. Mabede adanan kişi oranın bakımıyla uğraşır, oraya gelenlerin rahat ibadet etmeleri için mabede hizmet eder ve orada Allah'a ibadetle meşgul olurdu. İmrân'ın hanımı da Hz. Meryem'e hamile kaldığında doğacak çocuğunu bu şekilde adayacağına Allah'a söz vermişti. Ancak kız doğurduğunda kızın böyle bir göreve elverişli olmayacağını düşünerek: **"Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkekle kız bir olmaz. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu korumanı Senden diliyorum"** dedi. Bu sözleriyle aslında ne yapacağını bilemediğini ve şaşkın bir durumda olduğunu ifade ediyordu.

Sözün gelişinden, İmrân'ın hanımının, *"Oysa kız erkek gibi değildir"* demesi beklenirdi. Çünkü onun kastı, kızın, erkek gibi mabedin bakımına elverişli olmadığıdır. Anlaşılan o ki İmrân'ın hanımı erkek çocuğu doğuracağına öyle şartlanmıştı ki ağzından önce erkek kelimesi çıkmıştı. Bunu ancak o anki psikolojisi ile izah edebiliriz. Ama Zemahşeri gibi bazı müfessirler bu cümlenin, İmrân'ın hanımına ait değil, Allah'a ait olduğunu söylerler. (Zemahşeri, I, 186). Buna göre anlatılmak istenen şudur: Allah onun ne doğurduğunu; ne kadar yüce bir evlat doğurduğunu gayet iyi bilmektedir. Onun doğurduğu bu kız erkek gibi değil, ondan üstündür.

Karnındaki çocuğu mabede adarken: *"kayıtsız şartsız"* ifadesini kullanan İmrân'ın hanımının, bu sözüyle, çocuğun tamamen mabet işlerine adandığını, dolıyısıyla dünyevi hiçbir işle meşgul olmayacağını bütün müfessirler söylemektedir.

"Rabbi, onu güzel bir şekilde kabul buyurdu; onu güzel bir bitki gibi besleyip büyüttü. Zekeriyya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriyya onun yanına özel mabede her girdiğinde orada bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden geliyor?" derdi. O da: "Bu, Allah katındandır. O, dilediğine hesapsız rızk verir" derdi.

Yüce Allah Hz. Meryem'in annesinin adağını kabul etti. Böylece Hz. Meryem, zamanını mabette geçirecekti. Hz. Musa ve Harun'un kız kardeşlerinin

ismi de Meryem idi. Bu sebeple Meryem ismi İsrailoğulları arasında çok makbul bir isim olmuştur. Yine bu yüzden annesi, ona bu ismi verdiğine vurgu yapmaktadır.

Hz. Meryem'in teyzesinin kocası olan Hz. Zekeriyya'nın Hz. Meryem'in bakımını ne zaman üstlendiği ve Hz. Meryem'in kaç yaşında mabede getirildiği konusunda da farklı şeyler söylenmektedir. Müfessirlerin birçoğu Hz. Meryem'in doğduğu sıralarda babası İmrân'ın vefat ettiğini ve ta o zamandan itibaren Hz. Zekeriyya'nın onun bakımını üstlendiğini söylerler. Mabede hizmet edecek yaşa geldiğinde de onu mabede getirmiş ve efendilerinin kızı olması hasebiyle mabetten sorumlu kişiler de bu sırada Hz. Meryem'in geçimini üstlenmek istemişlerdir. Bunun üzerine kur'a çekilmiş ve kur'ada Hz. Zekeriya çıktığından, onun bakım ve geçimi ile meşgul olmaya da o devam etmiştir. Zekeriyya, Meryem'e bir zarar gelmesin diye mabetten ayrıldığında mabedin kapısını kilitlerdi.[1] Fakat her geldiğinde Hz. Meryem'in yanında yiyecek bir şeyler bulurdu. Müfessirler çoğunlukla bu yiyeceklerin olağanüstü bir yoldan geldiğini söylerler. Hz. Zekeriyya'nın, bu yiyeceklerin nereden geldiğini sorması üzerine, Meryem'in; **"Bu, Allah katındandır. O, dilediğine hesapsız rızık verir"** şeklindeki cevabından sonra, Zekeriyya'nın; **"Rabbim, katından bana temiz bir soy bağışla. Şüphesiz, Sen duaları işitensin"** şeklinde dua etmesi, müfessirlerin görüşünü teyit etmektedir. Çünkü sonraki âyetlerden de anlaşıldığı gibi Zekeriyya yaşlı biridir ve hanımı kısırdır. Hz. Meryem'e olağanüstü bir yolla yiyecek geldiğini görünce, bir çocuğunun olması konusunda ümitlenmiş ve bu duasını yapmıştır. Evrene *olağan* dediğimiz kanunları hâkim kılan Allah, elbette bu kanunları değiştirebilir.

Bununla birlikte söz konusu yiyeceklerin olağanüstü bir yolla geldiğini bir inanç esası olarak kesin bir şekilde kanıtlayacak bir delil yoktur. Allah olağanüstü bir yolla o yiyeceği verebileceği gibi, herhangi bir kulunu da bu işle görevlendirmiş olabilir. Yiyeceğin olağan bir yoldan gelmiş olması Meryem'in: **"Bu, Allah katındandır. O, dilediğine hesapsız rızk verir"** demesine de engel değildir. İnançlı bir kul, kendisine olağan yoldan gelen nimetlerin de Allah tarafından olduğunun bilincindedir. O bilir ki evrende olup biten her şey, Allah'ın bilgisi ve iradesi dâhilindedir. Bu yüzden olağan yoldan olup biten şeyler de Allah'a izafe edilir. Yiyeceklerin olağanüstü mü yoksa olağan bir yolla mı geldiğini tartışmak ve bunu çekişme konusu yapmak, muhalif görüş ile-

1 Mihrap kelimesi sözlükte kapalı alanın içinde yüksekçe yer ve oda gibi anlamlara gelmektedir. Günümüzde halk arasında mescitlerde imamın namaz kıldırmak için durduğu yere denmektedir.

ri sürenleri itham etmek, Müslümanlar arasında çatışma ve bölünmelere neden olmaktan başka bir işe yaramaz. Bir olayın olağanüstü veya olağan bir yolla gerçekleştiğini söylemek ile Allah'ın kudretine sınır getirmek başka şeylerdir. Olağan dediğimiz şey Allah'ın evrene hâkim kıldığı genel geçer yasalara uygunluktur. Allah'ın evrene hâkim kıldığı yasaların hiç aksamadan mükemmel bir şekilde işlemesi Allah'ın kudretini göstermiyor da, bu kurallardan birinin bir an için değişmesi mi Allah'ın kudretini gösteriyor?!

Ancak yine de biz, yiyeceklerin olağanüstü bir yolla geldiğini söyleyen müfessirlerin büyük çoğunluğuna katıldığımızı belirtmek isteriz. Çünkü kendisi yaşlı ve hanımı da kısır bir kadın olduğu halde Hz. Zekeriyya'nın, Allah'tan kendisine çocuk vermesi için dua etmesi bunu desteklemektedir. Hz. Meryem'in, rızkın Allah katından olduğunu söylemesinin ardından Hz. Zekeriyya'nın kendisine çocuk verilmesi için dua etmesinden bunu anlıyoruz. **"İşte böyle, Allah dilediğini yapar."**

"Allah sana, Allah'tan gelen bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."

Müfessirler *"Allah'tan gelen bir kelimeyi doğrulayıcı"* ifadesinde sözü edilen *kelime* ile Hz. İsa'nın kastedildiğini söylerler. Çünkü Hz. İsa diğer insanların dünyaya geldikleri yolla dünyaya gelmemiş, Allah'ın *ol* emri ile annesi kendisine hamile kalmıştır. Yani onun dünyaya gelmesi, bir sözcük olan *ol* emriyle gerçekleşmiştir. Ayrıca bundan sonraki âyetlerde Hz. İsa'nın doğumundan bahsedilmiş olması ve onun *kelime* olarak nitelenmesi de bunu teyit etmektedir.

Her peygamber kendisine inananlardan, kendisinden sonra gelecek peygamberi destekleyeceklerine dair söz almıştır. Hz. Yahya da kendisine inananlardan bunu istemiştir. Hz. Yahya ile Hz. İsa'nın doğumları arasında kısmi bir benzerlik söz konusudur. Çünkü Hz. İsa babasız dünyaya gelmiş, Hz. Yahya ise çok yaşlı bir baba ve kısır bir anneden dünyaya gelmiştir.

Hz. Zekeriyya'nın, çocuğu olacağı müjdesini aldıktan sonra **"Rabbim! Bana bir alamet ver"** demesi, gelen bu müjdeye inanmamasından değil, tıpkı Hz. İbrahim'in, *"inanıyorum ama kalbimin yatışması için..."* demesi gibi, bir yandan kalbinin yatışması diğer yandan da verilen bu müjdeye nasıl şükretmesi gerektiğini öğrenmek içindir. (Allah) **buyurdu ki: "Senin için alamet, üç gün boyunca, işaretle anlaşmak dışında insanlarla konuşmamandır. Artık Rabbini sıkça an ve sabah-akşam şanını yücelt!."**

Olağanüstü olaylar zinciri devam etmektedir. Yaşlı biri olan Hz. Zekeriyya'nın kısır olan hanımından bir çocuğunun olması, daha olağanüstü olan Hz. İsa'nın doğumuna bir mukaddime şeklinde zikredilmiştir. Bundan sonraki âyetlerde Hz. İsa'nın doğumu anlatılmaktadır:

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ
يَا مَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰيكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰيكِ عَلٰى
نِسَٓاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَاسْجُدِى وَارْكَعِى
مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْبَٓاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُونَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا
كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾

42. Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah seni üstün kılıp seçti, seni arındırdı ve diğer kadınlara tercih edip üstün kıldı".

43. "Ey Meryem! Rabbine içtenlikle itaat et. Secdeye kapan ve rükûa gidenlerle beraber rükûa git."

44. Bunlar, vahiy yoluyla sana bildirdiğimiz gayb haberleridir. Hangisi Meryem'in sorumluluğunu üstlenecek diye kalemleriyle kur'a çekerlerken sen onların yanında değildin. Tartıştıklarında da yanlarında değildin.

Yüce Allah, emirlerine itaat edenleri bu dünyada da âhirette de mükâfatlandırır. Meryem'in sorumluluğunu üstlenmesine karşılık Hz. Zekeriya'ya Hz. Yahya'yı bağışlamış, Meryem'e de Hz. İsa'yı vermiş ve onu diğer kadınlara üstün kılmıştır. Üstün insanlara verilen nimetlerin artması, Allah'a olan itaat ve şükürlerini arttırır, onları şımartmaz. Meleklerin Meryem'den istedikleri ve onun da yaptığı budur: **"Ey Meryem! Rabbine içtenlikle itaat et. Secdeye kapan ve rükûa gidenlerle beraber rükûa git."** Madem Allah seni seçmiş ve diğer kadınlara üstün kılmış, bu nimetin şükrünü eda et.

Yüce Allah'ın Hz. Meryem'i seçmesi ve mabede adanmasını kabul buyurması, üstün bir ahlâk üzere eğitilmesiyle izah edilebilir. Bazı müfessirler bunu, Hz. Meryem'in diğer kadınlar gibi âdet görmemesi ve kendisine hiçbir erkeğin dokunmaması ile izah etmişlerdir. Bizce bunların Hz. Meryem'in seçkin olma-

sıyla hiçbir ilgisi yoktur. Âdet hali biyolojik bir olaydır. Vakti geldiğinde kadının bunu yaşaması sağlık alametidir. Bir kadının helal yoldan evlenmesi de onun değerini azaltacak bir durum değildir.

“Bunlar, vahiy yoluyla sana bildirdiğimiz gayb haberleridir...”

Zekeriyya, Yahya, Meryem ve İsa’nın kıssaları, mabede adanan Meryem’in sorumluluğunu kim üstlenecek diye bu göreve talip olanlar arasında kur’a çekilmesi, bunun için aralarında yapmış oldukları tartışmalar; bütün bu hususlar, Peygamber’in kendiliğinden bilebileceği şeyler değildir. Bunlar ancak vahiyle bilinebilecek şeylerdir. Dolayısıyla Peygamber’in bunları haber vermesi, peygamberlik iddiasının doğruluğuna delalet eder.

Şunu da belirtelim ki burada zikredilen hususlar ne Tevrat’ta ne de İncil’de geçer. Meryem’in sorumluluğunu üstlenmeyle ilgili kur’a çekme işi, Hz. İsa’nın doğumuna bir giriş mahiyetinde bulunan âyetlerden sonra aşağıdaki âyetlerde ele alınmaktadır. Burada onun doğumu ve çocukluk dönemindeki önemli olaylar anlatılmaktadır:

إِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يَا مَرْيَمُ
إِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسٖيحُ عٖيسَى ابْنُ
مَرْيَمَ وَجٖيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبٖينَ ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحٖينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ
رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لٖي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنٖي بَشَرٌ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ
يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجٖيلَ ﴿٤٨﴾
وَرَسُولًا اِلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓائٖيلَ اَنّٖي قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ اَنّٖٓي

اَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ
طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى
بِاِذْنِ اللّٰهِ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾
وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ
الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

45. Melekler demişlerdi ki: "Ey Meryem! Allah kendisinden bir 'kelime'yi sana müjdeliyor ki adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O hem dünyada hem de âhirette itibarlı olup (Allah'a) **çok yakın olanlardandır."**

46. "Hem Beşikte iken hem de yetişkin bir erkek olarak insanlarla konuşacak ve iyi kimselerden olacaktır."

47. "Rabbim! Bana hiçbir insan dokunmamışken benim nasıl çocuğum olsun!" dedi. (Melek): **"İşte böyle, Allah dilediğini yaratır. Bir şeyin olmasını diledi mi ona, 'ol' der ve o da oluverir" dedi.**

48. "Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.

49. Ve bir peygamber olarak İsrailoğullarına şöyle diyecek: 'Şüphesiz ben, Rabbinizden size bir mucize getirdim, Size çamurdan bir kuş şekli yapacağım, ona üfüreceğim ve Allah'ın izniyle o, kuş olacak. Anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştireceğim. Allah'ın izniyle ölüyü dirilteceğim. Evlerinizde ne yiyor ne biriktiriyorsunuz size haber vereceğim. İnanıyorsanız, şüphesiz bunda sizin için bir delil vardır.

50. Önümdeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için (geldim). **Rabbinizden size bir mucize getirdim, Allah'tan korkun ve bana itaat edin.**

51. Şüphesiz Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin. Bu, dosdoğru yoldur.'"

Hz. Meryem, Hz. Zekeriyya'nın gösterdiği ihtimam ve 42. , 43. âyetlerde söz konusu edildiği gibi meleklerin telkinleri sayesinde iffetli ve Allah'ın emirlerine bağlı biri olarak yetişmişti. Meryem ergenlik çağına geldiğinde yalnız başına olduğu bir gün Cebrail genç bir erkek suretinde ona göründü. Hz. Meryem çok korkmuştu. Gencin kendisine zarar vereceğinden endişelendi ve ona: *"Eğer Allah'tan korkun varsa senden Allah'a sığınıyorum"* dedi. Cebrail, Allah tarafından gönderildiğini belirterek: **"Ey Meryem! Allah kendisinden bir 'kelime'yi sana müjdeliyor ki adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O hem dünyada hem de âhirette itibarlı olup** (Allah'a) **çok yakın olanlardandır."** dedi.

Hz. İsa'ya niçin *kelime* dendiğine dair farklı izahlar getirenler olmakla birlikte tercih edilen görüş, daha önce de değindiğimiz gibi *ol* emriyle annesinin ona hamile kalmasıdır. Yani annesinin ona hamile kalması, Allah'ın sözünün sonucudur. Gerçi bütün varlıkların yaratılışı *ol* emri ile olmuştur; ama burada Hz. İsa'nın yaratılışının farklılığına işaret vardır. Diğer varlıkların yaratılışlarında olağan sebepler rol oynasa da Hz. İsa'nın yaratılışında bildik ve olağan sebepler bulunmamaktadır.

Kendisine niçin *Mesih* dendiği konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden biri, anadan doğma körün gözlerini ve alacalıya eliyle mesh ederek iyileştirdiği için ona *Mesih* dendiği şeklindedir. İbranice *Mesih*'in peygamber ve kral manasına geldiği ve ona bu yüzden *Mesih* adı verildiği de söylenir. (Abdulvahhab en-Neccar, Kasasu'l-Enbiya', s.449).

Hz. İsa'nın beşikte konuşması, annesi Meryem için de önemli idi. Çünkü Meryem evli değildi. İnsanların dillerinden kurtulması için buna ihtiyaç vardı. Aksi takdirde insanların kendisi hakkında yapacakları dedikoduya karşı söyleyebileceği bir sözü olmazdı.

Hem beşikte iken hem de yetişkin bir erkek olduğunda insanlarla konuşacak olmasına gelince, beşikte konuştuğunda yetişkin biri gibi anlaşılır ve tutarlı şeyler söyleyeceğine işaret olsun diyedir. Ayrıca yetişkin çağında kendisine gelen vahyi insanlara tebliğ etmiştir. Bu sebeple diğer insanlarla yaptığı vahiy tebliği şeklindeki konuşma, ayrı bir önem arz etmektedir.

İbnu Kesir peygamberlere verilen mucizeler konusunda özet olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Her peygamber, dönemine uygun mucizelerle desteklenmiştir. Mesela Hz. Musa döneminde sihir ve sihirbazlık revaçta idi. Yüce Allah bütün sihirbazları hayrete düşürecek mucizelerle onu gönderdi. Nitekim sihirbazlar, Hz. Musa'nın eli üzere cereyan eden mucizelerin Allah katından olduğuna kesin kanaat getirmiş, bu nedenle hemen İslâm'ı kabul ederek Allah'ın seçkin kullarından olmuşlardır.

Hz. İsa ise tıp ve tabiat bilimlerinin revaçta olduğu bir dönemde geldi. Yüce Allah da onu bu alanlara dair mucizelerle destekledi. Bir doktor, cansız şeylere nasıl can verebilir ki? Yahut anadan doğma körleri ve alaca hastalığına yakalanmış kimseleri bir dokunuşla nasıl iyileştirebilir ki? (İbnu Kesir, I, 364-365).

Peygamberlerin mucizelerinin kamuoyunda ilgi ve yankı bulması için İbnu Kesir'in ve daha pek çok müfessirin bu değerlendirmeleri bizce de yerinde ve tutarlı tespitlerdir.

Hz. Meryem, meleğin söyledikleri karşısında şaşırıp kalmıştı. Hiçbir erkek kendisine dokunmamışken nasıl çocuğu olabilirdi? Meleğin cevabı çok net idi: **"İşte böyle, Allah dilediğini yaratır. Bir şeyin olmasını diledi mi ona 'ol' der ve o da oluverir."**

Doğrusu Meryem'in kendisi bu tür olağanüstülüklere alışıktı. Kendisine Allah katından yiyecek gelmemiş miydi? Buna rağmen hayat olağanüstülükler üzere değil, olağan olaylar ve kanunlar üzere kuruludur. Bu sebeple olağanüstü bir durumla karşılaştığında şaşırması doğaldır.

İsrailoğulları koyu bir maddeciliğe kapılmışlardı. Her şeye âcil menfaatleri açısından bakıyor, kendi dinlerini maddi menfaatlerinin aracı kılmaktan ve bile bile onu tahrif etmekten çekinmiyorlardı. Yeni peygamberliğe dikkatlerinin çekilmesi için olağanüstü hadiselere ihtiyaç vardı. İşte bu yüzden Hz. İsa'ya ölüleri diriltmek, anadan doğma körü ve alaca hastalığına yakalanmışları bir dokunuşla iyileştirmek, çamurdan yapılmış kuş şekline üfürmekle onu canlı bir kuş haline getirmek, evlerinde ne yiyip ne biriktirdiklerini onlara söyleyerek gaipten haber vermek gibi mucizeler verilmiştir.

Peygamberimizden önceki peygamberlerin peygamberlikleri belli bir döneme ait idi. Sosyal hayattaki ve insanın biyolojik yapısındaki değişimler, bazen de toplumun yerel özellikleri sebebiyle o topluma has birtakım yasaklar veya helaller konmuş olurdu. Bir sonra gelen peygamberin getirdiği vahiyde bu helal veya haramların bir kısmı değişime uğrardı. Kuşkusuz, bunlar çok sayıda değildi. Mesela, Yahudilikte iç yağı yemek ve Cumartesi günü çalışmak

yasaktı. Hz. İsa bu yasakları kaldırmıştır. Peygamberimizle haram ve helaller artık değişmeyecek şekilde vaz' ve tesis edilmiştir.

"Önümdeki Tevrat'ı doğrulayıcı olarak..."

Elbette her peygamber peygamberliğini ispatlayan mucizeler getirir; ancak peygamberliğin kanıtlarından bir başkası da her elçinin önceki elçilerin yoluna tabi olmasıdır. Hz. peygamber bu geleneğin son halkasıdır. "De ki: 'Ben, türedi bir elçi değilim." (Ahkâf 46/9) âyeti de bu gerçeğe parmak basar. Çünkü bütün peygamberler aynı dine çağırırlar. Ayrıca her peygamber, inananlarından, kendisinden sonra gelecek peygambere inanmaları ve ona destek olmaları konusunda söz alır.

Böylece Hz. İsa hem gösterdiği olağanüstülükler hem de Tevrat'ın yolunu izlemek ile peygamberliğine dair her türlü kuşkuyu ortadan kaldırmıştı.

فَلَمَّٓا اَحَسَّ عٖيسٰى مِنْهُمُ
الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارٖٓي اِلَى اللّٰهِۜ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ
اَنْصَارُ اللّٰهِۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾
رَبَّنَٓا اٰمَنَّا بِمَٓا اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِدٖينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللّٰهُۜ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرٖينَ ع
﴿٥٤﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يَا عٖيسٰٓى اِنّٖي مُتَوَفّٖيكَ وَرَافِعُكَ اِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ
مِنَ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذٖينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذٖينَ كَفَرُوٓا
اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فٖيمَا
كُنْتُمْ فٖيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَاَمَّا الَّذٖينَ كَفَرُوا فَاُعَذِّبُهُمْ

عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ
﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ
وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾ ذَٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ
وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾

52. **İsa onların inkâr edecekerini, "Allah'a giden yolda yardımcılarım kimlerdir?" dedi. Havariler dediler ki: "Biz Allah'ın yardımcılarıyız. Allah'a inandık. Sen de şahit ol ki bizler Allah'a teslim olanlarız."**

53. **"Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz."**

54. (Ötekilerse) **tuzak kurdular, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en iyisidir.**

55. **O zaman Allah buyurdu ki: "Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni kendime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ve senin peşinden gidenleri kıyamet gününe kadar inkârcılardan üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz banadır; ihtilafa düşmüş olduğunuz hususlarda aranızda hükmedeceğim.**

56. **İnkâr edenlere gelince, onları dünyada da âhirette de cezalandıracağım. Onların yardımcıları da yoktur."**

57. **İnanıp salih amel işleyenlere gelince, onların mükâfatlarını eksiksiz verecektir. Allah zalimleri sevmez.**

58. **İşte bunu, âyetlerden ve hikmetlerle dolu Zikir'den sana okuyoruz.**

Hz. İsa her türlü kuşkuyu ortadan kaldıracak şekilde Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu ortaya koymuştu. Ne var ki bütün çabalarına rağmen İsrailoğullarından kendisine inananlar pek azdı. Tarihlerinde peygamberlerin canlarına kıymış olan İsrailoğulları onu da öldürerek ortadan kaldırmaya yöneldiler. Hz. İsa çevresinde toplananlar arasında da şüphelendikleri olmalı ki "**Allah yolunda yardımcılarım kimlerdir?**" dedi. Az sayı-

daki Havari: **"Biz Allah'ın yardımcılarıyız. Allah'a inandık. Sen de şahit ol ki bizler Allah'a teslim olanlarız. Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve Peygamber'e uyduk. Artık bizi şahitlerle beraber yaz"** dediler. Peygamberlere gerçekten inanan kimselere yaraşır bir tavır sergilediler. Dünyanın her tarafında ve her dönemde yaşayıp baskılara ve sıkıntılara maruz kalanların yapacağı bir duadır bu.

"Ötekilerse Tuzak kurdular, Allah da tuzak kurdu. Allah tuzak kuranların en iyisidir."

Nakledildiğine göre, İsrailoğullarının inkâr edenleri Hz. İsa'yı öldürmek için birtakım planlar yaptılar. Daha önce de annesi Hz. Meryem'e iftira atmışlardı. Kendisini Roma İmparatoru Pilatus'a jurnal ettiler; Hz. İsa'nın halkı devlete karşı ayaklandıran bir *anarşist* olduğunu ileri sürdüler! Onu halkın inançlarını bozan ve karıştıran bir büyücü olarak göstermeye çalıştılar! Nihayet Kral, cezalandırmaları için kendi elleriyle onu Yahudilere teslim etti. Pilatus putperest olduğu halde Hz. İsa'nın bu suçu işlemiş olduğunu gösteren hiçbir delile rastlamamıştı. Bu sebeple Kralın kendisi onu cezalandırmayı düşünmüyordu. Bu, onların kurdukları tuzaklardan sadece bir tanesidir. Ama onu öldürecekleri yerde belki de kendilerinden olan birini öldürdüler. O kişiyi Hz. İsa sanmışlardı. Böylece kurmuş oldukları tuzak, aleyhlerine işledi. Kazdıkları kuyuya kendileri düştüler. Allah Hz. İsa'yı onların çirkin emellerinden kurtardı; onu vefat ettirerek kendisine yükseltti. "**Allah da tuzak kurdu"** cümlesiyle kastedilen, Hz. İsa yerine kendilerinden birini asmaları hadisesi olmalıdır.

Kur'ân-ı Kerim, Nisa sûresinin 157. âyetinin tefsirinde de belirtileceği gibi, Hz. İsa'nın yerine bir başkasını öldürdüklerine dair açık bir bilgi vermemektedir. Söz konusu âyette "**onlara öyle göründü"** denmektedir. Bu ifadeden, kimseyi öldürmedikleri halde Hz. İsa'yı öldürdüklerini sandıkları anlaşılabileceği gibi, bir başkasını öldürmelerine rağmen Hz. İsa'yı öldürdüklerini zannettikleri sonucu da çıkabilir. (Söz konusu âyetin tefsirine bak.)

"Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni kendime yükselteceğim..."

İsa'nın vefat ettirilmesinin ne anlama geldiğine dair pek çok ihtilaf olduğu malumdur. Genelde, Hz. İsa'nın vefat etmediği; bedeniyle birlikte göğe kaldırıldığı, kıyamete yakın bir zamanda tekrar yeryüzüne indirileceği inancı hâkimdir. Hıristiyanlar da Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne ineceğine inanırlar. Onlara göre, yakalanıp çarmıha gerilerek öldürülmüş, bir müddet sonra dirilip göğe yükselmiştir. Zamanı geldiğinde tekrar yeryüzüne inecektir.

Olağan dışı bir yolla dünyaya gelmiş olan Hz. İsa'nın olağan dışı bir şekilde bedeniyle birlikte göğe kaldırılıp Allah'ın dilediği bir zamanda tekrar yeryüzüne indirilmesi, elbette Allah'ın gücü dâhilinde olan bir şeydir. Allah, di-

lediği her şeyi yapmaya kadirdir. Allah'ın kudretinden şüphe etmek, Allah'a olan inancı da ortadan kaldırır. Ama Allah'ın bir şeye kadir olması o şeyin mutlaka olduğu veya olacağı anlamına gelmez. Bir konu eğer Allah'ın Kitabında anlatılıyorsa dil kuralları içerisinde onu anlamaya çalışmak gerekir. Biz de Hz. İsa'nın göğe bedenen yükseltilip yükseltilmediği meselesini bu çerçevede anlamaya çalışacağız.

Hz. İsa'nın dünya hayatının son bulması, bu âyet dışında iki yerde söz konusu edilmektedir. Nisa sûresinin 157. ve 158. âyetlerinde Yahudilerin onu öldürmedikleri ve onu çarmıha germedikleri, Allah'ın onu kendisine yükselttiği anlatılmaktadır. Mâide sûresinin 116. ve 117. âyetlerinde ise şöyle denmektedir:

"Allah: 'Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'ın yanı sıra iki ilâh edinin dedin?' buyurduğunda, diyecek ki: "Hâşâ, Sen yücesin, hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Şayet böyle bir şey söylemiş olsaydım, bunu elbette bilirsin. Sen içimde olanı bilirsin ama ben Senin içinde olanı bilemem; görülmeyenleri bilen ancak Sensin. Ben onlara, bana emrettiklerinden başkasını söylemedim. Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. Ben onlar arasında olduğum sürece onlara tanıktın. Beni vefat ettirdiğinde onları gözetleyen yalnızca Sendin ve ancak Sen her şeye tanıksın."

Kur'ân-ı Kerim'de *tevaffâ* kelimesi bu âyetlerle birlikte 24 yerde geçmektedir. Bu âyetler içerisinde sadece En'âm sûresinin 60. âyetinde uyku anlamında kullanılmıştır. Söz konusu âyet: **"Geceleyin sizi vefat ettiren, gündüzün de ne işlediğinizi bilen..."** şeklindedir. O halde kelime, bu âyet dışında bütün âyetlerde ölüm anlamında kullanılmaktadır. Bu âyette uyku anlamında kullanıldığına dair lafzi karine (ipucu) vardır ve o da, *gece* kelimesi ile hemen sonrasında "**gündüzün de ne işlediğinizi bilen...**" sözlerinin zikredilmiş olmasıdır. Bu karinelerden dolayı bu âyette vefatın uyku anlamında olduğunu anlıyoruz.

Sözlükte de kelime, tamamlanmak ve son bulmak anlamındadır. (İbnu Faris, Mu'cemu Makayîsi'l-Luğa, v-f-y maddesi) Tevaffâ kelimesi insan hayatı ile ilgili bir durumu anlatmak üzere kullanıldığında, insan hayatının tamamen sona ermesi, yani ölmesi anlamına gelir. O halde kelime *ölüm* anlamındadır, başka bir anlamda kullanılması için karineye ihtiyaç vardır. Hz. İsa hakkında kullanıldığı bu âyette onu başka anlama hamletmemiz için herhangi bir karine (sebep, gerekçe) mevcut değildir.

Âyette geçen "**seni kendime yükselteceğim**" cümlesi karine olabilir mi? Dikkat edilirse bu cümlenin hemen ardından "**seni inkâr edenlerden temizleyeceğim**" cümlesi bulunmaktadır. Cümlede *temizleme* kelimesinin manevi

bir anlam taşıdığı açıktır. O halde önceki cümlede geçen *yükseltme* kelimesi de manevi bir anlamda kullanılmış olmalıdır. Yani **"seni yükseltmek sûretiyle temizleyeceğim"** denmektedir. Nitekim birçok âyette salih kişiler için *yükseltme* kelimesi, manevi makamın yükseltilmesi anlamında kullanılmaktadır. Mesela Bakara sûresinin 253. âyetinde, İnşirah sûresinin 4. âyetinde, Yusuf sûresinin 76. âyetinde ve daha başka âyetlerde bu anlamda kullanılmıştır. Mesela yine Hz. İdris için: **"Biz onu yüce bir makama yükselttik"** (Meryem 19/57) denmektedir. Kaldı ki yükseltilme, ölümden sonra ruhun yükseltilmesi anlamında da kullanılmış olabilir. Nitekim ölen salih kişilerin ruhlarının yükseltildiği, hadislerde belirtilmektedir.

Ayrıca meallerini yukarıya aldığımız Mâide sûresinin 116. ve 117. âyetlerinde Hz. İsa ile Allah arasında geçen diyalog dikkatlice okunduğunda da Hz. İsa'nın vefat ettiği anlaşılmaktadır. Âhirette olacak bu diyalogda Hz. İsa vefatından sonra olup bitenlerden haberi olmadığını açıkça ifade etmektedir. Eğer yükseltilişinden bir müddet sonra indirilmiş olsaydı, göğe yükseltildikten sonra Hıristiyanların kendisini ilâh edindiklerine kendisi de tanıklık edecekti. Yukarıda zikrettiğimiz Mâide sûresinin 117. âyetindeki "**Ben onlar arasında olduğum sürece onlara tanıktın. Beni vefat ettirdiğinde onları gözetleyen yalnızca Sendin ve ancak Sen her şeye tanıksın"** ifadesinden, Hz. İsa'nın kendi ölümünden sonra Hıristiyanların yapıp ettiklerinden haberdar olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Allah'ın gücü elbette her şeye yeter. Fakat O'nun her yaptığında mutlaka bir hikmet vardır. Şimdi bedenen göğe yükseltilmiş olan İsa tekrar dünyaya indirildiğinde peygamber olarak indirilmeyeceğine göre bunun ne anlamı vardır?

Belli ki İsa'nın tekrar yeryüzüne indirileceği inancı, Hıristiyanlardan Müslümanlara geçmiştir. Çıkmazlara düşen ve karşılaştıkları problemleri aşma konusunda kendilerine güvenini yitiren toplumlar, olağanüstü güce sahip bir lider beklentisi içerisine girerler. Böyle birini zihinlerinde yaratır yahut yaşayan liderlerinde böyle bir güç vehmeder, vehimlerini dile getirir ve sonra da bu vehimlerine kendileri de gerçekmiş gibi inanmaya başlarlar.

Konuyla ilgili hadislere gelince, hem bu hadisler arasında çelişkiler vardır, hem de bu haberler âhâd haber kategorisindedir. Âhâd haberler ise âlimlerin çoğu tarafından inanç konularında delil olarak kabul görmemektedir. Söz konusu rivayetlerde Hz. İsa'nın, Peygamberimizin şeriatına uyacağı söylenerek bir peygamber olarak inmeyeceği anlatılmak istenmektedir. İsa ne suç işledi ki kendisine verilen peygamberlik makamı elinden alınmış olsun! Hem Peygamberimizin şeriatına uyması, onu peygamber olmaktan çıkarmaz ki. Başka pey-

gamberin şeriatıyla amel eden nice peygamber vardır. Buna göre Hz. İsa inerse *hatemu'n-nebiyyîn* (peygamberlerin sonuncusu) olmaz mı? Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin sonuncusunun Peygamberimiz olduğu açıkça ifade edilmektedir. (Ahzâb 33/40).

Sıraladığımız gerekçelerle Hz. İsa'nın öldüğüne ve bir daha yeryüzüne inmeyeceğine inanıyoruz.

Netice olarak buradaki âyetlerin esas amacı, Hz. İsa'nın bedenen yükseltilip yükseltilmediği meselesini gündeme getirmek değil, onun faziletini ve Allah katındaki yüce makamını dile getirmektir.

"Senin peşinden gidenleri kıyamet gününe kadar inkârcılardan üstün kılacağım."

Hz. İsa'nın peşinden gidenler, tevhit inancına bağlı olanlardır. Çünkü Hz. İsa tevhide çağırmıştır. Onun yolu, bütün peygamberlerin yoludur. Ona ilâh diyenler, elbette ki onun peşinden gidenler olarak görülemezler. Bu nedenle Hz. İsa'nın peşinden gidenler aslında Müslümanlardır.

إِنَّ مَثَلَ عِيسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ
اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَاجَّكَ
فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَاءَنَا
وَاَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ
ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾
اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

59. İsa'nın Allah katında durumu, Âdem'in durumu gibidir: Allah onu topraktan yarattı ve sonra ona: "Ol" dedi.

60. Gerçek, Rabbindendir. Sakın şüphe edenlerden olma.

61. Sana gelen ilimden sonra artık kim seninle bu konuda tartışacak olursa de ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım ve bizzat biz ve siz, bir araya gelelim de sonra içten bir yakarışla yalvararak yalan söyleyenlere Allah'ın lanetini dileyelim.

62. Bunlar, elbette doğru anlatımlardır. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah çok güçlüdür ve her şeyi yerli yerince yapandır.

63. Yine de yüz çevirecek olurlarsa elbette Allah, bozguncuları bilir.

Yahudilerin Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem hakkındaki iftiralarına değinmiştik. Hıristiyanlar ise Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesini, onun birtakım ilâhî sıfatlar taşıdığına delil olarak ileri sürüyorlardı. Oysa Âdem topraktan yaratılmıştı ve onun ne annesi vardı ne de babası. Ama bu şekilde varlık alemini teşrif etmesine rağmen o da ilâhî vasıflara sahip değildi. Hz. İsa'nın da yaratılışı, Hz. Âdem'in yaratılışı gibidir. Hz. Âdem topraktan şekillendirilmiş ve Yüce Allah'ın ona *ol* demesiyle canlanmıştır. Hz. İsa da *ol* emriyle hayat bulmuştur. Bu gibi olağan dışı yaratılmalardan dolayı kişi ilâh olmaz. Bilakis bu gibi hususlar Yaratıcının kudretini gösterir. O halde olağan dışı bir yoldan yaratılmış olan İsa da ilâh değil, Allah'ın bir kuludur. Ölüyü diriltmesi, anadan doğma körü bir dokunuşla iyileştirmesi gibi mucizeleri de Allah'ın emir ve izniyle gerçekleştirilmiş şeylerdir. **"Gerçek Rabbindendir. Sakın şüphe edenlerden olma."**

Bu açıklamadan sonra hitap Peygamberimize yönetiliyor:

"Sana gelen ilimden sonra artık kim seninle bu konuda tartışacak olursa de ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı çağıralım ve bizzat biz ve siz, bir araya gelelim de sonra içten bir yakarışla yalvararak yalan söyleyenlere Allah'ın lanetini dileyelim."

Sûrenin başında da belirttiğimiz gibi sûrenin ilk bölümü, Necrân Hıristiyanlarından oluşan bir heyetin Medine'ye gelerek Hıristiyanlık ve İslâm konusunda Peygamberle tartışmaya girişmeleri üzerine indirilmiştir. Peygam-

ber (s.a.v.), heyeti misafir etmiş ve onlara Hz. İsa'nın ilâh olmadığını, bilakis Allah'ın kulu bir insan olduğunu anlatmış ve onları İslâm'a çağırmıştır. Fakat onlar, Hz. İsa'nın ilâh olduğunda ısrar etmiş; onun *Allah'ın oğlu* olup insan suretinde bir ilâh olduğunu söylemişlerdir. Tartışma diyalogla başlamıştı. Peygamber onlara kendisinin gerçek bir peygamber olduğunu delilleriyle ispatlamış, Hz. İsa'nın ilâh olduğuna dair iddialarını ise delilleriyle çürütmüştü. Sordukları her soruya güçlü delillerle cevap vermiş, ardından kendisi onlara soru sormuştu. Ancak deliller karşısında onlar inat ediyor, böylece diyalog gittikçe kısır bir tartışmaya dönüşüyordu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) onları *mubahaleye* çağırmıştır.

Mubahale, tartışan iki taraftan her birinin, hangi taraf yalancı ise ona lanet etmesidir. Necrânlı heyet Peygamber'in bu çağrısına karşı bir gün, (bir rivâyete göre üç gün) mühlet istemiştir. Bu arada Medine'de bulunan Yahudilere danışmışlar. Yahudiler onlara *mubahele* yapmamalarını tavsiye etmişler ve gerçekten peygamber ise başlarına felaket geleceğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Peygamber'e gelerek *mubahele*ye girişmeyeceklerini haber vermişlerdir. Haddizatında lanetleşmekten çekinmeleri Hz. Muhammed'in peygamberliğini itiraf etmeleri anlamına gelmektedir. Buna rağmen İslâm'ı kabul etmemiş, her yıl Safer ve Recep aylarında birer takım elbise vermek üzere antlaşma yaparak yurtlarına dönmüşlerdir. Peygamber (s.a.v.) onlara baskı yapma veya cezalandırma yoluna gitmemiş, dinlerini devam ettirme konusunda onları serbest bırakmış ancak tuttukları yolun hatalı olduğunu da onlara anlatılmıştı.

Mubahele ile ilgili birtakım rivâyetler de nakledilmiştir. Bu rivâyetlere göre âyet indirildiğinde Peygamber (s.a.v.) Hasan, Hüseyin, Fatıma ve Ali'yi yanına alarak *mubahele* için gitmiş, ama Hıristiyanlar gelmemişlerdir.

Söz konusu rivâyetler daha çok Şiî kaynaklarda yer almakla birlikte Ehl-i Sünnet kaynaklarında da bu rivâyetler yer almaktadır.

Bu rivâyetler çerçevesinde âyet değerlendirilirken; *kendimiz*le Hz. Peygamber ile Ali'nin, *çocuklarımız*la Hasan ve Hüseyin'in, *kadınlarımız*la da Fatıma'nın kastedildiği söylenir. Şiî âlimler Hz. Ali'nin üstünlüğünün Kur'ân-ı Kerim'le de sabit olduğuna dair delillerden biri olarak bu ayeti ileri sürerler.

Hatta *kadınlarımız* çoğul kipiyle sadece Fatıma'nın nasıl kastedildiğine dair zorlama birtakım teviller yaparak bunun mümkün olduğunu belirtirler. (Şiîlerin bu tür değerlendirmeleri için bak. Tabatabai, III, 230-232).

Abduh'un da belirttiği gibi bir kişinin, kadınlarımız tabiriyle eşleri dururken kızını kastetmesi Arap dilinde olmayan bir kullanıştır. Bu rivâyetlerin hedefi bellidir. Şia tarafından uydurulan bu haberlerin o kadar çok propaganda-

sı yapılmıştır ki bu haberler Ehl-i sünnet kaynaklarına da girmiştir. (Menar, III, 322).

Hâlbuki âyetin maksadı açıktır. Hıristiyanlara, çoluk çocuklarınızı toplayarak hepiniz gelin, biz Müslümanlar da çoluk çocuk hepimiz toplanalım ve lanetleşelim denmektedir. *Kendimiz, çocuklarımız, kadınlarımız* denirken belli şahıslar kastedilmeyip taraflardan hiç kimsenin lanetleşmenin dışında kalmaması anlatılmaktadır. Zaten Necrân heyetinde ne kadınlar vardı ne de çocuklar. Altmış kişiden oluştuğu söylenen heyetin tamamı erkek idi.

Reşid Rıza'nın belirttiğine göre, Şia'nın bu rivayeti karşısında boş durmayan bir kısım Sünniler de şu hadisi uydurmuşlardır: *"Âyet nazil olduğu zaman Rasulullah; Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali ile bunların oğullarını çağırdı."* (Menar, III, 322).

"Yine de yüz çevirecek olurlarsa elbette Allah, bozguncuları bilir."

Gerekli deliller ortaya konmuştu. Allah'ın bir ortağının olmadığı, O'nun tek ilâh olduğu, Hz. İsa'nın ilâh olamayacağı anlatılmıştı. Ne var ki Necrânlılar ısrarlıydılar. Yeterli delil getirildikten sonra Peygamber ne yapabilirdi ki? Ayrıca *mubaheleye* yanaşmamaları, kendi inançlarına tam olarak güvenmediklerini de göstermektedir. Ne var ki bu dünya hayatında insanlar, şu şekilde inanacaksın diye zorlanamaz. Ama Allah kimin neye, niçin inandığını; neyi, niçin reddettiğini gayet iyi bilir.

Necrânlı Hıristiyanlar hatalarında ısrar etseler de Kur'ân diyalogdan vazgeçmiyor, Necrânlılar üzerinden Kitap Ehli'nin tamamını gerçek din olan İslâm'a çağırıyor. Çünkü dinlerine gerçekten inansaydılar *mubahele*den kaçmazdılar. Madem kendi dininize olan inancınız sağlam değil, o halde İslâm'a gelin:

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا
بَعْضًا اَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِاَنَّا
مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَٓاجُّونَ فٖٓي اِبْرٰهٖيمَ وَمَٓا
اُنْزِلَتِ التَّوْرٰيةُ وَالْاِنْجٖيلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِهٖ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾

هَٓا اَنْتُمْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ حَاجَجْتُمْ ف۪يمَا لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَٓاجُّونَ ف۪يمَا لَيْسَ
لَكُمْ بِه۪ عِلْمٌۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ اِبْرٰه۪يمُ
يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَن۪يفًا مُسْلِمًاۜ وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَ ﴿٦٧﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰه۪يمَ لَلَّذ۪ينَ
اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُواۜ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٦٨﴾

64. De ki: Ey Kitap Ehli! Sizinle bizim aramızda ortak olan bir kelimeye geliniz: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim. Yine de yüz çevirecek olurlarsa o zaman şöyle deyin: "Şahit olun ki bizler Müslümanlarız."

65. Ey Kitap ehli! İbrahim hakkında ne diye çekişiyorsunuz? Oysa Tevrat da İncil de kesinlikle ondan sonra indirildi. Hiç düşünmez misiniz?

66. İşte siz, böylesiniz! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz hususlarda tartıştınız; fakat bilgi sahibi olmadığınız hususlarda ne diye tartışıyorsunuz? Oysa Allah bilir siz bilmezsiniz.

67. İbrahim ne Yahudi idi ne de Hıristiyan; ama o, Allah'ı birleyen bir Müslüman idi. Üstelik o, Allah'a ortak koşanlardan da değildi.

68. İnsanlardan İbrahim'e en yakın olanı, onun peşinden gidenler ile şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah da inananların dostudur.

Peygamber (s.a.v.) sadece müşrik Arapları değil, Yahudi ve Hıristiyanları, hatta karşılaştığı herkesi İslâm'a davet etmişti. Davette ortak noktalardan hareket etmek ve bu noktaları ilk basamak olarak almak esastır. İşte bu sebeple **"sizinle bizim aramızda ortak olan bir kelimeye geliniz"** denmektedir.

Yapılan bu çağrı günümüzde çokça gündeme getirilen, dinler arası diyalogu çağrıştırmaktadır. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi sûrenin bu âyetleri de dâhil ilk bölümü, Necrân'lı Hıristiyanların dini konularda görüşme ve tartışma yapmak üzere Medine'ye gelişleri vesilesiyle indirilmiştir. Biz de bu âyet

vesilesiyle günümüzde sıkça gündeme getirilen diyalog hakkındaki kanaatimizi özet olarak anlatmak istiyoruz.

Bir bakıma âyet diyalogun temel başlığını oluşturmaktadır. Önce tevhit konusundan başlamak gerekir. Dikkat edilirse bu âyette kelime-i tevhidin yani "la ilâhe illallah"ın anlamı dile getirilmektedir: Allah'a ortak koşulmayacak ve din âlimleri Rab konumuna yükseltilmeyecektir. Zaten Rab konumuna yükseltildikleri anda tevhit bozulmuş olur. Bu, başlangıç noktasıdır. Eğer taraflar din mensubu olarak muhatap alınacaksa önce bu konuda anlaşmak gerekir. Ardından diğer konular gelir. Diğer konularda da önce ortak olan görüşler tespit edilir, ardından öteki meslelere geçilir.

Taraflar birbirlerine baskı uygulamazlar. Ancak baskı uygulamamak; dinini diğer tarafa anlatmamak, diğer tarafı dinine davet etmemek anlamına gelmez kavga etmeden ve baskı yapmadan oturup dinî konuları tartışmak anlamına gelir. Neticede taraflardan biri, diğer tarafın dinini kabul edebilir. Kabul etmese bile taraflar bir birlerini yakından tanımış olurlar. Zaten İslâm, inançlar üzerinde baskı yapmayı ve inanç farklılığından dolayı kavgaya tutuşmayı ve savaşmayı yasaklayan bir dindir.

Diyalog, ortak olmayan hususları dile getirmemek yahut ileri sürülen dinlerin karmasından bir din oluşturmak şeklinde de olmaz. Bu gibi hususlar belki siyasi konularda uzlaşma şeklinde siyasiler arasında gündeme gelebilir. Ama gerçekten kendi dininin Allah tarafından gönderildiğine inanan bir kimseden, kendi inancına başkasını davet etmemesi yahut dininin bir kısmından vazgeçmesi düşünülemez.

Günümüzde dinler arası diyaloga *İbrahimî dinler* şeklinde bir başlık seçilmesi bizce Müslüman'ın kabul edeceği bir başlangıç noktası değildir. Çünkü din, Allah'ındır; peygamberlerin ortaya koydukları bir şey değildir. Elbette günümüz *diyalog* kuralları konusunda söylenebilecek başka hususlar da vardır. Ancak bir parantez açarak ana hatlarıyla meseleyi özetlemeğe çalıştık.

Bütün hak dinler insanları Allah'a kulluk etmeye, O'na ortak koşmamaya çağırmışlardır. Ne var ki hak dinlere tabi olanlar, zaman içerisinde değişik sebeplerle bu temelden uzaklaşmışlardır. Yahudi ve Hıristiyanlar Allah'tan başkasına kulluk etmemeye, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamaya ve birbirlerini rab edinmemeye çağrıldıklarına göre, her iki din mensupları, dinlerine bu konularda birtakım şeyler karıştırmışlardır. Nitekim Tevbe sûresinin otuz birinci âyetinde din âlimlerini rab edindikleri, din konusunda onlara helal ve haram kılma yetkisi tanıdıkları anlatılmaktadır. Hıristiyanlar buna ilave olarak Hz. İsa'ya insanları cezalandırma ve bağışlama yetkisi vermiş; yine kiliseye, yapı-

lacak bağışlar karşılığında günahları bağışlama ve kimilerini aforoz etme yetkisi tanımışlardır. Hâlbuki bütün hak dinler Allah'ın birliği temeli üzerine kurulmuşlardır.

Yine de yüz çevirecek olurlarsa o zaman şöyle deyin: "Şahit olun ki bizler Müslümanlarız."

Muhataplar din âlimlerine yeni bir din inşa etme yetkisi gibi yetkiler tanıyarak Allah'ı birlemeye yanaşmayacak olurlarsa Müslümanlar, Allah'ı birlemeye devam edecek ve Allah'ın yetkilerinden bir kısmını insanlara vermeye yanaşmayacaklardır.

Şunu da belirtelim ki bu âyet-i kerime, Peygamber (s.a.v.)'in Kitap Ehli'nden olan Heraklius, Mukavkis ve başkalarına gönderdiği ve onları İslâm'a davet eden mektuplarında da yer almaktadır. Bu da dine çağrı konusunda öne çıkarılması gereken ilk meselenin, ortak koşmadan Allah'ı birlemek olduğunu ve bu meselenin aynı zamanda dinin temel direği olduğunu göstermektedir. Dinin diğer kuralları bu temele dayanmadıkça herhangi bir anlam ifade etmez.

"Ey Kitap Ehli! İbrahim hakkında ne diye çekişiyorsunuz? Oysa Tevrat da İncil de kesinlikle ondan sonra indirildi. Hiç düşünmez misiniz?"

Dinlerine bu konularda birtakım şeyler karıştırmış olan Yahudi ve Hıristiyanlar birbirleriyle tartışmaya girerek taraflardan her biri, Hz. İbrahim'in kendi dinlerinde olduğunu söylüyordu. Hâlbuki Tevrat ve İncil Hz. İbrahim'den çok sonra indirilmişti. Aslında Tevrat ve İncil'in tahrif edilmemiş halleri ile Hz. İbrahim arasında elbette sıkı bir ilişki vardır. Ama âyette Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemdeki Yahudilerin ellerindeki Tevrat ile Hıristiyanların ellerindeki İncil kastediliyor olmalıdır. Bunu 67. âyetten anlıyoruz. Çünkü bu âyette Hz. İbrahim'in Yahudi veya Hıristiyan olmadığı anlatılmaktadır. Yahudilik ve Hıristiyanlık söz konusu kitapların tahrif edilmiş şekillerinin dinleridir. Bu dinlerin aslı, yani tahrif edilmemiş halleri, Allah'a teslim olmayı ifade eden İslâm'dır. Hâlbuki tahrif edilmiş şekilleri olan Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Allah'a ortak koşma söz konusudur. Bu nedenle Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hıristiyan olmadığı ifade edildikten sonra onun ortak koşmadığı dile getirilmektedir.

"İnsanlardan İbrahim'e en yakın olanı, onun peşinden gidenler ile şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah da inananların dostudur."

O halde Hz. İbrahim'e yakın olmak, Allah'a ortak koşmamak ile ilgili bir husustur. İşte bu nedenle Peygamber (s.a.v.) ve ona inanan Müslümanlar, Hz. İbrahim'e herkesten daha yakındırlar. Çünkü onlar Allah'a ortak koşmuyorlar.

Daha önce de yer yer dikkat çektiğimiz gibi Allah'a ortak koşmak, Allah'a ait niteliklerden bir veya birkaçını Allah'tan başkasına vermektir.

Yukarıda zikredilen güçlü delillere cevap veremeyen Kitap Ehli, Müslümanları dinlerinden vazgeçirmek için taktikler geliştiriyor, kendilerince karşı saldırıya geçiyorlar:

وَدَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْۜ وَمَا
يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ
لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾
يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ
وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اٰمِنُوا
بِالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ عَلَى الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُٓوا اٰخِرَهُ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُٓوا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ د۪ينَكُمْۜ قُلْ اِنَّ
الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ اَنْ يُؤْتٰٓى اَحَدٌ مِثْلَ مَٓا اُو۫ت۪يتُمْ اَوْ يُحَٓاجُّوكُمْ
عِنْدَ رَبِّكُمْۜ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِۚ يُؤْت۪يهِ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ
وَاسِعٌ عَل۪يمٌۙ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِه۪ مَنْ يَشَٓاءُۜ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظ۪يمِ ﴿٧٤﴾

69. Kitap Ehli'nden bir grup, ne yapıp edip sizi saptırmak istediler; ama onlar, kendilerinden başkasını saptıramazlar. Üstelik bunun farkına da varmazlar. Ama bunun bilincinde değiller.

70. Ey Kitap Ehli! Görüp durduğunuz halde Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?

71. Ey kitap Ehli! Niçin hakka batılı karıştırıyor ve bilip durduğunuz halde hakkı gizliyorsunuz?

72. Kitap Ehli'nden bir grup şöyle dedi: "Müminlere indirilene günün başlangıcında inanın, günün sonunda da inkâr edin ki belki onlar da dönerler.

73. Ama siz dininize uyanlardan başkasına sakın inanmayın." De ki: "Doğru yol Allah'ın yoludur. Size verilenin benzerinin başka birine verilmesinden veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize delil getirebilecekleri için mi (böyle söylüyorsunuz)**?" De ki: "Lütuf Allah'ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah, kuşatandır ve bilendir.**

74. Rahmetini dilediğine tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.

Müfessirler âyetlerin iniş sebebi olarak Kur'ân'ın indiği dönemde meydana gelmiş birtakım olaylar naklederler. Özellikle Yahudi hahamlardan bir grubun olumsuz çabalarından söz ederler. Sözü edilen hahamlar, gözlerine kestirdikleri sahabilere giderek İslâm hakkında birtakım şüpheler ortaya atıyor ve ardından o sahabilere İslâm'dan vazgeçmelerini öneriyorlardı. Kuşkusuz, Kitap Ehli'nin bu tür çabaları Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde de vardı, tarih boyunca da olmuştur, günümüzde de vardır ve var olmaya devam edecektir. Ama bu çabalar, gerçekten inanmış olanlara herhangi bir zarar vermez. Bu çabalar içerisinde olanlar sadece kendi suçlarını arttırmış olurlar. Müslümanları dinlerinde kuşkuya düşürmek için harcadıkları bu çabalara rağmen Kur'ân-ı Kerim, sakin bir üslupla uyarılarına devam ediyor:

"Ey kitap Ehli! Görüp durduğunuz halde Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?

Ey Kitap Ehli! Niçin hakka batılı karıştırıyor ve bilip durduğunuz halde hakkı gizliyorsunuz?"

Bu çabalar içerisinde olan Kitap Ehli, aslında kendi kitaplarına olan inançlarında samimi olsalar ve dönüp kendi kitaplarını önyargısız olarak anlamaya çalışsalar İslâm'ın hak din olduğunu ve onu tebliğ etmiş olan Muhammed'in Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu görürler. Aslında yapmaları gereken, kendilerine yöneltilmiş olan İslâm'a girmeleri konusundaki çağrıyı ve İslâm'ın onlara sunduğu delilleri önyargısız olarak değerlendirmektir.

"Kitap Ehli'nden bir grup şöyle dedi: 'Müminlere indirilene günün başlangıcında inanın, günün sonunda da inkâr edin ki belki onlar da dönerler. Ama siz, dininize uyanlardan başkasına sakın inanmayın."

Müslümanları dinlerinden saptırmak için çabalayanların çok değişik yollara başvurdukları muhakkaktır. Burada başvurdukları yollardan biri gündeme getirilmektedir ki o da, bu çaba içerisinde olanların Müslüman gibi görünüp ardından inkâr etmeleridir. Böylece Müslümanları saptırmaya çalışırlar. Günümüzde de bu çaba içerisinde olan oryantalistlerin bazılarının aynı yolu izlediklerini görürüz. Nitekim bazı oryantalistler İslâm Peygamberini ve İslâm'ı öyle överler ki ancak inanan biri böyle yapar, dersiniz. Ardından Peygamber ve İslâm hakkında öyle iftiralar atarlar ki şaşırıp kalırsınız. Günümüzde bilimsellik ve tarafsızlık perdesi altında bu tür tavırlara çokça şahit oluyoruz.

Bazen de Müslümanlar arasında kabul gören şahsiyetleri kullanarak bu çabalara girerler. O şahsiyetleri göklere çıkararak Müslümanların sempatisini kazanmaya çalışır, kendilerini tarafsız göstermeye gayret ederler. Ama övdükleri o şahsiyetlerin bağlı olduğu İslâm'ı karalar, hatta bazen, İslâm'ın birtakım engelleyici yönleri olmasaydı o kişilerin çok daha büyük şahsiyetler olacaklarını söylerler.

De ki: 'Doğru yol Allah'ın yoludur. Size verilenin benzerinin başka birine verilmesinden veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize delil getirebilecekleri için mi (böyle söylüyorsunuz)**?' De ki: Lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Allah kuşatıcıdır ve bilendir."**

Bir dinin her söylediğine inanmak ile o din mensuplarının her söylediğine inanmak farklı şeylerdir. Bir dine inanan, elbette ki o dinin her söylediğine inanır. Ancak o dinin mensupları içerisinde yalan söyleyeni vardır, hile yapanı vardır, günahkârı vardır vs. Ayrıca doğru söz, farklı inanç mensupları tarafından da söylenebilir. Burada Kitap Ehli, dışarıdan gelebilecek her türlü görüş ve söyleme kendilerini kapalı tutmak için **"Ama siz, dininize uyanlardan başkasına sakın inanmayın"** diyorlar. Âyette Kitap Ehli'nin bu tavırlarının sadece ve sadece kıskançlık sebebiyle olduğu anlatılmaktadır. Ama Allah'ın lütfu çok geniştir ve onu dilediğine verir. Burada söz konusu edilen *lütuf* ile Muhammed (s.a.v.)'e peygamberliğin verilmesi olduğu, bağlamdan anlaşılmaktadır. Ama Allah'ın lütfu elbette bununla sınırlı değildir. Şayet inananları kıskanan bu Kitap Ehli kimselerin kendileri iman edip hak yolu seçecek olsalardı onlar da Allah'ın lütfundan yararlanacaklardı.

وَمِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّه۪ٓ
اِلَيْكَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَأْمَنْهُ بِد۪ينَارٍ لَا يُؤَدِّه۪ٓ اِلَيْكَ اِلَّا مَا
دُمْتَ عَلَيْهِ قَٓائِمًاۜ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْاُمِّيّ۪نَ
سَب۪يلٌۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلٰى
مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِه۪ وَاتَّقٰى فَاِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّق۪ينَ ﴿٧٦﴾ اِنَّ
الَّذ۪ينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَل۪يلًا اُو۬لٰٓئِكَ
لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّ۪يهِمْۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٧٧﴾
وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَر۪يقًا يَلْوُ۫نَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾

75. Kitap Ehli'nden öylesi var ki ona yüklerle emanet bıraksan sana onu eksiksiz geri verir. Ama onlardan öylesi de vardır ki ona bir kuruş emanet bıraksan tepesinde dikilip durmadıkça onu sana geri vermez. Bu da onların: "Ümmilere karşı bizim herhengi bir

sorumluluğumuz yoktur" demelerinden dolayıdır. Bile bile Allah'a karşı yalan söylüyorlar.

76. Hayır, kim sözünü tastamam yerine getirir ve korunursa şüphesiz ki Allah, muttakileri sever.

77. Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini değersiz bir şeye satanlar var ya işte onların âhirette hiçbir payı yoktur. Kıyamet gününde Allah onlarla konuşmayacak, onların yüzüne bakmayacak ve onları aklamayacaktır. Onlar için acıklı bir azap vardır.

78. Onlardan öyle bir grup da var ki kitaptan olmadığı halde onu kitaptan sanasınız diye dillerini kitap ile eğip bükerler. Allah katından olmadığı halde "o, Allah katındandır" derler. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.

Hakkı ehline teslim etmek önemli bir meziyettir. Kitap Ehli'nin olumsuz yanları sıralanırken yeri geldiğinde olumlu yanları da gündeme getirilmektedir. Aralarında öylesi kimseler var ki onlara tonlarca mal emanet etsen emanete ihanet etmez ve onu geri verirler. Ama öyleleri de var ki ona her ne emanet etsen mutlaka ihanet eder. Emanete ihanet edenler, bütün inanç mensupları arasında vardır. Bu kimseler bunu yaparken, inançlarına ters düşüyor olabilirler. İnançlarına ters düşerek bunu yapıyorlarsa elbette kusur inandıkları dinde değil kendilerindedir. Ancak burada anlatılan bu değildir. Burada Yahudilerin Tevrat'ta yaptıkları bir tahriften söz edilmektedir. Yahudilerin tahrif ettikleri Tevrat'a göre Yahudiler, Allah'ın seçilmiş kullarıdır. Diğer insanların tamamı ise Yahudilere hizmet etmek üzere yaratılmışlardır. Bu nedenle onlara göre kendilerinden başkalarının malları onlar için helaldir. Bu malları hangi yoldan elde ederlerse etsinler onlar için mubahtır. Bu, inançlarının bir gereğidir. Bunun Allah tarafından kendilerine verilen bir hak olduğunu söylerler. Bu sebeple, **"Ümmilere karşı bizim herhangi sorumluluğumuz yoktur"** diyorlar. Yani onların mallarını yememiz ve haklarını çiğnememiz bizim için sakıncalı ve günah değildir. (İbnu Âşûr, IV, 775). Onlar özelde Arapları *ümmi* olarak nitelerler. Ancak diğer milletleri de, kendi dinlerine mensup olmadıklarından dolayı *ümmi* statüsü içerisinde değerlendirirler. Kendi tahriflerinin sonucu olan bu inançlarını Yüce Allah reddetmekte, "**bile bile Allah'a karşı yalan söylüyorlar**" dedikten sonra kendi kuralını şöyle ifade etmektedir: **"Hayır, kim sözünü yerine getirir ve korunursa şüphesiz Allah muttakileri sever.**"

İnsanların birtakım temel hakları vardır. İnanç farklılığı bu temel hakları ortadan kaldırmaz. Bu sebeple Müslümanlar kime karşı olursa olsun sözlerini tutar ve kendilerine düşen görevleri yerine getirirler. Bir rivâyette şöyle denmektedir: "Yahudiler, ümmilere karşı bize bir sorumluluk yoktur, dediklerinde Rasulullah: '*Allah düşmanları yalan söylüyor*' dedi. '*Cahiliyeye ait olan her şey ayaklarımın altındadır; ancak emanet hariç. Çünkü sahibi iyi olsun kötü olsun emanet sahibine teslim edilir.*" (İbnu Mace, Menasik 84; Ebu Davud, Menasik 54).

Mevcut muharref Tevrat, Yahudiler dışında kalan bütün milletlere karşı düşmanca bir tavır takınmakla birlikte özellikle Araplar söz konusu olunca bu düşmanlığı daha da artmakta, Araplara ait ne varsa hepsinin yakılıp yıkılmasını istemektedir. Mesela Tesniye kitabının yedinci babında şöyle denmektedir: "*Allah'ın Rab, onları senin önünde ele vereceği ve sen onları vuracağın zaman; onları tamamen yok edeceksin; onlarla ahdetmeyeceksin ve onlara acımayacaksın.*" Dikili taşlarını bile yıkmayı emreden eldeki Tevrat, hayvanlarını, hatta ağaçlarını kesmeyi emretmektedir. Çünkü mevcut Tevrat'a göre Allah'ın, tek kutsal ve seçkin bir kavmi vardır; Yahudiler. (Tevrat, Tesniye 7. bap). Yine elimizdeki Tevrat'a göre Allah, Mısır'dan ayrılmadan önce Yahudilere, Mısırlıların altın gümüş ve elbiselerini ödünç alarak kaçırmalarını emretmiştir. (Çıkış, 12/36) Ayrıca eldeki Tevrat'a göre, bir Yahudi başka dinden birine ödünç verdiğinde faizini alması caizdir. (Tensiye 24/21).

Belirtmek gerekir ki günümüzde Müslümanlar arasında da benzeri eğilimlere sapan ve Müslüman olmayanların mallarının Müslümanlar için helal olduğunu ileri sürenler vardır. Genelde bu görüşü ileri sürenler, bazı fakihlerin "*İslâm yurdu olmayan bölgelerde Müslüman olmayanların mallarının faiz yahut fasit akitler yoluyla yemenin caiz olduğunu*" söylediklerini belirtirler. Her ne kadar fukahadan bu görüşe kâil olanlar bulunsa da fakihlerin büyük çoğunluğu bunu caiz görmemektedir. Üstelik caiz olduğunu söyleyenler de karşı tarafın gönül rızalarının varlığını şart koşmaktadırlar. Fakihlerden hiçbiri yalan söyleyerek, aldatarak yahut çalarak Müslüman olmayanların mallarına el konmasının helal olduğunu söylememektedir.

Tevrat indirildiğinde, Yahudilerin çevresinde bulunan Araplarla diğer milletler putperest idiler. Bu nedenle Tevrat'ın bu milletlere olumsuz bakması doğaldır. Ancak düşmanlığın bu derece ileri götürülmesinin ve hak yemenin Allah tarafından emredildiğini söylemenin elbette meşru bir yanı yoktur. Belli ki Yahudiler işi, Allah'ın kendilerine emrettiğinden çok öteye götürmüş; Tevrat'ı tahrif ederek habbeyi kubbe yapmışlardır.

"Hayır, kim sözünü tastamam yerine getirir ve korunursa şüphesiz ki Allah muttakileri sever."

Bilakis durum Yahudilerin ileri sürdükleri gibi değildir. Allah emanete ihanet etmeyi ve başkasına haksızlık etmeyi emretmez. Verilen sözün yerine getirilmesini başkalarının haklarına tecavüz edilmemesini ister. Böyle davranarak kendilerini Allah'ın cezalandırmasına karşı koruma altına alanları sever.

"Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini değersiz bir şeye satanlar var ya, işte onların âhirette hiçbir payları yoktur..."

Yahudiler pek çok konuda Allah'a verdikleri sözü bozmuşlardır. Bunların en önemlileri, yeni bir peygamber geldiğinde ona tabi olacaklarına ve kendisine yardımcı olacaklarına dair Allah'a vermiş oldukları sözü yerine getirmemiş olmaları ve bir önceki âyette ifade edilen ümmilerin mallarını yeme konusunda takındıkları tavırdır. Oysa onlar emanete ihanet etmeyeceklerine ve âdil davranacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a vermiş oldukları bu sözleri ve ettikleri yeminleri dünyalık şeyler için bozmuşlardır.

Onlar bütün bunları yaparken âhirette Yüce Allah'ın gözdeleri olacaklarını, işlemiş oldukları bu tür basit kusurlarından (!) dolayı cezalandırılmayacaklarını ve azizlerinin kendilerine şefaat edeceklerini ileri sürüyorlar. Bilakis Allah hem onların hem de onlar gibi davranan diğer insanların yüzlerine bakmayacak ve onlara değer vermeyecektir. Böyle kimseler için acıklı bir azap vardır.

"Onlardan öyle bir grup da var ki kitaptan olmadığı halde onu kitaptan sanasınız diye dillerini kitap ile eğip bükerler. Allah katından olmadığı halde 'o, Allah katındandır' derler. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler."

Yahudilerin Tevrat'ı tahrifleri, yukarıda anlatılan hususla sınırlı değildir. Birçok konuda tahrifin her çeşidine başvurmuşlardır. Dini, kitapların tahrifi, kitapların metinlerini eksiltmek, arttırmak veya değiştirmek şeklinde olabileceği gibi din bilginlerinin mevcut metni bilerek yanlış yorumlamaları şeklinde de olabilir. Burada söz konusu edilen tahrif, ikinci çeşit tahrife giren bir tahrif şeklidir. Sözü edilen din bilginleri diğerlerinin o kitabı okuyamamalarından yararlanarak, kitaptan bir âyet okuyormuş gibi kitapta olmayanı kitaptanmış gibi gösteriyorlar.

Bu ayetin hemen ardından Hz. İsa'dan bahsedildiği için burada anlatılan tahrifin Hıristiyanları da kapsadığını söyleyenler olmuştur. Aslında Yahudilerin de Hıristiyanların da tahrifin her iki türünü de gerçekleştirdikleri bir vakıadır. Hatta Kur'ân'ın metninde eksiltme ve arttırma şeklindeki tahrif Müslümanlar arasında vaki olmasa da yorum tahrifi yapanlar hep olagelmiştir. Zaten

diğer din mensupları hakkında yapılan uyarılar sadece onlar için değil, Müslümanlar için de geçerlidir. Bile bile yorum tahrifi ve dili eğip bükerek tahrif, ne yazık ki günümüz Müslümanları arasında çokça rastlanan bir husustur.

Her zaman ve her yerde, bütün din mensupları arasında cahil kesimi din konusunda yanlış yerlere yönlendiren din bilginleri olmuştur. Çoğu zaman saf duygularla bunların peşine takılan cahil kimselerin bundan korunması, belli bir düzeyde de olsa dinleri hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olmakla ancak gerçekleşebilir. Bunun yolu da bu kesimin, dinlerinin temel kaynağı olan kitap hakkında bilgi sahibi olmalarından geçer. En azından Kur'ân'ı anlayarak okuyan halk kesimi, çok açık meselelerde aldatılamazlar.

مَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُؤْتِيَهُ اللّٰهُ الْكِتَابَ
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا
الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ اَرْبَابًا اَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

79. **Allah'ın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik verdiği hiç bir beşere: "Allah'ı bırakıp bana kulluk edin" demesi mümkün değildir. Aksine: "Öğrenmekte olduğunuz kitap ve okuyup incelemeniz gereğince Rabbaniler olun "** (der).

80. **Size melekleri ve peygamberleri rabler edinmenizi istemesi de yaraşmaz. Siz Müslümanlarken hiç o size inkâr etmeyi tavsiye eder mi?**

Bazı müfessirler bu âyetlerle Hz. İsa'nın kastedildiğini söylerken bazıları da Peygamberimizin kastedildiğini söylemişlerdir. Hz. İsa'nın kastedildiğini

söyleyen müfessirler âyetlerin, Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilâh edinmelerine cevap olduğunu söylerler. Buna göre âyetler, Necrân Hıristiyanlarının Hz. İsa'nın ilâh olmadığını söylemesinden dolayı Peygamberin onu küçülttüğünü ve kendisine hakaret ettiğini ileri sürmeleri üzerine indirilmiştir. Böylece bu âyetler onlara cevap teşkil etmektedir.

Bazı müfessirler ise Necrân Hıristiyanları ile Medine'deki Yahudi âlimlerinin: *"Ey Muhammed! Hıristiyanların İsa'ya taptıkları gibi sana tapmamızı mı istiyorsun?"* demeleri üzerine bu âyetlerin indirildiğini söylerler.

Bir rivayete göre de biri Peygamber'e gelerek. *"Herhangi bir kimseyi selamladığımız gibi mi seni selamlayalım, yoksa sana secde ederek mi selamlayalım?"* demesi üzerine bu âyetler indirilmiştir.

Âyetler ister Hz. İsa hakkında indirilmiş olsun ister Peygamberimiz hakkında indirilmiş olsun bir peygamberin, ister kendisine ister meleklere veya Allah dışında herhangi bir varlığa kulluk etmeye çağırması asla düşünülemez. Ne Hz. İsa bunu istemiştir ne Peygamberimiz istemiştir ne de başka bir peygamber. Onlar sadece Allah'a kulluk edilmesini istemişlerdir.

Peygamberler Allah tarafından seçilmiş müstesna kullardır. Allah'a ait birtakım yetki ve görevlerin kendilerine de verildiğini hiçbir peygamber söylememiştir. Onlara böyle bir şeyi yakıştırmanın onları sevmekle ve onları yüceltmekle de bir ilgisi yoktur. Hz. İsa'yı ilâhlaştırma sapması, Peygamberimiz hakkında da bazı Müslüman çevrelerde görülebilmektedir. Genellikle bu tür iddialar, *peygamber sevgisi* bağlamında ileri sürülmektedir. Bu tavırlara karşı gelenler de Peygamber sevgisinden yoksun olmakla itham edilmektedir. Tıpkı Necrân Hıristiyanlarının yaptığı gibi; onlar da Hz. İsa'nın ilâh olmadığını söyleyen Peygamberimizi Hz. İsa'ya düşmanlık yapmakla suçlamışlardı.

İlk âyette geçen "ربانيون : *rabbaniyyun*" kelimesi *rabbanî* kelimesinin çoğulu olup ilmiyle amel eden din bilgini anlamındadır. (Beydâvî, II, 56). Kelimenin kök manasını göz önünde bulunduran bazı âlimler, terbiye etme ve eğitme anlamlarına dikkat çekerek, *"ilimle birlikte toplum yönetimi ve toplumun ıslahından anlayan bu alanda çalışanlara"* bu ismin verildiğini söylerler. (Kurtubî, IV, 122). Buna göre *rabbani,* ilmiyle amel eden ve toplumda iyiliği emrederek kötülükten sakındıran kimselere denmektedir.

Kendisine ibadet edilmesini isteyen kişinin, muhataplarından, Allah'a ibadet etmelerini reddetmesi gerekmez, kendisiyle birlikte Allah'a ibadet edilmesini istiyor olabilir. Oysa ibadetin sadece Allah'a yapılması gerekir: *"Dini arındırarak Allah'a ibadet et. Bilesiniz ki arındırılmış din Allah'ındır."* (Zümer 39/2-3). Hangi çeşidi olursa olsun, ibadete başkalarını karıştırmak, şirke açılan bir kapıdır. Allah'a yapılan duada aracılar koymak, açılan bu kapılardan biridir. Bazı

kimseler, *"günahlarımız çok, bu sebeple Allah'ın huzuruna çıkıp O'ndan istemeye yüzümüz yok."* yahut: *"Kralların huzuruna bile aracısız çıkılamıyor, Allah'ın huzuruna aracısız nasıl çıkarız?"* gibi dinde yeri olmayan bahanelerle dualarına yaratılmışları aracı kılarlar.

Allah bize şahdamarımızdan daha yakındır. Sınırsız merhamet ve bilgi sahibidir. Böyle biri için aracı konulmaz. O, *"Bana dua edin size icabet ederim"* (Ğafir 40/60) buyurmaktadır. Ayrıca kralların huzuruna aracısız çıkılamıyorsa bu durum, kralların insan olmalarından kaynaklanmaktadır. İnsanlar kralların huzuruna çıkamıyorsa ya o kralların zalim oluşlarından yahut huzurlarına çıkacak kimselerin kendilerine bir zarar vermelerinden korktuklarından dolayıdır. Bu sebeple krallar rastgele kişilerin huzurlarına çıkmalarına engel olurlar. Haşâ ne Allah zalimdir, ne de insanlar O'na bir zarar verebilir.

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ النَّبِيّ۪نَ لَمَٓا اٰتَيْتُكُمْ
مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَٓاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ
لَتُؤْمِنُنَّ بِه۪ وَلَتَنْصُرُنَّهُۜ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ
اِصْر۪يۜ قَالُٓوا اَقْرَرْنَاۜ قَالَ فَاشْهَدُوا وَاَنَا۬ مَعَكُمْ مِنَ
الشَّاهِد۪ينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ اَفَغَيْرَ د۪ينِ اللّٰهِ يَبْغُونَ وَلَهُٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

81. Hani Allah vaktiyle peygamberlerden şöyle söz almıştı: "Size kitap ve hikmeti verdikten sonra yanınızda bulunanı doğrulayan bir peygamber geldiğinde kesinlikle ona inanacak ve onu destekleyeceksiniz. Bunu kabul edip kesin olarak sorumluluğu yüklendiniz mi?" dedi. Onlar da: "Kabul ettik" dediler. "O halde şahit olun; ben de sizinle beraber şahit olanlardanım." dedi.

82. Artık bundan da dönerlerse, onlar hepten fasık olanlardır.

83. Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerdekilerin ve yerdekilerin tamamı ister istemez O'na teslim olmuşlardır ve O'na döndürüleceklerdir.

Âyetin, "*peygamberlerden alınan söz*" kısmına, "*peygamberlerin ümmetlerinden aldıkları söz*" şeklinde anlam verilmiştir. Buna göre "*söz almanın*" öznesi/faili, peygamberler olup kendilerinden söz alınanlar, cümlenin gelişinden anlaşıldığı için hazfedilmiştir.

Âyetin söz konusu edilen kısmı, ister bu şekilde ister diğer şekilde anlaşılsın neticede aynı anlam kastedilmektedir. Çünkü peygamberlerden bu anlamda söz alınmışsa onlar da bunu ümmetlerine aktarmış ve onlardan söz almışlardır. Yani peygamberlerden alınan söz, o peygamberlerin ümmetlerini de bağlamaktadır. Peygamberler bu sözü ümmetleri adına vermişlerdir. Bunu şu şekilde yorumlamak mümkündür: Şayet bir peygamber, peygamberimiz gelinceye kadar yaşamış olsaydı, o peygamber de kendisine inanacak ve ona yardımcı olacaktı. Bir peygamberin kendisi bunu yapmak durumunda olduğuna göre, tabileri evleviyetle bunu yapmalıdırlar.

Peygamberlerin tamamı aynı dini tebliğ etmişlerdir. Bu sebeple her peygamber, kendinden önceki peygamberin devamıdır ve önceki her peygamber de kendinden sonra gelecek peygamberi desteklemeye söz vermiştir. Verilen bu söz, aslında hem kendisi hem de kendisine tabi olanlar adına verilmiştir. Bu sebeple peygamber tabileri, gelen peygamberi desteklemek zorundadır. Böyle yapması peygambere olan inancının bir gereğidir. Buna göre bütün insanlar, son peygamber olan Muhammed (s.a.v.)e inanmak ve ona destek olmak zorundadır. Allah kendisini de buna tanık olarak göstermektedir. "**Artık bundan da dönerlerse, onlar hepten fasık olanlardır.**" O halde Kitap ehli olarak bilinen Yahudi ve Hıristiyanlar dâhil bütün insanlardan Hz. Muhammed'e inanmayan ve onun dinine destek olmayanların tamamı, *fasık* kapsamına girmektedirler. *Fasık* kelimesinin, Kur'ân-ı Kerim'de genellikle dinden sapmış, yani kâfir anlamında kullanıldığına daha önce dikkat çekmiştik.

O halde, verdikleri bu sözü yerine getirmeyenler Allah'ın dininden başka bir dinin peşine takılmış sayılırlar.

"Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerdekilerin ve yerdekilerin tamamı ister istemez O'na teslim olmuşlardır ve O'na döndürüleceklerdir."

Allah'ın dini, tıpkı evrenin Allah'ın emirlerine teslim olması gibi, Allah'a

tam teslim olmayı ifade eden bir dindir. Açıktır ki âyetteki *"göklerde ve yerdekilerin tamamı ister istemez O'na teslim olmuşlardır"* cümlesi, Allah'ın evrene hâkim kıldığı kanunlarla mükellef olmayan varlıkların uymalarını anlatıyor. Burada *"ister istemez"* denildiğine göre, tam bir itaat söz konusudur. Râzi, âyette sözü edilen teslim olmayı, evrendeki her şeyin, varlığa gelme ve yok olma konusunda Allah'ın emirlerine tam tam olarak itaat etmesi şeklinde anlamaktadır. (Râzi, VIII, 122). Biz bunu genişleterek, sadece var olma ve yok olma konusunda değil, her varlığın kendisi için tayin edilen tabiat kanunlarının tamamına da itaat etmesi şeklinde anlıyoruz. Mesela bir ağacın yetişmesi ve meyve verme işlevini yerine getirmesi, gereken şartların oluşmasıyla gerçekleşir. Gerekli şartlar oluştuktan sonra meyve vermezlik edemez, mutlaka meyvesini verir. Tabiat kanunlarının tamamında aynı durum söz konusudur. Aynı şekilde insanlar da biyolojik açıdan ister-istemez bu kanunlara uyarlar. Hiçbir insan ben yaşlanmayacağım, acıkmayacağım vs. diyemez.

Tabiat kanunlarında fiilî ve tam bir itaat söz konusudur. Aynı şekilde Allah'ın dini de tam bir itaati gerektirir. Sadece söz ile dile getirilen teslimiyet, teslimiyet değildir. İstenen, fiilen ve eksiksiz teslimiyettir.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَٓا اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰه۪يمَ
وَاِسْمٰع۪يلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى
وَع۪يسٰى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْۘ
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ د۪ينًا
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُۚ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴿٨٥﴾

84. De ki: "Allah'a bize indirilene; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilenlere; Musa'ya, İsa'ya ve (diğer) **peygamberlere verilenlere inandık. Aralarında ayrım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olanlarız."**

85. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa o din ondan kabul edilmeyecek ve o kimse âhirette kaybedenlerden olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim peygamberlerin tebliğ ettiği dinin birliği meselesini sıkça gündeme getirir. İslâm, önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin bir devamıdır. Bu sebeple Müslüman, aralarında ayırım yapmaksızın önceki peygamberlerin tamamına ve onlara indirilen kitapların hepsine inanır. Bütün peygamberlerin getirdikleri din şahıslara, kurumlara, ırklara, kısacası hiçbir yaratılmışa değil, Allah'a teslim olmaya çağırır. **"Biz yalnız ona teslim olanlarız"** cümlesi bunu anlatmaktadır. Bütün ilâhî dinler sadece Allah'a teslim olmayı emreder.

Âyette, Kur'ân'a inanma, önceki peygamberlere indirilen kitaplara inanma meselesinden önce zikredilmektedir. Hâlbuki önceki peygamberlere indirilmiş kitaplar zaman itibarıyla Peygamberimize indirilen Kur'ân-ı Kerim'den öncedir. Bunun sebebi şöyle izah edilmiştir: Öncekilere neyin indirildiği ancak bize indirilen Kur'ân-ı Kerim'le bilinir. Çünkü önce indirilmiş olanlar sabit ve kesintisiz bir senetle bize ulaşmış değildir. Bir kısmı kaybolmuştur. Geriye kalanların sahihliği ise şüphelidir. O halde asıl olan, bize indirilendir. Buna göre bize indirilenin belirttiği kimselerin peygamberliğine ve onlara ne indirildiği konusundaki beyanlarına iman ederiz. Ayrıca yine bize indirilenden, bütün peygamberlere aynı dinin indirildiğini biliyor ve buna iman ediyoruz. (Menar, III, 357).

"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa din ondan kabul edilmeyecek ve o kimse âhirette kaybedenlerden olacaktır."

Bir önceki gruptaki âyetlerin açıklamasında ifade ettiğimiz gibi burada söz konusu edilen teslimiyet, sadece dil ile ifade edilen bir teslimiyet değil, fiili bir teslimiyettir de. Allah'a olan bu fiilî teslimiyetin adı, İslâm'dır. Kim Allah'a teslimiyetten başka bir din ararsa kendisinden kabul edilmeyecek ve o, âhirette kaybedenlerden olacaktır. Peygamberler bu dine çağırmışlardır. Onlar insanları kendi koydukları emir ve yasaklara uymaya çağırmazlar. Aynı şekilde kim insanları kendi emir ve yasaklarına uymaya çağırıyorsa İslâm'a çağırmıyor demektir. Bu sebeple İslâm'dan başka bir dini seçenin bu seçimi Allah katında kabul görmeyecektir.

كَيْفَ
يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا اَنَّ الرَّسُولَ
حَقٌّ وَجَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ
(٨٦) اُولٰٓئِكَ جَزَٓاؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ (٨٧) خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ (٨٨) اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
وَاَصْلَحُوا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٨٩) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
بَعْدَ اِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ وَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الضَّٓالُّونَ (٩٠) اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدٰى بِهِ
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ (٩١)

86. İman ettikten, bu Elçi'nin hak olduğuna tanıklık ettikten ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkâr eden bir topluluğu Allah nasıl doğru yola kavuşturur? Allah böylesi zalimler güruhunu doğru yola kavuşturmaz.

87. Onların cezası: Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetine uğramaktır.

88. Sonsuza kadar o lanette kalacaklardır. Azapları hafifletilmeyecek ve onlara mühlet de verilmeyecektir.

89. Ancak daha sonra tövbe edip durumlarını düzeltenler bunlar dışındadır. Çünkü Allah çok bağışlayandır çok merhametlidir.

90. İman ettikten sonra inkâr eden ve inkârlarını inatla ısrar ederek arttıranlara gelince, onların tövbeleri kabul edilmeyecektir. Onlar, dinden sapmış olanların ta kendileridir.

91. Gerçek şu ki inkâr eden ve inkârcılar olarak da ölenlerin hiçbirinden, dünya dolusu altını fidye olarak verseler de kabul edilmeyecektir. Onlar için çok acı bir azab vardır; üstelik kendileri için hiç bir yardımcı da yoktur.

Bu âyetlerle Yahudilerin mi, yoksa dinlerinden dönen Müslümanların mı kastedildiği konusunda iki görüş nakledilmiştir. Yukarıda geçen 72. âyette Müslümanları dinlerinde kuşkuya düşürmek için sabah İslâm'a girip akşam İslâm'dan çıkmayı öneren Yahudilerden söz edilmişti. Bazı müfessirler bu âyetlerle o Yahudilerin kastedildiğini söylerler. Bu görüşte olanlara göre Yahudilerin, Peygamber'in hak olduğuna tanıklık etmeleri, onun gerçek bir peygamber olduğunu bilmeleriyle izah edilmiştir. Çünkü ellerindeki kitapta Peygamber'in hak peygamber olduğuna işaret eden deliller vardır.

Bazıları da bunların propagandalarına kanarak İslâm'dan dönenlerin kastedildiğini söylerler. Nitekim Yahudilerin bu propagandalarına aldanarak İslâm'dan dönenlerin bulunduğuna dair rivâyetler de nakledilmektedir. Hatta bunlardan bir kısmının tekrar İslâm'a döndükleri de rivâyet edilmişir.

Âyetlerle ister sözü edilen Yahudiler ister bunların propagandalarına kanarak İslâm'dan dönenler kastedilmiş olsun. Burada anlatılan ceza, bu vasıftaki herkesi kapsamaktadır.

"Allah böylesi zalimler güruhunu doğru yola kavuşturmaz."

Allah'ın insanları doğru yola kavuşturması yahut doğru yoldan saptırması, insanların seçimleriyle vuku bulan bir durumdur. Dolayısıyla bu âyetlerde anlatıdığı şekliyle onları doğru yola kavuşturmaması, zalim oluşları sebebiyledir. Kulun irade ve çabası olmaksızın Allah ne kimseyi hidâyete kavuşturur ve ne de saptırır. Dolayısıyla hidâyet ve sapma, insanın seçimiyle olan bir şeydir. Hayatları işledikleri zulüm üzere devam eden ve bu sebeple de doğru yoldan sapmış olarak ölenler; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetlerine müstahak olacaklardır. Azapları hafifletilmeyecek ve hiçbir kurtuluş umutları da olmayacaktır.

Bu âyete dayanarak bazı müfessirler inanmayanlara lanet okumanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise sadece küfür üzere öldükleri kesin olan Firavun, Haman, Ebu Leheb gibilere lanet okumanın caiz olduğunu söylerler.

"Ancak daha sonra tövbe edip durumlarını düzeltenler bunlar dışındadır. Çünkü Allah çok bağışlayandır çok merhametlidir. "

Yüce Allah sadece din dairesinde kalıp günah işlemiş olanlar için değil, dinden dönmüş olanlar için de tövbe kapısını açık bırakmaktadır. Bu konuda İbnu Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: *"Ensardan birisi, Müslüman olduktan sonra tekrar şirke düşer. Sonra bu yaptığına pişman olur ve akrabaları aracılığıyla Peygamber'e haber gönderip; kendisi için tövbe yolunun açık olup olmadığını sorar. Bunun üzerine 86-89. âyetler iner.* Dolayısıyla tövbe edip gerçekten durumunu düzeltenlerin tövbesi kabul edilir. Nitekim İbnu Abbas'ın bahsettiği şahsın, tövbe ettikten sonra durumunun tamamen düzeldiği nakledilmektedir. (İbnu Kesir, II, 58-59).

"İman ettikten sonra inkâr eden ve inkârlarını inatla ısrar ederek arttıranlara gelince, onların tövbeleri kabul edilmeyecektir. Onlar, dinden sapmış olanların ta kendileridir."

Önceki âyette, İslâm'dan döndükten sonra tövbe edenlerden söz edilmiş ve bunların tövbelerinin kabul edileceği belirtilmişti. Bu âyette ise İslâm'dan çıktıktan sonra bununla yetinmeyerek inkârını arttıran ve İslâm'a karşı saldırgan bir tavır takınanlardan söz edilmektedir. Çünkü inkârlarının artması, ancak hakka karşı saldırgan bir tutum benimsemeleriyle mümkündür. Bunların inkârları katmerleşmiştir. Bu durumdakilerin tövbelerinin kabul edilmemesine gelince, müfessirlerden birçoğu, ölüm anı gelip perde kalktığında bunların tövbelerinin kabul edilmeyeceğini söylerler. Buna delil olarak Nisa sûresinin 18. âyetini zikrederler. Bu âyette şöyle denmektedir: *"Tövbe, ne kötülük işleyip dururken ölüm kendisine geldiği zaman 'Şimdi ben tövbe ettim' diyenler içindir ne de inkârcı olarak ölenler içindir. İşte onlar için acıklı bir azap hazırlamışızdır."* Çünkü bu durumda imtihan ortamı söz konusu olmadığından, bundan sonra tövbe etmenin bir yararıda olmayacaktır.

Bazı müfessirler ise bu âyetin, tıpkı Nisa sûresinin 137. âyetinde anlatılan, irtidat edip tekrar İslâm'a dönen ve ardından tekrar irtidat eden kimsenin durumuna benzediğini söylerler. (Kasimî, IV, 885). İkinci kez irtidat eden kişinin artık tövbesinin kabul edilmeyeceği söz konusu âyette anlatılmaktadır. Buradaki anlatımda da aynı şey söylenmektedir. İrtidat eden kişi bununla yetinmeyip saldırgan bir tavır takınacak olursa artık onun tövbesi kabul edilmez. Bu konuda İbnu Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakledilmektedir: *"Bir topluluk, Müslüman olduktan sonra dinden dönmüş (irtidat etmiş), sonra tekrar İslâm'a girip ardından yine dinden dönmüş. Ardından bu kimseler akrabaları aracılığıyla Peygamber'den durumlarını sormuşlardı. Bunun üzerine bu âyet inmişti."*

Aslında bu kimselerin tövbelerinde de bir ciddiyet olmaz. Hâlbuki tövbenin kabul edilmesi için, tövbe eden kişinin samimi olması gerekir. Bu kimselerde ise samimiyet ve ciddiyet diye bir şey kalmamıştır.

"Gerçek şu ki inkâr eden ve inkârcılar olarak da ölenlerin hiçbirinden, dünya dolusu altını fidye olarak verseler de kabul edilmeyecektir..."

Buhari ve Müslim'in naklettikleri bir hadiste kıyamet gününde, inkâr eden birinin getireceği ve kendisine, *"Ne dersin, dünya dolusu altının olsa onu fidye olarak verir miydin?"* deneceği, onun da *"Evet, verirdim"* demesinden sonra kendisine: *"Ama vakti zamanında senden daha azı ve kolayı istenmişti"* deneceği nakledilmektedir. Çünkü imtihan dönemi bitmiştir. Ahiret, bu dünya hayatında yapılanların karşılığının alınacağı yerdir. Zaten orada ödenecek fidye de yoktur. Yani böyle bir imkânları olmuş olsaydı dahi kendilerinden fidye kabul edilmeyecekti. Bu da onların ne kadar çaresiz, ne denli kötü bir duruma düşeceklerini gösterir.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فَاِنَّ اللّٰهَ بِه۪ عَلٖيمٌ ﴿٩٢﴾

92. Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe gerçek erdeme ulaşamazsınız; her ne infak ederseniz şüphesiz Allah onu bilir.

İslâm'ın en çok önem verdiği hususlardan biri, fakirlerin gözetilmesidir. Kur'ân-ı Kerim değişik vesilelerle fakirlere yardım etmeyi teşvik etmekte ve Allah katında bunun büyük bir mükâfatının olacağını hatırlatmaktadır.

Bu âyet indirildiğinde Peygamber'in sahabesinin, sevdikleri mallarını Allah yolunda infak konusunda adeta yarıştıklarını gelen rivâyetlerden anlıyoruz. Mesela, Müslümanların en zenginlerinden olan Ebu Talha, malları arasında en çok sevdiği ve Medine'de Peygamber Mescidinin tam karşısında olan bir hurmalığını Allah yolunda infak etmiştir. Ebu Talha, Peygamber'e gelerek: *"Allah, 'sevdiğinizden dağıtmadıkça gerçek erdeme ulaşamazsınız' buyuruyor. Benim en sevdiğim malım ise Beyrahâ bahçesidir. Onu Allah yoluna bağışlıyorum. Onun iyiliğini umuyor ve Yüce Allah katında bana azık olmasını ümit ediyorum; Ey Allah'ın Resulü, Allah'ın sana gösterdiği şekilde onu kullan"* demiştir. Bunun üze-

rine Peygamber, onu akrabalarına dağıtmasını uygun gördüğünü söylemiş ve o da bahçeyi akrabaları arasında bölüştürmüştür.

Zeyd b. Hârise malları arasında en çok sevdiği *Sebel* isimli atını Allah yolunda bağışlamıştır. Hz. Ömer'in oğlu, karşılığında kendisine bin dinar teklif edilen kölesi Nâfi'i azat etmiş, Hz Ömer de Hayber'de payına düşen ve çok değerli olan araziyi bağışlamak istemiş, ancak Peygamber (s.a.v.) gelirini bağışlamasını önermiştir. Hz. Peygamber'in bu uygulamasında da aslında fakirlerin yararı gözetilmektedir. Bu uygulamadan anlıyoruz ki; bir kimsenin, fakirlerden daha iyi işlettiği bir mülkünü Allah yolunda bağışlamak yerine gelirini bağışlaması daha uygundur. Kaynaklar bu konuda daha pek çok rivâyet nakletmektedir. Ancak bu naklettiklerimiz bile sahabenin, Allah'ın emirlerini yerine getirme konusunda ne kadar büyük ve samimi bir çaba içerisinde olduklarını göstermeye yeterlidir. İşte bu yüzdendir ki onlar Kur'ân-ı Kerim'de övülmüş üstün bir nesildir.

Allah yolunda infak etmek, imanın bir sonucudur. Kişi Allah yolunda infak edip Allah sevgisini mal sevgisinin üstünde tutmadıkça iyiler sınıfına yükselemez.

Âyette geçen *birr* kelimesinin ne anlama geldiğini Bakara sûresinin 188. âyetinin tefsirini yaparken açıklamış ve kelimenin, iyiliklerin toplamı için kullanıldığını belirtmiştik.

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا
مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا
بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ
الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾
قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

93. Tevrat indirilmezden önce İsrail'in kendisine haram kıldığı şeyler dışında, yiyeceklerin tamamı İsrail Oğullarına helal idi. De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız haydi Tevrat'ı getirip okuyun!"

94. Artık bundan sonra kim Allah'a karşı yalan söylerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

95. De ki: "Allah gerçeği söylemiştir. Öyleyse Allah'ı birleyen İbrahim'in dinine uyun. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi."

İsrail kelimesi ile Hz. Yakub kastedilmektedir. Tevrat'ın Tekvin bölümünde de Hz. Yakub bu isimle anılmaktadır. Yahudilerin *İsrailoğulları* adını almaları, onun soyundan gelmeleri sebebiyledir. Ancak burada Hz. Yakub'un kendisi değil, onun kavmi olan İsrailoğulları kastedilmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki İsrailoğulları, kendilerine yasaklanan bazı yiyeceklerin Kur'ân-ı Kerim tarafından helal kılınmasını yadırgamış ve buna itiraz etmişlerdir. Âyetler onların bu itirazlarına bir cevap olarak indirilmiştir. (Şevkâni, I, 401-402).

Hz. Yakub'un deve eti ve sütünü kendisine yasakladığından söz edilir. Bazı rivâyetlere göre ise bir nevi damar hastalığına yakalanması nedeniyle etlerin damar ve sinirlerini kendisine yasaklamıştı. Bazı yiyecekleri neden kendisine yasakladığı konusunda daha başka gerçekler de nakledilir, ama bunlar üzerinde durma ihtiyacı duymuyoruz.

Âyet, onun bazı yiyecekleri kendisine yasakladığından söz etmektedir. İsrailoğulları da ataları Hz. Yakub'un kendisine yasakladığı şeyleri kendilerine yasaklamışlardır. Ayrıca âyetten de anlaşıldığı gibi Tevrat da İsrailoğullarına bazı yasaklar getirmiştir. Söz konusu yasaklar İsrailoğullarının zulümleri sebebiyle konmuş, ceza ve eğitim amaçlı yasaklardır. Bu durum Nisa ve En'âm sûrelerinde dile getirilmektedir. Konuyla ilgili âyetlerde şöyle denmektedir: *"Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, ayrıca kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık."* (Nisa 4/160-161). *"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise sırtlarında ve bağırsaklarında bulunanlarla kemiklerine karışanlar dışındaki iç yağlarını onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık."* (En'âm 6/146).

Bazı yiyeceklerin sadece İsrailoğullarına yasaklanmış olması, işlemiş oldukları suçların yanı sıra mala ve maddî şeylere olan düşkünlükleri sebebiyle

olmalıdır. Böylece kendilerindeki aşırı mal ve dünya sevgisi dengelenmek ve törpülenmek istenmiştir. Yahudilere Cumartesi günü çalışma yasağının getirilmiş olması da aynı amaçla olmalıdır.

Yahudiler kendilerine yasak olan şeylerin Hz. İbrahim döneminde de yasak şeyler olduğunu söylüyorlardı. Böylece bir yandan zulümleri sebebiyle bazı yiyeceklerin kendilerine haram kılındığı gerçeğini örtbas etmeye, diğer yandan da bu şeylerin helal olduğunu söyleyen Peygamberimizin gerçek bir peygamber olmadığını ispatlamaya çalışıyorlardı. Oysa ellerindeki Tevrat'ta da bu gerçekler mevcuttu. Bu sebeple kendilerine meydan okunarak **"Eğer doğru söylüyorsanız haydi Tevrat'ı getirip okuyun!"** denmektedir.

Yahudilerin gerçekleri gizlediklerine dair birçok âyet pek çok meseleyi gündeme getirmektedir. Buna rağmen bu yaptıklarından geri dönmeleri için kapı açık bırakılmakta, ayrıca bu yaptıklarının Allah'a ortak koşma anlamına geldiği hatırlatılarak şöyle denmektedir: "**Öyleyse Allah'ı birleyen İbrahim'in dinine uyun. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi.**"

İsrailoğullarının itirazlarından biri de Müslümanların daha önce namazlarında yöneldikleri Kudüs'ten vazgeçerek Mescid-i Haram'a doğru yönelmeleridir. Bu sebeple aşağıdaki âyetlerde Mescid-i Haram'ın önemi dile getirilmektedir:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ
مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ
وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ
إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾

96. Doğrusu insanlık için inşa edilen ilk mabed, Mekke'de o çok bereketli ve alemlere bir hidayet kaynağı olan evdir.

97. Onda apaçık deliller ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren güvende olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse kuşkusuz, Allah'ın insanlara ihtiyacı yoktur.

Kıblenin Kudüs'ten Ka'be'ye çevrilmesinden sonra Yahudiler uzun müddet buna karşı çıkmışlar, Müslümanlarla bu konuyu tartışmışlar ve Kudüs'ün Ka'be'den üstün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki Ka'be, insanların ibadeti için inşa edilmiş ilk evdir. Kendilerinin de çok büyük bir değer verdiklerini iddia ettikleri Hz. İbrahim tarafından inşa edilmiştir. Hz. İbrahim'in makamı da buradadır. Oysa Kudüs'teki mabet Hz. Süleyman tarafından inşa edilmiştir ve Hz. Süleyman, Hz. İbrahim'den asırlar sonra yaşamıştır.

'İnsanlık için..." ifadesinden, Ka'be'nin insanların ibadeti için inşa edilen ilk ev olduğunu anlıyoruz. Ka'be'den önce inşâ edilmiş pek çok ev vardı; ancak inşa edilen bu evler, oturmak içindi. Ka'be ise sadece ibadet için inşa edilmiştir. Belki de Ka'be'den önce ibadet için inşâ edilmiş evler de vardı; ancak o mabetler, sadece o bölgede yaşayanlar için inşâ edilmişti. Ka'be ise sadece Mekke'de yaşayanlar için değil, bütün insanlar için inşâ edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'den anlaşılan, Hac ibadetinin de ilk olarak Hz. İbrahim döneminde farz kılındığıdır. Nitekim Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile Ka'be'yi inşa ettikten sonra Yüce Allah, kendilerine şöyle emretmiştir: *"Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için Ka'be'mi temiz tutun."* (Bakara 2/125). Aynı husus, Hac sûresinin 26. âyetinde de ifade edilmektedir.

Ka'be sadece Araplar tarafından değil Yahudiler, Hıristiyanlar hatta Mecusîler ve Budistler tarafından da itibar gören bir yer idi. Çevre bölgelerde yaşayan bütün din mensupları şu veya bu şekilde dinleri ile Ka'be arasında bir bağ kuruyordu. Onu inşa eden Hz. İbrahim, güvenli bir yer olması için de dua etmişti. (Bakara 2/126). Bu sebeple komşu milletler buraya sığınanlara zarar vermeme konusunda özen gösteriyorlardı.

Bu vesileyle şunu belirtelim ki Ka'be'nin henüz yeryüzünde hiçbir şey yokken melekler tarafından inşa edildiği veya Âdem'le birlikte yaratıldığı, onu ilk tavaf edenin Âdem olduğu, Hz. Nuh dönemindeki tufanda batmaması için Allah tarafından yükseltildiği veya söz konusu tufanda yıkıldığı, Yüce Allah'ın İbrahim'e onu tekrar inşa etmesini emrettiği şeklindeki rivâyetler sahih değildir. (Geniş bilgi için bk. Beyyûmî Mehran, Dirase Tarihiyye mine'l-Kur'ân'il-Kerim, I, 184-185).

Hz. İbrahim döneminde başlayan hac ibadeti sonraki peygamberler döneminde de devam etmiştir. Nitekim Hz. Musa hayvanlarını sulamaları için Hz. Şuayb'ın kızlarına yardım ettiğinde kendisini babalarına götürmüşlerdi. Hz. Şuayb Musa'ya şöyle demişti: *"Bana sekiz hac çalışmana karşılık bu iki kızımdan*

birini sana nikâhlamak istiyorum." Hz. Şuayp, sekiz yıl yerine, sekiz hac demektedir. Hac ibadeti yılda bir kez yapıldığından, bu ifade ile sekiz yıl kastedilmiştir. Ancak Hz. Şuayb'ın sekiz yıl yerine sekiz hac demesi, o dönemde de hac ibadetinin yapıldığını ve herkes tarafından bunun bilindiğini göstermektedir.

Ka'be'nin mübarek, yani bereketli kılınması, birçok yönden insanlara yararlı olması anlamındadır. Kuşkusuz, bu makamın insanlara yararı, orada ibadet etmeleriyle sınırlı olmamalıdır. Özellikle hac aylarında ilmî toplantılar, Müslümanların, hatta bütün insanların sosyal ve siyasal problemlerine dair faaliyetler yapılabilir. Ekonomi, sanayi ve teknolojiye dair fuarlar ve benzeri etkinlikler düzenlenebilir. İslâm öncesi Arapların burada şiir ve hitabet gibi edebi etkinlikler düzenlediklerini ve ticaret fuarları tertip ettiklerini biliyoruz. Aynı etkinlikler günümüzde de zenginleştirilerek düzenlenebilir. Bu tür etkinlikler düzenlendiği takdirde Ka'be'nin insanlara hidâyet kaynağı olması daha kapsamlı olur.

Hac ibadetini kısa bir sürede bitirmek isteyen için bu ibadet birkaç günde tamamlanabilir. Ancak hac etkinlikleri Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları boyunca devam eder. Bakara sûresinin 197. âyetinde haccın belirli aylarda yapıldığı anlatılmaktadır. Bu sebeple söz konusu ettiğimiz etkinlikler bu ayların bütününe yayılacak şekilde programlanabilir.

"Onda apaçık deliller ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren güvende olur. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse kuşkusuz Allah'ın insanlara ihtiyacı yoktur."

Orada bulunan açık delillerin neler olduğuna âyet-i kerimede ayrıntılarıyla temas edilmese de Hz. İbrahim'in makamının orada oluşu, söz konusu delillerden biri olarak zikredilmektedir. En azından bu delil, Ka'be'nin, Hz. Süleyman'ın Kudüs'te inşa ettiği mabetten çok daha önce inşa edildiğini gösterir orasının güvenli kılınmış olması da insanlığa sağladığı yararlardan bir diğeridir.

Âyetten Hac ibadetinin Müslümanlar için de farz kılındığı anlaşılmaktadır.

Kitap Ehli'nin İslâm'a yönelttikleri itirazlar cevaplandırıldıktan sonra onlara uyarılar yapılmakta ve İslâm'ı engellemeye çalışmalarının, cehalet sebebiyle değil, kasıtlı olduğu ifade edilmektedir:

قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَاللّٰهُ شَهِيدٌ عَلٰى
مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ
مَنْ اٰمَنَ تَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاَنْتُمْ شُهَدَٓاءُ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

98. De ki: "Ey Kitap Ehli, Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?"

99. De ki: "Ey Kitap Ehli, niçin, bizzat kendiniz şahitler olduğunuz halde Allah yolunun çarpık olmasını arzu ederek inananları o yoldan çevirmeye çalışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Kişinin öğrenme imkânı olduğu halde bilmemesi mazeret sayılmazken bilerek Allah'ın emirlerine muhalefet etmesi elbette daha büyük bir suçtur. Bu âyetlerde anlatıldığı kadarıyla Kitap Ehli'nin burada inkâr ettikleri husus, Tevrat indirilmezden önce helal olan yiyeceklerin Tevrat'la birlikte yasaklandığı konusu ile Ka'be'nin yeryüzünde ibadet için kurulan ilk mabet olduğu meselesidir. Yahudiler bunu inkâr etmekle Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmeyi amaçlıyorlardı. Onlara göre kıbleyi değiştiren ve Tevrat'ta yasaklanan yiyecekleri helal kılan biri peygamber olamaz. Çünkü Kudüs'e yönelmek de Tevrat'ta yasaklanan yiyecekler de bütün peygamberler tarafından haber verilmiştir. Hâlbuki onlar bu iddialarının gerçek dışı olduğunu biliyorlardı. Allah da bunu bildiklerine tanıklık etmektedir.

Peygamberimizin peygamberliğini inkâr eden Kitap Ehli işte böyle bir suç işlemektedir. Önceki âyetlerde de Kitap Ehli'nin bu durumu gündeme getirilmişti. Onlar, bildikleri gerçeklere uymamakla yetinmemekte bir de Müslümanları doğru yoldan çevirmeye çalışmaktadırlar.

Kuşkusuz Kitap Ehli'nin bu tavırları o gün ile sınırlı olmuş olsaydı bu tavırlarının Kur'ân'da yer almasına gerek olmayabilirdi. Ama bu tavırlarını tarih boyunca devam ettirmişler ve görünen o ki kıyamete kadar da devam ettireceklerdir. Kur'ân-ı Kerim, Kitap Ehli'nin bu engellemelerinin kıskançlık sonucu olduğunu belirtmektedir: *"Kitap Ehli'nden birçoğu, kendilerine gerçek belli ol-*

duktan sonra sırf içlerindeki kıskançlık nedeniyle sizi, imanınızdan inkâra döndürmek isterler." (Bakara 2/109)

Kitap Ehli'nin bu tavırlarını tekrarlayan herkes, hangi dine veya dünyevî sisteme bağlı olursa olsun aynı suçu işlemektedir ve Kitap Ehli'nin uğrayacağı âkibete uğrayacaktır.

Sûrenin başından itibaren Kitap Ehli'nin olumsuz tavırları sergilenmektedir. Bundan sonra hitap Müslümanlara yöneltilerek Allah'ın kendilerine çizmiş olduğu hayat tarzı ve bunun kuralları anlatılmaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِنْ تُط۪يعُوا فَر۪يقاً مِنَ الَّذ۪ينَ
اُو۫تُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ ا۪يمَانِكُمْ كَافِر۪ينَ ﴿١٠٠﴾
وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيَاتُ اللّٰهِ وَف۪يكُمْ رَسُولُهُۜ
وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍ ﴿١٠١﴾
يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقَاتِه۪ وَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَم۪يعاً وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَٓاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه۪ٓ اِخْوَاناًۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ
فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

100. Ey inananlar! Kendilerine kitap verilenlerin bir grubuna uyarsanız imanınızdan sonra sizi inkâr edenlere döndürürler.

101. Allah'ın âyetleri size okunduğu ve Allah'ın Elçisi aranızda olduğu halde nasıl inkâr edersiniz? Her kim Allah'a sımsıkı tutunursa şüphesiz doğru yola erişmiştir.

102. Ey inananlar! Allah'tan nasıl sakınılması gerekiyorsa öylece sakının ve tam anlamıyla O'na teslim olmadan can vermeyin.

103. Allah'ın ipine hep birlikte sımsıkı sarılın ve parçalanmayın; Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşmandınız da kalplerinizin arasını uzlaştırdı. Böylece onun verdiği nimetle birbirinize kardeş oldunuz. Siz ateşten bir uçurumun kenarındaydınız da oradan sizi o kurtardı. Allah âyetlerini işte böyle size açıklıyor ki hidâyet bulasınız.

Kitap Ehli bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr etmekle kâfir olmuşlardır. Müslümanları da İslâm'dan döndürerek kendi durumlarına benzetmeye çalışmaktadırlar. Onların bu çabaları başka âyetlerde de dile getirilmektedir: *"Kitap Ehli'nden birçoğu, gerçek kendilerine belli olduktan sonra sırf içlerindeki kıskançlık nedeniyle sizi, imanınızdan inkâra döndürmek isterler."* (Bakara 2/109).

Âyet, insanlığın önünde iki alternatif bulunduğunu belirtmektedir: Allah'a itaat yahut başkasına itaat. Başkasına itaati tercih eden, inkârı, yani küfrü tercih etmiştir. Özellikle insanlık için çıkarılmış en hayırlı ümmet olan Müslümanlar, insanlığın önderleri olmaları gerekirken başkasına itaati Allah'a itaate tercih etmişlerse hem kendi varlık sebeplerine ters düşmüş olurlar hem de inkâr batağına saplanmış olurlar. Âyette bu husus açıkça ifade edilmektedir. Çünkü Kitap Ehli'nden bir gruba uydukları takdirde, inkâr edenler safına girmiş olacakları belirtilmektedir.

Müfessirlerin çoğuna göre, âyet, Yahudiler hakkında indirilmiştir. İslâm'ın getirdiği ilkeler ve sağladığı barış ve istikrar ortamı sebebiyle çok uzun zamandan beridir Medine'de bulunan Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki çatışmalar son bulmuş, İslâm sayesinde birbirlerine kardeşçe davranmaya başlamışlardı. Düşmanlık duyguları kardeşlik sevgisine dönüşmüştü. Bunu gören Yahudiler, bu iki kabile arasında vuku bulan savaşları hatırlatarak onları birbirlerine düşürmeye çalıştılar; etkili de oldular. Kabile mensupları birbirleriyle tartışmaya ve birbirlerine karşı üstünlüklerini, geçmişteki savaşlarla övünerek dile getirmeye başladılar. Nihayet fitne büyüdü, silahlarını kuşanarak birbirlerini meydana çıkmaya çağırdılar. Bunu duyan Peygamber, muhacirlerin ileri gelenlerini de yanına alarak derhal oraya gitti, onlara İslâm nimetini ve İslâm kardeşliğini hatırlattı. Bunun bir Yahudi komplosu olduğunu anlayıp kucaklaştılar. Âyetlerin bu olay üzerine indiği söylenir. (Taberî, IV, 17; Kurtubî, IV .155).

"Allah'ın âyetleri size okunduğu ve Allah'ın Elçisi aranızda olduğu halde nasıl inkâr edersiniz?"

Size indirilen âyetleri dikkatlice okur ve üzerinde düşünürseniz Yahudilerin sizleri dininizden döndürme gayretleri boşa gidecek ve sizi doğru yoldan saptıramayacaklardır. Çünkü elinizdeki Kur'ân, tahrif edilmiş haliyle ellerindeki Tevrat'tan elbette ki daha tutarlıdır.

İman edenlerin inançlarını korumalarının yolu Kur'ân ile birlikteliklerini devam ettirmeleridir. Kur'ân'ın indiği dönem için durum böyleydi ve günümüzde de aynıyla böyledir. Kur'ân'la birlikteliği bulunmayan Müslüman, her zaman için aldatmalara karşı korunaksızdır. O gün için Kitap Ehli ve müşrikler Müslümanları dinlerinden döndürmeye çalışıyordu. Bugünse hem Kitap Ehli hem de beşeri sistemlerin mensupları bunu yapmaktadır. Bunlara karşı korunmanın yolu Kur'ân'la birlikteliği devam ettirmektir.

Müslümanlar için korunmanın ikinci kaynağı ise Peygamber (s.a.v.)'dir. Kur'ân'ın indiği dönemde Peygamber (s.a.v.)'in kendisi Müslümanlar arasında bulunuyordu ve Müslümanlar problemlerini ona arz ediyorlardı. Kur'ân'dan anlamadıkları bir şeyle karşılaştıklarında onu Peygamber'e soruyorlardı. Bugün de Müslümanların elinde Peygamber (s.a.v.)'in sünneti vardır. Söz konusu sünnet her ne kadar Kur'ân ölçüsünde zapt edilmemiş ve ona birtakım uydurma rivâyetler karışmış olsa da, elde sahih rivâyetler de vardır. Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'in yanında bu sahih rivâyetlere sarılarak kendilerini koruyabilirler. Bunun yolu, İslâm ismi altında günümüz Müslümanlarının atalarından devraldıkları şeylerin tamamına sarılmaları değildir. Zamanla her din anlayışında birtakım sapmalar olur. Müslümanların din anlayışında da birtakım sapmalar olmuştur. Söz konusu sapmalar Kur'ân ve sahih sünnet'in ışığında düzeltilmediği takdirde zaman geçtikçe bu sapmaların artması kaçınılmazdır.

"Ey inananlar! Allah'tan nasıl sakınılması gerekiyorsa öylece sakının."

Bazı müfessirler bu âyetin, *"gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının"* (Teğabün 64/16) âyetiyle nesh edildiğini söylerler. Onlara göre, kişinin, Allah'ın bütün emir ve yasaklarına riayet etmeye, yani hakkıyla sakınmaya gücü yetmez. Hâlbuki Allah'ın, insanı, gücünün yetmediği şeyden sorumlu tutması düşünülemez. Dinin emirleri, insanın gücünün dışında emirler değildir. *"Allah kimseye gücünün yetmediğini yüklemez."* (Bakara 2/286). Kişinin Allah'a karşı gelmekten, yani O'nun yasaklarına aykırı hareket etmekten sakınması, imkânlarıyla ilgili bir husustur. Allahtan nasıl sakınılması gerekiyorsa öylece sakınılmasıyla kasdedilen de budur. Kaldı ki İslâm'ın emir ve yasak

ları uyulabilir kurallardır. Allah insanların güçlerinin yetmediği şeyleri onlara yüklememiştir.

"O'na teslim olmadan can vermeyin."

Ölümün ne zaman geleceği, insanın belirleyebileceği bir husus değildir. Bu ifade ile anlatılmak istenen, her zaman için kişinin İslâm üzere olması gerektiğidir. Çünkü her an için ölüm gelebilir. O halde ey Müslümanlar, İslâm üzere devam edin. Başkalarına uyarak ve onların peşinden giderek, inkâr edenler sınıfına girmeyin. Değilse aniden ölümle karşılaşabilir ve Allah korusun, imansız olarak can verebilirsiniz.

"Allah'ın ipine hep birlikte sımsıkı sarılın, parçalanmayın..."

*"Allah'ın ipi"*yle Kur'ân-ı Kerim'in kast edildiği, müfessirlerin çoğunun tercihidir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) de bir hadisinde Kur'ân-ı Kerim'in, Allah'ın gökten yere uzatılmış ipi olduğunu belirtmektedir. Müslümanların birlik ve beraberliğinin adresi odur. İnsanlar farklı hedefler etrafında kenetlenebilirler; ancak Müslümanların Müslüman kalarak birlikteliklerinden söz edilecekse bunun yolu, Kur'ân'ın etrafında kenetlenmekden geçmektedir.

Yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi müfessirlerin çoğuna göre, bu âyetler, İslâm'ın yayılmasından hoşnut olmayan Yahudilerin, İslâm'a girmiş olan Evs ve Hazrec kabilelerini birbirlerine düşürme girişimleri üzerine indirilmiştir. Söz konusu kabileler, İslâm'a girmeden önce birbirlerine düşman idiler. Aralarında uzun süren savaşlar olmuştu, ama İslâm'a girdikten sonra kardeş oldular. Aralarındaki savaş ve düşmanlık son buldu. Bunu çekemeyen Yahudiler, onları birbirlerine düşürmek için kışkırtıcı sözlerle geçmişte aralarında geçen savaşlardan söz ettiler ve iki kabile mensupları Yahudilerin bu oyunlarına geldiler, çok geçmeden aralarında tartışmaya ve birlerine karşı eski üstünlüklerini övünerek anlatmaya başladılar. Fitne büyüdü, taraflar kılıçlarını kuşanarak birbirlerine meydan okudular ve birbirlerini savaşa davet ettiler. Haber Peygamber (s.a.v.)e ulaştığında Muhacirlerin de ileri gelenlerini yanına alarak oraya gitti. İslâm'ın nimetini ve bu sayede kardeş olduklarını onlara hatırlattı. İşte o zaman Yahudilerin oyunlarına geldiklerini anladılar. Peygamber'in verdiği öğütler sayesinde kalpleri yatıştı ve düşmanlığı bir tarafa atarak tekrar kardeş oldular. İslâm'ın öğretileri etrafında tekrar kenetlendiler.

Günümüzde de aynı oyun devam etmektedir. Geçmişte birçok Müslüman kavim, İslâm'ın onlara aşıladığı iman kardeşliği sebebiyle başka Müslüman bir kavmin bulunduğu bölgeye gelip yerleşmişlerdir. Müslümanların yaşadıkları her bölgede değişik ırktan pek çok Müslüman yaşamaktadır. Ne var

ki modern çağda revaç bulan ırkçı akımlar onları bölmüş ve onları birbirlerine düşürmüştür.

Günümüzde Müslümanların birlikte hareket etmelerinden her söz edildiğinde fitne ve fesat odakları harekete geçmekte, geçmişte olup bitenler abartılarak ve çoğu zaman saptırılarak her kavmin ırkçı damarları canlandırılmaya çalışılmaktadır. İslâm'a düşman olanlar bu görevlerini kıyamete kadar devam ettireceklerdir. Önemli olan Müslümanların bu oyuna gelmemeleridir. Ne yazık ki günümüzde Müslüman milletlerin her biri, kendi geçmişiyle övünerek diğer Müslüman milletleri küçük görmektedir. Bu milletlerden her biri, başka inanç mensuplarının bazı meziyetlerini dile getirseler bile Müslüman bir millet söz konusu olduğunda onların meziyetlerini dile getirmek bir tarafa, ayıplarını, hatta onlarda olmayan kusurları onlara yamayarak anlatmaktadırlar. Bunun sonucu günümüzde İslâm ümmeti paramparça olmuştur. İşte bu yüzden günümüzde çatışmaların çoğu, Müslümanların yaşadıkları bölgelerde ve Müslümanların Müslümanlarla çatışması şeklinde cereyan etmektedir. Bu acıklı durumdan kurtulmanın yolu, Yüce Allah'ın belirttiği gibi gökten yeryüzüne uzanan Allah'ın ipi olan Kur'ân'a sarılmaktır. "**Allah, âyetlerini işte böyle size açıklıyor ki hidâyet bulasınız.**"

Müslümanlar birlik olarak Kur'ân-ı Kerim'in emir ve yasakları üzerinde kenetlenmeleri emredildikten sonra bunun nasıl gerçekleşeceği aşağıdaki âyetlerde anlatılmaktadır:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
وَاُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

104. Sizden, hayra çağıran ve iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındıran bir ümmet olsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.

105. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bölünüp ayrılığa düşenler gibi de olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır.

Âyetteki "من" harfi "bir kısım" anlamına gelen *tab'îziyye* edatı olarak alındığında, anlam: **"Sizden, hayra çağıran ve iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun"** şeklindedir. Ama *beyâniyye* olarak alındığında, âyet; *"iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran bir ümmet olun"* anlamına gelir.

Her iki görüşü de savunanlar olmuştur. Birinci görüşü savunanlar şöyle derler: Ümmet içerisinde cahil olanlar, hasta veya yaşlı olup bu işi yapmaktan âciz olanlar vardır. Bunlar iyiliği emredip kötülükten sakındırma işini yapamazlar. Bu durumlarından dolayı bu işten sorumlu değildirler. Ayrıca iyiliği emredip kötülükten sakındırma işi *farz-ı kifaye* olup ümmet içerisinde bir topluluğun bunu yapması ile bu farz ümmetin tamamından kalkmış olur.

İkinci görüşü savunanlar ise bu sûrede gelecek olan: *"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz; iyiliği tavsiye eder, kötülükten sakındırır ve Allah'a inanırsınız"* (Alu İmrân 3/110) âyetini delil olarak gösterirler. Âyette, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ümmetin tamamına farz kılınmıştır. Peygamber (s.a.v.) kötülüğe engel olma işinin elle, dille veya kalple yapılacağını söylemektedir. İslâm âlimleri, kişi bir kötülüğü eliyle engellemeye güç yetiremiyorsa bunu diliyle yapar. Buna da gücü yetmiyorsa en azından kalbiyle buğz eder, derler.

İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma geniş bir alan olup bazı konularda kollektif çalışmayı gerektirir. Çünkü bu konular uzmanlık işidir ve bu gibi konularda sadece uzmanlar çalışırlar. Uzman olmayanlar maddi imkânlarıyla veya başka imkânlarla katkıda bulunurlar. Sözkonusu uzmanlık gerektiren konularda yetişmiş elaman yoksa onları yetiştirmek ümmetin tamamının sorumluluğundadır; Farz-ı kifaye konumunda olan uzmanlık alanları artık farz-ı ayn olur. O alanlarda uzman yetiştirmek ümmetin her bir ferdi için farz olur. Bu sebeple biz buradaki "من" harfinin *beyaniyye* olduğu kanaatindeyiz.

İslâm, insanların dünya ve âhiret mutluluğuna ermeleri için gönderilmiştir. Bu sebeple mahza iyiliktir. İslâm ümmeti bencil ve sadece kendisini düşünen bir ümmet değildir, diğer insanların da bu iyilikten yararlanmalarını ister ve onları buna çağırır. Müslümanların, İslâm'ın diğer insanlara ulaşmasını istemeleri o insanlar üzerine tahakküm kurma amacıyla değildir, bilakis onları da iyiliğe ortak kılmak içindir.

Müslümanlar diğer insanları iyiliğe çağırırken, kendi aralarında da iyiliği emreder ve kötülükten sakındırırlar. Bu yönüyle *"İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma"* Müslüman'ın toplumuna karşı duyarsız kalamayacağını anlatır.

Hatta Müslüman sadece içinde yaşadığı topluma karşı değil, insanlığın tamamına karşı duyarlıdır. Her birey, toplumuna ve bütün insanlığa iyiliğin hâkim olması ve kötülüklerin ortadan kaldırılması konusunda görevlidir.

Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir ki birey, bu görevini yerine getirmekle aslında kendi kendisini kurtarmış olur. Çünkü bunu yapmadığı takdirde kendi görevini ihmal etmiştir. Bu sebeple âyet, "**işte onlar kurtuluşa erenlerdir**" cümlesiyle son bulmaktadır. Başkasına iyiliği öneren ve onun kötülüklere kaymasını önleyen kişi başkasını kurtarmış olmuyor, kendisini kurtarmış oluyor. Bunun içindir ki birey bu görevini yerine getirirken mükâfatını sadece Allah'tan bekler, insanlardan herhangi bir karşılık beklemez.

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bölünüp ayrılığa düşenler gibi de olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."

Yukarıda Müslümanların birlik ve beraberliklerinin, Kur'ân'ın onlar için koyduğu kurallar ve âyette sözü edilen *"apaçık deliller"* etrafında kenetlenmeleriyle olacağına değinmiştik. İşte bu kurallardan biri, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktır. Ümmetin bireyleri bu görevlerini yerine getirmedikleri takdirde ümmet bölünüp parçalanır.

Kur'ân'ın Müslümanları ısrarla birliğe çağırması ve ihtilafa düşmekten onları şiddetle sakındırması elbette boşuna değildir. O bir hususa vurgu yapıyorsa o şey vuku bulacak demektir. Ne yazık ki Müslümanlar da tıpkı kendilerinden önceki Kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlar gibi ihtilafa düşmüşler birçok fırkaya ayrılmışlardır. Peygamber (s.a.v.) de hadislerinde buna işaret etmektedir. İslâm ümmetinin bölünmesinin değişik nedenleri vardır. Daha önceki âyetler grubunda bölünmenin nedeni dış etkenler olarak anlatılmaktaydı. Burada ise iç etkenlerden söz edilmektedir.

Tarih boyunca Müslümanlar birlik olduklarında düşmanları onlara herhangi bir zarar verememiş, birlikleri bozulduğunda ise hep gerilemiş ve düşmanlarına av olmuşlardır. Günümüzde Müslüman milletler en çok horlanan, sömürülen ve ezilen milletler arasında yer almaktadır. Savaşların çoğu, Müslümanların yaşadıkları bölgelerde cereyan etmektedir. Birçok Müslüman millet yurdundan sürülmüştür. Herhalde günümüzde olduğu kadar tarihin hiçbir döneminde müslümanlar arasına bu kadar tefrika girmemiş, Müslümanlar bu kadar parçalanmamışlardır. Bu da, mevcut duruma düşmelerinin en önemli nedenlerinden birinin parçalanıp bölünmeleri olduğunu göstermektedir.

Hz. Osman'ın öldürülüşünden itibaren Müslümanlar arasına tefrikalar girmiş; Müslümanlar da parçalanmaya, bölünmeye başlamışlardır. Bu bölünmenin kimi zaman günümüzde olduğu gibi dozu artmış, kimi zaman azal-

mıştır. İslâm tarihinin ilk dönemlerinde başlayan ve İslâm ümmetinin tarihi boyunca bölünmenin iki büyük parçasını oluşturan Ehl-i Sünnet ve Şia arasındaki bölünmenin hâlâ devam etmesi ne acıdır. Bölünmenin temelinde yatan meselenin geçmişte olup bitmiş olaylar olması ise aslında trajikomiktir. Peygamber'den sonra hilafet Hz. Ebu Bekir'in hakkı mıydı yoksa Hz. Ali'nin hakkı mıydı? Şunun hakkıydı veya diğerinin hakkıydı demek problemi çözmemektedir. Artık olan olmuştur. Zamanı geri getirip Hz. Ali'yi Ebu Bekir'in yerine halife tayin etmek mümkün olmadığına göre, ihtilafı devam ettirmenin ne anlamı vardır?

Müfessir Râzî Kitap Ehli arasındaki bölünmeleri şöyle anlatır: "*Batıl tevillerle parçalanıp mezheplere bölündüler ve böylece dinde ayrılığa düştüler. Mezhep mensuplarının işi gücü kendi mezheplerini savunmak oldu. Bu grupların her birinin başına bir din âlimi geçti ve kendilerinin hak üzere, başkalarının ise batıl üzere olduğunu iddia etmeye başladı*". Râzî bunları belirttikten sonra sözü Müslümanların durumuna getirir ve şöyle devam eder: "*Diyorum ki: İnsafla değerlendirecek olursan zamanımızın âlimlerinin de bu durumda olduklarını görürsün. Allah'ın affını ve merhametini dileriz.*" (Râzî, VIII, 169).

Müslümanlar için böyle bir tehlike söz konusu olmasaydı onlara hitaben, "**Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bölünüp ayrılığa düşenler gibi de olmayın"** denmezdi. Aslında apaçık deliller elde mevcuttur. Söz konusu deliller, Kur'ân-ı Kerim'in âyetleridir. Bütün Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'e inandıklarına göre, aralarındaki ihtilafı kaldırmak için önyargılardan uzak bir şekilde Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya çalışmalı, anladıklarıyla amel etmelidirler.

Sırf içtihat farklılıklarından doğan ihtilaflar, burada söz konusu edilen tefrikadan ayrı tutulması gereken bir husustur. Çünkü kimi metinlerin farklı anlaşılması kaçınılmaz bir durumdur. Zaten bu tür farklı anlayış ve ihtilaflar, ümmetin birliğine zarar veren şeyler değildir. Biz biliyoruz ki müctehid imamların en yakın öğrencileri arasında bile farklı içtihatlar ve görüşler ortaya çıkmıştır. Fakat aralarındaki bu görüş farklılıkları birbirlerine karşı besledikleri sevgi ve saygıya zarar vermemiştir.

Gerek dış gerekse iç etkenlerin etkisinden kurtulup birliği devam ettirmenin yolu *"apaçık deliller"* etrafında kenetlenmektir.

Yüce Allah yukarıda Yahudilerin birtakım olumsuz tavırlarını gündeme getirmişti. Ardından Yahudiler bu olumsuz tavırlarından dolayı uyarılmış ve hakka çağrılmışlardı daha sonra gelen âyetlerde ise aynı olumsuz tavırlar konusunda Müslümanlar uyarılmıştı. Aşağıdaki âyetlerde söz konusu tavırlar neticesinde âhirette durumun nasıl olacağı anlatılmaktadır:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ
وُجُوهٌ فَاَمَّا الَّذٖينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اٖيمَانِكُمْ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَاَمَّا الَّذٖينَ ابْيَضَّتْ
وُجُوهُهُمْ فَفٖي رَحْمَةِ اللّٰهِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ اللّٰهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللّٰهُ يُرٖيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمٖينَ ﴿١٠٨﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْاُمُورُ ﴿١٠٩﴾

106. Bazı yüzlerin parladığı ve bazı yüzlerin da karardığı günde yüzleri kararanlara (denir ki): **"Siz, inandıktan sonra inkâr mı ettiniz? Öyleyse inkârınızdan dolayı tadın cezayı!"**

107. Yüzleri parlayanlara gelince, Allah'ın rahmeti içindedirler ve orada ebedi kalacaklardır.

108. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir; sana onları gerçek olarak okuyoruz. Allah âlemler için herhangi bir zulüm murat etmez.

109. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler de Allah'a döndürülecektir.

Söz konusu edilen günün hesap verme günü olduğu açıktır. Amel defterleri alındıktan sonra cehennemliklerin yüzü pişmanlıklarından ve yaptıklarının kötülüğünden dolayı kararacak, cennetliklerin ise sevinçten yüzleri parıldayacaktır. 106. âyet, **"Öyleyse inkârınızdan dolayı tadın cezayı!"** cümlesiyle bitmekte ve 108. âyet, **"Allah âlemler için herhangi bir zulüm murad etmez."** cümlesiyle son bulmaktadır. Bu cümlelerle Allah'ın adaleti vurgulanmaktadır. Yüzleri kararanlar ve cezaya çarptırılanlar olacaksa bu, o kimselerin yaptıkları sebebiyledir. Allah'ın hiç kimseye haksızlık yapmayacağının ifade edilmesi için de son cümlede *"âlemlere"* kelimesi kullanılmıştır ki zulme

maruz kalabilecek herkesi kapsasın. Allah ne inananlara zulmeder ne de inanmayanlara. Cezalandırması adalet çerçevesinde olduğu gibi mükâfatı da adalet çerçevesinde olacaktır.

Her ne kadar âhirette bütün inanmayanların yüzleri kararacak ve bütün iman edenlerin yüzleri parıldayacak olsa da âyetler kendilerinden önceki âyetlerle birlikte değerlendirildiklerinde; yüzleri kararacakların başında iyiliği emredip kötülükten sakındırma görevini yapmayan ve tefrikaya düşerek dinlerini parçalayanlar olacaktır. Yüzleri parıldayanların başında ise iyiliği emredip kötülükten sakındıranlar ve Kur'ân'a sarılarak dinlerini parçalamayıp bölünmeyenler olacaktır.

Kuşkusuz Yüce Allah hesap gününde zulmetmediği gibi bu dünya hayatında da kimseye zulmetmez. İmtihan yurdunda olduğumuzdan dolayı haksızlık gibi görünen kimi olaylar âhiretle dengelenecektir. Mesela başlarına musibet geldiği halde sabredenler, âhirette mükâfatlarını alacaklardır.

Âyetler öylesine söylenmiş şeyler değildir. Bunlar, evrenin yaratıcısı tarafından söylenen şeylerdir. **"İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir; sana onları gerçek olarak okuyoruz."**

Bütün işler eninde sonunda Allah'ın huzuruna götürülecek ve Allah adaletiyle hükmedecektir.

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِۜ وَلَوْ اٰمَنَ
اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْۜ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَاَكْثَرُهُمُ
الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَنْ يَضُرُّوكُمْ اِلَّٓا اَذًىۜ وَاِنْ يُقَاتِلُوكُمْ
يُوَلُّوكُمُ الْاَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ
اَيْنَ مَا ثُقِفُٓوا اِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَبَٓاؤُ

بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الْاَنْبِيَٓاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ
ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

110. Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği tavsiye eder, kötülükten sakındırır ve Allah'a inanırsınız. Kitap Ehli iman etseydi kendileri için daha hayırlı olurdu. Aralarında inananlar var; ama çoğu, yoldan çıkmıştır.

111. Onlar incitmekten başka size asla zarar veremeyecekler. Sizinle savaşa tutuşsalar geri dönüp kaçarlar ve sonra da yardımcı bulamazlar.

112. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine aşağılık damgası vurulmuştur; meğerki Allah'tan ve insanlardan bir destek bulalar. Allah'ın gazabına uğramışlardır ve üzerlerine miskinlik damgası vurulmuştur. Bütün bunlar, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve hiç sebepsiz peygamberleri öldürmeleri sebebiyledir. Üstelik isyan ederek sınırı da aşıyorlardı.

İslâm ümmetinin temel özelliklerinden biri, *hayırlı ümmet* olmasıdır. İslâm ümmetinin bu niteliği kazanması ve Allah'a gerçekten inanması, iyiliği emredip kötülükten sakındırması nedeniyledir. İslâm ümmeti hayrın, yani iyiliğin sadece kendisine has olmasını istemez; diğer milletlerin de bu hayırdan nasiplenmelerini ister. Ümmet bu üç niteliği kendinde taşıdığı sürece hayırlı ümmet niteliğini devam ettirir ve diğer milletlerden üstün olur.

Bu niteliklere sahip olanlar başta Peygamber (s.a.v.) ve onunla birlikte ashabıdır. Onlar iyiliği emredip kötülükten sakındırmış, Allah yolunda cihad etmiş ve Allah için yurtlarını terk ederek O'nun yolunda hicret etmişlerdir. Hicret eden Müslümanları Medine'de bulunan Ensar barındırmış ve mallarını onlarla paylaşmışlardır. Onlar batıl tevillere saparak geçici dünya menfaatleri için dinlerini bölmemiş, tefrikaya düşmemişlerdir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İslâm ümmeti, hayrın sadece kendisine ait olmasını istemez; diğer milletlerin de İslâm'a girerek hayırlı ümmete katılmasını ister. Zaten hayırlı ümmet olmasının sebeplerinden biri, diğer milletleri de

bu hayra ortak olmaya çağırmasıdır. Kitap Ehli'nden bir kısmı bu çağrıya icabet etmiştir, fakat bunların sayısı pek azdır. Aslında İslâm'a girenler, daha çok Kitap Ehli arasından olmalıydı, çünkü kitaplarında Peygamberimizin vasıfları anlatılmaktadır. Ne var ki Kur'ân'ın indiği dönemde o bölgede yaşayan müşriklerin neredeyse tamamı İslâm'ı kabul ettiği halde Kitap Ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlardan İslâm'ı kabul edenlerin sayısı azdır.

Elbette bunun birtakım sebepleri vardır. Yukarıda Yahudilerin kıskançlıklarından söz edildi. Peygamber'in Araplardan gelmesini içlerine sindiremediler. Yine din adamlarının toplum içerisinde edindikleri konumu kaybetme endişelerinden dolayı dini tahrif ederek dindaşlarının İslâm'ı kabul etmelerine engel olduklarından bahsedildi. Bu da önemli sebeplerden biridir. Bir diğer sebep ise dine bağlılığın taklide dönüşmüş olmasıydı. Din ile bütün irtibatları taklitten ibaret olanlar yeni durumlara karşı daima olumsuz tavır takınırlar. Daha önceki açıklamalarda bu hususa kısmen yer verildi. Burada taklidi ilgilendiren ve zikredilmeye değer diğer bir sebep ise dini deliller üzerinde düşünmeden dini gelenek haline getirmeleri ve bunun sonucunda kendilerini irşad edilmekten müstağni görmeleridir. Günümüz Müslümanları arasında da bu eğilimi müşahede ediyoruz. Öyle ki onlara Kur'ân âyetlerini okusanız ve Peygamber'in sünnetinden deliller getirseniz, getirilen bu delilleri anlıyor olsalar dahi anlamazdan gelir ve geçmişi taklitte ısrar ederler. Hatta onlara âyet ve sünnetten delil getirmeniz hoşlarına bile gitmez, onları duymazlıktan gelirler.

İyiliği emretmek ve kötülüklerden sakındırmak, zor kullanmayı içermez. Özellikle iyiliği emredip kötülükten sakındırıyorum diye Müslüman olmayanlara zorla İslâm'ı kabul ettirmek, asla caiz olmayan bir davranıştır. İnanmak, kalbi ilgilendiren bir husustur. Baskı ve şiddet kalpteki inancı değiştirmeyeceğine göre, bu yolla iman ettiğini söyleyen kimse aslında iman etmiş değildir ve böyleleri, İslâm'a inanmadığını açıkça söyleyenlerden daha zararlıdır. Baskı ve şiddet inanmaya değil, bilakis dinden uzaklaşmaya neden olur.

"Onlar incitmekten başka size asla zarar veremeyecekler. Sizinle savaşa tutuşsalar geri dönüp kaçarlar ve sonra da yardımcı bulamazlar."

Âyet, Yahudileri kastetmektedir. Müfessirlerin çoğunluğu bu görüştedir. Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde Yahudilerin Müslümanlara verdikleri zarar, sözleriyle Müslümanları incitmekten öteye geçememiş ve kendileriyle yapılan savaşlarda sürekli bozguna uğramışlardır. Bu âyet indiği zaman onlarla henüz savaş yapılmamıştı. Dolayısıyla âyet, Kur'ân'ın verdiği gaybî haberler-

den birini içermektedir. Verdiği diğer gaybî haberler gibi bu haber de aynen vuku bulmuştur. Ancak âyet sadece o dönemi anlatmamaktadır. Günümüzde Müslümanlar Ehl-i Kitap karşısında mağlubiyetler yaşıyorsa bunun sebebi, İslâm ümmetinin, kendisini en hayırlı ümmet kılan değerleri yitirmiş olmasıdır. Bugün İslâm ümmeti tefrikaya düşmüş ve birliğini yitirmiştir. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma görevini hakkıyla yerine getirmemektedir. Ayrıca İslâm ümmetinde inanç zaafiyeti baş göstermiştir. Kısacası İslâm ümmeti, kendisini diğer topluluklardan üstün kılan niteliklerini yitirmiştir. Bu sebeple Allah'ın yardımı Müslümanlarla beraber değildir. Bir âyette şöyle denmektedir: *"Ey inananlar! Allah'a* (dinine) *yardım ederseniz O da size yardım eder ve ayaklarınızı kaydırmaz."* (Muhammed 47/7).

"Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine aşağılık damgası vurulmuştur; meğerki Allah'tan ve insanlardan bir destek bulalar…"

Âyetlerin Yahudiler hakkında indirildiğine yukarıda işaret etmiştik. Bu âyetlerin inişlerinin üzerinden on dört asırdan fazla zaman geçti. Ne var ki bugün bile Yahudiler dünyanın değişik bölgelerine dağılmış durumdadırlar ve âdeta bir sürgün hayatı yaşamaktadırlar. Bulundukları her bölgede değişik milletler tarafından dışlanmış, horlanmışlardır. Dünya servetinin önemli bir bölümüne sahip olmalarına rağmen yakın zamana kadar bir devletleri dahi olmamıştır. Yine yakın zamanda kurdukları devlet silah bakımından çok güçlü olmasına rağmen halkına huzur ve güven temin edememektedir. Devletlerini zulüm temeli üzerine kurmuşlardır. O toprakların asıl sahibi olan Filistinlilerin çoğunu yurtlarından sürmüşlerdir. Geri kalanlarına olmadık işkenceler yapıyor, onları katliama tabi tutuyorlar. Silah ve teknik imkânlar bakımından Filistinlerle, hatta bütün İslâm âlemiyle kıyas kabul etmeyecek ölçüde üstün olmalarına rağmen kendi devletlerinin sınırları içerisinde tedirgindirler, huzursuzdurlar. Haddizatında söz konusu devletlerini de başkalarının desteğiyle kurabilmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzünde Yahudilerin, iki kez yükselme kaydedecekleri ve kibirlendikçe kibirlenecekleri, daha sonra zulmedip fesat çıkaracakları anlatılmaktadır. (İsrâ, 17/4).

Âyette geçen حبل kelimesi müfessirlerin çoğu tarafından *zimmet* veya *ahid* kelimeleriyle karşılanmıştır. *Zimmet* kelimesiyle koruma, eman verme; *ahid* kelimesiyle de güvence ve sözleşme gibi anlamlar kast edilmektedir. Biz kelimenin sözlük anlamını da göz önünde bulundurarak *destek* kelimesiyle tercüme ettik. Çünkü حبل kelimesi sözlükte ip ve urgan manasına gelmektedir. Mamafih kelime, zimmet ve ahid kelimelerinin ifade ettiği, koruma ve güvence verme şeklinde de tercüme edilebilir. Yine müfessirler âyetin "**Meğer-**

ki Allah'tan ve insanlardan bir destek bulalar" kısmını yorumlarken çoğunlukla, *"Müslümanların zimmetini kabul ederlerse o başka"* şeklinde açıklamışlardır.

Müslümanlar zimmetlerine girenlere hep iyi davranmışlardır. Tarih boyunca kimi konularda İslâm'ın emirlerinden sapmış olsalar bile farklı inanç mensuplarına genelde iyi davranmışlardır. Müslümanların hâkimiyetinde yaşayan Yahudiler de güven içerisinde olmuş, inançlarının emrettiği şekilde yaşama imkânı bulmuş; zulüm ve baskıya maruz kalmamışlardır. Hıristiyanların hâkimiyetinde yaşayan Yahudiler ise hiçbir zaman Müslümanların hâkimiyetinde yaşayanlar kadar huzurlu olmamışlardır.

Biz âyetin daha genel bir konudan bahsettiğini düşünüyoruz. Şöyle ki:

Allah'ın destek yahut zimmeti, toplumların huzur ve güven içinde onurlu yaşamaları için öngördüğü kural ve kaidelere uymak şeklinde anlaşılabilir. *"İnsanlardan destek"* konusuna gelince, bununla Yahudi olmayan kimselerin kastedildiği açıktır. Bunlar Müslüman da olabilirler, başka inanç mensupları da olabilirler; çünkü ayette kimlerin kastedildiği tasrih edilmemiştir.

Yahudiler kendi öz varlıklarına dayanarak zilletten kurtulamamışlardır. Örneğin, bugün dünyada kendi öz varlıklarına dayanarak ayakta durabilen nice devlet vardır. Söz konusu devletler ne silah bakımından ne ekonomi bakımından ne de diğer yönlerden, güçlü devletler değillerdir. Yahudilerin kurdukları İsrail devletine gelince, silah gücüne, dünya Yahudilerinin ekonomik ve siyasal desteğine ve sanayi bakımından gelişmiş bir ülke olmasına rağmen varlığını Hıristiyan olan Amerika, İngiltere ve diğer devletlerin desteğine borçludur. Söz konusu devletler desteklerini çektikleri anda İsrail yok olmaya mahkûmdur.

Aslında İsrail devletinin kuruluşu da Yahudilerin kendi öz varlıklarına dayalı olmamıştır. Uluslararası dengeler Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmelerini ve orada bir devlet kurmalarını uygun görmüştür. Ayrıca günümüz Müslüman toplumlarının içine düştükleri durumu da göz ardı etmemek gerekir. Bu devletlerin neredeyse tamamı halklarıyla kavgalıdır; yöneticilerinin birçoğu makamlarını korumak için emperyalist güçlerin maşası durumundadır. Hatta demokratik seçimlerle iktidara gelenler de varlıklarını devam ettirmek için güçlü devletlerle iyi geçinme ve çoğu zaman onların kuklası olma ile karşı karşıyadırlar.

Müslüman milletler iç ve dış etkenlerle bölünmüş ve birbirlerine düşman hale gelmişlerdir. Müslüman toplumların içine düştükleri bu durum hakkında daha pek çok şey söylemek mümkündür. Durumları akıl sahipleri için anlatılmaya ihtiyaç bırakmayacak ölçüde apaçık ortadadır. İsrail devletinin Müs-

lümanlar üzerindeki zulüm ve baskılarını devam ettirme imkânı bulmasının sebebi de işte budur.

Yahudilerin niçin ancak başkalarının yardımı sayesinde huzur bulacakları ise âyetin sonunda şöyle açıklanmaktadır: **"Bütün bunlar, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve hiç sebepsiz peygamberleri öldürmeleri sebebiyledir. Üstelik isyan ederek sınırı da aşıyorlardı. "**

Âyetler Medine'de yaşayan Yahudilere hitap etmektedir. Biz biliyoruz ki Medine'de o gün yaşayan Yahudiler bir peygamber öldürmüş değillerdi. O halde niçin peygamberleri öldürdüklerinden söz edilmektedir?

Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi, Medine'de yaşayan Yahudiler kendilerini geçmişleriyle bütünleşmiş görüyor ve kendilerini öylece takdim ediyorlar ve atalarından miras aldıkları birtakım haklara sahip olduklarını ileri sürüyorlardı. Kur'ân-ı Kerim geçmişlerinin başarıları ve meziyetleri yanında olumsuz yönlerinin de bulunduğunu onlara hatırlatmaktadır. Ayrıca Medine'de yaşayan Yahudiler Peygamberimizi öldürmek için birtakım komplolar peşindeydiler. Böylece bu niyet ve çabaları deşifre edilmiş ve yüzlerine vurulmuş oluyordu. Daha önemlisi, hayat felsefelerindeki olumsuzluktu. Onlar geçmişte peygamberleri öldüren atalarının hayat felsefelerini devam ettiriyordu. Peygamberimizi öldürme çabaları bunu ortaya koymaktadır. O halde asıl mesele onların hayata ve olaylara bakışlarıdır. Kur'ân-ı Kerim'in, geçmişte olmuş olaylarla indiği döneme dair olayları iç içe anlatmasının nedeni de budur. Geçmişle gelecek arasında bağ kurmaktır. Geçmiş dönemlerde yaşamış olan Yahudiler hakkında Kur'ân-ı Kerim'de dile getirilen hususların o günkü Yahudiler hakkında geçerli olmasının nedeni de budur.

Kur'ân-ı Kerim her vesileyle adaleti öne çıkarır ve mensuplarına adaletli davranmalarını emreder. Buraya kadarki âyetlerde Kitap Ehli'nin yanlışları gündeme getirildi. Oysa bir dinin bütün mensuplarının aynı düzeyde iyi yahut aynı düzeyde kötü olması düşünülemez. Elbette Kitap Ehli'nin iyileri de vardır. Aşağıdaki âyetlerde onların iyileri anlatılmaktadır:

لَيْسُوا سَوَاءً ط
مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللّٰهِ آنَاءَ اللَّيْلِ
وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ
فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا
مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

113. Hepsi de bir değildir; Kitap Ehli'nden özleri ve sözleriyle hakikat üzere olan öyle bir topluluk da vardır ki gece boyunca secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar.

114. Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırırlar ve iyiliklerde yarışırlar. İşte onlar iyilerdendir.

115. Onların yaptığı hiçbir iyilik karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah muttakileri gayet iyi bilir.

Müfessirlerin büyük çoğunluğu, âyetlerin, Kitap Ehli'nden olup İslâm'a girmiş olanları anlattığını söylerler. (Zeccac, Maâni'l-Kur'ân, I, 460; Ebu Ca'fer en-Nahhas, İ'rabu'l-Kur'ân, I, 401; İbnu Kesir, II, 87). Âyetlerin iniş sebebine dair de bu müfessirler şöyle derler: Yahudilerden bazıları İslâm'a girdiklerinde İslâm'ı kabul etmeyenleri bunlar için: *"Onlar zaten kötülerimiz idiler. İyilerimiz olsaydılar dinimizi terk etmezlerdi,"* demişlerdir. Bu ve benzeri sözleri üzerine bu âyetler indirildi. (Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, s.55).

Böylece onlara göre âyet, Yahudi bilgin ve münkirlerinin iddialarını reddetmekte ve İslâm'ı kabul edenlerinin iyi insanlar olduklarını ve bu iyiliklerinin karşılıksız bırakılmayacağını anlatmaktadır.

Çağdaş müfessirlerden Muhammed Abduh ise âyette *Kitap Ehli* denildiğini ve Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanların bu kavramla tanımlanmadıklarını; aslında onların bu şekilde tanımlanmaya da ihtiyaçları bulunmadığını ve bu kavramın Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında kullanıldığını belirterek müfessirlerin görüşlerine karşı çıkmaktadır. O, özetle şöyle demektedir:

Âyet vakıayı açıklama konusunda ilâhî adaletin bir sonucu olup Allah'ın dininin, bütün peygamberlerin dilleri üzere indirilmiş tek bir din olduğunun da delilidir. Her kim bu dine boyun eğer, bu dine göre samimiyetle amel eder; iyiliği emredip kötülükten sakındırırsa salih kimselerdendir. Ilahî adaletin bir sonucu olarak âyet, ayrıca samimi olduklarını gayet iyi bilen ve iyiliği emredip kötülükten sakındıran Ki-

tap Ehli'nin Kur'ân hakkında oluşabilecek şüphelerini de ortadan kaldırmaktadır. Değilse bu kimseler, "bu Kur'ân gerçekten Allah katından olsaydı, dinimize mensup fasıklarla bizi eşit tutmazdı, oysa biliyoruz ki biz gerçekten mümin kişileriz ve bu konuda samimiyiz" diyeceklerdi. Kur'ân-ı Kerim bu gerçeği dile getirmekle onların kalplerini de İslâm'a ısındırmaktadır.

Kuşkusuz Kitap Ehli'nin bir kısmının, dinlerinde var olan miktarıyla hak üzere olmaları, kitaplarının bir kısmının kaybolmuş olmasıyla ve ellerindeki kitaplarının bir kısmının tahrif edilmiş olmasıyla da çelişmez. Nitekim hadislerin bir kısmı anlam ile nakledilmiş olmasına ve bir kısmı zayıf veya mevzu olmasına rağmen onların bir kısmını zaptedip samimiyetle elinde bulunan hadislerle amel eden kimseye Sünnet-i Seniyye'ye bağlıdır, deriz. (Menar, IV, 71-72.)

Kur'ân-ı Kerim, zerre miktarı iyilik işleyenlerin âhirette bunun karşılığını göreceklerini, aynı şekilde zerre miktarı kötülük işleyenlerin de bu yaptıklarının karşılığını göreceklerini haber vermektedir. (Zilzal 99/7-8). Kitap Ehli'nden samimi olanlarının işlemiş olduklarının âhirette karşılığını görmeleri, adaletin bir gereğidir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا وَأُولٰٓئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ
مَا يُنْفِقُونَ فِي هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ
أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ
وَلٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

116. İnkâr edenlerin ne malları ne de evlatları Allah'a karşı onları koruyabilecektir. İşte onlar cehennemliklerdir ve orada ebedi kalacaklardır.

117. Bu dünya hayatındaki infakları, kendi kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerine musallat olan ve onu donduran bir rüzgâra benzer. Allah onlara zulmetmemiştir, onlar kendilerine zulmetmişlerdir.

Âyette söz konusu inkârcılarla edenlerle kimlerin kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirlere göre, Medine'de yaşayan Yahudiler kastedilmektedir. İbnu Abbas'tan da bu görüş nakledilmektedir. Nitekim daha önceki âyetlerde de Kitap Ehli'nden söz edilmekteydi.

Bazı müfessirlere göre ise Kureyş müşrikleri kastedilmektedir. Çünkü Kureyşliler mal mülk sahibi olmakla övünüyor, hatta Peygamber için, "*Muhammed gerçek bir peygamber olsaydı, Rabbi onu şu fakirlikte bırakmaz, ona bolca mal-mülk verirdi*" diyorlardı.

Âyette kimler kastediliyor olursa olsun, inkâr edenlerin hayat felsefeleri maddî gücü kutsayan bir felsefedir. Onlara göre en büyük güç, maddî güçtür. Maddi gücün açamayacağı kapı yoktur. Sebe' sûresinde bu bakış açısı şöyle dile getirilmektedir: "*Bizim mallarımız ve çocuklarımız daha çok, biz azaplandırılacak değiliz.*" (Sebe', 34/35). Yüce Allah mal ve çocuklarının âhirette kendilerine hiçbir fayda vermeyeceğini bildirmektedir.

"Bu dünya hayatındaki infakları, kendi kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerine musallat olan ve onu donduran bir rüzgâra benzer. Allah onlara zulmetmemiştir, onlar kendilerine zulmetmişlerdir."

İnfakta bulunmuş olsalar bile inkârları, dondurucu bir rüzgâra benzer ve bu dondurucu rüzgâr, nasıl ekini telef ediyorsa onların bu infaklarının sevabını da heba eder. Zaten onların bu dünya hayatındaki infakları da çoğunlukla dünyevî amaçlar taşımaktadır. Gösteriş içindir veya benzeri nedenlerledir. Yapılan amellerin değer ifade etmesi, daha açık bir ifade ile kişiyi Cennet'e götürecek boyuta ulaşması, ancak o kişinin iman sahibi olmasıyla mümkündür. İman temeli üzerine kurulu olmayan iyi ameller boşa gidecektir. Bu nedenle söz konusu infaklarının boşa gitmesi, Allah'ın onlara bir haksızlık yaptığı anlamına gelmez. İman etmemekle kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

İnanmayanların hayır kurumlarına veya fakirlere yaptıkları yardımlar, çoğunlukla gösteriş içindir. Hatta bazen bu yardımlarıyla insanları hak yol olan İslâm'dan uzaklaştırmayı amaçlarlar. Nitekim Mekke müşrikleriyle Medine Yahudilerinin insanları İslâm'dan uzak tutmak için bu tür yardımlarda bulunduklarını biliyoruz. Elbette bu gibi kimselerin yaptıkları bu yardımların kendilerine hiçbir yararının dokunmayacağı aşikârdır. Ne var ki sırf yardım olsun diye ve insanlara merhamet duygularından kaynaklanan yardımların inanmayanlara bir yararının olmayacağını söylemek de mümkün değildir. Bu yardımları onları cehennem azabından kurtarmayacak olsa bile azaplarının hafifletilmesine yardımcı olabilir.

Önceki âyetlerde inanmayanların daha ziyade olumsuz tavırları dile ge-

tirildi. İnsanlar Müslüman olanlar ve olmayanlar şeklinde iki gruba ayrılsa bile Müslümanlarla diğerleri arasında birtakım ilişkilerin olması kaçınılmazdır. Sûrenin bundan sonraki âyetlerinde, Müslüman olmayanlarla ilişkiler konusu ağırlıklı olmak üzere doğrudan Müslümanları ilgilendiren meseleler üzerinde durulmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا
بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًاۜ وَدُّوا مَا عَنِتُّمْۚ
قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَٓاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۚ وَمَا تُخْف۪ي صُدُورُهُمْ اَكْبَرُۜ
قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾ هَٓا اَنْتُمْ
اُو۬لَٓاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ
كُلِّه۪ۚ وَاِذَا لَقُوكُمْ قَالُٓوا اٰمَنَّاۗ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ
مِنَ الْغَيْظِۜ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْۘ وَاِنْ تُصِبْكُمْ
سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَاۜ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْـًٔاۜ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُح۪يطٌ ﴿١٢٠﴾

118. Ey iman edenler, sizden olmayanları sırdaş edinmeyin; (Çünkü) **onlar, size kötülük etmekten asla geri durmaz ve sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten de kin ve öfkeleri ağızlarından taşmaktatır. Sinelerinin gizledikleriyse daha büyüktür. Size bu konudaki ayetleri açıklamış bulunuyoruz; eğer aklederseniz.**

119. Siz onları seversiniz, ama onlar, tüm kitaplara inansanız da sizi sevmezler. Sizinle karşılaştıklarında, "inandık" derler. Yalnız kaldıklarında ise size olan öfkelerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden çatlayın." Şüphesiz, Allah kalplerinde olanı bilir.

120. Size bir iyilik dokunacak olsa bu, onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse sevinirler. Siz sabreder ve korunursanız hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah yaptıklarını kuşatmıştır.

"بطانة" kelimesi insan için kullanıldığında, bir kimsenin gizli sırlarına vakıf olan kişi, yani sırdaş anlamındadır. Müslüman, bir başka Müslümanın ya da Müslüman topluluğun aleyhine sonuç doğuracak gizli bir bilgiyi Müslüman olmayanlara veremez.

Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi, Medine'de yaşayan Arap Evs ve Hazreç kabilelerinin Yahudilerle dostlukları vardı. Müslüman olduktan sonra da söz konusu kabilelerin Yahudilerle dostlukları devam etti. Devam eden bu dostluk sebebiyle zaman zaman bir Müslüman, diğer Müslümanların aleyhine kullanılabilecek sırları Yahudi dostlarına aktarabiliyordu. İşte âyet bu konuda Müslümanları uyararak dikkatli olmaları, bu gibi konularda Müslüman olmayanlara sır vermemeleri gerektiğini bildirmektedir. Âyet Evsli ve Hazreçli Müslümanların Yahudilerle olan ilişkilerini söz konusu etmekle birlikte içerdiği hükümler elbette ki geneldir.

İslâm evrensel bir dindir. Bu sebeple Müslüman olmayanlarla bütün ilişkileri koparmayı istemesi düşünülemez. Ancak kurulacak ilişkinin birtakım ilkeleri vardır: İyi ilişkiler kurmakla, hatta dostlukla sırdaşlığı birbirine karıştırmamak gerekir. Müslüman, diğer inanç mensuplarının tamamıyla iyi ilişkiler içerisinde olur. Bunda hiçbir sakınca yoktur. Özellikle adalet söz konusu olduğunda fiilen kendisiyle düşmanlık içerisinde olanlara bile adaletle davranır. Her zaman ve her ortamda adaletli olmak, Müslüman'ın değişmez vasfıdır.

Müslüman olmayanlarla dostluk konusuna gelince, bunu Müslüman olmayanın duruşu belirler. Müslüman olmayan kişi veya kişiler eğer Müslümanlara karşı düşmanca bir tavır içerisinde değillerse onlarla dost olmakta bir sakınca yoktur. Mümtehine sûresinde bunun ölçüleri şöyle belirlenmiştir: *"Allah din konusunda sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi, onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever. Allah sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran*

ya da çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten meneder. Kim onları dost edinirse işte onlar zalimlerin ta kendileridir." (Mümtehine, 60/8-9).

Müslüman olmayanların, İslâm'a ve Müslümanlara karşı takındıkları tavır farklı farklıdır. Burada, en düşmanca tavır takınanlar söz konusu edilmektedir. **"Onlar, size kötülük etmekten asla geri durmaz ve sizin sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten de kin ve öfkeleri ağızlarından taşmaktatır. Sinelerinin gizledikleriyse daha büyüktür."** Bu tipler daha çok Yahudilerle müşrikler arasından çıkar. Nitekim başka bir âyette şöyle denmektedir: *"İman edenlere düşmanlık etme konusunda insanların en katı olanlarının Yahudilerle ve bir de Allah'a ortak koşanlar olduğunu görürsün."* (Mâide 5/82). Her ne kadar âyette bunlar söz konusu edilerek, **"onları sırdaş edinmeyin"** deniliyorsa da Müslümanların aleyhine olabilecek sırlar diğer gayr-i Müslimlere de verilemez. Çünkü bugün dostça olan ilişkiler yarın tersine dönebilir.

Ebu Hanife hariç diğer Mezhep imamları bu âyete dayanarak düşman tarafların birbirleri aleyhindeki şahitliklerini kabul etmezler.

"Siz sabreder ve korunursanız, hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah yaptıklarını kuşatmıştır."

İslâm düşmanlarının işi, Müslümanlara ve İslâm'a zarar vermektir. Onlar bu gayelerine ulaşmak için hilelere başvurabilir, komplo ve entrikalar düzenleyebilirler. Bundan daha doğal bir şey olamaz. Buna karşı Müslümanların yapacağı şey sabırlı olmak, Allah'ın emirlerine riayet etmek, sakındırdıklarından uzak durmak üzere sabretmek ve düşmanın hilelerine karşı korunma önlemlerini almaktır.

Günümüzde İslâm dünyası birçok alanda düşmanlarının saldırı ve hilelerine maruz kalmıştır. Mağlubiyetlerine de genellikle dış faktörleri gerekçe gösterirler. Oysa âyetten anlaşılan, mağlubiyette dış faktörlerinin etkisi olduğu gibi iç faktörlerinin de etkisinin olduğudur. Dış faktörler Müslümanların galip oldukları dönemlerde de mağlup oldukları dönemlerde de vardır. O halde yapılması gereken, iç faktörler üzerinde yoğunlaşmak, yani zaaf yönlerini tespit ederek bunları gidermeye çalışmaktır. Çünkü dış faktörlerin etkili olmaları, ancak içerideki dengelerin bozulmasıyla mümkün olur.

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ
تُبَوِّئُ الْمُؤْمِن۪ينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌۙ ﴿١٢١﴾

إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَعَلَى اللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ
فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ
أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
مُنْزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَٰذَا
يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾
وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ
وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ
طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾
لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ
فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَغْفِرُ
لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

121. **Hani sen, iman edenleri savaş mevzilerine yerleştirmek üzere erkenden ailenin yanından ayrılmıştın. Allah işitendir ve bilendir.**

122. **Hani sizden bir bölük dağılıp da geri dönmüştü; halbuki Allah'tı onların velisi ve mü'minler O'na tevekkül etmeliydiler.**

123. **Güçsüz durumda olduğunuz halde Bedir'de Allah size yardım etmişti. Öyleyse Allah'tan korkun ki şükrediciler olasınız.**

124. **Hani sen iman edenlere: "Rabbinizin, indirilen üç bin melekle sizi desteklemesi size yetmez mi?" diyordun.**

125. **Evet, şayet sabreder ve Allah'tan gereğince sakınırsanız, aniden üzerinize saldıracak olurlarsa Rabbiniz, işaretleyen beş bin melekle yardımınıza koşar.**

126. **Allah bunu, ancak size bir müjde olsun ve kalpleriniz onunla güvene kavuşsun diye böyle takdir buyurmuştur. Yardım, ancak mutlak güç sahibi ve her şeyi yerli yerince yapan Allah katındandır.**

127. **İnkâr edenlerin bir kısmını kökünden kessin veya perişan etsin de onlar da mağlup olarak çekip gitsinler diye** (Allah böyle yapmıştır).

128. **O konuda senin yapabileceğin hiçbir şey yoktur; Allah ya tövbelerini kabul edip onları af eder ya da zalim oldukları için onlara azab eder.**

129. **Filhakika göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ındır; dilediğini bağışlar dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.**

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre bu âyetlerden başlamak üzere 179. âyete kadarki âyetler Uhud Savaşı münasebetiyle indirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in kıssaları aktarma üslubu burada da hâkimdir. Kur'ân'daki kıssalar olaylar zinciri şeklinde olmadığı gibi bir olayın ayrıntılı bir şekilde anlatımı şeklinde de değildir. Arada yerleştirilen öğütler ve kimi kurallarla birlikte olayla ilgili tablolara işaret edilmektedir.

Siyer kitaplarında Uhud savaşı özet olarak şöyle anlatılır:

Peygamber Mekke müşriklerinin Bedir Savaşında uğradıkları yenilginin öcünü almak ve Arap kabileleri arasında sarsılan itibarlarını tekrar elde etmek için Medine'ye saldırı hazırlığı içinde olduklarını haber alır. Bunun üzerine ashabını toplayarak bir durum değerlendirmesi yapar. Münafıkların lideri Abdullah b. Übey ile arkadaşları ve Müslümanların bir kısmı, Medine'de kalıp düşmanı beklemeyi önerirler. Bir kısmı ise Müslümanların korktukları izlenimini vermemek için düşmanı Medine dışında karşılamayı daha akıllıca buldular. Bu ikinci görüşü önerenler daha çok genç Müslümanlarla daha önce yapılmış olan Bedir savaşına katılmayan veya İslâm'ı henüz kabul edenlerden oluşuyordu. Peygamber de ilk görüşü önerenlerden yanaydı. İkinci görüşü savu-

nanlar görüşlerinde diretip: *"Bizim korktuğumuzu sanacaklar, çıkalım ve onları Medine dışında karşılayalım"* deyince, Peygamber (s.a.v.) de ikinci görüşe meyletti ve evine giderek savaş için kuşandı.

Bu arada, düşmanı Medine dışında karşılayalım diyenler Peygamber'in yüzündeki hoşnutsuzluğu hissetmiş ve ısrar ettiklerinden dolayı pişman olmuşlardı. Durumu kendisine iletip ısrarlarından vazgeçtiklerini söylediler. Ne var ki Peygamber, *"savaş için kuşandıktan sonra savaş elbiselerini çıkarmanın bir peygambere yakışmayacağını"* belirterek savaşmak üzere çıkılmasını istedi. Peygamber'in kendisi de Medine'de düşmanı bekleme eğiliminde olmasına rağmen, Müslümanların çoğunluğu aksi görüşte olduklarından Medine'nin dışında düşmanı karşılama kararı almasından ve Medine dışında savaşı yapmak üzere silahlar kuşandıktan sonra tekrar bundan vazgeçilmesi, ister istemez Müslümanlar arasında kararsızlığın doğurduğu bir psikolojik endişeye sebebiyet verecekti. Belki bu durumda Müslümanların korkup Medine dışında düşmanı karşılamaktan vazgeçtikleri şayiası yayılacak ve karar değişikliği bu söylentiye bir dayanak teşkil edecektir.

Müslümanlar yaklaşık bin kişi idiler. Düşman ordusu ise üç bin civarındaydı. Ordu toplandıktan sonra Peygamber (s.a.v.) orduyu teftiş etti ve çocuk yaşta kişilerin de savaşmak üzere geldiklerini gördü. Bunları seçip geri gönderdi. Yola çıkıldıktan bir müddet sonra Münafıkların lideri Abdullah b. Übey Peygamber'i kastederek *"Bana karşı çıkarak çoluk çocuğun sözüne uydu, ben bir savaş görmüyorum"* diyerek çoğu münafıklardan oluşan üç yüz kişilik bir grupla Medine'ye geri döndü. Bunun üzerine -122. âyette anlatıldığı gibi- Müslümanlardan Hazrec kabilesine mensup Seleme oğullarıyla Evs kabilesinden Harise oğulları da neredeyse münafıklarla Medine'ye geri dönecekti. Sonuçta Müslüman ordunun sayısı yedi yüze inmişti.

Müslüman ordu cumartesi sabahı yola koyuldu. Uhud dağına vardıklarında Peygamber, sırtları dağa gelecek şekilde orduyu savaş düzenine soktu. Elli okçuyu da Abdullah İbnu Cübeyr komutasında dağın karşısında bulunan tepeye yerleştirdi. Okçular geçidi koruyacak ve düşman ordusunun, Müslüman orduyu arkadan kuşatmasına engel olacaklardı. Peygamber (s.a.v.), yerlerini terk etmemeleri konusunda okçuları sıkı sıkıya tembih etti. Müslümanlar galip gelseler de mağlup olsalar da kendilerine haber gönderilmedikçe yerlerini terk etmemelerini emretti.

Nihayet iki ordu savaşa tutuştu. Savaş kızışınca düşman ordusu dağılıp kaçmaya başladı. Bunu gören okçulardan bir kısmı, *artık Müslümanlar galip geldi, savaş bitti, biz de payımıza düşen ganimetleri alalım* diyerek yerlerini terk

ettiler. Okçuların komutanı, gitmemelerini ve yerlerini terk etmemelerini söylediyse de bunun bir yararı olmadı. Geçidi bekleyen yedi veya sekiz okçu kalmıştı. Kaçışan düşman ordusu içerisinde bunun farkına varanlar oldu. Halid b. Velid komutasındaki birlik geçitte arta kalan okçuları aşarak İslâm ordusuna arkadan saldırdı. Düşman ordusunun ana kuvveti de takip edilmediklerini görünce geri dönüp saldırıya geçtiler. Müslümanlar arada kalmışlardı. Bu sırada düşman ordusunun okçularından birinin oku Peygamber (s.a.v.)'e isabet etti. Bir anda Peygamber'in şehit edildiğine dair sesler duyuldu. Galip durumda olan Müslümanlar, arkadan yapılan bu saldırı ve Peygamber'in şehit edildiği haberi karşısında darmadağın oldular. Dağa doğru kaçışmaya başladılar. Bilahare toparlanıp düşmanı takip etmeye koyuldularsa da kayda değer bir şey elde edemediler. Bu savaştan yetmiş Müslüman şehit düştü.

Siyer kitaplarında anlatılan bu olayların tamamına yakını âyetlerde de dile getirilmektedir. Ancak Peygamber'in önce Medine'de kalıp düşman ordusunu burada karşılama görüşünde olup sonradan ikinci görüşe meylettiğine dair bir anlatım veya bir ima âyetlerde bulunmamaktadır. Yine münafıkların, ordu yola koyulduktan bir müddet sonra geri döndüklerine dair Kuran'da her hangi bir açıklama da mevcut değildir. Ancak 122. âyette geçen, **"Hani sizden bir bölük dağılıp da geri dönmüştü"** cümlesinden, münafıkların da yola çıkmış olabilecekleri düşüncesine varılabilir. Yani denebilir ki iman edenlerden bu iki grubun vazgeçmeye kalkışması, münafıkların geri dönmeleri esnasında gerçekleşmiş olmalıdır. Yine bu sûrenin ileride gelecek olan 166. ve 167. âyetlerinde anlatılanlardan ima yollu da olsa böyle bir netice çıkarmak mümkündür.

"Evet, şayet sabreder ve Allah'tan gereğince sakınırsanız, aniden üzerinize saldıracak olurlarsa Rabbiniz, işaretleyen beş bin melekle yardımınıza koşar."

Âyette geçen ve işaretleyen kelimesiyle karşıladığımız مُسَوِّمِينَ kelimesi, vav harfinin fethasıyla *musevvemin* şeklinde de okunmuştur. Bu takdirde anlamı, *işaretlenmiş* şeklindedir. Bazı müfessirler *işaretleyen* kelimesiyle, meleklerin, atlarının kuyruklarını bağlamalarının kastedildiğini, *işaretlenmiş* kelimesiyle de kendilerini diğer askerlerden ayırt eden giysilerinin kastedildiğini söylerler. (Zeccac, Meâni'l-Kur'ân, I, 467).

123. ve 124. âyetlerden, üç bin meleğin daha önce Bedir Savaşında Müslümanların yardımına geldiklerini anlıyoruz. Bedir'de meleklerin yardıma geldikleri, Enfâl sûresinin 9. âyetinde de anlatılmaktadır. Bedirde bu melekler fiilen savaşa katılmışlar mıdır yoksa bu ifadeyle sadece iman edenlerin moralle-

rinin yükseltilip düşman tarafın morallerinin bozulması mı kastedilmiştir? Bu konuya Enfâl sûresinde yer vereceğiz.

125. âyette sözü edilen beş bin meleğin, Uhud Savaşı'nda iman edenlerin yardımına gelip gelmediği konusunda müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Ancak gelmediklerini söyleyenlerin görüşleri daha tutarlı görünmektedir. Çünkü söz konusu meleklerin gelmeleri, inananların savaşta *"sabredip korunmaları"* şartına bağlanmıştır. Oysa iman edenler bu savaşta bu şartı yerine getirmemiş ve okçular uyarılmalarına rağmen yerlerini terk etmişlerdir.

"O konuda senin yapabileceğin hiçbir şey yoktur; Allah ya tövbelerini kabul edip onları af eder ya da zalim oldukları için onlara azab eder.

Filhakika Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ındır; dilediğini bağışlar dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir."

Bu âyetlerin ne zaman ve hangi sebeple indirildikleri ihtilaflı olmakla birlikte müfessirlerin çoğu, Peygamber (s.a.v.)'in müşriklere beddua etmesi üzerine indirildiğini söylemektedir. Konuyla ilgili rivâyetlerden bir kısmı, Peygamber'in savaşta yanağının yarılıp dişinin kırılması üzerine, *"peygamberlerine bunu yapan bir topluluğu Allah nasıl kurtuluşa erdirir!"* dediğini ve namazlarda aleyhlerine beddua ettiğini söylerler. Bunun üzerine bu âyetler inerek Peygamber'e bu yaptığının doğru olmadığı; onlara azap edilmesi yahut onların İslâm'a girmeleri konusunda kendisini ilgilendiren bir durumun bulunmadığı; kendisine düşen görevin, sadece İslâm'ı tebliğ etmek olduğu anlatılmıştır. Allah dilerse onları bağışlar, dilerse cezalandırır. Bu uyarı geldikten sonra Peygamber (s.a.v.) yaptığı beddualara son vermiş ve bir daha kendisine karşı çıkanlara beddua etmemiştir. Belki bu tavır, İslâm'a karşı gelenlerin İslâm'a ısınmalarına vesile olur. Nitekim Uhud Savaşı'na katılanların bir kısmı inkârına devam etmekle birlikte bir kısmı İslâm'ı kabul etmiştir.

Peygamber'e beddua etmemesi konusundaki uyarıdan sonra, göklerde ve yerde olan her şeyin Allah'a ait olduğu belirtilmektedir. Bağışlama ve cezalandırma yetkisi sadece O'na aittir. Ayet aynı zamanda Hıristiyan din bilginlerinin uydurduğu *günah çıkarma* ve *aforoz etme* ritüel ve kurumunu da bütünüyle reddetmektedir. Ahireti ilgilendiren konularda din âlimlerinin bir yetkisi yoktur. Hâlbuki *günah çıkarma* ve *aforoz etme* meselelerinde yetki tamamen Hıristiyan din âlimlerine verilmiştir.

Düşmana karşı yapılan savaşlarda başarılı olmak, toplumun inanç ve ahlâkının düzeltilmesiyle mümkündür. İçyapısı bozuk ve yozlaşmış toplumlar,

düşmana yeterince mukavemet gösteremezler. Nitekim Müslümanların Uhud Savaşı'nda yenilgiye uğramalarının temel nedenlerinden birisi, Peygamber'in yerleştirdiği ve yerlerini asla terk etmemeleri konusunda uyardığı okçuların bir an önce ganimetten pay kapmak için mevzilerini terk etmeleridir. Onların bu davranışı hem itaat konusundaki eksikliklerinden hem de bir dünyalık menfaati, Allah'ın âhirette vaat ettiği o büyük mükâfata tercih etmelerinden kaynaklanıyordu. İşte aşağıdaki âyetler, toplumun içyapısını kuvvetlendirmeyi ilgilendiren bazı meseleleri ele almaktadır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰٓوا اَضْعَافاً مُضَاعَفَةًۖ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّت۪ٓي اُعِدَّتْ لِلْكَافِر۪ينَۚ
﴿١٣١﴾ وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَۚ ﴿١٣٢﴾
وَسَارِعُٓوا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمٰوَاتُ
وَالْاَرْضُۙ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿١٣٣﴾ اَلَّذ۪ينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّٓاءِ
وَالضَّرَّٓاءِ وَالْكَاظِم۪ينَ الْغَيْظَ وَالْعَاف۪ينَ عَنِ النَّاسِۜ وَاللّٰهُ
يُحِبُّ الْمُحْسِن۪ينَۚ ﴿١٣٤﴾ وَالَّذ۪ينَ اِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً اَوْ ظَلَمُٓوا
اَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْۖ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ
اِلَّا اللّٰهُۖ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلٰى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾
اُو۬لٰٓئِكَ جَزَٓاؤُ۬هُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْر۪ي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِل۪ينَۜ ﴿١٣٦﴾

130. Ey iman edenler! Kat kat artan faizi yemeyin. Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.

131. İnkâr etmiş olanlar için hazırlanmış olan ateşten korunun.

132. Allah'a ve Elçiye itaat edin ki size merhamet edilsin.

133. Rabbinizin bağışlamasına ve takva sahipleri için hazırlanmış gökler ve yer kadar geniş olan bir cennete koşun.

134. Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda infak ederler. Onlar, öfkelerini yenen ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.

135. Yine onlar, bir kabahat işlediklerinde veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anıp günahları için bağışlanma dileyenler -Zaten Allah'tan başka günahları kim bağışlar ki- ve bilerek işlediklerinde ısrar etmeyenlerdir.

136. İşte onların mükâfatları, Rablerinden bir bağışlanma ve içinde ebedi kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlerdir. İyi ameller işleyenlerin mükâfatı ne de güzeldir!

Savaştan söz edilen bir bölümde sosyal hayatı ilgilendiren bu âyetlerin niçin yer aldığına yukarıda değinmiştik.

İlk âyette müşrik Arapların uyguladıkları bir faiz çeşidinden söz edilmektedir. Buna göre borçlunun borcunu ödeme vakti gelir de ödeyemediğinde alacaklı, kişinin borç miktarını bir kat arttırma karşılığında ödeme vadesini uzatırdı. Her vadesi gelip de borçlu borcunu ödeyemediğinde borç miktarı katlanırdı. Böylece asıl borcun miktarı kat kat artardı. Buna *nesie* veya *bileşik faiz* denmektedir. Bakara Sûresi'nin 275-281. âyetlerinin tefsirinde faizle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Kuşkusuz kat kat artan faizin söz konusu edilmiş olması, bu vasıfta olmayan faizin helal olduğu anlamına gelmez. Burada sadece kat kat faizin ne denli çirkin olduğu ve cezasının korkunçluğu anlatılmaktadır. Çünkü kat kat faizi dile getiren âyetten hemen sonraki âyette şöyle denmektedir:

"İnkâr etmiş olanlar için hazırlanmış olan ateşten korunun."

Ebu Hanife, işlenmiş hiçbir günah sebebiyle, inkâr etmiş olanlar için hazırlanan ateşle iman edenlerin bu denli korkutulmadığını belirtmektedir. (Âlûsî, IV, 55). Müfessirlerin çoğu bu tehdidin faizi helal görenler için olduğunu söylerken, bazıları da söz konusu faizin kişideki imanı söküp attığını ve bu

yüzden inkâr edenler için hazırlanmış olan ateşe o kişinin de atılacağını söylemişlerdir. (Kurtubî, IV, 202).

Müfessirlerden Vahidi'ye göre âyet, faiz yiyen inanmış kimselerin söz konusu ateşe girmeyecekleri ümidini vermektedir. Çünkü söz konusu ateşin inkâr edenler için hazırlanmış olduğu belirtilmektedir.

"Allah'a ve Elçi'ye itaat edin ki size merhamet edilsin."

Faiz yeme bağlamında âyet genel bir anlam içermektedir. Faiz yiyen, Allah'a ve Peygamber'e itaat etmediği için Allah'ın rahmetinden nasıl uzaklaştırılıyorsa diğer hususlarda itaat etmeyenler de Allah'ın rahmetinden öylece uzaklaştırılırlar. Allah'a ve Peygamber'e itaat, iman etmiş kişinin vasfıdır. İman eden kişinin itaatsizliği söz konusu olduğunda kalbî bir pişmanlık duyar ve tövbe eder.

"Rabbinizin bağışlamasına ve takva sahipleri için hazırlanmış gökler ve yer kadar geniş olan bir cennete koşun."

Faiz yiyerek âhiretinizi karartacağınıza gökler ve yer kadar geniş olan cennete koşun. Faiz yiyerek ne kadar kâr ederseniz ediniz göklerle yer kadar geniş olan cennetin yerini tutamaz. Bilakis iman eden kişiye yakışan, bu cenneti elde etmek için darlıkta ve bollukta Allah yolunda infak etmektir. Ama insan şu veya bu sebeple hata yapacak olursa tövbe kapısı açıktır. Allah'tan başka günahları bağışlayacak da yoktur.

Bazı müfessirler bu âyete dayanarak cennetin genişliğinin yerle gök arasındaki mesafe kadar olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da *göklerle yer kadar* ifadesinden cennetin çok geniş olduğunun anlatılmak istendiğini belirtmişlerdir. (İbnu Kesir, II, 101).

"Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda infak ederler. Onlar, öfkelerini yenen ve insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.

Yine onlar, bir kabahat işlediklerinde veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anıp günahları için bağışlanma dileyenler -Zaten Allah'tan başka günahları kim bağışlar ki- ve bilerek işlediklerinde ısrar etmeyenlerdir."

Bu iki âyette cennete girecek muttakilerin beş önemli niteliğinden bahsedilmektedir. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi Kur'ân-ı Kerim'deki bazı kavramlar zaman içerisinde farklı anlamlara taşınmışlardır. Günümüzde hâkim dini kültürde anlam kaymasına uğramış kavramlar vardır. Bu yüzden söz konusu kavramlar, Kur'ân-ı Kerim'de kullanıldığı anlamlarla tam bir uyum içerisinde değildir. Anlam kaymasına uğrayan kavramlardan biri de *muttaki* kav-

ramıdır. Günümüzde daha ziyade köşesine çekilmiş, zikirle meşgul olan, çoğu zaman geçimini dahi kendisi kazanmayan ve toplumla sağlıklı bir ilişkisi bulunmayan kimselere muttaki denmektedir. M*uttaki* kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için burada zikredilen nitelikleri maddeler halinde açıklamaya çalışacağız:

1. *Bollukta ve darlıkta Allah yolunda infak ederler.* Faizden söz edilirken muttakilerin bu niteliklerinin birinci sırada zikredilmesi, Allah yolunda infak etmenin faizin tam karşıtı bir tavır olması nedeniyledir. Çünkü faiz, zenginlerin, dara düşen kimselerin bu durumundan istifade etmeyi ve haksız bir şekilde onların mallarını yemeyi ifade eder.

Kur'ân-ı Kerim'de faizden her söz edildiğinde ardından zekât ve sadaka vermekten yani Allah yolunda infak etmekten söz edilir.

Muttaki kişi mali imkânı nispetinde Allah yolunda infak eder. Nitekim Hz. Aişe'nin bir defasında bir üzüm tanesi infak ettiği nakledilir. Hadiste de "*Bir hurmanın yarısıyla bile olsa ateşten korunun*" denmektedir. O halde infak etmek için zengin olmak gerekmez. Ama muttaki kişinin imkânları arttığında Allah yolunda daha çok infak eder. Böylece *darlıkta ve bollukta infak etmesi* kişiyi ateşten koruyan önemli faktör haline gelir.

2. *Öfkelerini yenerler.* Onları öfkelendirecek bir durumla karşılaştıklarında, öfkelerini karşı tarafa söz yahut davranışlarıyla yansıtacak güce sahip olmalarına rağmen kendilerini kontrol eder, itidal sınırını aşmaz ve intikam duygusuna kendilerini kaptırmazlar.

3. *İnsanları affederler.* Kendilerine karşı işlenen suçtan dolayı karşı tarafa bir ceza terettüp ettiği ve kendileri de bu cezayı uygulayacak durumda bulundukları halde affedici olurlar.

Bazı müfessirler burada söz konusu edilen affediciliğin, öfkeyi yenmekten daha ileri boyutta bir davranış olduğunu söylerler. Affeden kimse alacağı haktan vazgeçtiği için Allah kendisine mükâfatını verir: "*Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür* (ona denk bir cezadır). *Ama kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükâfatı Allah'a aittir.*" (Şûrâ 42/40).

Burada Peygamber (s.a.v.)'in önceki âyetlerde söz konusu edilen, Uhud Savaşı'nda yerlerini terk eden okçuları affedişine de bir gönderme vardır.

Gerek öfkeyi yenme ve gerek affetmede dikkat edilecek husus, bu davranışın karşı tarafı azdırmamasıdır. Bir başka deyişle af, acziyet olarak algılanmamalıdır. Eğer böyle bir durum söz konusu ise affetmemek evlâdır.

4. *İyilik yaparlar.* Bu vasıf öfkeyi yenme ve affedici olmaktan daha üstün

bir derecedir. Önemine binaen muttakilerde bulunması gereken, *iyilik yapmak*, diğer maddelerden bağımsız bir ifade ile "**Allah iyilik yapanları sever**" şeklinde dile getirilmiştir.

Âyetin Arapça orijinalinde ifade edildiği şekliyle *ihsan* (iyilik etmek) iki çeşittir. Yaratıcıya kullukta ihsan ki Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde bu ihsan türünü; *"Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir"* şeklinde dile getirmektedir.

Diğer çeşidi ise insanlara iyilik etmektir. Bu da insanlara dinî ve dünyevî yararın ulaşması için çabalamak ve onlara dokunabilecek dinî ve dünyevî zararları defetmeye çalışmaktır. Buna göre, iyiliği emretmenin ve kötülükten sakındırmanın bütün çeşitleri bu kapsama girmektedir

Nakledilir ki geçmişte salih kimselerden birinin kölesi kendisini son derece öfkelendirecek bir davranışta bulunur. Bunun üzerine o salih kişi, kölesinden intikam almaya kalkışır.

Köle kendisine bu âyeti hatırlatarak: *"Öfkelerini yenenler"* der.

Salih kişi: *"Öfkemi yendim"* der.

Köle: *"İnsanları affedenler"* der.

Salih kişi: *"Seni affettim"* deyince,

Köle: *"Allah iyilik edenleri sever"* der.

Bunun üzerine o salih kişi: *"Git, Allah rızası için seni azad ediyorum"* karşılığını verir.

5. *Bir kötülük yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anıp günahları için bağışlanma dilerler.* Muttakîler, başkalarına zararı dokunan bir davranışta bulunduklarında o zararı ortadan kaldırdıktan sonra Allah'tan bağışlanma dilerler. Ama zararı sadece kendilerine dokunan bir günah işlediklerinde, pişmanlık duyup bir daha o günahı işlememeye azmederek Allah'tan bağışlanma dilerler. Bu vasıflarından dolayı da, "**bilerek işledikleri üzerinde ısrar etmezler**".

İşte yer ve gök genişliğindeki cennet bu muttakiler için hazırlanmıştır.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾

هٰذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾
وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾
إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ
الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٠﴾
وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ
أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ
وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٢﴾

137. Sizden önce nice hayat tarzları/yasaları gelip geçti. Hele bir yeryüzünde dolaşın da görün; yalanlayanların sonu nasıl olmuştur!

138. Bu, insanlara bir açıklama, takva sahipleri için bir yol gösterme ve bir öğüttür.

139. Öyleyse gevşemeyin ve üzülmeyin. Şayet inanmışlardansanız, mutlaka siz üstünsünüz.

140. Eğer size bir yara dokundu ise (daha önce) **o heriflere de yara dokunmuştu. İşte bu günleri insanlar arasında döndürür dururuz. Böylece Allah sizden iman edenleri bilsin ve sizden şahitler tutsun. Allah zalimleri sevmez.**

141. (Sonuçta) **Allah iman edenleri arındırsın ve inkâr edenleri mahvetsin.**

142. Yoksa Allah sizden cihada gidenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gideceğinizi mi sandınız?

Uhud yenilgisinden sonra Müslümanların büyük bir moral çöküşüne uğradıkları muhakkaktır. Bir yandan bu çöküntüyü nasıl aşacaklarını düşünürken bir yandan da niçin yenildiklerini üzerinde kafa yoruyorlardı. Kendileri iman eden taraf olmalarına rağmen nasıl ve niçin yenilgiye uğramışlardı? Allah'ın desteği olmalı değil miydi? Belki de bugün olduğu gibi Müslümanlar, inandıktan sonra artık yenilgiye uğramayacaklarını sanıyorlardı.

سنن kelimesi, سنة kelimesinin çoğuludur. Kelime, kendine yol açıp peş peşe gelen suyun o yolu izlemesi anlamından alınarak gidip gelinen yol, tabi olunan hayat tarzı/modeli anlamlarına aktarılmıştır. O halde سنن kelimesini toplumsal kanunlar olarak anlayabiliriz. Kur'ân-ı Kerim, birçok âyette toplumsal kanunlara işaret etmektedir. Mesela Bedir savaşından söz edilirken savaş yasalarına dair şöyle denmektedir: *"O inkâr edenlere anlat, eğer vazgeçerlerse geçmişte yaptıkları bağışlanacak, ama tekrar dönecek olurlarsa öncekilere uygulanan örnek/yasa daha önce geçmişti (onu beklesinler)."* (Enfâl 8/38). Yine geçmiş milletlerin peygamberleriyle ilişkilerinden söz edilirken: *"Oysa öncekilerin örneği/yasası geçmiştir,"* denmektedir. Daha pek çok âyette toplumsal kanunlara işaret edilmektedir. Hatta bu yasalarda değişikliğin olamayacağına da Kur'ân-ı Kerim'de dikkat çekilmektedir. (İsrâ 17/56,77, Fâtır 35/43, Feth 48/23, İnsan 76/28). Eğer Müslümanlar kültürel hayatlarında Kur'ân'la beraberliklerini istenilen şekilde devam ettirmiş olsalardı, sosyoloji ve benzeri toplumu konu alan sosyal ilimler öncelikle Müslümanlar arasında gelişirdi.

Bundan önceki âyetlerde müminlerin, kendilerine kin besleyen düşmanlarından sırdaş edinmemeleri, ardından Uhud Savaşı ve bu savaşta Müslümanların başına gelenler, Bedir Savaşı'nda nasıl galip geldikleri, ardından muttakiler ve vasıfları vs. gibi meseleler işlenmektedir. Bütün bunlar ve burada anlatılanlar toplumsal hayata dair kurallara ışık tutmaktadır. Müslümanlar toplumlara dair bu ilâhî yasalar üzerinde düşünmeli ve onlardan ibret almalılar.

Müslümanlar kendilerinden önce yaşamış ümmetlerin başlarından geçenleri gözden geçirecek olsalar durumun zannettikleri gibi olmadığını göreceklerdir. Allah iman edenlere yardım eder, ama iman edenlerin de yardımı hak etmeleri, sabredip sebat göstermeleri ve sıkıntılara göğüs germeleri gerekir. İman edenler kimi zaman korku ve açlıkla, kimi zaman da savaştaki yenilgilerle imtihan olunurlar. Sabrederlerse sonuç mutlaka onların lehine olacaktır. O halde gevşeklik göstermemeli, Uhud'daki yenilginin moral bozukluğu ve üzüntüsünü üzerlerinden atmalılar. İmtihanı kaybedip yalanlayanlar durumuna düşecek olurlarsa yalanlayanların uğrayacakları âkibete uğrayacaklardır. Kısacası, salih kimselerin yolundan giderseniz, sonuçta siz galip gelecek-

siniz. Gevşeyip üzülür ve bu bozgunluğu üzerinizden atamayıp nihayet doğru yoldan sapacak olursanız hem dünyayı hem de âhireti kaybedersiniz, denmektedir.

Müslümanlar önceki toplumların durumlarını araştırıp inceleyecek olsalar görecekler ki Yüce Allah, başarıya götüren birtakım yasalar koymuş olup bu yasalara sarılanlar kâfir de olsalar başarıya ulaşırlar. Ama bu yasaların gereğince hareket etmeyenler mümin de olsalar yenilgiye uğrarlar. Uhud'da Müslümanların başına gelenlerin bizzat kendilerinden kaynaklandığı ileride 165. âyette dile getirilecektir.

"Bu, insanlara bir açıklama, takva sahipleri için bir yol gösterme ve bir öğüttür."

Uhud yenilgisinden sonra Müşriklerle münafıklar *"Muhammed gerçekten bir peygamber olsaydı yenilgiye uğramazdı"* demeye başladılar. Bu sebeple âyet, geçmiş milletlerin başından geçenlerden ibret almayı iman edenlere tavsiye ettiği gibi, müşrik ve münafıklara yönelik *"bir açıklama"* olduğunu dile getirmektedir. Ne var ki bundan ancak muttakiler öğüt alıp bu açıklamayı bir yol gösterme olarak değerlendireceklerdir. Öyleyse ey iman edenler korkmayın, **"gevşemeyin ve üzülmeyin. Şayet inanmışlardansanız mutlaka siz üstünsünüzdür."**

Eğer size bir yara dokundu ise (daha önce) **o heriflere de yara dokunmuştu.**

Ey inananlar! Eğer Uhud'da siz yara almış, yenilgiye uğramışsanız, onlar da Bedir'de yara almış, yenilgiye uğramışlardı. Ama onlar korkmadılar, gevşeklik göstermediler, toparlandılar ve üzerinize geldiler. Nihayet sizi yenilgiye uğrattılar. O halde mazeretiniz yoktur. Hem sizin, Allah'ın yardımı konusunda bir umudunuz var, onların böyle bir umutları da yoktu. *"O düşmanla karşılaşma konusunda gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, kuşkusuz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz, Allah'tan onların beklemedikleri şeyleri bekliyorsunuz."* (Nisa 4/104).

"İşte bu günleri insanlar arasında döndürür dururuz."

Acı günler; felaket ve musibetler insanlar arasında döner durur. Bazen hak taraftarları acı çeker, bazen diğerleri. Aynı şekilde galibiyet de böyledir, insanlar arasında devrettirilir. Ama nihai sonuç elbette ki iman edenlerindir. Bunun nedeni âyetin devamından anlaşılmaktadır: **"Böylece Allah sizden iman edenleri bilsin ve sizden şahitler tutsun."** Eğer iman edenler sürekli galip gelecek olsalar imtihanın anlamı kalmaz. O zaman münafıklar da nasıl olsa Müslümanlar galip geliyor diye sırf ganimet elde etmek için savaşa ka-

tılırlardı. Oysa kaybetme ihtimali olunca ancak güçlü bir imana sahip olanlar savaşa katılır ve böylece arınma imkânı bulurlar. Günlerin insanlar arasında döndürülmesi de yukarıda söz konusu ettiğimiz toplumlara dair ilâhî yasalar cümlesindendir.

"Yoksa Allah sizden cihada gidenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gideceğinizi mi sandınız?"

Şüphesiz, Allah henüz cihada gidilmeden, kimin cihada katılıp kimin cihada katılmayacağını biliyordu. Ancak Allah'ın bu tür bilgisinden dolayı kişiler için mükâfat yahut ceza terettüp etmez. O halde buradaki, *"Allah'ın bilmesi"* ile kastedilen, Allah'ın ezeli ilmiyle bildiği şeyin vaki olduktan sonraki haline dair bilgidir. Ceza ve mükâfat bu bilgiyle ilgilidir. Ancak o zaman ceza ve mükâfat vakıaya uygun olur.

Böylece Müslümanların her zaman galip gelmemelerinin nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ
اَنْ تَلْقَوْهُۖ فَقَدْ رَاَيْتُمُوهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ
اِلَّا رَسُولٌۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُۜ اَفَا۬ئِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ
انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْۜ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ
اللّٰهَ شَيْـٔاًۜ وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ
اَنْ تَمُوتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتَاباً مُؤَجَّلاًۜ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِه۪ مِنْهَاۚ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِه۪ مِنْهَاۜ
وَسَنَجْزِي الشَّاكِر۪ينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَاَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَۙ مَعَهُ

رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا
ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ
قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا
وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

143. Şüphesiz ölümle karşılaşmadan önce ölümü arzu ediyordunuz. Hadi öyleyse şimdi kendi gözlerinizle bakıp onu görmektesiniz.

144. Muhammed yalnızca bir elçidir, kendisinden önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür yahut öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Her kim gerisin geriye dönerse bilsin ki Allah'a hiçbir zarar vermeyecektir. Halbuki Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır.

145. Hiç kimse kendisi için tayin edilmiş bir vadeden önce, Allah'ın izni olmadan ölemez. Her kim dünya menfaatini isterse ondan kendisine veririz. Kim de âhiret mükâfatını isterse ondan kendisine veririz. Şükredenleri mutlaka mükâfatlandıracağız.

146. Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah dostu da savaşmıştı. Onlar Allah yolunda başlarına gelen sıkıntılardan dolayı ne yıldılar, ne za'fiyet gösterdiler ne de kendilerini küçük düşürdüler. Şüphesiz, Allah sabredenleri sever.

147. Onlar sadece şunu söylemekle yetindiler: "Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki aşırılıklarımızı bağışla, adımlarımızı sağlam tut ve kâfirler güruhuna karşı bize yardım et."

148. Bunun üzerine Allah onlara hem bu dünya nimetlerini hem de âhiretin en güzel nimetlerini verdi. Zira Allah, iyilik edenleri sever.

İlk âyette geçen *ölüm*, savaşla tefsir edilmiştir. Bedir Savaşı'na katılmamış bazı Müslümanların Uhud savaşında Medine dışına çıkarak düşmanla mey-

danda savaşma arzularına dikkat çekmiştik. Bunlar savaşa çok arzulu idiler, ancak savaş meydanının zannettikleri gibi olmadığını gördüler. Okçuların yerlerini terk etmeleriyle Müslümanların yenilgiye uğradığı esnada bunlar da kaçmaya başladılar. İşte âyet bu hususu dile getirmekte *ve "hani siz savaşmaya çok arzuluydunuz, işte savaş meydanı, savaştan niçin kaçıyorsunuz?"*, demektedir. Sıkıntılarla karşılaşmadan önce konuşmak kolaydır, ama sıkıntılar gelip çattığında sebat gösterenler azdır. Zor anlarda ciddiyet belli olur. Günümüzde de benzeri tavırlar içinde olan nice Müslüman görürüz. Sair zamanlarda mangalda kül bırakmayan bu kişiler, sıkıntıyı gördüklerinde sıvışıp kaybolurlar.

Böylece âyet her mümin kişiye gurura kapılmaması gerektiğini ve kuruntularla gerçeklerin bir olmadığını anlatmaktadır. Bir şeye kalkışmadan önce onun hesabının iyi yapılması gerekir.

Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: *"Düşmanla karşı karşıya gelmeyi temenni etmeyin. Savaştan uzak kalmayı Allah'tan dileyin. Ama düşmanla karşı karşıya geldiğinizde sabredin. Bilesiniz ki cennet, kılıçların gölgesindedir."* (Müslim, Cihad 20).

"Muhammed yalnızca bir elçidir, kendisinden önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür yahut öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz?..."

Hz. Peygamber savaşta yanağından isabet aldığında, ordu saflarında onun öldürüldüğü söylentisi yayılmış, bunun üzerine Müslümanlar daha da paniğe kapılmış, neredeyse savaş meydanını tümüyle terk edip kaçacak duruma gelmişlerdi. Hatta zayıf inançlı bazı kimseler: *"Keşke Abdullah b. Übeyy'e haber göndersek de Ebu Süfyan'dan bizim için güvence istese"* demişlerdi. Oysa Muhammed sadece bir elçidir. Kendisinden önce de nice elçiler gelmiş; kimi ölmüş kimisi de öldürülmüştür. Muhammed öldürüldüyse, onu peygamber olarak gönderen Allah diridir. Dini de kıyamete kadar bâki kalacaktır. Muhammed'in öldürülmesinden dolayı gerisin geriye dönenler sadece kendilerine zarar verirler Allah'a hiçbir zarar veremezler. Dayanıp sebat gösterenleri ise Allah elbette mükâfatlandıracaktır. Hem bu kaçanlar bilmelidirler ki *"Hiç kimse Allah'ın izni olmadan ölmez."*

Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde Müslümanların bir kısmı şaşkına dönmüşler, ne yapacaklarını bilemez durumda kala kalmıştılar. Peygamber'in evinin önünde bir telaş ve kargaşa vardı. Peygamber'in ölümünü kabullenemeyenlerden birisi de Hz. Ömer idi. Hz. Ebu Bekir cenazenin yanından çıktı ve *"Ey Ömer, otur"* dedi. Ömer oturmadı, ancak onun çevresindekiler Ebu Bekir'i dinlemek üzere yanaştılar. Zor zamanların adamı ve Müslümanların ilk halife-

si büyük insan Hz. Ebu Bekir onlara şöyle hitap etti: *"Muhammed'e tapan varsa bilsin ki Muhammed ölmüştür. Ama her kim Allah'a tapıyorsa Allah diridir, O ölmez."* Hz. Ebu Bekir ardından: *"Muhammed yalnızca bir elçidir, kendisinden önce de elçiler gelip geçtiler. Şimdi o ölür yahut öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz?"* âyetini okudu. Olayı aktaran İbnu Abbas diyor ki: *"Ebu Bekir bu âyeti okuyuncaya kadar sanki insanlar bu âyetin indirilmiş olduğunu bilmiyorlardı. Ardından herkes karşılaştığı kimseye âyeti okumaya başladı."* (İbnu Kesir, II, 109).

Âyetin işaret ettiği hususlardan biri de, şahısların başına gelen musibetlerin o kişilerin hak yolda yahut batıl üzere olduklarına delil getirilemeyeceğidir. Çünkü geçmişte öldürülen peygamberlerin de bulunduğunu ve onların da birçok musibete maruz kaldığını biliyoruz. Ayrıca bunu çevremizde de müşahede ediyoruz; nice iman eden musibetlere maruz kalırken ve nice inkârcı nimet ve bolluk içerisinde yaşamaktadır.

Hayat bir imtihandır. İmtihan yokluk ve sıkıntı ile olabileceği gibi nimet ve bollukla da olur. İnsan bedeninin hastalıklara maruz kalması yahut sağlıklı olması, o insanın sahih bir inanca yahut bozuk bir inanca sahip olmasıyla ilgili değildir. Sağlık kurallarına riayet edip etmemekle ilgili bir husustur. Her ne kadar dinî kurallara riayet edilirken, temizliğe dikkat etmek, haram yiyeceklerden uzak durmak vs. gibi nedenlerle sağlık konusunda bir korunma işlevi söz konusu ise de hastalanmanın başka sebepleri de vardır. O halde bireylerin musibetlere uğraması, imanlı olmaları veya olmamalarıyla izah edilemez. Ancak toplumların durumu böyle değildir. Toplumların başına gelen musibetler, o toplumların yaptıklarıyla ilgilidir.

İnsanların birçoğu hoşlanmadıkları birinin başına bir musibet geldiğinde *"Allah'ından buldu, Allah intikamımızı aldı"* gibi şeyler söylerler. Sevdikleri birine bir musibet uğradığında ise, *"Allah'ın dostudur; Allah ona bu dünya hayatında çektiriyor ki âhirete günahsız olarak intikal etsin ve orada bolca mükâfatlandırılsın"* derler. Kuşkusuz insanların musibete maruz kalıp kalmamaları inançlarıyla ilgili bir hadise değildir. Dünya hayatında olup biten her şey imtihan vesilesidir. İnsanlar nimetlerle imtihan oldukları gibi sıkıntılarla da imtihan edilirler.

"Her kim dünya menfaatini isterse ondan kendisine veririz. Kim de âhiret mükâfatını isterse ondan kendisine veririz."

Âhirette birtakım mükâfatlara ulaşmanın kuralları olduğu gibi dünya hayatında mükâfatlara ulaşmanın da kuralları vardır. İnsanlar bu kurallardan hangisine uyarlarsa o konudaki mükâfatlara ulaşırlar. Dünya hayatında mükâfata ulaşmak isteyen onun kurallarına uyar ve mükâfatı elde eder. Âhiret ha-

yatında mükâfata ulaşmak isteyen o kurallara uyar ve âhirette mükâfata ulaşır. Eğer müşrikler Uhud'da mükâfata kavuşmuşlarsa savaşın kurallarına uymuş ve böylece galip gelmişlerdir. Müslümanların okçuları Peygamber'in tavsiyesine uymamış; yerlerini terk etmiş ve böylece Müslümanlar savaşta yenilgiye uğramışlardır. Allah'ın adaleti de bunu gerektirir. Yüce Allah, durup dururken herhangi bir kimseyi mükâfatlandırmayacağı gibi cezalandırmaz da. Mükâfata nail olmak da ve cezaya çarptırılmak da insanın kendi seçimiyle ilgili bir husustur.

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir nokta şudur: Bazı insanlar âhireti hiç hesaba katmaksızın sırf dünya hayatında başarıya ulaşmanın yollarını ararlar ve başarıya da ulaşırlar. Ancak böylelerinin âhirette hiçbir payı yoktur. Kuşkusuz âhiret hayatında mükâfata ulaşmak, dünya hayatındaki mükâfat ve başarıları göz ardı etmeyi gerektirmez. Bilakis Yüce Allah dünya hayatındaki payın da unutulmaması gerektiğini hatırlatır. (Kasas 28/77). İman edenler, âhirette güzellik ve mutluluğu istedikleri gibi dünya hayatında da güzellikleri ve mutluluğu isterler. (Bakara 2/201). Ne var ki iman edenler hiçbir zaman sadece dünya hayatının peşinde koşmaz ve sadece dünya hayatında mükâfatlara kavuşmayı dilemezler.

Daha önceki âyetlerde Müslümanlara geçmişten ibret almaları gerektiği anlatılmıştı. Önceki milletlerde her ne pahasına olursa olsun peygamberleri etrafında kenetlenen Allah dostları vardı. "**Nice peygamber vardır ki onunla birlikte birçok Allah dostu da savaşmıştı. Onlar Allah yolunda başlarına gelen sıkıntılardan dolayı ne yıldılar, ne za'fiyet gösterdiler ne de kendilerini küçük düşürdüler. Şüphesiz, Allah sabredenleri sever.**" O halde Müslümanlara yaraşan en az onlar kadar sabretmek ve yılgınlığa kapılmamaktır. O Allah dostları böylesi durumlarda sadece şunu söylediler: **"Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizde aşırılıklarımızı bağışla, adımlarımızı sağlam tut ve kâfirler güruhuna karşı bize yardım et."** Şüphesiz **gerçek mü'minler,** dilleriyle bunları söylemekle yetinmiyor, gereğini davranışlarıyla da ortaya koyuyorlardı.

Âyetler grubunun ilkinde de ifade edildiği gibi, Allah kendi yolunda cihad edenleri ve sabredenleri denemeden cennete girmek o kadar kolay değildir.

Kuşkusuz Allah bu şekilde sabredenlere hem dünyada ve hem de âhirette mükâfat verecektir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِنْ تُط۪يعُوا الَّذ۪ينَ كَفَرُوا
يَرُدُّوكُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِر۪ينَ ﴿١٤٩﴾
بَلِ اللّٰهُ مَوْلٰيكُمْۚ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِر۪ينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْق۪ي
ف۪ي قُلُوبِ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَٓا اَشْرَكُوا بِاللّٰهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِه۪ سُلْطَانًاۚ وَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ
وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِم۪ينَ ﴿١٥١﴾

149. Ey iman edenler! Kâfirlere itaat edecek olursanız sizi gerisin geriye döndürürler ve asıl işte o zaman kaybedenlerden olursunuz.

150. Bilakis sadece Allah'tır mevlânız. O yardımcıların en iyisidir.

151. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koştuklarından dolayı kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin barınakları ne kötüdür.

Müfessirlerin birçoğu Peygamber'in öldürüldüğü şayiası yayıldığında müşriklerin, *"Peygamber'dir dediğiniz kişi öldürüldü, eğer gerçekten peygamber olmuş olsaydı öldürülmezdi, gelin eski dininize geri dönün"* anlamına gelen sözleriyle ilgili olarak 149. âyetin indirildiğini söylerler. Buna göre âyet savaş esnasında indirilmiştir.

Âyetlerin savaş sırasında indirildikleri muhtevalarından da anlaşılmaktadır. O halde burada söylenecek şey; âyetlerin Uhud Savaşı bağlamında indirildikleridir. Fakat sıkıntılar savaşlarla sınırlı olmadıklarına göre, âyetlerin savaşla birlikte genel bir durumdan söz ettiğini söylemek daha doğru olur. Sıkıntılı anlar insan için en kritik anlardır. Doğal olarak; inanmayanlar fırsatları değerlendirecek ve özellikle iman edenlerin günümüzde olduğu gibi sıkıntılı anlarını fırsat bilerek onları dinlerinden vazgeçirmeye çalışacaklardır.

Müslümanlar kimi dönemlerde kendilerini güçsüz görebilir, hatta gerçekten de güçsüz olabilirler. İşte bu gibi durumlarda inanmayanların aldatıcı yol ve yöntemlerine kanmamalıdırlar. Aksi takdirde farkında olmadan Allah'tan

ve O'nun yolundan uzaklaşacak ve nihayet küfre sapacaklardır. O halde başlarına ne gelirse gelsin bunun kendileri için bir imtihan olduğunun bilincinde olmalı, gücün tamamının Allah'ın elinde olduğunu, O'nun yolunda yollarına devam ettikleri takdirde sonunda kendilerine yardım edeceğini bilmeliler.

Bu gibi sıkıntılı durumlarda iman eden kişi ruhsal bir çöküş yaşıyorsa her türlü din karşıtı telkinlere açıktır. Bu sebeple ardından gelen âyette Yüce Allah Müslümanları ruhsal açıdan takviye etmekte ve onların dostu ve koruyucusu olduğunu hatırlatmaktadır: **"Bilakis sadece Allah'tır mevlânız ve O, yardımcıların en iyisidir."** Eğer Allah'ın koruyuculuğu devam ediyorsa mesele yoktur. Çünkü Allah gücü her şeye yetendir, yerin ve göklerin hâkimidir.

Sıkıntıları aşmanın yolu elbette ki inanmayanlara tabi olmak değildir. Eğer iman edenler onlara tabi olurlarsa âhiretlerini yitirecekleri gibi dünyalarını da yitirirler. İnançları üzerinde sebat gösterir ve gereğini yapacak olurlarsa er geç bu sıkıntıları aşar ve bu dünya hayatında da üstünlüğü elde ederler: *"Allah içinizden iman edip salih amel işleyenleri, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut olduğu dinlerini iyice sağlamlaştıracağına ve yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka güvenliğe kavuşturacağına dair söz vermiştir."* (Nur, 24/55). Allah iman edenlere bunu vaat etmektedir. Kuşkusuz Allah vadini yerine getirecektir. İman edenlerin mevlası O'dur ve yardım edenlerin en iyisi yine kendisidir.

"Allah'ın haklarında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koştuklarından dolayı kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin barınakları ne kötüdür."

Bugün için inanmayanlar eğer galip gelmişlerse bu, onların kalplerinde var olan korkunun bütünüyle ortadan kalktığını göstermez. Öte yandan eğer günümüzde Müslümanların kalpleri daha çok korkuyla doluysa bu da, iman zafiyetinden kaynaklanan bir durumdur. Buna bakarak Kur'ân'ın söylediklerinin gerçeklerle bağdaşmadığı ileri sürülemez.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ
وَعْدَهُٓ اِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِاِذْنِهِۚ حَتّٰٓى اِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْاَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ
مَٓا اَرٰيكُمْ مَا تُحِبُّونَۜ مِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الدُّنْيَا

وَمِنْكُمْ مَنْ يُر۪يدُ الْاٰخِرَةَۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْۚ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ
عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٢﴾ اِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُ۫نَ عَلٰٓى
اَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ ف۪ٓي اُخْرٰيكُمْ فَاَثَابَكُمْ
غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَٓا اَصَابَكُمْۜ وَاللّٰهُ خَب۪يرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾
ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ اَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشٰى طَٓائِفَةً مِنْكُمْ
وَطَٓائِفَةٌ قَدْ اَهَمَّتْهُمْ اَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
الْجَاهِلِيَّةِۜ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍۜ قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ
كُلَّهُ لِلّٰهِۜ يُخْفُونَ ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَۜ يَقُولُونَ
لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَاۜ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ ف۪ي بُيُوتِكُمْ
لَبَرَزَ الَّذ۪ينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْۚ وَلِيَبْتَلِيَ
اللّٰهُ مَا ف۪ي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا ف۪ي قُلُوبِكُمْۜ وَاللّٰهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِۙ اِنَّمَا
اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُواۚ وَلَقَدْ عَفَا اللّٰهُ عَنْهُمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَل۪يمٌ ﴿١٥٥﴾

152. **Allah size verdiği sözü tutmuştu da siz onları** (Allah'ın) **izni ile kırıp geçiriyordunuz hani! Ama ne zaman ki Allah size arzu ettiğiniz şeyleri gösterdi, işte o zaman gevşeklik gösterdiniz, yapılacak iş hususunda tartışmaya girdiniz ve itaatsizlik ettiniz. Kiminiz dünyayı istiyordu kiminiz ise âhireti. Sonra, imtihan etmek için sizi onlardan uzaklaştırdı. Şüphesiz sizi affetmişti. Allah iman edenlere lütufkârdır.**

153. **O zaman Peygamber arkanızdan seslendiği halde siz kimseye dönüp bakmadan yukarıya doğru tırmanarak kaçıyordunuz. Elinizden kaçana da başınıza gelene de üzülmeyesiniz diye size keder üstüne keder verdi. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.**

154. **Sonra bu keder ve sıkıntının ardından size bir güven ve bir kısmınızı etkisi altına alan bir uyku verdi. Bir grup da vardır ki canları onları daha çok endişelendiriyordu. Allah hakkında cahiliye zannı gibi gerçek dışı bir zan besliyor ve diyorlardı ki: "Bizim bu olanlarda herhangi bir sorumluluğumuz mu var?** (yok ki!)**." De ki: "Bütün iş Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyor ve diyorlar ki: "Şayet bu işte bizim yetki ve sorumluluğumuz olsaydı, burada katledilmezdik." De ki: "Evlerinizde olsaydınız da öldürülmeleri takdir edilenler devrilip kalacakları yerlere kendiliklerinden çıkar giderlerdi. Allah bunu, sinelerinizde gizlediklerinizi yoklamak ve kalplerinizde olanı temizlemek için yaptı. Allah sinelerde olanları bilir.**

155. **İki ordunun karşılaştığı gün, şeytan sizden yüz çevirip gidenleri yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırdı. Ama yine de Allah onları affetti. Şüphesiz Allah bağışlayıcıdır ve sabırlıdır.**

Yüce Allah müminlere, sabredip emirlerine uydukları takdirde zafere ulaşacaklarını vaat etmişti. Nakledilir ki ordu Medine'ye döndükten sonra sahabeden bazıları, Uhud'da bunların niçin başlarına geldiğini sorduğunda bu âyetler inmişti. Haddizatında sahabeden bazılarının bu şekilde serzenişte bulunmuş olmalarına ihtiyaç olmadan da mevcut durumun vuzuha kavuşturulmasına ihtiyaç vardı.

Müslümanlar savaşın ilk safhasında üstün idiler. Düşman ordusu kaçışmaya başlamıştı. Zaten okçuların yerlerini terk etmeleri, düşmanın, Müslüman ordusunun yenildiğini görmeleri üzerine olmuştu. Oysa Peygamber on-

lara savaşın seyri ne olursa olsun kendilerine haber gelinceye kadar yerlerini terk etmemelerini emretmişti. Ne var ki okçuların büyük bir kısmı yerlerini terk ettiler. İşte ilk âyet bu durumu dile getirmektedir: **"Allah size verdiği sözü tutmuştu da siz onları Allah'ın izni ile kırıp geçiriyordunuz hani! Ama ne zaman ki Allah size arzu ettiğiniz şeyleri gösterdi, işte o zaman gevşeklik gösterdiniz, yapılacak iş hususunda tartışmaya girdiniz ve itaatsizlik ettiniz."**

Okçuların yerlerini terk etmeleri ganimet toplama maksadıyla olmuştu. **"Kiminiz dünyayı istiyordu"** cümlesi bunu anlatmaktadır. Okçuların büyük bir kısmının yerlerini terk etmeleri üzerine Müslümanlar yenilgiye uğramış ve dağa doğru kaçmaya başlamışlardı. Buna rağmen okçuların komutanı ile birlikte sekiz okçu yerlerini terk etmeyip kahramanca savaştılar. Otuz kadar sahabi de, kaçmayıp Peygamber'in çevresinde kenetlendiler. **"Kiminiz ise âhireti istiyordu"** cümlesiyle de bunlar kastedilmektedir.

"O zaman Peygamber arkanızdan seslendiği halde siz kimseye dönüp bakmadan yukarıya doğru tırmanarak kaçıyordunuz..."

Okçuların ganimet toplama hırsıyla yerlerini terk etmeleri üzerine daha önce de dikkat çektiğimiz gibi henüz İslâm'a girmemiş olan Halid b. Velid bir birliğin başında okçuların tuttuğu geçidi yarıp geçmiş, bunu gören ve kaçışmakta olan düşman ordusunun diğer birlikleri de geri dönerek Müslümanlara karşı saldırıya geçmişlerdi. Müslümanlar canlarını kurtarmak endişesiyle tepeliklere doğru kaçışmaya başlamışlardı. Peygamber (s.a.v.) ve onunla birlikte savaş alanında kalan Müslümanlar kaçışanlara seslenerek Peygamber'in etrafında toplanmalarını haykırmışlarsa da kaçışan Müslümanlar buna aldırış etmeden kaçmaya devam etmişlerdir.

"Elinizden kaçana da başınıza gelene de üzülmeyesiniz diye size keder üstüne keder verdi."

Âyetin bu kısmıyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirler *Peygamber'in sözünü dinlemeyip onu kederlendirdiğinizden dolayı Allah sizi de kederlendirdi* anlamını vermişlerdir. Bazıları da *daha büyük kederin olma ihtimaline karşın size daha küçük bir keder verdi. Böylece Müslümanlar o büyük kederle karşılaşmadıklarından, yani yenilgiyi ucuz atlattıklarından dolayı savaşı kaybetmiş olmalarına üzülmeyeceklerdir,* demişlerdir. Muhtemel daha büyük keder, düşman ordusunun Medine üzerine yürüyüp burayı tahrip etmesi veya Peygamber'in öldürülmesi vs. gibi hususlarla izah edilmiştir. Kısacası Müslümanlar işlemiş oldukları hata sebebiyle daha büyük zararlara uğrayabilirlerdi. İşte bu zarara uğramamış olmaktan dolayı teselli bulacaklardır.

Müslümanlardan sebat göstermiş olanlarının üzerine Yüce Allah bir huzur indirmiştir. Bu huzur duygusu onları rahatlatmış ve tatlı bir uykuya dalmış gibi güven duymuşlardır. Müslümanların sebat gösterenleri böyle bir rahatlık duygusu içine girmişken diğerleri canlarının kaygısına düşmüş ve Allah hakkında cahiliye düşüncelerine kapılmışlardır. İslâmiyet'in artık sonunun geldiğini düşünmeye başlayan bazı Müslümanlar Medine'de kalmış olmaları durumunda bu şeylerin başlarına gelmeyeceğini iddia etmişlerdi. Hâlbuki insanın ne zaman öleceği, yani eceli belirlenmiştir. O kimselerin ecelleri gelmişse evlerinde oturuyor olsalar dahi yine öleceklerdi.

"İki ordunun karşılaştığı gün, Şeytan sizden yüz çevirip gidenleri yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırdı. Ama yine de Allah onları affetti. Şüphesiz Allah bağışlayıcıdır ve sabırlıdır."

Burada, yerlerini terk eden okçular kastedilmektedir. Okçuların işledikleri bu hata, şeytanın onların ayaklarını kaydırması olarak anlatılmaktadır. Yani okçuların işledikleri bu hata, kendi öz yapı ve karakterlerinin sonucu olmayıp arızî bir hata idi. Bu tür hatalar musibetlerin başa gelmesine sebep olmayan ve Allah tarafından affedilen hatalardır.

Uhud savaşında Müslümanların yenilgiye uğramaları şeytanın saptırmasıyla olmuştu. O halde Müslümanların bu konuda uyarılmaları; şeytanın oyunlarına gelen kâfirler gibi olmamaları ve buna benzer konularda dikkatlerinin çekilmesi gerekiyordu:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا
كَالَّذ۪ينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِاِخْوَانِهِمْ اِذَا ضَرَبُوا فِي الْاَرْضِ
اَوْ كَانُوا غُزًّى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ
اللّٰهُ ذٰلِكَ حَسْرَةً ف۪ي قُلُوبِهِمْۜ وَاللّٰهُ يُحْي۪ وَيُم۪يتُۜ وَاللّٰهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ ف۪ي سَب۪يلِ اللّٰهِ
اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾
وَلَئِنْ مُتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

156. Ey iman edenler! Yolculuğa çıkan veya savaşa giden kardeşleri hakkında: "Yanımızda kalsalardı ölmeyecekler ya da öldürülmeyeceklerdi" diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah bu saplantıyı onların kalplerine çöreklenip kalan bir dert olarak bırakır. Allah dirilten ve öldürendir; Allah işlediklerinizi görür.

157. Şayet Allah yolunda öldürülür yahut ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, onların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır.

158. Ve eğer ölür yahut öldürülürseniz mutlaka Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.

Burada, *inkârcılar* ile münafıklar kastedilmektedir. Bunlar, aralarından biri ölür yahut öldürülürse *"şöyle olsaydı o kişi ölmez yahut öldürülmezdi"* gibi yorumlar yaparlardı. Nitekim münafıklar, Uhud Savaşı'na katılıp şehit düşen Müslümanlar hakkında, *"bize uyup savaşa katılmasalardı ölmezlerdi"* demişlerdi. Âyette öncelikle münafıklar kastediliyor olsa da, onlar gibi düşünen herkes bu kapsama girer. Âyet, olmuş şeyler hakkında özellikle ölüm hakkında bu tür yorumlar yapmamaları gerektiğini Müslümanlara anlatmaktadır. Böylesi yorumlar sadece geride kalan dost ve akrabalarının kalplerine keder verir. Hâlbuki daha önceki âyetlerde de ifade edildiği gibi ölüm, Allah'ın izni ve takdiriyle olan bir şeydir. Birinin eceli gelmişse hiçbir şey onu geciktiremez. Haddizatında her şey ölüm gibidir ve gerçekleştikten sonra onu geri getirmek mümkün değildir. Ne var ki sonuçları bakımından ölüm daha bir önem kazanmaktadır. Bu sebeple ölüm meselesinin özellikle vurgulanması doğaldır.

İslâm'da kaza ve kader inancı, kişinin, yaptığı şeyleri yapmak zorunda olduğu anlamına gelmez. Kaza ve kader olacak şeyleri Allah'ın önceden bilmesinden ibarettir. Allah yapacakları şeylerde insanları serbest bırakmıştır. Ne var ki insanın bilgisi ve iradesi sınırlıdır. Müslüman'ın yapması gereken, yapabileceği bir şeyi yapmadan önce o şeyin yararlı olup olmadığını değerlendirmesi sonra onu fiiliyata dökmesidir. Fakat bir şey vuku bulduktan sonra, bilinmelidir ki o şey naçar vuku bulacaktı. Onu geri getirmek mümkün değildir. Burada yapılabilecek tek şey olan bitenden ibret almaktır.

Kaldı ki Müslüman'ın savaşa katılması, ulvî değerlerini saldırılardan korumak içindir. Bu değerleri ayaklar altında çiğnenecek olursa Müslüman için yerin altı yerin üstünden daha hayırlıdır. Çünkü ölüm bir yok oluş değil, başka bir hayata geçiştir. Müslüman eğer üstün değerleri için öldürülmüşse yeni

hayatında Allah'ın mükâfatına kavuşmuş olacak ve daha mutlu bir hayata geçiş yapmış olacaktır.

Birçok savaşa katılmış olan fakat hastalanarak yatağında ölen Halid b. Velid'in ölüm döşeğinde şöyle dediği nakledilir: *"Vücudumda kılıç veya mızrak yarası almamış tek karış yer yoktur. Ama yine de develerin yattıkları yerde öldükleri gibi kendi yatağımda ölüyorum. Korkakların gözlerini uyku bürümesin! Onlar Yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu duymadılar mı? 'Hiç kimse kendisi için tayin edilmiş bir vadeden önce, Allah'ın izni olmadan ölemez'"* (Âlu İmrân 3/145).

İnkâr edenler bütün meseleleri dünya hayatı açısından değerlendirirler; bir şey dünya hayatında kâr getiriyorsa onlara göre iyidir, ama zarar getiriyorsa mutlaka zararlıdır. Müslüman, Allah yolunda yaptığı bir savaşta öldürülüp şehit düşse bile inkâr edenin o savaşta galip gelerek ganimet elde etmesinden çok daha kârlı bir durumdadır: **"Şayet Allah yolunda öldürülür yahut ölürseniz, Allah'ın bağışlaması ve rahmeti, onların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır."**

Savaşta şehit düşen de öldüren de savaşa katılmamış olanlar da en nihayetinde Allah'ın huzuruna çıkıp hesap verecektir.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ
لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ فَاِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ اِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ
فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَاِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذٖي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهٖ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾

159. Allah'ın rahmeti sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın senin yanından dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affet, onlar için mağfiret dile ve yapacağın işler hakkında

onlara danış. Karar verince de Allah'a tevekkül et. Allah tevekkül edenleri sever.

160. Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur. Ve eğer sizi yüzüstü bırakırsa kendisinden başka kim size yardım edebilir? İşte bu sebeple Müminler Allah'a tevekkül etsinler.

Âyetlerin Uhud Savaşı'ndan sonra indirildiği söylenir. Uhud Savaşı'ndaki yenilgi, sahabeden bir kısmının Peygamber'in emirlerine muhalefet etmelerinden kaynaklanmıştı. Buna rağmen bu âyetlerde Peygamber'in sahabesine yumuşak davrandığı belirtilmekte ve ondan, bu mü'minleri affetmesi hatta bağışlanmaları için Allah'a dua etmesi istenmektedir. Ne de olsa bu, sahabenin savaş konusundaki ilk hatasıydı.

Uhud Savaşı'ndan hemen sonra indirilen bir âyette Peygamber (s.a.v.)'e **"yapacağın işler hakkında onlara danış"** emrinin verilmiş olması dikkat çekicidir. Çünkü Uhud Savaşı'ndan önce Peygamber (s.a.v.) onlarla istişare etmiş ve sonuçta Medine dışında düşman ordusunu karşılama kararı alınmıştı. Hâlbuki Medine'de kalıp düşmanı burada karşılama görüşü de ileri sürülmüştü. Hatta Peygamber'in de buna meylettiği belirtilmektedir. Uhud Savaşı'ndan önce yapılan meşveret sonucunda alınan kararın yanlış olması, Peygamber (s.a.v.)'i ashabıyla meşveret yapmaktan alıkoyabilirdi. İşte bu nedenle savaştan hemen sonra onlara danışması özellikle vurgulanmıştır. Buna göre, idareci, görüşünde haklı bile olsa meşveret sonunda ortaya çıkan karara uyar. Bilahare idarecinin görüşünün daha isabetli olduğu ortaya çıksa bile diğer hususlarda tekrar meşverete gitmesi gerekir. Aslında meşveret, yani toplumun görüşü bireyin görüşünden daha isabetlidir. Peygamber (s.a.v.), hakkında dini nass bulunmayan önemli işlerin tamamında ashabıyla istişare yapardı. Şayet bir konuda dini bir nass bulunuyorsa o konuda istişare yapılmaz; sadece dini nassta belirtilen emir uygulanır.

Hakkında nass bulunmayan ve ihtisas gerektirmeyen yahut gizlilik önemi bulunmayan konularda Peygamber, Müslümanların tamamıyla istişare yapardı. Özel konularda ise dar çerçeveli istişarelerde bulunurdu. Bunun dışında meşveret için ayrıntılı kurallar getirilmemiştir. Böylece Müslümanlara, kendi dönemleri ve o dönemin şartları çerçevesinde meşveretle kastedilen hedefin en üst düzeyde gerçekleşmesi için uygun olan şekil ve yolu seçmelerine imkân verilmiştir. Sahabe de Peygamber'in bu uygulamalarını kendilerine örnek almışlardır.

Meşveret edilecek meseleler dini nasslarla hükümleri açıkça belirlenmiş

meseleler değildir. Yani meşveretle akait meseleleri, ibadet konuları yahut helal ve haram gibi hususlar belirlenmez. Şayet böyle bir durum olsaydı dinin kendisi, meşveret yoluyla beşerin ortaya koyduğu bir kurum olurdu. O halde meşveret, hakkında dinî bir hüküm bulunmayan dünyevi meselelerde yapılır. Bu prensip Mekke'de indirilen Şura sûresinde belirlenmiştir: *"Onların işleri kendi aralarında meşveretledir"* (Şûrâ 42/36).

Kur'ân-ı Kerim meşvereti emrettiği ve Peygamber (s.a.v.) uygulamalarıyla ona büyük bir önem verdiği halde sonraki Müslüman yöneticilerin meşverete gereken değeri vermedikleri bir vakıadır.

"Karar verince de Allah'a tevekkül et. Allah tevekkül edenleri sever."

Bir meseleyle ilgili olarak meşveret yapıldıktan ve mesele enine boyuna tartışılıp değerlendirildikten sonra karar verecek olursan Allah'a tevekkül et; ortaya çıkan kararı uygula.

Herhangi bir konuda adım atmak için gerekli tüm hazırlıklar yapılmış olsa da Allah'a tevekkül etmek gerekir. Zaten tevekkül ile kastedilen de budur. Çünkü başarıya ulaşmak için sebepler yalnız başına yeterli değildir. Allah'ın yardımı da gerekir. İşte Allah'a tevekkülün anlamı budur. Meşveret yapılıp karar alındıktan ve idareci icraata başladıktan sonra, görüş ileri sürenlerin görüşlerini değiştirmiş olmaları idareciyi icraatına devam etmekten alıkoymamalıdır. Böyle bir durum, gevşekliğe ve tereddütlere sebep olur. Bu, otoriteyi zaafa uğratır. Ama ortaya çıkacak sonuç otoritenin zaafa uğramasından daha olumsuz olacaksa ehveni şer olan seçenek tercih edilir; yönetici icraattan vazgeçer ve kendisine önerilen yeni görüşü yürürlüğe koyar.

Tevekkül, burada da anlatıldığı gibi değerlendirme ve istişarede bulunduktan sonra karar verip icraata geçme; yani bütün sebeplere sarıldıktan sonra, batıl yollara sapmadan sabretme durumunda söz konusu olur. Sebeplere sarılmadan tevekkül olmaz. Bunu ifade eden pek çok âyet vardır. Mesela, Hz. Yakub'un çocuklarına tavsiyesini içeren şu âyet söz konusu âyetlerdendir: *"Oğullarım! Tek bir kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah katında size bir faydam olmaz, hüküm ancak Allah'ındır, O'na tevekül ettim, tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler."* (Yusuf 12/67). Burada Hz Yakub hem kendisinin tevekkül ettiğini belirtiyor hem tevekkülü tavsiye ediyor hem de çocuklarına, sebeplere sarılarak tedbir almalarını istiyor. Bizzat Yüce Allah peygamberlerine sebeplere sarılmayı emrediyor. Mesela, Hz. Musa'ya İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmasını emrederken Firavun'un verebileceği zarardan korunmaları için şu

tavsiyede bulunuyor: *"Kullarımı geceleyin yola çıkar; şüphesiz takip olunacaksınız."* (Duhân 44/23).

"Allah size yardım ederse sizi yenecek yoktur. Ve eğer sizi yüzüstü bırakırsa kendisinden başka kim size yardım edebilir? İşte bu sebeple Müminler Allah'a tevekkül etsinler."

Kuşkusuz, Allah'ın yardımı kulun irade ve çabası olmaksızın gelmez. O'nun yardımını hak etmek gerekir. Yardımını hak etmek ise O'nun toplumlara hâkim kıldığı kanun ve kurallara uymakla olur. Bedir Savaşı'nda Müslümanlar başarıya ulaşmak için Allah'ın koyduğu kanunlara riayet etmiş ve böylece O'nun yardımını hak etmişlerdir. Uhud'da ise söz konusu kanunlara riayet etmedikleri için Yüce Allah melekleri yardıma göndermemiştir.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ
وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ
نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ
بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوٰيهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٦٢﴾
هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ بَص۪يرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ
مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِن۪ينَ اِذْ بَعَثَ ف۪يهِمْ رَسُولًا مِنْ اَنْفُسِهِمْ
يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِه۪ وَيُزَكّ۪يهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿١٦٤﴾

161. Bir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim emanete hıyanet ederse kıyamet günü hıyanet ettiği o şeyle gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese hak ettiği eksiksiz verilir.

162. Allah'ın rızasına uygun davranan, Allah'ın gazabına uğrayan ve bu yüzden varacağı yer cehennem olan gibi midir? Orası, varılacak ne kötü yerdir.

163. Onlar Allah katında derece derecedirler. Allah yaptıklarını görmektedir.

164. Şüphesiz Allah, daha önce apaçık bir sapıklıkta olmalarına rağmen aralarından kendilerine âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle iman edenlere büyük bir lütufta bulunmuştur.

İbnu Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre, Bedir'de ganimet olarak ele geçen mallar içinde bulunan bir kumaş parçası kaybolmuş ve bazıları *"Herhalde Allah'ın Resulü almıştır"* demişlerdir. Onların bu sözleri üzerine ilk âyet indirilmiştir.

Başka rivâyetlere göre ise önceki âyetler gibi bu âyet de Uhud Savaşı'yla ilgilidir. Buna göre, Uhud Savaşı'nda geçidi korumakla görevli okçular, ilk anda düşmanın bozguna uğradığını görünce *"Korkarız ki Peygamber, 'herkesin aldığı şey kendisinindir' der ve bizim elimize bir şey geçmez"* diyerek mevzilerini terk etmişler bu da Müslümanların yenilgiye uğramasına sebep olmuştur. Böylece Peygamber hakkındaki bu düşüncelerinin yanlış olduğu ve bir peygamberin kamu malına ihanet etmesinin mümkün olmadığı anlatılmaktadır.

Kamu malına yahut kendisine teslim edilmiş emanete hıyanet eden kişi, ahirette o mal boynuna dolanmış olarak haşrolunur. Böylece o kişinin bu durumu mahşer günü bütün insanlara teşhir edilir. O gün herkese hakkı tam olarak verilecek ve haksızlığa uğrayanın hakkı, haksızlık yapandan alınacaktır.

Savaş bağlamında zikredilen bu âyette savaşa katılanlara ciddi bir uyarı söz konusudur. Çünkü genelde savaşa katılanlar, yükte hafif olan şeyleri aşırır, onları kendilerine saklarlar. O aşırılan ganimet ise yine kamu malıdır, devlete teslim edilmesi gerekir. Bu şekilde aşırıp devlete teslim etmemek büyük günahlardan sayılmıştır. Bununla birlikte ganimet malından çalanlara hırsızlık cezası uygulanmaz, tazir cezası uygulanır. Aşırdıkları mal da hazineye devredilir. Aşırılan, ganimete girmiyorsa başkasının malını çalmak yahut gaspetmek suçlaması çerçevesinde değerlendirilir. Mevzilerini terk eden okçular da böyle şeyler için mevzilerini terk etmişlerdi.

"Allah'ın rızasına uygun davranan, Allah'ın gazabına uğrayıp varacağı yer cehennem olan gibi midir?..."

Allah'a itaat eden, kamu malına hıyanet etmeyen ve böylece Allah'ın rıza-

sını kazananlarla Allah'a itaat etmeyen, kamu malına hıyanet eden ve bunun sonucunda Allah'ın gazabına uğrayanlar bir midir? Allah'ın gazabına uğrayanların varacağı yer cehennemdir, orası ne kötü bir yerdir.

"Onlar Allah katında derece derecedirler. Allah, yaptıklarını görmektedir."

Allah hıyanet edenleri ve günah işleyenleri bildiği gibi rızası doğrultusunda gayret edenleri de bilir. Aynı şekilde günahkârlar da Allah katında kademe kademedirler. Kötülük edenler kendi aralarında derece derece oldukları gibi iyilik edenler de kendi aralarında derece derecedirler. Kuşkusuz bu dereceleri ve aralarındaki ince farkları, ilmi kuşatıcı olan Allah bilir. İnsan sadece dış amelleriyle değil, iç amelleriyle de ölçülür. İnsanlar dış amelleri itibariyla birbirleri hakkında genel kanaatlere sahip olabilirler. Ancak birbirlerinin içlerinden geçirdiklerini, niyetlerini, kalplerinin temiz veya kirli olduğunu bilemezler.

"Şüphesiz Allah daha önce apaçık bir sapıklıkta olmalarına rağmen aralarından kendilerine âyetlerini okuyan, onları arındıran ve onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle iman edenlere büyük bir lütufta bulunmuştur."

Lütufların en büyüğü dünya ve âhiret mutluluğudur. İnsanlar bu iki mutluluğu peygamberler vesilesiyle elde ederler. O halde Allah'ın insanlara en büyük lütfu, onlara peygamber göndermesidir. Bu sebeple bir peygamberin kamu malına hıyanet etmesi söz konusu bile olamaz; bilakis, Allah'ın müminlere en büyük lütfu olarak görülmelidir.

İşte Allah'ın iman edenlere bu lütfu maddeler halinde şöyle sıralanmaktadır:

1. Daha önce sapıklıkta oldukları halde Allah aralarından kendilerine bir peygamber göndermiştir. Her ne kadar Hz. Muhammed bütün insanlara gönderilmiş ve âlemlerin tamamına bir rahmet ise de o günün Araplarının arasından gönderilmiş olması, Allah'ın onlara ilave bir lütfudur. Bu sayede onlar, Peygamber'in davetini daha kolay anlamış ve bu çağrıya daha çabuk icabet etmişlerdir. O halde onlar da kendilerine verilen bu fazladan nimetin kadrini bilmeliler. Çünkü sorumluluk imkânlarla mütenasiptir.

Bazı müfessirler, *aralarından* sözüyle insan bir peygamberin gönderilmiş olmasının kastedildiğini söylerler. Çünkü peygamber örneğin bir melek olmuş olsaydı insanların onunla iletişim kurmaları zor olurdu. Bu takdirde Allah'ın söz konusu lütfu bütün insanlara verilmiştir.

2. Bu Peygamber onlara Allah'ın âyetlerini okuyor. Şüphesiz Allah'ın

âyetlerini bizzat peygamberin kendisinden duymak, onun açıklama ve rehberliğine şahit olmak ayrı bir mutluluktur. Bazı müfessirler buradaki âyetlerle kevni âyetlerin kastedildiğini söylerler. Buna göre Peygamber, çevrelerinde olup biten tabiat olaylarını nasıl okuyacaklarını; onlardan nasıl ibret alacaklarını öğretmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetinde Güneş, Ay, yıldızlar, yağmurun yağması vs. gibi tabiat olaylarının Allah'ın birer âyeti olduğu belirtilmektedir.

3. O Peygamber onları putperestliğin kalıntılarından ve cahiliye ahlâkından arındırmaktadır.

4. Onlara *Kitap* ve *hikmeti* öğretmektedir. Bazı müfessirlerin ikinci maddede sözü edilen âyetlerle kevni âyetlerin kastedildiğini söylediklerine dikkat çekmiştik. Buna göre buradaki Kitap ve hikmetten maksat, salt dinî şeyler; akait, ibadet vs. gibi hususlardır. Müfessirlerin önemli bir kısmı ise burada geçen hikmetle Peygamber'in sünnetinin kastedildiğini söylerler.

أَوَلَمَّا
أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنّٰى هٰذَا
قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾
وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ أَوِ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ
أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي
قُلُوبِهِمْ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ اَلَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ
وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا قُلْ فَادْرَؤُا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

165. İki katını onlara verdiğimiz bir musibet sizin başınıza geldiğinde; "Bu da nereden çıktı?" dediniz öyle mi! De ki: "O kendinizdendir". Doğrusu Allah'ın her şeye gücü yeter.

166. İki topluluğun karşılaştığı gün başınıza gelen, Allah'ın izniyledir. Bunu Allah, müminleri ayırt etmek için yapmıştır.

167. Bir de münafıklık yapanları bilsin diyedir. Onlara: "Gelin Allah yolunda savaşın, hiç olmazsa savunma yapın" denildiğinde, "Eğer savaş olacağını bilseydik peşinizden gelirdik" dediler. O gün onlar, imandan çok inkâra yakındılar. İçlerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlar. Ama Allah gizlediklerini çok iyi bilmektedir.

168. Onlar kardeşleri için: "Bizi dinlemiş olsalardı öldürülmezlerdi" dediler. De ki: "Doğru söylüyorsanız eğer (ölümü) **kendinizden savın bakalım".**

Uhud Savaşı'nın Müslümanlar üzerinde büyük bir etki bıraktığını gerek tefsirini yaptığımız bu âyetlerden gerekse önceki âyetlerden anlıyoruz. Müslümanlar kâh bu yenilgiye üzülüyor ve gelecek konusunda karamsar düşüncelere dalıyor kâh niçin yenilgiye uğradıkları üzerinde düşünüyorlardı. Kafaları karmakarışık düşüncelerle doluyordu. Bu nedenle sûrede bazen teselli ediliyor bazen de yenilgilerinin kendi hataları sonucu olduğu belirtilerek bir yandan azarlanıyorlar, diğer yandan kendilerine çeki-düzen vermeleri için uyarılıyorlardı.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi kişilerin başına gelen musibetler her zaman için yaptıkları sebebiyle olmayabilir. Çünkü dünya hayatı imtihan yeridir ve insanlar sıkıntılarla da imtihan olurlar. Ancak toplumların başlarına gelen musibetler, bireyin başına gelen musibetlerden farklıdır. Onlar toplumların yaptıkları sebebiyledir. Bu âyette de söz konusu edilen musibet, böyle bir musibettir.

İlk âyette müslümanlara Uhud Savaşı'nda yenilgiye uğramışlarsa Bedir'de bunun iki katını karşı tarafa yaptıkları Müslümanlara hatırlatılmaktadır. Çünkü Uhud'da Müslümanlar yetmiş şehit vermişlerdi. Hâlbuki Bedir'de karşı taraftan yetmiş kişiyi öldürmüş ve bir o kadarını da esir almışlardı. Ayrıca Bedir'de müşrikler tam ve açık bir yenilgiye uğradılar. Uhud'da Müslümanların yenilgileri bu ölçüde değildi, tam bir yenilgi sayılmazdı. Çünkü Müslümanlar bozguna uğramanın ardından toparlanmış ve düşman ordusunun pe-

şinden giderek onları tekrar savaş meydanına çağırmışlardır. Oysa düşman ordusu korkup kaçmıştır.

Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi her savaşta Müslümanlar galip gelmiş olsaydı münafıklar, gerçekten iman edenlerden ayırt edilmeyecekti. Ayrıca Müslümanlar da hayata hâkim olan kanunlara tabidirler. Savaşın gereklerini yerine getirmedikleri takdirde onlar da yenilgiye uğrarlar. Nitekim burada savaşta yenilgiye uğramalarının kendi yaptıkları sebebiyle olduğu onlara hatırlatılmaktadır. Eğer sabretmiş ve kendilerini korumuş olsalardı Allah beş bin melekle onlara yardım edeceğine söz vermişti. Allah'ın her şeye güç yetirmesi, hâkim kıldığı kurallara uymayanları galip getireceği anlamına gelmez. Yüce Allah bu dünya hayatında sebeplere sarılmayı başarının yasası kılmıştır. İster iman eden olsun ister inkâr eden olsun ancak sebeplere sarılanlar galip gelirler.

Bu sebeple **"İki topluluğun karşılaştığı gün başınıza gelen, Allah'ın izniyledir"** denmektedir. Yani Allah'ın koyduğu kurallar çerçevesindedir. Allah bu dünya hayatını imtihan yeri kılmıştır. Böylece Allah savaşı ortada bırakır ki gerçekten inanmış olanlar ve münafıkları delillere dayalı olarak ortaya çıkarsın: *"İnananları bilsin diye. Bir de münafıkları bilsin diye."* Nitekim Uhud savaşında münafıklar savaş meydanına gelmemiş gelmeyişlerine gerekçe olarak-da birçok bahane uydurmuşlardır: **"Onlara: "Gelin Allah yolunda savaşın, hiç olmazsa savunma yapın" denildiğinde, "Eğer savaş olacağını bilseydik peşinizden gelirdik" dediler. O gün onlar, imandan çok inkâra yakındılar. İçlerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlar. Ama Allah gizlediklerini çok iyi bilmektedir. Onlar kardeşleri için: "Bizi dinlemiş olsalardı öldürülmezlerdi" dediler. De ki: "Doğru söylüyorsanız eğer** (ölümü) **kendinizden savın bakalım".**

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ
مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ
اَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ
مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾

169. Allah yolunda öldürülenlerin ölüler olduğunu sanma sakın. Bilakis onlar Allah katında diridirler, rızıklandırılıyorlar.

170. Allah'ın kendilerine bahşettiğine seviniyorlar ve arkalarından henüz kendilerine katılmamış olanlara bir korku ve üzüntü duymayacakları muştusunu vermek istiyorlar.

171. Allah'tan gelen bir nimeti ve lütfu; Allah'ın, iman edenlerin ecrini kesinlikle zayi etmeyeceğini müjdelemek istiyorlar.

Münafıklar şehit düşenler hakkında, *savaşa gitmeyip yanımızda kalmış olsalardı öldürülmezlerdi* diyor ve böylece geride kalan Müslümanların üzüntülerini artırmaya ve onlarda hasret ve pişmanlık duyguları oluşturmaya gayret ediyorlardı. Yüce Allah şehit düşenlere bu dünya hayatını ve nimetlerini terk etmelerinden dolayı üzülmenin gereksiz olduğunu; onların yokluğa gitmediklerini, aksine o şehitlerin Allah katında daha güzel nimetlerle mükâfatlandırıldıklarını bildiriyor.

Şehitlerin diri olmaları ve Allah'ın nimetlerinden yararlanmaları gaybî bir konu olup konunun ayrıntılarını ve mahiyetini bilemeyiz. Gaybî konuları ancak dini nassların haber verdiği ölçüde bilebiliriz. Gaybı bilmediğimiz için bu konuda nassların bize verdiği bilgi de bir boyutuyla eksik bir bilgidir. Olaya bizzat şahit olmadığımız için keyfiyetini bilemeyiz.

Allah yolunda savaşa gitmek her zaman için öldürülme anlamına da gelmez. Hatta bazen gitmemek öldürülme anlamına gelebilir. Çünkü kendilerini düşmanlarına karşı savunmayan milletlerin varlığına başka milletler göz diker.

Bakara sûresinde de dikkat çektiğimiz gibi, şehitlerin diriliği bu dünya hayatında bir dirilik değil, Allah katında bir diriliktir. Orada diridirler ve orada rızıklandırılıyorlar. Ayrıca kendilerinin peşinden gelecek mümin kardeşlerine müjdeler vermek istiyorlar; vardıkları yerde korku ve üzüntüye sebep olacak bir şey olmadığını; bilakis kendilerine verilen nimetler sayesinde dünyadakinden çok daha mutlu bir hayat yaşadıklarını söylemek istiyorlar.

Bu âyetlerden, ölümden sonra hesap gününe kadar yani berzah âleminde mükâfat ve nimetlendirmenin var olduğu hatta bu âlemde yaşayanların kendi aralarında haberleştikleri anlaşılmaktadır. Çünkü burada söz konusu edilen müjdeleme, kıyametin kopmasından öncesini anlatmaktadır.

اَلَّذ۪ينَ
اسْتَجَابُوا لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَصَابَهُمُ الْقَرْحُۜ لِلَّذ۪ينَ
اَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا اَجْرٌ عَظ۪يمٌۚ ﴿١٧٢﴾ اَلَّذ۪ينَ قَالَ لَهُمُ
النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
ا۪يمَانًاۗ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَك۪يلُ ﴿١٧٣﴾
فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُٓوءٌۙ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللّٰهِۜ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٧٤﴾ اِنَّمَا ذٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ
يُخَوِّفُ اَوْلِيَٓاءَهُۖ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٧٥﴾

172. Bunlar, aldıkları yaradan sonra bile Allah ve Peygamber'in çağrısına uyanlardır. Onlardan, iyilik edip korunanlara ise büyük bir mükâfat vardır.

173. İnsanlar kendilerine; "Düşmanlarınız size karşı bir ordu topladı, onlardan sakının" dediklerinde, bu, onların imanlarını arttırdı ve "Allah bize yeter, O en güzel vekildir" dediler.

174. Bunun üzerine, kendilerine bir kötülük dokunmadan Allah'ın nimet ve lütfuyla geri döndüler. Böylece Allah'ın rızasına uymuş oldular. Allah büyük lütuf sahibidir.

175. İşte o şeytandır; kendi dostlarını korkutan (ve onlarla da sizi korkutmak isteyen): **Eğer siz iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, sadece benden korkun.**

Müşrikler Uhud'da galip geldikten sonra Mekke'ye dönerken yolda pişman oldular; *Müslümanları yenmişken ne diye Medine'ye kadar uzanıp Müslümanların kökünü kazımadık,* dediler ve geri dönmeye karar verdiler. Bu kararlarını haber alan Peygamber, onları karşılamak üzere sadece Uhud savaşına ka-

tılmış Müslümanları çağırdı. Uhud Savaşı'na katılanlar dışında hiç kimsenin katılmasına müsaade etmedi. Savaşa katılanlar arasında Uhud savaşında yaralananlar da vardı. Aslında Peygamber'in kendisi de yaralılar arasındaydı. Çünkü bu savaşta yanağı yarılmış, dişi kırılmış, alnı ve alt dudağı yaralanmıştı. Müslümanlar yaralarına ve yorgunluklarına aldırmadan Peygamber'in çağrısına uydular. Peygamberle birlikte yola koyulanların yetmiş kişi olduğu rivâyet edilir. Müslümanlar *Hamrau'l-Esed* denilen mevkiye geldiklerinde düşman ordusu korkuya kapılarak Mekke'ye doğru süratle yol almaya başladı.

Gelinen yerin isminden dolayı bu gazve *Hamrau'l-Esed* Gazvesi olarak bilinmektedir. Bu gazve Uhud Savaşı'nın bir uzantısı şeklindedir.

Düşman ordusunun komutanı Ebu Süfyan, oradan geçen bir kervanda bulunanlara: *"Muhammed'e rastlarsanız, söyleyin gelip hepsinin kökünü kazıyacağız"* demişti. Kervandakiler bu haberi Müslümanlara ilettiklerinde verilen bu haber sadece Müslümanların imanını arttırmıştı. Düşmanla karşılaşmaya daha da istekli oldular. Hâlbuki benzeri bir haber karşı tarafa ulaştığında düşman ordusu Mekke'ye yönelmiş ve kaçmaya başlamıştı. Çünkü cesaret, gerçek iman sahiplerinin işidir. Samimi bir imana sahip olanlar korkak olamazlar.

"İnsanlar kendilerine; "Düşmanlarınız size karşı bir ordu topladı, onlardan sakının" dediklerinde, bu, onların imanlarını arttırdı ve "Allah bize yeter, O en güzel vekildir" dediler.

Bunun üzerine kendilerine bir kötülük dokunmadan, Allah'ın nimet ve lütfuyla geri döndüler. Böylece Allah'ın rızasına uymuş oldular. Allah büyük lütuf sahibidir."

Nakledilir ki Ebu Süyan, Uhud'da savaş meydanını terk ederken: *"Ey Muhammed, tekrar karşılaşmamız Küçük Bedir mevsimi olsun, orada çarpışırız istersen"* demiş, Peygamber de sahabesinden birine, kendisine olumlu cevap vermesi için seslenmesini söylemişti.

Vakit geldiğinde Ebu Süfyan *Merru'z-Zahran* denilen yere gelip ordusunu yerleştirdi, fakat içine bir korku girdi ve durumu öğrenmek istedi, Müslümanlar gerçekten gelecekler mi diye. Peygamber de hazırlığını yapıyordu. Bunu haber alan Ebu Süfyan, gerisin geriye kaçtı. Peygamber de yetmiş kişiyle birlikte yola koyulmuştu. Küçük Bedir'e geldiklerinde düşman kaçmıştı. Küçük Bedir, bir pazar yeriydi ve o gün pazarın kurulma günüydü. Müslümanlar yanlarında getirdikleri erzak ve malzemeleri pazarda sattılar ve büyük kazançlarla Medine'ye döndüler.

Âyetlerin bu olayı anlattıkları nakledilir.

“İşte o şeytandır; kendi dostlarını korkutan (ve onlarla da sizi korkutmak isteyen): **Eğer siz iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, sadece benden korkun.”**

Nasıl melekler iman edenleri cesaretlendirip morallerini yükseltmeye çalışıyorsa şeytan da müminlere düşmanlarından korkmalarını telkine çalışır. Diğer taraftan Müslümanların düşmanlarını Müslümanlara karşı cesaretlendirir. Oysa mümin bilir ki evreni yaratan Allah kendisinin dostu ve yardımcısıdır.

Uhud Savaşı’nda Müslümanların yenilgiye uğramaları üzerine bazı münafıklar, inkârlarını açıkça ortaya koymaya başlamış ve *“Muhammed gerçek bir peygamber olsaydı yenilgiye uğramazdı”* türünden sözler söylemeye başlamışlardır. Bu durum Peygamber’i fazlasıyla üzüyordu. Aşağıdaki âyetler, Peygambe’ri teselli etmek için indirilmiştir.

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا
اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا
اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا وَلَهُمْ
عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ
عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ
عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا
بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُم
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلِلَّهِ
مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ١٨٠

176. İnkârda yarışıp duranlar seni kaygılandırmasın. Onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah istiyor ki âhirette onların hiçbir payı olmasın. Onlar için büyük bir azap vardır.

177. İman karşılığında küfrü satın almış olanlar Allah'a hiçbir şekilde zarar veremezler. Onlar için acıklı bir azap vardır.

178. İnkâr etmiş olanlar, kendilerine mühlet vermemizin kendi yararlarına olduğunu sakın sanmasınlar. Onlara mühlet veriyoruz ki iyice günaha batsınlar. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

179. Allah pis olanı temiz olandan ayırt edinceye kadar iman edenleri içinde bulunduğunuz şu durum üzere bırakacak değildir. Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer. O halde Allah'a ve elçilerine iman edin; Zira iman eder ve korunursanız, sizin için büyük bir mükâfat vardır.

180. Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğinde cimrilik edenler, onu kendileri için hayır sanmasınlar. Bilakis bu, kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına kasnak gibi geçirilecektir. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Peygamber inkâr edenlerin durumuna üzülüyor ve bu durumdan kurtulmaları için var gücüyle uğraşıyordu. İnkâra şartlanmış olanlar her fırsatı değerlendirmeye çalışıyor ve bu gibi durumlarda âdeta inkâr kasırgası estiriyorlardı. Onların durumuna üzülen Peygamber'in özellikle bu gibi durumlarda üzüntüsü daha da artıyordu. Çünkü o, insanların hak yolu bulmaları için seçilmişti. İnsanların kurtuluşu ise tebliğ ettiği mesajı kabul etmeleriyle mümkündü. Kendisine yüklenen görevin bilincindeydi. Bu sorumluluğu kalbinin derinliklerinde hissediyordu. Büyük bir çaba harcıyor, bu yolda durup dinlenmek bilmiyordu. Nitekim başka âyetlerde Peygamber (s.a.v.)'in neredeyse

kendisini helak edercesine çaba harcadığı anlatılmakta ve onlar için kendisini helak etmemesi gerektiği anlatılmaktadır: "*İmana gelmiyorlar diye neredeyse kendini helak edeceksin*" (Şuarâ 26/3) Onları bu duruma düşüren yine kendileridir. Onların bu durumları, Allah'a hiçbir zarar vermez; Allah mutlaka dinini yüceltecek ve Peygamber'ine yardım edecektir. Allah'ın yasası budur; kimi iman edecek kimi de inkâr edecektir.

"İnkâr etmiş olanlar kendilerine mühlet vermemizin kendi yararlarına olduğunu sakın sanmasınlar. Onlara mühlet veriyoruz ki iyice günaha batsınlar. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır."

Birçok kimse inkâr edenlerden bir kısmının bu dünya hayatının birçok nimetinden istifade ettiğini ve buna karşılık inanan birçok kimsenin de sıkıntı içerisinde bir hayat geçirdiğini görür, buna hayret eder. Hatta bazıları bu durumu görerek iman konusunda şüpheye düşmektedir. Öyle ki bazıları da acaba şu inanmıyor dediklerimiz hak üzere mi ki, diye düşünür.

Hemen belirtmek gerekir ki bu dünya hayatında nimetlere ulaşmak yahut nimetlerden mahrum kalmak Allah tarafından kurallara bağlanmıştır. Söz konusu kurallar hem inananlar hem de inanmayanlar için geçerlidir. Kurallarına riayet eden başarıya ulaşır, riayet etmeyen ise başarısızlık içerisinde bocalar durur. Bu, dünya hayatının imtihan yeri olmasının bir gereğidir. Kuşkusuz inanmayanların dünya hayatında cezalandırıldıkları da vakidir. Fakat bu, her zaman için tekerrür eden bir durum değildir. Ayrıca inanmayanların bu dünya hayatında cezayla karşılaşmaları, ahlâksızlıkları, günahları ve inançsızlıklarının düzeyiyle ilgili bir durumdur. İşledikleri günahlarla ve yaptıkları haksızlıklarla kendi toplumlarının düzenini bozar, toplumu sınıflara ve parçalara ayırarak birbirlerine düşman hale getirirler. Yani söz konusu toplumların cezalandırılmaları da Allah'ın toplumlar için koyduğu yasalar çerçevesindedir. Bu yasalar dışındaki olağanüstü cezalandırmalar nadir olaylardandır. Her inanmayan mutlaka ceza ve musibetle karşılaşır diye bir kural yoktur. Değilse dünya hayatının imtihan yeri olmasının sırrı ortadan kalkar.

Âyet, inkâr edenlere uyarıda bulunmakta, bu dünya hayatında işlerinin yolunda gitmesinin onları aldatmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bilakis onların bu durumları günahlarının artmasına sebep olabilir. Bunun sonucunda daha büyük bir cezayı hak ederler. Bazen onların bu durumları, onları bu dünya hayatında daha çok şımarıklığa sürükler, böylece bu dünya hayatında da cezayı hak ederler.

Onlara mühlet verilmesi ve bu sebeple günahlarının artması ise Allah'ın

bir zulmü olarak düşünülmemelidir. Çünkü her an için inkârdan dönmek onların imkânları dâhilindedir.

“Allah pis olanı temiz olandan ayırt edinceye kadar iman edenleri içinde bulunduğunuz şu durum üzere bırakacak değildir. Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer. O halde Allah’a ve elçilerine iman edin; Zira iman eder ve korunursanız, sizin için büyük bir mükâfat vardır.”

İnsanlar bu dünya hayatına imtihan için gönderildiklerine göre burada imtihan ortamının oluşması gerekir. Bu yüzden insanlar bazen sıkıntılarla ve bazen da bollukla imtihan edilirler. Böylece gerçekten iman etmiş olanlar ve münafıklar birbirlerinden ayrılmış olur. Özellikle sıkıntılı dönemler insanların imtihan edilmeleri için çoğu zaman daha uygun ortamlardır. Nitekim Uhud Savaşı’nda, böyle bir durum doğmuş ve münafıklar savaşmaktan vazgeçip Medine’ye dönmüşlerdi. Yine bir kısmı, Müslümanların yenilgiye uğramaları üzerine inkârlarını açıkça ortaya koymuştu. O halde bu gibi ortamlar, pis olanın temizden ayırt edilmesi için daha uygun ortamlardır.

İmtihan ortamının oluşmasının şartlarından biri de gaybın bilinmemesidir. Allah gayb bilgisini kendisine saklamıştır. Bu bilgiyi peygamberler hariç kimseye açmayacağını da bildirmektedir. Şüphesiz peygamberlerin gayb konusundaki bilgileri de, sadece Allah’ın kendilerine bildirdiklerinden ibarettir. Gaybî konuların tamamını peygamberlerine bildirmesi diye bir şey söz konusu değildir. Peygamberler sadece Yüce Allah’ın kendilerine bildirdiği hususları ve bildirdiği kadarıyla bilirler.

Peygamberlere bildirilen gayb, onlara indirilen kitaplardan ibaret midir? Mesela, Peygamberimizin gayb konusundaki bilgisi, Kur’ân-ı Kerim’de gayba dair anlatılanlardan ibaret midir? Yoksa bunun yanında Allah’ın kendisine bildirdiği şeyler var mıdır? Tabiidir ki eğer Kur’ân-ı Kerim’de anlatılanlardan ibaret ise bu konuda Peygamber ile diğer insanlar arasındaki fark sadece kendisine gelen vahyi insanlardan önce öğrenmiş olmasından ibarettir. Gelen Kur’ân âyetlerini tebliğ etmesiyle arada hiçbir fark kalmamaktadır. Aradaki fark bundan ibaret ise *“Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah elçilerinden dilediğini seçer”* âyeti bizce anlamsız olurdu. Çünkü indirilen kitapların, indirilmeleriyle birlikte insanlara tebliğ edilmeleri emredilmiştir. Eğer peygamberlerin gayb bilgileri tebliğ ettikleri vahiyden ibaret olsaydı, bu konuda onlarla diğer insanlar arasında bir fark olmazdı.

Müfessirlerin ve diğer âlimlerin büyük çoğunluğuna göre Peygamberimizin gayb konusundaki bilgisi Kur’ân-ı Kerim’de anlatılanlardan ibaret değildir.

Aslında buradaki âyette, *"Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah elçilerinden dilediğini seçer"* denilirken sözün akışı Kur'ân'da gaybla ilgili anlatılanlar değildir. Bağlamı, kimin gerçekten iman edenlerden olduğu kimin de münafık olduğu meselesidir. Peygamber dışındakiler, insanların kalplerine vakıf olarak kimin gerçekten iman ettiğini kimin münafık olduğunu bilemezler. Peygamber de ancak Allah'ın kendisine münafıklardan kimliğini bildirdiğini bilebilir, diğerlerini bilmez. O halde âyeti Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanlarla sınırlandırmak isabetli görünmemektedir. Bununla birlikte konuyla ilgili âyetlerden ve âyetlerin bağlamlarından gerek Peygamberimizin gerekse diğer peygamberlerin, kendilerine indirilmiş olan kitaplar dışındaki gaybla ilgili bilgilerinin çok kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Peygamberimiz gaybı bilmediğini belirtmektedir. (En'âm 6/50; A'raf 7/188). Ayrıca gaybla ilgili olarak bildikleri, tebliği gerekli olan hususlar arasında ise zaten onu insanlara tebliğ ederler.

Kısacası peygamberlere verilen gayb bilgisi, diğer gaybî konuları bildikleri anlamına gelmez. Belli olaylara taalluk eden ve o olaylarla sınırlı bilgilerdir. Ayrıca bunlar da Allah'ın iradesine kalmış şeylerdir. İnsanların din olarak sorumlu olduğu şeyler, elbette peygamberlere gönderilen kitaplarda mevcut olan hususlardır. Peygamberler de bunları saklamayıp insanlara tebliğ ederler. Ayrıca bunları insanlara tebliğ etmek, onlar için bir görev ve bir zorunluluktur.

Burada mutlaka belirtilmesi gereken bir husus şudur: Allah'ın, bilgisinin sadece kendisine ait olduğunu bildirdiği hususlar, mesela, kıyametin ne zaman kopacağı, ölülerin nasıl diriltileceğine dair hususlar, peygamberlere bildirilen gaybi konular arasında olamazlar. Bazıları, *Peygamber aslında kıyametin ne zaman kopacağını biliyordu ama tevazu gösterip bunu açıklamadı* yahut *Peygamber, Allah'ın en sevdiği kuludur, seven sevdiğinden sırlarını esirger mi,* türünden değerlendirmeler yapar ve netice olarak Peygamber'in kıyametin ne zaman kopacağını bildiğini ileri sürerler. Bu tür iddialar, Allah'ın ve Peygamber'inin bize bildirdıkleriyle bağdaşmaz.

"Allah'ın lütfundan kendilerine verdiğinde cimrilik edenler, onu kendileri için hayır sanmasınlar. Bilakis bu, kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına kasnak gibi geçirilecektir. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Mülkün tamamı Allah'ındır. Yeryüzü ve gökyüzündeki her şey O'nundur. Mallarında cimrilik yapıp onları Allah yolunda harcamayanlar aslında Allah'ın mülkü olan bu malları Allah'ın kullarından esirgiyorlar. İnsanın mal üzerindeki mülkiyeti, bir bakıma tasarruf mülkiyetidir; geçicidir. Mülkün asıl sahibi

Allah'tır. Peygamber (s.a.v.)'in, zekâtını ödemeyen kişinin malının âhirette yılana dönüşeceğini ve boynuna dolanan bu yılanın, *ben senin malınım* diyerek o kişiyi tepesinden ısıracağını belirttiğine dair rivâyetler vardır.

Önceki âyetlerde Allah yolunda savaştan ve bu savaşa katılmanın mükâfatından söz edilmişti. Tefsirini yapmakta olduğumuz âyetlerde ise söz, Allah yolunda mallarını infak etme konusunda cimrilik yapanlara getirilmekte ve inananlardan Allah yolunda mallarını infak etmeleri istenmektedir. Çünkü toplumların hayatlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri ve dış saldırılara karşı kendilerini koruyabilmeleri canlarından ve mallarından fedakarlık etmelerine bağlıdır.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذٖينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ فَقٖيرٌ وَنَحْنُ
اَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ
حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرٖيقِ ﴿١٨١﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
اَيْدٖيكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبٖيدِ ﴿١٨٢﴾ اَلَّذٖينَ قَالُوا
اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَأْتِيَنَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلٖي
بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذٖي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقٖينَ ﴿١٨٣﴾ فَاِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ
جَاؤُ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنٖيرِ ﴿١٨٤﴾

181. Şüphesiz, Allah, "Allah, bir fakirdir biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü işitti. Hem bu sözlerini hem de hiç sebepsiz peygamberleri öldürmelerini elbette kaydedeceğiz ve onlara: "Tadın bakalım yakıcı azabı!" diyeceğiz.

182. Bu, yaptıklarınız sebebiyledir. Şüphesiz, Allah kullara zulmetmez.

183. "Ateşin yiyeceği bir kurban (mucizesi) **getirmedikçe hiçbir peygambere inanmama konusunda Allah bizden söz aldı." diyenlere şöyle de: "Benden önce apaçık belgeler ve dediğinizi yapan peygamberler gelmişti size. Doğru sözlülerden idiyseniz, onları niçin öldürmüştünüz peki?"**

184. Şayet seni yalanladılarsa (bil ki) **senden önce apaçık belgeler, sayfalar ve aydınlatıcı kitap getiren elçiler de yalanlamıştı.**

Rivâyet edilir ki *"Allah'a güzel bir borç verecek var mı?"* (Bakara 2/245) âyeti indirildiğinde Yahudiler Peygamber'e gelerek: *"Ey Muhammed! Rabbin fakir mi ki kullarından borç istiyor? Oysa biz zenginiz"* demişler bunun üzerine 181. âyet indirilmişti.

Bir toplum atalarının başlattığı ve işlediği günahları kanıksarsa o toplumda bu günahları işlemek gelenek haline gelir ve o toplumun fertleri de geçmişlerinin işlediği günaha ortak olurlar. Oysa toplumlarda olması gereken dinamik yapı, gerek geçmişlerinde gerekse yaşadıkları dönemde işlenen günahlara kayıtsız kalmamaları; bunları engellemeye çalışmalarıdır.

İnsanların işlediği iyi ve kötü bütün ameller kaydedilmektedir. Burada bu yakışıksız sözlerinin ve peygamberleri haksız yere öldürmelerinin kaydedileceğinin özellikle belirtilmiş olması, onları tehdit etmek içindir. Yoksa, insanın iyi veya kötü bütün yaptıkları zaten kaydedilmektedir.

Daha önce de değindiğimiz gibi Yahudilerin geçmişte peygamberleri öldürmelerine Kur'ân'da birkaç kez değinilmiş olması, Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde yaşayan Yahudilerin de Peygamberimizi öldürmek için hazırladıkları komplolara işaret etmek içindir. Geçmişte atalarının peygamberleri öldürmelerinden o günkü Yahudilerin sorumlu tutulmalarının nedenlerinden biri, Peygamberimize hazırlamış oldukları bu komplolardır.

Yahudiler Hz. Yahya ve Hz. Zekeriya'yı öldürmüşlerdir. Onların bu tavırları Hz. İsa tarafından daha genel bir şekilde dile getirilmiştir. O şöyle demektedir: *"Ey Kudüs! Kendisine gönderilen peygamberleri öldüren, onları taşlayan Kudüs!"* (Matta XXIII, 37). Nitekim Hz. İsa'yı da öldürmeye kalkışmışlardı. Geçmişte peygamberleri öldüren, Kur'ân'ın indiği dönemde de Peygamber'i öldürmek için komplolar hazırlayan o Yahudilere ve onların yolundan gidenlere âhirette **"Yakıcı azabı tadın"** denilecektir. Kısacası onların gideceği yer cehennemdir.

"Bu, yaptıklarınız sebebiyledir. Şüphesiz Allah kullara zulmetmez."

Kuşkusuz herkes bu dünya hayatında yaptığının karşılığını öteki dünyada görecektir. İşte bu sözleri söyleyen ve haksız yere peygamberleri öldüren Yahudiler ahirette yakıcı azaba çarptırılacaklardır. Cehenneme girmeleri bu yaptıkları nedeniyledir.

"Ateşin yiyeceği bir kurban (mucizesi) **getirmedikçe hiçbir peygambere inanmama konusunda Allah bizden söz aldı." diyenlere şöyle de: "Benden önce apaçık belgeler ve dediğinizi yapan peygamberler gelmişti size. Doğru sözlülerden idiyseniz, onları niçin öldürmüştünüz peki?"**

Yahudilerden bir topluluk Peygamber (s.a.v.)'e gelerek: *"Tevrat'ta ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmayacağımıza dair söz alındı. Hatta bu ateş gökten indiğinde hafif bir hışırtı ile gelir. Sen de bize bunu göstermedikçe sana inanmayız"* demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet indirildi. Aslında bu söyledikleri Allah hakkında uydurulmuş bir iftiradan ibaretti. En nihayet ateşin kurbanı yemesi, tarihlerinde vuku bulmuş mucizelerden biridir, ama bir peygambere inanmaları için o peygamberin mutlaka o mucizeyi göstermesi şart koşulmamıştı. Peygamberlerin getirdikleri mucizelerin tamamının aynı olması gerekmez. Kendi peygamberlerinin her birinin mucizelerinin farklı olmasından dolayı onlar da bunu biliyorlardı.

Peygamberlerin getirdikleri dine inanmak istemeyenler her dönemde benzer bahaneler uydurmuşlardır. Bu da, ileri sürdükleri bahanelerden biridir. Suret-i haktan görünen Yahudiler, inanmamakla yetinmemiş, mucizeler ve aydınlatıcı kitapla gönderilen peygamberleri öldürmüşlerdir.

"Şayet seni yalanladılarsa (bil ki) **senden önce apaçık belgeler, sayfalar ve aydınlatıcı kitap getiren elçiler de yalanlamıştı."**

Âyetler grubunun bu son âyeti, muhtevasından da anlaşıldığı gibi Peygamber'i teselli etmektedir. Peygamber sonuçta bir insandır. Akıl ve mantığının yanında duyguları da vardır. İnsanların inatları ve batıl yolda ısrarları ister istemez Peygamber'i üzüyordu. İşte bu ve benzeri âyetler Peygamber'i teselli etmekte; kâfirler tarafından yalanlanan ilk peygamber olmadığı, kendisinden önceki peygamberlerin de yalanlandığı ve tıpkı kendisine indirilen Kur'ân-ı Kerim gibi aydınlatıcı kitapların o peygamberlere indirildiği ama bunun bazı kimselere fayda vermediği hatırlatılmaktadır. O halde inkâr edenlerin yalanlamaları onu yıldırmamalı ve kendisi de hak bildiği yolda yürümelidir. Kuşkusuz Peygamber'e yapılan bu hatırlatmalar ve teselliler onun yolunda devam edenler için de gereklidir.

كُلُّ نَفْسٍ
ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۖ
فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ
فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا ۗ وَإِنْ
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

185. Her can ölümü tadacaktır. Ve kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size eksiksiz verilecektir. Artık kim ateşten uzaklaştırılır da cennete konursa o, gerçekten kurtulmuştur. Dünya hayatı aldatıcı bir metâdan başka bir şey değildir.

186. Mallarınız ve canlarınız konusunda kesinlikle sınanacaksınız ve doğrusu hem sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlardan hem de müşriklerden bir çok incitici söz duyacaksınız. Ama sabreder ve korunursanız şüphesiz bu, yapılması için kararlılık gerektiren işlerdendir.

Kavminin yalanlamasına karşı Peygamber teselli edildikten ve Peygamber'e Yahudilerin zenginlikleriyle övünüp gerçeği görmemek için inat ettiklerine ve sürekli mucize getirilmesi konusundaki isteklerde bulunmalarına aldırış etmemesi öğütlendikten sonra burada her canlının ölümü tadacağı ve herkesin bu dünya hayatında yaptıklarının karşılığını mutlaka tastamam alacağı anlatılmaktadır. Böylece Müslümanlara, diğerleri gibi dünyanın güzelliklerine aldanmamaları ve bütün bunların geçici olduğu hatırlatılmaktadır. Dünya hayatında kötülük işleyenler de salih amel işleyenler de Allah yolunda cihada gidenler de, cihattan geri duranlar da elbette ölecektir. Ama ölüm bir son değil-

dir, yeni bir hayata başlangıçtır. Kıyamet gününde insanlar bu dünya hayatında yaptıklarının karşılıklarını görecek ve ateşten uzaklaştırılıp cennete girenler büyük bir mükâfata kavuşacaklardır. O halde akıllı kişi, dünya hayatının geçici zevklerine aldanıp o ebedi mükâfatı kaçırmamalıdır.

"Mallarınız ve canlarınız konusunda kesinlikle sınanacaksınız..."

Dünya hayatı imtihan yurdu olduğuna göre bu dünya hayatında inananlar da elbette sınanacaktır. Söz konusu sınamalardan biri de inananlara yöneltilen incitici sözler, alay etmeler ve olumsuz propagandalardır. İşte inkâr edenlerin bu tür tavırlarına karşı sabredenler, yani bu sınamalar sonucunda Allah'ın emirlerine uymaya devam edip yasaklarından kaçınanlar ve böylece kendilerini koruma altına almış olanlar, öteki dünyada kurtuluşa ereceklerdir.

Bazı müfessirler âyetin Müslümanlara savaşmanın emredilmesinden önce indirildiğini ve bu sebeple burada Müslümanlara sabretmelerinin tavsiye edildiğini söylerler. Bunu söyleyen müfessirlere göre, âyette geçen bu hüküm, savaşı emreden âyetlerin indirilmesiyle neshedilmiştir. Doğrusu müfessirlerin bu görüşüne katılmak mümkün değildir; çünkü sözle yapılan eziyetin cevabı, sözle karşılık vermektir. Sözle eziyet edene savaş açmak değildir. Ayrıca her zaman için güzel mücadele etme yolu tercih edilmiştir. (Kurtubî, IV, 304). Savaşa mecbur kalmadıkça savaş yoluna başvurulmaz.

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَٓاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِه۪
ثَمَناً قَل۪يلاً فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذ۪ينَ يَفْرَحُونَ
بِمَٓا اَتَوْا وَيُحِبُّونَ اَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ
بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضِ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١٨٩﴾

187. Bir vakit de Allah, kendilerine Kitap verilenlerden; "Kitabı insanlara açık-seçik açıklayacak ve onu gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı da onlar, o sözü hiçe saydılar ve onu düşük bir bedel karşılığında sattılar. Satın aldıkları şey ne kötüdür!

188. Kendilerine verilenden dolayı şımaran ve yapmadıkları şeylerle övülmek isteyen kimseleri bir şey sanma. Onların azaptan kurtulacaklarını da sanma sakın! Onlar için acıklı bir azap vardır.

189. Göklerin ve yerin egemenliği Allah'ındır. Allah her şeye gücü yetendir.

Bir önceki grupta geçen âyetlerde Müslümanların birtakım sıkıntılarla karşılaşacakları anlatılmıştı. Müslümanlar bu sıkıntılar ve muhaliflerinden gelebilecek baskılar sebebiyle, kendilerinden önce Kitap verilmiş olanların yaptığı gibi hataya düşerek gerçekleri gizlememeleri konusunda uyarılmaktadırlar. Eğer siz de onlar gibi gerçekleri gizleyecek olursanız, onların uğramış olduğu sonuçla karşılaşacaksınız. İşte bu yüzden Kitap Ehli'nin yaptıkları sıkça gündeme getirilmektedir.

Kitap Ehli'nin gizlediği neydi?

Müfessirler burada onlardan alınan sözün, Peygamberimizin peygamberliğini itiraf olduğunu söylerler. Bazıları buna İslâm dinini de ilave ederler ki Peygamberimizin peygamberliğini gizlemekle İslâm'ın hak din olduğunu gizlemek sonuçta aynı şeylerdir. Ayrıca söz konusu edilen hususların kendileri kast ediliyor bile olsa neticede bunlar birer örnektir. O halde kitaptan yapılan her türlü gizleme elbette ki kınanacak bir davranıştır.

Bu tür gizlemelerin amacı uhrevî olamaz, bunun amacı dünyevîdir. Uhrevî olana karşılık dünyevî her türlü bedel, düşük bir bedel olarak kabul edilir. Müslümanlar da dünyevî bir bedel karşılığında Kur'ân-ı Kerim'den herhangi bir gerçeği gizleyecek olsalar, aynı şekilde Kur'ân'ı düşük bir bedel karşılığında satmış olurlar.

Âyette iki husustan söz edilmektedir: Kitabı insanlara açık seçik beyan etmemek ve bir de gizlemek.

Kasten gizleme amacı olmaksızın da Kitabın açık-seçik insanlara anlatılmaması söz konusu olabilir. Mesela, günümüzde Müslümanların dindar kesiminin Kur'ân'la ilişkileri çok sıkı gibi görünmektedir. Müslüman toplumların yaşadığı her şehirde yüzlerce hatta binlerce Kur'ân hafızı vardır. Evlerde hatimler indirilmektedir. Pek çok toplantıda Kur'ân'dan aşırlar okunmakta, cadde ve evlerde, radyo ve televizyonlarda Kur'ân okunmaktadır. Ama bu kadar

okunmasına rağmen Kur'ân'ın anlamını bilenler, okunan Kur'ân'ı anlayanlar yok denecek kadar azdır. Bundan olsa gerek, Kur'ân okuyan ve onu dinleyenlerin pek çoğu, Kur'ân okuma işi bittikten sonra Kur'ân'da anlatılanlarla bağdaşmayan davranışlar sergilemektedir. Belki okuduğunu anlayanlar çoğalacak olsa bu davranışların bir kısmı ortaya çıkmayacaktır. Bunda, Kur'ân'ı anlayanların onu açık-seçik beyan etmemelerinin ve halkın da onu anlama isteğinin olmayışının etkisi de çok büyüktür.

"Kendilerine verilenden dolayı şımaran ve yapmadıkları şeylerle övülmek isteyen kimseleri bir şey sanma. Onların azaptan kurtulacaklarını da sanma sakın! Onlar için acıklı bir azap vardır."

Bazı müfessirler bu âyetin Yahudiler hakkında indirildiğini söylerken bazıları da müşrikler hakkında indirildiğini ileri sürmektedir. Ancak âyet kim hakkında indirilmiş olursa olsun, bu davranışta bulunan herkesi kapsamaktadır. Nitekim yukarıda açıklamakta olduğumuz âyetler grubunun Müslümanlara, bu tavır içinde olan Kitap Ehli'ne benzememeleri konusunda bir hitap olduğuna değinmiştik.

Âyet olumsuz davranışlara dair iki husustan söz etmektedir. Bunlardan biri, kişinin başarılarından yahut elde ettiği şeylerden dolayı şımarması, ikincisi de yapmadığı şeylerle övünmesidir.

Samimiyetle inanan kişi başarılarından yahut eline geçenden dolayı Allah'a şükreder, bunlardan dolayı şımarmaz. Ancak şımarma ve elde ettiği başarıların dile getirilmesi sırasında sevinmeyi birbirine karıştırmamak gerekir. Kişinin bundan dolayı sevinmesi yahut bundan hoşlanması şımarma değildir. Önemli olan bu durumun, kişiyi kendisini yitirecek dereceye düşürmemesi ve bundan dolayı gurura kapılmamasıdır.

Yapmadığı şeylerden dolayı övülmeyi istemek insanlar arasında yaygın bir eğilimdir. Hiç kuşkusuz bu eğilimin en kötüsü, kişinin kendisinin bu tür girişimlerde bulunmasıdır. Bundan da kötüsü, bu eğilimin dinle ilgili hususlarda ortaya çıkmasıdır. Birçok kimse yönetici kesimin yahut halkın takdirlerini kazanmak için Kur'ân âyetlerini yanlış tevil ederek kendilerini din hamisi ve savunucusu konumunda gösterme çabası içerisine girer. Bu tür davranışlar kişide münafıklık eğiliminin var olduğunun göstergesidir.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا
بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ
النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا
اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْاِيمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ
فَاٰمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْاَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ
وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اَنِّي لَٓا اُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ
اَوْ اُنْثٰى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَاُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَاُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ
وَلَاُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ
وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

190. **Göklerin ve yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün birbirini takip edişinde aklı olanlar için elbette deliller vardır.**

191. **Onlar ki ayakta iken, otururken ve yanları üzere yatarken Allah'ı anarlar; göklerle yerin yaratılışını düşünürler de** (şöyle derler):

"Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın. Eksikliklerden münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru!

192. Rabbimiz! Sen kimi ateşe tıkacaksan, artık onu hakir ve zelil etmişsindir.

193. Rabbimiz! 'Rabbinize iman edin' diyerek imana davet eden bir münadiyi duyduk ve hemencecik inandık. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kabahatlerimizin, kusurlarımızın üstünü ört ve canımızı iyilerle birlikte al.

194. Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla söz verdiklerini bize ver de kıyamet günü bizi rezil etme. Gerçek şu ki sen, sözünden caymazsın."

195. Rableri dualarını kabul etti (ve buyurdu ki): **"Erkek olsun, kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz-, iyilik edenlerinizin iyiliğini boşa çıkarmam. Hicret eden, yurtlarından çıkarılan ve benim yolumda eziyete uğrayanların; savaşanların ve katledilenlerin günahlarını mutlaka örteceğim. Elbette onları, Allah'tan bir mükâfat olarak, zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı cennetlere koyacağım." Allah, nimetin en güzeli O'nun yanındadır.**

Bu âyetler grubunun önceki âyetler grubuyla ilişkisi nedir?

Önceki âyetlerde Kitab'ı açık-seçik anlatmayan ve gizleyenlerden; ayrıca yapmadıkları şeylerle övülmek isteyenlerden söz edilmişti. Onlar ellerinin altında bulunan kitapta anlatılanlardan etkilenmiyorlarsa evrene baksınlar. Belki evrendeki açık işaretleri okuyacak olsalar o zaman hakkı bulurlar. O zaman belki Yüce Allah'ın insanlara kendi aralarından bir peygamber göndermesini anlar bu peygambere iman ederler. Yine Kitap Ehli ve müşrikler Peygamber'den hep olağanüstülükler istiyorlardı. Bu isteklere verilen cevapta, Kur'ân'ın, Peygamber'in peygamberliğine yeterli delil olduğu anlatılmıştır. Burada ise olağanüstülüklere takılacağınıza, olağan şeyler üzerinde düşünseniz yine Allah'ın bir peygamber göndermesinin normal bir hadise olduğunu ve bu peygamberin de Muhammed (s.a.v.) olduğunu anlarsınız, denmektedir. İlk âyette bunlar anlatılmaktadır.

"Onlar ki ayakta iken, otururken ve yanları üzere yatarken Allah'ı anarlar..."

Burada insanın sürekli üzerinde bulunduğu üç durumdan söz edilmektedir. İnsan ya ayaktadır ya oturmaktadır yahut yan üstü yatmaktadır. Demek

ki akıl sahiplerine yakışan, her durumda Allah'ı anmak ve yaratıkları üzerinde düşünmektir. Daha önce Bakara sûresinin 152. âyetinin tefsirinde zikrin üç çeşidinden söz etmiş bunların dil ile yapılan zikir, kalp ile yapılan zikir ve fiili zikir olduğunu belirtmiştik.

İnsanın hem ayakta hem oturur vaziyette hem de yan üstü yatarken yapabileceği zikir kalp ile yapılanıdır. Âyetin devamında, **"göklerle yerin yaratılışını düşünürler"** denilmesi de burada konu edinilen zikrin kalp ile yapılanı yani evren üzerinde düşünmek şeklinde olan zikir olduğuna işaret etmektedir. Bu zikir çeşidi için birtakım özel hareketler, abdest yahut boy abdesti gibi temizlik şartları, avret yerlerini örtme gibi gereklilikler de yoktur. Buna rağmen evren ve evrende olup biten üzerinde düşünmek bir ibadettir.

İşte bu düşünme sonucunda akıl sahibi şu sonuca varır: **"Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın."** Evrenin tamamı içindekilerle birlikte gayesiz yaratılmamışlardır. Evren üzerinde düşünen akıllı kişi, onun sadece dünya hayatı gibi kısa bir müddet için yaratılmadığını; hayatın bu dünya hayatıyla son bulmayacağını ve bu dünya hayatı sonucunda hesap vereceğini anlar. Bu nedenle de: "**Eksikliklerden münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru! Rabbimiz! Sen kimi ateşe tıkacaksan, artık onu hakir ve zelil etmişsindir.** " diye dua eder.

Aklı başında olan ve aklını kullanan kişi, hak olan çağrılara kulak verir. İcabet etmekte gecikmez ve bahaneler aramaz: "**Rabbimiz! 'Rabbinize iman edin' diyerek imana davet eden bir münadiyi duyduk ve hemencecik inandık. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kabahatlerimizin, kusurlarımızın üstünü ört ve canımızı iyilerle birlikte al."** diye dua eder.

"Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla söz verdiklerini bize ver de kıyamet günü bizi rezil etme. Gerçek şu ki sen, sözünden caymazsın."

Rableri de bu samimi çağrılarına cevap verir: **"Erkek olsun, kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz-, iyilik edenlerinizin iyiliğini boşa çıkarmam. Hicret eden, yurtlarından çıkarılan ve benim yolumda eziyete uğrayanların; savaşanların ve katledilenlerin günahlarını mutlaka örteceğim. Elbette onları, Allah'tan bir mükâfat olarak, zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı cennetlere koyacağım." Allah, nimetin en güzeli O'nun yanındadır.**" Dua edenin şu veya bu ırktan olması, erkek veya kadın olması, günahkâr olması yahut olmaması fark etmez. Allah samimiyetle kendisine yönelen herkesin duasını kabul eder.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ
﴿١٩٧﴾ لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
لِلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلّٰهِ لَا يَشْتَرُونَ
بِآيَاتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا
وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

196. **İnkâr edenlerin yeryüzünde diledikleri şekilde dolaşmaları seni yanıltmasın.**

197. **Az bir yararlanmadır bu. Sonra varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir yataktır o!**

198. **Halbuki Rablerinden korkanlara; Allah'tan bir konaklama yeri olarak, içlerinde ebedi kalacakları ve zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı cennetler vardır.**

199. **Kitap Ehli'nden öyleleri var ki Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar. Allah'a derin bir saygıyla boyun eğerler. Allah'ın âyetlerini az bir değere satmazlar. İşte onların Rableri katında mükâfatları vardır. Allah hesabı çabuk görendir.**

200. **"Ey inananlar! Sabredin; sabırla sebat edin, cihada hazırlıklı olun ve Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz."**

Bazı müminlerin: *"Bizler açlık ve sıkıntılarla boğuşurken, Allah düşmanları bolluk ve nimet içerisindedirler"* şeklinde serzenişte bulunmaları üzere 196. âyetin indirildiği nakledilir. Bazı rivâyetlerde ise bu durumun inanmayanlar tarafından dile getirildiği söylenir. Haddizatında bunu kimin dile getirdiği pek de önemli değildir. İnanmayanlardan kimin; Yahudiler mi, yoksa Arap müşriklerin mi bolluk içerisinde oldukları meselesi de önemli değildir. Vakıa böylesi durumlarla çokça karşılaşıyoruz. Günümüzde de Müslüman olmayan pek çok ülke halkı bolluk içerisinde yaşarken birçok Müslüman ülke halkları da yoksulluk ve sıkıntılarla boğuşmaktadır.

Hitap Peygamber (s.a.v.)'e olmakla birlikte hedef bu şekilde düşünen Müslümanlardır. Çünkü Peygamber'in kendisi bu tür şeyleri problem edinecek biri değildir.

Dünya hayatında nimetlere gark olmak, zengin olmak vs. gibi konular, insanların kendi çabalarıyla elde ettikleri şeylerdir.

Sûrenin birçok yerinde inananlarla inanmayanlar arasındaki mücadelelerden ve birtakım problemlerden söz edildi. Bu sebeple sûre "**Ey inananlar! Sabredin, daha sabırlı olun, cihada hazırlıklı olun ve Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz**" âyetiyle son bulmaktadır.

Âyet düşmana karşı mücadelede dört unsura dikkat çekmektedir.

1. *Sabretmek:* Sabır, hayatın her alanında önemlidir. Ama düşmanla mücadelede sabrın önemi çok daha belirgindir. Her alanda başarıya ulaşmanın araçlarından biri sabırdır. Sabrın üç derece olduğu söylenir:

a.) Bela ve musibetlere karşı sabır.

b.) Allah'ın emirlerini yerine getirmek üzere sabır.

c.) Allah'ın yasaklarından kaçınmak üzere sabır.

Sabretmenin önemi Kur'ân-ı Kerim'in başka âyetlerinde de dile getirilmektedir.

2. *Daha sabırlı olmak:* Müfessirlerin belirttiklerine göre burada kastedilen düşmandan daha sabırlı ve sebatkâr olmaktır. (Zemahşeri, I, 460). Başarının temel şartlarından birisi sabretmek olduğuna göre, inananlar inanmayanlardan daha sabırlı olmalıdırlar ki onlara galip gelebilsinler.

3. *Cihada hazırlıklı olmak:* Âyette geçen رَابِطُوا kelimesi *at bağlamak* kök anlamından gelmekte olup sınırda düşmana karşı nöbet tutmak manasındadır. Bu sebeple kelimeyi, *"cihada hazırlıklı olun"* şeklinde tercüme ettik. Cihada hazırlıklı olmanın en önemli unsurlarından biri, kuşkusuz silah gibi savaş araç-gereçlerine sahip olmaktır. *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın ki bunlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve sizin bilme-*

diğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutasınız." (Enfâl 8/60). Müslüman, saldırgan değildir ve olmamalıdır. Ancak düşmanın şerrinden korunmak, düşman saldırılarına karşı daima hazırlıklı olmayı gerektirir.

4. *Allah'tan korkmak:* Takva kelimesi kişinin kendisini Allah'ın gazap ve cezalandırmasından koruması anlamındadır. Bu sebeple kelimeyi, "*Allah'tan korkmak*" şeklinde anlamlandırdık. Allah'tan korkmayan kişi her türlü kötülüğü yapmaya meyillidir. Allah'tan korkan ise Allah'ın emirlerini yerine getirir ve sakındırdıklarından sakınır. İşte düşmanla yapılan mücadelede başarılı olmanın unsurlarından biri de Allah'tan korkmaktır.

Burada söz konusu edilen dört şart/ilke hem dünyada hem de âhirette başarıya ulaşmanın temel unsurlarındandır.

4.
Nisâ Sûresi

Kadınlar *anlamına gelen bu sûre Medine'de Hicret'in 1. - 5. yılları arasında indirilmiştir. 176 âyettir.*

Sûre, İslâm toplumunun temellerinin atıldığı bir dönemde indirilmiştir. Mekke'de indirilen sûreler daha çok inanç meselelerinden söz ediyordu. Medine'de Müslümanlar yeni bir devlet kurmuşlardı. Bu nedenle sosyal meselelere ait kurallarla ahlâkî değerlerin belirlenmesi gerekiyordu. Ayrıca sağlıklı bir toplumun, sağlıklı bir aile yapısına dayalı olması gerektiği açıktır. Bu nedenle evlilik kuralları, kadın ile kocasının hak ve görevleri, miras konuları, hâkimin sorumlulukları, hüküm verirken hiçbir ayrıcalık gözetmeden sadece hak ve adaletin göz önünde bulundurulmasının gerekliliği gibi konulara sûrede geniş yer verilmektedir. Sûrenin adından da anlaşıldığı gibi kadınlarla ilgili birçok hüküm ve değerlendirme de gündeme getirilmektedir.

Sûre, insanlığın kardeşliğine vurgu yapıp bütün insanlığın tek bir canlıdan yani Âdem'den türediğini ifade ettikten sonra; çocukların, kadınların ve yetimlerin haklarının gözetilmesini istemektedir. Ardından evlilik ve miras konuları anlatılmaktadır. Bilahare temizlik, namaz, Allah yolunda savaş, yöneticilere itaat gibi konulara yer verilmektedir.

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra Kitap Ehli'nin yanında, İslâm toplumu içinde yeni ortaya çıkan, görünürde Müslüman, fakat kalplerinde iman olmayan bir sınıfla; münâfıklarla karşılaştılar. Bu sebeple sûrede bu konularla ilgili olarak da bilgi verilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَث۪يرًا وَنِسَٓاءًۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذ۪ي تَسَٓاءَلُونَ بِه۪
وَالْاَرْحَامَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَق۪يبًا ﴿١﴾

Hem Rahmân hem Rahîm olan Allah'ın adıyla

1. **Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden de pek çok erkek ve kadın** (var edip) **yayan Rabbinizden korkun. Kendisi adına birbirinizden taleplerde bulunduğunuz Allah'tan korkun ve akrabalık bağlarını gözetin. Şüphesiz, Allah sizi sürekli gözetleyicidir.**

Kur'ân-ı Kerim iman etmiş olanlara hitap ettiği gibi iman etmeyenlere de hitap eder. Çünkü o, bütün insanlığa gönderilmiş bir kitaptır. Kur'ân'a henüz iman etmemiş olanların tamamı, iman etmeye aday kimselerdir. Bu sebeple bazı âyetlere "Ey insanlar!" hitabıyla başlanmaktadır. Nisa sûresi de bu hitapla başlamaktadır. Sûrenin Medine'de, hicretten bir sene sonra indirilmeye başlandığına dikkat çekmiştik. Bilindiği gibi sûrenin indirildiği sırada Medine'de henüz İslâm'ı kabul etmemiş müşrik Araplar ve Yahudiler bulunmaktaydı. Müslümanlar artık bu insanlarla birlikte yaşayacaklardı. O halde hem Müslümanlara hem de diğerlerine, insanların tamamının aynı ana babadan geldiklerini, aralarında böyle bir bağın bulunduğunu hatırlatmakta yarar vardı. İlk âyet, bu hususu dile getirmektedir: "**Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden de pek çok erkek ve kadın** (var edip) **yayan Rabbinizden korkun....**"

Yüce Allah insanların tamamının aynı nefisten geldiklerini hatırlatarak kendilerini bu şekilde yaratan Rablerinin azabından korunmalarını istemektedir.

İnsanlığın tamamının tek bir nefisten yaratılmış olmasının Allah'ın azabından korunmakla ne ilişkisi olabilir?

Dikkat edilirse bu sûrede yetimlerin hakları, miras meseleleri, nikâh akdi, kadınlarla ilgili konularla savaşın pek çok meselelerinden söz edilmektedir.

Böyle bir ortamda insanların tamamının tek bir nefisten geldiklerine dikkat çekilerek söze başlanması önemlidir. Bütün insanlar bir ana ve babadan geldiklerine göre başka bir insanın hakkına tecavüz söz konusu olduğunda aslında kişi, kendisiyle akrabalık bağı olan ve kendisiyle aynı soydan gelen birinin hakkına tecavüz etmiştir.

"Ey insanlar!" hitabı, daha çok Mekke'de indirilmiş sûrelere özgü bir hitaptır ve bu hitapla öncelikle Mekke müşrikleri kastedilmektedir. Hâlbuki bu sûre Medine'de indirilmiştir. Burada öncelik ve ayrım söz konusu olmaksızın bütün insanları ilgilendiren bir husustan söz edilmektedir ki o da bütün insanların bir tek nefisten yaratılmış olmalarıdır. Bundan dolayı sûreye bu hitapla başlanmıştır.

Geçmişte aynı şeyi söyleyenler olmakla birlikte özellikle günümüzde bazı müfessirler *tek nefis* ile Hz. Âdem'in kastedilmediğini, bilakis insan cinsinin kastedildiğini söylerler. Bununla şunu kastederler: Bütün insanlar için bir asıl, bir maya vardır. (Buna insanlık özü dersek); tüm insanlar bu özden yaratılmışlardır. Âdem de bu özden/nefisten yaratılmıştır Havva da.

Doğrusu bu görüşe katılmak mümkün görünmemektedir; çünkü bu ifadenin devamında *"ondan da eşini yaratan"* denmektedir. Eğer *tek nefisle* söz konusu edilen *insanlık özü* kastedilmişse bu özün eşi kimdir? Âdem mi, Havva mı? Ayrıca, âyetin devamında, *"ikisinden de pek çok erkek ve kadın* (var edip) *yayan"* denmektedir. Burada söz konusu edilen ikisiyle, Âdem ve insanlık özü mü, yoksa Havva ve insanlık özü mü kastedilmektedir? Belki bu âyetten önceki âyetlerde Âdem'den söz edilmiş olsaydı tek nefisten insanlık özünün kastedilmiş olduğu söylenebilirdi. Ne var ki âyet, sûrenin ilk âyetidir. Bu sebeple "زَوْجَهَا"nın sonundaki "هَا" zamirini "نَفْسٍ وَاحِدَةٍ"den başka bir yere göndermemiz mümkün değildir. O halde *tek nefis*'le kastedilen, Hz. Âdem'dir. Yüce Allah, eşi Havva'yı Âdem'den yaratmış; ikisinden de pek çok erkek ve kadın türetmiştir. *Tek nefis* ile Hz. Âdem kastedildiği halde dişilik zamiri olan "هَا"nın kullanılması "نَفْسٍ" kelimesinin lafız olarak dişi olmasından kaynaklanmaktadır.

Bize öyle geliyor ki özellikle günümüzde bu görüşü ileri sürenler, kadın haklarını savunmayı amaçlıyorlar. Çünkü onlara göre *tek nefis* ile Âdem kastediliyorsa haliyle Havva, Âdem'den yaratılmış olacak ve bu da Havva'nın ikinci plana itilmiş olmasına sebep olacaktır. Bu görüşte olanların bazıları da, "Kur'ân-ı Kerim'de bütün insanların Âdem'den yaratıldığının apaçık zikredilmemiş olduğunu" belirterek, ileride insanların tamamının Âdem'den yaratılmadıkları ispatlanacak olursa ve mesela beyaz ırkın atasının ayrı, zencilerin atalarının ayrı, sarı ve kızılderililerin atalarının ayrı olduğu ortaya çıkarsa zor duruma düşeriz endişesini taşıyor olmalılar. Kur'ân'da apaçık zikredilmemiş

bir hususu Kur'ân'ın kesin bir görüşü olarak takdim edemeyiz diyorlar. Muhammed Abduh bu görüşünü Menar tefsirinde bu âyetin tefsiri münasebetiyle detaylı bir şekilde açıklamaktadır. (Menar, IV, 266-268).

Tevrat, Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını belirtir. (Tekvin, II/23). Bu husus, sahih kabul edilen bir hadiste de dile getirilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ise böyle bir bilgi mevcut değildir.

Havva'nın Âdem'den yaratılmış olması, gerçekten, kadının erkeğe nazaran ikinci planda olduğu, daha açık bir ifade ile ondan daha aşağı bir seviyede bulunduğu anlamına gelir mi?

Bizce bundan böyle bir anlam çıkarmak mümkün değildir. Mesela, Hz. İsa da Meryem'den doğmuştur ve babası yoktur. Oysa Hz. İsa Meryem'den üstündür. Dolayısıyla birisinin diğerinden yaratılmış olması ikincisini değersiz kılmaz. Bilakis birbirlerinin parçası oldukları ve birbirlerine ihtiyaçları bulunduğu anlamına gelir. Nitekim Tevrat da kadının erkekten yaratılmış olmasını, erkeğin sevgi ile karısına bağlanacağı ve onunla tek beden haline geleceği anlamında gündeme getirmektedir. (Tekvin, II/25).

"Akrabalık bağlarını gözetin."

Müfessirler bu ifadeyle yakın akrabaların kastedildiğini söylemektedir. Oysa âyet, bütün insanlara hitap etmekle ve bütün insanların tek nefisten yaratıldığını ifade etmekle söze başladığına göre burada kastedilen bütün insanlar arasındaki akrabalık olmalıdır. Ama bütün insanlar akrabalık bağıyla birbirlerine bağlı olsalar da yakın akrabanın bağı elbette ki daha güçlüdür.

وَاٰتُوا الْيَتَامٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا
تَتَبَدَّلُوا الْخَبٖيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا
كَبٖيرًا ﴿٢﴾ وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ
مِنَ النِّسَٓاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾ وَاٰتُوا النِّسَٓاءَ صَدُقَاتِهِنَّ
نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنٖٓيـًٔا مَرٖٓيـًٔا ﴿٤﴾

2. **Yetimlere mallarını verin. Pis olanı temiz olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahtır.**
3. **Yetimler konusunda adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere evlenin. Ama eğer adaleti gözetemeyeceğinizden korkarsanız bu takdirde bir kadınla yahut ellerinizin sahip olduklarıyla yetinin. Adaletten sapmamanıza en uygun olanı da budur.**
4. **Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Şayet bunun bir kısmını gönülden size geri verecek olurlarsa onu da afiyetle yiyin.**

Burada *yetim* ile yetimlik dönemini yeni aşmış kişi kastedilmektedir. Cahiliye döneminde biri ölür ve ardında ergenlik çağına ermemiş küçük çocuklar bırakırsa akrabalardan biri o yetim çocukların vasisi olur ve mallarının gözetimini de üstlenirdi. Ancak yetim çocuk ergenlik çağına ulaşıp malının yönetimini devralacağı zaman vasilerden bazıları yetimin hakkını tam olarak vermez yahut hile yollarıyla yetimin değerli mallarına karşılık ona değeri daha düşük mallardan verirdi. Malının yönetimini üstlendiği dönemlerde de yetimin mallarını kendi mallarına katarak âdil olmayan harcamalarda bulunurdu. Bakara sûresinde de belirttiğimiz gibi vasinin yetimin malını kendi malına katması şayet yetimin lehine olacaksa bunda bir sakınca yoktur. Mesela, kişi kendi malıyla kazançlı bir ticaret yapıyorsa yetimin mallarını sermayesine katarak yetimi de bundan yararlandırmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Burada anlatılmak istenen, yetimin malını yemek için hileli yollara başvurmaktır. Âyette, vasi olan kişinin, maddî değeri daha fazla da olsa kendine bıraktığı ve aslında yetimin hakkı olan mallar, pis olmakla nitelenmiş; bunun yerine yetime verdiği mallar, maddî değeri daha düşük de olsa temiz olmakla nitelenmiştir.

İslâm döneminde vasi tayini devam ettiği gibi günümüzde de mahkemeler, yetimlerin mallarının gözetimi için vasi tayin etmektedir. Ayrıca her dönemde vasiler hileli yollarla yetimin malını kendi emelleri doğrultusunda kullanma imkânlarına şu veya bu ölçüde sahiptirler. O halde âyette yapılan tavsiye bütün dönemler için geçerlidir.

Hukuki tedbirlerle yetimlerin hakları bir dereceye kadar korunabilir. Ne var ki bu hukuki tedbirlerin yanında en mükemmel koruma, insanların vicdanlarına hitap ve âhirette bu yaptıklarının bedellerinin kendilerine ödetileceğini ihtardır.

“Yetimler konusunda adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere evlenin.”

Âyet, yetim kızların gerek mallarının gerek kendilerinin korunmalarını amaçlamaktadır. Yetim kızla evlenmenin hangi durumlarda aleyhine olacağına dair farklı hususlar dile getirilmiştir: Mehrinin az verilmesi, malının istismar edilmesi, kendisine iyi davranılmaması vs. Âyet, yetim kızların aleyhine olabilecek durumların tamamını kapsamakta ve “onların aleyhine olabilecek davranışlarda bulunmaktansa önünüz açık, dörde kadar diğer kadınlarla evlenebilirsiniz” demektedir.

İslâm hukukunda kötülüklerin önüne geçilmesi, yararların temin edilmesinden önce gelir. Bütün işlerde asıl olan, yapılacak işin artı ve eksilerini ölçüp biçtikten sonra eyleme geçmektir. Müslüman’ın, her işinde böyle davranması gerekir. Eyleme geçmeden önce en çok enine boyuna ölçülüp hesaplanması gereken ise evliliktir. İşte âyet buna dikkat çekmektedir.

Din belli bir sınıf, dönem veya millete gönderilmemiştir. İndirilişinden kıyamet kopuncaya kadar insanların tamamına hitap etmektedir. İnsanların ihtiyaçları farklı farklıdır. O halde bu farklılıklar da gözetilerek olabildiğince adalete riayet yolu bulunmalıdır. Bazen birden fazla kadınla evlenme erkekler için bir ihtiyaç haline gelmektedir. Şöyle ki:

a) Kadın kısırdır ve erkeğin maddi imkânı birden fazla kadını geçindirmeye müsaittir. Erkek çocuk sahibi olmak ve neslini devam ettirmek isteyebilir. Çünkü bu istek insanda fıtrîdir. Bu takdirde erkek ya mevcut hanımını boşayacak veya ikinci bir hanımla evlenecektir.

b) Kadın şu veya bu sebeple kadınlık görevini yerine getirmeye uygun olmayabilir. Bu takdirde de koca ya o kadını boşayacak yahut ikinci bir hanım getirecektir.

c) Kimi dönemlerde ve kimi bölgelerde savaş ve benzeri sebeplerle erkeklerin sayısı azalmaktadır. Çünkü savaşlarda ve iş kazalarında daha çok erkekler ölmektedir. Bu takdirde bazı erkeklerin birden fazla kadınla evlenmeleri kadınların da yararınadır.

d) Bilindiği gibi kadınların özel hallerinde onlarla ilişkiye girmek caiz değildir. Onların sağlıkları açısından da buna ihtiyaç vardır. Ayrıca kimi kadınlarda bu dönem uzun sürebilmektedir. Oysa erkeği kısıtlayacak herhangi bir dönem bulunmamaktadır. Kendine hâkim olamayan erkekler böylesi durumlarda birden fazla kadınla evlenebilirler.

Söz konusu bu gibi özel durumları çoğaltmak mümkündür. Bu gibi du-

rumlarda erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi, toplumun huzur ve güveni açısından da önemlidir.

Âyette *"ikişer, üçer, dörder"* denmesi, evlenme izninde kadın sayısının sınırsız olduğu anlamına gelir mi? Âyetin sonunda, adaletin gözetilmemesinden endişe edildiği takdirde bir tane ile yetinilmesinin söylenmiş olması, sayının en çok dört olabileceğini göstermektedir. Şayet bu sayılar söylendikten sonra bu durum dile getirilmemiş olsaydı, sayının sınırsız olabileceği anlaşılabilirdi. Nitekim Peygamber dönemindeki uygulamalar da sayının dörtten fazla olamayacağını göstermektedir. Çünkü dörtten fazla eşi olanlara, fazla olan eşleri serbest bırakmaları emredilmiştir. Günümüz toplumlarının birçoğunda birden fazla kadınla evlenmek hukuken yasaklanmıştır. Ne var ki pratikte durum hiç de öyle değildir.

Kur'ân-ı Kerim tek kadınla evliliği tercih etmekte ve haksızlık yapmanın önüne geçmek için tek evliliği tavsiye etmektedir. **"Ama eğer adaleti gözetemeyeceğinizden korkarsanız bu takdirde bir kadınla yahut ellerinizin sahip olduklarıyla yetinin. Adaletten sapmamanıza en uygun olanı da budur."**

Bazıları İslâm öncesi dönemde erkeklerin çok kadınla evlenmelerinin yaygın olduğunu, Kur'ân'ın o günkü şartlar içerisinde sayıyı ancak dörde indirebildiğini; aslında Kur'ân'ın bu konuda bir süreç başlattığını söyleyerek zamanla Müslümanların bu sayıyı tek kadınla sınırlandırmaları gerektiğini ileri sürmektedir.

Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki Kur'ân-ı Kerim'in ne bu konuda ne de diğer konularda başlatıp da sonuca bağlamadığı tek bir konu bulunmamaktadır. Çünkü eğer böyle olsaydı, din tamamlanmış olmazdı. Şurası da bir gerçektir ki bütün dinlerde ilk nesiller her türlü fedakârlığı göze alabilen nesillerdir. Onlar inançlarını değiştirmiş, yurtlarını terk etmiş ve her an için canını feda etmeyi göze alabilmişlerdir. İnancını değiştiren ve canını feda edebilen bir kişinin sosyal konulardaki değişimlere ayak uyduramaması diye bir durum söz konusu olamaz. Belki kimi durumlarda tedricilik (aşamalı hüküm koyma süreci) söz konusudur ama bu süreç de Peygamber döneminde tamamlanmıştır.

Genel olarak ilk nesiller kendilerini dine uydururken sonrakiler birtakım tevillerle dini kendilerine uydururlar. İlk nesil mensupları, her işlerini kitaba uyarak tanzim ederken; sonrakiler, her işlerini kitaba uydurarak yapma alışkanlığı kazanırlar.

İslâm öncesinde çok kadınla evlenmenin çok yaygın olduğu sadece bir

iddiadan ibarettir. Hele hele her bir erkeğin çok sayıda kadınla evli olduğunu söylemek hiç de doğru değildir. Evlenilecek kadınlara dair bir sınırın bulunmadığı doğrudur. Ancak böyle bir serbestliğin var olması, pratikte de bunun yaygın olduğu anlamına gelmez. Zaten bütün toplumlarda savaş sonrası gibi özel durumlar hariç, kadın erkek oranları birbirine çok yakındır. Çok kadınla evlenme çok yaygın olmuş olsa erkeklerin büyük bir kısmı evlenecek kadın bulamaz. O halde İslâm öncesinde birden fazla kadınla evli olanların sayısı sanıldığı gibi fazla değildir. Anlattığımız sebepten dolayı buna imkân da yoktur.

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus ise nikâh akdinde kadının taraf olduğudur. Kimse herhangi bir kadını ilk eş olmaya yahut ikinci, üçüncü veya dördüncü eş olmaya zorlayamaz. O halde ikinci, üçüncü veya dördüncü kuma olmaya rıza gösteren de kadının kendisidir. Sadece cariyelerin böyle bir seçim hakları bulunmamaktadır; onlar efendilerine aittir. Her ne kadar birden fazla kadınla evlenme durumunda adaletsiz davranma endişesi olduğunda kişinin cariyeleriyle yetinmesi önerilmişse de bu, kişilerin hiçbir kayıt ve şart olmaksızın cariyelere diledikleri şekilde davranabilecekleri anlamına gelmez. Kuşkusuz cariyelerin hakları hür kadının hakları düzeyinde değildir. Rızalarının şart koşulmaması, mehirlerinin olmaması, söz konusu ettiğimiz farklılıklar arasındadır. Ancak insan olarak onların da birtakım hakları vardır ve bu hakların gözetilmesi gerekir.

Cariyeler savaş esirleridirler. Savaş esiri olan birinin, hür kimsenin bütün haklarına sahip olmaması doğaldır. Esasen onların cariye edinilmeleri onlara bir cezadır. Burada yapılacak şey, cezalar arasında bir kıyaslamanın yapılmasıdır. Verilen bu cezanın mevcut hukuktaki karşılığı, esir kamplarıdır. Ayrıca cariyelerle evlenildiğinde bir bakıma onlar için hürriyete kavuşma yolu da açılmış demektir. Çünkü bir cariye çocuğunun olmasıyla *ummu'l-veled* statüsüne kavuşmuş olur ve artık efendisi onu bir başkasına satamaz ve bir başkasıyla evlendiremez. Efendisinin ölmesi durumunda da tamamen hürriyetine kavuşmuş olur. Ayrıca işlenen bazı suçların kefareti olarak da hürriyetlerine kavuşmaları mümkündür. Köle ve cariyelerin hürriyetlerine kavuşturulmalarının önemli sevaplar arasında zikredildiği de unutulmamalıdır. İşte bu sebeplerle karşılıklı yahut karşılıksız salıverilmelerine karar verilmeyen esirlerin ve bundan dolayı da cariye yapılanların önemli bir kısmı birkaç yıl sonra hürriyetlerine kavuşmuş olurlar. Bazı dönem ve bazı durumlarda gerek cariyelik ve köleliğin, gerek birden fazla kadınla evlenmenin istismar edilip haksızlıkların yapılmış olması, haksızlık yapan kimseleri bağlar, İslâm'ı değil.

"Kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Şayet bunun bir kısmını gönülden size geri verecek olurlarsa onu da afiyetle yiyin."

İslâmiyet nikâh akdinde erkeğin kadına mehir (maddi karşılık) vermesini öngörür. Verilen bu mehir kadın ile erkek arasındaki sevgi bağlarını güçlendirmeyi amaçladığı gibi kadın için bir güvencedir de. Çünkü kadına verilen mehir tamamen kadının mülkiyetine geçer. Kadın onu istediği şekilde kullanma yetkisine sahiptir. Dilerse bir kısmını eşine bağışlayabilir.

Âyet, hem erkek bu mehiri kadına verirken hem kadın onu kocasına bağışlarken bunun tamamen gönül rızasıyla olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Gönül rızası olmaksızın hanımına verdiği mehri geri alan erkek büyük bir vebal yüklenmiş olur.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَٓاءَ اَمْوَالَكُمُ الَّت۪ي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ
ف۪يهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰٓى اِذَا
بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُٓوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْۚ
وَلَا تَأْكُلُوهَٓا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُواۜ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَعْفِفْۚ وَمَنْ كَانَ فَق۪يرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِۜ فَاِذَا دَفَعْتُمْ
اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَس۪يبًا ﴿٦﴾

5. **Allah'ın sizin için geçim kaynağı kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin; ancak o mallardan onları da rızıklandırın, onları giydirin ve onlara güzel bir söz söyleyin.**
6. **Yetimleri deneyin; evlilik çağına geldiklerinde ise onlarda olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Onlar büyümeden önce, israf ederek tezelden mallarını yemeyin. Her kim zengin ise iffetli davransın da tenezzül etmesin. Her kim de fakirse ancak meşru bir şekilde yesin. Bir de mallarını kendilerine teslim ederken onlara karşı şahit tutun. Ama hesap görücü olarak Allah yeter.**

Sefih, kelime olarak aklı ermemek anlamına gelmektedir. Bazı müfessirler bununla kadınların ve küçük çocukların kastedildiğini söylemişlerdir. Ancak bunun kapsamına kadınların sokulması yukarıda geçen dördüncü âyette anlatılanlarla bağdaşmamaktadır. Çünkü o âyette kadınlara mehirlerinin tam olarak verilmesi hem de gönül hoşnutluğu içinde verilmesi emredilmekte ve kadının bu mehirde tam yetki sahibi olduğu anlatılmaktaydı. Ardından da kadının sahip olduğu bu malı yerli yerince kullanamayacağına dair ima yollu da olsa bir ifade bulunmamaktadır. O halde kadının malını kullanırken aklının ermediğini söylemek, bu anlatılanlarla tam bir çelişki doğurur. Hem kadının malını kocasına hibe edebileceğinin belirtilmiş olması da aslında kadının kendi malı üzerinde tam bir yetkiye sahip olduğunu gösterir.

Altıncı âyette yetim çocuklardan ve onların evlilik çağına, yani ergenlik çağına geldiklerinde denenmelerinin; mallarını yeterince yerinde kullanıp kullanamayacaklarının sınanmasının arzu edilmesi, öncelikle bu kelimeyle küçük çocukların kastedildiğini göstermektedir. Ama ister kadın olsun, ister erkek olsun evlilik çağında oldukları halde ruhi bir hastalığa yakalanıp mallarını güzel bir şekilde kullanma yeteneklerini yitirmeleri durumunda bunlar da, *sefih* kapsamına girerler.

Âyette söz konusu edilen mallar, aslında *sefih* diye tanımlanan kimselerin mülkiyetlerinde olan mallardır. Âyette bu mallar için *mallarınızı* denmektedir. Çünkü mal, bir kişinin mülkiyetinde de olsa o malda kamunun payı vardır.

Bazı müfessirler ise bununla o kişilerin mallarının kastedilmediğini, bilakis bu gibi kimselere sadaka verilmemesinin istendiğini söylerler. Yani mallarınızdan bu gibi kimselere sadaka vermeyin, denmektedir.

Âyet, kendi mülkiyetinde olan malları kullanma ehliyetini yitirmiş yahut elde edememiş olan kimselerin mallarına *hacr* konulmasını istemekte ve bu malların kullanımı için tayin edilecek kişinin bu mallardan o aklı ermeyen kişinin yedirilip içirilmesini, ihtiyaçlarının giderilmesini ve ona iyi davranılmasını emretmektedir.

İkinci âyette ise yetimlerin kendi mallarını kullanabilecek ehliyete sahip olup olmadıklarının sınanmasını; şayet bu ehliyete sahip konuma gelmişlerse mallarının kendilerine devredilmesini, bu işleme de şahit tutulmasını istemektedir. Yetimlerin mallarına vasi tayin edilen kişi eğer zengin ise yetimin malından yememelidir. Ama fakir ise malın gözetimini üstlenmesinden dolayı usulüne uygun olarak yemesinde bir sakınca yoktur; ne var ki yetimin malının gelirinden kendisine bir pay ayırıp biriktirmesi caiz değildir.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَۖ وَلِلنِّسَٓاءِ نَصِيبٌ
مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَۜ نَصِيبًا
مَفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُو۬لُوا الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ
فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ
لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْۖ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ
وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى
ظُلْمًا اِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًاۜ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ ع

7. **Erkeklere ana babanın ve akrabaların bıraktıklarından bir pay vardır. Kadınlara da ana babanın ve akrabaların bıraktıklarından bir pay vardır. Az da olsa çok da olsa, bırakılanda bir pay vardır.**
8. **Yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa onları da ondan rızıklandırın ve onlara güzel bir söz söyleyin.**
9. **Şu kimseler ki; şayet kendi çocuklarını bakıma muhtaç bir halde geride bıraksalardı, onlar için endişe ederlerdi; bunlar** (başkalarının yetimleri için de) **endişe duysunlar ve Allah'tan korkup doğru, düzgün söz söylesinler.**
10. **Yetimlerin mallarını haksızlık yaparak yiyenler, sadece karınlarına bir ateş tıkamaktadırlar.**

Erkeklerin mirasta payları olduğu gibi kadınların da payları vardır. Bırakılmış olan mirasın az veya çok olması, erkeklerin veya kadınların mirastan mahrum edilmelerini gerektirmez. Herkes kendi payına düşeni alır. İlerideki âyetlerde bu paylar belirtilmektedir. Mirasçı durumunda olanların şu veya bu yaşta olmaları da paylarını almalarına engel değildir. Kur'ân-ı Kerim, kendi kendini açıklayan bir kitaptır. Burada sadece mirastan pay alacaklar belirtilmekte, ileride bu payların miktarları zikredilmektedir.

Miras bölüştürülürken miras payı bulunmayan akrabalar, yetim ve yoksullar orada hazır bulunacak olurlarsa onların da gönülleri alınmalıdır. Kuşkusuz onların belirlenmiş bir hakları yoktur. Duruma göre mirasçıların gönlünden kopacak bir miktar verilir. Bu, günümüz modern hukukunda verilen miras intikal vergisine benzer bir şeydir. Doğrusu günümüz modern hukukunda bu miktar belirlenmiştir. Ancak alınan bu vergi günümüzde kamu yararına harcanmak üzere alınmakta; Kur'ân-ı Kerim ise bunun, miras taksiminde hazır bulunanlara verilmesini istemektedir. Hazır bulunanlar yetim ve yoksul iseler zaten buna ihtiyaçları vardır. Böylece gönülleri alınmış olur. Akraba iseler haset duyguları kabarmamış olur.

"Şu kimseler ki; şayet kendi çocuklarını bakıma muhtaç bir halde geride bıraksalardı, onlar için endişe ederlerdi; bunlar (başkalarının yetimleri için de) **endişe duysunlar ve Allah'tan korkup doğru, düzgün söz söylesinler."**

Âyetle kimlerin kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbnu Abbas'tan da nakledilen bir görüşe göre, ölmek üzere olan kişi vasiyetini yaptığında orada hazır bulunanlar kastedilmektedir. Âyetle, orada hazır bulunanlara, ölecek adamı yönlendirip arkasında bırakacağı korumasız çocuklarını ihmal edecek şekilde vasiyet etmesini sağlamalarının yanlışlığına işaret edilmektedir. İşte bu kimselere, siz de arkanızda korumasız çocuklar bırakabileceğinizi düşünün, adamın arkasında bırakacağı malları şuraya buraya vasiyet etmesi için onu yönlendirmeyin, denmektedir.

Gerçekten de ölmek üzere olan kişi, korku kapısını çaldığından çocuklarını ihmal ederek başkalarına vasiyette bulunabilir. Hele hazır bulunanlar kendisini buna teşvik ederlerse bunu rahatlıkla yapabilir ve çocuklarını ihmal edebilir.

Diğer bir görüşe göre burada yetimlerin vasilerine hitap edilmektedir. Onlara, kendilerinin de bir gün arkalarında yetimler bırakabilecekleri hatırlatılarak gözetimlerini üstlendikleri yetimlere iyi davranmaları öğütlenmektedir.

Bir başka görüşe göre ise âyet, mirasın taksimi esnasında hazır bulunan kimselerden orada hazır bulunan yetim ve yoksullara bir şeyler verilmesini engelleyenlere hitap etmektedir. Onlara, bir gün kendi çocuklarının da yetim ve yoksul kalabilecekleri hatırlatılarak o yetim ve yoksullara bir şeyler verilmesine engel olmayın, denmektedir. Bu görüşü dile getiren Muhammed Abduh, günlük hayattan da misal vererek, daha çok zengin kimselerin mirasları taksim edilirken orada hazır bulunanların kendilerini mirasçılara sevimli göstermek ve mallarını koruyormuş izlenimini vermek için bunu yaptıklarına dikkat

çekmektedir. İşte bu kimselere, bir gün kendi çocuklarının da yetim ve yoksul düşerek miras taksiminde hazır bulunacakları hatırlatılmaktadır.

Hülasa, bu âyette herkese, bir gün kendi çocuklarının da yetim kalabilecekleri hatırlatılarak yetimlere ve yoksul kimselere iyi davranılmasını öğütlemektedir. Bu sebeple âyet, ileri sürülen bu görüşlerin hepsini kapsamaktadır.

Âyetler grubu yetimlerin gözetilmesini etkili bir yolla dile getirdikten sonra yetim malı yeme konusunda çetin bir tehditle son bulmaktadır: **"Yetimlerin mallarını haksızlık yaparak yiyenler, sadece karınlarına bir ateş tıkamaktadırlar."**

يُوصِيكُمُ اللّٰهُ ف۪ٓي اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۚ
فَاِنْ كُنَّ نِسَٓاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَۚ وَاِنْ
كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُۜ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌۚ فَاِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُٓ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُۚ فَاِنْ كَانَ لَهُٓ اِخْوَةٌ
فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوص۪ي بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ
اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْۚ لَا تَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعاًۜ
فَر۪يضَةً مِنَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يماً حَك۪يماً ﴿١١﴾
وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُنَّ وَلَدٌۚ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ
مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوص۪ينَ بِهَٓا اَوْ دَيْنٍۜ

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ
وَلَدٌ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا
تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا اَوْ دَيْنٍ
وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ
اَوْ اُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَاِنْ كَانُوا
اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَا اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً
مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

11. **Çocuklarınız hakkında Allah size şunu tavsiye ediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadarı vardır. Tamamı kadın olup ikiden fazla iseler, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Tek kadın ise yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa anne ve babasının her birine bıraktığının altıda biri vardır. Çocuğu olmayıp anne ve baba da mirasçı iseler üçte bir annenindir. Ancak erkek kardeşleri varsa altıda bir annenindir. Bütün bunlar, ölenin yaptığı bir vasiyet yerine getirildikten ve şayet bir borcu varsa ödendikten sonradır. Babalarınız mı çocuklarınız mı, bunlardan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Tüm bunlar, Allah tarafından belirlenmiş birer fariza olarak** (tayin edilmiştir). **Şüphesiz, Allah her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır.**

12. **Hanımlarınızın çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bütün bunlar, ölen hanımların yaptığı bir vasiyet yerine getirildikten ve eğer varsa bir borcu, ödendikten sonradır. Şayet sizin çocuklarınız yoksa bıraktığınız mirasın dörtte biri onlarındır. Şayet çocuk-**

larınız varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Bütün bunlar, yaptığınız bir vasiyet yerine getirildikten ve eğer varsa bir borcunuz, ödendikten sonradır. Bir erkek ya da kadına kelâle yoluyla mirasçı olunuyor da o kimsenin (geride) **bıraktığı anne-babası ve çocukları olmayıp bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa onlardan her birine altıda bir vardır. Eğer kardeşler ikiden çoksa, üçte birde ortaktırlar. Bütün bunlar, yapılan bir vasiyetin yerine getirilmesinden ve eğer varsa bir borcu, ödendikten sonradır. Bu, haksızlık yapılmadan yerine getirilmelidir. Tüm bunlar, Allah tarafından bir tavsiye, bir buyruk olarak** (tayin edilmiştir). **Allah bilendir ve yumuşak davranandır.**

Kur'ân-ı Kerim'de en çok ayrıntıya girilen konuların başında miras konuları gelmektedir. Mirasçılara ne kadar pay verileceği konusuna giriş yapılırken bunun, Allah'ın bir tavsiyesi/buyruğu olduğu belirtilmektedir. Burada tavsiyeyi günlük hayatımızda kullandığımız anlamıyla değil, inananların mutlaka yerine getirmeleri gereken bir buyruk olarak anlamak gerekir.

Az önce belirttiğimiz gibi miras konusu aile kurumuyla ilgili diğer meselelerde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'de ayrıntılı bir şekilde incelenen konulardandır. Burada mirasçıların her birinin payı ve değişik durumlarda kime ne kadar verileceği açık bir şekilde anlatılmaktadır. Günümüzde çokça gündeme gelmesi nedeniyle bizim burada üzerinde durmak istediğimiz husus, erkeğe kadının iki payının verilmesinin nedenleridir. Acaba Kur'ân-ı Kerim, bazılarının iddia ettiği gibi gerçekten erkekleri kayırmakta mıdır?

Meseleye İslâm'ın oluşturmak istediği toplum yapısında erkek ve kadına yüklediği sorumluluk ve görevler açısından bakılmadığı takdirde böyle bir sonuca varmak mümkündür. Hâlbuki bir sistemin bir meseleye bakışı diğer meselelerden soyutlanarak yalnız başına alınıp değerlendirilemez. O halde meseleyi İslâm'ın kendi sistemi içerisinde değerlendirmemiz gerekir.

İslâm'da kadına hiçbir malî sorumluluk yüklenmemiştir; sorumluluk tamamen erkeklere aittir. Ailenin geçiminden erkek sorumludur. Kadın evli değilse geçimi babasına, erkek kardeşlerine veya erkek çocuklarına; evli ise kocasına aittir. Barınması, beslenmesi, giyimi, sağlık giderleri vs. saydığımız erkeklere aittir. Ayrıca kadın evlenirken kocasından mehir alır. Mirastan da ona belli bir pay vardır. Bu aldıkları üzerinde ne kocasının ne babasının ve ne de başka bir akrabasının bir hakkı vardır.

Netice olarak kadının malî hiçbir sorumluluğu bulunmadığı halde sorum-

luluk tamamen erkeklere yüklenmiştir. Mesele salt ekonomik açıdan ve erkekle kadının malî yükümlülükleri açısından değerlendirildiğinde kadının kayrıldığını söylemek bile mümkündür. Çünkü erkeğin aldığı miras kendisinin, eşinin ve çocuklarının geçimine hatta duruma göre annesinin ve kız kardeşlerinin geçimlerine harcandığı halde kadının mirastan aldığı payı harcamak zorunda olduğu hiçbir alan bulunmamaktadır. Sadece; babası, kocası, erkek kardeşleri ve yetişkin erkek çocukları yoksa; bu takdirde aldığını kendi geçimine harcar. "**Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır.**"

12. âyette sözü edilen "kelâle", baba ve oğul dışında olan akrabalar için kullanılır. Buna göre âyette, ölüp de geride baba ya da oğul bırakmayan kimse kastedilmektedir.

تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ ط
وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْر۪ي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِد۪ينَ ف۪يهَا ط وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ
﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً ف۪يهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُه۪ينٌ ﴿١٤﴾ ع

13. **Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Her kim Allah'a ve elçisine itaat ederse, Allah onu, içinde ebedî kalacağı, zemininde ırmakların çağlayıp aktığı cennetlere koyar. İşte bu, büyük kurtuluştur.**
14. **Her kim de Allah'a ve elçisine karşı gelir ve O'nun sınırlarını aşarsa onu da içinde ebedî kalacağı cehenneme tıkar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.**

Had kelimesi sözlükte sınır anlamına gelir. *Hudûdullah* Allah'ın sınırları demektir. Sûrenin başından itibaren buraya kadar anlatılan hususlar, Allah'ın sınırlarıdır. Mükellefler, yani Allah'ın emir ve yasaklarına uyma ehliyetine sa-

hip bulunanlar, bu sınırları aşamazlar. Bu sınırlar çerçevesinde hareket edenleri Allah, zemininde ırmakların aktığı cennetlerde ağırlar.

Allah'a itaat, Peygamber'i kanalıyla bildirdiği dinî kurallara uymaktır. Peygamber'ine itaat da aslında Peygamber'in Allah'tan getirdiği bu kurallara uymaktır. Bu sebeple Peygamber'e itaat, Allah'a itaatin kendisidir. Farklı iki itaat söz konusu değildir. Nitekim bu durum sûrenin sekseninci âyetinde, "**Elçi'ye itaat eden, Allah'a itaat etmiştir**" şeklinde dile getirilmektedir.

"Peygamber'e itaat, Allah'a itaat ile aynı şey ise ne diye tekrar edilmiştir?" şeklinde bir soru sorulabilir. Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber (s.a.v.)'in *beyan edici* olduğu da ifade edilmektedir. O hâlde Peygamber, Kur'ân-ı Kerim'de nazarî bilgileri pratiğe aktarmakta, kapalı âyetleri açıklamaktadır. Yüce Allah kendisine bu görevi vermiştir. O hâlde Peygamber'in emir ve yasakları da tıpkı Kur'ân-ı Kerim'deki emir ve yasaklar gibi bağlayıcıdır. Yeter ki bu emir ve yasakların, Peygamber'in kendisinden sadır olduğu kesin olarak belirlenmiş olsun. Hatta Peygamber'in içtihatları da aynı şekilde bağlayıcıdır. Çünkü Peygamber'in yanılması durumunda vahiy, ona yanıldığını haber vermiş ve onu düzeltmiştir. Peygamber'e itaat emredildiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber, iman edenlere örnek de gösterilmiştir. Örnek alınması istenen Peygamber'in hataları ve yanılmaları düzeltilmemiş olursa o hata ve yanılmalar da örnek olarak gösterilmiş olur ki Yüce Allah'ın hata ve yanılmaları örnek göstermesi düşünülemez.

"Her kim de Allah'a ve elçisine karşı gelir ve O'nun sınırlarını aşarsa onu da içinde ebedî kalacağı cehenneme tıkar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır."

Kişinin yanılması, bir an için hevasına uyarak günah işlemesi bağışlanabilecek bir şeydir. Ama bilerek ve ısrar ederek Allah ve Elçisine karşı geliyor; Allah'ın çizdiği sınırları aşıyor; bu konuda bir pişmanlık da duymuyorsa o ebedi ve alçaltıcı bir azabı hak etmiştir. Onun varacağı yer cehennem olacaktır.

وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا
عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْۚ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ
فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ

سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا
فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا
رَحِيمًا ﴿١٦﴾

15. Sevicilik yapan kadınlarınıza karşı aranızdan dört şahit getirin. Şahitler buna şahitlik yapacak olurlarsa ölüm onları alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol gösterinceye kadar o kadınları evde tutun.

16. Aranızdan o işi yapan iki erkek olursa onlara eziyet edin. Eğer tövbe eder ve durumlarını düzeltirlerse artık onlardan vazgeçin. Şüphesiz, Allah tövbeleri çok kabul edendir ve çok merhametlidir.

Müfessirlerin cumhuruna göre, birinci âyetle zina eden kadınlar, ikinci âyetle de zina eden erkekler kastedilmektedir. Buna göre, kadın zina ettiğinde ölünceye kadar evde hapsedilir veya ıslah-ı nefs ederek evlenir. Böylece bu çirkin davranışa bir daha yönelmesi ortadan kalkmış olur. Zina eden, eğer erkek ise eziyet edilerek cezalandırılır. Yine cumhura göre, bu âyetler, İslâm'ın ilk dönemlerinde geçerli olan hükümleri içerirler. Çünkü bilahare Nur sûresinin ikinci âyetinde, zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurulmasını emreden âyetiyle bu iki âyette anlatılan hükümler neshedilmiş veya açıklanmıştır. Yine cumhura göre, Nur sûresinde söz konusu edilen yüz değnek cezası, bekârlar içindir. Evlilere dair hüküm, hadislerle belirlenmiştir ve o da taşlanarak öldürülmeleridir. Müfessirlerin çoğunluğu böyle demekle birlikte iki âyeti de farklı şekillerde anlayanlar olmuştur.

Âyetler hakkında sağlıklı bir sonuca varmak için burada geçen bazı kelimeler üzerinde durmak gerekir.

Burada üzerinde durulması gereken ilk kelime الْفَاحِشَةَ kelimesidir. Kelime çirkin söz ve çirkin davranış anlamına gelir. Zina anlamında da kullanılmaktadır. Kocasının izni olmaksızın evden dışarı çıkan kadına, hatta sözleriyle kayınlarına eziyet eden yahut sövüp sayan kadına da Arap dilinde *fahişe* denmektedir. (Lisanu'l-Arab, VI, 325). Kısacası kelime, türevleriyle birlikte, sını-

rı aşan ve çirkin kabul edilen her davranış için kullanılmaktadır. Öyle ki cimriliğin karşılığında bile kullanılır. (İbnu Faris, Mu'cemu Mekayîsi'l-Luğa, IV, 478).

15. âyetin başında geçen اللاَّتِي kelimesi التي kelimesinin çoğulu olup *o kadınlar* anlamına gelmektedir.

16. âyetin başında geçen اللَّذَانِ kelimesi ise الذي kelimesinin tesniyesi/ikil kipi olup *o iki erkek* anlamına gelmektedir. Ancak bu âyetlerin İslâm'ın ilk dönemine ait hükümler içerdiklerini ve bilahare içerdikleri hükümlerin kaldırıldığını söyleyen müfessirlerin bir kısmı, bu kelimeyle zina eden erkek ve kadının kastedildiğini söylerken bir kısmı ise kelime her ne kadar tesniye ise de onun çoğul anlamında olduğunu ve onunla iki erkek değil erkeklerin kastedildiğini söylerler.

Bu konuda söylenenleri değerlendirmek için üzerinde durduğumuz son kelime ile başlayalım:

اللَّذَانِ kelimesiyle zina eden erkek ve kadının kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü bu takdirde zina eden kadınlar için iki hüküm ortaya çıkmaktadır. 15. âyette, ölünceye veya Allah onlara bir yol gösterinceye kadar hapis cezası, 16. âyette ise zina eden erkekleri de kapsayan eziyet edilmeleri cezası. Buna göre, kadınlar hakkında iki farklı ceza ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak 15. âyette kadınların cezası anlatıldığına göre onları 16. âyetin kapsamına alamayız.

Kelime tesniye olmakla birlikte bununla çoğulun kastedildiği şeklindeki iddiaya gelince, her ne kadar Arap dilinde tesniyenin çoğul anlamında kullanılması caiz ise de birinci âyette kadınlar için اللاَّتِي kelimesi çoğul kipiyle kullanıldığı halde ikinci âyette erkekler için tesniye kipinin çoğul anlamında kullanıldığını söylemek bir zorlamadır. Asıl olan, kelimenin kendi kip anlamında kullanılmasıdır.

Sevicilik kelimesiyle mealini verdiğimiz الْفَاحِشَةَ kelimesine gelince, kelimenin sözlük anlamının her türlü çirkin söz ve davranışı içerdiğine dikkat çekmiştik. Burada dört şahitten bahsedildiğine göre kelime zina ve zina benzeri fiiller için kullanılmış olmalıdır. Zina ile ilgili hüküm Nur sûresinde belirtildiğine göre burada birinci âyette kadınlar arası seviciliğin, ikinci âyette ise erkekler arası livatanın kastedildiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Mücahid'den de bu anlamda bir görüş nakledilmektedir. (İbnu Kesir, II, 235). Kelimenin bu iki fiil için kullanıldığının delili ise birinci âyette kadınlar için çoğul kipinin

kullanılması, ikinci âyette ise erkekler için tesniye kipinin kullanılmış olmasıdır. Çünkü sevicilik, bir anda birçok kadın arasında topluca olabildiği halde livata sadece iki erkek arasında olabilmektedir. Ayrıca bu iki âyeti söz konusu ettiğimiz anlamlarda almadığımız takdirde her dönemde toplumlarda var olan bu iki çirkin fiil için Kur'ân-ı Kerim'de başka herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Fahişe kelimesi, Ankebut sûresinin 28. âyetinde de eşcinsellik için kullanılmıştır. Orada eşcinsellik için kullanıldığı konusunda âlimler arasında hiçbir ihtilaf yoktur.

Bu âyetlerin İslâm'ın ilk dönemlerinde geçerli olan hükümleri içerdikleri, bilahare Nur sûresinin ikinci âyetinde zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurulmasını emreden âyetiyle bu iki âyette anlatılan hükümlerin neshedilmiş veya açıklanmış olduğunun ileri sürüldüğüne yukarıda değinmiştik. Bu görüşü ileri sürenler, bekâr kadınlarla ilgili hüküm Nur sûresindeki âyetle neshedilmiştir; evli kadınlar ise bu konuda nakledilen hadisler gereği recm edilirler yani taşlanarak öldürülürler, demektedirler. Hâlbuki âyette لَهُنَّ سَبِيلًا denmektedir. Bundan anlaşılan, Allah'ın açacağı yolun, lehlerine bir yol olduğudur. Aleyhlerine bir yol açılacak olsaydı, عليهن denilirdi. Eğer bilahare onlara açılan yol, recm edilmeleri yahut celd/sopa vurma cezası olsaydı bu, lehlerine değil aleyhlerine bir yol olurdu. O halde âyette kastedilen, seviciliktir. Bu işi yapan kadınlar, hapsedilirler; hapis halindeyken ölür yahut evlenirler. Böylece onlara bir yol açılmış olur.

Önceki âyette birtakım suçlardan söz edilmiş ve Allah'ın tövbeleri çokça kabul ettiği dile getirilmişti. Aşağıdaki âyetlerde ise tövbenin kabul şartları anlatılmaktadır:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ
يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنّ۪ي

تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذ۪ينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌۜ اُو۬لٰٓئِكَ

اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا ﴿١٨﴾

17. Allah'ın kabulünü üstlendiği tövbe, cehaletle kötülük işleyip sonra da hemen tövbe edenlerinkidir. İşte onlar, Allah'ın tövbesini kabul ettikleridir. Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır.

18. Yoksa, kötülükleri yapmaya devam edenler için de tövbe söz konusu değildir. Öyle ki bunlardan birine ölüm gelip çattığında; "Şu an gerçekten tövbe ettim" der... Kâfirler olarak can verenler için de (tövbe) **söz konusu olmaz. İşte bu kimselere çok acı bir azap hazırlamışızdır.**

Cehaletle kötülük işlemek, o davranışın kötü bir davranış olduğunu bilmeden onu işlemek anlamında değildir. Çünkü *cehalet* kelimesi Arap dilinde sadece basit bilgisizlik anlamında kullanılmamaktadır. Şehvet ve arzuların kişinin aklını çelmesi yahut kızgınlık ve öfke ile kişinin muhakeme yeteneğini yitirerek hakkı unutması durumunu ifade etmek için de bu kelime kullanılır. Mesela Hz. Yusuf; *"O kadınlara meyledersem cahillerden olurum"* diyor. (Yusuf 12/33). Burada Hz. Yusuf, *hevama kapılıp günah işlersem cahillerden olurum*, demektedir. Kişi gerçekten inanan biri ise bilerek ve sonuçlarını değerlendirerek Allah'ın emirlerine karşı gelmez. Bir an için kendini boşlukta bulur ve öylece günah işler. Yaptığını enine boyuna değerlendirmemiş ve duygularıyla hareket etmiş olur. Yaptığı bir kızgınlık eseridir yahut heva ve şehvet duygularının baskısı altında kaldığından, muhakeme etmeden attığı bir adımdır. İşte bu şekilde kötülük işleyenler, kendilerine geldiklerinde hemen tövbe edecek olurlarsa Allah tövbelerini kabul eder.

Müfessirlerin çoğu, *"hemen ardından tövbe etmekle"*, ölmeden önce yani kişinin can çekişmeye başladığı ana kadarki vaktin kastedildiğini söylerler. Gerekçeleri ise ikinci âyetteki "**Yoksa, kötülükleri yapmaya devam edenler için de tövbe söz konusu değildir. Öyle ki bunlardan birine ölüm gelip çattığında; "Şu an gerçekten tövbe ettim" der...**" cümlesidir. Hâlbuki birinci âyet, her günah işleyenin tövbesinin kabul edileceği zamanı belirtirken, ikinci âyet hiçbir günahkârın tövbesinin kabul edilmeyeceği anı belirtmekte-

dir. Yani âyet, tövbe ile ilgili iki uç noktayı anlatmaktadır. Bu iki uç arasında kalan hususlar âyette anlatılmamaktadır.

Gerçek o ki günah işlemenin üzerinden zaman geçtikçe ve kişi günah işlemeye devam ettikçe kalbi kararır ve duyarlılığını yitirir. Sonuçta günahları onu çepeçevre sarar. Aslında böyle birinin tövbe etmesi de zorlaşır. Tövbesini sürekli erteler ve nihayet ölüm gelip çatar.

Günahlar kişinin inancını ve toplumların huzur ve güvenliklerini yiyip bitiren kemirgenler gibidir. Onlara bir an önce son verilmediği takdirde hem kişinin inancını hem de toplumların huzur ve güvenini kemirir bitirirler.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ
لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَٓاءَ كَرْهًاۜ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا
بِبَعْضِ مَٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّٓا اَنْ يَأْت۪ينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍۚ
وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِۚ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى
اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ ف۪يهِ خَيْرًا كَث۪يرًا ﴿١٩﴾
وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍۙ وَاٰتَيْتُمْ
اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔاۜ اَتَأْخُذُونَهُ
بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُب۪ينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ
اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ م۪يثَاقًا
غَل۪يظًا ﴿٢١﴾

19. Ey iman edenler, kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Ve açık bir şekilde hayasızlık yapmadıkları sürece onlara verdiklerinizin bir kısmını ellerinden almak için onları sıkıştırmayın. Onlara iyi davranın. Şayet onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyde Allah birçok hayır kılmıştır.

20. Bir eşi bırakıp da onun yerine başka bir eş almak isterseniz öncekine yüklerle mehir vermiş olsanız bile ondan bir şey geri almayın. Bir iftira ve apaçık bir günah olarak onu geri alacak mısınız (şimdi)**?!**

21. Onu nasıl alabilirsiniz, değil mi ki birbirinizle kaynaşıp baş başa kalmıştınız ve onlar sizden çok kesin bir söz almıştı.

İlk âyette sözü edilen, *"kadınlara mirasçı olma"*, iki şekilde anlaşılmıştır: Bunlardan birincisi, kadının malına mirasçı olma ümidiyle kişinin hoşlanmadığı bir kadınla evlenmesidir. Kadın zengin biridir ve kişi aslında o kadından hoşlanmamaktadır; sadece, şayet kadın ölürse malına mirasçı olurum düşüncesiyle o kadınla evlenmektedir. İkinci görüş ise kadının bizzat kendisine mirasçı olma düşüncesidir. Buna göre âyet, cahiliye döneminde var olan bir geleneği ortadan kaldırmaktadır. Yine buna göre, ölen kişinin akrabalarından biri, kendi elbisesini o kadının üzerine attı mı artık o kadın üzerinde hak sahibi olurdu. Buhari İbnu Abbas'tan şöyle bir rivayet nakletmektedir: *"Cahiliye döneminde adam öldüğü zaman akrabaları, onun geride kalan eşi üzerinde daha çok hak sahibi kabul edilirlerdi. İsterlerse onlardan biri onunla evlenir, isterlerse onu başkasıyla evlendirir, isterlerse de evlendirmezlerdi."* (Fethu'l-Bâri, VIII, 184). Başka rivayetlerde de kadın güzel ise onunla evlenirler, çirkin ise onunla evlenmedikleri gibi başkalarıyla evlenmesine de müsaade etmez, elleri altında tutarlardı. Kadın ölünce de malına mirasçı olurlardı, denmektedir. Yine bu rivayetlerin bir kısmında, ancak mehrini ölen eşinin yakınlarına vermesi kaydıyla evlenmesine müsaade ederlerdi, denmektedir. Rivayetlerde burada anlatılanlara benzer ve kadınlara haksızlık içeren uygulamalardan söz edilmekte, âyetin bu haksızlıkları ortadan kaldırmak için indirildiği anlatılmaktadır.

"Ve açık bir şekilde hayasızlık yapmadıkları sürece onlara verdiklerinizin bir kısmını ellerinden almak için onları sıkıştırmayın."

Erkek, kadını boşadığı takdirde kadına nikâh akdinde vermeyi taahhüt ettiği mehre kesinlikle dokunamaz. Arap cahiliye döneminde de sonraki dönemlerde de hanımını boşamak isteyen, fakat mehrini geri versin diye ona kötü davrananlar olabilmektedir. Kendisine kötü davranır ki kadın, *"bana ver-*

diğin mehri sana geri vereyim de beni boşa" desin. Ancak ahlâk dışı bir davranışı söz konusu ise o başka. Kuşkusuz kişi eşinin herhangi bir davranışından gerçekten hoşlanmayabilir. Hoşlanmamasında haklı da olabilir. Ancak hoşlanmadığı her davranışından dolayı onu boşama yolunu seçmemelidir. **"Şayet onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyde Allah birçok hayır kılmıştır."** Boşama olmaksızın bir müddet beklenmesi gerekir. Olabilir ki bir müddet sonra eşine sevgi besler ve mutlu bir hayat geçirirler.

Bir müddet sabredildiği halde eğer beraber geçinmenin mümkün olmadığı kesin olarak ortaya çıkarsa elbette ki erkeğin kadını boşamasında bir sakınca yoktur.

"Bir eşi bırakıp da onun yerine başka bir eş almak isterseniz öncekine yüklerle mehir vermiş olsanız bile ondan bir şey geri almayın. Bir iftira ve apaçık bir günah olarak onu geri alacak mısınız (şimdi)**?!"**

Onu nasıl alabilirsiniz, değil mi ki birbirinizle kaynaşıp baş başa kalmıştınız ve onlar sizden çok kesin bir söz almıştı."

Kesin olarak birlikte yaşama mümkün görünmediğinde kişi hanımını boşayabilir, ama nikâh akdinde kendisine verdiği mehri geri alamaz. Çünkü o mehir bir müddet için de olsa o eşiyle beraber kalmasının bir ödülüdür. Eşiyle uzun veya kısa bir hayat sürmüştür, buna saygı göstermesi gerekir. Ayrıca boşadıktan sonra da kadına iyilikte bulunmaya devam etmelidir. Çünkü ne de olsa bir müddet için o kadınla birlikte olmuş ve hayatı onunla paylaşmıştır.

Görüldüğü gibi âyetler ayrıntılarına varıncaya kadar kadına yapılabilecek haksızlıkları dile getirmekte ve buna engel olacak tedbirlere yer vermektedir.

Evlenilecek kadınlara iyi davranılması öğütlendikten sonra hangi kadınlarla evlenmenin caiz olmadığı, aşağıda sıralanmaktadır:

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَٓاؤُ۬كُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ
اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَۜ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًاۜ وَسَٓاءَ
سَب۪يلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ
وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْاَخِ

وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰت۪ٓي اَرْضَعْنَكُمْ
وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَٓائِكُمْ
وَرَبَٓائِبُكُمُ الّٰت۪ي ف۪ي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَٓائِكُمُ الّٰت۪ي
دَخَلْتُمْ بِهِنَّۘ فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْۘ وَحَلَٓائِلُ اَبْنَٓائِكُمُ الَّذ۪ينَ
مِنْ اَصْلَابِكُمْۙ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ
سَلَفَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَح۪يمًاۙ ﴿٢٣﴾
وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَٓاءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۚ كِتَابَ
اللّٰهِ عَلَيْكُمْۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا
بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِن۪ينَ غَيْرَ مُسَافِح۪ينَۜ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِه۪ مِنْهُنَّ
فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَر۪يضَةًۜ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ف۪يمَا
تَرَاضَيْتُمْ بِه۪ مِنْ بَعْدِ الْفَر۪يضَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَل۪يمًا حَك۪يمًا ﴿٢٤﴾

22. Geçmişte olmuş vakalar hariç babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Bu kesinlikle çok çirkin, çok iğrenç bir şeydi. O ne fena bir adetti.

23. Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız ve teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları ve kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren analarınız, sütkardeşleriniz, eşlerinizin anaları, ken-

dileriyle zifafa girmiş olduğunuz eşlerinizden olup evinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılınmıştır. Şayet onlarla zifafa girmemişseniz o zaman sizin için bir sakınca yoktur. Öz oğullarınızın hanımlarını ve iki kız kardeşi bir arada tutmanız da (size haram kılınmıştır); **ancak geçen geçmiştir. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.**

24. Sahip olduğunuz cariyeler hariç evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Bu, Allah'ın size buyruğudur. Bu sayılanların dışındakilerin tamamına gayr-ı meşru bir yolla değil de iffetli bir evlilik yapmak şartıyla mallarınızı vererek talip olmanız size helal kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra kendi aranızda razılaşmanızda bir sakınca yoktur. Şüphesiz, Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır.

Âyetlerin içerdiği hükümler açıktır. Bununla birlikte bu iki âyette anlatılanları kısaca açıklamakta yarar vardır. Ahkâm tefsirleriyle fıkıh kitaplarında bu âyetlere dayandırılan birçok hüküm zikredilmektedir. Ancak biz çalışmamızda fıkhî meselelerin ayrıntılarına girmemeyi tercih ettik.

İlk âyette, babanın geride kalan hanımıyla evlenmek haram kılınmaktadır. Ne var ki cahiliye döneminde üvey anneleriyle evlenenler vardı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi cahiliye döneminde ölen kişinin akrabalarından biri, ölen kişinin hanımının üzerine kendi elbisesini atarsa o kadının kendisine mirasçı olurdu. Hatta ölen kişinin oğlunun üvey annesi üzerinde daha hak sahibi olduğu nakledilir. İşte ölen kişinin oğlu geride kalan üvey annesinin üzerine kendi elbisesini atmışsa onunla evlenirdi. Bu konularla ilgili yasaklar gelmeden önce bu tür evlilikler yapmış olanlar için herhangi bir günah söz konusu değildir.

İkinci âyette ise nesep, süt veya nikâh sebebiyle evlenilmesi yasaklanan kadınlar sıralanmaktadır. Buna göre:

a) Anne ile evlenmek haram kılınmıştır. Annenin annesi, babanın annesi; kısaca yukarıya doğru ninelerin tamamı bu yasak kapsamı içerisindedir.

b) Kişinin kendi kızıyla evlenmesi haram kılınmıştır. Aynı şekilde kız olsun erkek olsun evlatlarının kızlarıyla evlenmesi de bu yasak kapsamındadır. Fakihlerin çoğu, kişinin gayr-i meşru kızlarının da bu kapsama girdiğini söylerler.

c) Kız kardeşle evlenmek haram kılınmıştır. Anne-baba bir yahut anne bir veya baba bir bütün kız kardeşler bu kapsamın içerisindedir.

d) Kişinin halasıyla evlenmesi haramdır. Aynı şekilde dedelerin kız kardeşleriyle evlenmek de haramdır.

e) Teyzeyle evlenmek haramdır.

f) Kız ve erkek kardeşlerin kızlarıyla evlenmek haramdır. Bu yoldan aşağıya doğru gelen bütün yeğenlerle evlenmek de aynı yasak kapsamının içerisindedir.

g) Sütanne ve sütkardeşlerle evlenmek de haramdır. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde: "*Nesepten dolayı haram olanların hepsi, süt emmeden dolayı da haramdır*" (Müslim, Kitabu'r-Rada') buyurmaktadır.

Süt emmekten dolayı evlenmenin haram oluşuyla ilgili teferruat, mesela, bir defa süt emme ile haramlığın gerçekleşip gerçekleşmediği gibi konular fıkıh kitaplarında anlatılmaktadır.

h) Kendisiyle zifafa girilmiş kadının kızıyla evlenmek haramdır. Kendileriyle zifafa girilmeden boşanmış olan kadının kızıyla evlenmekte ise bir sakınca yoktur.

i) Kişinin kendi öz oğullarının hanımlarıyla/gelinleriyle evlenmesi haramdır. Aynı şekilde kendi sütoğlu olan kişinin hanımıyla evlenmesi de bu kapsama dahildir.

j) İki kız kardeşle aynı anda evlenmek de haramdır. Aynı şekilde bir kadını teyzesi, halası, erkek veya kız kardeşlerinin kızlarıyla aynı anda evlenmek de haram kılınmıştır. Bu son husus, hadislerle belirlenmiştir.

k) Evli kadınlarla evlenmek de haram kılınmıştır. Ancak esir düşen bir cariye ile evlenmek caizdir. Esir düştüğünde hamile ise doğum yapıncaya kadar kendisiyle yatmak caiz olmaz.

"Ancak geçen geçmiştir."

Geçmişte iki kız kardeşle aynı anda evli olmak caiz görülüyordu. Bu âyetle söz konusu âdet ortadan kaldırılmış ve geçmişte bu şekilde evlilik yapmış olanlar, bu âyetten sonra eşlerinden birini boşamıştır. Âyetteki ifadeler, geçmişte bu şekilde yapılmış olan evliliklerin devam edebileceğini değil, böyle bir yasak geçmişte olmadığından dolayı kişiye günah yazılmayacağını anlatmaktadır.

Son âyetin, "**Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir belirlendikten sonra kendi aranızda razılaşmanızda bir sakınca yoktur**" kısmının tefsirine dair farklı rivayetler nakledilmektedir. Âyetle neyin kastedildiği konusunda İbnu Abbas'tan da farklı iki görüş rivayet edilmektedir. Onlardan birine göre, bu âyette bildiğimiz normal nikâh kastedilmektedir. Diğer rivayete göre ise bu âyette mut'a kastedilmekte-

dir. Bu iki görüş Mucahid'den de nakledilmektedir. (Taberî, IV, 11-12). Mut'a, belli bir ücret karşılığında belli bir süre için yapılan evliliktir.

Ehl-i Sünnet bu konuda genelde iki görüş ileri sürmektedir. Bu görüşlerden birine göre, âyet tamamen normal nikâhı anlatmaktadır. Âyetin mut'a nikâhıyla hiçbir ilgisi yoktur. Bu görüşte olanlara göre, mut'anın hükmü hadislerde belirtilmiştir. Peygamber (s.a.v.) mut'a nikâhını önce serbest bırakmış, sonra da neshetmiştir. Serbest bırakma da neshetme de sünnetle olmuştur.

İkinci görüşe göre -ki çoğunluk bu görüştedir- âyet mut'a nikâhıyla ilgilidir. Ancak bilahare neshedilmiştir. Âyetin ne ile neshedildiği konusunda da farklı görüşler nakledilmektedir. Kimine göre, Talak sûresinde kadının iddetinin gözetilerek boşanması gerektiğini bildiren ilk âyeti ile Bakara sûresinde kadının boşandıktan sonra iddet bekleyeceğini bildiren 228. âyetle neshedilmiştir. Çünkü söz konusu âyetlerde eşlerin birbirlerinden ayrılmalarının, ancak erkeğin boşaması, kadının da iddet müddetini tamamlamasıyla gerçekleşeceği belirlenmiştir. Hâlbuki mut'a nikâhında bu iki husus bulunmamaktadır. Kimine göre ise Nisa sûresinin 12. âyeti olan, eşin mirasçı olacağını bildiren âyetle nesih edilmiştir. Çünkü mut'a nikâhında miras söz konusu değildir. Bu konuda başka âyetler de zikredilmiştir. Kimine göre de Peygamberin sünnetiyle nesih edilmiştir.

Peygamber tarafından mut'a nikâhının kaç kez serbest bırakılıp yasaklandığı konusunda da farklı rivayetler nakledilmektedir. Kimi rivayetlere göre bir kez kimine göre iki kez kimine göre de üç kez serbest bırakılıp ardından yasaklanmış ve son yasaklamada ise bu yasağın kıyamete kadar devam edeceği belirtilmiştir. Son kez serbest bırakılıp yasaklanmasının Hayber'de mi yoksa Mekke fethinde mi olduğu konusunda da ihtilaf edilmiştir.

Şii âlimlere göre ise mut'a nikâhı hem Kur'ân'ın bu âyetiyle hem de Peygamber'den nakledilen hadislerle kıyamete kadar serbesttir. Çünkü onlara göre neshedilip edilmediği meselesi bir tarafa, âyette فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ denmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemde mut'a nikâhı biliniyordu ve bu nikâh şekli "استمتاع" kelimesiyle ifade ediliyordu. Ayrıca İbnu Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Ubey b. Ka'b, Katade, Mücahid, Süddi, İbnu Cübeyr, Hasan-ı Basrî ve benzeri sahabi ve tabiinden bu görüş nakledilmektedir. (Tabataî, el-Mizan, IV, 272). Onlara göre bu konudaki hüküm neshedilmiş de değildir.

Netice olarak gerek İbnu Abbas'tan ve gerek diğer sahabilerden bu konuda nakledilen rivayetler çelişkilerle doludur. Bu nedenle Ehl-i Sünnet âlimleri mut'ayı haram saymakla birlikte mut'a yapana zina cezası uygulanmayacağını söylerler.

وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ
الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ
بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ فَاِذَٓا
اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى
الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ
وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾
يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾
وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ
اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

25. Sizden mümin, hür kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyenler, sahip olduğunuz mümine cariyelerden biriyle evlensin. Elbette Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Siz birbirinizden türediniz. O hâlde iffetli olmaları; zinadan kaçınmaları ve dost edinme-

miş olmaları şartı, efendilerinin de izniyle onlarla evlenin ve onlara ücretlerini/mehirlerini örfe uygun olarak verin. Evlendikten sonra zina ederlerse onlara hür kadınlara verilen cezanın yarısı vardır. Bunlar, içinizden günah işlemekten sakınanlaradır. Ama sabrederseniz sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.

26. Allah size her şeyi açıklamak, size sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbelerinizi kabul etmek istiyor. Allah bilendir ve her şeyi yerli yerince yapandır.

27. Allah sizin tövbe etmenizi murad eder; arzularına uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa meyletmenizi isterler.

28. Allah yükünüzü hafifletmeyi murad eder; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.

Buradaki âyetler önceki gruptaki âyetlerde anlatılanların tamamlayıcısı durumundadır. Daha önce, kendileriyle evlenilemeyecek kadınlar anlatıldıktan sonra bunlar dışındakilerle evlenmenin caiz olduğu anlatılıyordu. Bu gruptaki âyetlerin birincisinde ise hür kadınlarla evlenme imkânı bulamayanlara, iffetli ve mümin cariyelerle evlenmeleri tavsiye edilmekte ve suç işlemeleri durumunda cariyelere verilecek cezanın hür kadınlara verilen cezanın yarısı olduğu belirtilmektedir. Efendisinden başka biriyle evlenen cariyeye mehir ödeneceği de ifade edilmektedir. Gerek fıkıh kitapları ve gerek ahkâm konularıyla ilgilenen tefsirler, cariyelerin durumlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler verirler. Ancak günümüzde cariyelik gibi bir durum söz konusu olmadığı için bu konuları anlatma ihtiyacı duymuyoruz.

Grubun diğer âyetlerinde ise dini ilgilendiren konularda Allah'ın bu konuların tamamını açıkladığı; inananlara rehberlik etsin diye başta peygamberler olmak üzere geçmişteki inananların hayat tarzlarının gözler önüne serildiği anlatılmakta; inananların hatalarından dönmeleri için Allah'ın tövbe kapısını açık tuttuğu ve tövbe etmelerini teşvik ettiği dile getirilmektedir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ

اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ

تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِكُمْ رَح۪يمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا
فَسَوْفَ نُصْل۪يهِ نَارًاۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا
﴿٣٠﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَٓائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَر۪يمًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا
مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِه۪ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍۜ لِلرِّجَالِ نَص۪يبٌ مِمَّا
اكْتَسَبُواۜ وَلِلنِّسَٓاءِ نَص۪يبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَۜ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ
مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمًا
﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
وَالْاَقْرَبُونَۜ وَالَّذ۪ينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَص۪يبَهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدًا ﴿٣٣﴾

29. Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksız yolla yemeyin; ancak karşılıklı bir uzlaşma ile yaptığınız ticaret yoluyla yemeniz helaldir. Kendinizi de öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı merhametlidir.

30. Kim haddini aşarak ve zulmederek bunu yaparsa onu bir ateşe sokarız ki, bu, Allah'a kolaydır.

31. Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız küçük günahlarınızı siler ve sizi onurlu bir makama yerleştiririz.

32. Allah'ın sizden birinizi diğerine üstün kıldığı şeylere göz dikip

durmayın. Erkeklere de hak ettiklerinden bir pay vardır ve kadınlara da. Allah'ın lütfunu isteyin, şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir.

33. (Ey insanlar), **her biriniz için; anne-baba ve akrabaların bıraktıkları mallara mirasçı olacak yakınlar belirlemişizidir. Kendileriyle ahitleştiğiniz kimselere de paylarını verin. Şüphesiz ki Allah her şeye şâhittir.**

İman sadece kalpte olan bir inanç değildir, kişinin hayatı ve davranışları üzerinde de etkisi vardır. Bu sebeple dinî emir ve yasaklar gündeme getirildiğinde genellikle *"ey iman edenler"* hitabıyla söze başlanır. Böylece inanan muhataplara bu emir ve yasaklara uymalarının, imanlarının bir gereği olduğu hatırlatılmış olur. Çünkü iman ile amelin bütünüyle birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir.

"Haksız yolla" şeklinde tercüme ettiğimiz "بِالْبَاطِلِ" kelimesi, hak kelimesinin zıddıdır. İnsanların mallarını haksız yolla yemek, şeriatın gösterdiği yolların dışına çıkarak mal elde etmektir ki bir karşılık veya gönül rızası olmaksızın başkasının malını yemektir.

Ticarî hayatta aldatmak ve karaborsacılık yapmak haksız yolla mal elde etmeye girer. Aynı şekilde karşı tarafın rızası olsa bile dinin yasakladığı faiz ve kumar gibi haram yollarla mal elde etmek de bu kapsamın içerisindedir.

Âyette *mallarınız* kelimesinin kullanılışı dikkat çekicidir. Çünkü mal belli bir kimsenin mülkiyetinde olup o kişinin o mal üzerindeki hakları koruma altına alınmış olsa bile aslında kamunun da o malda hakkı vardır. Nitekim belli bir mal varlığına ulaşanlar, kamu yararına bu mallarından harcamak; zekâtını vermek mecburiyetindedirler. Kamunun mülkiyetinde olan ise aslında Allah'ın mülkiyetindedir. Bu sebeple bir kimsenin mülkiyetinde olan mala yapılan haksız bir girişim mal sahibinin kendisinden dahi gelse aslında kamunun malına, hatta Allah'ın mülkiyetine yapılan haksız girişim gibidir. Kişinin mülkiyeti, tasarruf mülkiyetidir. Aynı şekilde kamu mülkiyeti de tasarruf mülkiyetidir. Malın gerçek sahibi Allah'tır. Diğer yandan *mallarınız* denilmesi herkesin, başkasının malını kendi malı gibi koruması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde *birbirinizi öldürmeyin* yerine *kendinizi öldürmeyin* denmesi de dikkat çekicidir. Peygamber'in de bir hadisinde dile getirdiği gibi *Müslümanlar tek bir vücut gibidir. Birinin zarar görmesi, diğerinin zarar görmesi* demektir.

Müslümanlar dinin emirlerini yerine getirecek olurlarsa diğer milletlere

iyilikte örnek olacak bir toplum kurar; insanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmet olurlar.

Başkasının malını yemek veya canına kıymak büyük günahlardandır. Başkasının hakkına tecavüz şeklindeki suçlardan tövbe etmek, ancak zarara uğramış kişilerin zararlarını telafi etmekle mümkündür. Böylesi günahları Allah başka türlü affetmez. Allah, kendisine ortak koşmak hariç, küçük günahları bağışlar. "**Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız, küçük günahlarınızı siler ve sizi onurlu bir makama yerleştiririz.**"

İbnu Abbas ve İbnu Mes'ud'dan nakledilen rivayetlere göre Nisa sûresinin başından buraya kadar anlatılan yasakların tamamı burada söz konusu edilen büyük günahlar kapsamına girmektedir.

Büyük günahların sayısı ve sıralamasına dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genel olarak büyük günahlar, kendilerinden söz edilmesinin ardından cehennem azabıyla yahut Allah'ın laneti ile yahut azapla tehdidin söz konusu edildiği günahlar şeklinde tanımlanmışlardır. Bir hadiste şöyle denmektedir: *"Şu yedi helak edici şeyden sakının: Allah'a ortak koşmak, büyü yapmak, haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymak, faiz yemek, yetim malı yemek, savaşta geri dönüp kaçmak, bir şeyden habersiz masum inanmış kadınlara zina suçu atmak."* (Buhari ve Müslim).

"Allah'ın sizden birinizi diğerine üstün kıldığı şeylere göz dikip durmayın. Erkeklere de hak ettiklerinden bir pay vardır ve kadınlara da. Allah'ın lütfunu isteyin, şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir."

Erkeklerin kendilerine has özel meziyetleri olduğu gibi kadınların da kendilerine has özel meziyetleri vardır. Nitekim âyetin, kadınların da erkekler gibi cihada katılma ve cihad sevabı alma istekleri üzerine indirildiği rivayet edilmektedir. Âyetin bağlamı düşünüldüğünde kadınların erkeklerden daha az miras almalarının öncelikle kastedildiğini söyleyebiliriz. Âyetin sadece kadınlarla erkekler arasındaki farklılıklarla ilgili olmadığını, erkek kadın ayırımı olmaksızın hasede konu olan hususların tamamını kapsadığını söyleyenler de olmuştur. Başkasını haset eden kişi sadece kendisini sıkıntıya sokmuş olur. Oysa başkasını haset etmek yerine, Allah'ın kendisine de lütfetmesini istemelidir. Allah'ın hazineleri sonsuzdur; dilediğine dilediğini verir, yeter ki kul gayret etsin. Allah birine üstünlük vesilesi olan bir şey vermişse *"şüphesiz Allah her şeyi çok iyi bilendir."* O kişi, çabasıyla o üstünlüğü hak etmiştir. Ayrıca kişiye verilmiş olan her bir imkân o kişinin imtihanı açısından bir araçtır.

"(Ey insanlar), **her biriniz için; anne-baba ve akrabaların bıraktıkla-**

rı mallara mirasçı olacak yakınlar belirlemişizidir. Kendileriyle ahitleştiğiniz kimselere de paylarını verin. Şüphesiz ki Allah her şeye şâhittir."

Daha önceki âyetlerde malların haksız yere yenmesi yasaklanmış, ardından başkasına mal vs. gibi bir nedenden dolayı üstünlük tanınmışsa bunun haset edilmemesi gerektiği anlatılmıştı. Genellikle mal elde etme, kişinin emeğiyle elde ettiği bir şeydir. Burada ise kişinin emeğinin bulunmadığı miras konusuna geçilmektedir.

Tek nefisten türemiş olmaları sebebiyle insanlar arasında bir bağ varsa da yakın akrabalık bağı çok daha güçlüdür. İşte burada miras üzerinde hak sahibi olanlar söz konusu edilmektedir. Mirasçı olmak, anne ve baba yoluyla gerçekleşen akrabalık sonucudur. Bir de ahitleşme sonucu ortaya çıkan mirasçı olma vardır ki bu, *"kendileriyle ahitleştiğiniz kimseler"* kapsamına girmektedir. Eşlerin arasındaki bağ soy akrabalığı değil, ahitleşme sonucu ortaya çıkan bir bağdır ve bundan dolayı da kişiler birbirlerine mirasçı olurlar. Ayırım yapılmaksızın mirasçıların hepsine miras paylarının verilmesi gerekir. Kuşkusuz, Allah, olup biten her şeye tanıklık etmektedir.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ
عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ
قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي
تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا
إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا
إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

34. Erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler; çünkü hem Allah onlardan birini diğerinden üstün yaratmıştır hem de erkekler, mallarından harcama yaparlar. O yüzden saliha kadınlar itaatkârdırlar. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık onlar da mahremiyete dikkat ederler. Dik başlı davranarak yukarıdan bakmalarından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün; ancak size itaat ederlerse onları incitmek için bahane aramayın. Allah, gerçekten de yücedir ve büyüktür.

35. Eğer o çiftin ayrılmasından endişe ederseniz erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden de bir hakem gönderin. Şayet barışmak istiyorlarsa Allah onları uzlaştırır. Şüphesiz ki Allah bilendir, haberdar olandır.

32. âyette, insanların bazılarının diğer bazılarına üstün kılınmasının bir haset sebebi olmaması gerektiğine değinilmiş, Allah yolunda savaşa katılmaları ve mirasta daha fazla pay almaları sebebiyle erkeklerin kadınlara tercih edilmelerinin de bu kapsama girdiğine dikkat çekilmişti. İşte burada bunun gerekçesi dile getirilmektedir.

قوام/kavvâm: Yöneten, bakım ve gözetimini üstlenen anlamında olan bu kelime, ayağa kalkmak anlamına gelen ق و م kökünden türetilmiştir. (Lisanu'l-Arab; Kitabu'l-Ayn) İbnu Abbas âyete anlam verirken, *"erkekler, kadınların yöneticileridir"* demiştir. (İbnu Atiye, el-Muharraru'l-Veciz, II, 47). Kelimenin sözlük anlamından ve İbnu Abbas'ın âyete verdiği anlamdan, erkeğin ailenin reisi olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Erkeğin ailenin reisi olması iki sebebe bağlanmıştır. Bunlardan biri, yaratılıştan gelmedir; diğeri ise sonradan kazanılmıştır.

Erkekler, yaratılışları itibarıyla bedenen daha güçlüdür. Bu sebeple Allah yolunda savaş ve ailenin geçimi gibi hususlar erkeklere yüklenmiş, buna karşılık mirasta kendilerine kadınlardan daha fazla pay verilmiştir. Erkeğin ailenin reisi olmasını sağlayan ve sonradan kazanılmış olan özelliği ise nikâh akdinde kadına verdiği mehir ve ailenin geçimini üstlenmiş olmasıdır. Kuşkusuz ailenin geçiminin erkeğe yüklenmiş olması, birinci sebep olan, bedenen daha güçlü olmasıyla da ilgili bir husustur.

Erkeğin bu iki yönden kadından üstün olması, kadına baskı uygulayacağı anlamına gelmediği gibi tek tek her bir erkeğin her bir kadından üstün olduğu anlamına da gelmez. Kocasından daha güçlü olan kadın da vardır. Burada hüküm geneldir. Genel olarak erkekler ve kadınların durumu böyledir.

Aile reisliğinin erkeğe verilmesinin başka sebepleri de olabilir. Mesela genelde erkekler kadınlardan daha soğukkanlıdır ve onlarda mantık ön plandadır. Kadınlarda ise duygusallık daha ağır basmaktadır. Soğukkanlı olmak, karar verirken duygusallığa kapılmamak, yöneticilik açısından önemli bir husustur. Bununla birlikte kocasından daha soğukkanlı, karar verirken duygusallığa kapılmadan daha temkinli davranan kadınlar da elbette vardır. Ancak az önce dikkat çektiğimiz gibi bu tür kurallar belirlenirken erkeklerle kadınların geneli gözetilmiştir. Önemli olan sorumluluklarla yükümlülükler arasında bir dengenin var olmasıdır. Bakara sûresinin 228. âyetinde bu kural dile getirilmiştir.

Erkeğin aile reisi olması, mutlak hakimi olduğu anlamına gelmez. Daha önceki âyetlerde belirtildiği gibi erkeğin mirasta payı olduğu gibi kadınların da payı vardır. Nikâh akdinde kadına mehir verilmektedir. Gerek miras olarak kendisine düşen pay konusunda ve gerek mehir olarak aldığı konusunda karar sahibi tamamen kadının kendisidir. Aile reisinin bunlar üzerinde herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Erkeğin reisliği evlilik hayatıyla ilgili meselelerde geçerlidir. Kadının temel hakkı olan örfe uygun bir şekilde akrabalarını ziyaret etmesine yine örfe uygun olarak sosyal hayatını ve faaliyetlerini yürütmesine kocası engel olamaz. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi *örf*, dinin ve aklın uygun gördüğü geleneklerdir.

Birçok müfessir ve fakih, ailenin nafakasını temin edemeyen erkeğin reislik hakkının da ortadan kalktığını söylemektedir. (Muhammed İzzet Derveze, ed-Dustûru'l-Kur'ânî ve'Sunneti'n-Nebeviyye fi Şuûni'l-Hayat, II, 204).

Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle demektedir: *"Kadınların en hayırlısı, kendisine baktığında seni mutlu eden, kendisinden bir şey istediğinde sana itaat eden ve senin gıyabında malını ve kendisini koruyandır."* (Beyhaki). Buna karşın erkeğin en hayırlısına dair de şöyle demektedir: *"Sizin en hayırlınız ailesine karşı en iyi davrananınızdır. Ben ailesine en iyi olanınızım."*

Haddizatında farklı özellikleriyle kadın ve erkek aile yuvasında birbirlerini tamamlayarak bir bütün oluştururlar. Erkek dışarıda ailenin geçimi için uğraşırken kadın da ev işlerini yürütür ve ailenin geleceğini oluşturan çocukların yetiştirilmesiyle uğraşır.

Özetlemek gerekirse buradaki reislikten maksat, her istediğini yapabilen bir yöneticilik değildir. Kocanın nafaka vs. gibi konularda karısını gözetmesi, ona rehberlik etmesi, hem kendisinin hem de karısının haklarını koruması anlamında alınmalıdır. Yönetilen konumunda olan kadın ise iradesi ortadan kaldırılmış, her ne yaparsa kocası tarafından güdülen biri konumunda değildir. Kendi iradesiyle nikâh akdini yapmış ve yine kendi iradesiyle bunu devam

ettirmektedir. Herhangi bir haksızlığa maruz kalması durumunda durumunu hakime intikal ettirme yetki ve iradesine sahiptir. (Muhammed İzzet Derveze, a.g.e.,II, 204).

"O yüzden saliha kadınlar itaatkârdırlar. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık onlar da mahremiyete dikkat ederler."

Bazı müfessirler bununla kadına Allah'ın yüklediği görevler ve kocasının haklarını korumasının kastedildiğini söylerler. Bazıları ise namusunu korumasının kastedildiğini söylemektedir. Kuşkusuz, kadının kocasının gıyabında koruması gereken en önemli şey, namusudur. Elbette kadın namusunu korurken bunu öncelikle kendi şahsiyetini korumak için yapar; kendisinin bir kimliği vardır ve bu nedenle namusunu öncelikle kendi kimliği için korur. Bununla birlikte bu kimliğine zarar verdiğinde bundan kocasının kimliği de zedelenmiş olur. Eşler arasında geçen özel sohbetleri ve kocasının ailesiyle ilgili özel hususlar da korunması gereken hususlar arasındadır. Aynı şekilde kocanın da hanımına karşı bu tür sorumlulukları vardır.

Âyette *"Allah'ın kendilerini korumasına karşılık onlar da mahremiyete dikkat ederler."* şeklinde kapalı bir ifadenin zikredilmiş olması gizlilik kapsamına giren ve başkasına aktarılıp açığa çıktığında aile yapısına zarar veren her hususu kapsaması içindir.

"Dik başlı davranarak yukarıdan bakmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Size itaat ederlerse onları incitmek için bahane aramayın."

Endişe ettiğiniz şeklinde Türkçeye çevirtdiğimiz "تَخَافُونَ/tahafûne" kelimesini *bildiğiniz* kelimesiyle açıklayan pek çok müfessir vardır. O halde burada hiçbir delile dayanmayan endişe ve korku değil, bir delil ve bilgiye dayalı olan korku ve endişeye işaret edilmektedir.

Dik başlı davranıp yukarıdan bakma olarak karşıladığımız "نُشُوز /nuşûz" kelimesi, sözlükte "yüksek olma" anlamındadır. Kadın için kullanıldığında ise *kocasına karşı kendisini üstün gören, kocasına karşı üstünlük taslayan, itaatsiz, kocasından başka bir erkekte gözü olan* anlamlarına gelmektedir. Erkek için kullanıldığında ise *karısına kaba davranan, onu döven* anlamındadır. (İbnu Faris, Mu'cemu Makayîsi'l-Luğa).

Bazı müfessirler bununla; kocasının kendisiyle birleşmesine karşı çıkan kadının kastedildiğini söylerken bazıları da; kadının Allah'ın itaat etmesini istediği bütün konularda kocasına karşı çıkmasını bunun kapsamına sokmuşlardır. Bazıları ise kocasından başkasında gözü olan kadının kastedildiğini söylemişlerdir. Biz bu kelime ile söz konusu edilen hususların tamamının kas-

tedildiği kanaatini taşıyoruz. Kelimenin sözlük anlamı bunu gerektirmektedir. Buna göre kocasına karşı üstünlük taslayan, itaat etmesi gereken hususlarda isyankâr tavırlarda bulunan veya başkasında gözü olan kadına, önce bu yaptığının Allah'ın emirlerine uymadığı münasip bir dille ve yol göstererek kendisine söylenir. Kadın önceki tutum ve davranışlarından vazgeçmezse yatakta yalnız bırakılır. Yine vazgeçmeyecek olursa dövülür. Tefsir âlimleri genelde bu hususların sırasıyla uygulanması gerektiğini söylerler.

"Yatakta yalnız bırakmanın" ne anlama geldiği konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirlere göre, bunun anlamı, ayrı yataklarda yatmaktır. Bazılarına göre aynı yatakta yatılır, ama kendisiyle konuşulmaz ve karı-koca münasebetinde bulunulmaz. Bazılarına göre ise, karı-koca münasebetinde bulunulabilir; ama koca, eşinden hoşnut olmadığını hissettirmek için sırtını döner vs.

Mesele, kadını yaptığından vazgeçirmek olduğuna göre, hanımının huyunu en iyi bilen kocadır. Bunlardan hangisini uygulamanın daha eğitici olacağını kendisi daha iyi bilir.

Kadının dövülmesi meselesine gelince, Peygamber hadislerinde sabit olduğu üzere incitici bir şekilde olmaması ve yüze vurulmaması gerekir. Bazı müfessirler bunun, misvak veya mendille dövmek şeklinde olacağını söylemişlerdir. Şafiî de dövmenin sadece mubah, dövmemenin ise daha erdemli bir davranış olduğunu söylemektedir. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından hiçbirini hiçbir sûrette dövmediği bilinmektedir.

Neticede söylenen bu üç aşama eğitim amaçlı olup bir sonuç alınacaksa yapılacak şeylerdir; cezalandırma amaçlı değildir. Koca bunlardan bir sonuç alamayacağına inanıyorsa aşamaların hiçbirine başvurmaz.

"Ancak size itaat ederlerse onları incitmek için bahane aramayın."

Birinci aşamada veya diğer aşamalarda kadın uslanmış ise koca artık geçmişte böyle davrandığını söyleyerek eşini incitici sözler söylememelidir.

"Allah, gerçekten de yücedir ve büyüktür."

Allah, erkeğin kadın üzerindeki yöneticiliğinden çok daha yücedir. Bu sebeple erkek şayet hanımına haksızlık edecek olursa Yüce Allah o erkeği cezalandırmaya kadirdir. Aynı şekilde erkek, hanımının hatalarını affedecek olursa Yüce Allah o erkeği affetmeye de çok daha kadirdir.

"Eğer o çiftin ayrılmasından endişe ederseniz erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden de bir hakem gönderin. Şayet barışmak istiyorlarsa Allah onları uzlaştırır. "

ettirmektedir. Herhangi bir haksızlığa maruz kalması durumunda durumunu hakime intikal ettirme yetki ve iradesine sahiptir. (Muhammed İzzet Derveze, a.g.e.,II, 204).

"O yüzden saliha kadınlar itaatkârdırlar. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık onlar da mahremiyete dikkat ederler."

Bazı müfessirler bununla kadına Allah'ın yüklediği görevler ve kocasının haklarını korumasının kastedildiğini söylerler. Bazıları ise namusunu korumasının kastedildiğini söylemektedir. Kuşkusuz, kadının kocasının gıyabında koruması gereken en önemli şey, namusudur. Elbette kadın namusunu korurken bunu öncelikle kendi şahsiyetini korumak için yapar; kendisinin bir kimliği vardır ve bu nedenle namusunu öncelikle kendi kimliği için korur. Bununla birlikte bu kimliğine zarar verdiğinde bundan kocasının kimliği de zedelenmiş olur. Eşler arasında geçen özel sohbetleri ve kocasının ailesiyle ilgili özel hususlar da korunması gereken hususlar arasındadır. Aynı şekilde kocanın da hanımına karşı bu tür sorumlulukları vardır.

Âyette *"Allah'ın kendilerini korumasına karşılık onlar da mahremiyete dikkat ederler."* şeklinde kapalı bir ifadenin zikredilmiş olması gizlilik kapsamına giren ve başkasına aktarılıp açığa çıktığında aile yapısına zarar veren her hususu kapsaması içindir.

"Dik başlı davranarak yukarıdan bakmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Size itaat ederlerse onları incitmek için bahane aramayın."

Endişe ettiğiniz şeklinde Türkçeye çevirtdiğimiz "تَخَافُونَ/tahafûne" kelimesini *bildiğiniz* kelimesiyle açıklayan pek çok müfessir vardır. O halde burada hiçbir delile dayanmayan endişe ve korku değil, bir delil ve bilgiye dayalı olan korku ve endişeye işaret edilmektedir.

Dik başlı davranıp yukarıdan bakma olarak karşıladığımız "نُشُوز /nuşûz" kelimesi, sözlükte "yüksek olma" anlamındadır. Kadın için kullanıldığında ise *kocasına karşı kendisini üstün gören, kocasına karşı üstünlük taslayan, itaatsiz, kocasından başka bir erkekte gözü olan* anlamlarına gelmektedir. Erkek için kullanıldığında ise *karısına kaba davranan, onu döven* anlamındadır. (İbnu Faris, Mu'cemu Makayîsi'l-Luğa).

Bazı müfessirler bununla; kocasının kendisiyle birleşmesine karşı çıkan kadının kastedildiğini söylerken bazıları da; kadının Allah'ın itaat etmesini istediği bütün konularda kocasına karşı çıkmasını bunun kapsamına sokmuşlardır. Bazıları ise kocasından başkasında gözü olan kadının kastedildiğini söylemişlerdir. Biz bu kelime ile söz konusu edilen hususların tamamının kas-

tedildiği kanaatini taşıyoruz. Kelimenin sözlük anlamı bunu gerektirmektedir. Buna göre kocasına karşı üstünlük taslayan, itaat etmesi gereken hususlarda isyankâr tavırlarda bulunan veya başkasında gözü olan kadına, önce bu yaptığının Allah'ın emirlerine uymadığı münasip bir dille ve yol göstererek kendisine söylenir. Kadın önceki tutum ve davranışlarından vazgeçmezse yatakta yalnız bırakılır. Yine vazgeçmeyecek olursa dövülür. Tefsir âlimleri genelde bu hususların sırasıyla uygulanması gerektiğini söylerler.

"Yatakta yalnız bırakmanın" ne anlama geldiği konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı müfessirlere göre, bunun anlamı, ayrı yataklarda yatmaktır. Bazılarına göre aynı yatakta yatılır, ama kendisiyle konuşulmaz ve karı-koca münasebetinde bulunulmaz. Bazılarına göre ise, karı-koca münasebetinde bulunulabilir; ama koca, eşinden hoşnut olmadığını hissettirmek için sırtını döner vs.

Mesele, kadını yaptığından vazgeçirmek olduğuna göre, hanımının huyunu en iyi bilen kocadır. Bunlardan hangisini uygulamanın daha eğitici olacağını kendisi daha iyi bilir.

Kadının dövülmesi meselesine gelince, Peygamber hadislerinde sabit olduğu üzere incitici bir şekilde olmaması ve yüze vurulmaması gerekir. Bazı müfessirler bunun, misvak veya mendille dövmek şeklinde olacağını söylemişlerdir. Şafiî de dövmenin sadece mubah, dövmemenin ise daha erdemli bir davranış olduğunu söylemektedir. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından hiçbirini hiçbir sûrette dövmediği bilinmektedir.

Neticede söylenen bu üç aşama eğitim amaçlı olup bir sonuç alınacaksa yapılacak şeylerdir; cezalandırma amaçlı değildir. Koca bunlardan bir sonuç alamayacağına inanıyorsa aşamaların hiçbirine başvurmaz.

"Ancak size itaat ederlerse onları incitmek için bahane aramayın."

Birinci aşamada veya diğer aşamalarda kadın uslanmış ise koca artık geçmişte böyle davrandığını söyleyerek eşini incitici sözler söylememelidir.

"Allah, gerçekten de yücedir ve büyüktür."

Allah, erkeğin kadın üzerindeki yöneticiliğinden çok daha yücedir. Bu sebeple erkek şayet hanımına haksızlık edecek olursa Yüce Allah o erkeği cezalandırmaya kadirdir. Aynı şekilde erkek, hanımının hatalarını affedecek olursa Yüce Allah o erkeği affetmeye de çok daha kadirdir.

"Eğer o çiftin ayrılmasından endişe ederseniz erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden de bir hakem gönderin. Şayet barışmak istiyorlarsa Allah onları uzlaştırır. "

Aile içi anlaşmazlık, kadının serkeşliğinden kaynaklanabileceği gibi erkeğin kabalık ve haksız davranışlarından da kaynaklanıyor olabilir. Ama ister kadının, ister erkeğin davranışlarından kaynaklıyor olsun, önce aile içinde bir çözüme kavuşturulmalıdır. Yukarıda sözünü ettiğimiz, *öğüt verme, yatakları ayırma* ve nihayet *dövme* gibi aşamalar çözümü aile içerisinde arama çabalarıdır. Aile içi çabalar fayda vermemiş ve aralarındaki anlaşmazlık ailenin yıkılması aşamasına gelmişse sorumluluk mevkiinde olanlar, erkek tarafından bir ve kadın tarafından bir kişiyi aralarını uzlaştırmak veya ayrılmalarına karar vermek üzere görevlendirir. Çünkü ailenin iç meselelerini en iyi bilenler, kendi akrabalarıdır. Görevlendirilecek kişiler durumu değerlendirir ve bir sonuca varırlar. Aralarını uzlaştırmak mümkün ise öncelikle bu yolu denerler. Ama aralarını bulmak mümkün değilse boşanmalarına karar verirler. Bu konudaki ayrıntılar fıkıh kitaplarında mevcuttur.

Sûrenin başından itibaren aile yapısıyla ilgili birtakım hükümlerden söz edildi. Miras meseleleri anlatıldı. Ayrıca bu hükümlerin anlatımına başlarken insanların tek nefisten yaratıldıklarına dikkat çekilmiş ve bunun bir sonucu olarak insanların sadece Allah'a kulluk etmelerinin gerekliliği ifade edilmişti. Bu aşamada sûre, yine sadece Allah'a ibadet edilmesi gerektiğini hatırlatarak aile konusunda yaptığı tavsiyelerden daha geniş bir çerçeveye yönelmektedir.

وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِه۪ شَيْـٔاً وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينِ
وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ
وَابْنِ السَّب۪يلِۙ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
مَنْ كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراًۙ ﴿٣٦﴾ اَلَّذ۪ينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ۜ
وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِر۪ينَ عَذَاباً مُه۪يناًۚ ﴿٣٧﴾

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَٓاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ
وَلَا بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَٓاءَ قَرِينًا
﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا
مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٤٠﴾

36. Allah'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya, akrabaya, yetimlere yoksullara, akraba olan komşuya ve yabancı komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kendini beğenenleri ve böbürlenenleri sevmez.

37. Onlar, kendileri cimrilik ettikleri gibi başkalarını da cimriliğe teşvik eden ve Allah'ın kendilerine lütfundan vermiş olduğu nimetleri gizleyen kimselerdir. Ama biz inkâr edenler için alçaltıcı bir azap hazırladık.

38. Onlar Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde insanlara gösteriş olsun diye mallarını infak ederler. Dostu şeytan olana gelince; ne kötü bir dosttur o!

39. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inansalardı ve Allah'ın kendilerine verdiğinden O'nun yolunda harcasalardı ne zararları olurdu ki? Allah, onları çok iyi bilmektedir.

40. Şüphesiz ki Allah zerre miktarı haksızlık etmez. Yapılan iyiliği ise kat kat arttırır ve ayrıca kendi katından büyük mükâfat verir.

Müslüman'ı diğerlerinden ayıran iki temel özellikten söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, tevhit inancıdır.

İbadetin genel anlamıyla Allah'a itaat etmek olduğuna daha önce dikkat

çekmiştik. İbadet sadece Allah'a yapılınca, O'na ortak koşmak kendiliğinden ortadan kalkar. Bu sebeple *"Allah'a kulluk edin"* dendikten sonra *"O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın"* denmesi Allah'a kulluğu pekiştirici bir anlam taşımaktadır.

Âyette *"hiçbir şeyi"* denmek suretiyle her türlü ortak koşma dışlanmaktadır. Tevhit, yani Allah'a ortak koşmamak, bütün peygamberlerin mesajlarının temelini teşkil etmektedir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerim gerek cahiliye dönemi Arap müşriklerin gerekse Kitap Ehli'nin Allah'a ortak koşma şekillerinden söz etmektedir. Arap müşriklerinin ortak koşmaları, putlarını Allah katında aracı ve şefaatçi görmeleri ve onlara tevessül ederek Allah katında ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda aracılık yapabileceklerine inanmaları şeklindeydi. Kur'ân'da konuyu aydınlatan pek çok âyet yer almaktadır. Mesela, Yûnus sûresinde şöyle denmektedir: *"Allah'ı bırakıp da kendilerine ne fayda ne de zarar verebilecek olan şeylere tapıyorlar ve 'Bunlar, Allah katında şefaatçilerimizdir.' diyorlar."* (Yûnus 10/18). Yine Zümer sûresinde şöyle denmektedir: *"İyi bil ki halis din ancak Allah'ındır. O'ndan başka birtakım dostlar tutanlar da şöyle demektedirler: 'Biz onlara sadece bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz.' "* (Zümer 39/3). Burada söz konusu edilen ibadet, dua esnasında, o dost edinilenlerin aracı kılınmalarıdır. Kitap Ehli'nden Hıristiyanların bir kısmı Hz. İsa'yı, bir kısmı annesini, bir kısmı da din âlimlerini Allah'a ortak koşmuşlardır. Tevbe sûresinde şöyle denmektedir: "*Hahamlarını, rahiplerini, bir de Meryem oğlu Mesih'i, Allah'la birlikte rabler edindiler. Oysa tek İlah'a ibadet etmeleri emredilmişti."* (Tevbe 9/31). Din âlimlerini rabler edinmeleri, onlara helal kılma ve haram kılma yetkisini tanımalarıdır.

Somut şeyler Allah'a ortak koşulabileceği gibi soyut şeyler de Allah'a ortak koşulabilir. Nitekim Furkan sûresinde şöyle denmektedir: *"Hevasını/kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü?"* (Furkan 25/43).

Müslüman'ı diğerlerinden ayıran diğer özellik ise akrabalarından başlamak üzere diğer insanlara iyilik etmesidir. Bu husus şöyle ifade edilmektedir: "**Anne babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, akraba olan komşuya ve yabancı komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz, Allah kendini beğenenleri ve böbürlenenleri sevmez.**"

Allah'a kulluk etme ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanın hemen ardından ana babaya iyi davranılmasının istenmesi, ana babaya iyi davranmanın önemini göstermektedir. Nitekim İsra sûresinde de aynı şekilde Allah'a ibadetten sonra ana babaya iyi davranılmasının gereği üzerinde durulmaktadır.

Söz konusu âyette şöyle buyurulmaktadır: *"Rabbin, yalnız Kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmeyi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa onlara karşı "Öf" bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin."* (İsra 17/23). Zaten ana babasına merhamet etmeyen kimsenin başkalarına merhamet etmesi beklenemez. Bunun yanında ana babanın da güçlerinin yetmediği şeyleri çocuklarından istememeleri, şahsiyetlerini geliştirmelerine engel olmamaları, çocuklarıyla eşleri arasına girmemeleri, çocuklarının yeteneklerine uygun meslek seçimine engel olmamaları gerekir.

Âyet, ana babadan başlayarak iyilik etme çerçevesini genişletmektedir. Bu arada günümüzde önem arz eden bir hususa dikkat çekmek gerekir: Hıristiyan misyonerler ekonomik imkânlarını kullanarak muhtaç kimselere yaptıkları yardımları Hıristiyanlık misyonerliklerinin bir aracı olarak kullanmaktadır. Bu yolla fakir birçok toplumda etkili oldukları da bir gerçektir. Bu sebeple Müslümanlar, öncelikle kendi fakirlerine yardım eli uzatmalı ve onları misyonerlerin tuzaklarından kurtarmalıdır.

"Allah kendini beğenenleri ve böbürlenenleri sevmez."

Kendini beğenmiş kişi ile vakar sahibi kişiyi karıştırmamak gerekir. Kendini beğenmiş kişi kendisini başkalarından üstün görür ve her hususta daha çok hak sahibi olduğu varsayar.Vakar sahibi olansa kendi şahsiyetini başkasına ezdirmez. Günümüzde kendini beğenme ve böbürlenme daha çok cahiliye damarı olan, geçmişle övünme şeklinde kendini göstermektedir. Bireylerin bireylere karşı böbürlenmeleri çirkin ve yasak olduğu gibi milletlerin başka milletlere karşı kendilerini üstün görüp böbürlenmeleri de çirkin ve yasaktır. Gerçekten inanmış olan biri cahiliye damarından kaynaklanan bu tür övünmelere iltifat etmez. Çünkü o, hakkın ve üstün değerlerin savunucusudur.

"Onlar, kendileri cimrilik ettikleri gibi başkalarını da cimriliğe teşvik eden ve Allah'ın kendilerine lütfundan vermiş olduğu nimetleri gizleyen kimselerdir. Ama biz inkâr edenler için alçaltıcı bir azap hazırladık."

Böbürlenme ve kendini başkalarından üstün görmenin sonuçlarından biri de cimriliktir. Bu gibiler olsa olsa gösteriş için harcama yaparlar. Ancak burada söz konusu olan sadece mal konusunda değil, ilim ve benzeri konulardaki cimriliği de kapsar. Çünkü başkalarına iyilik etmek sadece mali yardımda bulunmayı kapsamaz; olabilecek her türlü yardımı kapsar. Böyleleri şeytanı arkadaş ve dost seçmişlerdir ve onlar için alçaltıcı bir azap hazırlanmıştır. "**Şüphesiz, Allah zerre miktarı haksızlık etmez. Yapılan iyiliği ise kat**

kat arttırır ve ayrıca kendi katından büyük mükâfaat verir." Allah kimseye zulmetmez. Kötülük yapmış olanların cezaları misliyle verilirken iyilik yapanların mükâfatı katlanarak verilecektir

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ
عَلٰى هٰٓؤُ۬لَٓاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا
الرَّسُولَ لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

41. Asıl her ümmetten bir şahit ve seni de onlara aleyhine bir şahit olarak getirdiğimizde durumları ne olacaktır?

42. İşte o gün inkâr edip Peygamber'e karşı çıkmış olanlar yerle bir edilmeyi isteyeceklerdir; ne var ki Allah'tan hiçbir şeyi gizleyemeyeceklerdir.

Kıyamet günü insanlar hesaba çekildiklerinde Allah'ın adaleti gereği tanıklar da çağırılacaktır. Kişinin yaptıklarına kendi elleri, ayakları, kısacası bütün organları şahitlik edecektir. Amellerinin işlendiği mekân bile şahitlik yapacaklar arasındadır.

Yüce Allah geçmişi ve geleceği bilen o kuşatıcı bilgisine rağmen insanları hesaba çekerken şahitlerin şahitliklerine de başvuracaktır. Oysa kimsenin yaptığını inkâr etme gücü de olmayacaktır.

Âyetlerde peygamberlerin ümmetleri konusundaki şahitliklerinden söz edilmektedir. Peygamberler Allah'ın mesajlarını ümmetlerine ilettiklerine; onlara doğru hayat şeklini öğrettiklerine dair şahitlik yapacaklardır. Ayrıca kendi dönemlerinde yüz yüze muhatap oldukları kimselerden kimlerin kendilerine inandıklarına ve kimlerin kendilerine karşı geldiklerine dair şahitlik edeceklerdir. Peygamberlerin bu şahitlikleri kendi dönemlerinde yaşayan insanlar içindir. Nitekim âhirette Hz. İsa ile Allah arasında şöyle bir diyalogun geçeceği Kur'ân-ı Kerim'de haber verilmektedir: *"Allah, 'Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı olarak benimseyin dedin?' demişti de, 'Hâşâ hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz; eğer söylemişsem, şüp-*

hesiz Sen onu bilirsin; Sen benim içimde olanı bilirsin; ben Senin içinde olanı bilmem; doğrusu görülmeyeni bilen ancak Sensin' demişti, 'Ben onlara sadece 'Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' diye bana emrettiğini söyledim. Aralarında bulunduğum müddetçe onlar hakkında şahit idim. Beni aralarından aldığında onları Sen gözlüyordun. Sen her şeye şahitsin.'" (Mâide 5/116-117). O halde peygamberlerin bu anlamdaki şahitlikleri sadece yaşadıkları dönemle sınırlıdır. Hz. İsa kendisinden sonra Hıristiyanların, kendisini ve annesini iki ilâh edindiklerine dair şahitlik yapmamaktadır. Çünkü kendisi bunu bizzat müşahede etmemiştir.

Bu diyalogdan hareketle peygamberlerin ümmetlerinden geri kalanlar hakkındaki şahitlikleri, ümmetlerinden dini tahrif edenler; dinde bid'at çıkaranlar hakkında olacaktır. Peygamberlere o tahrifleri ve bid'atleri kendilerinin mi ümmetlerine tebliğ ettikleri sorulacaktır. Onlar da bunları kendilerinin tebliğ etmediklerini, bilakis Allah'tan aldıkları vahyi olduğu gibi tebliğ ettiklerini söyleyecek ve meseleyi Allah'ın şahitliğine havale edeceklerdir.

"İşte o gün inkâr edip Peygamber'e karşı çıkmış olanlar yerle bir edilmeyi isteyeceklerdir; ne var ki Allah'tan hiçbir şeyi gizleyemeyeceklerdir."

Peygamber'e karşı gelenler hesap günü yaptıklarıyla ilgili şahitler getirildiğinde yerle bir olmayı, yani yok olmayı isteyeceklerdir. Tabii bunu arzu etmeleri, peygamberlerine karşı mahcup oluşlarından dolayı değil, yaratıcılarına karşı mahcup duruma düşmüş olmalarından ve O'na karşı görevlerini yerine getirmemiş olmalarından dolayıdır. İnsanları hesaba çekecek ve yargılayacak olan Allah'tır. İnsanlar peygamberlerinin huzuruna çıkıp onlara hesap vermeyecekler, Allah'ın huzuruna çıkıp O'na hesap vereceklerdir.

Burada yerle bir olmayı istemelerine Nebe' sûresinde açıklık getirilmekte, toprak olmayı isteyecekleri anlatılmaktadır. O gün için yaptıklarını gizleme imkânına da sahip değillerdir. İşlediklerine tanıklık etmiş olan canlı ve cansız varlıklar dile gelecek ve tanıklık edecektir. Bir daha dünya hayatına dönüş de olmayacak ve iş işten geçmiş olacaktır.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى
حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِر۪ي سَب۪يلٍ حَتّٰى

تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ
مِنَ الْغَٓائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدٖيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43. Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar; cünüpken de yıkınıncaya kadar namaza yaklaşmayın; ancak yoldan geçenler bunun dışındadır. Hasta iseniz veya yolcu iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlarla birbirinize dokunmuş ve su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprak bulup yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.

Arap dilinde *cenabet/cünüb* kelimeleri sözlükte uzak olmak, yabancı olmak anlamlarına gelir. Türkçeye de geçmiş olan ve yine bu anlamda kullanılan ecnebi kelimesi de aynı kökten gelmektedir. Terim olarak anlamı ise cinsel birleşmeden sonra veya rüya görme sonucunda meninin akmasıyla kişinin temizlikten uzaklaşma halidir.

Rivayetler, içki yasağının kesin olarak gelmesinden önce namaz kıldıran bir sahabinin okuduğu bir sûreyi yanlış okuması üzerine âyetin indirildiği şeklindedir.

Bilindiği gibi içkinin yasaklanması tedrici bir şekilde olmuştur. Bazı müfessirlere göre içkinin yasaklanmasına ilk adım bu âyetle atılmıştır. Bazılarına göre ise içkiyle ilgili indirilmiş olan ilk âyette içkinin yasağına dair ilk adım atılmıştı. Söz konusu âyet, Nahl sûresinin, *"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki hem de güzel bir rızık edinirsiniz"* (Nahl 16/67) âyetidir. Çünkü âyet içkiyi güzel rızkın dışına çıkarmaktadır. Bu konuda farklı görüşler de ileri sürülmüştür. Mekke'de indirilmiş olan âyetlerde içkinin zararlarına işaret edilmiş ve âhiret şarabının bu zararlardan uzak olduğu ifade edilmişti. Mekke'de içkinin zararlarına işaret eden âyetleri içkinin yasağına dair ilk adım kabul edersek tefsirini yapmakta olduğumuz âyet, ikinci adımı teşkil etmektedir.

Namaz, ibadetlerin başında gelir. O, inanan kişinin miracı; Allah'ın huzu-

runa çıkışı ve kulun, Allah'ına hitabıdır. Böyle bir durumda kişinin Rabbine ne dediğini bilmesi elbette gereklidir. Ne dediğini bilmenin kapsamına, neyi telaffuz ettiğini ve telaffuz ettiklerinin anlamını bilmek girer. Bazı âlimler namazda okunanın anlamını bilmeyi şart koşmanın özellikle Arap olmayanlar için bir zorluk doğuracağını ve âyetle sadece, neyi telaffuz ettiğini bilmek gerektiğinin kastedildiğini söylerler. Bazıları ise Kur'ân'ın hem lafız ve hem de mana olduğunu, namazda Kur'ân okuma emredildiğine göre, namaz kılan kişinin hem okuduğu lafızları hem de okuduğu bu lafızların anlamını bilmesi gerektiğini söylerler. Bu görüşte olanlar, kişinin, namazda okuduğu âyetlerden en azından birinin anlamını bilmesi ve bu anlamın üzerinde düşünmesi gerektiğini belirtir ve bunu bir rükün olarak kabul ederler. Her ne olursa olsun namazın mükemmeliyeti, namazda okunanların anlamlarının bilinmesi ve bunlar üzerinde tedebbür edilmesi/düşünülmesiyle gerçekleşir.

Bazı müfessirler tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyetle birlikte içki konusundaki bütün âyetlerin, içkiyi bütünüyle yasaklayan Mâide sûresinin 90. âyetiyle neshedildiğini söylerler. Biz Kur'ân'ın âyetleri arasında bir neshin bulunmadığını Bakara sûresinin ilgili âyeti münasebetiyle açıklamıştık. (Bakara 2/106). Burada da bir nesihten söz edilemez. Kuşkusuz, Kur'ân sadece namaz sırasında değil, bütün zamanlarda içkiyi yasaklamaktadır. İslâm, bütün insanlığa gönderilmiştir ve Kur'ân-ı Kerim'in indiriliş sürecinde söz konusu olan tedriciliğin İslâm'a yeni girenler için geçerli olmayacağını söyleyemeyiz. Ayrıca sarhoş olma, yani belli ölçülerde muhakemesini yitirme sadece içkiyle ortaya çıkan bir durum değildir. Nitekim bir hadiste, uyku sersemi olan kişinin o haliyle namaz kılmaması gerektiği belirtilmektedir. İnsanın akıl ve muhakemesini yitirmesi sadece içki ve uyku sersemliğiyle sınırlı da değildir. Bunlara ilaveten şunu da zikretmek gerekir ki insan zayıf yaratılmıştır ve doğru yoldan sapması her zaman ihtimal dâhilindedir. Sair zamanlarda içki içmek bir günah ise sarhoşken namaz kılmak ilave bir günahtır.

Müfessirlerin bir kısmı "إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ" ile yolcunun kastedildiğini söylemişlerdir. Nitekim Türkçe meallerin hemen hemen tamamında bu ifade "yolcu, misafir" şeklinde karşılanmıştır. Hâlbuki âyetin devamında yolcunun durumu ayrıca ele alınmaktadır. Bu sebeple biz bunu "yoldan geçen" ifadesi ile karşıladık. Çünkü عَابِرِ سَبِيلٍ yoldan geçen anlamındadır. (Lisanu'l-Arab). Burada "إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ" ifadesinin, namaz kılınan yerden, yani mescitten geçmek zorunda olanlar için kullanıldığı kanaatindeyiz. Nitekim müfessirler, âyetin tefsirinde, cünüp kişinin mescitten geçmesi veya mescide girip oturması konuları üzerinde durmuşlardır. Yine birçok rivayet sahabenin bir kısmının evlerinin

mescide açıldığını ve cünüp olduklarında mescitten geçmek zorunda kaldıklarını söylerler. O halde âyetin anlatmak istediği şudur:

"Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğinizi bilinceye kadar; cünüpken de yıkınıncaya kadar namaza yaklaşmayın; ancak yoldan geçenler bunun dışındadır." (İbnu Kesir II, 275). Mescide cünüp iken yaklaşılamıyorsa bu durumda olan kimsenin namaz kılamayacağı açıktır.

"Hasta iseniz veya yolcu iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya kadınlarla birbirinize dokunmuş ve su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprak bulup yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah affedicidir, bağışlayıcıdır."

Hasta kişi, şayet su kullanması hastalığına zarar veriyorsa, boy abdesti için de namaz abdesti için de teyemmüm eder. Bu konuda âlimler arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Mukim olsun veya yolcu olsun su bulamadığında kişinin teyemmüm edeceği konusunda da âlimler arasında hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır.

O halde âyette *yolcu*'nun zikredilmesinin sebebi nedir? Âlimler yolcunun zikredilmesini, genelde yolculukta su bulunmaması sebebine bağlar. Fıkhî mezheplerin görüşü budur. Vakıa su bulunduğu halde yolcuların teyemmüm yaptıklarına dair bir rivayete de rastlamadık. Ancak Muhammed Abduh, su bulunduğu halde teyemmüm yaparak namaz abdesti ya da boy abdesti almanın bir ruhsat olduğunu söylemektedir:

"Âyetten anlaşılan; hasta ve yolcunun, su bulsalar dahi teyemmüm yapacaklarıdır. Âyeti, zorlama bir yorumla kendi mezhebine uydurma gayreti içerisinde olmayan her okuyucu bunu rahatlıkla anlar. Âyetin tefsirine dair yirmi beş tefsire baktım, doyurucu bir bilgi ve zorlanmalardan uzak bir görüş bulamadım. Sonra tekrar Kur'ân'a döndüm ve âyetin anlamının gâyet açık olduğunu gördüm. Kur'ân, sözün en fasihi, en beliği ve en açık olanıdır. Arap dilini bilen ve üsluplarından anlayan kişi için âyetin anlamı gayet açıktır." (Menar, V, 119).

Abduh'un öğrencisi Muhammed Reşid Rıza üstadının bu sözlerini yorumlarken özet olarak şöyle demektedir:

"Müfessirler, âyetin zor anlaşılan, problemli âyetlerden olduğunu söyler. Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında, söz konusu ettikleri problem ve zorluklar yoktur. Problem sadece Kur'ân'dan sonra ortaya çıkmış mezheplerini temel kabul eden rivayet ve ıstılah düşkünü kimseler için vardır. Bunlar Kur'ân'ı kendi mezheplerine arz ederler; Kur'ân şayet kendi mezheplerine uygun düşüyor yahut azıcık zorlanarak onu kendi mezheplerine uydurabiliyorlarsa, sevinirler. Değilse o âyeti anlaşılması zor, problemli âyetlerden sayarlar. Hâlbuki Kur'ân'ın kendisine indirildiği Pey-

gamber (s.a.v.) ve Raşit Halifelerden bilinen kesin kural şudur: Bu dinin ilk kaynağı Kur'ân'dır. Allah'ın hükmü önce onda aranır; bulunduğu takdirde alınır ve o varken bir kaynağa ihtiyaç duyulmaz. Ayrıca biliyoruz ki yolcuya namazın kasr edilmesi, namazların cem'i ve Ramazanda iftar etmesi ruhsat olarak verilmiştir. Dinde namaz ve oruca nispetle çok daha az önemli olan abdest konusunda böyle bir ruhsatın verilmiş olması yadırganacak bir şey değildir." Ayrıca Reşid Rıza sahabilerin yolculukta su bulduklarında abdest aldıklarına dair rivayetlerin, sadece, bu ruhsatı kullanmadıklarını gösterdiği kanaatindedir. (Menar, V, 119-121).

O halde Abduh ve öğrencisi Reşid Rıza'ya göre teyemmüm yapılabilmesi için üç şart vardır:

a.) Hastalık.

b.) Yolculuk.

c.) Su bulamamak.

"kadınlarla birbirinize dokunmuş..."

Buradaki dokunmanın salt dokunma mı yoksa dokunmadan fazlası mı olduğu konusunda mezheplerin farklı görüşleri vardır.

Buraya kadar İslâm toplumuna yönelik hükümlerden söz edildi. Aile yapısından toplumla ilgili meselelere; dar çerçeveden daha geniş çevreye geçiş yapıldı. Ancak Müslümanlar da kendilerinden önce gelip geçmiş, hatta Müslümanlardan sonra da devam edecek olan Kitap Ehli'nin uğradıkları akıbetlerle her zaman için karşı karşıyadır. Bu sebeple dinin hükümleri karşısında takındıkları tavırların gözler önüne serilmesi, Kur'ân'a bağlılıklarını devam ettirmeleri gereken Müslümanlar için ibretle müşahede edilecek ve dersler çıkarılacak hususlardandır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ
يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾
مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا

فِي الدِّينِ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾

44. Kendilerine Kitaptan bir pay verilmiş olanları görmüyor musun? Yoldan sapmışlığı satın alıyorlar ve sizin de yolunuzu şaşırmanızı istiyorlar.

45. Allah sizin düşmanlarınızı daha iyi bilir. Bir dost olarak Allah yeter; bir yardımcı olarak da Allah yeter.

46. Yahudileşenlerden öyleleri var ki kelimeleri yerlerinden oynatarak çarpıtırlar ve dillerini eğip bükerek ve dine de dil uzatarak: "Duyduk ama isyan ettik", "dinleyin ama kulak asmayın" ve "asıl sen bizi dinle" derler. Şayet, "duyduk ve itaat ettik", "dinle ve bizi gözet" demiş olsalardı bu, haklarında daha hayırlı ve daha doğru olurdu; fakat inkârları sebebiyle Allah onları lanetledi. Bu yüzden, pek azı müstesna, iman etmezler.

Burada söz konusu edilenler Peygamber dönemi Yahudileridir. "*Kendilerine Kitaptan bir pay verilmiş*"*tir.* Çünkü onlar, kendilerine verilmiş olan vahyin bir kısmını unutmuşlardır. (Mâide 5/13,14). O halde siz ey Müslümanlar, size gönderilmiş olan Kitaba sahip çıkın ve onu koruyun.

Kur'ân-ı Kerim önceki kitapların aksine hem indiği dönemde yazılmıştır hem de Müslümanlar tarafından ezberlenerek korunmuştur. Ancak metnin korunmuş olması Müslümanların hayatında da Kur'ân'ın her zaman olması gerektiği gibi anlaşıldığını ve yaşandığını göstermez. Onlar korunmuş olan Kur'ân'ın tamamına yönelmezlerse tıpkı Yahudilerin içine düşmüş olduğu duruma düşerler. Nitekim bu süreç sonunda Yahudiler, gerçek dinden yüz çevirdikleri gibi gerçek dine sarılmış olan Müslümanları da saptırmak çabası içerisine girmişlerdir. "*Yoldan sapmışlığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar.*" Allah onların bu durumlarını gayet iyi bilmektedir.

"**Yahudileşenlerden öyleleri var ki ...**"

Bütün peygamberler İslâm'ı getirmişlerdir. Bu nedenle de bütün peygamberler Müslüman idiler. Ancak onlara tabi olanlar sonradan dini bozmuş, baş-

ka isimler almışlardır. Buradaki *"Yahudileşenler"* ifadesi, Yahudilerin, dinlerini dejenere ettikten sonra bu ismi aldıklarına işaret etmektedir.

Din konusunda samimi olmayanların tavırlarını Peygamber (s.a.v.) döneminde yaşayan Yahudiler sergiliyordu. Onlar vahyin bir kısmını unutmakla yetinmemiş bir de ellerinde var olan vahyi çarpıtmışlardı. Belki de dininin tamamına sahip olmayanların yahut sahip olmak istemeyenlerin sergileyecekleri tavırdır bu. Bu gibi kimseler vahyi duysalar bile duyduklarını çarpıtır ve farklı mecralara çekerler ve bununla yetinmeyip başkalarını da bunu yapmaya teşvik ederler. İşte bu yüzden İslâm'la karşılaştıklarında Kitap Ehli'nin birçoğu İslâm'a girmedi. Onlardan İslâm'a girenlerin sayısı pek az olmuştur. Hâlbuki Peygamber'e muhatap olan müşriklerin büyük bir kısmı iman etti. Dışarıdan bakıldığında öncelikle Yahudilerin iman etmeleri gerekiyordu. Onlar din nedir, peygamber nedir bilen kimseler idiler. Âhirete inanıyorlardı. Bir peygamberin peygamberliğinin ispatının mucize ile olduğunu biliyordu. İşbu yüzden Peygamber de onlara Kur'ân ile meydan okumuştu. Oysa müşrikler bunlardan habersizdiler.

Kuşkusuz bu tavırlar Yahudilere has değildir. Şayet onlara has olmuş olsaydı Kur'ân-ı Kerim'de yer almasına ihtiyaç duyulmazdı. Ne de olsa Kur'ân-ı Kerim, Yahudilerin tarihlerini anlatmayı amaçlayan bir kitap değildir. Dini kendilerine uyduran ve dinden geçinenler, hele dinlerini millileştirmiş olanların, gerçekleri kabul etmeleri çok zordur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا
لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَى أَدْبَارِهَا
أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا
﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ
وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾

47. Ey kendilerine Kitap verilmiş olanlar! Birtakım yüzleri silip onları arkalarına çevirmeden yahut cumartesi halkını lanetlediğimiz

gibi lanetlemeden yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin. Allah'ın buyruğu mutlaka yerine getirilir.

48. Şüphesiz, Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan, elbette büyük bir günah işlemiş olur.

*"Yüzlerin silinip arkalarına çevrilmesi"*nin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürüldüğü gibi bunun dünya hayatında mı yoksa âhirette mi gerçekleşeceği konusunda da ihtilaf edilmiştir. Ancak dünya hayatıyla ilgili olduğunu söyleyenler çoğunluktadır.

"طمس" kelimesi sözlükte silmek, izlerini ve çizgilerini yok etmek anlamlarına gelmektedir. Kelimeyi sözlük anlamıyla alanlar; buradaki ifadenin, yüzlerinin devetabanı gibi dümdüz olacağı; göz, burun ve ağız çizgilerinin yok olacağını anlamında değerlendirmişlerdir. Bu görüşte olanlar, *"onları arkalarına çevirmeden"* sözünden de görüşlerine dayanak bulmuş ve yüzlerinin tıpkı enseleri gibi dümdüz olacağını söylemişlerdir. Bazıları da yüzlerinin tıpkı enseleri gibi kıllı olacağını ileri sürmüştür. Peki, böyle bir şey olmuş mudur? Bu görüşleri ileri sürenler bunun gerçekleşmediğini, çünkü o Yahudiler arasında İslâm'ı kabul edenlerin de bulunduğunu söylemektedir. Hâlbuki aralarında İslâm'ı kabul edenlerin var olması İslâm'ı kabul etmeyenlerin cezalarının hafifletilmesini gerektirmez, bilakis ağırlaştırır. En azından bu durum, İslâm'ın kabul görecek bir şekilde onlara iletilmiş olduğunu gösterir.

Bazı müfessirler ise *"yüzlerin silinip arkalarına çevrilmesi"*ni hüsrana uğramaları, itibarlarını yitirmeleri yahut dönüşü olmayan bir sapıklığa saplanmaları anlamında alırlar. İşte bu görüşte olanlar o Yahudilerin oradan kovularak geldikleri yer olan Şam'ın ücra köşelerine sürüldüklerini ve iş işten geçtiği için de arkalarına dönüp hasret içerisinde geride bıraktıkları yurtlarına baktıklarını söylerler. Netice olarak burada anlatılmak istenen şudur: Son pişmanlığın fayda vermeyeceği ana kadar inat etmeyin ve bu dini kabul edin.

"Şüphesiz, Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan elbette büyük bir günah işlemiş olur."

Şirk koşmak, iman nurunun kalbe ulaşmasını engelleyen kalın bir örtüdür. Kişiyi de toplumları da yiyip bitiren bir virüstür. Bütün günahların kaynağını teşkil eder. Dinler, şirkin zıttı olan tevhidi/Allah'ın birliği inancını yerleştirmek için gönderilmiştir. Tevhit sayesinde kişi, benzerlerinin boyunduruğundan kurtulur. Bu sebepledir ki Hz. Ebu Bekir yönetime geçtiğinde: *"Sizden*

daha hayırlınız olmadığım halde başınıza geçtim. Şayet doğru yolda devam edersem bana yardımcı olun ama saparsam beni düzeltin" demişti. Tevhide inanan kişi, kimseye bağımlı olmadığı için yöneticiler yoldan saptığında çekinmeden onlara karşı koyabilir. Oysa şirk, kişiyi benzerlerinin boyunduruğuna sokar ve kendine güvenini azaltır. Müşrik olarak ölen kişinin âhirette hiçbir kurtuluşu yoktur. Allah böyle birini bağışlamayacağını bildirmektedir. Ancak kişi dünya hayatında şirk koştuğu için tövbe etmiş ve tevhide yönelmişse, o başka. Tövbe şirki sildiği gibi diğer büyük günahları da siler. Yeter ki kişi tövbesinde samimi olsun ve bir daha o kötülüğü işlememeye azmetsin.

Şirk dışında kalan diğer büyük günahları işleyip tövbe etmeden ölenlere gelince, Allah bunlardan dilediğini bağışlar. Ehl-i Sünnet'in görüşü budur. Mutezile'ye göre ise şirk ve diğer büyük günahlar arasında herhangi bir fark yoktur. Her ikisi de tövbe ile bağışlanır. Peki, arada hiç mi fark yoktur? Onlara göre, istisna hem olumlu hem de olumsuzdan yapılmaktadır. Zemahşerî bunu şöyle açıklıyor: *"Âyette şöyle deniliyor gibidir: Allah, dilediğine şirki bağışlamaz ama şirkin dışında kalan günahları dilediğine bağışlar; kısacası birincisiyle tövbe etmeyen, ikincisiyle de tövbe eden kastedilmektedir."* (Zemahşeri, I, 519-520).

Belirtmek gerekir ki âyette tövbe edenler veya etmeyenler meselesini söz konusu etmeksizin günahkârların bağışlanması gündeme getirilmektedir. Belki de tövbe konusunun öne çıkartılması âyette şirkten söz edilmesinden dolayıdır. Çünkü şirk koşan kişi şayet tövbe etmişse artık onun hakkında şirkten söz edilmez. Kuşkusuz Allah birini bağışlayacaksa bir hikmete dayalı olarak bağışlar. Eğer bağışlamayacaksa bir hikmete mebni olarak bağışlamaz. Yani iradesi hikmetine tabidir. Bazı kimseler cehaletleri sebebiyle günah işlerler, bazı kimseler de bilerek ve planlayarak bunu yaparlar. Elbette bu iki sınıf aynı durumda değildir. *"Allah'ın kabulünü üstlendiği tövbe, cehaletle kötülük işleyip sonra da hemen ardından tövbe edenlerinkidir. İşte onların tövbesini Allah kabul eder."* (Nisa 4/17). Ayrıca bazı kimseler de vardır ki günah işlerler, daha sonra da tövbe etmezler; ancak tövbe etmeseler de birçok iyilik yapar ve böylece *"iyilikleri kötülükleri siler."* (Hûd 11/114). *"Temizlenen kurtuluşa ermiştir"* (A'lâ 87/14) âyetlerinin çerçevesine girmiş olurlar.

Bazı kimselerin inancında Allah'a tam bir bağlılık söz konusudur; Allah'tan hiçbir zaman ümidini kesmezler vs. Şüphesiz Allah durup dururken kimi kullarını kimilerine tercih ederek birini bağışlayıp diğerini bağışlamazlık etmez. Yani bağışlamanın da kıstasları vardır ve bu kıstaslar Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmektedir.

Bir hadiste şöyle denmektedir: *"Zulüm üç türlüdür: Bir zulüm var ki Allah onu affetmez. Bir zulüm var ki Allah onu affeder. Bir zulüm de var ki Allah mutlaka onun hesabını sorar. Allah'ın affetmediği zulüm şirktir. Çünkü şirk büyük bir zulümdür. Allah'ın affedeceği zulüm, kulların kendi kendilerine yaptıkları zulümdür. Rableri ile kendileri arasındaki işlerde yaptıkları hatalardır. Allah'ın mutlaka hesap soracağı zulüm ise kulların birbirlerine karşı işledikleri haksızlıklardır."*

Kitap Ehli'ne yöneltilmiş uyarılar bağlamında Allah'a ortak koşmanın bağışlanmayacağının belirtilmiş olması, Kitap Ehli'nde şirk inancının varlığı sebebiyledir.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ
يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْۜ بَلِ اللّٰهُ يُزَكّ۪ي مَنْ يَشَٓاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ
فَت۪يلًا ﴿٤٩﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَۜ وَكَفٰى
بِه۪ٓ اِثْمًا مُب۪ينًا ﴿٥٠﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا نَص۪يبًا مِنَ الْكِتَابِ
يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذ۪ينَ
كَفَرُوا هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا سَب۪يلًا ﴿٥١﴾
اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُۜ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَص۪يرًاۜ ﴿٥٢﴾
اَمْ لَهُمْ نَص۪يبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَق۪يرًا ﴿٥٣﴾
اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَٓا اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِه۪ۚ فَقَدْ اٰتَيْنَٓا
اٰلَ اِبْرٰه۪يمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظ۪يمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُمْ
مَنْ اٰمَنَ بِه۪ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُۜ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَع۪يرًا ﴿٥٥﴾

49. Şu kendilerini tezkiye edip duranları görmedin mi? Hayır, ancak Allah dilediğini tezkiye eder ve onlara en ufak bir haksızlık yapılmaz.

50. Bak! Nasıl da Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Oysa bu, apaçık bir günah olarak yeter.

51. Kitaptan kendilerine bir pay verilenleri görmedin mi? Cibt'e (hurafelere, aşağılık şeylere) **ve Tağut'a inanıyorlar. Ayrıca inkârcılar için, "Bunlar inananlardan daha doğru yoldadır" diyorlar.**

52. İşte onlar Allah'ın lanetlediği kimselerdir ve Allah'ın lanetlediği kimseye hiçbir yardımcı bulamazsın.

53. Yoksa onların hükümranlıktan bir payları mı var? Eğer böyle olsaydı insanlara bir çekirdek kırıntısı bile vermezlerdi.

54. Yoksa onlar Allah'ın kendi lütfundan nimetler verdiği insanları mı çekemiyorlar? Oysa biz, İbrâhim âline/ailesine de kitap ve bilgelik vermiş onlara da büyük bir hükümranlık bağışlamıştık.

55. Böyleyken bile onlardan ona inananlar da oldu yüz çevirenler de. Çılgın bir alev olarak cehennem yeter.

Yahudi ve Hıristiyanlar kendilerini Allah'ın dostu ve yakınları olarak görüyor ve Allah'ın kendilerini kayıracağını ileri sürüyorlardı. Nitekim Yahudiler yaptıklarına karşılık ateşin ancak sayılı birkaç gün kendilerine dokunacağını söylüyorlardı. Bu sebeple ne yaparlarsa yapsınlar kendilerinin kurtuluşa erenlerden olduklarını ve Allah'ın kendilerini bağışlayacağını iddia ediyorlardı. Ne yazık ki günümüzde Müslümanlardan da kendilerini bu şekilde görenler vardır. Yahudi ve Hıristiyanlara yapılan bu hitap, onların durumuna düşmüş Müslümanlar için de geçerlidir. Daha önce de şuna dikkat çekmiştik: Geçmişteki ümmetlerin işlemiş oldukları hatalara ve yoldan çıkmalarına dair Kur'ân'da yer alan örnekler, Müslümanların ibret alıp aynı hataları tekrar etmemeleri içindir.

Önemli olan kişilerin kendi kendilerini aklaması değil, Allah'ın onları aklamasıdır. Ama Allah, kendi kendisini aklama çabası içerisindedir diye o kişiye haksızlık etmez: *"Onlara en küçük bir haksızlık yapılmaz."* Ancak Allah adına konuşmak da elbette büyük bir günahtır. Dini bir konuda ya da Allah hakkında bir şey söylendiğinde mutlaka kesin bir delile dayanmak gerekir. "**Bak! Nasıl da Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Oysa bu, apaçık bir günah olarak yeter.**"

"Kitaptan kendilerine bir pay verilenleri görmedin mi? Cibt'e (hurafe ve aşağılık şeylere) **ve Tağut'a inanıyorlar ve inkârcılar için, 'Bunlar inananlardan daha doğru yoldadır' diyorlar."**

Cibt, kendisinde hiçbir hayır bulunmayan aşağılık şey demektir. Büyücü ve kâhine de *cibt* denmektedir. Burada hurafeye dayalı vehimler kastedilmektedir. Çünkü onlarda da hayır yoktur; onlar, tamamen asılsız ve aşağılık şeylerdir. *Tağut* ise sözlükte haddi aşma ve isyankârlık anlamındadır. Buradan hareketle Allah'tan başka tapınılan her şeye *tağut* denmiştir.

Nakledildiğine göre, Yahudilerin ileri gelenlerinden bazıları, beraberlerinde din âlimleri olan hahamlarını da alarak Kureyş'e gitmiş ve Müslümanlara karşı savaşmalarını teşvik için: *"İşte bunlar Yahudi âlimleridir, önceki kitaplar hakkında bilgi sahibi kimselerdir. Sorun onlara sizin dininiz mi daha doğru Muhammed'in dini mi?"* demişlerdir. Kureyşliler bunu sorunca da o hahamlar, "*siz, Muhammed ve onun peşinden gidenlerden daha doğru yoldasınız*" demişlerdir. İşte bu olay üzerine bu âyet indirilmiştir. Oysa din mensupları, eğer dinlerinde samimi iseler hiçbir zaman dinle bir ilişkisi bulunmayanları din mensuplarının üstünde tutamazlar. "**İşte onlar Allah'ın lanetlediği kimselerdir ve Allah'ın lanetlediği kimseye hiçbir yardımcı bulamazsın."** Bu davranışları nedeniyle Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmışlardır. Herhangi bir yardımcıları da yoktur.

Günümüz dünyasında Yahudilerin Hıristiyanlardan büyük bir destek ve yardım gördükleri bir gerçektir. Oysa âyette yardım görmeyecekleri anlatılmaktadır. O halde âyet gerçekle çelişmiyor mu?

Yahudiler İslâmiyet'in gelişinden bu yana yeryüzünde ciddi bir hâkimiyet ve üstünlük kuramamışlardır. Başkalarına karşı takındıkları tavır sebebiyle tarihleri sürgünlerle ve sıkıntılarla doludur. Huzuru Müslümanların hâkimiyetinde bulundukları dönem ve bölgelerde bulmuşlardır. Başlarına gelen sıkıntılar, hep başkalarına takındıkları olumsuz tavırlar sebebiyledir. Yüzyıllardır hâkimiyet yüzü görmeyen Yahudiler nihayet geçen yüzyılın yarısında Filistin topraklarında Hıristiyanların yardımıyla bir devlet kurma imkânına sahip olmuşlardır. Devletlerini kurmalarının üzerinden altmış yıl geçmiştir. Uzun tarihleri göz önünde bulundurulduğunda altmış yıl hatta bir veya iki asır sözü edilmeyecek kadar kısa bir süredir. Filistin'de işledikleri zulümler sebebiyle kurdukları bu devletin ömrü de pek uzun olmayacaktır.

Bu konuda üzerinde düşünülmesi gereken hususlardan biri de günümüz Müslümanlarının içinde bulundukları durumdur. Ne yazık ki Yahudilerin karşısında durabilecek gerçek bir Müslüman toplumdan söz etmek güç-

tür. Dinine samimiyetle bağlı topluluklardan oluşan birlik içerisinde bir İslâm ümmetinden söz edemeyiz.

"Kuşkusuz, Allah kendi dinini samimiyetle destekleyenleri destekler" (Hac 22/40). Yine Yüce Allah gerçek müminleri galip getireceğini vaat etmektedir: *"Müminlere yardım etmek, üzerimize bir borçtur"* (Rum 30/47). Allah çoğul kipiyle *müminler* demektedir. Müslümanlar, günümüzde sergiledikleri dağınıklık sebebiyle bir araya gelecek *çoğul* konumunda değillerdir.

Yahudiler, müşrikleri desteklemeleri ve onları Müslümanlardan üstün tutmaları sebebiyle kınandıktan sonra cimrilikleri sebebiyle de kınanmaktadırlar:

"**Yoksa onların hükümranlıktan bir payları mı var? Eğer böyle olsaydı insanlara bir çekirdek kırıntısı bile vermezlerdi.**"

Yahudilerin inanç yapılarından kaynaklanan bir durumdur bu; başkasının yararlarını hiçbir zaman düşünmezler. Ellerinde ne kadar imkân bulunursa bulunsun başkasına bir kırıntı bile vermezler. Bununla da yetinmeyip daima başkalarına haset ederler: "**Yoksa onlar Allah'ın kendi lütfundan nimetler verdiği kimseleri mi çekemiyorlar?**"

48. âyette kendilerine Kitap verilenler Kur'ân'a iman etmeye çağrılmış ve iman etmeyenler tehdit edilmişti. Sonra gelen âyetlerde ise onların bu çağrıya karşı takındıkları tavırlar gündeme getirilmiş ve bir kısmının iman ettiği, bir kısmının ise inkâr ettiği anlatılmıştı. İşte bu iki âyette her iki grubun akıbeti anlatılmaktadır.

إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا
حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

56. Âyetlerimizi inkâr edenleri, hiç şüphesiz, ateşe atacağız; derileri her yanıp döküldüğünde onları başka derilerle değiştireceğiz ki azabı tatsınlar. Şüphesiz ki Allah (buna) **güç yetendir her şeyi yerli yerince yapandır.**

57. İman edip salih amel işleyenlere gelince, onları, zeminlerinde çağlayıp aktığı, içlerinde ebedi kalacakları cennetlere yerleştireceğiz. Onlar için orada tertemiz eşler vardır. Onları koyu bir gölgeliğe (ebedi mutluluğa) **eriştireceğiz.**

Emirlerine uyanları mükâfatlandırması uymayanları ise cezalandırması Allah'ın adaletinin bir gereğidir. İnanmaları için gerekli olan bütün kanıtlar getirildiği halde hala inanmamakta direnenler, çok acıklı bir azaba çarptırılacaklardır; ateşe atılacaklar ve azabı tam olarak tatsınlar diye derileri her pişip döküldüğünde yenileriyle değiştirilecektir. Âyet, Allah'ın aziz ve hakîm olduğunu belirtmekle son bulmaktadır. *Aziz,* Allah'ın her şeye güç yetiren olduğunu ve bir engel tanımadığını ifade eder. *Hakîm* ise Allah'ın, her şeyi bir hikmete dayalı olarak yaptığını; yaptığı her şeyin yerli yerince ve hikmete uygun olduğunu ifade eder. O halde âyetin bu iki sıfatla son bulması, Allah'ın onlara bu cezayı vermeye kadir olduğunu ve bu cezanın da hikmete uygun olduğunu anlatır.

İnkâr edenlere karşın iman edip salih amel işleyenlerin mükâfatı ise ebedi mutluluk olacaktır. Ahirette kurtuluşa erdirecek iman, 57. âyette olduğu gibi beraberinde salih amel bulunan imandır. Çünkü gerçek bir imanın kişinin amellerine yansımaması mümkün değildir.

Sûrede buraya kadar aile hukukundan, yetimlerin mallarının gözetilmesinden, malların batıl yollarla yenilmemesinden, İslâmiyet'in diğer insanlara ulaştırılmasından ve Kitap Ehli'nin olumsuz bazı tavırlarından söz edildi. Bu arada Yahudilerin ehliyetsiz ve adaletsiz kişilerin elinde perişan bir duruma düştüklerine göndermeler yapıldı. İslâm ümmetinin sosyal hayatı için kural edinmesi gereken pek çok şey dile getirildi.

Şimdiki âyetlerde ise İslâm toplumunun kendisi üzerinde yükselmesi gereken üç temel esastan söz edilmektedir. Bunlar gerçekleştirilmeksizin sûrenin başından beri gündeme getirilen hususların gerçekleşmesi mümkün değildir:

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ
اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ
اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَم۪يعاً بَص۪يراً ﴿٥٨﴾ يَٓا اَيُّهَا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَاُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْكُمْۚ
فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ ف۪ي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْو۪يلاً ﴿٥٩﴾

58. Allah emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi size emrediyor. Doğrusu Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz, Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir.

59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, elçiye itaat edin ve sizden olan iş/yönetim sahiplerine de. Bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Elçiye havale edin. Bu hem daha iyidir hem de sonucu itibarıyla daha güzeldir.

Burada İslâm toplumunun üzeride bina edilmesi gereken üç temel husustan söz edilmektedir: Emanet, adalet ve itaat.

Emanetle idarecilerin halka karşı sorumluluklarının mı yoksa genel emanetin mi kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüşse de genel anlamda emanetin kapsamına yöneticilerin halka karşı sorumlulukları da girmektedir. Ancak âyetin devamı göz önünde bulundurulduğunda burada emanet kavramıyla daha çok yöneticilerin sorumluluklarının kastedildiği söylenebilir.

Emanet kavramı ister maddi ister manevi bir şey olsun temelde bir kimseye emanet edilen şey anlamında kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de emanetin bu iki alanla da ilgili kullanımları vardır. Emaneti üç kısma ayırmak mümkündür:

a.) *Allah'ın emaneti:* Yüce Allah'ın insana vahiy yoluyla gönderdiği emir ve yasakların tamamını içerir. Kişi bu emir veya yasakları çiğnediğinde Allah'ın emanetine ihanet etmiş olur.

b.) *İnsanların emaneti:* Kişinin kendisine verilmiş olan, ancak aynı zamanda başkalarının da haklarını içeren hususların tamamı bunun kapsamına girer. Mesela kişiye teslim edilmiş olan herhangi bir malı ihanet etmeden sahibine iade etmesi, başkalarının sırlarını gizlenip ifşâ etmemesi, onları aldatmaması ve onlara karşı dürüst olması bu emanetin kapsamına girer.

Yine yöneticilerin halka âdil davranmaları, birine görev verirken ehil olana vermeleri, toplumun yararını gözetmeleri; âlimlerin bilgilerini saklamadan başkalarını bu bilgilerinden yararlandırmaları bu emanetin kapsamına girer. Hangi konuda olursa olsun uzmanların uzmanlık alanlarına giren hususlarda toplumlarına yararlı olmaları ve kişinin eşine, yakın akrabalarına ve diğer insanlara karşı görevlerini yerine getirmesi de bu emanetin kapsamına girer.

c.) *İnsanın kendi emaneti:* Kişiye verilen nimetlerin tamamı, hatta kişinin kendi bedeni ve yetenekleri kendisine verilmiş birer emanettir. (Merağî, V, 70).

Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde kıyametin ne zaman kopacağını soran birine: *"Emanet yitirildiğinde"* karşılığını vermiş kişi, *"emanet nasıl yitirilir?"* diye sorduğunda da: *"İş ehlinden başkasına verildiğinde artık kıyameti bekle"* buyurmuştur. (Buhari, İlim 59). Burada kastedilen kıyamet o toplumun kıyameti olmalıdır. Çünkü eğer bununla asıl kıyametin kopması kastedilmiş olsaydı yeryüzünde şu veya bu bölgede işin ehli olmayanlara teslim edilmesi hep gündemde kalmıştır.

"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi size emrediyor."

İslâm toplumunun sahip olması gereken ikinci nitelik adalettir. Kur'ân-ı Kerim her vesile ile adalete vurgu yapar. Burada *"insanlar arasında"* denilmek suretiyle din, ırk, akraba, sınıf vs. gibi hususları göz ardı ederek hiçbir ayırım yapmadan insanlar arasında adaletle hükmedilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Mâide sûresinde insanlar arasında hükmedildiğinde duygularının etkisinde kalmamaları gerektiği Müslümanlara hatırlatılarak şöyle denmektedir: *"Ey inananlar! Allah için hakkı ayakta tutan ve adaletle şahitlik edenler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin sizi adaletsizliğe sevketmesin; adaletli olun. Takvaya en yakın olan da budur. Allah'a karşı gelmekten sakının; çünkü Allah yaptıklarınızı bilmektedir."* (Mâide 5/8). Başka bir âyette de Peygamber'in kendisine adaletle hükmetmesi hatırlatılmaktadır: *"Onlar sürekli yalana kulak verir durmadan haram yerler. Artık Sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver istersen onlardan yüz çevir. Onlardan*

yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Ama eğer hüküm verirsen aralarında adaletle hükmet. Hiç şüphesiz ki Allah adaletten ayrılmayanları sever." (Mâide 5/42). Peygamber'in hüküm verirken adaletle hükmedeceği ortadadır. Ancak Peygamber'in şahsında bütün inananlara hitap edilmekte ve böylece adaletin önemine de işaret edilmiş olmaktadır.

"İnsanlar arasında hüküm vermek" hâkimlerin hüküm vermesini kapsadığı gibi yöneticilerin topluma dair aldıkları kararları hatta basit şeylerde görüşüne başvurulan veya hakem tayin edilen kişilerin verdikleri kararları da içine alır. İşte bütün bu hususlarda Müslüman adaletten şaşmamalıdır.

Emanet ve adaleti yitiren toplumlar yaşama şanslarını da yitirirler.

İslâm toplumunun sahip olması gereken üç temel hususun üçüncüsü olan *itaat* meselesi ise aşağıdaki ayette anlatılmaktadır:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Elçiye itaat edin ve sizden olan iş/yönetim sahiplerine de. Bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, -eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Elçi'ye havale edin. Bu, hem daha iyidir hem de sonucu itibarıyla daha güzeldir."

Burada söz konusu edilenler hem Müslüman fert içindir hem de Müslümanlara ait bir yönetim içindir. Âyete *"Ey inananlar!"* hitabıyla başlanması, söz konusu emirlere itaat etmenin imanın bir gereği olduğunu anlatmak maksadıyladır. Nitekim bu husus, *"eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız"* cümlesiyle daha da pekiştirilmektedir.

Âyet, İslâm dininin yasama kaynaklarını anlatmaktadır. Haddizatında yasamada tek kaynak Allah'tır. Çünkü diğer kaynaklar bu kaynağa dayanmaktadır. Eğer Allah Peygamber'e itaati emretmemiş olsaydı Peygamber kaynak olmazdı. Yine iş ve yönetim ehline itaati emretmemiş olsaydı o zaman âmir konumunda olanların verdikleri emirlerin din açısından hiçbir önemi olmazdı. Allah'a itaat ise Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanlara itaat etmek anlamına gelir. Zira Allah, indirdiği vahiy vasıtasıyla insanlara hitap etmektedir.

İtaat kelimesinin Peygamber hakkında ikinci defa tekrar edilmesi, Peygamber'e itaati pekiştirmek içindir. Çünkü dini insanlara tebliğ eden ve bu konuda aracılık yapan Peygamber'dir. Ayrıca Peygamber, dini tebliğ konusunda masumdur; hata yapmaması için Allah tarafından korunmaktadır. Aynı şekilde bütün peygamberler vahyi tebliğ konusunda masumdur. Bu sebeple din konusunda yapmış oldukları tebliğlere uymak bir zorunluluktur. İçtihatlarında yanılmaları söz konusu olduğunda da bu yanılgı Allah tarafından vahiy yoluyla düzeltilmektedir. Bu sebepledir ki Peygamber, inananlara örnek gösterilmiştir.

Peygamber'e itaat, sağlığında bizzat kendisine itaat etmekle olur. Ölümünden sonra ona itaat, ancak kendisinden nakledilen sünnetine ve hadislerine itaat şeklinde olabilir. Bununla birlikte Peygamber'e atfedilen bir sünnet veya hadis sahih yolla nakledilmiş olsa bile Peygamber'in yüz yüze söyledikleri ölçüsünde bağlayıcı değildir. Zira araya o sünnet veya hadisi rivayet eden kimseler girmiştir ve onların ne âdil oluşları, ne de hafızalarına olan güven Allah tarafından gönderilen kesin delillerle beyan edilmiştir. Hatta tevatür yoluyla nakledilen rivayetler için bile böyle bir sabitlik söz konusu değildir. Elbette bu, tevatür yahut sahih bir yolla nakledilen rivayetlerin bir değer taşımadıklar anlamına gelmez. Nakledilen her rivayetin subûtu ölçüsünde bir değeri vardır. Peygamber'in bu yollarla nakledilen sünnet ve hadisleri olmasaydı özellikle dinin amelî kısmını yerine getirmek mümkün olmazdı. Örneğin Peygamber'in Sünnetine itibar edilmediği takdirde namazın nasıl kılınacağını Kur'ân'dan çıkarmak mümkün görünmemektedir. Kur'ân'da kıyamdan, kıraatten, secde etmekten, rukûa gitmekten söz edilir ama bunların nasıl yapılacağı belirtilmez. Peygamber'in Sünneti olmaksızın namazın şeklini belirlemek bile mümkün değildir.

"Sizden olan iş/yönetim sahiplerine de"

İş ve yönetim sahipleri, yani *ulu'l-emr* ile kimler kastedilmektedir?

Müfessirlerin bu konuda söylediklerini üç madde halinde toparlamak mümkündür:

a.) Raşit halifelerdir.

b.) Yöneticiler ve askeri komutanlardır.

c.) Din bilginleridir.

Raşit halifelerin uygulamalarının din açısından ayrı bir önemi vardır. Çünkü söz konusu halifeler Peygamber'in eğitiminden geçmiş ve sahabe tarafından yönetime seçilmiş seçkin kişilerdir. Ancak âyetin sadece onları kastettiğini söylemek için elde çok güçlü bir delile ihtiyaç vardır. Kur'ân-ı Kerim kıyamete kadar hükümleri devam edecek bir kitaptır. Hükümleri bir dönem veya bölgeyle sınırlanamaz. Yöneticilere itaatin farz olabilmesi için Raşit halifeler örnek olarak gösterilebilir. Yani onların yolundan giden, onlar gibi Allah'ın emir ve yasaklarını gözeten yöneticilere itaat farzdır.

Aslında Âyette *ulu'l-emr* denmek sûretiyle itaat edilecek kimseleri bizzat belirlememiş olması anlamın daha geniş bir alanı içine alması içindir. Bu sebeple kavram, söz konusu sınıfları kapsadığı gibi işin uzmanı olan diğer insan-

ları da içerir. Bununla birlikte âyetin siyakı yöneticileri ilgilendirdiğinden, öncelikle onları kastettiğini söylemek mümkündür.

Müfessirler, âyette geçen *"sizden"* ifadesinden hareketle yöneticinin Müslüman ve İslâm'ın emir ve yasaklarına önem veren biri olmasını şart koşmuşlardır. Ayrıca *itaat* kelimesinin Allah ve Peygamber hakkında tekrar edildiği halde *ulu'l-emr* ifadesinde tekrar edilmemesini, *ulu'l-emr* olan kimselerin verdikleri emirlerin, Allah'ın ve Peygamber'inin emirlerine uymadığı, daha açık bir ifade ile onların emirleriyle çeliştiği takdirde onlara itaat edilemeyeceği sonucunu çıkarmışlardır. Nitekim Peygamber (s.a.v.) de: *"Allah'a isyan eden yaratılmışa itaat yoktur"* buyurmaktadır.

Bu konuda Elmalılı şöyle demektedir: *"Dikkate değer kayıtlardan birisi de müminlere hitap edilerek 'sizden' kaydıdır ki manası apaçıktır. Müminlerden olmayan idarecilere itaat etmek dinen vacip kılınmamıştır. Bu hususta itaat değil, varsa bir anlaşmaya riayet etmek söz konusu olacaktır. Fakat itaat etmenin vacip olmamasından mutlaka isyan etmenin gerekli olduğunu anlamaya kalkışmamalıdır. İtaatin vacip olmaması, isyan etmenin vacip olmasını gerektirmeyeceğinden, itaat mecburiyetinde bulunmamakla isyan mecburiyetinde bulunmak arasında fark vardır. İsyan hakkı başka, isyan etme vazifesi yine başkadır."*

"Bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz, -eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Elçi'ye havale edin."

İslâm'ın ilk kaynağının Kur'ân-ı Kerim olduğuna yukarıda değinmiştik. Ardından Peygamber (s.a.v.)'in sünneti gelir. Yine Allah'a itaatle Kur'ân'ın emirlerinin, Peygamber'e itaatle de sünnetinin kastedildiğine dikkat çekmiştik. Bu tercihlerden sonra akla şu soru gelmektedir: Ne diye anlaşmazlığa düşerseniz anlaşmazlığınızı Allah'a ve Elçisine götürün, denmektedir? Zaten her işte Müslüman bu kaynaklara müracaat etmiyor mu?

Kur'ân ve sünnette açıkça anlatılan hususlarda Müslümanların anlaşmazlığa düşmeleri diye bir mesele olmaz. Kur'ân ve sünnette açıkça belirtilen hususlarda Müslüman'ın yapacağı şey, bunlara uymaktır. Belki Kur'ân ve sünnette açıkça anlatıldığı halde anlaşmazlığa düşenlerin, o meselenin bu iki kaynakta açıkça ahlatıldığını bilmiyorlarsa o takdirde bu iki kaynağa başvurmalarından söz edilebilir. Netice olarak genelde Müslümanların anlaşmazlığa düşecekleri şey, Kur'ân ve sünnette açıkça belirtilmeyen hususlarla ilgili olmalıdır. İşte bunun için müfessirlerin önemli bir bölümü, burada içtihadın kastedilmiş olduğunu söylerler. Müçtehitler Kur'ân ve sünnetteki genel prensiplerden veya naslardaki illetten hareketle yeni hükümler çıkarırlar. Müçtehitler bu

konuda ittifak edecek olurlarsa Müslümanların buna uymaları gerekir. İhtilaf ederlerse çıkan hükümlerden daha doğru bulduklarına uyarlar.

Sonuç olarak İslâm yönetiminin bu iki âyette anlatılan temel nitelikleri: Emanete riayet etmek, adaleti gözetmek ve itaattir. Yine yönetimde meselelerin çözümü konusunda takip edilecek temel kurallar:

a.) Meselelerin çözümünde önce Kur'ân'a başvurmak.

b.) Kur'ân'da açık bir hüküm yoksa Kur'ân'ın açıklaması durumunda olan Peygamber'in sünnetine başvurmak.

c.) Kur'ân ve sünnette açık hükümler yoksa ve bu konuda konunun uzmanları aynı görüşü paylaşıyorlarsa bu görüşe uymak (icma).

d.) Şayet konunun uzmanları o konuda ittifak etmiyorlarsa ileri sürülen görüşler arasında Kur'ân ve sünnet'e göre daha tutarlı görülene (kıyasa) uymak. Kur'ân ve sünnette açık nass bulunmuyorsa benzeri nasslardan kıyas yoluyla çıkarılanların en uygun olanı seçilir. Bununla birlikte toplumun yönetimi bu içtihatlardan birini seçmişse herkesin fiilen buna uyma mecburiyeti vardır. Kişilerin şayet yönetimin seçtiği içtihada aykırı görüşleri varsa bu görüşlerini dile getirmekte serbesttir. Ne var ki fiili bir durum söz konusu olduğunda yönetimin seçtiği içtihat uygulanır.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ
وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا ٦٠ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا
٦١ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا

وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا
بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

60. Sana indirilene ve senden önce indirilene inandıklarını ileri süren şu kimseleri görmedin mi, Tağut'un önünde yargılanmak istiyorlar? Halbuki onu reddetmekle emrolunmuşlardı. Şeytan da onları doğru yoldan pek uzak bir sapkınlıkla yoldan çıkarmak istiyor.

61. Kendilerine; "Allah'ın indirdiğine ve Elçiy'e gelin" dendiğinde münafıkların büsbütün senden uzaklaştıklarını görürsün.

62. Daha evvel yaptıkları şeyler sebebiyle başlarına bir musibet gelip çattığında nice olur halleri? Sonra koşup sana geldiler de; "Bizim iyilik etmekten ve arayı bulmaktan başka hiç bir kastımız yoktu." diyorlar.

63. İşte bunlar var ya, Allah onların kalplerinde olanı bilir. Onun için sen onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onları derinden etkileyecek bir söz söyle.

Âyetlerin nüzul sebebine dair farklı rivayetler nakledilmektedir. Ancak bu farklı rivayetlerin tamamı, Müslüman olduklarını iddia ettikleri halde sırf şahsi menfaatleri için Allah ve Elçi'sinin hükmüne razı olmayıp bu emirleri tanımayan yönetim veya yargı mercilerine başvuranları içermektedir. Kısaca âyetler her zaman ve her yerde bulunabilecek münafık kişilerden söz etmektedir.

Tağut, Allah dışında ibadet edilen, yani mutlak bir itaatle itaat edilen kişi veya kurumlardır.

Âyetler, Allah'ın indirdiğiyle yargılanmayı istemenin, imanın sahihliği için bir şart olduğunu anlatmaktadır. İster onlara inanmamaktan kaynaklansın, ister şüpheden kaynaklansın yahut azgınlık ve isyandan kaynaklansın Allah'ın hükümlerini reddetmek, kişiyi İslâm'ın dışına çıkartır. Haddizatında İslâm sadece kabulden ibaret değildir, bir de İslâm'ın karşıtı olan hususları reddetmeyi de gerektirir: "**Halbuki onu reddetmekle emrolunmuşlardı.**"

Tağut karşısında muhakeme olma isteğinin, şeytanın bir aldatmacası olduğuna dikkat çekildikten sonra, Allah ve Elçisine yaklaşmamanın münafıklıktan kaynaklandığı ifade edilmektedir: "**Kendilerine: 'Allah ve Elçi'ye gelin' denildiğinde münafıkların büsbütün senden uzaklaştıklarını görürsün.**"

"Daha evvel yaptıkları şeyler sebebiyle başlarına bir musibet gelip çattığında nice olur halleri? Sonra koşup sana geldiler de; "Bizim iyilik etmekten ve arayı bulmaktan başka hiç bir kastımız yoktu." diyorlar."

İkiyüzlü münafık tiplerin bir toplumda çoğalması o toplumun birtakım musibetlere maruz kalmasına sebep olur. Münafıklar sadece toplumlarının musibetlere maruz kalmasına sebep olmaz, ikili oyunları sebebiyle kendileri de bazen çıkmazlara girer, zor durumda kalırlar. Kendileri bozgunculuk yapmalarına rağmen söz konusu duruma düştüklerinde de sureti haktan görünerek **"Bizim iyilik etmekten ve arayı bulmaktan başka hiçbir kastımız yoktu"** derler.

"İşte bunlar var ya, Allah onların kalplerinde olanı bilir. Onun için sen onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onları derinden etkileyecek bir söz söyle."

Şüphesiz ki Allah herkesin kalbindekini bilir. Bu hususun burada dile getirilmesi, söz konusu kimseler için bir tehdittir. Bu kimseler Müslümanlardan bir karşı tavır görmeliler. Müslümanlar takınacakları bu karşıt tavırlarla kendilerinden hoşnut olmadıklarını onlara hissettirmeli. Ayrıca etkili sözlerle de bu yaptıklarının yanlışlığı onlara anlatılmalıdır. Çünkü karşı tavır takınılmadığı takdirde alanı daha da boş bulur, daha çok zarar verirler.

وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ
اللّٰهِ وَلَوْ اَنَّهُمْ اِذْ ظَلَمُٓوا اَنْفُسَهُمْ جَٓاؤُ۫كَ فَاسْتَغْفَرُوا
اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ
تَوَّابًا رَح۪يمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى
يُحَكِّمُوكَ ف۪يمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا ف۪ٓي اَنْفُسِهِمْ

حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾
وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ
مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَآتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِعِ
اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ
النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ
رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

64. Biz, herhangi bir elçiyi, ancak Allah'ın izniyle kendisine itaat edilsin diye göndermişizdir. Onlar kendilerine zulmettiklerinde sana gelip Allah'tan bağışlanma isteselerdi; Elçi de onlar için bağışlanma dileseydi elbette Allah'ı, tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulurlardı.

65. Hayır! Rabbine andolsun ki aralarında anlaşmazlığa düştükleri şeylerde seni hakem tayin etmedikçe, sonra da senin verdiğin hükmü, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tamamen kabul etmedikçe iman etmemişlerdir.

66. Şayet onlara; "Kendinizi öldürün" yahut "Yurtlarınızdan çıkın" diye emretmiş olsaydık, pek azı dışında bunu yapmazlardı. Kendilerine verilen öğüdü yerine getirmiş olsalardı, kuşkusuz bu, onlar için hem daha iyi hem daha sağlam olurdu.

67. O zaman onlara kendi katımızdan büyük bir ecir verirdik.

68. Ve onları doğru bir yola eriştirirdik.

69. Her kim Allah'a ve Elçi'ye itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendile-

rine nimet verdiği peygamberlerle, özü sözü bir olanlarla, şehitler ve salih kimselerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!

70. Bu lütuf Allah'tandır. Zaten bilen olarak da Allah yeter!

Peygamberler, herhangi bir sebep olmaksızın öylesine seçilip de insanlara gönderilmiş değildirler. Onların peygamberlikle görevlendirilmeleri, kendilerine itaat edilsin diyedir. Bu sebeple Peygamber dururken anlaşmazlıkları *Tağut*'a götürenler, büyük bir suç işlemektedir. Ayrıca Peygamber'e itaat, Peygamber'in kendi şahsına yapılmış bir itaat değildir, Allah'a itaattir. İşte bu nedenle *"Allah'ın izniyle"* kaydı zikredilmektedir. O halde Peygamber'e itaatsizlik eden aslında Allah'a itaatsizlik etmiştir.

Kendilerine zulmeden bu kimseler ne diye Peygamber'e gelip orada tövbe ediyorlar? Çünkü Peygamber dururken *Tağut*'a gitmekle Peygamber'in kendisini de üzmüşlerdir. Bu sebeple Peygamber'e gelerek ondan da özür dilemeleri gerekmektedir.

"Hayır! Rabbine andolsun ki aralarında anlaşmazlığa düştükleri şeylerde seni hakem tayin etmedikçe, sonra da senin verdiğin hükmü, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tamamen kabul etmedikçe iman etmemişlerdir."

Yukarıda, Peygamber'in hükmünü bırakıp *Tağut*'un hükmünü tercih edenlerden söz edilmişti. Burada Yüce Allah kendisine yemin ederek kişilerin gerçek bir imana kavuşmaları için kendilerinde şu üç hasletin bulunması gerektiğini belirtmektedir:

a.) Aralarında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda Peygamber'i hakem kabul etmeleri.

b.) Peygamberin verdiği hüküm konusunda içlerinde hiçbir sıkıntı duymamaları; peygamber'in verdiği hükmü gönül hoşluğuyla kabul edip bunu içlerine sindirmeleri.

c.) Peygamber'in verdiği hükme kayıtsız şartsız itaat etmeleri.

Peygamber'in verdiği hükümler karşısında bu üç hasleti kendilerinde bulundurmayanlar, gerçek bir imana sahip değildir.

Peygamber'e itaat ve onun verdiği hükümleri kabul etmek, tarihte kalmış bir mesele değildir. Günümüzde onun getirdiği vahyin verdiği hükümleri kabul etmeyenlerin durumu da aynıdır.

"Şayet onlara; "Kendinizi öldürün" yahut "Yurtlarınızdan çıkın" diye emretmiş olsaydık, pek azı dışında bunu yapmazlardı. Kendileri-

ne verilen öğüdü yerine getirmiş olsalardı, kuşkusuz bu, onlar için hem daha iyi hem daha sağlam olurdu."

Allah'a samimiyetle iman öyle bir şeydir ki Allah kişiye canından ve yurdundan vazgeçmesini emredecek olsa mümin olan, tereddütsüz bunu yapar. Hâlbuki Tağut'a gidenler geçici maddi menfaatleri için Allah'ın hükmünden vazgeçmişlerdir.

Aslında Allah, insanların pek azının ancak katlanabileceği ağır teklifler emretmemekte, bilakis her insanın yerine getirebileceği kolay tekliflerle insanları sınamaktadır. Ayrıca yerine getirilmesi istenen hususlar hem yerine getirilmesi kolay şeylerdir hem de bunları yerine getirmek sayesinde insanlar âhiret hayatında mutluluğu yakalayacakları gibi dünya hayatında da mutluluğu yakalarlar.

Bununla birlikte din, Allah yolunda cihad gibi pek de kolay olmayan şeyleri de emretmektedir. Ama yerine getirilmesi kolay olmayan bu hususlar da yine insanın hem dünya hem de âhiret hayatındaki mutluluğu elde etmesi içindir:

"**Kendilerine verilen öğüdü yerine getirmiş olsalardı, kuşkusuz bu, onlar için hem daha iyi hem daha sağlam olurdu."**

Âyetin bu kısmı ile sonraki âyetler ileride gündeme getirilecek Allah yolunda cihad konusuna bir hazırlık mahiyetindedir.

Sûrenin başından buraya kadarki âyetlerde İslâm toplumunun içyapısı ve güvenliğiyle ilgili konular yer aldı. Aşağıdaki âyetlerde ise İslâm toplumuna dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı alınacak tedbirler sıralanmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا
جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ
مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا
﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا

عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾
وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ
الظَّالِمِ اَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا اَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ اِنَّ
كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾

71. Ey iman edenler! Önlemlerinizi alın da duruma göre bölük bölük ya da topluca sefere çıkın.

72. Aranızdan mutlaka ağırdan alıp da geride kalacak ve başınıza bir felaket geldiğinde şöyle diyecek olanlar çıkacaktır. "Onlarla beraber bulunmamam Allah'ın bana bir lütfudur."

73. Ama Allah'tan size bir nimet erişirse böyleleri -sizinle onun arasında bir dostluk yokmuş gibi, "Keşke onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarı elde etseydim (der).

74. Öyle ise bu dünya hayatına karşılık âhireti satın alanlar Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan ister öldürülsün ister galip gelsin mutlaka ona büyük bir mükâfat vereceğiz.

75. "Rabbimiz! Halkı zalim olan bu bölgeden bizi kurtar ve katından bize bir koruyucu, katından bize bir yardımcı gönder" diye yalva-

ran çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar (varken) **size ne oluyor da Allah yolunda savaşmıyorsunuz?**

76. İnananlar Allah yolunda savaşır. İnkâr edenler ise Tağut yolunda savaşır. O halde (ey müminler) **şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz ki şeytanın hilesi-düzeni zayıftır.**

حِذْر/hızr kelimesi muhtemel bir tehlikeye karşı önlem almak manasındadır. Âyetin öncesi ve sonrası göz önünde bulundurulduğunda dış düşmanlara karşı önlem almanın amaçlandığı anlaşılmaktadır. Dış güvenlik için önlem almak çok geniş bir konudur. Her zaman için saldırılara karşı hazırlıklı olmak; iç problemlerimizi çözmek, düşmana karşı koyabilecek silah hazırlığı yapmak, düşmanın gücünü öğrenmek, düşmanla ilgili istihbarat bilgileri toplamak, düşmanın sosyal yapısı hakkında bilgi elde etmek, bulunduğu bölgenin coğrafi yapısı hakkında bilgi toplamak, düşman birden fazla ise onlar arasındaki ittifak ve ihtilaf noktalarını bilmek gibi hususlar önlem alma kapsamına girmektedir. Aslında İslâm dini savaştan yana değildir, ancak savaş, sadece bir tarafın isteyip istememesiyle ilgili bir mesele değildir. Bu gibi konularda önlemler almak, savaşın çıkmasını da engelleyebilir. Peygamber (s.a.v.) düşman topraklarında casuslar bulundurur ve düşmanın hazırlıklarını izletirdi.

Savaş için önlem almak, savaş öncesi önlemleri gerektirdiği gibi savaş esnasında da önlem almayı gerektirir. Savaşın durumuna göre Müslümanlar ordularını bölüklere ayırır ve ihtiyaç miktarınca savaşa gönderir. Ama ihtiyaç duyuyorlarsa ve savaşın gerekleri de bunu mecbur kılıyorsa top yekûn savaşa katılmak da mümkündür.

"Aranızdan mutlaka geride kalan olacak..."

Bu âyette, her dönemde ve her bölgede her zaman için bulunabilecek insan tiplerinden birine dikkat çekilmektedir. Bazı müfessirler bunların münafıklar olduklarını söylerler. Çünkü Müslümanlara saldırılırken savaştan kaçmanın, mümin kimsenin vasfı olamayacağını belirtirler. Kuşkusuz, münafıklar böyledir. Ancak savaş gibi can tehlikesinin olduğu yerde zayıf bir imana sahip olanlar da böyle davranabilir. Bu nedenle müteakip âyetlerde bunlar savaşa teşvik edilerek şöyle denmektedir:

"Öyle ise bu dünya hayatına karşılık âhireti satın alanlar Allah yolunda savaşsınlar. Allah yolunda savaşan ister öldürülsün ister galip gelsin mutlaka ona büyük bir mükâfat vereceğiz."

Yine imanî ve insanî duyguları tahrik edilerek bu tavırlarının onlara yakışmadığı etkili ifadelerle dile getirilmektedir:

"Rabbimiz! Halkı zalim olan bu bölgeden bizi kurtar ve katından bize bir koruyucu ve katından bize bir yardımcı gönder' diye yalvaran çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar (varken) **size ne oluyor da Allah yolunda savaşmıyorsunuz?"**

Müslümanların savaşı bu üstün gayeler içindir, yani zulme uğramış insanları kurtarmak içindir. Müslümanların Allah yolunda savaşı, ganimet elde etmek için veya başka ülkeleri sömürmek için değildir. Oysa inanmayanlar Tağut için savaşır; bozgunculuk çıkarmak, başkalarının hakkını yemek, başkalarına zulmetmek için savaşır: **"İnananlar Allah yolunda savaşır. İnkâr edenler ise Tağut yolunda savaşır. O halde** (ey müminler) **şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz ki şeytanın hilesi-düzeni zayıftır."** Şeytani gayeler için savaştıklarından, onlardan korkmamak gerekir. Onlara karşı gösterilecek bir direnme onları gerisin geriye püskürtür.

Hayatın tamamı bir imtihan vasıtası olmakla birlikte zor durumlar yahut büyük nimetlere erişmek, imtihan için köşe taşları ve bireylerin kişiliklerinin sınanması için önemli ölçütlerdir.

Yukarıdaki âyetlerde münafıklar ve zayıf kişilikli insanların tavırlarından söz edildi. Aşağıdaki âyetler ise bu konuların bir açılımı mahiyetindedir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ
وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ
مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا
لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلٰى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا
قَلِيلٌ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَ مَا تَكُونُوا
يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ

يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَۜ
قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِۜ فَمَالِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدٖيثًا ﴿٧٨﴾
مَٓا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِۘ وَمَٓا اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَۜ
وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًاۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهٖيدًا ﴿٧٩﴾

77. Kendilerine, "ellerinizi çekin, namazı kılın ve zekâtı verin" denenleri görmedin mi? Savaşmaları farz kılınınca ise içlerinden bir kısmı; insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha da fazla korktular ve "Rabbimiz! Bize savaşı yazdın, keşke bize biraz mühlet verseydin!" dediler. De ki: "Bu dünya geçimliği az bir müddettir. Oysa âhiret muttaki kimse için daha hayırlıdır. (Bilesiniz ki) **hiçbiriniz bir iplik kadar bile haksızlığa uğramayacaktır.**

78. Her nerede olursanız olun, sağlam kalelerde bile olsanız ölüm gelip size yetişir. Onlara bir iyilik ulaşsa "Bu, Allah'tandır" derler. Ama bir kötülük isabet etse "Bu, senin yüzündendir" derler. De ki: "Hepsi Allah tarafındandır." Bu topluluğa ne oluyor ki neredeyse hiçbir söz anlamıyorlar.

79. Sana gelen herhangi bir iyilik gelirse o, Allah'tandır. Herhangi bir kötülük de gelirse o, sendendir. (Ey Muhammed!) **Seni biz insanlara, bir elçi olarak gönderdik. Buna tanık olarak Allah yeter.**

Bazı müfessirler birinci âyetin Mekke'de İslâm'a girmiş ve müşriklerin eziyetlerine maruz kalmış olan bazı Müslümanları kastettiğini söylemektedir. Nitekim bu konuda birtakım rivayetler de nakledilmektedir. Bazı müfessirler ise âyetin Medine'de İslâm'a girmiş Evs ve Hazreç kabilelerine mensup olanların bir kısmı ile ilgili olduğunu söylerler. Bu ikinci görüşe göre, İslâm'dan önce bu iki kabile arasında bitmez tükenmez savaşlar vardı. Kabileler birbirileriyle savaşmak için adeta bahane arıyorlardı. Savaşları da hep haksızlık ve zulüm üzere, cahiliye duygularına dayalı idi. İslâm, yaptıkları bu savaşların zulüm olduğunu onlara anlattı. Nihayet İslâm'a girdikten sonra zulüm üzere yaptıkları bu savaşlardan vazgeçtiler. Ancak henüz İslâm için savaşacak derecede eğitilme-

dikleri bir dönemdeydiler ki Müslümanların Mekke müşrikleriyle savaşmalarına izin verildi. İslâm'a henüz girmiş olan bu kimselerin bir kısmı savaşa isteksiz davrandı. İşte âyet bu Müslümanları anlatmaktadır.

Savaşma izni verilmezden önce Müslümanlardan bazıları, "savaş izni çıksın da savaşalım" diyorlardı. Ne var ki savaş izni çıktığında bunların bir kısmı savaşmaktan korkmuş ve **"Rabbimiz! Neden bize savaşmayı emrettin? Keşke bize biraz mühlet verseydin!"** demişlerdir. Bunlar savaşı istediklerinde, kendilerine, namazı dosdoğru kılmaları ve zekâtı vermeleri emrediliyordu. Çünkü savaş gibi büyük işlere kalkışmak, ciddi hazırlık ve donanım ister. İşte bu hazırlık ve donanımın önemli bir kısmı, dosdoğru namaz kılmak ve zekât vermektir. Bu nedenle âyetin İslâm'a henüz girmiş Evs ve Hazreçli Müslümanların bazılarıyla ilgili olarak indirildiğini söyleyen müfessirlerin görüşlerine katılıyoruz. Bunlar, imanı zayıf kimselerle münafıklardan oluşuyordu. Kişi ciddi bir şekilde kendi kendisini eğitmedikçe taşkınlık yaparak büyük istekler peşinde koşmamalıdır. Çünkü büyük zorluklarla karşılaştığında yeteri derecede donanımı olmadığından her şeyi yitirebilir.

Savaştan kaçınmaları, dünyadan biraz daha yararlanma düşüncesinden kaynaklanıyordu. Hâlbuki dünya geçimliği hem âhiretteki nimetler karşısında çok basittir hem de dünya hayatı âhiret hayatına nazaran çok kısadır. Kaldı ki insan ancak eceliyle ölür. Savaşa gitmek demek, mutlaka öldürülmek demek değildir. Kişinin eceli gelmişse savaşa gitmese de, hatta çok korunaklı kalelerde korunmaya çalışsa bile ölüm onu bulabilir.

İmanı zayıf olan bu kimseler ve münafıklar, bir mükâfata eriştiklerinde bu, Allah katındandır, diyorlardı. Başlarına bir musibet geldiğinde ise onu Peygamber'in üzerine atıyorlardı. Hâlbuki mükâfat ve nimetin yaratıcısı da ve başa gelen musibetlerin yaratıcısı da Allah'tır. Nimete erişmenin kural ve imkânlarını da musibete uğramanın kural ve yollarını da Allah yaratmıştır.

Nimetler de musibetler de çoğunlukla kişinin kendisinin yaptıkları nedeniyledir. İnsanlar bir nimete eriştiklerinde şımarıp bunu kendilerine izafe etmekten ve başkasının katkılarını görmezlikten gelmekten hoşlanırlar. Karşılaştıkları musibet ve başarısızlıklarını daima başkalarının üzerine atarlar. O olumsuzluklarda temel sebep kendileri oldukları halde bunu görmezlikten gelirler.

Nimete erişmekten dolayı insan şımarmasın ve karşılaştığı olumsuz şeylerin sorumluluğunu kendisi yüklensin diye Yüce Allah: **"Sana gelen herhangi bir iyilik gelirse o, Allah'tandır. Herhangi bir kötülük de gelirse o, sendendir.** " buyurmaktadır.

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ
عَلَيْهِمْ حَف۪يظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ
بَيَّتَ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذ۪ي تَقُولُ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ
مَا يُبَيِّتُونَ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿٨١﴾
اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا
ف۪يهِ اخْتِلَافًا كَث۪يرًا ﴿٨٢﴾

80. Elçi'ye itaat eden, gerçekte Allah'a itaat etmiştir. Yüz çevirene gelince biz seni onlara bir bekçi olarak göndermedik.

81. İtaat ettik derler; fakat yanından ayrıldıklarında aralarından bir kısmı gece karanlığında senin dediklerinden bambaşka şeyler kurarlar. Allah, onların gece tasarladıklarını kaydetmektedir. Onlardan yüz çevir ve Allah'a dayan. Dayanak olarak Allah yeter.

82. Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi onda pek çok çelişki bulurlardı.

Rivayet edilir ki Peygamber (s.a.v.)'in: *"Beni seven Allah'ı sevmiştir ve bana itaat eden Allah'a itaat etmiştir"* demesi üzerine münafıklar: *"Şuna bak, bizi Allah'tan başkasına ibadet etmekten sakındırıyor ama kendisi şirk koşuyor; Hıristiyanların İsa'yı rab edinmeleri gibi kendisini rab edinmemizi istiyor"* demişler, bunun üzerine grubun ilk ayeti olan 80. âyet indirilmiştir.

Peygamber'e itaat Allah'a itaat gibidir. Çünkü Peygamber ancak Allah'ın emrettiğini emreder ve ancak O'nun sakındırdığından sakındırır. Elbette ki dinin sahibi Allah'tır, Peygamber değil; ancak o, Allah'ın emrettiklerini tebliğ eder. Onun görevi sadece elçilik yapmaktır. Bu sebeple âyette, Muhammed'e itaat edin, değil; "Elçi'ye" itaat edin, denmektedir. Böylece onun elçilik yönü öne çıkarılmaktadır. Elçi, emir ve yasaklar koyan yahut kurallar belirleyen kişi değildir. O, sadece kendisini elçi olarak gönderenin isteklerini iletir ve bunu

gözetleyen de Allah'tır. Peygamber elçilik görevini yaptıktan sonra insanların kendisine inanıp inanmamasından sorumlu değildir.

Peygamber bir şeyin yapılmasını istediğinde yahut bir şey söylediğinde eğer bu istenen veya söylenen dini bir konuyla ilgili ise sahabe hemen onu yapardı. Söylediği bir şey şayet dünyevî meselelerle ilgili ise Peygamber'e bunun vahiy olup olmadığını sorarlardı. Şayet vahiy olduğunu söylerse yine tereddütsüz uygularlardı. Ama kendi görüşü olduğunu söylerse söylediğini değerlendirir, aksini düşünüyorlarsa bunu kendisine anlatır, Peygamber de onların görüşlerini daha tutarlı bulursa ona uyardı.

Şunu belirtelim ki günümüzde hâkim olan dünyevî alan anlayışı ile İslâm'ın dünyevî alan anlayışı birbirinden farklıdır. Günümüzde dünyevî alan denilince dünya hayatına ait günlük meseleler ve sosyal hayatın tamamı kastedilmektedir. Hâlbuki İslâm açısından dünyevî alan, ziraat, tıp, savaş teknikleri ve benzeri hususlardır. Günlük meseleler ve sosyal hayatın çeşitli alanları dinin kapsamı içerisindedir.

"İtaat ettik derler; fakat yanından ayrıldıklarında aralarından bir kısmı gece karanlığında (senin dediklerinden bambaşka şeyler) **kurarlar."**

Müfessirlerin çoğuna göre, bu âyet münafıklar hakkında inmiştir. Çünkü böyle bir tavır ancak münafıklara yaraşır. Bazı müfessirler de burada, daha önce savaş isteyip savaş izni çıktığında savaşa gitme konusunda tereddüt gösteren inancı zayıf Müslümanların kastedildiğini söylemektedir. Sonuçta her iki görüşe göre, sağlıklı bir imana sahip olan birinin böyle davranması doğru değildir. Bu kimseler gerçekten Peygamber'in peygamberliğinden şüphe ediyorlarsa Peygamber'in peygamberliğinin ispatı olan Kur'ân'a baksınlar:

"Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkasından gelseydi onda pek çok çelişki bulurlardı."

Eğer bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından indirilmiş olsaydı, mesela, Muhammed'in kendi kitabı olsaydı, gece kendi aralarında yaptıkları planlardan nasıl haberdar olabilirdi? Eğer Kur'ân üzerinde düşünselerdi onun hakka çağırdığını, verdiği haberlerin aynıyla gerçekleştiğini, hiç kimsenin bir benzerini getiremediğini ve yirmi üç seneye yakın bir müddet içerisinde peyderpey indirildiği halde âyetleri arasında hiçbir çelişki bulunmadığını görürlerdi. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim indirilmeye başlandığında Peygamber yalnızdı. Başlangıçta ona inananlar çok azdı ve bu inananlar Mekke'de olmadık işkencelere maruz kalmışlardı. Ardından Medine'ye hicret edildi. Müslümanların sayısı arttıkça arttı, düşmanlarına karşı zaferler elde ettiler. Kısa bir müddet içerisin-

de Arabistan Yarımadası'nın tamamına hâkim oldular; dönemin en büyük imparatorlukları olan Bizans ve İran'ı yendiler.

Bu kadar farklı şartlarda yaşayan Peygamber'e indirilmiş olan bu Kur'ân'ın anlattıklarında hiçbir çelişki bulunmamaktadır. Eğer bu Kur'ân bir insan tarafından yazılmış olsaydı durum böyle olmazdı; çünkü biz biliyoruz ki insanların gençliklerinde düşündükleriyle yaşlılıklarında düşündükleri, yine mahkûm durumdayken düşündükleriyle hâkim ve güçlü bir konuma kavuştuklarında düşündükleri arasında farklılıklar vardır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim, inişinin üzerinden on dört asır geçmesine rağmen kimse onda bir çelişki bulamadığı gibi anlattıklarıyla gerçekler arasında herhangi bir çelişki de tespit edilebilmiş değildir. Ayrıca bu kitabı getirmiş olan Peygamber ümmi biriydi; kendisine Kur'ân-ı Kerim indirilinceye kadar okuma-yazma bilmezdi. Bir filozof da değildi. Kendisine bu Kur'ân indirilinceye kadar Kur'ân'ın değindiği konularla ilgili iddia ve önerileri de yoktu.

Âyetten çıkarılacak önemli bir sonuç da Kur'ân üzerinde düşünmenin herkes için bir görev ve bir farz olduğudur. Çünkü burada münafıklardan, Kur'ân üzerinde düşünmeleri istenmektedir. Bir münafığın bile Kur'ân âyetleri üzerinde düşünüp sağlıklı bir sonuca varması ihtimal dâhilinde görülebiliyorsa elbette ki herhangi bir Müslüman da bu yolla sağlıklı sonuçlara varabilir. Bu konuya değinen müfessir Râzî özet olarak şöyle demektedir:

"Kur'ân'ın anlamlarının ancak Peygamber veya masum imam tarafından bilinebileceğini ileri sürenlerin aksine âyet, Kur'ân'ın anlamlarının açık ve bilinir olduğuna delalet etmektedir. Çünkü durum eğer iddia ettikleri gibi olsaydı onlardan, Kur'ân âyetleri üzerinde düşünerek Kur'ân'ın Allah katından olduğunu öğrenmeleri istenmezdi. Onlardan Kur'ân âyetleri üzerinde düşünerek ve bu âyetleri anlayarak Kur'ân'ın Allah kelamı olduğu ve Peygamber'in gerçek bir peygamber olduğu sonucuna varmaları istenmektedir.

Yine âyet taklidi reddetmekte ve delillere dayanarak gerçeklere ulaşılması gerektiğini anlatmaktadır. Çünkü Yüce Allah burada münafıklardan, delillerine dayanarak Peygamber'in peygamberliğinin gerçekliğine ulaşmaları istemektedir." (Râzî, X, 197).

Çağımız müfessirlerinden Muhammed Abduh, Râzî'nin bu söylediklerine dikkat çektikten sonra şöyle demektedir:

"Kitab'ı üzerinde düşünmemizi ve onun Kitab'ına dayanarak sonuçlara varmamızı emreden, bizzat Allah'ın kendisidir. O halde hiç kimse Allah'ın bize emrettiğini yasaklama yetkisine sahip değildir. Müçtehit imamların tamamı Kur'ân'ı rehber edinmenin ve Kur'ân'dan alıkoyan, onu göz ardı eden taklidi reddetmenin ge-

rekliliğini dile getirmiş ve kendilerini itaat edilen din koyucusu konumunda takdim etmemişlerdir. Onlar sadece, belki hidayet bulurlar diye insanlara yol göstermişlerdir. Peşinden gidilecek bir sözlerinin ve itaat edilecek bir yetkilerinin bulunmadığını itiraf eden mukallitler, taklidin gerekliliğini ve bağımsız düşünmenin haram olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aslında bu, din adına halkı köleleştirmek ve onları kendilerine itaat ettirmek isteyen diktatör idareci ve kralların oyunundan başka bir şey değildir. Allah'tan, bunu başaramamışlardır. Sen biliyorsun ki hem diktatörlüğü kabul etmek hem de Kur'ân'a uymak, yanyana gelmesi mümkün olmayan bir çelişkidir…

Taklidin batıl olduğunu söylerken her Müslüman'ın, fıkhın bütün konularında delillerden içtihadî hükümler çıkarma hususunda İmam Malik ve İmam Şafiî gibi olmasının imkân dahilinde olduğunu ve böyle olması gerektiğini söylemiyoruz. Bizim söylediğimiz şudur: Her Müslüman'ın kendi gücü çerçevesinde Kur'ân üzerinde düşünmesi ve Kur'ân'la yolunu bulması bir görevdir; Kur'ân'ı göz ardı ederek onu ihmal etmesi ise caiz değildir. Müçtehit veya mukallit olsun bir Müslüman'ın, kendisinin Kur'ân'dan anlamış olduklarına bir başkasının sözünü tercih etmesi caiz değildir. Müslüman'ın Kur'ân'sız dini bir hayat sürmesi de düşünülemez." (Menar Tefsiri, V, 296-297).

وَاِذَا جَٓاءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ
اَذَاعُوا بِه۪ۜ وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُو۬لِي الْاَمْرِ مِنْهُمْ
لَعَلِمَهُ الَّذ۪ينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْۜ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿٨٣﴾ فَقَاتِلْ ف۪ي
سَب۪يلِ اللّٰهِۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِن۪ينَۚ عَسَى اللّٰهُ
اَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذ۪ينَ كَفَرُواۜ وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَأْسًا وَاَشَدُّ
تَنْك۪يلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَص۪يبٌ مِنْهَا

وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٥﴾

83. Onlara güven yahut korku konusunda bir haber geldiğinde onu yayarlar. Oysa onu Peygamber'e veya kendilerinden bu işin ehli olanlara götürselerdi aralarında sonuç çıkarmaya kadir olanlar, onu bilirdi. Allah'ın size bol nimeti ve rahmeti olmasaydı pek azınız müstesna, şeytana uyardınız.

84. Sen Allah yolunda savaş; çünkü sen ancak kendinden sorumlusun. İnananları da teşvik et. Umulur ki Allah, inkâr edenlerin gücünü kırar. Hiç kuşkusuz Allah'ın hem gücü daha büyüktür hem cezalandırması daha ağırdır.

85. Kim güzel bir işte aracılık ederse bundan ona bir pay vardır. Kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa bundan dolayı ona da bir pay vardır. Allah her şeye gücü yetendir.

Burada münafıkların diğer bir özelliği ele alınmaktadır ki o da savaş, yönetim yahut güvenliği ilgilendiren sırları ifşa etmeleri ve her duyduklarını yaymalarıdır. Oysa bu gibi meselelerin çözüm yeri Peygamber yahut işin uzmanı olan kişilerdir. Âyette geçen *ulu'l-emr* işin ehli anlamındadır. Hangi konudan söz ediliyorsa o işin uzmanları kastedilmektedir. Mesele yönetimi gerektiriyorsa o işin *ulu'l-emr*'i, yöneticilerdir. İlmi gerektiriyorsa o işin *ulu'l-emr*'i, âlimlerdir vs. Toplumun güvenliğini ilgilendiren meseleler, uzmanlarına danışılarak çözüme bağlanacak meselelerdir. Kişi iyi niyetli bile olsa hatta yönetici de olsa toplumun güvenliğini ilgilendiren meselelerde danışması ve en uygun davranışı bulmak için araştırma yapması gerekir, kendi başına karar veremez. Bu şekilde davrananlar Allah'ın nimetinden mahrum kaldıkları gibi şeytanın yolunu da izlemektedirler.

"Sen Allah yolunda savaş; çünkü sen ancak kendinden sorumlusun..."

Önceki âyette münafıkların cihad konusundaki tavırları; cihada olan isteksizlik ve Müslümanları cihaddan alıkoymak için çevirdikleri entrikalar gündeme getirildikten sonra burada söz Peygamber'e yönlendirilmekte ve münafıkların bu tavırlarına aldırmadan Allah yolunda savaşması istenmekte-

dir. Peygamber'e yapılan bu çağrı aynı zamanda inananların tamamına yapılmış bir çağrı ve emirdir. Nitekim âyetin kendisinde de Peygamber'den inananları savaşa teşvik etmesi istenmekte ve karşı taraf ne kadar güçlü olursa olsun inananların yardımcısı olan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğu ve kendisine karşı çıkanlara ise cezalandırmasının çok çetin olacağı dile getirilmektedir.

"Kim güzel bir işte aracılık ederse bundan ona bir pay vardır..."

İyiliğe çağrı yapan ve buna destek olanlar bundan dolayı sevap kazanacakları gibi kötülüğe çağıran ve buna destek olanlar da bundan dolayı sorumludur. Peygamber, inananları Allah yolunda savaşmaya teşvik etmekle iyilik konusunda aracılık yapmaktadır. İnananlar bu çağrısına icabet edecek olurlarsa kendi sevaplarından bir şey eksilmeksizin kendisi de bundan dolayı bir pay alır. Aynı şekilde Müslümanları savaşmaktan alıkoymak için çaba harcayan münafıklar da kötülüğe aracılık etmektedir ve bu çağrılarına uyacak olanlar olursa onların günahından bir şey eksilmeksizin bunlar da günah yüklenmiş olur.

Netice olarak aracılık yapmak ve destek olmaktan dolayı da mükâfat veya ceza söz konusudur. İyiliğe aracı olanlar sevap kazanırken kötülüğe aracı olanlar günah yüklenmektedir. Ayrıca iyiliğe aracılık yapanlar da kötülüğe aracılık yapanlar da Allah'ın bu yaptıklarından haberdar olduğunu; iyiliğe aracılık edene mükâfatlandırmaya ve kötülüğe aracılık edeni de cezalandırmaya gücü yettiğini bilmelidir. İslâm toplumu toplumsal meselelere duyarlı bireylerden oluşur. Mümin kişi toplumunda olup biten şeylere kayıtsız kalamaz. Ama İslâmî anlayışın bozulmasından sonra toplumsal meselelere duyarsız, kendi köşesinde sönük ve silik bir hayat geçirenler, muttaki olarak nitelendirildi. Öyle bir anlayış hâkim oldu ki varlığı ile yokluğu arasında hiçbir fark bulunmayan konumda olanlar din adına yüceltilirken, toplumsal meselelere aktif olarak katılanlar dışlanır oldu.

وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ
مِنْهَٓا اَوْ رُدُّوهَاۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾
اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِۜ
وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

86. Size bir selam verildiği zaman siz ya daha güzeliyle karşılık verin yahut aynıyla mukabelede bulunun. Şüphesiz, Allah her şeyi hakkıyla hesab eder.

87. Allah! O'ndan başka ilâh yoktur! Sizi kıyamet günü kesin olarak toplayacaktır. Bunda şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

*Selam*ın Arap dilinde "tahiyye" kelimesiyle ifade edilmesi, İslâm öncesinde selamlamalarında "حياك الله : Allah sana ömürler versin" şeklinde olmasından dolayıdır. İslâmiyet geldiğinde selamı "السلام عليكم : Huzur ve barış üzerinize olsun" şeklinde değiştirmiştir. Bu, selamın kısa şeklidir. Uzun şekli ise "السلام عليكم ورحمة الله وبركاته : Barış, huzur ve Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun" şeklindedir.

Selâm insanlar arasındaki sevgiyi arttırır. Kişi karşılaştığı birine: "Barış, huzur, Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun" diyerek ona iltifat ederken, bundan dolayı muhatabın gönlünde hissedeceği sevinç ve huzur, kendisine bu duayı yapan kimseye duyacağı yakınlık ortadadır. Bu nedenle Peygamber (s.a.v.): "*Selamı aranızda yaygınlaştırınız*" (Müslim, İman 93) buyurmuştur.

Selam vermek emredildiği gibi selamı aynı güzel sözlerle yahut daha güzeliyle almak da emredilmiştir. Sünnet olan, yürüyenin oturana, binek üzerinde bulunanın yürüyene, küçüğün büyüğe ve azın çoğa selam vermesidir.

İbnu Abbas'ın şöyle dediği nakledilmektedir: *"Allah'ın halkından her kim sana selam verirse selam veren Mecusi bile olsa selamını al. Çünkü Yüce Allah: 'Size bir selam verildiği zaman siz ya daha güzeliyle karşılık verin yahut aynıyla mukabelede bulunun' buyurmaktadır."*

Allah'ın huzuruna çıktığında her kişinin, selam vermenin de almanın da hesabını vereceğini bildirmek için âyet, **"şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla hesab eder"** sözleriyle son bulmaktadır.

Peygamber'e, cihad etmesi ve Müslümanları da cihada katılmaları için teşvik etmesi barış dönemlerinde ise insanlara iyi davranılması ve selam verilmesi, böylece insanlar arasındaki sevginin pekiştirilmesi ifade edildikten sonra herkesin bu konularda ve diğer konularda Allah'ın huzuruna çıkarılıp hesap vereceği, sonraki şu âyette toplu bir şekilde dile getirilmektedir: **"Allah! O'ndan başka ilâh yoktur! Sizi kıyamet günü kesin olarak toplayacaktır, bunda şüphe yok. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?"**

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ
وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٨﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا
كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَاءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٨٩﴾ اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ
اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ
فَلَقَاتَلُوكُمْ فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ
السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿٩٠﴾ سَتَجِدُونَ
اٰخَرِينَ يُرِيدُونَ اَنْ يَاْمَنُوكُمْ وَيَاْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُدُّوا اِلَى
الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ
وَاُولٰئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿٩١﴾

88. Size ne oluyor ki münafıklar hakkında iki gruba bölünüyorsunuz? Hâlbuki Allah yaptıkları yüzünden onları baş aşağı etmiştir.

Allah'ın saptırdığını siz mi yola getirmek istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimseye sen asla bir yol bulamazsın.

89. Onlar sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi ve böylece kendileriyle eşit olmanızı istiyorlar. Bu nedenle Allah yolunda hicret etmedikleri müddetçe onlardan dostlar edinmeyin. Şayet vazgeçecek olurlarsa onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinin.

90. Ancak aranızda antlaşma bulunan bir topluluğa sığınanlar yahut sizinle veya kendi topluluklarıyla razı olmadıkları için kalpleri sıkıntıyla dolu olarak size gelenler müstesna. Allah isteseydi onları başınıza bela ederdi de onlar da sizinle savaşırdı. Şayet onlar sizi bırakıp da bir kenera çekilir; sizinle savaşmayıp barış önerisinde bulunurlarsa bu durumda Allah size, onların aleyhine olacak bir yol vermemiştir.

91. Hem sizden ve hem de kendi topluluklarından güvende olmak isteyen başkalarını da göreceksiniz. Bunlar fitneye her sürüklendiklerinde ona hemen dalarlar. Bunlar sizi bırakıp da bir kenara çekilmezlerse, barış önerisinde bulunmaz ve (sizden) **el çekmezlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte bunların aleyhlerine size apaçık bir yetki verdik.**

Âyetler münafıkların takındıkları tavırlardan örnekler sunmakta ve Müslümanların, söz konusu münafıklar hakkında iki görüşe ayrıldıklarından söz etmektedir. Bu münafıkların kimliği hakkında farklı görüşler ileri sürülmektedir. Genelde Hicretten sonra Medine'ye gelerek Müslüman olduklarını ifade eden, bir müddet sonra da izin isteyerek Medine'den ayrılan ve müşrikleri el altından destekleyen çevre kabilelerden oluşan bir topluluk oldukları söylenir. Çağımız müfessirlerinden Mevdûdi'ye göre, bunlar Mekke'de ve Arabistan'ın diğer bölgelerinde, İslâm'ı kabul eden, fakat Medine'ye hicret etmeyen münafıklarla ilgilidir. Onlar önceden olduğu gibi, kendi kabileleriyle birlikte yaşıyorlar ve onların İslâm ve Müslümanlar aleyhinde yaptıkları bütün düşmanca hareketlerde rol alıyorlardı.

Bu durum böyle kimselere karşı nasıl davranılacağını kestiremeyen Müslümanlar için büyük bir sorun olmuştu. Müslümanlardan bazıları onların Müslüman oldukları görüşündeydi. Çünkü onlar kelime-i şehâdet getiriyor, namaz kılıyor, oruç tutuyor, Kur'ân okuyorlardı; dolayısıyla onlara nasıl kâfir gibi davranılabilirdi?

Allah Müslümanlar arasındaki bu anlaşmazlığı çözüme bağlıyor ve onlara nasıl davranacaklarını bildiriyor.

Bu pasajı anlayabilmek için Medine'ye hicret etmeyen Müslümanların neden münafık olarak ilân edildiklerini bilmek gerekir. Aksi takdirde hem bu pasaj hem de Kur'ân'daki benzer pasajlar iyi anlaşılamaz. Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye hicret ettikten sonra, orada İslâm'ın tüm kurallarının uygulanabileceği bir ortam meydana getirildiğinde, herhangi bir beldede yaşayıp da ezilen ve İslâmî emirleri tam anlamıyla yerine getiremeyen tüm Müslümanların Medine'ye, '*İslâm Yurdu*'na hicret etmeleri konusunda genel bir çağrı yapıldı. Bunun sonucunda hicret etme imkânına sahip olanlar derhal yola koyuldular; yurtlarını, akrabalarını çıkarlarını İslâm'dan çok sevdikleri için hicret etmeyenler münafık olarak ilân edildiler." (Tefhimu'l-Kur'ân, I, 343).

Burada kendilerinden bahsedilenlerin kimlikleri hakkında daha faklı şeyler de ileri sürülmüştür. Aslında kimlikleri o kadar önemli değildir. Çünkü şayet bunlar, başka dönemlerde ve başka bölgelerde rastlanılan tipler olmasaydılar Kur'ân-ı Kerim'de yer almazlardı. Belli ki bunlar, Müslümanların saflarında ve Müslümanların yanında yer almamakta, bilakis Müslümanların düşmanlarına tarafgirlik göstermekte ve onlara destek olmaktadırlar. Her dönemde Müslümanlara, *aslında biz sizden yanayız* deyip fiilen İslâm düşmanlarına destek verenler, böylece davranışlarıyla hangi safta olduklarını ortaya koyanlar vardır. O gün Müslümanların bir kısmı, bu münafıkların sözlerine bakarak onların Müslüman olduklarını söylüyorlardı. Bugün de Müslümanların bir kısmı, benzeri münafıkların sözlerine bakarak oların Müslüman olduklarını söylemektedir. Oysa önemli olan söylenen sözler değil, takınılan tavırlardır. İşte ilk âyet, davranışlarıyla hangi safta olduklarını ortaya koyanlar hakkında Müslümanların bölünmemeleri gerektiğini anlatmaktadır.

"Hâlbuki Allah yaptıkları yüzünden onları baş aşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını siz mi yola getirmek istiyorsunuz?"

Allah'ın onları saptırması, âyette de belirtildiği gibi yaptıkları sebebiyledir. Durup dururken Allah kimseyi ne saptırır ne de onu hidâyete erdirir. Sapmayı da hidayeti de seçen insanın kendisidir. Allah, hidayet yollarını da sapıtma yollarını da yaratmış ve ayrıca insana doğru yolu göstermiştir. Artık bunlardan birini seçmek insanın kendisinin bileceği bir şeydir. Bu münafıkların günahları kendilerini çepeçevre sarmış ve baş aşağı sapıklığa yuvarlanmışlardır. Bu duruma düştükleri için de bir başkasının vereceği nasihatin ve önlerine konacak delillerin hiçbir yararı olmayacaktır.

"Şayet vazgeçecek olurlarsa onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. Onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinin."

Bunlar sadece İslâm'dan vazgeçtikleri için kendileriyle savaşılmıyor, âyetin başında da ifade edildiği gibi: "**Onlar, sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi ve böylece kendileriyle eşit olmanızı istiyorlar.**" O halde bunlar, İslâm'dan dönmekle yetinmemiş, Müslümanların da kendileri gibi İslâm'dan vazgeçmeleri için çeşitli çabalar içerisine girmişlerdir. Hatta bu çabalarını savaşa kadar götürmüşlerdir. Çünkü sonraki âyette bunlarla hangi durumlarda savaşılmayacağı şu şekilde anlatılmaktadır: "**Ancak aranızda antlaşma bulunan bir topluluğa sığınanlar yahut sizinle veya kendi topluluklarıyla razı olmadıkları için kalpleri sıkıntıyla dolu olarak size gelenler müstesna. Allah isteseydi onları başınıza bela ederdi de onlar da sizinle savaşırdı. Şayet onlar sizi bırakıp da bir kenera çekilir; sizinle savaşmayıp barış önerisinde bulunurlarsa bu durumda Allah size, onların aleyhine olacak bir yol vermemiştir.**" O halde sırf dinden dönmüş olmaları, savaş sebebi değildir. Müslümanlardan uzak durur, savaşmak istemez ve barışçıl bir tavır takınacak olurlarsa Müslümanların da onlara karşı takınacağı tavır barış olacaktır. Bu takdirde Müslümanlar onlara herhangi bir zarar veremez.

Burada anlatılanlardan anlaşılıyor ki bir kimse veya topluluk sırf irtidat ettiklerinden dolayı öldürülemez. Öldürülmeleri, Müslümanlara karşı savaş açmaları şartına bağlıdır.

"Hem sizden ve hem de kendi topluluklarından güvende olmak isteyen başkalarını da göreceksiniz. Bunlar fitneye her sürüklendiklerinde ona hemen dalarlar. Bunlar sizi bırakıp da bir kenara çekilmezlerse, barış önerisinde bulunmaz ve (sizden) **el çekmezlerse onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte bunların aleyhlerine size apaçık bir yetki verdik."**

Âyette öncekilerden farklı bir grup anlatılmaktadır. Bunlar, tabir caizse eyyamcı tiplerdir, hiçbir ciddiyetleri yoktur. O an kimin yanında bulunurlarsa kendilerini onlardan gösterirler. Müslümanların yanına geldiklerinde Müslüman olduklarını söyler, inanmayanların yanına gittiklerinde de inanmadıklarını söylerler. Bunlar, fitneye, yani şirke her sürüklendiklerinde tereddütsüz dalarlar. Bu yapılarına rağmen şayet Müslümanlarla barış içerisinde yaşamak istiyorlarsa onlara da dokunulamaz. Ancak Müslümanlardan ellerini çekmez; fırsat bulduklarında düşmanca tavırlar takınırlarsa yakalandıkları yerde öldürülürler.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا وَمَنْ قَتَلَ
مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
اِلٰٓى اَهْلِهِ اِلَّآ اَنْ يَصَّدَّقُوا فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ
لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَاِنْ
كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
اِلٰٓى اَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا
فَجَزَٓاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

92. **Bir mümin bir mümini, ancak hataen öldürmüş olabilir. Bir mümini hataen öldüren kimse inanmış bir köle azat eder ve -onların vazgeçmesi hariç- öldürülenin ailesine teslim edilmesi gereken bir de diyet öder. Şayet öldürülen kişinin kendisi inanmış biri olup size düşman bir topluluğa mensup ise** (diyet) **inanan bir köleyi özgürlüğe kavuşturmaktadır. Ama antlaşma bulunan bir halktan ise hem ailesine kan bedelini ödemek ve hem de inanmış bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır. Bulamayan içinse** (diyet), **Allah tarafından tövbesinin kabulü için, art arda iki ay oruç tutmaktır. Allah bilendir, her şeyi yerli yerince yapandır.**

93. **Kim de inanan birini kasten öldürürse onun cezası içinde ebedi**

kalacağı cehennemdir. Allah gazap etmiştir ona ve lanetlemiştir onu. Ayrıca ona çok çetin bir azap da hazırlamıştır.

Aile hukuku dışında Kur'ân-ı Kerim'in ayrıntılı bir şekilde ele aldığı ahkâm konularından biri, adam öldürme konusudur. Kur'ân-ı Kerim'in bu mesele üzerinde ayrıntılı bir şekilde durması, cana ve toplum huzuruna verdiği önem sebebiyledir. Bilindiği gibi dinin temel hedeflerinden biri de canı korumaktır.

İslâm can güvenliğine bu denli önem verdiği halde günümüzde insan canının en ucuz olduğu bölgeler arasında Müslümanların yaşadığı bölgelerin yer alması düşündürücüdür ve Müslüman toplumların İslâmî öğretilerden ne kadar uzaklaştıklarının açık bir göstergesidir.

Önceki âyetlerde Müslüman görünüp İslâm düşmanlarına destek vererek İslâm'a ve Müslümanlara ihanet eden münafıklarla savaş emredildikten ve zimmîlerin can güvencesi gündeme getirildikten sonra bu âyetlerde Müslümanlarla antlaşmalı olanların öldürülemeyeceği belirtilmekte, ardından inanmış kimseleri öldürmenin hükümleri anlatılmaktadır. Masum bir insanı öldürmek en büyük günahlardandır. İnanmış kişi, Allah'ın haklarına riayet ettiği gibi insanların haklarına da riayet eder. Bu sebeple inanmış birinin, mümin olsun veya kâfir olsun haksız yere bir insanı öldürmesi asla caiz değildir. Ancak öldürme kastı olmaksızın hataen adam öldürmek herkesin başına gelebilecek bir durumdur. İşte âyetlerde bu husus gündeme getirilmektedir. Hataen öldürme bir hata sonucunda vuku bulmuş olsa da dikkatli davranmama ve özen göstermeme gibi unsurları içermesi bakımından bir cezayı gerektirmektedir. Ayrıca öldüren kişiye verilecek ceza, maktulun akrabalarının intikam duygularını köreltmesi ve gönüllerinin alınması bakımından önemlidir. Günümüzde özellikle trafik kazaları sebebiyle hataen öldürme yaygınlaşmıştır. Bu sebeple konu üzerinde durmakta yarar vardır.

Âyetlerde hataen öldürmenin üç muhtemel şekli gündeme getirilmektedir. Buna göre:

a) İslâm yurdunda Müslüman birinin hataen öldürülmesi durumunda öldüren kişi kan bedelini ödemenin yanında mümin bir köleyi de azat eder; meğerki öldürülenin mirasçıları durumunda olan akrabaları kan bedelini bağışlamış olsunlar. Bu takdirde öldüren, kan bedelini ödemez ama mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturur.

b) Kendileriyle antlaşma bulunmayan bir savaş yurdunda akrabaları Müslüman olmayan Müslüman birini hataen öldürme durumunda bunun cezası

inanmış bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktır. Mirasçı durumundaki akrabaları düşman oldukları için onlara kan bedeli verilmez. Çünkü kendilerine verilen bu bedelin Müslümanlara karşı kullanılma ihtimali vardır.

c) Mirasçıları Müslümanlarla antlaşmalı olan bir topluluktan birini hataen öldürenin cezası ise tıpkı İslâm yurdunda Müslüman birini öldürmenin cezasında olduğu gibi mirasçı durumundaki akrabalarına kan bedelini ödemenin yanında mümin bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmasıdır. Çünkü Müslümanlarla antlaşmalı olan birinin can güvenliği İslâm yurdunda yaşayan Müslüman birinin can güvenliği kadar önemlidir.

"Bulamayan içinse (diyet)**, Allah tarafından tövbesinin kabulü için, art arda iki ay oruç tutmaktır."**

Özgürlüğüne kavuşturacağı bir köle bulamazsa yahut özgürlüğüne kavuşturulacak köle olduğu halde öldüren kişi mali imkânlara sahip değilse bu takdirde öldüren kişi art arda iki ay oruç tutar.

"Kim de inanan birini kasten öldürürse onun cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah gazap etmiştir ona ve lanetlemiştir onu. Ayrıca ona çok çetin bir azap da hazırlamıştır."

Bir mümini kasten öldürmek, şirkten sonra en büyük günahlardandır. Böyle birinin tövbesinin kabul edilip edilmeyeceği konusu âlimler arasında ihtilaf vardır. İbnu Abbas'a göre bir mümini kasten öldüren kişinin tövbesi kabul edilmez. Bu konudaki ihtilaf, konuyla ilgili nakledilen rivayetlerden kaynaklanmaktadır. Doğrusu Kur'ân-ı Kerim Yüce Allah'ın kendisine ortak koşma dışında kalan günahları dilediği kimseye bağışlayacağını belirtmektedir. (Nisa 4/48).

Kasten adam öldürmenin dünyadaki cezası ise kısastır; yani öldüren kişinin öldürülmesidir. Ne var ki öldürülenin velileri, kısastan vazgeçip diyet/kan bedeli alabilirler. Kasten adam öldürmenin diyeti, ağırlaştırılmış diyet olup hataen öldürmenin iki katı yahut üçte bir veya dörtte bir fazlasıdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا
لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ

عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۘ فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَث۪يرَةٌۜ
كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُواۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿٩٤﴾

94. Ey inananlar! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman her durumu iyice anlayıp dinleyerek açıklığa kavuşturun; dolayısıyla size selam veren hiç kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek "sen mümin değilsin" demeyin; çünkü Allah katında pek çok ganimet vardır. Daha önce siz de böyleydiniz; ama Allah size lütfetti. O halde her durumu iyice dinleyerek açıklığa kavuşturun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Kritik alanlarla önemli hususlarda daha dikkatli ve daha ihtiyatlı davranmak elbette çok daha önem arz etmektedir. Âyetin iniş sebebiyle ilgili pek çok rivayet zikredilse de bu rivayetlerin tamamı bir ortak konuda birleşir. Söz konusu rivayetlere göre, savaşa çıkan Müslümanlar, yanında mal mülkü veya koyunları bulunan biriyle karşılaşmışlar ve o şahıs kendilerine selam vererek kendisinin Müslüman olduğunu beyan etmiştir. Buna rağmen ashâb-ı kiram, o kişinin, can korkusuyla ve malını koruma endişesiyle böyle davrandığını sanarak onu Müslüman kabul etmeyip öldürmüşlerdir. Peygamber (s.a.v.) bundan dolayı kendilerini azarlamış ve öldürülen kişinin mallarını iade etmelerini ve ayrıca kan bedelini ödemelerini emretmiştir. Peygamber, bu öldürme olayını hataen öldürme olarak saydığı için öldürülenin ailesine diyet ödenmesini ve öldürenin bir Müslüman köleyi özgürlüğüne kavuşturmasını emretmiştir. Şayet kasten öldürme olarak kabul etmiş olsaydı onu öldüren sahabilere kısas uygulanırdı.

Müslüman biri, kendileriyle Müslümanların savaş halinde bulundukları inanmayan bir topluluktan olan inanmayan biriyle karşılaştığında inanmayan o kişi kelime-i tevhid getirecek olursa, yani "Allah'tan başka ilâh bulunmadığına tanıklık ederim" diyecek olursa o kimseyi öldürmesi caiz olmaz. Nitekim savaş esnasında "Allah'tan başka ilâh bulunmadığına tanıklık ederim" diyen birini, korkudan söylemiştir diye öldüren Üsame'yi Peygamber (s.a.v.); "Kal-

bini yarıp baktın mı ki?" diyerek azarlamıştır. (Müslim). Kişinin kalbini yarıp bakmak mümkün olmadığına göre, söylediğini kabul etmek gerekir. Benzeri bir olay Halid b. Velid hakkında da nakledilmektedir.

Âyet, Müslümanların ganimet elde etmek için savaşa çıkmalarının Müslümanlara yakışmayacak bir davranış olduğunu anlatmakta, Allah'ın yanında hem bu dünyada hem de âhirette ganimetlerin pek çok olduğunu; İslâm'ın emirlerine sadakatle uydukları takdirde hem bu dünyada hem de âhirette bu ganimetlerden Allah'ın onları yararlandıracağını belirtmektedir. Ayrıca savaş, ancak saldırgan kâfirlere karşı yapılır. Bu sebeple selam verip barış dileğinde bulunanlara karşı savaş açılmaz.

"Daha önce siz de böyleydiniz; ama Allah size lütfetti."

İlk dönemlerde müşriklerin baskı ve işkenceleri nedeniyle bazı Müslümanlar İslâm'a girdiklerini gizliyorlardı. Ancak belli ölçüde güçlendikten sonra açıktan, İslâm'a girdiklerini ilan etmişlerdir. Bu cümle ile Müslümanlara, bu kişi de tıpkı sizin gibi kavminin korkusuyla İslâm'a girdiğini gizliyor olabilir, bu nedenle hemen o kişiye Müslüman değilsin dememeli, durumu iyi araştırılmalı, denmektedir.

Bu cümle ile şu husus da kastediliyor olabilir: Önceleri siz de inanmıyordunuz, bu adam da şu anda gerçekten inanmıyor olabilir, ama size Müslüman olduğunu söyledikten sonra kalbinde ne gizlediğini araştırmanıza gerek yoktur. O, bu davranışıyla barış istediğini ortaya koymuştur. Barış isteyen birini öldürmemelisiniz.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى وَفَضَّلَ
اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ
وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٩٦﴾

95. Müminlerden özür sahibi olmaksızın oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz. Allah cihad edenleri derece bakımından oturanlara üstün kılmıştır. Gerçi Allah onların hepsine de güzellik/cennet vaat etmiştir ama cihad edenleri çok büyük bir ödül vaat ederek oturanlardan üstün kılmıştır.

96. Kendi katından dereceler, bağışlama ve rahmet vaat ederek. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Arapçada *cihad*, var gücüyle gayret etmek, çabalamak anlamlarına gelir. Dolayısıyla kelime, Allah yolunda savaşmayı içerdiği gibi Allah yolunda harcanan her üstün çabayı da içermektedir.

Âyetlerde, cihada mallarıyla ve canlarıyla katılanlarla cihada katılmayıp oturanlar arasında bir karşılaştırma yapılmakta ve cihada katılanların çok daha üstün oldukları anlatılmaktadır. Ancak ilk âyet, hastalık yahut başka meşru mazereti bulunanları bu karşılaştırmanın dışında bırakmaktadır. Çünkü bu durumda olanların şayet cihada katılmaya elverişli bir durumları olsaydı cihada katılırlardı; yani buna niyetleri vardı. Mazereti sebebiyle katılamasa da aslında imkan bulup cihada katılmayı istediklerinden bu müminler de cihada katılmış gibi sevap alırlar. Nitekim Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde: *"Biz bir vadiyi geçmedik ki arkamızda mazeretinden dolayı kalmış olanlar bizimle beraber olmasınlar"* buyurmaktadır. (Buhari, Müslim, Tirmizi). Yine Ebu Davud'un naklettiği bir hadiste şöyle denmektedir: "Peygamber, *'Medine'de öyle kimseler var ki geçtiğiniz her vadide, yürüdüğünüz her yerde ve infak ettiğiniz her şeyde onlar sizinle beraberdir'* dedi. Dediler ki: *'Ey Allah'ın Elçisi, nasıl oluyor da bizimle beraber oluyorlar?'* Bunun üzerine Peygamber şöyle dedi: *'Evet, mazeretleri onları bizimle gelmekten alıkoymuştur."*

Meşru bir mazereti bulunmayanların cihada katılmamaları meselesine gelince; fakihler âyette "**Allah onların hepsine de güzellik/cennet vaat etmiştir"** denilmesi sebebiyle cihadın farz-ı kifaye olduğunu söylemişlerdir. Çünkü cihada katılmamış olanlara da cennet vaat edildiğine göre, cihada gitmemek, haram işlemek anlamına gelmemektedir. Ancak farz-ı kifaye, yeterince yerine getirilmediğinde farz-ı ayn olur. Buna göre, Müslümanların bir kısmı savaşa katılır, bu görevi diğerlerine ihtiyaç bırakmayacak şekilde yerine getirirlerse cihad diğerlerine farz olmaz. Ancak Müslümanların düşmanla savaşma şartları oluşur, ama kimse savaşa katılmazsa yahut katılanlar bu görevi hakkıyla yerine getirecek sayıda değillerse savaşa katılmak, meşru mazereti bulunmayan Müslümanların her birine farz olur.

Ayrıca cihada katılmak farz-ı ayn olmasa da âyette de ifade edildiği gibi savaşa katılanlar, savaşa katılmayanlardan çok daha üstündür.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ
الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيٓ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ
فِي الْأَرْضِ قَالُوٓا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولٰٓئِكَ
مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَٓاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا
﴿٩٨﴾ فَأُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا
غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا
وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ
الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

97. Kendilerine zulmetmektelerken meleklerin canlarını aldığı kimselere "Ne durumdaydınız?" diye sorulur. Onlar da "Biz yeryüzünde ezilmiş zavallılardık" diye cevap verdiler. Melekler: "Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte bunların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü gidiş yeridir.

98. Ne var ki gerçekten ezilen ve hiç bir yol bulamayan erkekler, kadınlar, çocuklar bunun dışındadır.

99. Böylelerini, umulur ki Allah bağışalar. Allah affedendir, bağışlayandır.

100. Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek çok yer de bulur genişlik de (bulur). **Her kim** (kötülüklerden kaçarak) **Allah'a**

ve Elçisine hicret etmek maksadıyla evini terk edip çıkar da sonra kendisine ölüm ulaşırsa kuşkusuz onun mükâfatı Allah'a aittir. Allah çok bağışlayıcıdır çok merhametlidir.

Yüce Allah önceki âyette kendi yolunda savaşa gidenlerin, meşru bir mazereti bulunmadığı halde gitmeyip evlerinde oturanlardan üstün olduklarını belirttikten sonra burada ciddi bir mazeret bulunmadığı halde Müslümanların safına geçmeyen, din için bir çaba sarf etmeyen ve zillet içerisinde yaşamayı tercih eden kimseleri ele almaktadır.

İlk âyette, göç etme imkânı bulduğu halde buna gücü yetmediğini bahane ederek küfür diyarında kalmaya devam eden kimseler kınanmaktadır. Bunların kim oldukları konusunda farklı rivayetler nakledilmekle birlikte dünya hayatını tercih etmekten, tembellikten yahut korkaklıklarından dolayı güçleri yettiği halde Müslümanlara katılmayanlardan bahsedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu konudaki rivayetlerde de çoğunlukla Müslümanlarla birlikte hicret etmeyip Mekke'de kalan Müslümanların kastedildiği belirtilir. Âyet, iniş döneminde belli kimseleri kastediyor olsa bile benzeri konumda olan sonraki asır Müslümanlarını kastettiği de açıktır .

Bu tercihleri sebebiyle bu kimseler kendi kendilerine zulmetmişler; Allah yolunda hicret etmeyi terk edip küfür diyarında azgınlık ve zulümlere sessiz kalmayı hatta bazen onlara ortak olmayı yeğlemişlerdir. İşte bunların varacakları yer cehennemdir. Çünkü samimi ve güçlü bir inanç kişiyi harekete geçirir, inançlarının gereğini yapmaya sevk eder.

Bazı müfessirler, bunların varacakları yerin cehennem olduğunun zikredilmesine binaen söz konusu kimselerin önce Müslüman bile olsalar bilahare İslâm'dan çıktıklarını söylerler.

Gerçekten hicret etme imkânı bulamayanlar, hicret etmemekten dolayı sorumlu değildir. Allah, insanları güçlerinin yetmediği bir şeyden dolayı sorumlu tutmaz.

Burada üzerinde durulması gereken bir husus, Buhari ve başka hadis kitaplarının naklettikleri *"Fetihten sonra hicret yoktur"* anlamındaki hadistir. Çünkü bazı âlimler hadisi mutlak manada almış ve Mekke'nin fethinden sonra dinî bir hicretin söz konusu olamayacağını söylemişlerdir. Bilindiği gibi Müslümanlar Mekke'de müşriklerin baskı ve işkenceleriyle karşılaşmış; orada hayatlarını devam ettirmeleri, dinî emirleri yerine getirmeleri ve dini başkalarına yaymaları âdeta imkânsız hale gelmişti. Ayrıca İslâm sadece ferdi ibadetleri içeren bir din değildir. Toplumun yapılandırılmasını gündemine alan, iş-

lenen suçlara cezalar getiren ve bu cezaların uygulanmasını isteyen bir dindir. O halde inananları baskılardan korumak, insanlara haklarını vermek, İslâm'ı yaymak ve dinin gerek emirlerini yerine getirmek gerekse işlenen suçlara öngördüğü cezaları uygulamak için bir devlete ihtiyaç vardı. Mekke müşrikleri Müslümanlara böyle bir imkânı tanıyacak gibi görünmüyorlardı. Binaenaleyh müminler bu hususları gerçekleştirme imkânına kavuşacakları Medine'ye hicret etmişlerdir. Vahiy de henüz tamamlanmış değildi. Dinî emir ve yasakların pek çoğu Medine'de indirilmiştir. Mekke'de kalıp Medine'ye hicret etmeyenler dinin bu yeni emirlerini öğrenme imkânına da sahip değillerdi.

Söz konusu ettiğimiz hususlar açısından Mekke'den Medine'ye hicreti değerlendirecek olursak:

a.) Mekke'de kalıp hicret etmeyenler, müşriklerin baskıları altında onursuzca bir hayata razı olmuşlardır.

b.) Mekke'de kalmakla Medine'de indirilen vahiylerden habersiz kalmış, dinlerini öğrenme imkânına kavuşmamışlardır.

c.) Medine'ye hicret eden ve orada bir devlet kuran Müslümanların kendilerini saldırılara karşı korumaları ve dini yaymaları için ihtiyaç duydukları insan gücünden onları mahrum bırakmışlardır.

Zikrettiğimiz bu şartların oluştuğu her ortamda hicret etme imkânlarına sahip olan Müslüman için hicret etmek farzdır. Peygamber (s.a.v.)'in: "*Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur*" sözü, Mekke'de yaşayan Müslümanların artık Medine'ye hicret etmelerine ihtiyaç kalmamıştır anlamında olmalıdır. Çünkü artık Müslümanlar güçlenmiştir. Dolayısıyla bir yerde toplanmalarına ihtiyaç kalmamıştır. Ayrıca Mekke'de yaşayacak Müslümanlar bundan böyle hem dinlerini öğrenme ve dini emirleri yerine getirme hem de onurlu bir hayat sürme imkânına kavuşmuşlardır.

"Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek çok yer de bulur genişlik de (bulur)**."**

Kişinin iyi bir şey yapmaya niyet etmesi, kendisine niyet etme mükâfatı kazandırır. Niyet ettiği o iyi şeyi gerçekleştirmek üzere harekete geçmesi ise elbette ki daha büyük bir mükâfatı gerektirir. Burada, hicret etme eylemine girişen ve bu yolda iken ölen kişi için söz konusu edilen mükâfat aslında bu çerçeveye dâhil edilebilecek diğer amellerin hepsi için de geçerlidir.

Yukarıdaki âyetlerde Allah yolunda savaş ve hicret konuları anlatıldı. Bazı ibadetler savaş ve yolculuk esnasında ertelenebilir. Ancak namaz ibadeti hiçbir şekilde ihmali mümkün olmayan bir ibadettir. Oysa savaş ve yolculuk, emniyetin en az olduğu durumlardır. İşte bu durumlarda namazın nasıl kılınacağı aşağıdaki âyetlerde anlatılmaktadır:

وَاِذَا ضَرَبْتُمْ
فِي الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ
اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١٠١﴾
وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ
مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ
وَرَٓائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَٓائِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ
وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً
وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ
مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوٓا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ
لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ
فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ
فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا
مَوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

101. Yolculuğa çıktığınız zaman inanmayanların size bir oyun etmesinden endişe ederseniz ya da size bir fenalık yapmasından endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda bir sakınca yoktur. Şüphesiz inanmayanlar sizin için apaçık bir düşmandır.

102. Ve sen de aralarında olup onlara namaz kıldıracağın vakit bir grup seninle birlikte namaza dursun; silahlarını da yanına alsın. Secde ettikten sonra (bu grup) **gerinize çekilip dursunlar da namazı kılmayan bir başka grup gelsin ve seninle namaz kılsın. Onlar da tedbirli olsunlar ve silahlarını yanlarına alsınlar. İnanmayanlar silahlarınızı ve araç-gereçlerinizi ihmal etmenizi ve böylece ansızın üzerinize çullanmayı çok arzu ederler. Fakat yağmur yahut hastalık** (gibi bir sebep)**ten dolayı sıkıntıya düşerseniz silahlarınızı bırakmanızda bir sakınca yoktur. Ama tedbirli olun. Şüphesiz Allah inkâr edenler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.**

103. Namazı bitirdiğinizde ayakta iken de otururken de uzanmış halde olduğunuzda da Allah'ı anın. Yeniden güvenliğe kavuştuğunuzda namazı tam kılın; çünkü namaz müminler için vakti belirlenmiş bir farzdır.

Âyetlerin sadece savaş için çıkılan yolculukları mı yoksa bütün yolculukları mı kapsadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak âyetlerin savaş bağlamını konu edindiği açıktır. Savaş esnasında kılınan bu namaza *korku namazı* denmiştir. Söz konusu namazın şekli konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür. Burada sözü edilen *kasr*'ın (kısaltmanın) rekât sayısıyla mı yoksa tehlikenin durumuna göre namazın oturarak veya yürüyerek kılınması gibi hususiyetlerle mi ilgili olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu tür ayrıntıları fıkıh kitaplarına bırakarak âyette açık bir şekilde dile getirilmek istenen hususları kısaca açıklamakta yarar görüyoruz.

Âyette anlatıldığına göre, savaşa katılanlardan bir grup imamın arkasında saf tutarken diğerleri nöbette beklerler. Namazın bir rekâtı tamamlandıktan sonra nöbet tutanlar imamın arkasına geçer ve bu sefer de o rekâtı tamamlayanlar nöbete geçerler. Nöbet tutanların silahlarını kuşanmış olarak nöbet tutacakları açıktır. Âyet namaz esnasında imamın arkasında saf tutup ve namaz kılanların da silahlarını kuşanmış olarak namaz kılmalarını söylemektedir. Yani âyette, *Allah'ın huzurunda namaza durmuşuz, düşman bize hiçbir zarar veremez* gibi bir duyguya kapılmasınlar, daima savaşa hazırlıklı olsunlar, den-

mektedir. Ancak silahları kuşanmış olarak namaza durmak bir sıkıntıya sebep olacaksa bu takdirde silahlarını bir tarafa koyabilirler.

"Namazı bitirdiğinizde ayakta iken de otururken de uzanmış halde olduğunuzda da Allah'ı anın. Yeniden güvenliğe kavuştuğunuzda namazı tam kılın."

Namazın emredilmesinin hikmetlerinden biri de kişinin Allah'ı unutmaması, her an O'nu anmasıdır. Mümin korku dönemlerinde de namazdan sonra ayakta iken de otururken de uzanmış yan yatarken de Allah'la bağlantısını koparmamalı, O'nu anmalı, O'na dua etmeli; bu duygularını kalbiyle ve diliyle yapmalıdır. Korku ortamı ortadan kalktıktan sonra namaz kılma şekli normal zamanlardaki gibi olacaktır.

"Çünkü namaz müminler için vakti belirlenmiş bir farzdır."

Korku döneminde de namaz kılınması, namazın belli vakitlerle kayıtlanmış olmasından dolayıdır. Böylesi dönemlerde namaz kısaltılır, şekli değiştirilerek kolaylaştırılır ama ihmal edilemez.

Burada ifade edilmesi gereken diğer bir husus ise korku ve savaş dönemlerinde bile cemaatle namaz kılınmasından söz edilmesinin cemaatle namaza verilen önemi göstermesidir.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ
فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا
يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

104. (Düşmanınız olan) **topluluğun peşine düşmede gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız onlar da acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz, onların Allah'tan umut etmedikleri şeyleri de umut ediyorsunuz. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapandır.**

Korku namazı anlatıldıktan sonra sıra savaş konusuna gelmiştir. İnananlar Allah'a bağlılıkları ve hem dünyada Allah'ın yardımını umdukları için hem

de âhirette O'nun vereceği mükâfata inandıkları için savaş konusunda gevşeklik göstermemeliler. Savaşın acı tarafları vardır; ama en nihayet bu durum karşı taraf için de söz konusudur. Hem onların, inananların Allah'tan beklentileri gibi bir beklentileri de yoktur. O halde düşman savaşmak için saldırıyorsa Müslüman daha azimli bir şekilde ona karşılık vermelidir. Çünkü mümin, savaşta öldürülecek olursa şehit olacaktır; şehitlerinse mükâfatı pek büyüktür. Karşı taraftan öldürülen için böyle bir mükâfat olmadığı gibi gideceği yer de cehennem olacaktır. Kuşkusuz, Allah şu olup bitenlerin hepsini bilmektedir. Şayet bu konularda emir ve kurallar öneriyorsa bütün bunlar, uyulması gereken şeylerdir. Ayrıca bu emir ve kuralların tamamında inananların gözetildiği konusunda da inanan kimsenin hiçbir şüphesi olmamalıdır.

İslâm toplumunun dış saldırılara karşı korunması için inananların düşmana karşı tedbirli ve savaşa hazır olmaları anlatıldıktan sonra aşağıdaki âyetlerde İslâm toplumunun iç düzeninin korunması için ayırımcılıktan uzak durulması gerektiği ele alınmaktadır. Çünkü iç düzeni sağlayamayan toplumlar dış saldırılara karşı kendilerini koruyamazlar.

إِنَّا أَنْزَلْنَا
إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا
أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾
وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَادِلْ
عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنْفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ
خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ
مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ
اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ

فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَنْ
يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ
ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا
فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾
وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيٓئًا فَقَدِ احْتَمَلَ
بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ
وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا
يُضِلُّونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ
وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ
تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

105. Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitabı gerçek üzere gönderdik. O halde hainlerden yana taraf olma.

106. Allah'tan bağışlanma dile, şüphesiz Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.

107. Kendi kendilerine hainlik etmiş olanları savunma. Şüphesiz, Allah hem hain hem de günah işlemekte olanlerı sevmez.

108. Onlar, insanlardan gizlemeye çalışırlar da Allah'tan gizlemezler. O'nun hoşlanmadığı sözü gece tasarlarken O, onlarla beraberdir. Allah, onların yaptıklarının hepsini kuşatmıştır.

109. Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz, peki, âhirette

Allah'a karşı onları kim savunacak ya da kim onların koruyucusu olacaktır?

110. Halbuki bir kimse kim kötülük işler yahut kendisine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı çok bağışlayıcı çok merhametli bulacaktır.

111. Dolayısıyla her kim bir günah işlerse, bunu ancak kendi aleyhine yapmış olur. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilen, her şeyi yerli yerince yapandır.

112. Kim de bir hata yapar yahut suç işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa muhakkak ki bir bühtanı ve apaçık bir günahı yüklenmiş olur.

113. (Ey Muhammed!) **Allah'ın sana lütfu ve merhameti olmasaydı muhakkak onlardan bazısı seni saptırmaya kalkışırdı. Haddizatında onlar, kendilerinden başkasını saptıramaz ve sana hiçbir zarar veremezler. Çünkü Allah sana bu Kitabı indirmiş, hikmeti** (vermiş), **bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan lütfu gerçekten büyük olmuştur.**

Kur'ân-ı Kerim'in gönderiliş sebeplerinden biri de toplum düzenini sağlamak ve bunu sağlarken adaleti gözetmektir. Taberî ve daha başka müfessirlerin naklettiklerine göre, yukarıdaki âyetler, bir zırh çalıp bu işi bir Yahudi'nin boynuna atan Tu'me b. Ubeyrık isimli Müslüman biri hakkında indirilmiştir. Çalma işinin nasıl gerçekleştiği, hırsızın tek kişi mi olduğu yoksa başkalarıyla birlikte mi bunu yaptığı ve zırhın kime ait olduğu gibi ayrıntılarda rivayetler arasında farklılıklar varsa da ortak nokta, Müslüman olan birinin bir zırh çaldığı ve hırsızlık işini bir Yahudi'nin üzerine attığıdır. Yahudi, kendisinin o zırhı çalmadığını, onu çalanın bir Müslüman olduğunu ve zırhı o Müslüman'ın getirip yanına emanet bıraktığını söylemiş, Yahudilerden buna şahitlik edenler de olmuştu. Hırsızın akrabaları Peygamber'e gitmişler "kendilerinin şerefli insanlar olduklarını ve asıl hırsızın o Yahudi" olduğunu söylemiş, buna şahitlik etmişler idi. Peygamber meseleyi enine-boyuna tahkik etmeden masum olan Yahudi'nin aleyhine hüküm verecekken bu âyetler indirilmiştir. Suçlu olduğu ortaya çıkınca da o Müslüman dinden dönerek Mekke'deki müşriklerin yanına kaçmıştır.

Böylece ilk âyet Peygamber'e hitaben: "*Allah'ın sana indirdiği Kitaba göre meseleleri enine boyuna inceleyerek ve adaleti gözeterek hükmet. Bu kitap gerçekleri içermektedir. Bir Müslüman dahi olsa eğer o hain biri ise onu savunma. Aleyhine*

dahi olsa adaleti gözet. Karar verirken her iki tarafı da dinle, ileri sürdükleri hususları iyi araştır ve öylece karar ver" demektedir. Hüküm verme makamında olan hâkimin, şahsî ve dinî eğilimlerinin etkisinde olmaması ve taraflara eşit davranması gerekir. Peygamber'in kendisine bu uyarılar yapılıyorsa elbette ki sıradan hâkimler bu uyarılara daha muhtaçtır.

Bu hususlar Peygamber'e hatırlatıldıktan sonra olayı yeterince tahkik etmeden karar vermeye kalkıştığından dolayı bağışlanma dilemesi istenmektedir: "**Allah'tan bağışlanma dile, şüphesiz Allah çok bağışlayandır ve çok merhametlidir.**"

"Onlar, insanlardan gizlemeye çalışırlar da Allah'tan gizlemezler. O'nun hoşlanmadığı sözü gece tasarlarken O, onlarla beraberdir."

İnsanlar, başkalarını oyuna getirmek ve suçlarını başkalarının üstüne atmak için birtakım planlar yapabilir ve bunu insanlardan gizleyebilir ama Allah'tan gizlemeleri mümkün değildir. Çünkü Allah her şeyi bilendir; suç işleyenler o suçu planladıklarında onların yanı başındadır. Böyleleri dünya hayatında onları savunacak kimseler bulabilirler ama âhirette onları Allah'a karşı kim koruyacaktır? Onları savunanları da Allah'a karşı koruyacak bir güç bulunmamaktadır. Peygamber'in şahsına yöneltilen hitaptan bütün inananların sorumlu olduklarını ifade etmek için olmalı ki ardından hitap inananların tamamına yöneltilmektedir: "**Haydi siz dünya hayatında onları savundunuz, peki, âhirette Allah'a karşı onları kim savunacak ya da kim onların koruyucusu olacaktır?**

"Halbuki bir kimse kim kötülük işler yahut kendisine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı çok bağışlayıcı çok merhametli bulacaktır."

Kur'ân-ı Kerim, *"kendisine zulmeden"* ifadesini kişinin, dünyada maddi bir karşılık görmeden günah işlemesi için kullanır. Yalan yere şahitlik de bu günahlardandır. Dolayısıyla bununla, hırsızlık yapan Tu'me'nin hırsızlık yapmadığına şahitlik eden yakınları kastedilmektedir. Onlar bu şahitliği yapmakla kendileri maddi bir karşılık elde etmemişler fakat günah işlemek suretiyle kendi kendilerine zulmetmişlerdir. *"Kötülük işleyen"* ifadesiyle de hırsızlık yapan Tu'me'nin kendisi ve eğer hırsızlık yapma işinde kendisiyle birlikte ortak olanlar var idiyse bunlar kastedilmiştir. Genel bir hüküm ifade etsin diye de âyete *"her kim"* ifadesiyle başlanmıştır. Gerek hırsızlık yapanlar ve gerek onları temize çıkarmak için yalan şahitlik yapanlar Allah'tan bağışlanma dilerlerse Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhametli bulacaklardır. Ancak başkasının hak-

kını yiyerek yahut başka bir zarar vererek günah işlemiş olanların bağışlanma istekleri ancak verdikleri zararı hak sahibine iade etmeleriyle mümkün olur.

Günah işleyenler dünya hayatında maddi bir karşılık elde ediyor olsa bile *"bunu ancak kendi aleyhine yapmış olurlar."*

"(Ey Muhammed!) **Allah'ın sana lütfu ve merhameti olmasaydı muhakkak onlardan bazısı seni saptırmaya kalkışırdı...**"

Eğer Allah'ın koruması olmasaydı Rasûlüllah, Tu'me lehine yalan şahitlik yapanların ileri sürdüklerine aldanacaktı. Şüphesiz Peygamber (s.a.v.) bir beşerdir ve insanların anlattıklarına bakarak hükmünü verir. Ancak Allah kendisini korumuş ve onu aldatmaya çalışanlar, "**kendilerinden başkasını saptıramaz**" ve ona hiçbir zarar veremezler. Aslında Peygamber (s.a.v.) tarafların konuşmalarından şüphelendiği durumlarda onlara birtakım hatırlatmalarda bulunur, güzel konuşmaları nedeniyle kendisini aldatabileceklerini ancak Allah'ı aldatmalarının mümkün olmadığını ve asıl mükâfat ve caza verecek olanın da Allah olduğunu söyler, uyarıda bulunurdu.

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ
اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ
فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ
نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾

114. Onların toplanıp gizlice konuşmalarının çoğunda hiçbir hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi, iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi amaçlayanlar hariç. Bunları, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapan kimseye ise büyük bir mükâfat vereceğiz.

115. Doğru yol kendisi için apaçık ortaya çıktıktan sonra Peygambere karşı çıkan ve inananların yolundan başkasına uyan kimseyi

yöneldiği tarafa yönlendirir ve onu cehenneme atarız. Orası gidilecek ne kötü bir yerdir.

Âyetler, önceki âyetlerin devamı mahiyetindedir. Yukarıda, kendi kendilerine haksızlık eden ve yaptıkları hırsızlığı Yahudi'nin üzerine atmak için kendi aralarında gizli planlar kuran Tu'me ve arkadaşlarını konu alıyordu. Burada ise konu genelleştirilerek gizli konuşmalar kısımlara ayrılmakta ve değerlendirilmektedir. Buna göre sadaka vermeyi, iyilik yapmayı, insanların arasını düzeltmeyi ve insanların yararına olan benzeri hususları amaçlayan, böylece Allah'ın hoşnutluğunu gözeten gizli konuşmalar, yasaklanan konuşma kapsamına girmez. Zaman zaman bu tür hususlarda da gizli konuşmaya ihtiyaç vardır. Mesela bir kişiye yardım etmeyi konu alan konuşmalar aleni yapıldığında o kişi rencide edilebilir. Bunda Allah'ın hoşnutluğu amaçlansa bile o kişiyi rencide eden bir davranış olduğu için tasvip edilecek bir davranış değildir. İyilik yapmak yahut birine iyiliği tavsiye etmek de böyledir. Herkesin huzurunda birine bir iyilik tavsiye edildiğinde o kişi kendisini küçük düşürülmüş hissedebilir. Hatta insanların büyük çoğunluğu böyledir. İşte bu gibi durumlarda gizli konuşmakta bir sakınca olmadığı gibi tercih edilmesi gereken bir davranıştır.

Ticaret, tarım ve benzeri meselelerde ise ihtiyaç duyulan konularda gizli konuşmakta bir sakınca yoktur. Hatta bazen diğerlerini meşgul etmemek için gizli konuşmak daha doğru bir davranıştır. Ancak çevrede bulunanlar kendileri aleyhinde konuşulduğu yahut bir şeylerin kendilerinden gizlendiği gibi bir duyguya kapılacaklarsa gizli konuşmak edebe aykırıdır.

"Doğru yol kendisi için apaçık ortaya çıktıktan sonra Peygamber'e karşı çıkan ve inananların yolundan başkasına uyan kimseyi, yöneldiğine yönlendirir ve onu cehenneme atarız. Orası ne kötü bir yerdir."

Hidayeti de sapıklığı da seçen, insanın kendisidir. Kişi neyi seçerse Allah da kişiyi o yöne yönlendirir. Yüce Allah doğru yolu seçmeye insanları zorlamadığı gibi sapıklığı seçmeye de zorlamaz. Ayrıca insanların, Peygamber'in mesajından sorumlu olmaları için peygamberlik mucizesiyle karşı karşıya gelmeleri gerekir. Peygamberimizin mucizesi ise Kur'ân-ı Kerim'dir. O halde insanların sorumlu olmaları için Kur'ân-ı Kerim'le karşı karşıya gelmeleri gerekir.

Peygamber'in getirdiği mesaja tabi olmayanlar üç sınıftır:

a.) Bir kısmı delilleri değerlendirir ama o yolun hak olduğu sonucuna varamayabilir. Böylesi kimseler şayet gerçekten samimi iseler mazurdurlar, cezalandırılmazlar.

b.) Bir kısmına ise İslâm mesajı ulaşmamıştır yahut bozulmuş şekliyle ulaşmıştır. Bunlar da mazur sayılırlar ve cezalandırılmazlar.

c.) Bir kısmı da hak yolu delilleriyle bulmuş; ama buna rağmen hak yola karşı çıkmaktadır. İşte bunların varacağı yer cehennemdir.

Bazı âlimler âyette geçen, *"inananların yolundan başkasına uyan kimseyi"* ifadesinden icmâ'ın dinde bir kaynak olduğu sonucunu çıkarmışlardır. Çünkü burada *"inananların yolu"* ayrıca zikredilmiştir. Müslüman müçtehitlerin bir mesele üzerinde birleşmeleri ve o konuda aynı görüşü ileri sürmeleri anlamına gelen icmâ, dinî kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple inananların ittifak ettikleri bir hususta onlara aykırı davranmak Peygamber'in yolundan da bir sapma olarak görülür. Ancak icmâ'ın gerçekleşeceği topluluğun vasıfları ve icmâın şartları konusunda âlimler arasında bir ittifak yoktur. Bütün âlimlerin içtihadî bir konuda aynı görüşü paylaştıkları da pek görülmüş bir şey değildir. Bu sebeple denebilir ki icmâ, pratik hayatta ancak geçici meselelerde inananların ittifak ettikleri konularda söz konusu olabilir. Örneğin, İslâmî kuralları benimseyen bir parlamentonun bir konuda ittifakla karar alması, herkesin fiilen o karara uymasını zorunlu kılmaktadır. O konuda farklı bir görüşe sahip olan kimse o görüşünü gerekçeleriyle birlikte belirtir ama davranışlarında ittifak edilen karara uymak zorundadır.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِه۪ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَٓاءُۜ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا
بَع۪يدًا ﴿١١٦﴾ اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِه۪ٓ اِلَّٓا اِنَاثًاۚ وَاِنْ يَدْعُونَ
اِلَّا شَيْطَانًا مَر۪يدًاۙ ﴿١١٧﴾ لَعَنَهُ اللّٰهُۢ وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ
مِنْ عِبَادِكَ نَص۪يبًا مَفْرُوضًاۙ ﴿١١٨﴾ وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ
وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ
فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِۜ وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ

اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ
وَيُمَنِّيهِمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُولٰئِكَ
مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

116. Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başka dilediği kişinin bütün günahlarını bağışlar. Her kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır.

117. Onlar, O'nun yanı sıra ancak birtakım dişilere dua ediyorlar/yalvarıyorlar ve yine onlar aslında ancak azılı bir şeytana dua ediyorlar/yalvarıyorlar.

118. Allah lanet etsin ona; şöyle demişti: "Kullarından mutlaka belirlenmiş bir pay edineceğim."

119. "Onları mutlaka saptıracağım, boş kuruntulara daldıracağım ve onlara emredeceğim; hayvanların kulaklarını yaracaklar. Yine emredeceğim; Allah'ın yarattıklarını değiştirecekler." Kim Allah'ı değil de şeytanı kendisine bir dost edinirse elbette apaçık bir hüsrana uğramış olur.

120. (Şeytan) **onlara vaatte bulunuyor, onları ümitlendiriyor. Ancak şeytanın onlara vaat ettiği şeyler sadece bir aldatmadan ibarettir.**

121. İşte onların varacağı yer cehennemdir ve ondan kaçıp kurtulacakları bir yer de bulamayacaklardır.

122. İnanıp salih amel işleyenlere gelince, onları zeminlerinde ırmakların çağlayıp aktığı ve içlerinde ebedi kalacakları cennetlere yerleştireceğiz. Allah'ın va'di haktır. Kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir?

Konu Tu'me b. Ubeyrık'ın hırsızlık yaparak bunu bir Yahudi'nin üzerine atması olayını merkeze alarak devam ediyor. Aslında günah işleyen bir Müslüman'ın nihayet inkâra varan serüveni anlatılıyor: Hırsızlık yapıyor, durumunun ortaya çıkmasından endişe ederek bunu bir Yahudi'nin üzerine atıyor. Vahyin Peygamber'i durumdan haberdar etmesiyle de Tu'me Peygamber'e karşı çıkıyor ve nihayet irtidat ederek müşriklere katılıyor. Oysa günah işledikten sonra samimiyetle tövbe etmiş olsaydı sonucu böyle olmayacaktı. Kuşkusuz Tu'me'nin bu serüveni sadece kendisini ilgilendiriyor olsaydı Kur'ân-ı Kerim'de yer almazdı. Günahta ısrar ve inatçılık, her zaman ve her yerde Tu'me'nin işlediği serüvene benzer serüvenlerin yaşanmasına neden olabilir.

Tu'me'nin içine yuvarlandığı sonuç, Allah'a ortak koşmak olmuştur. Allah, diğer günahları dilediğine bağışlar; ama kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. O halde Allah'a ortak koşmak, sapıtmanın zirvesidir.

"Onlar, O'nun yanısıra ancak birtakım dişilere dua ediyorlar/yalvarıyorlar. Onlar aslında ancak inatçı şeytana yalvarıyorlar."

Bazı müfessirler burada geçen *"dişi"* ile ölülerin kastedildiğini söylerken bazıları da böyle bir ifade kullanılmasın, müşrik Arapların taptıkları putların dişi isimler taşımasından kaynaklandığını söylerler. Nitekim müşrik Araplar, taptıkları putların *"Allah'ın kızları"* olduklarını iddia ediyorlardı.

Arap dilinde *di*şinin acziyet ve zayıflık ifade ettiği bilinmektedir. O halde bu ifadeyi, kişinin isteğini karşılama konusunda aciz olandan istemesi, şeklinde anlamamızda bir sakınca yoktur. Ölülerin yahut cansız şeylerin kişinin isteğine karşılık veremeyecekleri açıktır. Bir canlının gücünü aştığı bilinen şeyleri canlıdan istemek de onu bir ölüden istemekle aynı şeydir. Ayrıca canlı olsun veya ölü olsun, Allah'ın gücü çerçevesinde olan hususlardan birini bir başkasından istemek bu âyetin kapsamına girmektedir.

Dua etmek, ibadet anlamı taşır. Zümer sûresinde müşrik Arapların putlarına tapma sebepleri: *"Bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara ibadet ediyoruz"* (Zümer 39/3) şeklinde ifade edilmektedir. Yani putlar, aracı konumunda idiler. Müşrik Araplar o putların yaratıcı olduklarına, rızkı verdiklerine, yağmuru yağdırdıklarına inanmıyorlardı. Bu durum birçok âyette şöyle dile getirilmektedir: *"Onlara: 'Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye soracak olursan, 'kuşkusuz Allah'tır' diyeceklerdir.'* (Ankebut 29/61; Lokman 31/25; Rum 39/38; Zuhruf 43/9). *"De ki: 'Gökten ve yerden sizi besleyen kimdir? Kulak ve gözlerin sahibi kimdir? Diriyi ölüden çıkaran, ölüyü de diriden çıkaran kimdir? Her işi düzenleyen kimdir?' Onlar: 'Allah'tır' diyecekler."* (Yûnus 10/31). Neml 64. ve Fâtır 3. âyette de aynı hususlar dile getirilmektedir.

Müşriklerin yaptıklarına benzer davranışlar günümüzde Müslüman ol-

duklarını ileri süren bazı kimseler tarafından tevessül yahut şefaat ismi altında yapılmaktadır. Bunlar, Allah'ı zalim krallara benzeterek nasıl bir kralın huzuruna aracısız çıkılamıyorsa Allah'ın huzuruna da aracısız çıkılamayacağını ileri sürer ve bu yaptıklarına itiraz edenleri de Ehl-i Sünnet çizgisinin dışına çıkmakla yahut aracı koydukları kişilere düşmanlıkta bulunmakla suçlarlar. Aslında bunlar, şeytanının oyununa geldikleri için *"inatçı şeytana yalvarıyorlar."*

"Allah lanet etsin ona; şöyle demişti: "Kullarından mutlaka belirlenmiş bir pay edineceğim..."

O inatçı şeytanın tek bir hedefi vardır; insanı aldatmak. Bu görevini yerine getirmek için her yola başvurur; Allah'a ortak koşmalarını sağlayamazsa onları günaha sürüklemeye çalışır. Allah'a karşı görevlerini yerine getirmemeleri için gayret sarf eder. Bunda başarılı olamazsa ibadetlerine gösteriş katmaya çalışır vs. Onları birtakım kuruntularla ve umutlarla oyalar durur. Âhirtteki cennete karşılık onlara dünyada cennet vaat eder. Allah yolunda infak ettikleri takdirde fakir düşeceklerini vesvese eder vs. Hâsılı, aldatmak için her yola başvurur.

119. âyette hayvanların kulaklarını yarmadan söz edilirken Arapların beş doğum yapan ve beşinci doğumunda erkek doğuran devenin kulaklarını yarıp putlara adamaları olayına işaret edilmektedir. Putlara adanan bu deve salıverilir ve bir daha yük vurmak için kullanılmazdı.

Âyette şeytanın emirlerinden birinin de, *"Allah'ın yarattıklarını değiştirmek"* olduğu dile getirilmektedir. Müfessirler, develerin kulaklarının yarılmasının da Allah'ın yarattığını değiştirmek olduğuna dikkat çektikten sonra bu ifadeyi çok daha geniş bir çerçevede yorumlamışlardır.

Bazı müfessirler bunun, insanın fıtratının değiştirilmesi anlamına geldiğini söylemektedir. İbnu Abbas'tan nakledilen bu görüş, Taberî tarafından da desteklenmektedir. (Taberî, V, 285). Ancak âyeti, fiziki yapıyla ilgi olarak yorumlayanların görüşü daha isabetli görünmektedir.

Allah'ın yarattığını değiştirme konusunda ilk akla gelen, yaratılışın temel yapısını değiştirmektir. Örneğin, hayvanların hadımlaştırılması ve erkekliklerinin yok edilmesidir.

Yine erkeğin birtakım operasyonlarla kadınlaştırılması da bu kapsamda değerlendirilir. Ancak çift cinsiyetli kişilerin, hangi cinsiyeti ağır basıyorsa birtakım operasyonlarla o yönün etkinleştirilmesi, yaratılışı değiştirme olarak değerlendirilmemelidir. Kısaca, yaratılış bozukluklarının düzeltilmesi ile normal yaratılışın değiştirilmesi birbirine karıştırılmamalıdır.

Buhari'de rivayet edilen; dövme yapan ve yaptıranları, yüz kıllarını alanları ve güzel görünmek için dişlerini seyrekleştirenleri lanetleyen ve bunun,

Allah'ın yaratılışını değiştirme olduğunu ifade eden hadise bakarak güzel görünmek için yapılan çabalara âlimlerin bir kısmı karşı çıkar ya da çerçeveyi dar tutarken bir kısmı sürme çekilmesine, güzel koku sürünmeye ve kına yakmaya Peygamber'in karşı çıkmamasına, hatta bunların teşvik etmesine bakarak bu konudaki çerçeveyi geniş tutmuştur. Bu konudaki rivayetlerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda, kişinin kimliğini örtecek şekildeki aşırı süslenme ve cerrahi operasyonların yasaklandığı söylenebilir..

Gerek yaratılışı değiştirme ve gerek diğer hususlarda şeytanın aldatmasına kananlar ve onu dost edinenler âhirette büyük bir hüsrana uğrayacaklardır.

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَٓا
اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُٓوءًا يُجْزَ بِه۪ۙ وَلَا يَجِدْ لَهُ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ
مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَق۪يرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ اَحْسَنُ د۪ينًا مِمَّنْ
اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰه۪يمَ
حَن۪يفًا وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰه۪يمَ خَل۪يلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ
وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُح۪يطًا ﴿١٢٦﴾ ع

123. **Ne sizin kuruntularınızla ne de Kitap Ehli'nin kuruntularıyla olur. Kötülük yapan, bu yüzden cezalandırılır ve Allah dışında kendisine başka ne bir koruyucu bulabilir ne de bir yardımcı.**

124. **Erkek olsun, kadın olsun her kim mümin olarak iyi işler yaparsa işte onlar cennete girerler ve onlara zerrece haksızlık yapılmaz.**

125. **Hem iyilik yapıp hem de kendisini Allah'a teslim eden ve içtenlikle İbrahim'in yoluna tabi olandan daha güzel dini olan kimdir? Zaten Allah da İbrahim'i** (bu sebeple) **dost edinmişti.**

126. Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatıcıdır.

أماني insanın sevdiği ve arzu ettiği bir şeyi istemesi ve temenni etmesidir. Kelime, genel olarak hayal mahsulü ve gerçekliği olmayan temenniler ve boş kuruntular için kullanılır. Burada da bu anlamda kullanılmıştır. Boş kuruntularla iş olmaz. Herkes yaptığının karşılığını görecektir. Şeytan Kitap Ehli'ni boş kuruntularla avutuyordu. Onların, Allah'ın seçkin kulları olduklarını ve bu sebeple ateşin ancak sayılı günler onlara dokunabileceği kuruntusunu aşılıyordu. Peygamberlerin hep kendilerinden geldiğini, dolayısıyla bu peygamberlerin onlara şefaat edeceğini söyleyip duruyordu. Bu ve benzeri kuruntularla, onlara, cennete girebileceklerine dair hayaller kurdurtuyordu. Oysa ancak samimi inanca dayalı güzel davranışlar imana değer katar ve onu geçerli kılar. İnsanı cennete götürecek olan budur: "**Erkek olsun, kadın olsun her kim mümin olarak iyi işler yaparsa işte onlar cennete girerler ve kendilerine zerrece haksızlık yapılmaz.**"

Din samimiyetle Allah'a teslim olmaktır. Hz. İbrahim'in dini de bu idi. Hz. İbrahim samimiyetle Allah'a teslim olmuştu ve davranışlarıyla bunu ispatlamıştı. İşte bu sebeple Allah onu dost edinmişti. Onun yolunda olduklarını söyleyenler de bunu yapmalıdır: **"Hem iyilik yapıp hem de kendisini Allah'a teslim eden ve içtenlikle İbrahim'in yoluna tabi olandan daha güzel dini olan kimdir? Zaten Allah da İbrahim'i** (bu sebeple) **dost edinmişti."**

Taberî, âyetin Kitap Ehli ile Müslümanlar arasında din konusunda yapılmış olan bir tartışma üzerine indirildiğini belirtir. Buna göre, Kitap Ehli kendi kitap ve peygamberlerinin daha önce geldiğini, kendilerinin İbrahim'in dini üzere olduklarını ve ancak Yahudi veya Hıristiyan birinin cennete girebileceğini söylerken Müslümanlar da kendi kitap ve peygamberlerinin son peygamber olduğunu ve bu sebeple kendi kitaplarının önceki kitaplara hâkim olduğunu, kendi peygamberleri son peygamber olduğu için ancak kendi peygamberlerine tabi olunmakla cennete girilebileceğini söylemişlerdi. İşte bu tartışma üzerine yukarıdaki âyetler inerek cennete girmenin iddialarla ve kuruntularla olamayacağını; cennete girmenin yolunun sağlam bir inanç ve güzel amellerle olacağını beyan etmiştir. (Taberî, IV, 288-289).

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Hepsinde tasarruf yetkisine sahip olan O'dur. O halde iyi amelleri mükâfatlandırma ve kötü amelleri cezalandırmaya da O kadirdir.

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ
وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ الّٰتِي
لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ
وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهٖ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾
وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِمَا اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ
الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ
حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَاِنْ
تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَاِنْ
يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهٖ وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

127. Kadınlar hakkında senden fetva soruyorlar. De ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor:" Kendileri için kararlaştırılmış olan haklarını vermediğiniz ve kendileriyle evlenmek istediğiniz yetim kadınlarla ezilen çocuklar hakkında ve bir de yetimlere adaletle davranmanız konusunda kitapta olanlar size okunmaktadır. Doğrusu iyilik olarak her ne yaparsanız Allah onu kesin olarak bilir.

128. Bir kadın eğer kocasının kendisine karşı serkeşlik etmesinden veya kendisine yüz çevirip uzaklaşmasından korkarsa aralarında anlaşarak problemlerini çözmelerinde her ikisine de bir günah yoktur. Çünkü karşılıklı anlaşma daha iyidir. Nefislerse kıskançlığa dünden razıdır. Şayet iyilik yapar da Allah'tan sakınırsanız elbette ki Allah, yaptığınız herşeyden haberdardır.

129. Ne kadar özen gösterip gayret etseniz de eşleriniz arasında adaleti gerçekleştiremezsiniz. Bari büsbütün birine meyledip de diğerini askıdaymış gibi bırakmayın. Ama iyi davranarak uzlaşır ve haksızlık yapmaktan sakınırsanız elbette ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

130. Şayet (eşler) **ayrılırlarsa nimetinin genişliği sebebiyle Allah onlardan herbirini diğerinden müstağni kılar. Allah lütfu bol olandır, her şeyi yerli yerince yapandır.**

Bu âyetlerde ele alınan konular sûrenin baş taraflarında anlatılanların bir devamıdır. Kadın, aile ve öksüz çocuklar gibi konularla ilgili ilk kısımlarda geçmeyen bazı meseleler burada gündeme getirilmektedir.

Fetva sormak, dini konularda hükmü açıkça beyan edilmeyen bazı hususların hükmünü sormak anlamındadır. Âyette bahsedilen konularla ilgili hükümlerin bir kısmının önceden muhataplara bildirildiği ve onlara, okudukları kitapta bunların mevcut olduğu ifade edilmektedir. Aslında kitaba yapılan bu gönderme ile Kur'ân'ın okunup anlaşılmak ve onda anlatılanlarla amel edilmek için indirildiği anlatılmakta, Allah kitabında bir hüküm verilmişse artık o konuda bir başkasına sormanın yersizliği hatırlatılmaktadır. Kur'ân'da yer aldığı söylenen bu konu, söz konusu kimselere âdil davranılması gerektiğidir. Kuşkusuz herkese, hatta inanmayanlara da âdil davranılması gerekir. Ancak âyette söz konusu edilen kimseler genelde haklarını yeterince savunamayacak durumda olan kimselerdir. Bu sebeple onlara âdil davranılması gerektiğinin ayrıca vurgulanması icap etmiştir.

"Bir kadın eğer kocasının kendisine karşı serkeşlik etmesinden veya kendisine yüz çevirip uzaklaşmasından korkarsa..."

نُشُوز kelimesi sözlükte, tepe anlamına gelmektedir. Kadın için kullanıldığında, kocasına karşı çıkması, ondan nefret etmesi, ona kin beslemesi ve onu adam yerine koymaması gibi anlamlara gelir. Koca için kullanıldığında da karısına kötü davranması, ona katı davranıp dövmesi anlamlarına gelir. (Lisanu'l-Arab; Kitabu'l-Ayn; es-Sıhah, n-ş-z maddesi).

Kadının, kocasının tavırlarına dair algılaması her zaman gerçekçi olamayabileceği gibi erkeğin hanımı hakkındaki algılaması da gerçekçi olmayabilir. Örneğin, kadın kocasının kendisine iltifat etmediğini, kendisiyle ilgilenmediğini, yeterince harçlık vermediğini düşünebilir. Bu kanaatleri gerçekçi olabileceği gibi beyinin birtakım maddi veya manevi problemlerinden, hatta bazen dışarıdaki problemlerini eve taşımak istemeyen beylerin hanımını huzursuz etmeme kaygısından bile kaynaklanıyor olabilir. Bu sebeple kadının da erkeğin de eşi hakkındaki kanaatlerinde dikkatli ve kanaatlerini test edici bir tavır içerisinde olmaları gerekir. Çünkü her iki taraf da meseleleri değerlendirirken sadece kendi cephelerinden olaya bakıyor olabilirler. Bu sebeple sıkıntılarını öncelikle birbirlerine açmaları ve bu durumu, anlaşarak aşmaya çalışmaları gerekir.

Kadının kocası hakkındaki bu kanaatleri gerçekçi de olabilir. Kur'ân-ı Kerim bu durumda bir çözüm yoluna varmalarını öğütlemektedir. Mesela, kadın birtakım haklarından fedakârlık yapabilir. Olabilir ki bu durum geçicidir ve bir müddet sonra düzelme söz konusu olacaktır. Çünkü evlilik kurumu önemli bir kurumdur. Eşlerin her ikisinin de bu kurumun yıkılmasından sonrasını hesaba katmaları gerekir. Yuva yıkıldıktan sonra ne olacaktır? Daha iyi bir duruma mı kavuşacaklardır yoksa daha beter bir duruma mı sürükleneceklerdir? Bütün bunlar hesaba katılmalıdır.

"Ne kadar özen gösterip gayret etseniz de eşleriniz arasında adaleti gerçekleştiremezsiniz. Bari büsbütün birine meyledip de diğerini askıdaymış gibi bırakmayın..."

Aile kurumuyla ilgili olarak kadınlara birtakım öneriler yapıldıktan sonra bu âyetle birlikte hitap erkeklere yönlendirilmektedir. Âyetin muhatapları, birden fazla eşi bulunan erkeklerdir. Sûrenin baş tarafında 3. âyette, erkeklerin en çok dört kadınla evlenebilecekleri ifade edilmiş ve tam adalet peşinde olanlara yahut adaletli davranmayacak olanlara bir eşle yetinmeleri tavsiye edilmişti. İşte burada birden fazla eşi bulunan ve âdil davranma kaygısı taşıyanlara birtakım öğütler verilmektedir. Eşler arasında duygusal yönden tam bir adaletin gerçekleşmesinin mümkün olmadığına işaret edilmektedir. Eşlere âdil davranmak ancak zahiri davranışlarla ilgili olabilir. O halde duygular yönüyle âdil davranma çabasından vazgeçip davranışlarda âdil olmak gerekir. Çünkü duygulara hükmetmek çoğu zaman mümkün değildir. Ancak duygular kişiyi etkisine alarak onu diğer eşini veya eşlerini boşluktaymış gibi bırakmaya sürüklememelidir. En azından erkeğin, davranışlarında âdil davranarak diğer eşini veya eşlerini bu durumda bırakmaması gerekir.

"Şayet (eşler) **ayrılırlarsa nimetinin genişliği sebebiyle Allah onlardan herbirini diğerinden müstağni kılar..."**

Boşama en son çare olmalıdır. Eşler kendilerine önerilen bu hususları yerine getirdikleri halde ve gösterdikleri bütün çabalara rağmen evlilik yürümüyorsa boşama bir çözüm yoludur. Başka bir çözüm yolunun kalmadığı evliliklerde eşler sırf geçim kaygısıyla evliliği devam ettirmeye kalkmasınlar. Allah'ın nimeti boldur; onlara bir çıkar yol gösterecektir.

Allah'ın aile kurumuna, öksüzlere ve zayıf kimselere dair bu öğüt ve emirleri, kendisinin ihtiyacı olmasından kaynaklanmıyor. Bilakis buna ihtiyacı olanlar, insanların kendileridir. İşte aşağıdaki âyetler Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin sahibi ve hâkimi olduğunu belirterek verilen bu emir ve öğütlerin, kendisinin bunlara ihtiyaç duymasından kaynaklanmadığını anlatmaktadır:

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا
الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ وَاِنْ
تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَكَانَ
اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ اِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ
وَيَأْتِ بِاٰخَرِينَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾
مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

131. Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de size Allah'ın azabına karşı korunmanızı öğütledik. Eğer inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde ne var-

sa hepsi Allah'ındır. Allah hiçbirşeye ihtiyaç duymayacak kadar zengindir, övgüye değerdir.

132. Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Dolayısıyla vekil olarak Allah yeter.

133. Ey insanlar! Dilerse sizi yok eder de başkalarını getirir. Allah'ın buna da gücü yeter.

134. Dünya nimetini isteyen bilsin ki dünya nimeti de âhiret nimeti de Allah'ın elindedir. Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir.

Dinin özü, evrenin yaratıcısına teslim olmaktır. Esasen Allah tarafından indirilmiş olan bütün dinlerin özü budur. Din olarak gönderilmiş olan kuralların tamamı bu öz üzere kuruludur ve insanın yararı içindir. Bu kuralların yerine getirilmesinde Allah'ın herhangi bir menfaati söz konusu değildir. Allah'ın bunlara ihtiyacı yoktur: **"Eğer inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah hiçbirşeye ihtiyaç duymayacak kadar zengindir, övgüye değerdir."** Müslim'in naklettiği kudsî hadise göre Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: *"Ey kullarım! Sizin bana zarar verebilmeniz söz konusu değil ki bana yardım etmeniz söz konusu olsun. Ayrıca bana fayda verme gücünüz yok ki bana fayda veresiniz. Başlangıcınızdan sonunuza kadar tamamınız; insanlarınızla cinlerinizle sizin en muttaki olanınız gibi olsanız, benim hükümranlığıma bir katkınız olmaz. Yine başlangıcınızdan sonunuza kadar tamamınız; insanlarınızla cinlerinizle sizin en kötünüz gibi olsanız, benim hükümranlığımdan bir şey eksilmez. İnsanlarınızla cinlerinizle tamamınız bir tarafta olup hepiniz benden isteseniz ve her birinizin istediğini yerine getirecek olsam benim katımdakilerden eksiltebileceği ancak bir denizden bir iğne deliğinin eksilteceği kadardır. Ey kullarım! Amelleriniz sizindir; onları bir bir sizin için tespit ediyorum ve karşılıklarını tam olarak size vereceğim. O halde iyilik bulan, Allah'a şükretsin, başka bir şeyle karşılaşan ise sadece kendisini kınasın."*

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ın olduğuna göre O, evrende dilediğini yapma gücüne de sahiptir. Ancak dilediğini yapma gücüne sahip olması, kuralsız ve adaletsiz şeyler yapacağı anlamına gelmez. Adaletle hükmetmeyi kendisi seçmiştir. İnsanları helak etmesi yahut bir kısmını hâkimiyetten düşürüp başkalarını onların yerine geçirmesi işini de adalet çerçevesinde yürütür ve elbette buna gücü yeter:

"**Ey insanlar! Dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir. Allah'ın buna gücü yeter.**"

Âyet, Peygamber'e eziyet eden ve hak yola gelmemek için inat eden müşriklere tehdit içermektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Allah'ın birilerini yok edip başkalarını yerlerine getirmesi, keyfi bir davranış değildir. Helâk edilenler yok olmayı, yerlerine getirilenler de yerlerine getirilmeyi hak etmişlerdir. Nitekim başka bir âyette şöyle denmektedir: *"Eğer yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir toplum getirir ve onlar, sizin benzeriniz olmayacaklar."* (Muhammed, 47/38). O halde yerlerine getirilmiş olmaları, benzerleri olmamalarından kaynaklanmaktadır.

"Dünya nimetini isteyen bilsin ki dünya nimeti de âhiret nimeti de Allah'ın elindedir. Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir."

Sadece dünya nimetlerine tamah eden, bilsin ki dünya nimetleri de âhiretteki nimetler de Allah'ın elindedir. O halde sadece dünya nimetleriyle yetinmeyin ve onlarla birlikte âhiret nimetlerini de isteyin. Allah bu isteğinizi duyar. O, evrendeki her şeyi, olup bitenlerin tamamını görmektedir. Âyet her iki nimet çeşidinin birlikte istenebileceğini, başka bir ifade ile dinin, dünya ve âhiret nimetlerini birlikte hedeflediği ve bunların birbirleriyle uzlaşmalarının mümkün olduğunu anlatmaktadır. Zaten din sadece âhiret nimetleri ve mutluluğunu değil, bunlarla birlikte dünya nimet ve mutluluğunu da hedeflemektedir.

Yukarıdaki âyetlerde kadınlar, yetimler ve zayıf kimseler hakkında âdil davranılması istenmişti. Adalet İslâm toplumunun temel özelliklerinden biridir. Kuşkusuz adalet, sadece adı geçen sınıflarla sınırlı değildir. Gerçi haklarını savunma konusundaki imkânlarının azlığı nedeniyle bu sınıflar öncelikli olarak anılmaları gerekirdi ve öyle oldu. Aşağıdaki âyetler adalet çerçevesini insanların tamamını içine alacak şekilde genişletmektedir:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامٖينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى
اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبٖينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقٖيرًا فَاللّٰهُ
اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبٖيرًا ﴿١٣٥﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا

آمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِه۪ وَالْكِتَابِ الَّذ۪ي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِه۪
وَالْكِتَابِ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪
وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَع۪يدًا ﴿١٣٦﴾

135. Ey iman edenler! Kendiniz, ana-babanız ve akrabalarınız aleyhine de olsa Allah rızası için hakikate şahitlik yaparak adaleti ayakta tutun. Söz konusu şahıs zengin de olsa fakir de olsa Allah'ın hakkı herbirinden önce gelir. Öyleyse boş arzularınıza uyarak adaletten uzaklaşmayasınız. Şayet eğip büker yahut yüz çevirirseniz bilesiniz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

136. Ey iman edenler! Allah'a, Elçi'sine, Elçi'sine indirdiği Kitab'a ve önceden indirilmiş olan Kitab'a olan inancınıza sımsıkı sarılın. Her kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, elçilerini ve âhiret gününü inkâr ederse pek uzak sapıklığa düşmüştür.

İslâm toplumunun temel özelliklerinden biri, adalet toplumu olmasıdır. Adalet toplumu olması için de Allah'ın rızasını her türlü menfaatin üstünde tutması gerekir. Şahsi menfaatlerini üstün tutan kimsenin adaleti ayakta tutması mümkün değildir. قَوَّامِينَ kelimesi, mübalağa kipi olup bir şeyi en mükemmel ve titiz bir şekilde yerine getirmeyi ifade eder. O halde âyet inananlardan, adaletin gerçekleşmesi için var güçleriyle çaba sarf etmelerini ve son derece titiz davranmalarını istemektedir.

Adalet sadece hâkimlerle yöneticilerin faaliyetlerini kapsamaz, günlük hayatta kişilerin davranış ve tutumlarını da ilgilendirir. Bu sebeple âyet, tek tek her iman edeni her an için ilgilendiren bir meseledir. Başkası hakkında adalet zordur ama kişinin kendisini ve akrabalarını ilgilendiren meselelerde âdil davranması çok daha zordur. Bu sebeple âyet *"kendiniz, ana-babanız ve akrabalarınız aleyhine de olsa"* kaydını özellikle zikretmektedir. O halde iman eden kişi, bu gibi konularda tavrını tekrar tekrar gözden geçirmelidir.

Hakkında şahitlik yapılan kişi zengin biri olup şahitlik yapanın kendisinden beklentileri olabilir yahut kişi fakirdir ve şahitlik yapan, merhamet duygularıyla fakirden yana tavır takınabilir. Bu gibi hususları gözetmektense Allah'ın emirlerini gözetmek çok daha önce gelir. **"Öyleyse boş arzularınıza uyarak adaletten uzaklaşmayasınız. Şayet eğip büker yahut yüz çevirirseniz bilesiniz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır."**

İman bölünemez. İmanı bölenler adaleti de tam olarak gerçekleştiremezler. Bu sebeple adaletin tam olarak ayakta tutulması emredildikten sonra, iman edenlere, inançlarına sımsıkı sarılmaları emredilmektedir: **"Ey iman edenler! Allah'a, Elçi'sine, Elçi'sine indirdiği Kitab'a ve önceden indirilmiş olan Kitab'a olan inancınıza sımsıkı sarılın. Her kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, elçilerini ve âhiret gününü inkâr ederse pek uzak sapıklığa düşmüştür."**

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا
كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ
الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ
أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ
الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ
أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا
مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ
إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ﴿١٤٠﴾
الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ
نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ
عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾

137. İman edip sonra inkâr edenleri, sonra iman edip tekrar inkâr edenleri, ardından inkârlarında daha da ileri gidenleri muhakkak ki Allah ne bağışlayacaktır ne de doğru yola eriştirecektir.

138. Münafıklara acıklı bir azabın olduğunu müjdele.

139. Onlar (o kimselerdir) **ki iman edenlerin yanı sıra inkâr edenleri de dost ediniyorlar. Onların yanında güç ve onur mu buluyorlar? Hâlbuki güç ve onurun tamamı Allah'ındır.**

140. Allah Kitap'ta size şunu indirdi: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini gördüğünüz zaman, başka bir söze geçinceye kadar bunu yapanların yanında oturmayın; yoksa kesinlikle onlar gibi olursunuz. Bilesiniz ki Allah, münafıklarla inkâr edenlerin tamamını cehennemde toplayacaktır.

141. Onlar (o kimselerdir) **ki sizi gözetleyip dururlar. Şayet size Allah'tan gelen bir fetih olsa "Sizin yanınızda değil miydik?" derler. İnkâr edenlerin zaferden bir payı olursa** (bu sefer onlara)**: "Size üstünlük sağlayarak sizi şu inananlardan korumadık mı?" derler. Kıyamet günü Allah aranızda hüküm verecek ve inkâr edenlerin inananlara zarar vermelerine asla müsaade etmeyecektir.**

İlk âyette ki, iman edip sonra inkâr edenler ardından yine iman edip sonra tekrar inkâr eden ve sonra da inkârlarında ileri gidenlerle kimlerin kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Taberî'nin de tercih ettiği görüşe göre, bununla Kitap Ehli kastedilmektedir. Onlar Hz. Musa'ya inanmış sonra onu inkâr etmiş, ardından Hz. İsa'ya iman etmiş ve bilahare onu da inkâr etmiş ve Peygamberimiz geldiğinde onu da inkâr emek suretiyle inkârlarında ileri gitmişlerdir. İşte Allah'ın bağışlamayacağı ve hidâyete kavuşturmayacağı kimseler bunlardır. Bu görüşe göre, burada bir ümmetin tarih içerisindeki serüveni anlatılmaktadır; bir bireyin hayatı içerisinde geçebilecek olaylar değil.

Diğer görüşe göre ise bunlarla münafıklar kastedilmektedir. Bunlar iman ile küfür arasında gider gelirler. Nihayet inkârları daha da katılaşır, onda ısrar eder ve bu hal üzere ölürler.

Bizce de âyet, her dönemde ve her yerde görülebilen bu münafık tipleri anlatmaktadır. Nitekim hemen sonra gelen âyette "**Münafıklara acıklı bir azabın olduğunu müjdele**" denmesinden de münafıkların kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu tipler iman üzere karar kılmaz ve imana girdikten sonra tekrar inkâra dönerler. İman, oturaklı bir kişilik ister ve imanın tadına varan, onu bir daha terk etmek istemez. Dolayısıyla bunların imana girişleri de ciddi bir

şekilde olmamıştır. Her imandan dönüşlerinde inkârları daha da katmerleşir. Nihayet hidâyete erecek yapıyı ve hakikati kavrayacak istidatlarını yitirirler. Artık Allah'ın rahmet ve bağışını hak etmeyecekleri bir konuma düşerler. Kuşkusuz, Allah'ın rahmeti geniştir ve O, durup dururken herhangi bir kimseyi rahmetinden mahrum etmez. Ancak bu kimselerin ruhları o denli kirlenmiştir ki hidâyete erişecek özü bütünüyle yitirmişlerdir.

"Onlar (o kimselerdir) **ki inananları bırakıp yanısıra inkâr edenleri de dost ediniyorlar..."**

İnananları bırakıp inkâr edenlerin yanında yer almak, başlı başına kişiyi dinin dışına çıkaran bir davranıştır. Böyle bir davranış, kişinin İslâm inancına sahip olmadığının bir göstergesidir. Bu âyetle 141. âyet, Medine münafıklarının tavırlarını sergiliyor olsalar da aslında her nesilde bu özelliklere sahip münafıklar bulunur; âyet, bunların tavırlarını da anlatmaktadır. Aradaki 140. âyette ise bir yandan söz konusu münafıkların bir davranışlarını anlatırken bir yandan da hem münafıklara hem de gerçekten inanmış olanlara bir uyarıda bulunmaktadır. Münafıklar Yahudi din bilginlerinin yanında oturarak onlardan Kur'ân aleyhinde şeyler dinlerlerdi. Burada yapılan uyarı şudur: **"Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini gördüğünüz zaman, başka bir söze geçinceye kadar bunu yapanların yanında oturmayın."** Orada oturma yasağı, Allah'ın âyetleri inkâr edildiği veya onlarla alay edildiği zaman, inanan kişinin bunlara gereken cevabı verememesi durumundadır. Şayet inanan kişi bu yapılanlara cevap verme imkânına sahipse konuşma âdâbı çerçevesinde bu söylenenlere cevap verir. Cevap verme imkânı olduğu müddetçe söylenenleri sonuna kadar dinler. Kendisine söz sırası geldiğinde veya cevap vermek için uygun bir ortam bulduğunda gereken cevabı verir. Nitekim Peygamber (s.a.v.), daha önce Âlu İmrân sûresinde belirttiğimiz gibi Necrân Hıristiyanlarının İslâm'a itirazlarını hem de kendi mescidinde dinlemiş ardından yaptıkları itirazlara cevap vermiştir. Zaten Müslüman olmayanları dinlemeden ve onların neye itiraz ettiklerini bilmeden onları İslâm'a davet etmek de mümkün değildir.

Âyetlerde münafıkların tavırları net bir şekilde ortaya konmaktadır. Nitekim bu tür davranışlarını günümüzde de müşahede ediyoruz. Onlar daima garibin yanında görünüp ganimetten pay almak isterler. Gayeleri, üstün değerleri sadece maddi çıkarlarıdır.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus şudur: Âyette, inananlar bırakılıp inkâr edenlerin dost edinilmesinden söz edilmektedir. O halde Müslümanlarla savaş halinde olan gayr-i müslimler kastedilmektedir. Müslümanların hâkimiyetinde yaşayan gayr-i müslimler bu hükmün kapsamı dışındadır.

Onlarla dostça ilişkiler kurulabilir ve onlara devlet kurumlarında yöneticilik görevi de verilebilir. Yeter ki onlara verilen görev, Müslümanları aşağılayıcı duruma düşürmeye sebep olabilecek bir anlam ve içerik taşımasın.

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى
الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا
قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ لَا إِلٰى هٰؤُلَاءِ وَلَا إِلٰى
هٰؤُلَاءِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

142. Münafıklar Allah'ı aldatıyorlar, oysa O'dur onları aldatan. Namaza kalktıkları zaman üşene üşene kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Onlar Allah'ı çok az hatırlarlar.

143. Arada yalpalayıp dururlar; ne bunlara bağlanırlar, ne de diğerlerine... Allah'ın şaşırttığı kimseye sen asla yol bulamazsın.

Kuşkusuz, Allah'ı aldatmak mümkün olmadığı gibi Allah'ın insanları aldatması da söz konusu olamaz. Burada anlatılmak istenen; onların Allah'ın elçisini aldatma çabası içerisinde oldukları ve bunun, Allah'ı aldatmaya kalkışmakla eş değer de olduğudur. Böylece yaptıklarının ne kadar çirkin bir davranış olduğu ortaya konulmaktadır. Allah'ın onları aldatması ise Elçisini aldatmaya kalkışmalarından dolayı onları cezalandırması anlamındadır. Yani Allah'ın elçisine oyun oynamaya kalkarken asıl kendilerine oyun oynuyor ve kendi kendilerine tuzak kurmuş oluyorlar.

Şu münafıklar namaza kalktıkları zaman üşene üşene kalkarlar. Şayet sağlıklı bir inanca sahip olmuş olsalardı kişinin namazında Allah'ın huzuruna çıktığını ve dolaysız bir şekilde Allah'a hitap etme bahtiyarlığına erişmiş olduğunu bilirlerdi. Onların namaz kılmalarında bu anlayış olmadığı için sadece insanlara gösteriş yapar, bununla onları aldatmaya çalışırlar. Böyleleri Allah'ı ancak nadir durumlarda hatırlayan kimselerdir.

Onlar bu tavırlarıyla ne inananlardan yanadır ne de inanmayanlardan. Bütün çabaları geçici menfaatler elde etmektir. Sapıklığı kendileri seçmişlerdir. Böylece Allah'ın insanlar için koyduğu kanunlar çerçevesinde Allah'ın sap-

tırdığı kimselerdir. Kendileri hidâyete yönelmedikçe hiç kimse onları hidâyete yönlendiremez.

يَٓا اَيُّهَا
الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِر۪ينَ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِن۪ينَۜ
اَتُر۪يدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُب۪ينًا ﴿١٤٤﴾ اِنَّ
الْمُنَافِق۪ينَ فِي الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِۚ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَص۪يرًاۙ
﴿١٤٥﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوا
د۪ينَهُمْ لِلّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ مَعَ الْمُؤْمِن۪ينَۜ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ
الْمُؤْمِن۪ينَ اَجْرًا عَظ۪يمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ
اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَل۪يمًا ﴿١٤٧﴾

144. Ey iman edenler! Müminlerin yanı sıra bir de tutup inkâr edenleri dost edinmeyin. Allah'a kendi aleyhinize olacak apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?

145. Münafıklar kesinlikle cehennemin en alt tabakasına atılacaklar ve onlara bir yardımcı bulamayacaksın.

146. Ancak tövbe edip durumlarını düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılanlar ve dinlerini sadece Allah için yaşayanlar hariç. İşte onlar, iman edenlerle birliktedirler ve Allah, iman edenlere büyük bir mükâfat verecektir.

147. Eğer siz şükreder, iman ederseniz, Allah sizi ne diye azaba uğratsın ki? Şüphesiz, Allah şükredenlere her zaman karşılığını veren ve her şeyi bilendir.

Yukarıda münafıkların tutumları anlatıldıktan sonra burada, iman edenlere onlar gibi olmamaları tavsiye edilmektedir. Münafıklar inanmayanları dost ve sırdaş edinmişti. Şayet iman edenler de bunu yaparlarsa onlar gibi davranmış ve kendi aleyhlerine olacak apaçık bir delili -ki bu delil inanmayanlara dost ve sırdaş olmaktır- vermiş olurlar. Bunun cezası ise münafıkların cezası olan cehennemin en alt tabakasına atılmaktır. Âyet aleyhinde delil olmaksızın Allah'ın kimseyi cezalandırmayacağının da kanıtıdır. Daha önce de dikkat çektiğimiz gibi âyette söz konusu edilen dost edinme, İslâm'a ve Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içerisinde olan kâfirlerle ilgilidir. Sırdaşlıktan maksat da Müslümanların aleyhine olacak sırları bu gibi kimselere anlatmaktır. Yoksa İslâm devletinin vatandaşı olan veya Müslümanlarla savaş halinde olmayan kâfirlerle dostluklar kurulabilir, Müslümanlar aleyhinde olmayan sırlar da onlarla paylaşılabilir; bunda bir sakınca yoktur.

Ancak Allah, tövbe kapısını açık tutmaktadır. Tövbeyi sadece söz ile söyleyerek değil davranışlarıyla da ortaya koyanlar; işte onlar inananlarla birliktedirler. Allah'ın inananlara hazırladığı büyük mükâfata kavuşacaklardır. Allah kendisine şükredici bir tavır içerisinde olanları mutlaka mükâfatlandırır. Allah'ın nimetleri o kadar çoktur ki O'nun şükredenlere bu nimetleri vermesi, hazinelerinden bir şey eksiltmez. Bu sebeple Allah'ın, hazinelerinden bir şey eksilir diye insanları cezalandırması diye bir durum söz konusu değildir. İnsanlara azap vermekten ve onları cezalandırmaktan dolayı büyüklüğünü ve hükümranlığını ispatlaması diye bir durum da söz konusu değildir. Kısacası insanlara ceza vermesinde bir yararı yoktur: **"Eğer siz şükreder, iman ederseniz, Allah sizi ne diye azaba uğratsın ki?"**

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَۜ وَكَانَ اللّٰهُ سَم۪يعًا
عَل۪يمًا ﴿١٤٨﴾ اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوٓءٍ
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَد۪يرًا ﴿١٤٩﴾

148. Allah zulme uğrayan kimseden başkasının bir kötülüğü açıkça dile getirmesinden hoşlanmaz. Allah işitendir, bilendir.

149. Bir iyiliği açığa vurur veya gizler yahut affederseniz (Allah mutlaka bunu bilir)**. Hiç şüphesiz ki Allah affedicidir, her şeye gücü yetendir.**

Çirkin sözün açıkça söylenmesini Allah sevmez. Çünkü çirkin sözlerin açıkça ifade edilmesi başkalarını da o sözleri söylemeye teşvik edebilir. Ancak zulme uğrayan kişinin, kendisine yapılmış olan zulmü dile getirmesi ve kendisine zulmedenin aleyhine beddua etmesi caizdir. Çünkü zulmeden kişi iyilikle anılmayı hak etmemektedir. Ancak zulme uğrayan kişinin de gerek kendisine yapılmış olan zulmü dile getirirken ve gerek beddua ederken ölçülü olması; kendisine yapılmış olan zulmü abartmaması ve beddua ederken söverek ölçüyü kaçırmaması gerekir. Ama affedici olması kendisi açısından daha hayırlıdır. Aslında bu gibi meselelerde kötülük ve haksızlığın yeni kötülük ve haksızlıklara sebep olmaması hedeflenir. Şayet zulmeden kişinin zulmünün dile getirilmesi, o kişinin zulmüne engel teşkil edecek yahut başkalarının ibret almasına vesile olacaksa dile getirilmesi gerekir. Ama bunun dile getirilmesi kin ve nefret duygularını alevlendirerek daha başka kötülüklere vesile olacaksa bunun dile getirilmemesi gerekmektedir.

Bir bakıma âyet, daha önce münafıkların durumunu ifşa eden âyetlere de bir gerekçedir. Allah bunda bir yarar görmemiş olsaydı münafıkların durumunu gizler, onu açığa vurmazdı. Ancak onlar bu davranışlarıyla birçok kimseye zarar vermişlerdi. Durumlarının ifşa edilmesini hak etmişlerdi. Ayrıca insanları zararlarından korumak için de buna ihtiyaç vardı.

“Bir iyiliği açığa vurur veya gizler yahut affederseniz (Allah mutlaka bunu bilir)**. Hiç şüphesiz ki Allah affedicidir her şeye gücü yetendir.”**

Yapılan iyilik ister maddi ister manevi olsun; dil ile yapılsın veya bedenle yapılmış olsun Allah bütün bunlardan haberdardır. Yapılacak olan iyiliğin başkalarına örneklik teşkil etmesi veya iyilik yapan kişi hakkında kötü zanların bertaraf edilmesi söz konusu ise açıktan yapılmasında yarar vardır. Değilse veya açığa vurulmasında iyiliği işleyen açısından veya bir başkası açısından bir olumsuzluğa neden olacaksa gizli yapılması tercih edilir. Ancak ister açıktan yapılsın ister gizli Allah ondan haberdardır ve onun karşılığını mutlaka verecektir.

Âyetin, Allah’ın affedici olduğunun belirtilmesiyle son bulması, inananları affedici olmaya teşviktir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi şayet affedici olmak, suç işleyeni teşvik edecek yahut şımartacak ise affedici olmamak gerekir. Nitekim Yüce Allah da bazı kimseleri affetmeyip cezalandırmaktadır.

Yukarıdaki âyetlerde münafıkların durumları anlatılmıştı. Aşağıdaki âyetlerde ise peygamberlerin bir kısmına inanmayan, böylece Allah ile elçilerinin arasını ayıran Kitap Ehli’nin durumu anlatılmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ
وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ
بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا
﴿١٥٠﴾ أُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا
مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ
أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ وَكَانَ اللّٰهُ
غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾

150. Allah'ı ve Elçisini inkâr edenler, Allah ile Elçilerinin arasını ayırmak isteyenler ve "bir kısmına inanır bir kısmını inkâr ederiz" diyerek ikisi arasında bir yol tutturmak isteyenler...

151. İşte onlar, gerçekten inkâr edenlerin ta kendileridir. Ve biz o inkâr edenlere alçaltıcı bir azap hazırladık.

152. Allah'a ve elçilerine inanan ve onlar arasında bir ayırım yapmayanlara gelince, işte onlara (Allah) **mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.**

Allah'ı inkâr etmek Allah'ın yaratıcı olduğunu, öldüren ve diriltenin O olduğunu yahut rızık verici olduğunu inkâr etmekle sınırlı değildir. Hatta Allah hakkında bu hususları inkâr edenler hemen hemen yok gibidir. Allah'ı inkâr etmek, isim ve sıfatlarından birini; Allah'ın niteliklerinden birini inkâr etmekle de gerçekleşir. Allah'ın elçilerine iman ve onları inkâr etmek de böyledir. Peygamber'in peygamberliğine zarar veren bir hususu kabul etmek, Peygamber'in peygamberliğini inkâr etmek demektir. Hatta Allah'ın elçisini inkâr etmek, Allah'ı inkâr etmek anlamına gelir.

Geçmişte de günümüzde de Allah'ın varlığını kabul eden fakat Allah'ın bir peygamber göndermeyeceğini ileri sürenler olagelmiştir. Bunlar görüşlerini desteklemek sadedinde bazen bir insanın Allah'la iletişime girmesinin mümkün olmadığını bazen Allah'ın böyle ufak-tefek şeylerle uğraşmayacağını bazen Allah'ın insana akıl ve irade verdiğini ve bu sebeple başka bir yol gösterimembers ihtiyaç olmadığını söylerler. Bu gibi sözleriyle Allah hakkındaki inançlarının da eksik olduğunu ve inandıkları Allah'ın, bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf bir Allah olmadığını ortaya koymuş olurlar. Çünkü eğer Allah birini peygamber seçmişse o kimseyle iletişim kurmayı kendisi sağlayacaktır. O'nun hakkında imkânsız diye bir şey yoktur. O her şeye kadirdir. Ayrıca Allah sonsuz merhamete sahiptir. Kullarına akıl ve irade vermiş olsa bile merhametiyle onlara rehberlik eden bir peygamber de gönderir. Bu, O'nun merhametinin bir sonucudur.

Kitap Ehli'nden Yahudiler, Hz. Musa'ya inanır fakat Hz. İsa ve Hz. Muhammed'e inanmazlar. Hıristiyanlar da Hz. Musa ve İsa'ya inanırlar ama Hz. Muhammed'e inanmazlar. Böylece Allah'ın elçileri arasında ayırım yaparlar. Oysa bir peygamberin peygamberliğini ispat yolu bellidir. Peygamber olan kişi peygamberlik mucizesi getirir ve onunla muhaliflerine meydan okur. Ayrıca bütün peygamberler, aynı inanç esaslarını savunmuşlar ve şekil olarak bazı farklılıklar arz etse de aynı ibadetleri getirmişlerdir. Ahlâk bakımından üstün insanlardır. Hayat tarzları ve hayat felsefeleri aynıdır. Çıkar peşinde koşmamış, insanlara rehberlik etmişlerdir. Inandığını iddia ettiği peygambere gerçekten inanan kişi, diğer bir peygambere de rahatlıkla inanır. İşte bu sebeple peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmını reddedenler için müteakip âyette: **"İşte onlar, gerçekten inkâr edenlerin ta kendileridir"** denmektedir.

"Allah'a ve elçilerine inanan ve onlar arasında bir ayırım yapmayanlara gelince, işte onlara (Allah) **mükâfatlarını verecektir..."**

Âyet peygamberler arasında ayırım yapmadan hepsine inananları, yani Müslümanları kastetmektedir. Müslümanlar peygamberlerin tamamına inanırlar. İslâmiyet herkese kapısını açık tutmaktadır. Peygamberler arasında ayırım yapmadan hepsine inanmak isteyenler bu kapıdan içeri girebilirler. Böylece geçmişte yaptıklarının tamamı bağışlanacaktır. "**Allah çok bağışlayıcıdır çok merhametlidir."**

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ
كِتَابًا مِنَ السَّمَٓاءِ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوا
اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ
وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ
الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ
لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾
فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَٓاءَ
بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا
يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا
عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ
وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ
لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا
﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَاِنْ
مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ
عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

153. Kitap Ehli, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Onlar, bundan daha büyüğünü Musa'dan istemiş; "Bize Allah'ı apaçık göster" demişlerdi de zulümleri sebebiyle onları yıldırım çarpmıştı. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bile buzağıya tapmışlardı. Tüm bunlara rağmen bu yaptıklarını affettik ve Musa'ya apaçık bir güç ve yetki verdik.

154. Söz vermeleri sebebiyle Tur'u üzerlerine kaldırdık ve onlara: "O kapıdan secde ederek girin" dedik. Ayrıca onlara: "Cumartesi gününde taşkınlık yapmayın" dedik. Kendilerinden sağlam bir söz aldık.

155. Verdikleri sözü bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, hiç bir sebep yokken peygamberleri öldürmeleri ve "kalplerimiz zaten doludur" demeleri sebebiyle (onları cezalandırdık). **Bilakis inkârları sebebiyle kalplerini mühürledik. Bu yönden, pek azı müstesna, iman etmezler.**

156. İnkârları ve Meryem'e korkunç bir iftira atmaları sebebiyle...

157. Bir de "Biz, Allah'ın elçisi Meryem oğlu Mesih İsa'yı öldürdük" dedikleri için. Aslında onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; sadece onlara öyle göründü. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içerisindedirler. Onun hakkında gerçek bir bilgileri yoktu; sadece zanna uymuşlardır. Kesin olan şu ki onu öldürmediler.

158. Hayır, Allah onu kendi katına yükseltti. Allah gerçekten güçlüdür ve her şeyi yerli yerince yapandır.

159. Kitap Ehli'nden kimse yok ki ölümünden önce ona inanmış olmasın. Kıyamet günü de (Isa) **onlara karşı tanıklık edecektir.**

Burada, İsrailoğullarının takındıkları inatçı tavırları sergilenmektedir. Her inatçı münkir gibi onlar da sürekli Peygamber'den peygamberliğini ispatlayacak deliller istediler. Peygamber'in Allah tarafından gönderilen bir elçi olduğuna tanıklık eden ve semavi bir yazı ile yazılmış bir kitabın kendilerine indirilmesini istiyorlardı. Nakledildiğine göre bu kitabın kendi toplulukları adına veya kendi din bilginleri adına indirilmesini istiyorlardı. Kuşkusuz bu isteklerinde samimi değillerdi. Nitekim En'âm sûresinde kâğıttan bir Kitap indirilmiş olsaydı ve elleriyle ona dokunsalardı yine de inanmayacaklardı, "*Bu, apaçık bir büyüden başkası değildir*" diyeceklerdi, denmektedir. (En'âm, 6/7). Söz

konusu istekleri, En'âm sûresinin müteakip âyetlerinde sıralanmaktadır. Esasında gerek Kitap Ehli'nin gerekse müşriklerin Peygamberimizden tabiat kanunlarına aykırı kevni mucize isteklerinin tamamı reddedilmiş, gerekçe olarak da öncekilerin bu tür mucizeleri reddetmeleri gösterilmiştir. (İsra 17/59). Son peygamberin göze yahut duyulara hitap eden ve belli bir dönem ve belli bir nesle ait mucizeler yerine her dönem ve her nesle hitap eden, bir yerden başka bir yere taşınabilen Kur'ân-ı Kerim gibi bir mucizesi olmalıdır. Çünkü son peygamber belirli bir nesil veya birkaç nesle değil kıyamete kadar gelecek bütün nesillere gönderilmiştir. Bu nedenle mucizesinin duyulara hitap eden geçici bir mucize değil kalıcı bir mucize olması gerekiyordu.

Onların inanmaları delil eksikliğinden değil inatçılıklarından kaynaklanıyordu. Onların bu inatçı kesimi Hz. Musa'dan da sürekli mucize istiyorlardı, hatta Allah'ı apaçık görme isteğinde bulunmuşlardı. Allah'ı apaçık olarak görmek istemeleri, Allah hakkındaki inançlarının da bozukluğuna bir delildir. Çünkü onların bu istekleri Allah'ın görülen bir cisim gibi olduğunu sanmalarından kaynaklanmaktadır. Onlar Hz. Musa'nın asayı yılana çevirip büyücülerin yaptıklarını yutma mucizesine, koynundan çıkardığı elinin bembeyaz kesilmesi mucizesine ve denizin yarılması mucizesine şahit olduktan sonra yine de buzağıya tapmışlardı. Bunun üzerine Yüce Allah dağı/Tur'u üstlerine tehdit olarak kaldırmış ve onlar birtakım sözler vermişlerdi. Ne var ki verdikleri bu sözleri tutmamış ve cezalandırılmışlardı. Yahudilerin geçmişteki ve Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği dönemdeki inatçılıkları sadece geçmişe ait bir olgu olsaydı, Kur'ân-ı Kerim'de bunların dile getirilmesine ihtiyaç olmazdı. Âyetler daha sonraki dönemlerde benzeri inatçılıkları sergileyecek kimseleri de içine almaktadır.

"Tüm bunlara rağmen bu yaptıklarını affettik ve Musa'ya apaçık bir güç ve yetki verdik."

Âyetin bu kısmında dönemde yaşayan ve inat eden Yahudilerin affedildiklerinin ifade edilmesinde Peygamber döneminde Yahudilerden inat edenlerin de affedileceklerine bir işaret vardır. Ayrıca Hz. Musa'ya apaçık bir delil verildiğinin ifade edilmesi de Peygamberimize de apaçık bir delilin verileceğine ve onun da muhaliflerine galip geleceğine bir işaret vardır.

"Kalplerimiz zaten doludur" ifadesini *"kalplerimiz örtülüdür"* veya *"kalplerimiz kılıflıdır"* şeklinde tercüme etmek de mümkündür. Bu ifade ile kalplerinin ilimle dolu olduğunu ve onun Peygamberin anlatacaklarına ihtiyaçları olmadığını anlatmak istiyorlardı. Bu nedenle *doludur* ifadesiyle tercüme etmeyi tercih ettik.

Yahudiler bununla yetinmemiş iffetli Hz. Meryem'e de korkunç bir iftirada bulunmuş ve yine Meryem gibi iffetli ve salih bir kimse olan Yusuf en-Neccar ile zina ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Yahudilerin övünerek ileri sürdükleri hususlardan biri de Hz. İsa'yı öldürdüklerini söylemeleridir. Kur'ân-ı Kerim bu iddialarını kesin bir dille yalanlamaktadır: **"Aslında onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; sadece onlara öyle göründü. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içerisindedirler. Onun hakkında gerçek bir bilgileri yoktu; sadece zanna uymuşlardır. Kesin olan şu ki onu öldürmediler."** Yüce Allah, *ulu'l-azm* olan başka peygamberleri de benzeri olaylarda öldürülmekten kurtarmıştır. Örneğin, Hz. Nuh'u tufanda boğulmaktan, Hz. İbrahim'i ateşte yanmaktan, Hz. Musa'yı Firavun'un elinden ve Peygamber (s.a.v.)'i de müşriklerden korumuştur. Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın öldürülmediği gibi çarmıha da gerilmediğini belirtmektedir.

Hıristiyanlara göre Hz. İsa'yı on iki şakirdinden biri olan Yahuda ele vermiş ve Hz. İsa çarmıha gerilerek öldürülmüş, kefenlenip toprağa verildikten üç gün sonra dirilerek göğe yükseltilmiştir. (Matta, 26-28. baplar). Diğer İncillerde konu kimi farklılıklarla anlatılmaktadır. Dirildikten sonra kaç gün yaşadığı konusunda da farklı görüşler ileri sürülmektedir.

Hıristiyanlara göre, Hz. İsa insanlığın günahlarına kefaret olmak üzere gelmiş; Hz. Âdem'in işlediği ezeli suçu insanlığın üzerinden kaldırmak için gönderilmiş ve çarmıha gerilmekle de bu görevini yerine getirmiştir. Bu sebeple Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğini kabul etmeyen bir Hıristiyan, Hıristiyanlık dininden çıkmış olur.

Onlara göre Hz. İsa'nın gelişiyle *İlahî Krallık* başlamıştır. İsa kıyamete yakın tekrar gelecek ve bu krallık, İsrailoğullarına mahsus geçici bir krallık değil, evrensel ve mistik bir krallık olacaktır.

"Sadece, onlara öyle göründü."

Bu ifadeden, hiç kimseyi öldürmedikleri halde Hz. İsa'yı öldürdükleri zannına kapıldılar anlamı çıktığı gibi, başka birini öldürdüler ve onu Hz İsa sandılar anlamı da çıkar. Nitekim müfessirler, Hz. İsa'nın yerine başka birini astılar ve onu Hz. İsa sandılar, demektedir. Bazı rivayetlerde o gün Hz. İsa'nın yanına topladığı ve kendilerine yemek verdiği on bir havarisinin de Hz. İsa'ya benzetildiklerini ve Hz. İsa'ya gelenlerin aralarından birini öldürüp onu Hz. İsa sandıkları söylenmektedir. Bazı rivayetlerde de şöyle denmektedir: Hz. İsa kendi benzeyişine girip kendi yerine öldürülmeyi kabul eden kimseye cennet vaat edildiğini söylemiş ve bunun üzerine havarilerden biri bu işe gönüllü ta-

lip olmuştur. (Rivayetler için bk. Taberî, VI, 15-17). Durum ne olursa olsun, Hz. İsa'yı öldürmedikleri, fakat bu konuda şüpheye girdikleri Kur'ân'ın anlattıklarından açıkça anlaşılmaktadır.

"Hayır, Allah onu kendi katına yükseltti."

Buradaki yükseltmenin ne anlamda olması gerektiğine dair söyleyeceklerimizi Âlu İmrân sûresinin 55. âyetinin tefsirinde açıklamıştık. Daha geniş bilgi için oraya bakılabilir.

"Kitap Ehli'nden kimse yok ki ölümünden önce ona inanmış olmasın. Kıyamet günü de (İsa) **onların aleyhine tanıklık edecektir."**

Kitap Ehli'nden her bir kişi ne zaman Hz. İsa'ya iman ediyor veya edecek? *Ölümü* kelimesiyle Hz. İsa'nın ölümü mü yoksa Kitap Ehli'nden her bir kişinin ölümü mü kastediliyor?

İkinci soruya verilecek doğru cevap, birinci soruya verilecek cevabı da belirliyor. Kimin ölümünün kastedildiği konusunda müfessirler de genelde iki görüş naklederler. Fakat kimi şu görüşe meylederken diğeri öbür görüşe meylediyor veya durumu muallâkta bırakıp bir tercih yapmıyor.

Meselenin önemi, aşağıda anlatacaklarımızdan anlaşılacaktır. Şöyle ki:

Genel kanaate göre, Hz. İsa bedenen göğe yükseltilmiştir ve kıyamete yakın bir dönemde yeryüzüne inerek haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracaktır. O, gökten inerek bunları yaptığında gerçeği Kitap Ehli'ne anlatacak ve onlar da İslâm'ı kabul edecekler. Buna göre Kitap Ehli'nden her birinin Hz. İsa'ya iman etmesi bu sırada gerçekleşecektir. Böylece birinci sorunun cevabı da ortaya çıkmaktadır ki o da, Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesinden sonra eceliyle ölmeden önce o dönemde yaşayan Kitap Ehli'nden her bir ferdin ona iman edeceğidir. İbnu Abbas'ın bu görüşte olduğu nakledilmektedir. Yine nakledilir ki Haccâc: "Bu âyeti her okuduğumda içime kuşku düşer. Çünkü Yahudi'nin boynuna vuruyorum, adam ölüyor ama ondan bu sözü duymuyorum" dediğinde Şehr b. Havşeb şöyle demiştir: "Yahudi'ye ölüm geldiğinde melekler, yüzüne ve arkasına vurur ve 'Ey Allah düşmanı! İsa sana peygamber olarak geldi, sen onu yalanladın' derler. Yahudi: 'Onun Allah'ın kulu olduğuna inandım' der. Melekler Hıristiyan'a da: 'İsa sana peygamber olarak geldi ama sen onun Allah ve Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürdün' derler. O da: 'Ben onun Allah'ın kulu olduğuna inandım' der. Yani ölmeden önce Kitap Ehli, Hz. İsa'ya iman edecekler ama bu imanlarının onlara faydası olmayacaktır." Şehr b. Havşeb bunları anlattıktan sonra Haccac doğruldu ve bunları kimden naklediyorsun, dedi. Şehr b. Havşeb: "Bunları bana Muhammed b. Ali b. el-Hanefiyye anlattı" şeklinde cevap verdi. (Râzî, XI, 103-104).

Peygamber (s.a.v.)'e izafe edilen kimi rivayetler Hz. İsa'nın gökten ineceği ve bu sırada Kitap Ehli'nin kendisine inanacakları görüşünü destekliyor olsa da âyetin devamı bunu reddetmektedir. Çünkü âyetin devamında: "**Kıyamet günü de** (İsa) **onların aleyhine tanıklık edecektir**" denmektedir. Kur'ân-ı Kerim incelenecek olursa *"şehide"* kelimesi *"alâ"* ile kullanıldığında aleyhte şahitlik yapmak anlamına geldiği görülür. Zaten Arap dilinde de bu anlamda kullanılmaktadır. Eğer Hz. İsa yere indirildiğinde Kitap Ehli'nden her bir fert ona inanacak ve böylece İslâm'a girecekse ne diye kıyamet günü aleyhlerine tanıklık etsin ki? Böyle bir şey olacaksa aleyhlerine değil, lehlerine tanıklık etmesi gerekir. Ayrıca âyette Kitap Ehli'nden her bir kişinin ona iman edeceğinden söz edilmekte ve bu, belirli bir dönemle kayıtlanmamaktadır.

O halde âyet neyi anlatıyor?

İnsanoğlu ölmek üzere iken gerçeğin tamamı gözlerinin önüne serilir. Ancak bu esnada gerçeği kabul etmek kişiye bir yarar getirmez. Bu an, tövbenin kabul edilmediği andır. İşte bu sırada Kitap Ehli'nden Yahudiler, Hz. İsa'nın gerçek bir peygamber olduğuna, Hıristiyanlar da onun Allah'ın oğlu olmayıp Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna inanacak, ancak onların Hz. İsa hakkındaki inançlarını bu sırada düzeltmeleri kendilerine bir yarar sağlamayacaktır. Kısaca, âyetin anlattığı, iş işten geçtikten, yani ruh boğaza dayandıktan sonra Hz. İsa'nın sadece bir peygamber olduğunu itiraf edecekleri ama bu itiraflarının kendilerine bir yararının olmayacağıdır.

Ayrıca Mâide sûresinin 116. âyetinde ahirette Allah ve Hz. İsa arasında geçen bir diyalogdan Hıristiyanların kendisini ve annesini ilâh edindiklerinden haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Eğer Hz. İsa gerçekten inecek olsaydı, Hıristiyanların kendisini ve annesini ilâh edindiklerini bilirdi. (Daha geniş bilgi için söz konusu âyetin tefsirine bakılabilir.)

فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ
الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا
لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ

فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُو۬لٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

160. Zulmettikleri ve birçok kimseyi Allah'ın yolundan alıkoydukları için Yahudilere, kendilerine helal kılınmış bazı şeyleri haram kıldık.

161. Bir de, kendilerine yasak kılındığı halde faizi almalarından ve batıl yollarla insanların mallarını yemeleri sebebiyle (böyle yaptık)**. Onlardan inkâr edenlere can yakıcı bir azap hazırladık.**

162. Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlara ve iman edenlere -ki bunlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler- namazı dosdoğru kılanlara, zekâtı verenlere, Allah'a ve âhiret gününe inananlara gelince, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz.

Dinde emir ve yasaklar insanların yarar ve zararları gözetilerek belirlenmiştir. Yani her bir emirde insanların yararı, yasaklanan her bir yasakta da insanların zararı söz konusudur. Sözü edilen yarar ve zararlar, maddi olabileceği gibi ruhî açıdan da olabilir. İsrailoğullarına daha önce helal iken bazı şeylerin yasaklanması, yine bu kurala dayalıdır. Burada anlatılmak istenen, eğer normal davranmış olsalardı normal helal kılma ve haram kılma kanunlarına tabi olurlardı. Ancak onlar başkalarına zulmettiler, kendilerine haram kılındığı halde faizi yediler, batıl yollarla insanların mallarını ellerine geçirdiler. İşte bu sebeple daha önce helal kılınmış bazı şeyler onlara haram kılındı. Anlaşılan o ki bu yasakları çiğneye çiğneye kendilerinde belli bir karakter oluşmuştur ve bunun ortadan kaldırılması için helal dairesi kendileri için daraltılmıştır. Peygamberimizden önce indirilmiş olan şeriatların tamamı geçici olduklarından, emir ve yasaklar da mahalli unsurlar taşıyabilir. Ancak bu durum son Peygamberle rayına oturmuştur.

Helal bazı şeylerin Yahudilere yasaklanmasının, işledikleri zulüm sebebiyle olduğu belirtildikten sonra âyetin devamında işledikleri bu zulmün açılımı yapılmaktadır ki o da; birçok kimseyi Allah'ın yolundan alıkoymaları, ken-

dilerine yasaklandığı halde faiz yemeleri ve insanların mallarını batıl yollarla ele geçirmeleri olduğu anlatılmaktadır. Elimizde olan Tevrat'a göre, bir Yahudi Yahudi olmayan birinden faiz alabilir; ama Yahudi'den faiz alamaz. (Tesniye XXIII, 19-20). Yahudilerin faiz yemeleriyle bu husus kastediliyor olabilir. Çünkü Allah'ın böyle bir şeyi onlara emretmiş olması düşünülemez. Ayrıca bu gün elimizde bulunan Tevrat'ta, Yahudilere bir zamanlar kendilerinin de Mısır'da garip oldukları hatırlatılarak garip kimselere haksızlık yapmamaları istenmektedir. (Çıkış XXIII, 9). Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Yahudi olmayandan faiz alınmasının sonradan Tevrat'a Yahudiler tarafından ilave edildiği anlaşılmaktadır.

Günahlar iki çeşittir: İnsanlara haksızlık etmek ve bir de gerçek dinden yüz çevirmek. Burada söz konusu edilen Yahudiler, bu iki çeşit günahı da işliyorlardı.

Yahudilerin haksızlıkları daha çok maddiyata olan düşkünlükleri sebebiyledir. Kendilerine verilen, Cumartesi günü çalışma yasağı ve iç yağları yeme yasağı gibi hususlar da maddi cezalardır. O halde onlara verilen cezalar, işledikleri suçlara mütemasil şeylerdir.

Bu gibi hususlar dile getirilirken, kuşkusuz Peygamber döneminde yaşayan Medine Yahudileri kastediliyordu.

İşledikleri bütün bu suçlara rağmen sayıları az da olsa Yahudiler arasında ilimde derinleşmiş olan, Peygamberimizin peygamberliğini kabul edip diğer Müslümanlar gibi iman eden, namazı dosdoğru kılan, cimrilik yapmayarak zekâtlarını verenler, âhirete inanıp bunun gereğince amel edenler vardı. İşte bunlar için büyük bir mükâfat vardır. Allah'ın gönderdiği hak dini bozan Yahudiler, başka din mensuplarının ve İsrail soyundan gelmeyenlerin Yahudilik dinine girmelerini kabul etmez. Hâlbuki bütün dinlerin kaynağı Allah'tır ve insanların tamamı Allah'ın kullarıdır. Allah'ın dininin Allah'ın kullarına kapalı tutulması başlı başına bir zulümdür. Ayrıca Yahudilerden ilimde derinleşmiş bazı kimselerin İslâmiyet'i gerçek bir din kabul etmeleri, bu dinin gerçek bir din olduğunun delilidir. O halde Yahudiler bu yaptıklarından vazgeçmeli ve kendilerine de kapısını açık tutan bu gerçek dine gelmeliler.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ
وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ

وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ ۚ وَآتَيْنَا دَاوُودَ
زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا
لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُسُلًا
مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ
بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَٰكِنِ اللَّهُ يَشْهَدُ
بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ
وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

163. Nuh ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyüb'e, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik.

164. Daha önce bazı elçileri sana anlattık, bazı elçileri de sana anlatmadık. Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.

165. Müjdeleyici ve uyarıcı elçiler gönderdik ki bu elçilerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri kalmasın. Allah güçlüdür ve her şeyi yerli yerince yapandır.

166. Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder; onu bilerek indirmiştir. Melekler de buna şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeter.

Kitap Ehli, Peygamberimizden peygamberliğinin ispatı sadedinde kendilerine Allah'tan bir kitap getirmesini istedikleri, yukarıdaki âyetlerde ifade edilmişti. Bir bakıma nasıl Hz. Musa'ya Tevrat bir defada indirildiyse ona da bir defada bir kitabın indirilmesini ve üstelik bu kitabın kendilerine hitaben getirilmesini istiyorlardı. Hâlbuki Kitap Ehli sadece Hz. Musa'nın peygamberliğine inanmıyordu, yukarıdaki âyette sözü edilen bütün peygamberlerin peygamberliklerine inanıyorlardı ve sözü edilen bu peygamberler arasında Hz. Musa hariç diğerlerine topluca bir kitap indirilmiş değildir. Her peygambe-

rin peygamberliğini ispat eden farklı bir mucizesi vardır. Nitekim Yüce Allah, Hz. Musa ile konuştuğu halde diğer peygamberle doğrudan konuşmuş değildir. Ama Hz. Musa ile dolaysız olarak konuşmuş olması, diğer peygamberlerin peygamber olmadıkları anlamına gelmez. Önemli olan, peygamberin getirdiği mucize ile meydan okuması ve insanların, peygamberin mucizesine benzer bir şey getirememeleridir. Ayrıca bütün peygamberler aynı hususları getirmişlerdir. Tarafsız olarak değerlendirme yapan kişi her bir peygamberin, kendisinden önce gelmiş olan peygamberlerin izleyicisi olduğu sonucuna varır. O halde Peygamberimizden Hz. Musa'nın mucizelerine benzer mucizeler getirmesini istemek, bir inatlaşmadan başka bir şey değildir.

Yüce Allah'ın peygamberleri, peygamberliklerini ispat eden mucizelerle desteklemesinin sebebi, "**peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri kalmasın**" diyedir. Eğer insanlara peygamber gönderilmemiş olsaydı inanmayan insanların geçerli bir bahanesi olurdu.

"Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder; onu bilerek indirmiştir. Melekler de buna şahitlik ederler. Şahit olarak Allah yeter."

Bütün bu gerçeklere rağmen Ey Muhammed, Kitap Ehli hala inanmıyorlarsa Allah senin peygamberliğine şahitlik etmektedir. Melekler de buna şahitlik etmektedir. Sana inanmayanların hiçbir gerekçeleri yoktur. Onların inkârları, hakkı kabul etme karşısında inatçılıklarından başka bir şey değildir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ
اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا
لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا
طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا
﴿١٦٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ
فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾

167. İnkâr edenler ve Allah'ın yolundan alıkoyanlar, şüphesiz ki onlar, doğru yoldan pek uzak bir sapıklıkla yoldan çıkmışlardır.

168. İnkâr edenleri ve zulmedenleri Allah elbette bağışlayacak değildir; onları bir yola da kavuşturacak değildir.

169. Onları ancak içinde ebedi kalacakları cehennem yoluna iletir. Bu, Allah'a kolaydır.

170. Ey insanlar! Elçi, Rabbinizden gerçeği getirdi. Kendi iyiliğiniz için iman edin o halde! İnkâr edecek olursanız (bilin ki) **göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Allah her şeyi bilendir, her şeyi yerli yerince yapandır.**

Kişinin hakkı kabul etmemesi ile başkalarını hakikate varmaktan alıkoyması elbette aynı şey değildir. Kendisi hakkı kabul etmediği gibi başkasının da hakkı kabul etmesini engellemek iki kat suç işlemek anlamındadır. Bunlar, küfür önderleri olarak kabul edilirler. Bu sebeple bu durumda olanlar daha derin bir sapıklık içerisindedir.

"İnkâr edenleri ve zulmedenleri Allah elbette bağışlayacak değildir; onları bir yola da kavuşturacak değildir."

Bu âyette kendilerinden bahsedilenler, bir önceki âyette anlatılan kimselerin aynısı olabilir. Çünkü başkalarını gerçek dinden alıkoymakla başkalarına zulmetmişlerdir. Ama kendileri inkâr etmekle birlikte başkalarını da engellemenin yanında daha pek çok haksızlıklar yapanlar; başkalarının haklarına değişik alanlarda tecavüz etmiş olanlar da kastediliyor olabilir. Allah'ın genel geçer yasalarına göre bu durumda olanlar, fıtratlarını bozdukları için Allah onları bağışlayacak değildir. Yaptıkları sebebiyle öyle karaktersiz bir duruma yuvarlanmışlar ki bunların artık doğru yola gelmeleri mümkün değildir. Onların varacağı yer cehennemdir.

"Ey insanlar! Elçi, Rabbinizden gerçeği getirdi. Kendi iyiliğiniz için iman edin o halde!"

Kitap Ehli'nin ileri sürdükleri şüpheler reddedildikten sonra burada hitap bütün insanlara yönlendirilmiş ve gerçeği getiren Elçi'ye inanmaları istenmektedir. Bu Elçi'ye inanmaları kendi yararlarınadır. O halde ona inanmalarına Allah'ın herhangi bir ihtiyacı yoktur. Çünkü **"göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır."** Ayrıca Allah her şeyi bilendir. Kimin gerçeği kabul ettiğini ve kimin onu reddettiğini bilir.

يَٓا اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا ف۪ي د۪ينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّۜ
اِنَّمَا الْمَس۪يحُ ع۪يسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَٓا
اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُۘ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِه۪ۜ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۜ
اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْۜ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۜ سُبْحَانَهُٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ
وَلَدٌۢ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَك۪يلًا ﴿١٧١﴾
لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَس۪يحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ
الْمُقَرَّبُونَۜ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِه۪ وَيَسْتَكْبِرْ
فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَم۪يعًا ﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَيُوَفّ۪يهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَز۪يدُهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۚ وَاَمَّا
الَّذ۪ينَ اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَل۪يمًا
وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًا ﴿١٧٣﴾

171. **Ey Kitap Ehli! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında sadece gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih sadece Allah'ın Elçi'si, Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. O halde Allah'a ve elçilerine iman edin.** (Allah) **üçtür demeyin. Kendi iyiliğiniz için vazgeçin! Allah ancak tek bir ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanlar O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.**

172. **Ne Mesih böbürlenip de Allah'a kul olmaktan uzak durur ne de yakınlaştırılmış melekler. Kim O'na kulluk etmeye tenezzül etmez ve büyüklük taslarsa** (bilsin ki) **O, hepsini huzurunda toplayacaktır.**

173. İnanıp salih amel işleyenlere mükâfatlarını tam olarak verecek ve lütfundan onlara daha fazlasını da verecektir. (Kulluktan) **çekinip büyüklük taslayanlara da acı bir azap verecek; Allah dışında ne bir dost ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.**

Dinde aşırılık dinin kimi emir ve yasaklarını eksiltme şeklinde olabileceği gibi arttırma şeklinde de olabilir. Yahudiler daha çok dinin emir ve yasaklarını eksiltme ve onları yok sayma gibi bir yol izlerken Hıristiyanlar ise daha çok dini emirleri arttırma ve zorlaştırma şeklinde bir yol izlemişlerdir. Yine dini değer ve şahsiyetler konusunda Yahudiler onlara verilmesi gereken değeri azaltma yönüne gitmişken Hıristiyanlar ise onları daha da yüceltme yönüne gitmişlerdir.

Önceki âyetlerde Yahudilerin aşırılıklarından söz edilmişti. Bu âyetlerde ise Hıristiyanların aşırılıklarından söz edilmektedir. Hıristiyanlar Hz. İsa ve annesine ilâhlık vasfı vermiş, ayrıca dinde olmayan bazı şeyleri dine ilave etmişlerdir. Oysa Hz. İsa sadece Allah'ın bir elçisidir. Bir kulun yükselebileceği en üstün derece de budur. Ne var ki onun dünyaya gelişi diğer insanlardan farklı olmuştur. O, Allah'ın *"Meryem'e attığı kelimesi"*dir. Hz. İsa'ya *kelime* denilmesi, onun, Allah'ın *kün*:ol emriyle dünyaya gelmesi sebiyledir. İsa'nın *"O'ndan bir ruh olması"*, Onun bir parçası olduğu anlamına gelmez. Yalnızca Allah'ın yarattığı ve erdemli niteliklerle donattığı ruhlardan bir olduğu anlamına gelir. Aslında mevcut İncillerde de Allah'ın tek olduğunu bildiren âyetler vardır. Mesela Markos İncil'inde Yahudi Yazıcılardan birinin, Hz. İsa'ya gelerek bütün emirler içerisinde ilk sırada olan emri sormuş ve Hz. İsa ona şöyle demiştir: "Birincisi, 'Dinle ey İsrail! Allah'ımız Rab, bir olan Rabdir. Ve Rab Allah'ını bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün fikrinle ve bütün kuvvetinle seveceksin. Bunlardan daha büyük başka emir yoktur.'" (Markos 12/29). Ne var ki mevcut İnciller tahrif edildikleri için Allah'ın tekliğini ifade ettikleri gibi aksini de ifade edebilmektedir. "Aslında teslis (üçleme) inancının, Hıristiyanlığa özgü bir şey olmadığı, eski Hintlilerde, Mısırlılarda, Yunanlılarda ve Avrupa kavimlerinde mevcut olan bu inancın, İskenderiye Yeni Eflatunculuk felsefesiyle ve özellikle eski putperestliğin etkisinde bulunan Bizans İmparatoru ve papazlarının marifetiyle Hıristiyanlığa adapte edildiği bilimsel araştırmalarla ortaya çıkmıştır." (Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerim Tefsir, II, 723).

"Bazı şeylerin Allah'a izafe edilmesi, onların Allah yanındaki değer ve itibarını belirtir. *Beytullah, nâkatullah* (Allah'ın evi, Allah'ın devesi) sözleri, Ka'be ve Salih'in devesinin, Allah katındaki değerini belirtir. Ahdullah (Allah'ın ahdi) de ahdin önemini ifade eder." (Süleyman Ateş, a.g.e., II, 722).

Kulluğunu bilen insan her konuda gerçeğin peşinde olmalıdır; ama Allah söz konusu olunca bu hassasiyet daha özen ister. Bu sebeple, "**Allah hakkın-**

da sadece gerçeği söyleyin" denmektedir. Çünkü Allah hakkındaki inancın bozulması, hayatın tamamındaki dengeleri bozar.

"Ne Mesih böbürlenip de Allah'a kul olmaktan uzak durur ne de yakınlaştırılmış melekler. Kim O'na kulluk etmeye tenezzül etmez ve büyüklük taslarsa (bilsin ki) **O, hepsini huzurunda toplayacaktır."**

Hz. İsa'nın kendisi Allah'ın kulu olduğunun bilincindedir. O, Allah'ın büyüklüğünü bilir ve O'na kulluk görevini yerine getirir. Yakınlaştırılmış melekler de böyle davranırlar.

Kuşkusuz, Hz. İsa hakkında Hıristiyanların aşırı gittiklerini hatırlatan bu âyetler, sadece Hıristiyanlara hitap etmemekte, diğer milletlere ve bu arada Müslümanlara da peygamberleri konusunda dikkat etmelerini öğütlemektedir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) de bir hadisinde buna dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: "Beni, Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övdükleri gibi övmeyin. Çünkü ben Allah'ın kuluyum. Benim hakkımda Allah'ın kulu ve Resulü, deyin". (Buharî, Enbiya 48; İbnu Hanbel, Musned, I, 23-24). Aslında peygamberleri peygamberlik makamının üstüne çıkararak onlara Allah'a ait birtakım sıfatları yakıştırmak onlara saygı değildir. Onlara saygı göstermek, gösterdikleri yolu izlemekle olur.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ
وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا
بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِه۪ فَسَيُدْخِلُهُمْ ف۪ي رَحْمَةٍ مِنْهُ
وَفَضْلٍ وَيَهْد۪يهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطاً مُسْتَق۪يماً ﴿١٧٥﴾

174. Ey insanlar! Şüphesiz Rabbinizden size kesin bir delil geldi: Size apaçık bir nur indirdik.

175. Allah'a inanıp O'na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları kendinden bir rahmet ve lütuf içine alacak ve onları kendine (giden) **bir yola; dosdoğru bir yola kavuşturacaktır.**

Yahudilerin hak dinden saptıkları ve din adına ipe-sapa gelmez iddiaları gündeme getirilip bunlara cevaplar verildikten sonra, 170. âyette hitap bütün insanlara yöneltilmişti. Ardından gelen âyetlerde Hıristiyanların sapmaların-

173. İnanıp salih amel işleyenlere mükâfatlarını tam olarak verecek ve lütfundan onlara daha fazlasını da verecektir. (Kulluktan) **çekinip büyüklük taslayanlara da acı bir azap verecek; Allah dışında ne bir dost ne de bir yardımcı bulabileceklerdir.**

Dinde aşırılık dinin kimi emir ve yasaklarını eksiltme şeklinde olabileceği gibi arttırma şeklinde de olabilir. Yahudiler daha çok dinin emir ve yasaklarını eksiltme ve onları yok sayma gibi bir yol izlerken Hıristiyanlar ise daha çok dini emirleri arttırma ve zorlaştırma şeklinde bir yol izlemişlerdir. Yine dini değer ve şahsiyetler konusunda Yahudiler onlara verilmesi gereken değeri azaltma yönüne gitmişken Hıristiyanlar ise onları daha da yüceltme yönüne gitmişlerdir.

Önceki âyetlerde Yahudilerin aşırılıklarından söz edilmişti. Bu âyetlerde ise Hıristiyanların aşırılıklarından söz edilmektedir. Hıristiyanlar Hz. İsa ve annesine ilâhlık vasfı vermiş, ayrıca dinde olmayan bazı şeyleri dine ilave etmişlerdir. Oysa Hz. İsa sadece Allah'ın bir elçisidir. Bir kulun yükselebileceği en üstün derece de budur. Ne var ki onun dünyaya gelişi diğer insanlardan farklı olmuştur. O, Allah'ın *"Meryem'e attığı kelimesi"*dir. Hz. İsa'ya *kelime* denilmesi, onun, Allah'ın *kün*:ol emriyle dünyaya gelmesi sebiyledir. İsa'nın *"O'ndan bir ruh olması"*, Onun bir parçası olduğu anlamına gelmez. Yalnızca Allah'ın yarattığı ve erdemli niteliklerle donattığı ruhlardan bir olduğu anlamına gelir. Aslında mevcut İncillerde de Allah'ın tek olduğunu bildiren âyetler vardır. Mesela Markos İncil'inde Yahudi Yazıcılardan birinin, Hz. İsa'ya gelerek bütün emirler içerisinde ilk sırada olan emri sormuş ve Hz. İsa ona şöyle demiştir: "Birincisi, 'Dinle ey İsrail! Allah'ımız Rab, bir olan Rabdir. Ve Rab Allah'ını bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün fikrinle ve bütün kuvvetinle seveceksin. Bunlardan daha büyük başka emir yoktur.'" (Markos 12/29). Ne var ki mevcut İnciller tahrif edildikleri için Allah'ın tekliğini ifade ettikleri gibi aksini de ifade edebilmektedir. "Aslında teslis (üçleme) inancının, Hıristiyanlığa özgü bir şey olmadığı, eski Hintlilerde, Mısırlılarda, Yunanlılarda ve Avrupa kavimlerinde mevcut olan bu inancın, İskenderiye Yeni Eflatunculuk felsefesiyle ve özellikle eski putperestliğin etkisinde bulunan Bizans İmparatoru ve papazlarının marifetiyle Hıristiyanlığa adapte edildiği bilimsel araştırmalarla ortaya çıkmıştır." (Süleyman Ateş, Kur'ân-ı Kerim Tefsir, II, 723).

"Bazı şeylerin Allah'a izafe edilmesi, onların Allah yanındaki değer ve itibarını belirtir. *Beytullah, nâkatullah* (Allah'ın evi, Allah'ın devesi) sözleri, Ka'be ve Salih'in devesinin, Allah katındaki değerini belirtir. Ahdullah (Allah'ın ahdi) de ahdin önemini ifade eder." (Süleyman Ateş, a.g.e., II, 722).

Kulluğunu bilen insan her konuda gerçeğin peşinde olmalıdır; ama Allah söz konusu olunca bu hassasiyet daha özen ister. Bu sebeple, "**Allah hakkın-**

da sadece gerçeği söyleyin" denmektedir. Çünkü Allah hakkındaki inancın bozulması, hayatın tamamındaki dengeleri bozar.

"Ne Mesih böbürlenip de Allah'a kul olmaktan uzak durur ne de yakınlaştırılmış melekler. Kim O'na kulluk etmeye tenezzül etmez ve büyüklük taslarsa (bilsin ki) **O, hepsini huzurunda toplayacaktır."**

Hz. İsa'nın kendisi Allah'ın kulu olduğunun bilincindedir. O, Allah'ın büyüklüğünü bilir ve O'na kulluk görevini yerine getirir. Yakınlaştırılmış melekler de böyle davranırlar.

Kuşkusuz, Hz. İsa hakkında Hıristiyanların aşırı gittiklerini hatırlatan bu âyetler, sadece Hıristiyanlara hitap etmemekte, diğer milletlere ve bu arada Müslümanlara da peygamberleri konusunda dikkat etmelerini öğütlemektedir. Nitekim Peygamber (s.a.v.) de bir hadisinde buna dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: "Beni, Hıristiyanların Meryem oğlu İsa'yı övdükleri gibi övmeyin. Çünkü ben Allah'ın kuluyum. Benim hakkımda Allah'ın kulu ve Resulü, deyin". (Buharî, Enbiya 48; İbnu Hanbel, Musned, I, 23-24). Aslında peygamberleri peygamberlik makamının üstüne çıkararak onlara Allah'a ait birtakım sıfatları yakıştırmak onlara saygı değildir. Onlara saygı göstermek, gösterdikleri yolu izlemekle olur.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَٓاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ
وَاَنْزَلْنَٓا اِلَيْكُمْ نُوراً مُبٖيناً ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فٖي رَحْمَةٍ مِنْهُ
وَفَضْلٍ وَيَهْدٖيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطاً مُسْتَقٖيماً ﴿١٧٥﴾

174. Ey insanlar! Şüphesiz Rabbinizden size kesin bir delil geldi: Size apaçık bir nur indirdik.

175. Allah'a inanıp O'na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları kendinden bir rahmet ve lütuf içine alacak ve onları kendine (giden) **bir yola; dosdoğru bir yola kavuşturacaktır.**

Yahudilerin hak dinden saptıkları ve din adına ipe-sapa gelmez iddiaları gündeme getirilip bunlara cevaplar verildikten sonra, 170. âyette hitap bütün insanlara yöneltilmişti. Ardından gelen âyetlerde Hıristiyanların sapmaların-

dan ve asılsız iddialarından söz edilerek bunlara gerekli cevaplar verildi. Burada hitap tekrar Yahudi ve Hıristiyanları da içine alacak şekilde bütün insanlara yöneltilmiş ve 174. âyete *"Ey insanlar!"* hitabıyla başlanmıştır.

Müfessirler *"kesin delil"* ile Peygamber'in, *"indirilen nur"* ile de Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiğini belirtir.

Peygamber Muhammed (s.a.v.) okuma-yazma bilmez bir ümmi idi. Herhangi bir eğitim kurumunda yetişmediği gibi aile içinde de bir eğitim görmüş değildi. Hatta yaşadığı Kureyş kabilesinin ahlâkî yapısından hoşlanmadığı için onların meclislerine de uzun boylu katılmıyordu. Gerçi bu tür meclislerde olsa olsa şiir, neseb ilmi ve Arap tarihinden söz edilirdi. Ancak Kureyşlilerin ahlâki yapılarından hoşlanmadığı için bu meclislerle de bir ilgisi yoktu. Kısacası peygamberlikten sonra gündeme getirdiği konulara dair ne bir eğitimi vardı ne de bir hazırlığı.

İlk muhatabı olan kavmi arasında peygamberlikten önce kırk yıl yaşamıştı ve bütün kavmi onu güvenirliliği ile tanırdı. Bu sebeple kendisine "*el-Emin*: güvenilir kişi" diyorlardı.

Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatı ve kavmi arasında güvenilir kişi olarak bilinmesi, onun gerçek bir peygamber olduğunun diğer bir kanıtıdır.

Ona indirilen Kur'ân-ı Kerim ise apaçıklığı ve anlaşılırlığı; konuları apaçık bir şekilde ortaya koyması, insanlara rehberlik etmesi; getirdiği inanç esasları ve ahlâki kurallarla toplumsal meselelere önerdiği çözümler bakımından bir aydınlıktır. İnsanlığı putperestlik karanlığından Allah'ı birleme aydınlığına, zulüm ve haksızlıklardan adalete kavuşturan bir nurdur.

Bu sebeple ona inananlar Allah'ın rahmet ve lütfuna kavuşmuş, dosdoğru yola ulaşmışlardır.

يَسْتَفْتُونَكَۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْت۪يكُمْ فِي الْكَلَالَةِۜ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ
اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَۚ وَهُوَ يَرِثُهَٓا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌۜ فَاِنْ كَانَتَا
اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَۜ وَاِنْ كَانُٓوا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَٓاءً فَلِلذَّكَرِ
مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِۜ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّواۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿١٧٦﴾

176. Senden fetva istiyorlar. De ki: "Birinci dereceden mirasçı bırakmayan kimse hakkında size Allah fetva veriyor. Çocuğu olmayıp bir kız kardeşi olan erkek kişi öldüğünde, terekesinin yarısı kız kardeşinindir. Böyle bir kişinin çocukları olmayan kız kardeşi ölecek olursa terekesinin tamamına mirasçı olur. Şayet ölen bu kişinin iki kız kardeşi varsa terekenin üçte ikisi onlarındır. Şayet erkek kardeşler ve kız kardeşler varsa erkek iki kadın payı alacaktır." Allah size (bunları) **açıklıyor ki sapmayasınız. Allah her şeyi bilendir.**

Fetva istemek, dini bir alanda herhangi bir konunun açıklanmasını, o konuda aydınlatılmayı istemektir. Âyette hakkında bilgi istenilen *kelale* ise müfessirlerin çoğuna göre, öldüğünde geride anne-baba ve çocuk bırakmayan kimsedir. Burada bu durumdaki kimsenin bıraktığı mirasın kimlere kalacağı ve nasıl paylaşılacağı sorulmaktadır.

Nisâ sûresi insanların tek nefisten türediklerini ifade ettikten ve mal konusunda güçsüz kimselerin mallarının gözetilmesi ve onlara haksızlık yapılmamasını ifade ettikten sonra miras konularını anlatmakla başlamıştı. Bu son âyet de yine miras meselelerinden birini gündeme getirmektedir. Yine ilk âyette insanların tek nefisten yaratıldıkları ifade edilmiş, Allah'ın insanlar üzerinde sürekli gözetleyici olduğu vurgulanmıştı. Burada da âyet, Allah'ın her şeyi bildiğini belirtmekle son bulmaktadır. Böylece sûre içerisinde Yahudi ve Hıristiyanların geçmişlerine dair verilen bilgilerin ve bu arada zikredilen ilâhî hükümlerin bir bilgiye dayalı olduğu; bunların, her şeyi bilen Allah'ın hükümleri olduğu belirtilmektedir.

Özet olarak sûre, aile ilişkileriyle konuya girerek toplumsal birtakım ilişkilere geçiş yapmakta, bu arada İslâm toplumuna muhalif güçler tarafından yapılan saldırılara cevaplar vermektedir. Böylece toplumun maddi alanda korunması gerektiği gibi manevi alanda da korunması gerektiği gösterilmektedir. Günümüzde de İslâm toplumunun maruz kaldığı sömürü çeşitlerinden biri, kültür emperyalizmidir. Ancak kültür emperyalizmine yine kültürle karşılık verilebilir. Maddi yasaklarla, kitap toplatmakla, filmleri, uydu antenlerini yasaklamakla, kilise ve havraların inşaına engel olmakla değil. Nitekim sûre içerisinde muhalif güçlerin itirazları ve ileri sürdükleri hususlar dile getirilmiş ve bunlara cevaplar verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir âyetinde muhaliflerin konuşmalarına engel olun yahut onları dünyevi cezalarla cezalandırın, denilmemektedir.

İndeks

A
Abduh 88, 194, 294, 297, 299, 362, 405, 469, 477, 512, 513, 541
Âdem 20, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 135, 153, 160, 163, 187, 193, 206, 231, 287, 307, 308, 311, 344, 361, 387, 466, 468, 469, 593
Ali 255, 362, 363, 397, 594
Âlûsî 417
Amerika 295, 403
Arabistan 541, 547
Arife 223

B
Bedir 215, 308, 322, 323, 324, 411, 412, 414, 422, 423, 425, 439, 440, 443, 447
Beydâvî 23, 194, 258, 271, 375
Bizans 217, 541, 602
Buhari 202, 284, 383, 488, 498, 524, 555, 557, 571
Büyücü 520

C
Cahiliye 172, 246, 248, 249, 470, 488
Calut 263, 264, 265, 322, 323
Cebrail 117, 123, 124, 125, 353
Cevzî 50
Cihad 238, 426
Cin 7

D
Derveze 501, 502
Din günü 15
Dinlerarası Diyalog 153
Dua 16, 327, 462, 570

E
Ebced 23, 24
Ebu Zehra 17
Ehl-i Kitap 76
Ehl-i sünnet 362, 363
Ekonomi 388
Elmalılı 27, 209, 527
Enfâl 5
Ensar 217, 274, 400
Evs 116, 391, 393, 409, 413, 537, 538

F
Faiz 293, 294, 296, 299, 418
Fasık 377
Fatıma 163, 362
Fetih 6
Filistin 155, 403, 520
Firavun 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 320, 321, 323, 381, 438, 593
Fitne 215, 216, 236, 237, 393
Furkan 6, 88, 310, 311, 506

H
Hac 5, 157, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 387, 388
Hâcer 185, 186
Halef 228, 273
Halife 57
Hamidullah 76
Hanbel 71, 603
Hanefi 243, 257, 340
Hanif 164, 165
Haram aylar 236, 237
Harun 82, 85, 86, 87, 88, 89, 263, 265, 347, 598
Havari 357
Havva 61, 65, 66, 67, 68, 71, 135, 193, 311, 468, 469
Hayber 384, 493
Hazrec 391, 393, 413
Hicr 5, 64
Hicret 226, 461, 462, 556
Hikmet 287
Hınt 47
Hûd 5, 42, 44, 517
Hudeybiye 220

İ
İblis 20, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 153
İbnu Abbas 17, 18, 31, 47, 54, 56, 89, 130, 156, 157, 202, 249, 284, 290, 315, 316, 341, 382, 407, 427, 440, 477, 488, 492, 493, 498, 500, 545, 552, 571, 594
İbnu Kesir 57, 89, 93, 250, 255, 258, 268, 274, 354, 382, 405, 418, 427, 484, 512
İbrahim 5, 73, 74, 80, 81, 99, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 177, 178, 179, 180, 185, 236, 269, 276, 277, 278, 279, 280, 333, 335, 344, 349, 364, 366, 378, 385, 386, 387, 388, 572, 573, 593, 598
İçki 240

İdris 359
İhlâs 8
İmam 1, 102, 255, 542
İmam Malik 542
İmam Şafiî 542
İmran 5, 18, 73, 81, 98, 175, 307, 318, 341, 344, 346, 347, 348, 395, 436, 583, 594
İncil 74, 75, 76, 98, 137, 186, 308, 310, 311, 312, 351, 352, 364, 366, 602
İsa 70, 73, 117, 149, 150, 163, 166, 169, 187, 267, 268, 269, 307, 308, 309, 311, 312, 317, 318, 334, 336, 337, 344, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 365, 374, 375, 378, 454, 469, 506, 508, 509, 539, 582, 589, 591, 593, 594, 595, 598, 601, 602, 603
İshak 73, 74, 161, 162, 166, 168, 169, 378, 598
İsmail 74, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 166, 168, 169, 170, 177, 179, 180, 186, 378, 387, 598
İsra 42, 44, 506, 507
Israil 73, 89, 385, 403, 597, 602

K
Ka'be 45, 63, 99, 137, 140, 147, 148, 156, 157, 158, 159, 160, 170, 172, 173, 177, 178, 179, 180, 201, 307, 387, 388, 389, 602
Kitab-ı Mukaddes 264, 331
Kitap Ehli 18, 36, 45, 75, 100, 110, 112, 134, 135, 142, 153, 154, 167, 171, 172, 178, 179, 180, 195, 198, 199, 227, 232, 233, 260, 307, 310, 363, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 388, 389, 390, 391, 392, 397, 400, 401, 404, 405, 406, 407, 458, 459, 461, 463, 466, 506, 513, 515, 518, 522, 572, 573, 582, 587, 589, 591, 592, 594, 595, 598, 599, 600, 601
Kıble 139, 151, 156, 158, 171, 178, 179
Kudüs 92, 137, 139, 140, 147, 148, 171, 172, 175, 177, 178, 179, 309, 386, 387, 388, 389, 454
Kûfe 307
Kumar 240
Kur'ân 1, 2, 3, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 91, 92, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 108, 109, 110, 111, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 149, 150, 151, 153, 154, 157, 160, 163, 164, 166, 167, 171, 173, 175, 178, 179, 180, 181, 183, 186, 190, 192, 193, 194, 195, 201, 203, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 216, 225, 227, 229, 231, 232, 233, 238, 240, 244, 248, 252, 258, 260, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 272, 275, 278, 284, 287, 291, 297, 298, 299, 301, 302, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 322, 330, 331, 332, 335, 337, 340, 341, 357, 358, 360, 362, 363, 366, 368, 373, 374, 377, 379, 383, 384, 385, 387, 389, 392, 393, 394, 396, 397, 399, 401, 402, 404, 405, 406, 412, 414, 418, 419, 422, 430, 438, 442, 451, 452, 454, 455, 458, 459, 461, 464, 467, 468, 469, 472, 476, 477, 480, 482, 485, 493, 506, 508, 511, 512, 513, 514, 515, 517, 519, 521, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 539, 540, 541, 542, 547, 548, 551, 552, 564, 565, 567, 570, 575, 576, 583, 592, 593, 594, 595, 602, 604, 605
Kurban 219
Kureyş 8, 237, 320, 407, 520, 604
Kurtubî 33, 35, 86, 88, 102, 199, 418

L
Lokman 570

M
Mâide 5, 18, 74, 157, 202, 240, 340, 358, 359, 410, 509, 511, 514, 524, 525, 595
Mecelle 283
Medenî 19, 20
Medine 19, 36, 43, 44, 45, 73, 76, 82, 90, 116, 121, 124, 128, 131, 132, 138, 143, 147, 154, 215, 274, 291, 307, 308, 312, 317, 323, 324, 325, 332, 340, 361, 362, 364, 375, 383, 391, 400, 404, 407, 409, 412, 413, 414, 425, 432, 433, 434, 437, 446, 447, 451, 466, 467, 468, 537, 540, 547, 548, 555, 558, 583, 597
Mekke 11, 19, 42, 43, 76, 93, 138, 151, 185, 186, 215, 216, 217, 220, 226, 237, 387, 407, 412, 438, 446, 447, 466, 468, 493, 510, 537, 538, 540, 547, 557, 558, 564
Mensuh 228
Merağî 524
Merve 185, 186
Meryem 5, 73, 117, 267, 307, 344, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 361, 469, 506, 508, 591, 593, 601, 602, 603
Mescid-i Haram 147, 177, 179, 215, 216, 219, 235, 237, 386
Mesih 169, 352, 353, 506, 591, 601, 603
Mevdûdi 547
Mezhep 397, 410
Mihrap 348
Mikail 125
Mina 223
Miras 204, 477, 504
Mizan 493

Mısır 83, 84, 85, 86, 88, 94, 95, 96, 105, 255, 372, 438, 597
Modern ilim 197
Muhammed 15, 29, 41, 45, 70, 75, 76, 83, 88, 97, 98, 99, 109, 118, 123, 124, 126, 127, 128, 131, 132, 135, 139, 141, 142, 154, 160, 162, 163, 166, 171, 173, 178, 179, 186, 232, 233, 237, 268, 294, 297, 308, 318, 362, 368, 369, 375, 377, 389, 402, 405, 407, 423, 425, 426, 427, 441, 447, 448, 454, 461, 469, 477, 501, 502, 512, 520, 537, 539, 540, 541, 564, 566, 579, 589, 594, 599, 604
Muhammedîlik 169
Muhkem 314, 317, 318
Müslim 23, 245, 383, 426, 492, 498, 545, 554, 555, 578
Mutezile 129, 234, 317

N

Nasâra 169
Nasıra 169
Necran 307, 310, 311, 312, 317, 325, 329, 361, 363, 364, 375, 583
Nesih 136
Nikâh 255, 501
nur 603, 604
Nûr 5
Nüzul 274

O-Ö

Osman 2, 363, 396
Ömer 239, 284, 363, 384, 426

R

Rahman 6
Rahmân 12, 13, 14, 21, 64, 88, 185, 188, 310, 467
Ramazan 206, 207, 210, 214
Razi 173, 209, 212, 298, 541, 594
Reenkarnasyon 51, 53
Reşid Rıza 160, 363, 513
Rum 521, 570

S-Ş

Safa 185, 186
Salih 420, 602
Sebe' 65, 322, 407
Secde 63, 560
Selef 273
Sevicilik 483, 484
Sina 88, 101
Son peygamber 167, 232
Suffe 291
Süleyman 24, 89, 127, 128, 130, 131, 132, 387, 388, 598, 602
Süleyman Ateş 89, 602
Şafii 255, 340, 503
Şam 155, 266, 274, 516
şefaat 81, 155, 272, 273, 315, 373, 571, 573
Şia 362, 363, 397
Şii 362, 493
Şuayb 387

T

Taberi 32, 126, 158, 178, 216, 249, 258, 289, 315, 317, 318, 391, 493, 564, 571, 573, 582, 594
Tağut 275, 519, 520, 529, 530, 532, 533, 535, 536
Tahrif 108, 147
Takva 200, 201, 465
Talut 263, 264, 265, 322, 323
Tefsir 1, 25, 37, 43, 50, 54, 57, 66, 68, 86, 202, 503, 602
Tevrat 25, 58, 59, 61, 73, 74, 75, 76, 77, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 95, 96, 98, 99, 101, 109, 111, 115, 116, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 137, 139, 155, 186, 202, 229, 264, 308, 310, 311, 312, 334, 335, 351, 352, 353, 355, 364, 366, 371, 372, 373, 385, 386, 389, 392, 455, 469, 597, 598
Tîh 94
tövbe 64, 68, 69, 70, 87, 89, 185, 186, 187, 188, 243, 245, 294, 297, 306, 319, 380, 382, 383, 418, 483, 486, 487, 495, 498, 517, 532, 570, 585, 586
Türk İslâm'ı 169

U

Uhud 308, 324, 412, 413, 415, 416, 419, 422, 423, 425, 428, 429, 432, 434, 435, 437, 439, 440, 443, 444, 446, 447, 448, 451
Umre 211

V

Vasat 173, 174
Veli 275

Y

Yahya 23, 96, 308, 346, 349, 350, 351, 454
Yakub 73, 85, 161, 162, 166, 168, 169, 598
Yemen 307
Yûnus 31

Z

Zemahşeri 67, 260, 280, 464
Zeyd 18, 258, 384
Zikir 356
Zina 335, 483, 484